STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10252

DER VEG TSU YISROEL

Benjamin Ressler

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דער וועג צו ישראל

בנימין רעסלער

דער וועג צו ישראל

ראָמאַן

(ערשטער בוך פון אַ טרילאָגיע)

אַרויסגעגעבן פון:
„אונזער וואָרט", פּאַריז, מיט דער באַטייליגונג פון דוד איגנאַטאָוו
ליטעראַטור־פאָנד, ניו־יאָרק.
תשי"א .1950
פּאַריז — ניו־יאָרק

DER WEG TSU ISROEL

Copyright 1950
BENJAMIN RESSLER
New-York

Printed in France

Imp. « AVOUKA » 3, rue des Cloys, Paris 18e

קאַפּיטל א'

א בריוו פון עמק

אָנהויב חודש אדר האָט ר' מרדכי לייב ראַפּאַפּאָרט מודיע געווען דעם ווייב:

— הינדע, אם ירצה השם דינסטיק אויף דער נאַכט פאָר איך קיין ווין.

ס'איז געווען אין אַ שבת־צו־נאַכטס, באַלד נאָך הבדלה, ווען ער האָט אָנגעזאָגט די בשורה וועגן זיין ווייטער יאַזדע, וואָס איז שוין אַ זיכערע זאַך. ס'ווייב, וואָס האָט נאָר וואָס געהאַט איבערגעטראָגן די שוועל פון זיין חדר מיוחד, כדי ווי געווינלעך צו נעמען דאָס וואָכנגעלט פאר דער הוצאה פון זייער רייכן און פאַרצווייגטן הויז, האָט געענטפערט שטיל און פרום:

— נו, זאָל זיין מיט מזל און אין אַ גוטער שעה.

ר' מרדכי לייב — אַ ייד אַ הויכער, מיט אַ צעפּעכערטער, שוואַרצער באָרד, אַדורכגעפלאָכטענע מיט אַ סך זילבערנע פעדעם — איז נאָך געווען אָנגעטאָן אין די בגדי שבת און האָט געהאַלטן אין אונטערבאָמקען אַ חסידיש זמר'ל און אַביסל נישט פאַרענדיקטע זאָגעכצער:

— שערי גאולה... אוי, שערי גבורה... אי־אי, שערי דיצה, שערי דעה, שערי הוד.

— אוי... און זע־זשע, הינדע־לעבן, אַז מען זאָל צוגרייטן פאַר דער נסיעה אַלץ וואָס איך דאַרף... און אוי, שערי ברכה, שערי בינה, חן וחסד...

אַזוי ציקלענדיק דעם לאַנגן שבת־צו־נאַכטיקן „רבון העולמים“, האָט ער אויסגעטאָן דאָס טייערע מאָרדער־שטריימל, עס אַוועקגעלייגט אויף אַ פּאָלי־טורטן טישעלע, אויסגעגלעט די ברייטע פּליושענע יאַרמולקע, בהרחבה'דיק אַראָפּגענומען פון די לענדן דעם זיידענעם גאַרטל מיט די פּראַנזן און אים אַריינגעלייגט אין דער הינטערשטער קעשענע פון דער אַטלעסענער בעקעשע:

— משמיע שלום, מבשר טוב, טי־די־די־די — האָט ער צוגעשפּאַנט צו דער גרויסער פייער־קאַסע און אַ דריי געטאָן דעם שלאָס — כ'וועל, אם ירצה השם, פּורים האַלטן אין ווין.

ער האָט אַרויסגענומען אַ היפּש פּעקל מיט אַסיגנאַציעס און עס, אַזוי כּלאחר־יד, דערלאַנגט דעם ווייב:

— נו־אָ, ט'האָסטו. סע גייט דאָך צו פּסח אויך. אוי, מה נאָוו על ההרים רגלי מבשר...

בדיעבד האָט ר' מרדכי לייב נישט געהאַט מער וואָס צו זאָגן צו זיין יידענע; ער האָט נישט ליב געהאַט איבעריקע רייד. דורך דעם צוויקער מיט דעם דינעם גאָלדענעם קייטעלע, וואָס האָט קרומלעך געריטן אויפן שפּיץ פון זיין שאַרפער נאָז, האָט ער בלויז געוואָרפן אַ זייטיקן בליק אויף זיין נידריקן, איינגעשרומפּענעם ווייב, וואָס איז נאָך אַלץ געשטאַנען אויף דעם זעלבן אָרט מיטן פּעקל געלט אין האַנט. אין שווערן שייטל אויפן קאָפּ, ווי אַ הויכער, האָריקער טורעם, מיט אַ ציטער־קאַם, לאַנגע בליאַסקענדיקע ברעלאָקן אין די אויערן, אַ שוואַרץ וואָל־שטאָף קלייד, מיט שפּיצן־קראַגן אַרום האַלז, — האָט הינדע, אַ שווייגנדיקע, נאָך אויף עפּעס געוואַרט.

זי האָט וויל פאַרשטאַנען, אַז עס מוז זיין דערביי אַ טיפער טעם און טאַקע גאָר וואַזשנע סיבות, למאי ער, „אירער“, קלייבט זיך קיין ווין אין אַזאַ

אומגעוויינלעכער צייט. זי האָט בחוש געפילט, אז איינע פון די סיבות איז אויך דער ברווז פון ארץ-ישראל, וואָס זי האָט ערשט מיט עטלעכע טעג צוריק אוועקגעלייגט אויף זיין דעמבענעם שרייב-טיש, נאָכדעם ווי זי האָט אים קודם גאַנצע דריי מאָל איבערגעלייענט...

אָבער ער, איר מרדכי לייב, מאַכט זיך כסדר נישט ווילנדיק.

און אויך איצט האָט ער געשוויגן און זיך מיט גאָרנישט ארויסגעבאָפט. ער איז צוגעגאַנגען צום אלמער, ארויסגענומען א ספר, אויפגעמישט און אָנ-געהויבן אונטערברומען שטייענדיקערהייט. זעענדיק ווי עס האַלט, האָט הינדע הינטערוויילעכץ זיך צוגעשאַרט צו דער טיר. אויף דער שוועל האָט זי זיך ווי דערמאָנט:

— סע קומט היינט אָן עולם צו דער מלווה-מלכה, האַ?

— נו, וואָ-דען — האָט ער אַ מאַך געטאָן, נישט-ארויסנעמענדיק די אויגן פון ספר — וואָ-דען... אוודאי!

— אדרבה, מהיכי תיתא — האָט זי ארויסגעשפּאַנט מיט דריבנע טריי-טעלעך — בכבוד גדול...

ער האָט שוין גאָרנישט געהערט און גאָרנישט געזען. ר' מרדכי לייב ראַפּאַפּאָרט, דער באַלעבאָס פון ווילכעווער גוט, דער חסידישער „פּריץ", האָט ליב געהאַט צו עפענען א ספר דווקא אין יענע רגע'ס ווען וואָכעדיקע ענינים דאגות און חשבונות, הייבן אָן צו באַקומען צו פיל שליטה איבער אים.

אין ר' מרדכי לייב'ס גרויסן הדר מיוחד, וואָס איז אויך געווען זיין פּרי-וואַטער קאַנטאָר, איז פּונקט אַנטקעגן דער שווערער קאַסע געשטאַנען א גרוי-סער, ברייטער ספרים-שאַנק. אַנטקעגן דעם שרייב-טיש פאַר חשבונות — א טיש אויף צו לערנען, פאַרשפּרייט מיט א טישטוך און מיט א לייכטער אין-דער-מיט. און נעבן דער שווארצער, צעראַטענער סאָפע אויף צו כאַפּן א דרימל — א פּשוטער קלויז-שטענדער, טאָמער פאַרגלוסט זיך אריינצוקוקן אין א ספר שטייענדיקערהייט. דער ספרים-שאַנק — א ש"ס, מוסר-ספרים, מדרשים, א זוהר, שאלות-ותשובות'ן, חסידישע ספרימלעך, — איז געווען א מין בפירושע וואָרנונג צום קאַסע-קאַסטן, אַז עשירות, עולם הזה, חומר, מסחרים זענען דאָ נישט דאָס אייבערשטע פון שטייסל, און אז זיי קאָנען זיך דאָ נישט צעליגן צופיל אין דער ברייט. זייער ממשלה האָט דאָ א גרענעץ, און צופיל גיט מען זיי דאָ נישט נאָך...

ר' מרדכי לייב האָט איצט נישט געלערנט קיין גמרא. שטייענדיק בײַם שאַנק, האָט ער געקוקט אין ערשטן פּרק פון „מסילת ישרים", ווי דאָס וואָלט געווען א נייער ענין פאַר אים. ער האָט געברומט און פאַרצויגן א ניגון, גלייך א גרויס חידוש וואָלט פאַר אים קלאָר געוואָרן אין דער מינוט:

—„יסוד החסידות ושורש העבודה הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו", האַ? יאָ... — האָט ער זיך געציקלט — מה חובתו בעולמו...

פאַר א מענטשן דאַרף קלאָר ווערן וואָס עס איז זיין חוב אויף דער וועלט, וואָרים אָן דעם איז קיין חסידות נישטאָ. עס דאַרף קלאָר ווערן; עס דאַרף!... עס דאַרף!.. אָבער ביי ר' מרדכי לייבן אין מוח איז קיין צופיל קלאָרקייט נישט געווען. וואָרים די דאגות, וואָס האָבן אים אין די לעצטע טעג ארומגע-כאַפּט, גיבן נישט קיין מנוחה און דערלאָזן נישט צו קיין לויטערקייט. אָט דאָס איז דאָך די מעשה, למאי ער פאָרט דינסטיק קיין ווין; פאָרט צום טשאָרטקאָווער, צו דעם רבין ר' ישראל'עניו.

ראשית כל האָט ר' מרדכי לייב טאַקע סתם זיך זייער שטאַרק פאַרבענקט נאָכן רבין זאָל לעבן, ממש עד כלות הנפש. וואָרים ס'ווערט שוין באַלד אַ יאָר זינט „ער" זאָל מאריך ימים זיין איז געווען אין טשאָרטקאָוו צו גאַסט. כידוע, זיצט דאָך דער צדיק יסוד עולם אין ווין, פון זינט די מלחמה האָט אויס-געבראָכן און דער מאָסקוויטער האָט חרוב געמאַכט דאָס טשאָרטקאָווער הויף; שוין א קיימא לן פון 81 יאָר. און ווייל מלכות פוילן געוועלטיקט איצט איבער גאַליציע, איז שוין גאָר קיין רייד נישט אז דער רבי זאָל זיך אומקערן א היים.

ר׳ מרדכי לייב ראפאפארט וואס איז ביז דער מלחמה געוווינט גע־וועז צו זיין אין טשארטקאוו אויף ראש השנה, אויף שבועות און גלאט אויף עטלעכע געהויבענע שבתים דורכן יאר — ער האט איצט געמוזט יוצא זיין מיט דעם, וואס איינמאל אין צוויי יאר קומט דער רבי אויף עטלעכע וואכן אהיים, און איינמאל אין צוויי יאר פארט ער צום רבין אין ווין.

געוויינטלעך איז ר׳ מרדכי לייב זיך נוהג צו מאכן די יאזדע קיין ווין אויף שבועות, ערב שניט. אבער היי־יאר, שנת תרצ״ב איז ער זיך מקדים מיט דער נסיעה, מחמת ביי אים איז נאך א גרויסער ספק, צי וועט בכלל זיין א שניט. דאס ווילכעווער גיטל האט לעצטן זמן געבראכט אי היזק אי זארג. צוליבן קריזיס אויף דער וועלט איז ווייץ געווארן עד לעפר, און דערצו האבן עטלעכע סוחרים פון דייטשלאנד אים אנגעזעצט אן אפותיקא. איז — אפשר פארדינגען דאס גוט, אדער אינגאנצן פטור ווערן דערפון? מען שמועסט דאך, אז די מלוכה וועט אים אינגיכן סיי ווי צווינגען צו „פארצעלירן“ און פארקויפן חלקים צו די פוילישע פויערים פאר א דריטל געלט. נו, וועט זיין אויס „פריץ“ און די שטאט יאנעווקע — וועט אויפהערן מקנא צו זיין.

פון דער דאזיקער שטאט, פון יאנעווקע, האט ר׳ מרדכי לייב גאלע עגמת נפשן, יסורים און ווייטאגן. יידן האבן קיין פרנסה נישט, און וואס קאן ער איינער אליין אויפטאן פאר אזויפיל עניים און אביונים. ארום? פון אמעריקע קומט שוין אויך אן בלויז א פינגערהוט. ס׳איז דארט אויך שלעכט. ס׳איז באו מים עד נפש, און מען דארף א סייעתא דשמיא, דארף מען; דער אין הימל זאל זיך מרחם זיין.

ר׳ מרדכי לייב האט לעצטנס אויך קיין נחת נישט פון זיינע קינדער, וואס וווינען מיט אים אין יאנעווקער הויז. מאטל, די עלטסטע טאכטער, האט שוין צוויי אונטערגעוואקסענע קינדער — אסתר און לוי — אבער פון קיין תכלית טראכטן זיי נישט. שמריה, דער איידים, איז פארטראגן אין עולמות העליונים, שרייבט עפעס א חיבור — קיינער ווייסט נישט וואס — און מיט די קינדער גיט ער זיך כמעט נישט אפ. דערצו איז ער א ייד א חלוש: ווינטער הוסט ער אין שטאט און זומער קרעכצט ער אין דארף.

פון דעם זון, פון שלום־יוספן, וואס איז שוין באלד־באלד א פערציקער, האט ער אויך צרות און געהאקטע לייד. שלום־יוסף פארט אלעמאל קיין לעמ־בערג, שפילט אויף דער בערזע און דערלייגט דעם קאפ. דערצו רייסט ער זיך ארום מיטן ווייב מיט זיינעם, מיט דער מיוחסת, דעם גריידיגער מורה־הוראה׳ס טאכטער ,וואס איז יעדעם מאל מפיל, נישט קאנענדיק אויסטראגן, רחמנא לצלן. און אפשר טאקע דערפאר לויפט שלום־יוסף קיין לעמבערג יעדן מאנטיק און דאנערשטיק. מילא די בערזע ווי די בערזע — מען רעדט אבער אויף אים לשון הרע אויך, און מען דערציילט זיך מעשיות אויפן אויער: אז אין לעמבערג טוט שלום־יוסף אויס דעם חסידישן זשאקעט, טוט אן א געהאקטן „שלום־ראק“, און אז מ׳האט אים געזען אריינגיין אין פוילישן טעאטער מיט א „דאמע“ ביי דער זייט...

אז עפעס איז נישט פויגלדיק מיט שלום־יוסף׳ן — דאס איז קלאר: ער „טשעפעט“ די באָרד, פון די פאות איז געבליבן בלויז א סימן, און איינמאל, שבת נאכן קוגל, האט ער אפילו געהאט די העזה ארויסצוגיין אין גאס אן דעם שטריימל, אין א פשוטן קאפעליוש... ער, ר׳ מרדכי לייב, דער טאטע, האט מוסר געזאגט, האט אפילו געהויבן א האנט אויך, ס׳האט אים אבער אויס־געפעלט כוח צו געבן פעטש. אז ס׳איז דאך נישט שלום־יוסף אליין, וואס האט זיך אויסגעגלייטשט! די גאנצע וועלט, רחמנא לצלן, קריכט אראפ פון גלייכן וועג און איז געווארן איבערגעקערט! וואו־זשע זאל ער, ר׳ מרדכי לייב, געמען כוח איינער אליין זיך צו שטעלן קעגן א קאפויערער וועלט?

אט בכן, וועט ער זיך אויפזעצן אויף דער באן, פארן קיין ווין און דארטן הערן מפיו הקדוש וואס ער האט צו טאן.

שטייענדיק ביים אלמער מיטן „מסילת ישרים“ אין האנט, ברומענדיק צום ווייפילטן מאל דעם „מה חובתו בעולמו“, האט ר' מרדכי לייב געוואלט פארטרייבן פון זיך נאך עפעס, וואס דערקוטשעט אים שוין עטלעכע טעג: דעם בריוו פון ארץ ישראל פון דעם מיזינעק זיינעם, פון דודן.

שוין 12 יאר, אז ר' מרדכי לייב איז ברוגז אויפן מיזינעק און וויל גארנישט רעדן וועגן אים. די רוגזה האט זיך גענומען צוליב א מעשה, וואס דער בחור האט אפגעטאן: אין איין שיינעם טאג, באלד נאך דער מלחמה, האט דוד גענומען ק"ן טולער א גמילת חסד ביי א שכן און געמאכט א ויברח אן א „זיי־געזונט“. ער האט זיך אריבערפעקלט די גרענעץ קיין רומעניע און פון דארטן איז ער אוועק קיין ארץ ישראל, ביז אויפן היינטיקן טאג. די מעשה האט ר' מרדכי לייבן פארשאפט אי עגמת נפש אי בושה אויך. און דוד איז דאמאלסט געווען א שנעק פון 16 יאר.

און נאך מער האט דעם פאטער דאס געארט, ווייל דוד איז געווען דאס שיינדל פון דער משפחה און ער האט זיך מיט אים געגרויסט. דער שנעק האט שוין גוט געקענט א בלאט גמרא מיט תוספות, האט שטודירט פריוואט ביים פראפעסאר דאוויד — פויליש, דייטש, לאטיין, געאגראפיע, מאטעמא־טיק — האט געשפילט אויף א פידל אויך, און איז דערצו געווען שיין און קלוג, אויסצופארן א וועלט!

צוועלף יאר גאכאנאנד, אז ר' מרדכי לייב לייענט נישט דודס בריוו פון ארץ ישראל און אז ער ענטפערט נישט א ווארט. די מוטער, די שוועסטער — זיי זענען די לייענערקעס און זיי פירן מיט אים די קארעספאנדענציע. סתם, פון אויפכאפן א ווארט, אזוי כלאחר יד, פארבייגייענדיק, ווייסט ר' מרדכי לייב, אז דוד ווינט ערגעץ אין א דארף, איז א פויער, א „פאראבעק“, און די ערד, וואס ער באארבעט, קער גארנישט צו אים. ס'איז א מין חברותא: מיינס, דיינס, שותפות'דיקס. פון הערן ווייסט ער אויך, אז דער זון מאנט קיינמאל נישט קיין געלט, און וויל נישט, אז מען זאל אים שיקן מתנות פון דער היים.

עקשנות'דיק, מיט רוגזה און אויך מיט צער האט דער פאטער זיך כסדר געווערט און נישט געוואלט לייענען וואס דער זון שרייבט. ביז לעצטע יאר, ווען עס איז אנגעקומען א גאנצע „מגילה“, אין וועלכער דוד איז מודיע, אז ער האט חתונה געהאט. די חתונה אליין וואלט אפשר נישט געווען אזוי צערודערט און צענומען, — כאטש א שמחה איז אן עגין און מען טאר זיך נישט ווארפן דערמיט. ווארים פארט, וויפיל איז דער שיעור?

גאר שטארק האבן ר' מרדכי לייבן, דעם „פריץ“, צערודערט די לעצטע עטלעכע שורות פון בריוו. „עס רוקט זיך א כמארע אויף דער וועלט“, האט דוד געווארנט, „פארקויפט אלץ און קומט קיין ארץ ישראל, גיך און באלד. איר וועט דארטן איינהאנדלען א נחלה, ערד, בויען א הויז, א ווירטשאפט, און לעבן ווי יידן ביי זיך אין דער היים. קומט, כל זמן איר קאנט“.

דעם גאנצן שבת האט ר' מרדכי לייב זיך געמיט נישט צו טראכטן דערפון; אבער איצט, נאך הבדלה, האט אפילו דער „מסילת ישרים“ נישט געהאלפן און די טראכטונגען האבן אים א נעם געטאן: א „כמארע“ רוקט זיך אויף דער וועלט? וואס פאר א כמארע? ווער כמארע? און פון וועלכער זייט ציט זי אן? פארקויפן דאס גוט, מאכן א תל פון אלץ און עוקר זיין? וואסי — משיח קומט שוין אפשר אן? זאל ער כאפן הענדום־פענדום און דוחק זיין דעם קץ?

אויך דאס־א וועט ער אם ירצה השם איבערערדן מיטן רבין און וועט טאקע מיטנעמען דודס בריוו קיין ווין.

ר' מרדכי לייב האט צוריק אריינגעשטעלט דעם „מסילת ישרים“ אין אלמער, ארויסגענומען דעם שווערן, בייכיקן, גאלדענעם זייגער און א קוק געטאן:

— נו... טע... מען דאַרף אַרייַנגיין...

ר'האָט פאַרשפּיליעט די קאַפּאָטע, צוריק אָנגעטאָן דאָס שטריימל און זיך געגרייט צו דער מלווה־מלכה, צו דער סעודה פון דוד המלך עליו השלום, וואָס ער פּראַוועט געוויינלעך מיט א חברה טשאָרטקאָווער חסידים, וואָס קומען צו אים אַריין. פאר הרחבת הדעת האָט ער פאַרויכערט אַן עגיפּטיש ציגאַרעטל, וואָס ר'האָט אַרייַנגעשטעקט אין א בורשטינענעם מונדשטוק, און גענומען אונטערברומען א זמר'ל: — בסימן טוב ובמזל טוב החל עלינו את ששת ימי המעשה...

אָבער אין קאָפּ האָט אַלץ געעגבערט: וועט דער רבי הייסן דוחק זיין דעם קץ?

— בסימן טוב ובמזל טוב — האָט ר' מרדכי לייב זיך געשטאַרקט — החל עלינו את ששת ימי המעשה...

קאַפּיטל 2

א שריפה אין גוט

עס האָט זיך אויפגעפּראַלט די טיר און אליקום נאמן איז אריינגעקומען אין דער וואַכעדיקער, ווינטערדיקער בורקע, אין די שווערע שטיוואַליעס און אין דער שמויסענער קושמע אויפן קאָפּ.

— א גוטע וואָך, ר' מרדכי לייב, — האָט ער אַ מאַך געטאָן. — כ'פאָר שוין אין דאָרף אריין.

— וואָס איז די מעשה? — האָט ר' מרדכי לייב ארויסגענומען דאָס ציגאַרעטן־שפּיצל פון מויל — עסט נישט איינפאָרן מאָרגן גאַנץ פרי? ליגסט דאָך אין דאָרף אַ גאַנצע וואָך!

— ר' מרדכי לייב, — האָט אליקום א טרייסל געטאָן מיט דער שווע־רער בעזים־באָרד און זיין גוליעוואַטע נאָז מיטן ווערצעלע האָט אַ צאַפּל געטאָן, — ר' מרדכי לייב, ס'איז געווען א שריפה... נאָך אינדערפרי, פאַרן דאַווענען האָב איך באַקומען א בריוול פון זאַגאַיסקי דעם רזשאַנצי. ר'האָט געשיקט א שליח, אַ „פּאַרנאַל" אויף א פערד. דעם גאַנצן טאָג האָב איך עס געהאַלטן ביי זיך. כ'האָב אייך נישט געוואָלט פאַרשטערן דעם שבת.

דער נאמן האָט ארויסגעשלעפּט פון בוזים א צעקנייטשט בריוול און עס דערלאַנגט דעם באַלעבאָס. בשעת ר' מרדכי לייב האָט אָנגעהויבן לייענען האָט דער נאמן זיך זיינס געלערדט:

— פרייטיק־צו־נאַכטס האָט אויסגעבראָכן א פייער אין די סטאַדאָלעס און אין דער שטאַל. ער שאָרן איז נאָך מיט חסד. עטלעכע זאַסיקעס מיט ווייץ זיינען אוועק מיטן רויך און צוויי צוגאָווע פערד זענען אָפּגעבראָטן גע־וואָרן. דאָס שרייבט טאַקע זאַגאַיסקי־רזשאַנצי... און דער שגיץ האָט גע־זאָגט, אז די שריפה האָט אָנגעהאַלטן ביז אינדערפרי.

—סתם א שרפה, הא? — האָט ר' מרדכי לייב אוועקגעלייגט דאָס בריוול אויפן שרייב־טיש, און צערעכט געמאַכט דעם צוויקער אויף דער נאָז, ווי ער וואָלט בעסער וועלן זען אליקומ'ען — ס'הייסט?

— מ'האָט אונטערגעצונדן...

— ווער?

— א סברה, אַז אַ באַנדע אוקראַינסקי שקצים פון רישקיוועץ, וואָס בונ־טעווען זיך און הוליען. ביי זאַגאַיסקי־רזשאַנצע האָבן זיי אויסגעהאַקט די שויבן און אפילו אריינגעשאָסן אין שטוב אריין. דער שגיץ זאָגט, אז זיי האָבן צע'מזיק'ט די שפּיגלען, און אפילו ס'יוזל אויף דער וואַנט...

— נוא, — האָט ר' מרדכי לייב אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, — נו־אַ!

— אז די באַנדע שיסט שוין אין יוזל אריין און שרעקט זיך מער נישט פאַרן צלם. איז עק וועלט, — האָט דער נאמן געריבן זיינע אָנגעצוויקטע הענט, — איז נישט גוט... מען דאַרף זיך נישט נאַרן...

— און אין שטאָט ווייסט מען שוין די מעשה? — האָט ר' מרדכי לייב געוואָלט וויסן — הא?

— קיין נפש נישט. כ'האָב באַלד דעם „פּאַרנאַל" צוריק משלח געווען אין דאָרף אריין...

— גוט האָסטו געטאָן, — האָט ר׳ מרדכי לייב מסכים געווען. — מען דאַרף נישט אָנוואַרפן קיין פחד אויף אַ שטאָט מיט יידן און מען טאָר נישט מגזם זיין. אָבער זאָג מיר נאָר, אליקום, פון וואַנען ווייסט מען, אַז דאָס זיינען זיי, כ׳מיין אוקראַיִנער? ווי אַזוי?

— מאָלט אייך, באַלעבאָס, אַז מען ווייסט. דער שגץ וואָס האָט געבראַכט דאָס בריוול, רעדט נישט פון קיין לייִדיקן פּאַס... און זאַגאַיסקי-רזשאָנצע וויל, אַז אימיצער פון הויז-געזינד זאָל תיכף אַראָפּפאָרן אין דאָרף אַריין מיט מיר. די זשאַנדאַרן זענען דאָרט דאָ און מאַכן אַ פּראָטאָקאָל. זיי וועלן דאָרטן זיצן אַ גאַנצע נאַכט, ביז אינדערפרי. מאָרגן איז דאָך זונטיק... און מען ווייסט נישט וואָס דער זונטיק וועט זאָגן...

אליקום, דער נאַמן, האָט אַ וויש געטאָן די ברייטע בעזים-באָרד און אַ קראַץ געטאָן די גאָליעוואַטע נאָז:

— די בריטשקע שטייט ביים הויז. מיכאַילע וואַרט. כ׳האָב אים געהייסן שפּאַנען באַלד נאָך הבדלה. איז אפשר איר אַליין ר׳ מרדכי לייב?

— ס׳הייסט וואָס? איבערלאָזן די מלווה־מלכה פּאַקע, אַ פּאָר שקצים האָבן דאָרטן... האָבן דאָרטן... — האָט דער „פּריץ“ אַ פּאַפּקע געטאָן דעם אויסגעלאָשענעם ציגאַרעט. — כ׳קאָן נישט איבערלאָזן אַן עולם מיט יידן!

— טאָ ווער-זשע?

—ווער, ווילסטו ווּיסן? לאָמיר נאָר זען?

ר׳ מרדכי לייב האָט געמאַכט דעם חשבון אויף גיך: שלום יוסף, דער זון, זיצט איצט ביי זיך און האָט דאָרט עפּעס אַ בוררות. ער דאַרף אויסגלייכן עטלעכע קצבים, וואָס האָבן זיך צע׳הרג׳עט צוליב צוויי יאַלעווקעס. די ווייסטע פּרנסה זייערע. ווען יידן איז שלעכט — קריגן זיי זיך.

דער איידים, ווידער, שמריה, איז אַ חלוש; טשליאַפּעט אַרום אויפן אויבערשטן שטאָק אין די פּילצערנע פּוישטן און מוח׳ט זיך. איז... איז בלייבט בלויז לוי, דאָס אייניקל.

— שיקט מיר אַראָפּ לוי׳ן, — האָט ר׳ מרדכי לייב געעפנט די טיר און אַריינגערעדט צו אימיצן, — כ׳דאַרף אים תיכף ומיד.

אין עטלעכע מינוט אַרום איז מאַטל, די טאָכטער, אַליין אַרונטערגעקומען אַ שטראַלנדיקע און אויסגעפּוצטע:

— אַ גוטע וואָך, טאַטע. דאַרפסט לוין?

— און לוי איז אַוודאי נישטאָ! — האָט ר׳ מרדכי לייב אויסגעכאַפּט. — ליגט מסתמא אין „פּאַריין-שמאַריין“, אָדער דולט זיך מיט די קלעזמער!

— כ׳לעבן, טאַטע, אַז כ׳ווייס נישט — האָט מאַטל זיך מתנצל געווען. — ווי אַזוי זאָל איך ווּיסן?

אַ הויבע, אַ שטאַלטנע, אין אַ בלאָנדן, קונציק-געקרויזטן שייטל אויפן קאָפּ, מיט אַ פרישן, לויטערן פּנים און אַ פּאָר גרינלעכע, גלאַנציקע אויגן — האָט מאַטל געפּרווט אָפּקומען מיט אַ שמייכעלע:

— וואָס-זשע? כ׳זאָל נאָך נאָכקוקן אַ בחור פון קיין עין הרע 22 יאָר ביז הונדערט און צוואַנציק? אָדער אפשר זאָל ער זיך נאָך אָנהאַלטן אין מיין פּאָלע? — האָט זי מיט אַן איידעלער, באַרינגלטער האַנט אָנגענומען אַ פּאָלע פון איר סאַטין-קלייד — אַזוי-אָ, האַ?

ווייל דער פּאָטער האָט נישט געשמייכלט, האָט זי תיכף דערקענט, אַז עס איז נישט פּראָסט.

— וואָס איז, טאַטע? עפּעס געשען, חלילה וחס?

— אַ שרפה אין דאָרף — האָט אַליקום זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן, — און ער, לוי, איז ביי...

ביים נאמן האָט זיך שיעור אַרויסגעריסן דאָס וואָרט „שוסטערקע“. ער האָט זיך אָבער באַצייטנס דערכאַפּט. טאַקע אַן אייגענער מענטש, אַזוי פיל יאָרן ביי די ראַפּאָפּאָרטס, און אַפילו עלטער פון ר׳ מרדכי לייבן — יענער איז ערשט

אַ זעכציקער, און ער, אליקום, איז מיט אַ שמיטה עלטער — פונדעסטוועגן האָט ער ביי זיך נישט געקאָנט פועלן מעיז־פּנים צו זיין, אפילו אויף דער הייסער מינוט. אין אמתן ווייסט די מאַמע אויך גאַנץ וויל, אַז ער ליגט איבער טאָג ווי נאַכט בײַ הענעך שוסטערס טאָכטער, ביי דער „שטונדירטער קוימיניסטקע", איז אין איר פאַרכליאַפּעט ביז איבער די אויערן און בלאָזט איר די טריט. עס איז דאָך אַ סוד פאַר גאַנץ בראָד. אָבער גיי זאָג עס ר' מרדכי לייבן אויף דער פולער וואָך, און דערצו ערשט נאָך אַ שרפה אין זיין גוט.

— כ'על אליין ארויסשיקן יוכבד'ן, די מויד, אים זוכן, — האָט דער נאמן פארוקט די קוטשמע. — איך האָב אן אויג ווו זי קאָן אים געפינען...

ווען דער נאמן איז ארויס פון חדר־מיוחד האָט מאָטל זיך צוגערוקט צום פאָטער און אים א גלעט געטאָן איבערן אָרבל:

—נעמסט דיר צום האַרץ, טאַטע?

— נישט די שרפה.

— אלא וואָס דען?

פון דער אַנדערער זייט טיר האָט זיך מיטאַמאָל דערהערט א קול:

— ר' מרדכי לייב! וואָס אי־די־מעשה־וואָס?!

דאָס האָט ר' שיעלע יאַרידניק גערופן צום טיש און אָנגעטריבן אונטער־געאײַלט. ער האָט געעפנט די טיר, ארייננעשטעקט זיין אָפּגעקראָכן שטריימל, דאָס רויטע שיטערע בערדל, א פליעסק געטאָן אין די הענט און זיך צעלאָזט אויף זיין שפּיציקן, שאַרפן קול'עכל:

—נו־אָ?! א גוטע וואָך און א מזל'דיקע וואָך. ר' מרדכי לייב, עס איז דאָך ממש ווי מיט דער גאולה, וואָס מ'האַלט זי אויף! נו? היתכן? וואָס ציט מען און מען ציט? אביסל בראָנפן האָט מען טאָקע שוין גענומען. מ'האָט זיך שוין געוואַשן. אָבער עד מתי? ס'איז דאָך עפּעס שלא כדרכו, ר' מרדכי לייב! נו־אָ, הייט־הייט! לאָזט איבער די שטותים מיט די נשים. אייערע, די מרדכי־לייב'יכע, זאָגט מיר אפילו, אז מען קאָכט ערשט דעם באָרשט און מען לאָזט אוים פרישע גענזענע גריוון, און זי האָט א פאַרפּראַוועטן שלייען אויך. מיט דרעליעס, זאָגט זי, א מין באַלאַדיעץ, אָדער א כשר'ער דוכיפת, ווי רש"י מאַכט. אָבער די עצמות ציען דארף מען נישט. דרעליעס מיט העכט, די־די־ראַם־פּאַם־פּאַם!

— און וואָס האָסטו געהאַט אויף שבת? — האָט ר' מרדכי לייב פּלוצ־לנוג אַזוי א פרעג געטאָן — האַ? וואָס?

— קיין פיש זיינען נישט געווען. לא ולא. קוילן אין זיסן־און־אין־זויערן, — האָט ר' שיעלע זיך צעציקלט, — און א יש אומרים, אין ווייניקן. אָט דאָס איז עס געווען. אָבער מאַכן שהיות דארף מען נישט. ס'איז דאָך עפּעס שלא כדרכו, ר' מרדכי לייב. ס'חידוש איז מיר נאָר, וואָס דער עולם לייגט נישט איין די סטעליע. שוואכע דורות און שוואכע חסידים. קאַלטע בררררר! ס'בלאָזט פון זיי א פראָסט. נו, פרעג איך אייך, ר' מרדכי לייב, ס'הייסט מען נעמט און מע... נו? האָ? מילא, וואָלט איך אייך נאָך געווען געכאַפּט ביי א שווערער סוגיא, איז אויך די אייגענע מעשה. אָבער גלאַט מיט אייער מאָטלען בעבען? הישמע כזאת?

ר' שיעלע האָט ארויפגעלייגט די האַנט אויף ר' מרדכי לייבס אַקסל און אים גענומען ציען, אונטערטענצלענדיק:

— אתקינו סעודתא דמהימנותא...

פון דער גרויסער עס־שטוב האָט זיך געהערט א ניגון, אַ מין ענטפער אויף דעם יאַרידניקס זמרל:

— דוד מלכא משיחא...

ווי גיך ר' מרדכי לייב און ר' שיעלע זיינען ארויס האָט מאָטל, וואָס איז געבליבן אליין אין חדר מיוחד, פאַריגלט די טיר פון אינעווייניק.

באַדאַכט און ליכט, כמעט אויף די שפּיץ־פינגער, האָט זי זיך צוגעשאַרט צום בייכיקן טעלעפאָן־קאַסטן, וואָס איז געווען צוגעקלאַפּט צו דער וואַנט. א רגע האָט זי זיך געשובבט מיט זיך. זי האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ, אויפגעשטעלט אַן אויער און געוואָרפן א בליק צו טיר־און־פענסטער, ווי זי וואָלט וועלן אויפכאַפּן עפּעס א פאַרדעכטיקן שאָרך. זי האָט אָפּגעכאַפּט דעם אָטעם און מיט א ציטערדיקער האַנט אַראָפּגענומען דאָס טרייבל פון מעשענעם האָקן, וואָס האָט גלייך געענטפערט מיט אַ בייזן סקריפּ. ס'האָט ביי איר א טיאָכקע געטאָן אין ברוסט, ווען זי האָט דערהערט דעם טעמפּן אָפּהילך פון קלונג אין דער פּאָסט־צענטראַלע און דאָס קווייטשיקע קול פון דער באַאַמטין, וואָס איז געקומען איבערן דראָט: „האַלאָ צענטראַלע, האַלאָ, איך הער“.

— טאַרנאָפּאָל, ביטע, נומער 121. — האָט מאַטל געשעפּטשעט אויף פּויליש, גיך־גיך, אָנגשפּאַרנדיק זיך אָן דער וואַנט, — אַדוואָקאַט לאַנדע'ס קאַנצעלאַריע, ביטע.

מאַטלען האָט זיך געדאַכט, אז איר ווארטן אויף אן ענטפער פון טאַרנאָפּאָל וועט זיך גאָר קיינמאָל נישט ענדיקן. זי האָט זיך צוגעזעצט אין א שטול, וואָס איז געשטאַנען ביי דער זייט, זיך אויפגעהויבן, זיך געטוליעט צום ווינקל, פילנדיק דערביי, אז עס דרינזשעט ביי איר אן עלנבויגן, און אז עס ציטערט ביי איר א קני. די שטאָרן איבער די צוויי פענסטער זיינען נישט געווען אראָפּגעלאָזט, האָט זיך איר געדאַכט, אז אימיצער קוקט אריין פון דרויסן, פון דער פינסטערער גאַס. עס האָט זיך איר אויסגעוויזן, אַז זי זעט אַ פּאָר אויגן און עפּעס אזא ברייטע נאָז צוגעקלעפּט צו דער פייכטער, פאַרהויכטער שויב.

דער „בליץ“־לאָמפּ אויפן שרייב־טיש און די חלב־ליכט אין די מעשענע יִכעס אויף דער מזרח־וואַנט האָבן פאַרשפּרייט משונה'דיקע שאָטנס, וואָס האָבן זיך געשלענגלט און געגליטשט איבערן ווייסן קאַכליענעם אויוון, איבערן שוואַרצן, אייזערנעם קאַסע־קאַסטן און איבערן ספרים־שאַנק. פון די שאָטנס ווענט נאָך גרעסער און אימה'דיקער געוואָרן די אויגן און די נאָז אויף דער פייכטער שויב...

עס האָט זיך אויך געגומען אויסוויזן, אז מען נאַקיוועט איר מיט א פינגער, מען שטשירעט די ציין, און אז זי הערט א בפירושע וואָרנונג: מאַטל! מאַטל! ווענט האָבן אויערן. אוי, האָבן זיי!“

נאָר פון יענער זייט וואַנט איז געקומען א חסידישער ניגון, א נאָגענדיקער, אַ פאַרבענקטער, וואָס האָט זיך געטראָגן פון מלווה־מלכה־טיש. וויפיל מאָל האָט מאַטל געהערט דעם דאָזיקן ניגון ביי איר טאַטן אין הויז? דאַכט זיך פון קינדוויז אָן הערט זי אים; פון קליינערהייט אָן באַגלייט ער זי. אָבער נאָך קיינמאָל האָט דער ניגון אין איר נישט דערוועקט אזא בענקשאַפט און עפּעס אזא זיסלעכן ווייטאָג און שרעק ווי אַצינד.

מיטאַמאָל האָט זי זיך א צאַפּל געטאָן. עס האָט זיך דערהערט א קול: „האַלאָ, טאַרנאָפּאָל רעדט. האַלאָ, דאָ איז דאָקטאָר לאַנדע“.

עס האָט איר פאַרשפּאַרט אין שלונג און זי האָט קוים געקענט ארויסרעדן אַ וואָרט:

— האַלאָ, איגנאַץ? איגנאַץ! דאָס בין איך מאַטילדאַ. דאָבזשע. גוט. דזשענקויען, — האָט זי געשעפּטשעט און שווער געאָטעמט. — יאָ. באַגעגן מיך מיטוואָך בייטאָג אין דער גרינער קרעטשמע אין שטעפּאַניווקע. יאָ. איך קאָן נישט רעדן קיין סך. טאַקע! וולאַשניע. עבען. טאַקע. עפּעס איז געשען. טאַק! — האָט זי געמישט פּויליש מיט יידיש. — איך וויל זיך מיט דיר באַראָטן. און איך וויל דיך טאַקע זען...

די ליפּן האָבן ביי איר געצאַפּלט און אין די אויגן האָט אויפגעגלאַנצט אַ טרער:

— יאָ, מאַק, דראָגי, יאָ, טייערער. דאָבראַנאָץ. אַ גוטע נאַכט. דאָווידזעניאַ; צום ווידערזען.

נאָך דעם דאָזיקן געשפּרעך האָט מאַטל זיך אַראָפּגעלאָזט אין אַ שטול און איז געבליבן זיצן אַ פֿאַרטראַכטע.

שוין פֿיר חדשים, אַז זי האָט נישט געזען איגנאַצן. דאָס לעצטע מאָל האָבן זיי זיך געטראָפֿן אין זאַקאָפּאַנע, אין די בערג. ער איז אייגנס אַרויסגעקומען צו איר. עטלעכע אָוונטן האָבן זיי זיך באַגעגנט, אַרומגעפֿאָרן אין אַ שליטן אויף אַ שפּאַציר, געזעסן אין אַ קאַפֿע־הויז און געווען ביי אַ קאָנצערט. דאָס איז געווען נאָך אָנהויב ווינטער, ווען זי האָט זיך אַרויסגעכאַפּט פֿון יאָגעניקע אויף אַ חודש און געפּרוווט זיין אַליין...

אַ סך זאַכן זענען זינט דאַן געשען. עפּעס וואַקלט זיך אין הויז; עפּעס גע־שעט אין. גוט. און מיט איר אַליין האַלט אויך גאָר שמאָל. איר כוח פֿאַרלאָזט זי און כלערליי פֿאַרלאַנגען האָבן זי אָנגעכאַפּט ביים האַלז. די טעג רוקן זיך אַוועק און זי קאָן זיך קיין עצה נישט געבן מיט זיך. זי עלטערט זיך — און נישט־אויסגעלעבטע יאָרן רופֿן זיך אָן, שרייען אַרויס פֿון איר; מאָנען זייערס מיט געוואַלט...

זי איז געזעסן אַ פֿאַרטייעטע אין שטול, געטראַכט וועגן מיטוואָך, וועגן דער גרינער קרעטשמע, ווו איגנאַץ וועט אַרויסקומען צו איר, און דער ניגון פֿון דער מלווה־מלכה, וואָס האָט זיך געטראָגן פֿון דער עס־שטוב, האָט גענאָגט און גענאָגט און געמאַכט באַנג דאָס געמיט:

„והושיעני מצער חיבוט הקבר... אוי, והושיעני מצער... מצער, מצער“...

מיטאַמאָל האָבן זיך דערהערט פּיס, טופּענדיקע פּיס, און אַ פּליעסקעריי אין די הענט. דאָס האָבן עטלעכע יידן זיך געלאָזט אין אַ טענצל, כדי צו פֿאַר־טרייבן די עצבות און אָפּצוהאַלטן די „פּולע וואָך“, וואָס רוקט זיך אָן איבער יאָגעוויקע: דאגות פּרנסה, שרעק, מורא פֿאַרן „קנעפּל“, פּחד פֿאַרן יריד, פֿאַרן דאָרף, וואָס שיקט אַלעמאָל „בשורות“ אין שטאָט אַריין, און פֿאַר אָנזאָ־געניישן פֿון די בלעטער, און אפֿילו פֿאַרן פּייף פֿון דער באַן, פֿון יעדן צוג, וואָס לויפֿט אָן דורכן וואַלד...

— והושיעני מצער... אוי מצער! — האָט דער ניגון זיך געצויגן — מצער...

אין איר אייגענער באַדרענגעניש האָט מאַטל מיטגעשעפּטשעט דעם ניגון, און אין די ווינקלען פֿון די אויגן האָט אויפֿגעלויכטן אַ טרער...

קאַפּיטל 3

דער צויבער - באַרג

דער צווייי און צוואַנציק יעריקער לוי ברוידעס — ר' מרדכי לייב ראַפּאַ־פּאָרטס אייניקל — איז געזעסן אויף דער סאָפע און געבלעטערט אין אַ דייטשן בוך. נאָר די געדיכטע שורות, וואָס ער האָט געפּרוּווט לייענען, האָבן געהיפּעט פאַר זיינע אויגן, זיך געמישט און די ווערטער האָבן זיך בשום אופן נישט איינגעקריצט אין קאָפּ. ווי גומילאַסטיק זיינען זיי אָפּגעשפּרונגען פון אים. און האָט ער שוין יאָ געכאַפּט עטלעכע ווערטער — האָט זייער צוזאַמענהאַנג זיך עפּעס נישט געקלעפּט.

עס איז געווען אַ מעשה וועגן שווינדזיכטיקע ערגעץ אין אַ שפּיטאָל אין די בערג; אַ שילדערונג וועגן זייערע טאָג טעגלעכע דאגות, קוראַציע און וועגן דער לעבנס־„פילאָזאָפיע", וואָס האָט זיך אויסגעאַרבעט ביי זיי.

דער שלאַנקער לוי — מיט די פעסטע יינגע אַקסלען, קאַשטאַנעוואַטער טשופּרינע, ביר קאָלירגדיקע אויגן און לענגלעכן, עקשנותדיקן קין — ער איז ווינציק וואָס נתפּעל געוואָרן פון די שווינדזיכטיקע מאַנסבילן און ווייבער, און זייערע טאַוונגען האָבן אים נישט גערירט. אַפילו זייערע ליבעס האָבן אים נישט געאַרט. זיי, די קראַנקע, האָבן אים גיכער דערמאָנט אָן זיין אייגענעם טאַטן, ר' שמריה, וואָס זיצט ביים נגידישן זיידן אין הויז, שוועבט אין די הימלען, מוחט זיך און קרעכצט, אַוודאי נעמט זיך דעם טאַטנס הוסטעלע פון צופיל רוחניות, פון אַביסל גאווה און צעטראָגנקייט. קיין מחלה און קיין סכנה איז עס נישט, חלילה וחס. אָבער דעם טאַטנס התנהגותן רופן ביי לוין אַרויס צייטנווייז אַ מין מאָדנע שרעק און ווידערווילן, כאָטש ער האָט אים זייער ליב, איז קענען אים מקיים כבוד אב און מיט זיך אים נישט מצער צו זיין.

און אפשר דערפאַר האָט ער, לוי זיך אַזוי געוועוערט קעגן דעם דיקן בוך וועגן דעם באַרג־שפּיטאָל, די חולאים, וועגן זייערע פאַנטאַזיעס, גרויע טעג און היציקע נעכט. ער האָט אין אים געבלעטערט סתם, כדי צו פאַרטרייבן די צייט, ביז קלאַראַ וויגאָקור וועט פאַרענדיקן שרייבן דעם בריוו צו איר ברודער כאַצ־קלען קיין אַמעריקע. טאַקע זי, קלאַראַ, האָט אים דערלאַנגט דאָס בוך, כדי ער זאָל איר נישט שטערן און זאָל זי לאָזן געמאַך.

מער ווי ער האָט געלייענט, האָט לוי נאָכגעפאָלגט קלאַראַס באַוועגונגען: ווי אירע אָרעמס רוקן זיך פון רעכטס צו לינקס איבער דער געבלימלטער צע־ראַטע פון קיילעכדיקן טיש; ווי אירע רונדיקע אַקסלען הויבן זיך, און דער העל בלאָנדער, געלאָקטער קאָפּ וויגט זיך לייכט־לייכט, ווי אין אַ רויש.

דער גאַפּט־לאָמפּ מיטן הויכן קופּערנעם פוס און מאַטן, פּאַפּירענעם אַבאַ־זשור, האָט געוואָרפן ליכט־פלעקן אויף איר פּנים, אויף דער ראָזעווער הויט, וואָס האָט זיך צעבלימט און צעשפּילט דווקא ביי דער קאַרגער שיין. די פולע, פייכטלעכע ליפּן האָבן, פון צייט צו צייט אויפגעצוקט, זיך געעפנט אויף אַ שפּעלטעלע און געוויזן די ווייסע בליאַסקעדיקע ציין און דאָס אייניציקע פלאַטי־נענע חן־קרויגדעלע.

— לייענסט? — האָט קלאַראַ מיטאַמאָל אויפגעהויבן דעם קאָפּ און

אַ שמייכל געטאָן מיט די קאַרע אויגן. — לייענסט, צי דו נודיעסט זיך? קאָנסט דערוויילי אַריינגיין שפּילן אַ „קאַנטשעניע" מיטן עולם...

— כ'וויל נישט שפּילן אין קיין קאָרטן!

— וואָס דען?

— פאַרוואָס מאַכסטו זיך נישט וויסענדיק, קלאַרוסיו?

ער, לוי, האָט ביי איר געוואָלט פּועלן, אַז זי זאָל זיך אויפהערן צו עקשנען און מיט אים פאָרט צופאָרן קיין ווישניפּעטשיק צום מאַסקן־באַל פון דאָרטיקן ציוניסטישן ספּאָרט־פאַראיין. ווישניפּעטשיק איז בלויז אַ שפּרונג פון יאַנעוווקע. מיט משולמס פייעטאָן און זיינע ביסטרע פערד, קאָנען זיי אַהין אָנ־ציען אין אַנדערטהאַלבן שעה. ער, לוי, האָט באַצאָלט דעם באַלעגאָלע פאַרן גאַנצן אָוונט און אַ גאַנצער נאַכט, און יענערשטייט מיטן פייעטאָן ביי דער אַל־טער מיל. זאָל זי נאָר זאָגן „יאָ" — איז היידאַ און וויאָ!

נאָך מיט צוויי וואָכן צוריק האָט קלאַראַ שוין געהאַט מסכים געווען און האָט אַפילו פאַר זיך צו געגרייט אַ קאָסטיום. זי האָט באַדאַרפט פאָרשטעלן אַ בויגעוודיקע, געשווינדטע גאַזעל, און ער, לוי, — אַ יעגער, וואָס יאָגט זיך נאָך איר.

פאַרוואָזשע האָט זי פּלוצים חרטה באַקומען און ציט און ציט? איז עס אַ קאַפּריז, מחמת זי ווייסט וויל, אַז זי איז דאָס שענסטע און געשמאַקסטע מיידל אויף מיילן אַרום? אָדער נעמט זיך עס צוליב איר ווידערווילן און קעג־נערשאַפט צו ציוניסטן און „בורזשואַזע" גרופּעס, און זי וויל נישט טאַנצן אויף זייערע חתונות? כאָטש איר טאַטע איז איצט מער סוחר ווי שוסטער, מער באַלעבאָס, ווי אַרבעטער, קאָקעטירט קלאַרוסיאַ מיט איר „פּראָלעטאַרי־שער" אָפּשטאַמונג.

— קאַכאַניע! טייערע, — איז ער צו איר צוגעגאַנגען, — נו?

— קאָנסט אַריינגיין אין אַלקער שפּילן אַ „קאַנטשעניע" מיטן עולם — האָט זי ווייטער געקריצט אויפן פּאַפּיר...

— און דו מוזט דווקא איצט פאַרענדיקן די מגילה? מוזט אָנשרייבן אַלץ אויף איינמאָל? — האָט ער זיך געקריוודעט — קלאַרוסיו!

עס האָט אים בפירוש געאַרט, וואָס זי לאָזט אים אומיסטן ווי אויף געגליטע קוילן און רייצט זיך מיט אים. זי שיקט אים גאָר אין קיך אַריין צו שפּילן אין קאָרטן מיט איר טאַטן, העגעד דעם שוסטער, און מיט איר מאַמען, דער היקע־וואַטער שוסטערקע.

דורך דער אָפענער טיר האָט לוי געזען דעם קאָן, וואָס איז אָנגעגאַנגען אַרום דעם הויכן טאַפּטשאַן אין דער אָנגעהייצטער פאַרנער קיך, אויף צוויי לאַנגע, הילצערנע בענק, זיינען געזעסן העגעד דער שוסטער, זלאַטע די שוס־טערקע, הערצל קאָניעוואָדניק, אַ שכן, ליפּע דער סטאָליער, אַ שוואָגער און האָבן געריבן אַ „קאַנטשעניע" אין פיר הענט.

העגעד שוסטער אין דער בלויזער וועסט, אין די ווייסע אַרבל, אָבער דער האַרטער, שבתדיקער „באַניאַק" פאַררוקט אויפן קאָפּ, האָט זיך שטאַרק גע־קאָכט, געשוויצט און געלאַכט:

— קאַליקעס! עכ'ל אייך ווייזן ווי מען שפּילט אַ קאַנטשעניע! פּיפּערנאַ־טערס, שלימזאַלניקעס, אין טשערפּלעד שפּילט. זעטס, עך האָב מיר אַ מלך, קאַליקעס!

אַלעמאָל האָט ער אַ וויש געטאָן דאָס שאַרף געשוירענע, גראָבלעכע בערדל, אַ פּיר געטאָן מיט אַ פינגער אונטער דער בלוי־אָדערדיקער נאָז און ווידער זיך צעכיכיקעט אויפן קול:

— קאַליקעס, לאַכודרעס, אין קוטשקע שפּילט! זעטס, האָב עך מיר אַ מלכה און אַ טויז. אין קנעפּלעד שפּילט. דו אויך, מיין ווייב. עכ'ל דיר ערשט ווייזן...

— זיי ביי זעך נישט אַזאַ ת... ת... תקיף, הענעכל, — האָט די שוסטערקע זיך נישט געלאָזט אָנשרעקן, — מ... מ... מ'מיר נאָך ז... זען ווער ס'איז ש.... ש.... שטאַרקער..

אַ צוואַקסענע, אַ שוואַרצלעכע, מיט שיטערע גרויע האָר, שיטערע ציין און קליינע, ביסטרע, איינגעגראָבענע אייגעלעך, האָט זלאַטע זיך פאַרמאָסטן קעגן איר מאַן און געענטפערט מיט אַ שפּיציקן אָנצוהערעניש:

— דו ווייסט דאָך, הענעכל, וו... וו... ער סע גע.... געווינט און ווער עס פ...פירט אוים.

אוודאי האָט הענעך געוווסט, אַז אויספירן פירט כסדר אוים זיין ווייב. פון זינט ער איז געקומען צו אַ שטיקל תכלית, טראָגט זיין היקעוואַטע זלאַטע די הויזן און זי פּאַכעט מיט דער בייטש; לייט זאָגן אַפילו, אַז צוליב איר איינ־געשפּאַרטקייט און איר טראָגיץ, האָט אים צוגעשפּילט דאָס מזל און ער איז געוואָרן אַ גאַנצער לייט און אַ פאַרפונדרעוועטער באַלעבאָס.

ער, הענעך, אַרבעט אוים פּויערישע שטיוול, כאָדאַקעס, טשיזמעס און פּאַר־קויפט זיי אויף די יאַרידים אין הורט.. ער האָט אַ וואַרשטאַט מיט געזעלן, און אויך אַ קראָם פון לעדערוואַרג אינמיטן מאַרק. אין אָנהויב פון דער מלחמה האָט אים אָפּגעגליקט און ער האָט זיך דאַראַביעט צו אַ שטיקל פּאַרמעגן. איצט זיינען די מסחרים אַפילו געשלאָגן; פּוילישע און אוקראַינישע שוסטערס, וואָס האָבן אייגענע קאָאָפּעראַטיוון דערגייען אים די יאָרן. טרייבן אים פון די מערק, שיקן אויף אים אָן כלערליי שלעק, וואָס דריקן אים מיט „פּאַטענטן“, מיט געזעצן און קריכן אים אין גרגרת אַריין. אָבער אַ באַלעבאָס איז ער פּאָרט, און ער האַלט זיך אויף די פיס. זיינע שטיוול האָבן אַ שם; זיינע אַ כאָליעווע איז אַ מויער, זיינע אַ פּרישווע איז אַן אייביקייט — און אַ צאָל פון די אַלטע קו־נים קלעפּן נאָך דערפאַר אָן אים. אַזוי גיך וועט מען אים נישט בייקומען און ער וועט נישט בייגן דעם קאָפּ.

פון זינט הענעך האָט זיך אָנגעהויבן דראַפּען אַרויף, אין דער הויך, האָט זיין זלאַטע גענומען טרייבן כל המינים צו להכעיסן אין שטאָט. זי, די היקע־וואַטע שוסטערקע, האָט געשיקט איר מעזינקע שטודירן אין דער פּוילישער גימ־נאַזיע, און אָנשטאָט קיילע זי אָנגעהויבן רופן „קלאַראַ“ — קלאַראַ ווינאָקור.

— ז... ז... זאָלן זיי צ...צע... צעפּיקעט ווערן! — האָט זלאַטע געגלאַנצט מיט די אייגעלעך — ז... זאָלן זיי צע... צע... צעטראַסקעט ווערן!

שפּעטער האָט זי פאַר קיילע־קלאַראַן אָפּגעקויפט אַ פּיאַנאָ ביי אַן אָפּגעקו־מענעם פּריץ און זי שיקט זי צום ריכטער קאַראַוואָסקים אַלמנה, דער פּאַני סטעפאַ, צו לערנען מוזיק.

— און זאָלן זיי צע... צעזעצט ווערן! — האָט זי כיכיקעט, די שוסטערקע — און ז... זאָלן זיי צעריסן ווערן!

נאָכן ענדיקן די גימנאַזיע, נאָך דער „מאַטורע“, האָט קלאַראַ באַשלאָסן צו זיצן אַ האַלב יאָר אין דער היים, זיך אָפּצורוען, איידער זי טרעט אַריין אין אוניווערזיטעט. זי האָט אָבער נישט גערוט. בחורים אין די טוצן, האָבן ביי איר אָפּגעשלאָגן די שוועל.

זלאַטען, דער מוטער איז דווקא ווילגעפעלן, וואָס לוי, ר' מרדכי לייבס איינינקל, דער „פּריץ“, דער „דידיטש“ שדכנט זיך אויך, און זי האָט מיט כל־ערליי שטושקעס געזוכט צוצורעדן די טאָכטער, אַז זי זאָל אים האַלטן אויפן אויג און בינדן מיט שטריק.

הענעך שוסטער, דער טאַטע, האָט דווקא נישט געהאַלטן דערפון. זיינע צוויי עלטערע טעכטער האָבן התונה געהאַט מיט „עמך“ — איינע מיט אַ שניי־דער, די צווייטע מיט אַ זייגערמאַכער — און אויך פאַר דער מעזינקע האָט ער געוואָלט אַ שידוך פון „פּראָסטן נאַראָד“.

— אַז כ'דאַרף ניש' קאַ הויכע טעפּ באַבאָליעס. כ'דאַרף ניש' קאַ אינדיקעס וואָס בלאָזן זעך! — האָט ער געטענהט. — די ראַפּאָפּאָרטס, מיט די ברווידע־

סעם, די שטריימלעך, שטריים־קעצלעך מיט די ראַדזשיווילקעס וועלן איינלייגן וועלטן און עס וועט זעך טאָן חושך. ער דאַרף דאָס אויף סים־סאָט כפּרות. קיילע קאָן קריגן אַ געבולבעטן, אַ יאָקטאָר פון פראָסטן נאַראָד. זיי זיינען דאָ ווי די הינט און ז׳עלן ליגן ביי אירע פיס. ס׳טויגן מיר די פריצים? ס׳עט ווערן אַ מחלוקה, שטאָט וועט גיין כּאָדראָס. ער דאַרף נישט דאָס פייער!

ער, הענעך שוסטער, וואָס איז מיט דער צייט געוואָרן אַ ראַטמאַן אין קהל, האָט נישט געוואָלט אַרויסרופן קעגן זיך דעם צאָרן פון די „ריסטאָקראַטן“ און מיוחסים; ער האָט עפּעס מורא געהאַט. ער איז געווען צופרידן, וואָס זיי זיינען אים נוהג כּבוד אַביסל, קוקן אויף אים, ווי אויף אַ שטיקל מענטש, און ער האָט באַמיט זיך צו האַלטן אין דער „מעלה“ און האָט נישט געוואָלט זיך דראַפּען אויף די גלייכע ווענט.

— עך בין עך — האָט ער זיך געבאָכעט אין דער ברוסט — און ער ווייס וו איין און ווי אויס. עך וויל נישט איבערקערן ס׳פּעסל בעריקעס. ס׳עט ווערן אַ פייער אין שטאָט.

— ז... ז... זאָל ברענען! ז... זאָל ש... ש... שרפענען! — האָט זלאַטע גע־פסקנט — און דערנאָך וועט מען ל... ל.. לעשן, ש׳קאָשע.

זי, די מוטער, האָט געוווסט, אַז לוי האָט פאַרבעטן קלאַראַן צו אַ מאַסקן־באַל און זי האָט דער טאָכטער צוגעגעבן חשק דערצו.

— ז... זאָלן אַלע ז... זען און זאָלן ביי זיי די אויגן אַרויס! — האָט זי גע־פלאַמט. — ש׳קאָשע, האָב נאָר ש... שכל, קלאַראַ, שכל אין קוטשמעלע.

ווען דער פאָטער, הענעך, האָט זיך דערוווסט פון דער איינלאַדונג, האָט ער אויפגעהויבן אַ געוואָלט:

— כ׳וויל נישט קאַ צולהכעיסן, וויל עך ניש׳! כ׳וויל ניש׳ אַריין אין קאַ לייטישע מיילער! כ׳בין ניש׳ קאַ „כּאָצעדאַרגע“. כ׳וועל דעם מיוחס פאַר־טרייבן, נאַזשענען, נאַהאָניען פונדאַנען. ס׳האָט ער זעך דאָ זאַנאַדיעט, וואָס? דאָ איז ניש׳ קאַ שטוב פאַר גנבהשע ליובקעס, איז ניש׳!

אַז לוי איז געוווּער געוואָרן וועגן הענעכס געוואַלדן, האָט ער געקראָגן אַ האַרץ אויף אים. עטלעכע מאָל האָט ער זיך געקליבן רעדן מיט אים, אָבער ער האָט עס אָפּגעלייגט.

ער, לוי, האָט שוין פון פריער געוווסט, אַז דער שוסטער קוקט אויף אים קרום. איצט האָט ער דערפילט אַ ווידערווילן צו אים און עס האָט אים פאַר־דראָסן, וואָס דער דאַזיקער ייד געטרויט אים נישט און איז אים חושד אין מיאוסע כּוונות און אין פּאַסקודנע שטיק.

הערנדיק איצט, ווי הענעך צעלאָזט זיך ביי די קאָרטן אין קיך, אַרום טאַפּטשאַן, מיטן קאָניעוואָדניק און מיטן אַנדערן דאָרטן, האָט ער דערפילט צו אים אַ כּעס. ער איז צוגעגאַנגען צו דער טיר און זי פאַרמאַכט.

— זיי שטערן דיר? — האָט קלאַראַ אויפגעהויבן דעם קאָפּ פון די באַ־שריבענע בייגעלעך פּאַפּיר. — זיי באַאומרואיקן דיך?

— זיי פילדערן, — האָט לוי זיך צוגעשאַרט צום טיש, — און דו שווייגסט.

— און דו?

— איך... איך, — האָט ער געשטאַמלט, — איך ווייס נישט.

— דו פּיעשטשעסט זיך, — האָט זי אים אָפּגעמאָסטן מיט די בליקן, — מפונק מיינער!

מיטאַמאָל האָט זי זיך אויפגעהויבן פון שטול און אַ טרייסל געטאָן מיטן שויבער:

— נו, גוט! איך וועל פאָרן מיט דיר, אָבער אָן אַ קאָסטיום. אָן אַ מאַסקע! לוי האָט פאַרשטאַנען, אַז זי וויל אים אַ שטאָך טאָן און געבן אָנצוגע־הערן, אַז אים איז אומבאַקוועם צו באַווייזן זיך מיט איר פאַר לייט. אָדער ער שעמט זיך, אָדער ער האָט מורא און וואַקלט זיך.

— ווער זאָגט דען, אַז מיר מוזן זיך מאַסקירן? — האָט ער זיך צעקאָכט. עס איז אַבסאָלוט נישט קיין חיוב!

— גיין?

זי האָט אַריינגעלייגט דעם לאַנגן בריוו אין אַ בלויען קאָנווערט, אויפגע־קלעפּט א מאַרקע און זי צוגעקלאַפּט מיט אַ פויסט. לוין האָט זיך געדאַכט, אַז פון דעם קלאַפּ הערט זיך אַ רוגזה, און אַ פּלוציםדיקער אַנטשלוס.

— נו, נעם דיין פּעלץ, — האָט זי אַ מאַך געטאָן. — כאָדזשמי! מ'גיי'מאָר!

אַליין האָט זי אָנגעטאָן אַ טונקל בלויען פּלושענעם מאַנטל מיט אַ פוקסע־נעם קראַגן, אַ סאַמעטן בערעטקעלע, וואָס איז געזעסן שעלמיש אויף איר צע־פּלאָשעטן קאָפּ האָר, און זי האָט אָנגעהויבן אַרויפשלעפּן די קאַלאָשן אויף די שיך.

— לאָז מיך, איך וועל דיר העלפן, קלאַרוסיו, — האָט לוי זיך אָנגעבויגן.

— לאָז.

— ווילסט זיין א גאַלאַנטער קאַוואַליר? נאַ! — האָט זי אויסגעשטרעקט א פוס. — אָט האָסטו!

אין נגידישן טולופּל מיטן קאַראַקולענעם קאָלנער, האָט לוי זיך אַרונטער־געלאָזט אויף די קני, און די פּאָלעס האָבן ווי פליגל זיך אויסגעשפּרייט אויפן דיל. מיט איין האַנט האָט ער אָנגענומען איר פוס און מיט דער אַנדערער א קאַלאָש:

— קלאַרוסיו...

דער אָטעם האָט אים אַביסל פאַרשפּאַרט. איר געטאָקטער פוס אין זיי־דענעם, גלאַטן זאָק, האָט אים געבריט די דלאָניע, געבריט די הויט. ס'האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער פילט איר פולס, ער פילט איר לייב־און־לעבן, וואָס שטראָמט און שוימט, הייס און האַסטיק און מאַכט אים אַזוי אומרואיק און רודערט אויף דאָס געמיט. האָט ער טיפער א נויג געטאָן דעם קאָפּ און מיט פאַרחלשטע ליפּן צוגעפאַלן צו איר פוס, געגאָגט דעם זייד און זיך געוואָלט איינזויגן אין איר הויט.

ס'איז געווען אי פאַרשייטקייט, אי פּאַסיע אין זיין אויסברוך, קניענדיק קעגן איר.

זי האָט געוווּסט, אַז לוי האָט זי ליב מיט יונגטלעכן ברען, וואָרים נישט נאָר מיט זיינע רייד, נאָר אויך מיט זיינע האַנדלונגען — און אָפט מיט זיין טיפן, עקשנותדיקן, פאַרטראַכטן שווייגן — האָט ער זי אין דעם איבערצייגט. זינט ער האָט זיך דערנענטערט צו איר, האָט קלאַרא נישט איינמאָל געפילט, אַז אויך זי איז כלל נישט אַזוי גלייכגילטיק. עס האָבן זי אָבער אָפּגעהאַלטן היבשע צווייפלען וועגן זיין שטאַנדהאַפטיקייט. דערצו איז ער אויך נישט געווען דער איינציקער, וואָס איז אין איר פאַרקאָכט. אַבאָ, נחמן דעם איינבינדערס, איז אויך איינער פון אירע „אַראָדאַטאָרן", וואָס יאָגט זיך זייער ערנסט נאָך איר.

אָבער לוים איצטיקער אויסברוך האָט זי באַוועלטיקט און געדירט זי האָט זיך איינגעבויגן, אָנגעכאַפּט זיין טשופּרינע, זי געריסן, געפּליקט און דערנאָך אים אָפּגעזיגלט א קוש אין קאָפּ:

— חזיר! סווינאַ — האָט זי געשעפּטשעט אויף יידיש און פּויליש. — סווינאַ! געגוג! קום! קום!

קאַפּיטל 4

די רייזע צום מאָסקן - באַל

דורך שטילע, טונקעלע געסלעך האָבן לוי און קלאַרא זיך געלאָזט צו דער מיל, ווו משולם באַלעגאָלע האָט אויף זיי געוואַרט. זיי זיינען געגאַנגען גיך און האָבן זיך געגליטשט ווי אויף שאַרפן גלאָז.

גאָר פרי האָט הייאָר געטאָפּיעט דער שניי. ס'האָבן זיך צעגאָסן גרויסע קאַליוזשעס און טיפע בלאָטעס, געדיכטע און קלעפּיקע. אָבער אין די אָוונטן כאַפּט נאָך א שאַרפער פראָסט און די בלאָטע ווערט איבערגעצויגן מיט אַן אייזיקער דעק.

די יאַנעווקער זייטיקע געסלעך האָבן געדרימלט און זיך געהויקערט אין דעם אָוונטיקן נעפּל, וואָס האָט זיי איינגעהילט ווי א רויך. בלויז דאָ און דאָרט האָט א מאָגערע שיין זיך דורכגעשניטן דורך א פאַרהויכטער שויב און זיך אַרויסגעריסן אין דער פינסטערער גאַס.

לוי האָט געפירט קלאַראַן אונטערן אָרעם, האָט זי געהאַלטן פעסט, דריקנריק זי צו זיך. זיי זיינען געגאַנגען שווייגנדיקע, ווי זיי וואָלטן זיך איינגעהערט צום סקריפּ און בראַזג פון דינעם אייז, וואָס שפּאַלט און ברעכט זיך אונטער זייערע פיס.

ווו-ניט-ווו איז זיי אַנטקעגנגעקומען א מענטש: דער שטאָט-שמש, אַ קצב, וואָס האָט זיך געאיילט אין דער שעכט-יאַטקע, צוויי בחורים, וואָס זיינען געגאַנגען פון וויזשניצער קלויז, און א טרעגער, וואָס האָט געדזשווינגעט א גרויס פאַס אויפן קאָפּ. פאַרקירעווענדיק זיך צו דער שול-גאַס האָבן זיי אויך דערקענט דעם אַלטן דאָקטאָר זיידענער, וועמען א יידענע האָט געפירט צו א חולה, לייכטנדיק מיט א לאַמטערל און קלאָגנדיק אויפן קול:

אוי, דאָקטאָר-לעבן, ער איז דאָך אַזוי שלאַף! צוערשט דער אויבערשטער און דערנאָך איר קאָנט אים העלפן.

לוי און קלאַראַ האָבן געוווּסט, אַז דאָס פירט מען דעם דאָקטאָר צו שבתאי מעל-שענקער, וועמען מען האָט פריייטיק אינדערפרי אָפּגעפּאַרעט אין מרחץ מיט א שעפל הייסן וואַסער פון קאָפּ ביז די פיס.. דאָס שטיקל אַרבעט האָט אָפּגעטאָן טראָכים דובענקאָ, דער קאַסירער פון אוקראַינער קאָאָפּעראַטיוו. דער גוי'עץ האָט אפילו געטענהט, אַז דאָס שעפל האָט זיך אַרויסגעגליטשט פון זיינע הענט, בעת ער האָט זיך אַרויפגעלאָזט אויף א העכערער באַנק. אָבער אַלע ווייסן, אַז דאָס האָט ער זיך געוואָלט אָפּרעכענען מיט שבתאין, וואָס פירט קעגן אים אַ שאַרפע קאָנקורענץ. דובענקאָ, וואָס האָט זיך זאַנאַדיעט אין שטאָט אַריין און קריכט אפילו אין קהלשן מרחץ אַריין, איז מלא חמה אויף יידן פאַר אָפּראַמען פּעטלוראַן, און ער האָט נישט איינמאָל אונטערגעלאָזט א ווערטעלע, אַז ער וועט נאָך שניידן פון יידן א פאַס...

טראָכימען האָט מען דערווייל גאָרנישט געטאָן. א פּוילישער זשאַנדאַר האָט פאַרשריבן אין ביכעלע, צוגעזאָגט צו מאַכן א „ספּראַווע“ און אָפּגעשיקט דעם גוי-עץ אַהיים. און שבתאי ליגט אַן איינגעקלעפּטער אין ליים, סע זאָל אים קילן דאָס לייב, און ווערט פאַרקוילט...

דער שבתי'כעס געוויין האָט באַגלייט לוין און קלאַראַן און האָט זיך גע=

יאָגט נאָך זיי אין דער פינסטערניש. גרויל, פּחד, אָפּהענטיקייט און פאַרצווייפלונג האָבן ארויסגעקלאָגט פון דער דאָזיקער יידענע.

לעבן דער שול איז קלאַראַן געוואָרן נאָך מער אומהיימלעך: פון די ברייטע, בלינדע שויבן, דעם שווערן, אייזן־באַשלאָגענעם טויער און פון די הויכע זיילן ווי פינסטערע ריזן וואָס האָבן געשטומט אין דער נאַכט. און אַז פון הינטער א זייל האָט זיך פּלוצלונג דערהערט א הוסט, האָט זי אַ דריק געטאָן לוין אין דער האַנט:

— אַ מת גייט שוין דאַווענען? — האָט זי געשעפּטשעט. — ס'איז דאָך נאָך נישט קיין צוועלף... און אפשר איז דאָס א לעבעדיקער מת?

לוי האָט זיך צעלאַכט פון איר שפּאַס:

— ס'איז ר' גדליה חזן.. ער איז אודאי געווען ביים רב און גענומען אַן איבעריקע כוס'ע. הוסט ער זיך אויס און רייניקט אויס די כלי זיינע...

אויף דער באַן־גאַס איז זיי געוואָרן היימלעכער. דער שטיינערנער טראָטואַר איז געווען אַ גלאַטער, אַ גאַז לאַמטערן האָט געפלעמלט און פון עוזר דעם רויטנס שענק־שטוב האָט זיך געטראָגן א פריילעכער „קראַקאָוויאַק", וואָס די קלעזמאָרים האָבן אויסגעשפּילט. מען האָט דאָרט געפּראַוועט דעם „דאָבראַניטש" פאר עוזרס בכור שמעון־זעליג, וואָס האָט די וואָך חתונה קיין טאַרנאָפּאָל.

צום טאַקט פון „קראַקאָוויאַק" האָבן לוי און קלאַראַ געשפּאַנט לייכטער און גיכער און זיך געלאָזט באַרג אראָפּ צו דער מיל.

משולם באַלעגאָלע, וואָס האָט שוין געהאַט געוואַרט אויף זיי העכער א שעה צייט, שטייענדיק אונטער א דעכל פון א פּוסטן, צעבראָכענעם שייער, האָט זיי דערקענט אין דער פינסטער און ארויסגעיעכצט:

— ט'האָסטו זיי, מיינע פ'שוינען! צע'ד נישט געקאָנט אויסקראַצן פריער? שמיגענעם! קוק'ץ אָן דעם בולאַנעם — האָט ער א וויז געטאָן אויף איינעם פון די פערד — ר'איז דאָך, נעבעך, אויס מענטש. ער ציטערט און פירקעט מיטן עק!

ער האָט אויסגעשפּיגן דאָס שטיקל ציגאַרעטל, וואָס האָט ביי אים געקלעפּט אויף דער ליפּ, און זיך צעשאָלטן גלאַט אזוי, בורטשענדיק ווערטער אָן אַ באַטייט:

— א רוח אין דער קטטה אריין! ברענען זאָל די לונג־און־לעבער מיטן באָד מיט די וואָנצעס... אין דער מאַמען און מומען מיט פּאָדקאָוועס.

משולם באַלעגאָלע, אַן איבערגעוואקסענער יונג, א האַלב פּנים איינגעוויקלט אין א שאַליק, האָט זיך צעלאַכט אויף זיין כריפּליוועז קול, ווען קלאַראַ האָט זיך אונטערגעצויגן אויף די שפּיץ־פינגער, אָפּגעשטעקט אַ ווערטל אויף פּויליש און אים א קיצל געטאָן אונטערן נאָז:

-- שי'לעם־קאָכאַניע, האָסט שוין געעפנט דאָס דזשוביקל?

— דזשוביקל! פּיסקעלע — האָט ער זיך צעכיכיקעט. — די כפּרה זאָל איך זיין פאר דיין חנ'דאלע־ציינדעלע... אוי, א רוח אין קטטה אריין! ברענען זאָל ס'מזל מיינס!! כי־כי־כי...

ער האָט געהאָלפן קלאַראַן און לוין אָנטאָן די שווערע בורקעס אריינקריכן אין דער אויפגעשטעלטער בויד אריין און האָט זיי איינגעדעקט מיט אַ שעפּסענער פעל.

—נו, טייבעלע — האָט ער אַ מאַך געטאָן — טאַקע קיין ווישניפּטשיק?

— פאָר! — האָט קלאַראַ אים באַפוילן. — יאַזדאַ!

די רעדער האָבן אָנגעהויבן צו סקריפּען און דער פאַיעטאָן האָט זיך אַ לאָז געטאָן באַרג־אראָפּ צו דער אַלטער בריק. אויף דער אַנדערער זייט טייך ענדיקט זיך יאַנעווקע און עס הויבן זיך אָן די פירשטלעכע פּאָסעסיעס, וואָס ציען זיך אויף מיילן אין דעם טשיזשעווער וואַלד.

א לאַנגע ווײַלע זײַנען זײ געפֿאָרן שווײַגענדיקע. ביז לױ האָט זיך אָנגערופֿן, ווי ער וואָלט זיך אָן עפּעס דערמאָנט:

— דו טראַכסט, קלאַרוסיו?

— נו, יאָ...

— אַ שטײַגער?

— אַז איך וואָלט וועלן וויסן, וואָס בײַ דיר אין קאָפּ טוט זיך אָפּ, לוילע... נישט נאָר איצט, נאָר טאַקע כּסדר...

— וואָס מײנסטו, קלאַרוסיו?

— בײַ דיר, לוי, איז אַלעמאָל אין קאָפּ אַ קאַשע מיט מאָן. פּלאָנטערסט זיך און דו וואַקלסט זיך אַהער און אַהין און דו ווײסט נישט וואָס דו ווילסט.

— טאַקע נישט? און אין וועלכן ספֿר־פּראַלניק שטײט עס געשריבן, אַז מען מוז דווקא וויסן? — האָט ער געלאַכט — אדרבה, ווו?

אים איז גראָד געפֿעלן געוואָרן למאַי קלאַראַ, וואָס איז ייִנגער פֿון אים, זאָגט אים מוסר און מאָנט בײַ אים תּכלית און ציל. און דאָס איז פֿאַר אים געווען דער בעסטער סימן, אַז ער גײט זי אָן. נאָכמער — עס איז געווען אַ היבּ־שע מאָס אמת אין אירע רײד. אָט, שוין דרײַ יאָר זינט ער האָט געענדיקט די גימנאַזיע, געמאַכט „מאַטורע" — און וואָס? עטלעכע חדשים האָט ער פֿאַר־בראַכט אין ווין אויף דער עקספּאָרט־אַקאַדעמיע און חרטה באַקומען; גענומען ס'פּעקל אויפֿן פּלײצע און געקומען אַהײם. דערנאָך האָט זיך אים פֿאַרגלוסט צו לערנען כעמיע און אַגריקולטור אין פּראָג, און ער האָט קוים אויסגעהאַלטן אַ יאָר. אין לעמבערג האָט ער זיך אויך פֿאַרשריבן, אָבער זיצן זיצט ער בײַם זיידן אין הויז דעם גאַנצן ווינטער און „טראַכט און דענקט"; סתּם. ציט פֿון זיך די קלײ.

— דו האָסט נישט קײן איבערצײַגונגען און דו פֿאַרפֿאָלגסט נישט קײן ציל — האָט קלאַראַ אים ווײַטער געמוסרט, ווי זי וואָלט אים וועלן עפֿענען די אויגן. — דו זיצסט דאָ, ווײַל דײַן זיידנס ווילכעוועער גוט ליגט דיר אין קאָפּ. וואַרטסט ווי אַ קרוינפּרינץ אויפֿן טראָן, נײן?

— נײַן! פֿאַלש, — האָט לוי געענטפֿערט שאַרף. — ווען דו רעדסט אַזוי, קלינגט עס בײַזוויליק!

— וואָס־זשע דען ?

— דו ווײסט גאַנץ ווויל, קלאַראַ, אַז איך זיץ דאָ, ווײַל דו ביזט דאָ.

— הײסט עס, אַז דו היטסט גאָר מיך?

— יאָ! יאָ! — האָט ער אָנגעכאַפּט איר האַנט, — דיך!

אָנשטאָט ענטפֿערן האָט זי אָנגעלענט איר קאָפּ אויף זײַן אַקסל, פֿאַרמאַכט די אויגן און איר אָטעם איז געוואָרן האַסטיקער. לוי האָט געגלעט איר פּנים, אירע האָר, עלעהיי ער וואָלט זי אײַנוויגן מיט צערטלעכקײט.

משולם באַלעגאָלע, אויף דער קאָזלע פֿון פֿאַיעטאָן, האָט זיך פֿלוצים צעזונגען אין דער נאַכט אַרײַן:

„אַ־אוי, וואַי איז צי מיאָ
און צו מאַנע יאָער
אַ ליבע צ'האָמיר בײדע געפֿיאָרט
פּעליקע דרײַ־פֿערטל יאָער".

זיצנדיק מיטן רוקן צום פּאָרל, האָט ער דערפֿילט, אַז אין דער בויד ווערט וואַרעם, אַז עפּעס רודערט זיך דאָרטן, און עס האָט זיך בײַ אים אַלײן אָנגעהויבן רודערן אונטער דער שווערער בורקע, אונטערן שאַליק און קופּשאָן.

דער פֿאַיעטאָן איז איצט געלאָפֿן צווישן גראָף קאָזיבראָרסקיס גרויסן פּאַרק פֿון אײן זײַט און דעם טײַך און דער באַן־ליניע פֿון דער אַנדערער. די פֿויערישע שטיבעלעך זײַנען געוואָרן שיטערער, דאָס האַוקען פֿון הינט איז אַנטשוויגן געוואָרן און פֿון אַנטקעגן האָט געשוואַרצט דאָס אָפֿענע, פֿינסטערע, פֿאַרנעפּלטע פֿעלד.

די צוויי לאַמטערנדלעך ביי ביידע זייטן פון פאַיעטאָן האָבן געפינטלט, ווי מיט שוואַכע, שיקלדיקע אויגן אין דער נאַכט אַריין; דער ווינט האָט אַריינגע־בלאָזן דורך די שפּאַלטן פון די שייבלעך און די צוויי ליכט האָבן זיך געראַנגלט מיט אים; די פּלעמלעך האָבן זיך געוויגט און דער חלב האָט געטריפט און געטרערט.

די פערד האָבן, ווייזט אויס, געקענט „אויסנווייניק" דעם וועג קיין ווישניפּ־טשיק און האָבן מיט זייערע בהמהשע חושים זיך געמיט צו לויפן גלייך, ווי א ווירע, און אָנצוציען אין דער רעכטער צייט.

בלויז פון געוווינהייטס־וועגן האָט משולם זיי פון מאָל צו מאָל אונטערגעיאָגט, פּאַכענדיק מיט דער געפלאָכטענער בייטש:

— וויאָ, ווישטאַ! אין דער קטטה אַריין. מיטן קעלבערנעם שיסעלע און וועלשענעם ניסעלע. וויאָ, עס ווערט קאַלט. און אין ווישניפּטשיק וועט מען מאַכן האָפּאַי! האָפּאַי־סאָסל מיטן ראָסל. העי, קאַשטאַן, שטעל א פיסל... ס'איז קאַלט!

אויך אין דער אַרונטערגעלאָזטער בויד האָבן די פּאַסאַזשירן דערפילט די קעלט. קלאַרא האָט זיך געטוליעט צו לוין און ער האָט געפילט איר אָטעם אויף זיין פּנים און אויפן האַלז.

— דרימלסטו? — האָט ער זי געפרעגט — שלאָפסטו?

— ניין, אָבער שווייגן מעגנסטו, לוילע.

— און איך וויל דווקא רעדן. וועסט דאָך נישט אַרויסשפּרינגען און אַנט־לויפן אין פינסטערן פעלד אַריין.

— אפשר יאָ!

— אַנו, פּרווו! — האָט ער זיך מיט איר געררייצט. — סע זיינען דאָ וועלף און פוקסן און ווילדע חזירים. זיי וועלן דיך צערייסן.

— און דער ווילדסטער פון אַלע חזירים דאָס ביסטו אַליין — האָט זי אים א קלאַפּ געטאָן איבערן מויל, — חזיר, סווינ'יאַ, בעבעסט.

— איך בעבע נישט, קלאַרא, — איז ער געוואָרן ערנסט. — איך האָב אַמאָל געהערט פון מיין מלמד, אַז מתפּלל צו זיין אינמיטן אָפענעם פעלד איז גאָר א גוטע זאַך. דער קאָפּ איז א לויטערער, ס'געמיט איז ריינער און די רייד באַקומען א קלאָרן באַדייט. אַראָפּרעדן זיך פון האַרצן אינמיטן וועג איז אוודאי גוט.

— נו, רעד שוין, רעד!

— הער, קלאַרוסיו, די היינטיקע נאַכט קאָן זיין אַן אַנטשיידנדיקע.

— מיט וואָס?

— איך טראַכט פון צוריקפאָרן קיין לעמבערג און פאַרענדיקן מיין שטו־דיום, אָבער מיט איין תנאי....

— וואָס פאַרא תנאי?

— אַז דו זאָלסט מיטפאָרן מיט מיר. קוק, קלאַרא, איך מאַך נישט קיין שום אָנשטעלן. און איך זאָג דיר פּשוט און פּראָסט: ווער מיין ווייב!

— וואָס? — האָט זי זיך א הויב געטאָן — וואָס?

— נו, יאָ, מיין ווייב. דאָס וואָס דו הערסט. און דו וועסט זיין מיט מיר, וועט דאָס לערנען גיין ווי א מזמור. און דערנאָך...

— און דערנאָך? — האָט זי ווי א טראַנס, איבערגעפרעגט, ציילנדיק די טראָפּן — און דערנאָך?

— דאָס איז אין די הענט פון גורל, קלאַרוסיו!

— דערנאָך וועלן מיר פאָרן קיין פּאַלעסטינע, צו דיין פעטער דודן, איאָ?

— האָט זי אים אָנגענומען ביי ביידע הענט. — דו וועסט דאָרט ווערן אַן אַגראָנאָם, צי א פּויער, צי א כ'וויס־וואָס און וועסט זינגען א לאַקשענקווידעש־דיקן „העי־הוכ'יעם"... און איך וועל ניאַנטשען א שמשון הגבורל, וואָס כ"על האָבן פון דיר...

— אפשר....

— און שטופּן דעם וואָגן פון ענגלישן אימפּעריאַליזם און פון דער וועלט־רעאַקציע. די־אָ ראָמאַנטיק, לוילע, איז נישט פאַר מיר. אַ דאַנק, דזשענקויען.

— וואָס דען, קלאַראַ?

— דאָ־אָ, וווּ מיר זיינען, איז אויך פאַראַן וואָס צו טאָן!

— קעמפן פאַר פרייהייט? פאַר וועמען? פאַר טראָכים דובענקאָ? די טראָכימס וועלן דיר פריער איבערשניידן דעם האַלז! — האָט לוי אַ פיר געטאָן מיט אַ פינגער איבער איר קאָלנער — און וואַצעק, דער פּוילישער קוי־מענקערער, איז נישט בעסער.

— ברענגסט באַווייזן פון נישט באַוווסטזיניקע און פינסטערע...

— און דו, קלאַרוסיו, ווילסט זיי זעענדיק מאַכן?

— ווערכט ציניש, לוי!

— כ׳לעבן, אַז נישט!

— וואָס דען?

— סתם... איך געטרוי זיי נישט. ס׳עט אויסגיין צו יידישע קעפּ.

— ווייל דו גלויבסט נישט, לוי. דערצו ביסטו דיין זיידנס איניקל!

— מיין זיידע, קלאַראַ, גלויבט יאָ! און גאָט! ער האָט דווקא אמונה אַ סך! דעריבער האָט אויך צוטרוי צו מענטשן. ער איז אַ מלמד־זכות.

— וואָס נאָך?

— נו, ער וואַרט אויף משיחן.

— טראַ־טאַ־טאַט־טאַ און טרו־רו־רו, משיח איז געקומען און ער איז שוין דאָ! — האָט קלאַראַ זיך צעזונגען — טראַ־טאַ־טאַ־טאַ און טרו־רו־רו־רו...

אין איר הוזק מאַכן איז געווען צו להכעיס, פאַרשייטקייט און אויך קינ־דערישקייט. דאָס איז לוין דווקא געפעלן געוואָרן און דאָס האָט ער אפילו געקאָנט מוחל זיין. פון דער אַנדערער זייט האָט ער געפילט, אַז קלאַראַ זאָגט נאָך אַלע רייד פון אַבאַ דעם איינבינדערס, וואָס קומט צו איר אין הויז אַריין. און דאָס האָט אים יאָ געאַרט. נישט נאָר הערט זי, וואָס אַבאָ זאָגט, נישט נאָר לייענט זי די ביכער און בראָשורן, וואָס ער ברענגט צו איר, נאָר ס׳אַ סברה, אַז זי באַגעגנט זיך מיט אים אינדרויסן פון צייט צו צייט. דאָס האָט אים סראָ־עליע, פעטער שלום־יוספס משרת, דערציילט בסוד. דער יינג האָט זיך געשוווירן, אַז ער האָט זיי אַליין, מיט זיינע אייגענע אויגן, געזען ביים יאַבלאָנעווער וואַלד. נו, ס׳איז געמאָלט, אַז אַבאָ האָט זי מיטגענומען צו אַ געהיימער פאַרזאַמלונג. עס איז אָבער אויך מעגלעך, אַז עפּעס אַנדערש שטעקט הינטער דעם.

אָט דער־אָ חשד נאָגט און עגבערט אים שוין אַ לענגערע צייט. איז עס קנאה? ביליקע אייפערזוכט? אַזעלכע געדאַנקען און פאַרדאַכטן האָט לוי מורא געהאַט צוצולאָזן צו זיך. ער האָט זיך געשעמט פאַר זיך אַליין, און האָט זיי געטריבן און געיאָגט ווי זלידנע פליגן, וואָס טשעפּען זיך צו. אָפט האָט ער געטענהט מיט זיך אַליין, אַז גרויסע ליבע קאָן אפנים נישט גיין אָן פיינלע־כער אייפערזוכט. נאָר צופרידן מיט דער דאָזיקער טרייסט איז ער נישט געווען. וואָרום אים איז נישט געגאַנגען אין אויפנעמען אַ געשלעג מיט אַ קאָנ־קורענט, כדי אים צו באַזייטיקן. אים איז גיכער געווען געלעגן צו געווינען דאָס מיידל, וואָס ער האָט ליב, געווינען זי פאַר זיך און פאַר זיינע טרוימען און האָפענונגען — אינגאַנצן, בשלימות, אָן אַ שאָטן, און אָן דער מינדעסטער מחיצה צווישן זיי.

— קלאַרוסיו — האָט ער אָנגעבויגן זיין קאָפּ איבער איר — זאָג מיר: מיין איך טאַקע גאָרנישט צו דיר? שפּילסט זיך גלאַט אַרום מיט מיר? אָדער אפשר קאָנסטו מיך נישט פאַרטראָגן?

— גולם! גולם!

— אויב אַזוי... אויב... דאַן... — האָט ער געשטאַמלט — וואָס־זשע איז דיין ענטפער?

— איך ווייס אַליין נאָך נישט. איך ווייס נישט — איז זי געוואָרן ערנסט.

— נו, אפשר האָבן איך אויך אַ באַדינג. אפשר האָב איך אַ סך באַדינגונגען. און... לאָז מיך... לאָז מיך דערווייל אַזוי=אַ...

זי האָט ווידער אָנגעשפּאַרט איר קאָפּ אָן זיין אַקסל און איז אַנטשוויגן געוואָרן עקשנותדיק.

משולם באַלעגאָלע האָט זיך ווידער צעזונגען אויפן קול, זיצנדיק אויף דער קאָזלע און פּאָכענדיק מיט דער בייטש. ער האָט געפילט, אַז אין דער בויד איז נישט אַזוי פּראָסט און ער האָט זיך אַריינגעמישט מיט אַ לידעלע:

„מיין שאַטע הייסט פראָים
מיר ווינען מאָר צווישן גויים
אין שטאָט איז אַ חתונה
אין דאָרף איז אַ שרפה".

און דער פאיעטאָן האָט זיך געיאָגט באַרג=אַראָפּ, נענטער צו ווישנטפּטשיק נענטער צום מאָסקן=באַל...

קאַפּיטל 5

אַ נאַכט אין פעלד

מיטאַמאָל האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּ. דער פאַיעטאָן האָט זיך אַ שאָקל געטאָן און איבערגעבויגן אויף אַ זייט. די פערד האָבן געריסן די שלייעס, געקאָפּעט מיט די פיס, געטופּעט, אָבער דאָס געשפּאַן האָט זיך מער נישט גערירט פון אָרט, נאָר געטרייסלט אַראָפּ און אַרויף, זיך געהויבן און געזעצט. דער פאַיעטאָן איז געבליבן שטעקן אין אַ גרוב.

אַ ווײַלע האָבן די פּאַסאַזשירן און דער באַלעגאָלע געשוויגן, צעטומלטע. ביז משולם איז אַראָפּגעשפּרונגען פון דער קאָזלע און אַרויסגעלאָזט אַ געשריי:

— אוי, אַ בראָך אין דער קטטה אַריין! אַ ראָד האָט זיך צעבראָכן!

לויפנדיק באַרג־אַראָפּ אין געדיכטן נעפּל, האָט דער פאַיעטאָן זיך אַריינגעגליטשט אין אַ האַלב פאַרפרוירענער קאַלוזשע. גראָבע, לאַנגע וואָרצלען, שטיינער און אײַז־צעפּלער האָבן זיך אַריינגעפּלאָנטערט אין די ספּרעכעס און איינס פון די הינטערשטע רעדער האָט זיך איינגעבראָכן, און דערצו איז די אײַזערנע רייף אַראָפּ.

— אַ שׂרפה אין די רויטע פּופּיקעס! —האָט משולם געשאָלטן. — אין די גערערים און אין ספּאָדיק אַריין! אין טראַמבאַליאָן און אין קאַדריל! נו, ס'טוט מען איצט? האַ, שמויגערס? ס'איז נאָך ווייט פון ווישניפּאָטשיק. מער ווי אַ העלפט וועג... און נישט אַהער און נישט אַהין.

מ'דאַרף אונטערשטעלן אַ פּלייצע — איז לוי אַרויסגעקראָכן פון דער בויד און נאָך אים קלאַראַ. — מירן פּרוּוון אַרויסשלעפּן...

— צײַן קאָן מען שלעפּן, — האָט משולם געברומט. — עסן קאָנט איר, פּריצים מײַנע. מ'עט שוין הײַנט נישט דערפאָרן קיין ווישניפּאָטשיק... און זיך אומקערן אַהיים, אַוודאי נישט!

ער האָט זיך ווידער אָנגעבויגן, געפּורקעט אַרום פאַיעטאָן, רעדנדיק פון דער נידער, פון דער קאַלוזשע:

— אוי, שלעכט! אַ בראַנד־פייער! אַי, ביטער! ס'אַנדערע ראָד איז אויך פּידייכים! און די אַקס איז אויסגעבויגן... אַי, אין דער קטטה אַריין!

— וואָס זשע וועט זײַן? — האָט לוי געפרעגט.

— ס'אַ מעשה ביז אינדערפרי... אין דער פינסטער קען מען נאָר טאַפּן אַ וואַנט... — האָט משולם זיך אויפגעהויבן. — מירן דאָ בלײַבן שטעקן די גאַנצע נאַכט. יאַ, פאַניע פּריץ..., סיידן ..

— סיידן וואָס?

— סיידן, עך זאָל פאַרהייבן אַ פּאָלע — האָט דער באַלעגאָלע זיך אַ קראַץ געטאָן — נעמען די לעפּל אויף די פּלייצעס, צושפּאַנען קיין ווישניפּאָטשיק און ברענגען אַ פור... אַנישט ע'לן מיר דאָ סטרעכענען און שווין.

— בלײַבן זיצן אין פעלד, דאַ־אַ? — האָט קלאַראַ אַ טאָרע געטאָן לוין — ביז אינדערפרי?

— און נאָך ווי אַזוי, אין פּעטערס־פּאָטערס־טאָטערס מאַמען אַריין! — האָט משולם געציילט די קללות, איינער נאָך דער אַנדערער — און באַצאָלן וועט מען פאַר דער מעשה זאָריק־מיט־פריידיק! אַזאַ שאָדן!

— פאַרן שאָדן זאָרג נישט — האָט לוי אים געטרייסט. — דאָס זאָל זיין דיין לעצטע דאגה.

אין פעלד האָט מען איצט נישט געזען קיין לעבעדיקן נפש; קיין פויגל, קיין דעך, קיין סלעד. מיטאַמאָל האָט קלאַראַ פון נעפּל אַרויס באַמערקט אַ מאָגערע שיין, אַ פייערל:

— זע נאָר, משולם!

— אוי, אַ כאָראָבע! ס'איז דאָך די באַן־בודקע! טאַקע! — האָט דער באַלעגאָלע אַ מאַך געטאָן, ווי ער וואָלט זיך פלוצים דערמאָנט. — יוזשקע קאָראָווסקי זיצט דאָך דאָרטן, דער וועכטער. עך קען אים. עך בין מיט אים פאַניעבראַט.

— אפשר זיך צושלעפן אַהין? — האָט לוי געפרעגט — וואָס זאָגסטו, משולם?

— עך זאָג... עך... זאָג... — האָט ער זיך פאַרטראַכט. — עך זאָג, נו, שטופּ, פּריצים. טוט אויס די הענטשקעס, שפּייט אָן אויף די דלאָניעס און ווייזט וואָס איר קאָנט...

מיט שווערער מי האָבן אַלע דריי אַרויסגעשלעפּט דעם פאַיעטאָן פון גרוב. דער באַלעגאָלע האָט אָנגענומען די פערד ביי די ציימלעך און לוי און קלאַראַ האָבן געשטופּט די בויד, אָנהאַלטנדיק זיך אָן אַ שטאַנג. אַזוי זיינען זיי צוגעקומען ביז צו דער איינזאַמער בודקע, וואָס האָט זיך געהויקערט אין דער נאַכט.

— העי, יוזשקע! — האָט משולם אָנגעהויבן צו שרייען, — קום אַרויס, אַ מגירה אויף דיר, יוזשקע!

צוערשט האָבן אים אָפגעענטפערט עטלעכע הינט מיט אַ מוראדיקער געבילעריי. דאָס האַווקען און דאָס וואָיען האָט זיך צעטראָגן ווייט און ברייט איבערן פינסטערן פעלד. די הינט האָבן זיך געריסן פון דער קייט, זיך געדראַפּעט צום פּלויט און זיינען גרייט געווען צו צערייסן אויף שטיקער לעבעדיקערהייט.

— יוזשקע, וואָס פאָפסטו? ווסטאַן! שטיי אויף! — האָט משולם געשריען העכער, צוהאַלטנדיק די פערד, זיי זאָלן זיך נישט ספּלאָשען און נישט שטעלן זיך דובאָם, צוליב די כלבים. — שטיי אויף, קום אַרויס.

עס האָט געדויערט אַ היפּש שטיקל צייט ביז דער וועכטער, אין אַ רויטן שאָפּענעם פּעלץ, אין הוילן קאָפּ, אין איין האַנט אַ לאַמטערן און אין דער אַנדערער אַ ביקס, איז אַרויסגעקומען איבערן פּלויט.

— יוזשקע, דאָס בין עך, שילעם — האָט דער באַלעגאָלע זיך צו אים צוגעלאָזט. — זע וואָס איז געשען...

— כריסטע שוויענטי, יעזו, כאָליעראַ... — האָט דער אַלטער וועכטער, אַ פאַרשלאָפענער, אָנגעהויבן וואָרטשען און איינשטילן זיינע הינט — טשיכאָ, שאַ, פּסיאַ מאַטש, שאַ, פּסיאַ־יוכאַ. לאָמיר נאָר זען.

אַז דער וועכטער האָט געכאַפּט וואָס דאָ טוט זיך, האָט ער אַ פינטל געטאָן מיט די אויגן, זיך אויסגעגענעצט און אַ דריי געטאָן מיטן קאָפּ:

— גאַנץ פרי וועלן מיר זען. איצט לאָזט פערד און וואָגן און קומט אַריין.

— נאָר די־אָ צוויי שמויגערס נעם אַריין — האָט משולם אַ וויז געטאָן מיט דער בייטש אויף לוין און אויף קלאַראַן — עך גיי קיין ווישניפּטשיק ברענגען אַ פור.

— גיי נישט אין דער פינסטער. כ'על נישט לאָזן! — האָט לוי אים געוואָרנט. — וועסט נישט גיין!

— בע־בע, פּריצל, וואָס בין עך אַ מלופּים־קינד? דער רוח עט מעך נישנעמען. כ'האָב קא מורא. כ'נעם די בייטש, אַ דרענגל און כ'שפּאַן — האָט משולם זיך אויסגעצויגן אין דער לענג. — אין אַ צוויי שעהלעך זיין צוריק מיט אַ פור. אַ שרפה אין דער קטטה אַריין.

— גיי נישט, משולם! — האָט אים לוי אָנגעכאַפּט פאַר אַ האַנט. — מיר וועלן איבערוואַרטן אינאיינעם!

לוי האָט נישט געקאָנט פועלן ביי זיך, אַז דער יינג זאָל זיך אַוועקלאָזן איינער אַליין צו זוכן אַ פור. צוליב וואָס? כדי ער, לוי און קלאַרא זאָלן נאָך קענען אַריינכאַפּן אַ טאַנץ ביים ווישניפּעטשיקער מאַסקן־באַל און דערנאָך אָנציען צוריק אַהיים קיין יאַנעווקע אין צייט?

נו יאָ, אים, לוין, גלוסט זיך טאַקע נישט צו בלייבן שטעקן דאָ איבער־נאַכט. ער וואָלט אויך נישט וועלן אַרויסרופן קיין רוגזה ביי זיך אינדערהיים. ווי לאָזט מען אָבער אַ מענטשן זיך איינשטעלן אין אַ פּוסטן פעלד, אין דער פינסטער און אין דער קעלט? מאַלע וואָס ער האָט דעם בחורעץ געדונגען פאַר אַ באַשטימטן לוין! ער, לוי, האָט דערין געזען דעם גאַנצן פאַרפלאָנטערטן ענין פון משרת און האַר, פון נחות־דרגא און מיוחס, און עס איז אים געוואָרן שווער און באַנג.

— דאָ וועלן מיר אַלע זיצן — האָט לוי אַ מאַך געטאָן — אַלע דריי, און מיר וועלן וואַרטן ביז פאַרטאָג.

— און היטי ביים פּגר דעם קאָפּ — האָט דער באַלעגאָלע זיך נישט געלאָזט רעדן — און וווהין וועל איך אַריינגעמען די פערד ? צו יוזשקען אין בעט אַריין? עכ'ל זעך אויפזעצן רייטנדיק אויפן בולאַנעם און אַריינפּאַטשן קיין ווישניפּעטשיק. דעם קאַשטאַן עלעך לאָזן מיט אייך, ביז כ'על צוריקקומען.

— שאַ נאָר — האָט לוי געהאַט אַן איינפאַל. — אפשר וואָלטן מיר אַלע דריי אַוועקגעריטן?

— כי־כי־כי, ווי אַזוי? אויפן קאַשטאַן קאָן מען נישט רייטן. ער וועט אַראָפּטרעמאָסקען און נהרגנען. סיידן, כי־כי־כי — האָט משולם זיך אויסגע־דרייט צו קלאַראַן — סיידן, דו אַליין ווילסט רייטן מיט מיר... אויף איין פערד. האַ, קעצעלע? שאַ, בלייב דו דאָ מיט יוזשקען און איך וועל מיטנעמען לוין. ער וועט זיצן הינטן און זיך אָנהאַלטן אין עק. היידאַ! עך שפּאַן אָפּ דעם בולאַנעם און וויאָ!

— ניין! דו וועסט נישט! — האָט זיך לוי אים געשטעלט אין וועג — איך זאָג ניין!

— אַ שׂרפה אין דער טאַטערישער קטטה אַריין!

סוף כל סוף האָט דער יינג זיך געלאָזט איבעררעדן און איז געבליבן מיט זיי. ער האָט איבערגעדעקט די רוקנס פון די פערד מיט צוויי וואַרעמע פלאַכ־טעס, צוגעטשעפּעט דאָס זעקל אָבריק צום דישעל און אַריין צו יוזעקן אין בײדל אַריין.

דער וועכטער האָט אַריינגעפירט זיינע אורחים אין אַ באַזונדערן קע־מערל אַריין, וואָס איז געווען אָפּגעטיילט מיט אַ האַלבן הילצערנעם ווענטל פון זייז קאַמער, זיין באַשטענדיקע דירה אינמיטן פעלד. אַ חוץ אַ קעסטל, אַ זאַק בוריקעס, אַ שטייג מיט עטלעכע הינער און אַ ביסל שטרוי אויף דער ערד איז אין דעם „גאַסט“־קעמערל גאָרנישט געווען.

—אָ, ס'אַ מחיה! — האָט משולם זיך אַ וואָרף געטאָן אויפן שטרוי, גלייך ביי דער טיר, און אָנגעהויבן אַראָפּשלעפּן די פילצענע באַרליאַטשן פון די פיס. — מ'עט זיך אַ ביסל צושפּאַרן און כאַפּן אַ דרימפּעלע... שעמ'צעך ניש'! ציצ'עך אויך אויס! ציצעך! כ'על אייך זאָגן דעם אמת, כ'האָב שוין אַמאָל ערגערס געהאַט. מיט אַ צוויי יאָר צוריק, חנוכה־צייט איז עס געווען, האָט מען אַ „בלוד“ אַרומגעפירט אַ גאַנצע נאַכט. כ'בין דעמאָלט געפאָרן פון בישטשעש.

ער האָט פון זיך אַראָפּגעשלעפּט די בורקע, זיך צוגעדעקט מיט איר און אַזוי דערציילט ווי אַזוי ער האָט אַרומגעבלאָנדזשעט אַ גאַנצע נאַכט אין אַ שניי־שטורעם אינמיטן ווייטן, פּוסטן פעלד. וועלף האָבן אים דערשמעקט. ער האָט שוין געזען זייערע אויגן ווי פּייערלעך... ווילדע חזירים, גאַנצע סטאַ־דעס, האָבן געבראָקעט פון גריבער אַרויס און... מיט נסים, מיט נסים, וואָס...

איידער ער האָט פאַרענדיקט די מעשה און אַרויסגעברייעט דעם גוטן סוף, האָט ער אָנגעהויבן כראָפּען, שנאָרכן, הויך און העכער, מיט געשמאַק און עס האָט זיך געדאַכט, אַז ער לייגט איין דאָס קעמערל, מיט יעדן בלאָז און פּייף.

— ווער ווייסט, אפשר איז אים גוט? — האָט לוי אַ מאַך געטאָן — ניין?

— ער ווייסט נישט קיין חכמות, — האָט קלאַראַ געענטפערט. — שפּילט זיך נישט אין באַהעלטעניש. ער זעט שטרוי, לייגט ער זיך אַוועק. ער איז מיד, נעמט ער און כראָפּעט. און מיר... שאָקלען זיך... לעכערלעך!

זי האָט זיך אויפגעהויבן פון קעסטל, אויף וועלכן זי און לוי זענען געזעסן, און זי האָט זיך אויסגעצויגן אויפן שטרוי אין אַנדערן עק פון קעמערל, ביי דער וואַנט. ווי זי וואָלט זיך געלערנט לעבנס־חכמה פון באַלעגאָלע, האָט זי פון זיך אַראָפּגעוואָרפן די אויבערשטע בורקע, דעם פּליושענעם מאַנטל, און זיך איבערגעדעקט מיט זיי.

— און דו, לוי'לע? — האָט זי געשעפּטשעט פון דער נידער — קום אַהער, דאָ, דאָ, נעבן מיר. וואָס טראַכסטו?

עס איז שווער געווען צו זאָגן וואָס ער טראַכט. ער האָט בשום אופן נישט געקאָנט אָנטאָן אין ווערטער די כלערליי מחשבות, וואָס האָבן זיך אַרומגעיאָגט אין קאָפּ און אין האַרץ, געעגבערט און געשטויסן איינע די אַנדערע. פונדעסטוועגן האָט ער געפאָלגט, אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די בורקע און זיך אַוועקגעלייגט לעבן איר אויפן שטרוי. קלאַראַ האָט עפּעס אַרויסגעשעפּטשעט, נאָר ער האָט נישט געכאַפּט וואָס זי מיינט. באַלד האָט ער דערפילט איר אָטעם אויף זיין פּנים און אירע הענט אויף זיין האַלז. עס איז אים געוואָרן וואַרעם און ווייטאָגלעך־באַנג. און ווי מיט האַמערס האָט געקלאַפּט אין ברוסט, און אין קאָפּ — אַ רויש. מיט ציטערדיקע הענט, ווי אין אַ קדחת, האָט ער זי אַרומגעכאַפּט, געדריקט צו זיך, און זיין אָטעם איז געוואָרן האַסטיק און הייס. איר גוף, די בריסטן, די היפּטן, די שענקלען האָבן, דאַכט זיך, געשריגן אין זיינע הענט, פון זיין באַריר, און פון דעם פאַרשטיקטן געשריי האָט ביי אים געזשומעט אין די אויערן.

מיטאַמאָל האָט ער זיך אַ ריס געטאָן, ווי מיט די לעצטע כוחות, און זיך אָפּגערוקט. ער האָט זיך צוגעשאַרט צו דער וואַנט און זיך אָנגעכאַפּט מיט ביידע הענט אָן דעם זאַק מיט בריקעס. אַ פּחד האָט אים באַפאַלן. וואָס האָט ער געוואָלט טאָן, וואָס? אָט־אָ־דאָ־אָ אויפן שטרוי, אין וועכטערס קאַנורע, האָט ער זיך געוואָלט פאַרגעסן מיט דעם מיידל, וואָס ער האָט ליב? און דאָ־אָ דאַרף זיין די גרויסע שיינע שעה? ווייל אַ ראָד האָט זיך צעבראָכן און אַ נאַרישער צופאַל האָט זיי אַוועקגעלייגט ביידע אויפן שטרוי אין קעמערל? אָט אַזוי דאַרף אויסרינען דער גרויסער טרוים? אין אַ קאַנורע אויף טוכלע שטרוי און צום געבילעריי פון הינט אינדרויסן, ביים פּלויט?

לוי האָט געפילט אַ שטאָך אין אַ ריפּ. ווי קליין עס איז דער שפּאַן פון ליב און מיאוס! וואָס פאַראַ שמאָלע בריק פון טמא צו ריין! עס איז גאָר קיין בריק נישט און גאָר קיין שפּאַן נישט. דו זעסט זיי נישט. דאַרפסט זיי בלויז פילן. און אַליין דאַרפסטו מעסטן, און אַליין מוזטו טראָגן די מאָס אין זיך, כדי נישט אַריבערצושפּאַנען איבער זיך אַליין.

עס האָט אים פאַרשפּאַרט אין שלונג. ער האָט זיך געקלאַמערט אָן ווענטל, זוכנדיק אַן אָנשפּאַר קעגן זיך אַליין.

משולם באַלעגאָלע, וואָס איז געשלאָפן ביי דער שוועל, האָט זיך צעכראָפּעט העכער און העכער, און לוין האָט זיך געדאַכט, אַז יעדער כראָפּ איז אַ הוזק, אַ געלעכטער אויף דעם גראַנגל זיינעם, און איז אויך אַ וואָרעניש. ער האָט זיך אַרונטערגעלאָזט אויפן קעסטל און זיך געפּרוווט באַרויקן. ער האָט דערפילט אַ הנאה למאי ער האָט געהאַט גענוג כוח בייצושטיין די גרויסע שוואַכקייט און זי מנצח צו זיין. וואָרום... וואָרום אפשר האָט זי, קלאַראַ, אים געוואָלט אויספּרוּוון, שטעלן צו אַ נסיון און דערנאָך אָפּשטויסן פון זיך? אפשר איז זי אויסן געווען זיך צו רייצן מיט אים און אים דערנידעריקן? נישט איינמאָל האָט ער אין בליק געזען אַ שאָטן פון חשד, ווי זי וואָלט אים נישט געטרויט, כאָטש זיין לעבן איז פאַר איר אַן אָפן בוך, וואָס לייענט זיך גיך און גלאַט...

ער האָט אַרומגעזוכט אין קעשענע, אַרויסגעצויגן אַ ציגאַרעטל און אָנגע־צונדן אַ שוועבעלע.

— פאַרלעש! פאַרלעש! — האָט זיך דערהערט קלאַראַס קול.

ביי דער מאָגערער, געלבלעכער שיין האָט לוי דערזען, אַז קלאַרא זיצט אויפגעזעצט, די הענט אַרום די פיס און דער קאָפּ אויף די קני.

— וואָס איז? — האָט ער געפרעגט אַ צערודערטער — קלאַרא!

— פאַרלעש... מאַך נישט קיין פייער, פאַרלעש... מען דאַרף נישט...

וויל זי נישט, אַז ער זאָל זען איר פּנים? איר בליק? האָט זי מורא פאַר דער מאָגערער שיין און געטרויט איר נישט?

אַ רגע איז געוואָרן שטיל. דערנאָך האָט ער דערפילט אַ שאָרך. קלאַרא האָט געפּויזעט אויפן שטרוי. זיך צוגערוקט צו אים און אים לייכט־לייכט באַ־רירט. אין איר באַריר האָט ער דערשפּירט אַ מין געבעט און אַ פאַרלוירנקייט.

— ביזט בייז אויף מיר? — האָט זי געשעפּטשעט — לוי!

— ניין, קלאַרא.

— פאַראַכטסט מיך נישט?

— ניין, קלאַרוסיו — האָט ער געשטאַמלט. — איך וויל נאָר... איך וויל, אַז... אַז דו זאָלסט מיך פאַרשטיין. גוט, גוט פאַרשטיין, קלאַרוסיו.

— איצט פאַרשטיי איך דיך. איצט קען איך דיך — האָט זי געשעפּטשעט.

— לוי... מיין... זיי מוחל... איצט איז עפּעס אַנדערש... איך קען דיך...

און לוין האָט זיך געדאַכט, אַז ער האָט געהערט אַ שטילן כליפּ, אַ פאַר־שטיקט געוויין, פון אָנגעקוואָלענער באַנגיקייט און פרייד.

קאַפּיטל 6

א קאַך אין יאַנעווקע

עטלעכע טעג האָט יאַנעווקע זיך געווייגט מיט די ראַפּאָפּאָרטס. ראשית, האָט מען זיך דערציילט בלערליי פּאָטשטן וועגן דער שרפה אין ווילכעווער גוט, וועגן דעם, ווי אַזוי שלום יוסף, ר׳ מרדכי לייבס זון, האָט זיך געמוזט אויפהויבן אינמיטן פון אַ בוררות, אין סאַמע שבת־צונאַכטס, און אַוועקלויפן אין דאָרף אַריין. והשנית, האָט מען געברייעט אָן אַ שיעור סברות, למאי דער אַלטער אַליין, ר׳ מרדכי לייב, איז הענדום פּענדום אַוועקגעפאָרן קיין ווין, נישט וואַרטנדיק אויף ערב שבועות, ווי זיין מנהג איז.

מען האָט אין די יאַזדעס געזען פּאָליטיקע, בערזע, רמזים, קאָמבינאַציע, און מען האָט אויסגעטייטשט און אויסגעטייטשט, איטלעכער וועדליג זיין השגה, און יעדער לויט זיין כאַפּ.

די אַלע רייד זיינען אָבער געווען גלאַט אַ פּאָרשפּיל, אַן אַריינפאָר צו דעם סאַמע רעכטן־געדעכטן: צו דער מעשה מיט לוין און קלאַראַן דעם שוסטערס, און וועגן דעם, וואָס עס האָט זיך מיט זיי פּאַרלאָפן און וועגן דעם „שטיקל“, וואָס זיי האָבן „אָפּגעטאָן“... עס זיינען געפלויגן גוזמאות, אויסטראַכטענישן, און ווער עס האָט נאָר געקאָנט דער האָט צוגעלייגט אַ קנייטל, אַ דריידל און אַ פּינטעלע...

מען האָט גערעדט אין מאַרק, אין סוחרים־פּאַריין, אין ציון־קלוב, אין עוזרים שענק, אין די יאַטקעס, און — דער עיקר — אין בוניע זייגערמאַכערס וועדקשטוב, ווו חברה לצים קומען זיך צונויף.

בוניע זייגערמאַכער, אַן אַלטער בחור, וואָס רויכערט נישט, טרינקט נישט, שמעקט נישט און דאַרף דערצו נישט קיין ווייב, ער האָט אַראָפּגענומען דאָס שפּאַקטיוול פון אויג און זיין געל פּנים האָט זיך איינגעקאַרבט:

— כ׳פּאַרשטיי נישט, פּאַרשטיי איך נישט, וואָס האָבן זיי באַדאַרפט לויפן קיין ווישניפּטשיק, וואָס? זיי האָבן נישט פּאַרגונען יאַנעווקע דעם פּראַזניק? ס׳איז זיי נישט אָנגעשטאַנען קיין היגע אונטערפירערס? אַזוי ווי איך וויים נישט, אַזוי זאָל מיר נישט שאַטן...

ער האָט אַרויסגעלייגט דאָס זייגערל, אין וועלכן ער האָט זיך געפּאָרקעט, און אויף זיין דינעם קולעכל אַ פרעג געטאָן מעשה תם:

— זאָל איך זאָגן, אַז ווישניפּטשיק האָט אין די „זיבן זאַכן“ אַ געהיימע, נייע טעכניקע?

זיין אָנצוהערעניש האָט אַרויסגערופן אַ געלעכטער און עטלעכע פון די לצים האָבן איבערגעחזרט דאָס חכמהלע:

— ווישניפּטשיק האָט אַ נייע, געהיימע טעכניקע...

אַז דאָס חסידיש־פּריצישע איינִיקל האָט אָפּגעטאָן הענעך שוסטער אויף „טערקיש“ און אים „צערעכטגעמאַכט“ די טאָכטער, אין דעם זיינען כמעט אַלע געווען איבערגעצייגט...

בלויז יידל, דער קאָזליוועור שניידער, וואָס האָט אַן אייגענעם שניט און אַן איינענעם פּאַסאָן, ער האָט זיך אויך געהאַט זיין אייגענעם גאַנג און טייטש:

— און ער זאָג אַזאַ, אַז מיר געפעלט ס'איסיק... ער קען לוין, ווי ער קען מאַמע אייגענע פּאַטשעוקע. עך גיי דאָך פאַר עם פון זינט ער איז נאָך געווען אַ צוצאַק. זאָג עך ענק, אַז ער איז אַ פּאַנער יינגאַטיש, אַ לאַטישעוו הברהמאַן מיט אַ גאָלדן האַרץ. עך קאָן זעך וועטן, אַז ער האָט געשטעלט אַ חופּה. ער וויל אויסגלאַטן הויך מיט נידעריק, יחום מיט רוחות און ער שטעלט דער וועלט אַרויס אַ שאַינע פייג. מיר געפעלט ס'איסיק!

— ס'עסק געפעלט אים! — האָבן די לצים איבערגעחזרט. — זע נאָר ווי ער שטעלט זיך אויף די הינטער־פיסלעך!

דעם שניידער איז טאַקע אַזוי שטאַרק געפעלן די מעשה און ער האָט אַזוי שטאַרק אָנגעקוואָלן פון זיין אייגענער סברה, אַז ער האָט אַזש פאַררוקט דעם דאַשעק, אַ צופּ געטאָן אַ גלע וואָנסע און זיך אַ שנעל געטאָן אין דאַרן גערגעלע:

— אַוודאי! וואָסי־אי־וואָע? עס געפעלט מיר ס'איסיק. ס'איז שיין. ממש ווי אַ טיאַטער־שטיק. גיי עך מיר איצט צו עוזרן אין שענק אַריין אַריינוואַרפן אַ גאַלקע. ווער סע גייט מיט מיר, על'עך פונדעווען לכבוד לוין.

יידל שניידער, אַ שטיקל סאָציאַליסט, אַ שטיקל ציוניסט, וואָס האָט ליב צו לייענען אַ סך בלעטער, זינגען לידער און זאָגן דעות, האָט לכבוד לוין אויפגעזונגען אַ לידעלע און צוגעשנאַלצט מיט דער צונג:

„אוי, אוי, מיר זיינען אַלע פּראָנצוויזן\
און גייען אין געלעכערטע הויזן...\
אוי, אוי, מיר זיינען אַלע טאַליענער,\
און קרייען ווי די גרעצקע הענער"...

ווי אַזוי יאַנעוקע איז געוויער געוואָרן פון לוים רייזע צום מאַסקן־באַל און וועגן דעם נאַכטלעגער אין דער בודקע, בלייבט אַ סוד. משולם באַלעגאַלע, דער אמתער מחותן, האָט געשטומט ווי אַ פיש. ער איז געווען גרייט צו דורסן, צו ממיתן יעדן איינעם, וואָס האָט אים געפּרוווט ציען ביי דער צונג. איז נישט אַנדערש. אַז נאָר יוזשעק דער וועכטער האָט אַליין געבראַכט די בשורה אין שטאָט אַריין.

געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געגעבן אָנצוגעהערן, אַז קלאַראַ אַליין האָט זיך מיט עפּעס אַרויסגעכאַפּט, און אַז די מוטער אירע, זלאַטע די שוסטערקע, האָט דערנאָך אומיסטן אַרויסגעלאָזט די קאַץ פון זאַק. מאַרק־יידענעס האָבן זיך געשושקעט, אַז די שוסטערקע באַרימט זיך נאָך מיט דער שיינער גדולה, אַז זי האָט אַ מיין דערביי:

— פאַרלאָז'צער אויף דער היקעוואַטער זאַך, פאַרלאָז'צעך — האָט דוואַשע די זיצערקע געשמאַרעט מיט דער נאָז. — זי האָט עפּעס אין פּאָדאָליק און ז'עט אָפּשפּילן אַ פריילעכס. ביי מרדכי לייבן עט מען נאָך האָבן צו זינגען און צו זאָגן פון איר... צ'עט זען... אַז דאָס יאָר איז נאָך גרוים און ביי דער היקעוואַטער איז דער קאָפּ איין־גלאָש און ער סמאַליעט... אין דער מויער, ביי מרדכי לייבן, איז מען נאָך נישט פאַרטיק... ווער ס'איז שיין, איך בין קלוג... כ'ווים מיר מיינס...

יאַנעוקע האָט געקאָכט. בלויז אין דער „מויער" אַליין, ביי די ראַפּאָפּאָרטס, איז געווען שטיל. קיינער האָט גאָרנישט גערעדט.

די איינציקע, וואָס האָט זיך גענומען צום האַרץ, איז געווען לוים שוועסטער, אסתר, וואָס איז געוויער געוואָרן וועגן דעם „בזיון" נאָך דעם זעלבן טאָג.

עס איז געווען נאָך וואַרעמעס. אסתר — אַ הויכע, אַ בויגעוודיקע, ווי אַ ווערבע, מיט צוויי ברוינע, לאַנגע צעפּ, ווי בייטשן, און מיט אַ פּאָר גלאַנציקע, ברוינע אויגן — איז געזעסן אין אַ ווייכן שטול און געזוכט ווי אַזוי צו פאַרטרייבן די לאַנגווייל, וואָס האָט זי אַרומגעכאַפּט. זי האָט שוין געהאַט אויפגעפּרוווט עטלעכע זאַכן, איינע נאָך די אַנדערע. זי האָט אַביסל געלייענט אין סטאַפּקאָס רינדיקן פּוילישן ראָמאַן וועגן דער באַעוולהטער מאַרילאַ, וואָס האָט צוליב פּאַראַטענער ליבע זיך איבערגעשניטן די אָדערן. זי האָט אַריינגעשריבן

עטלעכע שורות אין אייגענעם טאָג־בוך, פאַרזיבערנדיק, אַז מיט דעם „ש. ה. פון ל." יועט זי נישט חתונה האָבן, אפילו, ווען דער זיידע זאָל זי אַרויסיאָגן פון הויז. איצט האָט זי זיך גענומען צו שטיקעריי. זי האָט אויסגענייט כל־עדליי געצייכנטע מוסטערן מיט פאַרביקע פעדעם אויף אַ גרינלעכן סאַמעט, וואָס איז געווען אויסגעשפּאַנט אויף אַ קיילעכדיקער ראַם, ווי אַ זיפּ. עטלעכע מאָל האָט זי זיך אַ שטאָך געטאָן מיט דער נאָדל, געכאַפּט דעם פינגער אין מויל אַריין, געזויגן און זיך, געכעסט.

דער קאָפּ איז איר נישט געווען ביים שטיקעריי. זי האָט מער געטראַכט וועגן די שידוכים, וואָס מען רעדט איר, איידער פון די קאַלירן, די פעדעם און די מוסטערן. צוויי שידוכים רעדט מען איר. נאָר וועלן וויל זי דווקא אַ דריטן, וואָס האָט גאָרנישט בדעה חתונה צו האָבן; אָדער גאָר דעם פערטן, וואָס האָט שוין אַ כלה, ווי מען שמועסט.

דער פאַרשטעלטער „ש. ה.", וועמען זי האָט דערמאָנט אין טאָג־בוך, איז שלמהלע הערמאַלין, אַ זון פון אַ לעמבערגער חסידישן באַנקיר, און אַ געצי־טערטער בן־זקונים דערצו. איינמאָל האָט זי אים געזען אין לעמבערג — און זי זאָגט „ניין"; לאָ מיט אַ ספאָדיק, כאָטש שניידט אירע אברים. דער דאָזיקער שלמהלע רעדט אפילו פויליש ווי אַ וואַסער, לייענט ביכלעך, פאַרמאָגט אַ שיין קול צום זינגען און — בסוד פאַרן פאָטער — האָט ער גאָר אַ שוואַכקייט צו מאָלעריי. ער האָט עס איר אויסגעזאָגט. ער האָט אָבער אַ היבשע באָרד, אַ יוטשלעכע, וואָס ער טשעפּעט נישט, מחמת כיבוד אב, טראָגט אַ יידישן, לאַנגן זשיקעטע און אַ שוואַרצן, טוכענעם קאַפּעליוש. און זי, אסתר, וויל נישט אַזאַ „טיפּ" — זי האָט שוין געגונג פּלאַסקעדריגעס אין דער היים. פון זיין טאַטנס עשירות ווערט זי אויך נישט נתפּעל. איר אייגענער זיידע האָט זיין אייגנס געגנוג.

אַ צווייטע „פּאַרטי", וואָס מען רעדט איר, איז שוין גיכער ביים גאַנג. טאַקע אויך אַ פרומער, — אַ ראַבינער און דאָקטאָר פילאָזאָף, — ער גאָלט זיך מיט אַ כשרן פראַנקפורטער פּראַשיק און שבת טראָגט ער אַ הויכן צילינדער־הוט. ווען ער קומט צוגאַסט פון ברעסלוי צו זיין טאַטן, ר' הערשל פּאָהאָרילעס — אַ משכיל און אַן אָפּגעקומענער טאַרנעדידער גביר — רעדט דער דאָזיקער ראַבינער נאָר דייטש און טראָגט עלעגאַנטע הענטשקעס אפילו אין גאַס.

דער טאַטע אירער, ר' שמריה, וואָלט דווקא חשק געהאַט צו נעמען דעם ראַבינער פאַר אַן איידעם, און ער וואָלט אפשר געקאָנט פועלן ביי זיין שווער, ביי ר' מרדכי לייבן, וואָס דאַרף סילוקן דעם נדן, ער זאָל פאַרגעסן אַן לעמבער־גער באַנקיר און מסכים זיין צום טאַרנאָווער „פּרעדיגער". ער, ר' שמריה, האַלט אַ געוואַלד פון דעם ראַבינער, האַלט אים פאַר אַ למדן, פאַר אַ בעל־מוח, אַ בעל־לשון און פאַר אַ פרומען אויך. אָבער גיי, — אַז אסתר שאָקלט מיטן קאָפּ אויף „ניין". זי וויל נישט זיין קיין רביצין! איינמאָל האָט זי שוין אפילו גע־מטראַשעט, אַז זי וועט זיך וואַרפן אין וואַסער אַריין. אַ מערכה ס'איז געווען חנוכה צייט און דער טייך איז געווען פאַרפרוירן, פאַרקאָוועט מיט אייז...

וועמען זי וואָלט יאָ וועלן — דאָס זאָגט זי דערווייל נישט אויס אין דער היים. זי, אסתר, וואָלט, למשל, וועלן דעם טשאַרטקאָווער אינזשיניער מאַקס לינדענפעלד. ער איז אַ שיינער יונג, אַ ציוניסט, אַ רעדנער און איז דערצו עלעגאַנט, ווי פון אַ שאַכטל אַרויס. זיי האָבן זיך שוין עטלעכע מאָל באַגעגנט, אָבער פון זייגע רייד האָט זי אויסגעפונען, אַז ער איז גאָרנישט קיין „הייראַטס־קאַנדידאַט". און אין נדנס איז ער אויך נישט פאַרקאָכט.

זי, אסתר, האָט אויך אַ שוואַכקייט צו אַן אַנדערן קאַוואַליר: מענדעלע סטריזיווער, אַ דאָקטאָר־מעדיצין, אויך אַ טשאָרטקאָווער. מענדעלעס מעלות זיינען גאָר אַנדערע: ער איז אַ פריילעכער, מאַכט געזונט אַ חולה מיט אַ חכ־מהלע, און ביי אַן אָרעמאַן, שמועסט מען, איז נישט נאָר, וואָס ער נעמט נישט קיין געצאָלטס, נאָר ער רוקט אויך אַרונטער אַ פּאַפּירל אונטערן קישן און ברענגט אַליין די רפואות אין שטוב אַריין. מיט מענדעלען איז אָבער אַ צרה

— ער האָט אַ כּלה, זאָגט מען, און ער וועט זי אינגיכן אַראָפּברענגען פון קאַלאַמיי. די כּלה איז אַן אייגענע געשוועסטערקינד. נאָך גאָר קליינערהייט, ווען ער איז נאָך געווען אַ סטודענטל, האָט ער איר צוגעזאָגט זי צו „נעמען", און ער וויל האַלטן וואָרט. און נאָך אַ צרה איז מיט דעם דאָזיקן מענדעלען: עס איז פּאַראַי אַ „פּסול" אין דער משפּחה, נישט דאָ געדאַכט. זיין עלטערער ברודער, אייזיקל, איז נאָך מיט יאָרן צוריק אַנטלאָפן ערגעץ אין דער וועלט אַריין, און ווי אין וואַסער אַריין. עס האָבן זיך פאַרשפּרייט ווילדע שמועות, אַז אייזיק, וואָס איז געווען אַ שאַרפער קאָפּ, אַ ווילדער חריף, אָבער אַ שטיקל קל, האָט איבערגעקערט דעם פּעלץ, געוואָרן אַ מיסיאָנער און אָנגערעדט יידישע קינדער צו שמד. אויף זיכער האָט דאָס קיינער נישט געוווּסט. עס האָבן זיך געפונען אַזעלכע, וואָס האָבן געטענהט, אַז אייזיק איז גאָר געשטאָרבן אויף אַ שיף אויפן וועג קיין דרום־אַפריקע און מען האָט אים אַריינגעוואָרפן אין ים־אַריין; און די מעשה מיט דעם שמד איז גאָר אַ בלבול, עס הויבט זיך נישט אָן און עס לאָזט זיך נישט אויס. פאַר זיינע טאַטע־מאַמע איז עס סיי־ווי געווען אַ ווייטיק און אַ בושה, ביז דער פאָטער, זלמן־הערש מנקר, האָט צוליב דעם געהאַט קיצור ימים און איז פּרי אַוועק פון דער וועלט. די מוטער, כאַשע די הייבאַם די „בובע", וואָלט געווען פון זינען אַראָפּ, ווען נישט איר ייִנגערער זון, מענדעלע, וועמען זי האָט איצט געהיט ווי ס'אויג אין קאָפּ. זי האָט געאַקערט די ערד מיט דער נאָז, ביז זי האָט פון אים געמאַכט אַ לייט.

ווי וויל דער דאָזיקער דאָקטאָר מענדעלע איז איצט געהויכט און געאַכפּערט און מען לעקט פון אים די פינגער, שלעפּט זיך אים פאָרט נאָך דאָס געדעכעניש פון זיין ברודער אייזיקל. די מעשה איז שוין טאַקע אַ לאַנג־פאַרגעסענע. קיינער ברענגט זי נישט פאַרן מויל. אָבער אַזאַ „בשעת מעשה" ווי ר' מרדכי לייב ראַפּאַפּאָרט וועט מסתמא נישט פאַרבייגן און וועט זיך נישט משדך זיין מיט אַ משפּחה, וואָס האָט אַ „פּסול".

אסתר — עסטוסיאַ — האָט זיך געשראָקן דערפאַר און האָט שטאַרק מורא געהאַט זיך צו פאַרדרייען דעם אייגענעם קאָפּ. ס'האַרץ האָט זי טאַקע געצויגן צו מענדעלען, אָבער געטראַכט האָט זי אויך פון אַנדערע באַשערטע, וואָס קומען אָפּשלאָגן איר טיר. זי האָט זיך "עריבער געפּירט ווי אַ כּלה־מיידל פון איר שטאַנד דאַרף זיך פירן: זיך געחנדלט, געהאַלטן „געזעצט". און זי האָט אויך אַביסל פאַרריסן די נאָז. אויף איר האָט מען געזאָגט, אַז זי האָט „פליי" אין דער נאָז...

אַרבעטנדיק איצט איבערן שטיקעריי, האָבן אין קאָפּ זיך געפּלאָנטערט בלערליי מחשבות און די שטעך זיינען נישט געגאַנגען ווי סע קער צו זיין.

מיטאַמאָל האָט זיך געעפנט די טיר און איר חברטע נחמה האָט זיך באַוויזן אויף דער שוועל.

— אָ, נוסיאַ! — האָט אסתר אויסגערופן אויף פּויליש. — איך האָב ערשט פון דיר געטראַכט. גוט, וואָס דו ביזט געקומען. אַז נישט, וואָלט איך געווען געגאַנגען צו דיר. איך האָב מיט דיר אַזוי פיל צו רעדן.

— טאַקע? — האָט נחמה אַ שמייכל געטאָן, —און איך מיט דיר אויך.

נחמה — נוסיאַ — אַ מיטל־געוואַקסענע, אַן אויסגערונדיקטע, מיט אַ קיילעכדיקן לבנה־פּנים און גרויסע, בלויע אויגן, האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דער סאָפע, נעבן אסתרן, און קודם כּל גענומען באַטראַכטן דאָס שטיקעריי. זי, נחמה־נוסיאַ, האָט געבראַכט גרויסע, וואַזשנע נייעסן, וואָס וועלן אַרויסרופן אַ קאָך. זי האָט אָבער געוואַרט, אַז איר חברטע זאָל זי שלעפּן פאַר דער צונג. ז'עט דאָך נישט גיין גלאַט, מיר־נישט דיר־נישט, אַרויספּאָרן מיט אַ בשורה, וואָס האָט צו טאָן מיט לוין, מיט אַ מאַנספּערשוין.

זי, נחמה זילבער, די טאָכטער פון הער סימאָן זילבער, דער גרעסטער שניט־קרעמער אין יאַנעווקע, האָט געהאַט אַן אויג אויף לוין, און איר איז אָנגעקומען זייער שווער זיך צו באַהאַלטן דערמיט פאַר לייט. אירע אָפּטע באַזוכן ביי די ראַפּאַפּאָרטס האָבן אויסגעזאָגט דעם סוד. עס האָבן נישט געהאָלפן

די תּירוצים, אַז אסתּר ברוידעס איז איר הברטע און אַז די ראַפּאָפּאָרטס זיינען שטיקלעך קרובים פון איר באָבעס צד. יאַנעווקע האָט מבטל געמאַכט דאָס גאַנצע אַנקערעכץ. „איר באָבעס האָן האָט געקריעט אונטער ר׳ מרדכי לייבס זיידענעם דאַך“, האָט שטאָט געשפּאָט. וואָס פאַרא קרובהשאַפט איז דאָס, וואָס? די ראַפּאָפּאָרטס און די ברוידעסעס זיינען פרומע יידן, חסידים, און סימאָן זילבער איז אַ „משכּיל“, אַ גלוח, און אַ סברה, אַז מען קאָכט דאָרט פרישע יויכן אום שבּת, און אַז די קינדער פרעסן בשר־„קוויטש“. זעלטן, אַז עמיצער פון די ראַפּאָפּאָרטס קומט אַמאָל אַהין. בלויז צו אַ שמחה, פאַר יוצא־וועגן; און צו קיין מאכלים רירט מען זיך דאָרט נישט צו.

דער הער סימאָן זילבער, פון זיין זייט, רייבט זיך דווקא אָן ר׳ מרדכי־לייבן און דערלייגט נישט צו אים. אַ גמילות־חסד, אַ וועקסל אונטערשרייבן, אַ רעקאָמענדאַציע־בריוו וכדומה אַזעלכע טובות, וואָס העלפן אים זיך האַלטן אויף די פיס. ווען נישט ר׳ מרדכי־לייב, האָט יאַנעווקע געבריעט, וואָלט דער שיינער הער זילבער, מיט זיין גאַנצער היינטוועלטישקייט, שוין פון לאַנג געוועזן אָנגעזעצט. איצט, ווען קרעמעריי איז געשלאָגן, ווען פויערים מיידן אויס אַ יידישע קראָם, און די שטייערן פרעסן אויף דאָס פלייש מיט די ביינער מיט דער הויט, וואָלטן לאָדזש און לעמבערג און ביעליץ זיכער אויפגעהאָנגען זייער שלאָס אויף סימאָנס טיר. אָבער ר׳ מרדכי־לייב וועט דאָך נישט לאָזן אין אייגענעם — כאָטש אַ נאָבעם אַ טשוואָק — אויסציען די קאַפּיטעס. דער פלעק וועט דאָך פאַלן אויף די ראַפּאָפּאָרטס...

נחמן־לייזער מעקלער, מיט דער ביבקע אויף דער נאָז און דעם קלאָטשענעם בערדעלע, האָט זיך זיין גאַנג:

— בּסך־הכּל — מאַכט ער — האָט ר׳ מרדכי־לייב פיינט דעם סימאָנען ווי אַ שפּין. ער קאָן נישט אָנקוקן די צורה זיינע, די געגאָלטע חזיר־מאָרדע. וואָס טראָגט שבּת אַ בעלעבענדריק פאַר גאווה. דערצו קוקט עס דיר נאָך אַריין אין „ביאור“ און ווייסט די אַלע טייטשן פון יעדן אָץ־קוציץ. פאַר גאווה און גדלות טראָגט ער עס נאָך אַ גאָלדענע בריל, זאָגט דיר שבּת דווקא „איך האבע די ערע“ און פאַרויכערט אַ קובע־ציגאַר באַלד נאָכן קידוש. הערט איר, וואָס איך וועל אייך זאָגן? זאָל איך שטאַרבן, זאָל מען מיך באַגראָבן אַ טויטן, צי דער חזיר־בויך דאַרף די בריל און דעם קובע־ציגאַר. ער זעט געזונט־אָן־אייזן אויף די אויגן און הוסט ווי אַ הונט און קאָן נישט רויכערן. אלא צו וואָס דען דאַרף ער די בריל און דעם ציגאַר? איז משמע פאַר גדלות און פאַר להכעיס. אָבער וואָס זאָל ר׳ מרדכי־לייב טאָן, וואָס? ער עט זיך דאָך נישט אַליין שנייצן די נאָז און שמירן ס׳פּנים? העלפט ער אים און האַלט אים צו. אַ מזל פון אַ טרפה־קישקע! אָבער משדך זיין מיט אים וועט ער, ווען דאָ־אָ, אויף מיין דלאָניע, וועלן וואַקסן האָר! און ס׳עט איר, דעם פרינצעלע, דעם פעסעלע, גאָרנישט העלפן, וואָס זי ליגט דאָרט איבער טאָג־ווי־נאַכט, קיין שנור וועט זי דאָרטן נישט זיין. זי מעג אָט שוין נעמען אַ שייטל האַלץ און זיך אַרויסשלאָגן פון קאָפּ. און ווי שעמט זי זיך גאָר נישט, די טשיפּליווע, אויסגעכאָליעטע קאַץ, צו קריכן מיט די לאַפּעס אין דער סמעטענע אַריין? אַזאַ שטוקע!

נחמה־גוסיא האָט טאַקע נישט געקאָנט פאַרדעקן אירע כוונות און אויסרעכענונגען. ז׳האָט זיך געהיט, געהיט, און ווי אויף להכעיס איז זי תּמיד אויסגעוואַקסן לוין פאַר די אויגן, האָט זיך געגוידערט פאַר אים, פאַרפירט מיט אים שמועסן, זיך געדרויטלט און געזיפצט.

אויך איצט, ווען זי איז געקומען צו אסתּרן, האָט זי נישט אויסגעהאַלטן און איז באַלד אַרויס מיט רייד. אָבער אירע רייד האָבן געבראַכט אַ גרויס געוויי־טער איבער ר׳ מרדכי־לייבס הויזגעזינט...

קאַפּיטל 7

א געוויטער אין הויז

אסתר ברוידעס, לויס שוועסטער, האָט קיין טעות נישט געמאַכט. זי האָט באַלד דערקענט, אַז די קוילעביקע און פעטלעכע ניוסיא זילבער ברענגט איצט צו טראָגן אַ פּעקל צאַפּלדיקע „פּאַטשטן", פרישע פון דער נאָדל אַראָפּ. און נישט גלאַט רכילותן וועגן קהלשע ענינים און פרעמדע געשעפטן, נאָר טאַקע אַ מעשה, וואָס האָט צו טאָן מיטן אייגענעם הויזגעזינט — מיט די ראַפּאָפּאָרטס.

— ביזט עפּעס פאַרפלאָמט און דו סאָפּעסט, — האָט אסתר אָפּגעמאָסטן איר חברטע, אַרבעטנדיק דערביי ווייטער מיט דער נאָדל איבערן שטיקעריי, — ביזט עפּעס נישט מיט אַלעמען?

— איך? — האָט נחמה-נוסיא זיך געדרייט אויפן קאָרעק — וואָס פאַלט דיר איין?! איך בין נאָר אַ ביסל אויפגערעגט, ווייל איך האָב נישט ליב די דעמאָקראַציע... „דעמאָראַליזאַציע"! עליע דעם ליכטציערס איז דיר אַ גאַנצער דעמאָקראַט און ער מיינט, אַז ער קאָן מיט יעדן זיין אַ פּאַני-בראַט. איך בין נישט קיין דעמאָקראַטקע און נישט קיין קאָמענדיאַנטקע, פּראָשע באַרדזאָ! ביטע שיין! עליע לערנט זיך פון דיין ברודער לוי...

— וועגן וואָס רעדסטו, נוסיא? וואָס איז געשען?

— אַז זיינע „ביתרים" פון קלוב ווילן דירכפירן אַ פאָרשטעלונג, דאַרף עליע מיך אַריינציען אין שפּיל? ער האָט באַפוילן, אַז ער וויל מיר צוטיילן אַ ראָלע פון אַ „יאַכנע". ער איז פרעך, פרעך! און איבעריקנס — האָט נוסיא געסאָפּעט — ס'איז דאָך קאָמיש, שפּילן אַ יידישע פאָרשטעלונג! בערד מיט שייטלען, מיט קאַפּטאַנעס, מיט אַלט-פרענקישע, קליינשטעטלדיקע יידן... איך האָב נישט ליב דעם זשאַרגאָן, וואָס האָט אַפילו קיין גראַמאַטיק נישט... היינט איז אַ מאָדערנע וועלט, און איך לעב און געפין זיך אין פּוילן... איך דענק פּויליש... און איך בין נישט קיין צוריקגעשטאַנענע... איך האָב שוין גענוג קוגעל... איך האָב עס לוין אויך געזאָגט...

— טאַקע? — האָט אסתר איבערגעריסן אַ פאָדים מיט די ציין — האָסט עס אים געזאָגט?

די פעטלעכע נוסיא האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ און ווייטער געמאָלן גיך, גיך, ביז זי האָט זיך פאַרטשעפּעט אין דער אייגענער צונג און אָנגעהויבן פרייכן ווי אַ גאַנז:

— ז... גע... גע... זאָג מיר, עסטוסיא, דו האָסט שוין אַמאָל געלייענט פאָרעלס בוך וועגן די רעטענישן פון געשלעכט?... זאָ... „זאַגאַדניעניע סעקסואַלנע?". מען מוז דאָס לייענען!... דאָס איז שוין אַלט... אָבער וויכטיק... מען זאָגט, אַז מען דאַרף לייענען פרוידן.. הערסטו? וועגן חלומות... ער צעפּאַלמעסט חלומות און זאָגט דיר און...

— ער זאָגט: ווער עס דרייט זיך ביי דיר אין קאָפּ ביי טאָג, און ווער עס חלומט זיך דיר ביינאַכט, האַ? און וואָס חלומט זיך אַ הון? נאָר מיר דערקוטשעט גאָרנישט! — האָט אסתר געצויגן מיט די פּלייצעס. — אָבער קום אַהער, נוסיא, און לאָמיר שוין הערן וואָס עס קוועטשט דיך! וואָס איז געשען? כ'זע דאָך, אַז דו האָסט אַ פולן בויך מיט סודות און... רעד!

דערויף האָט די קיילעכיקע און פעטלעכע נחמה־נוסיא געוואָרט. און זי איז באַלד אַרוּים מיט רייד. צוערשט מיט אַ ווונק, מיט אַן אָנצוהערעניש און דערנאָך איז עס שוין געגאַנגען ווי געשמירט.

— אוי, עסטוסיא! — האָט זי אַ מאַך געטאָן — אַלע ווייסן דאָך שוין!... און ער שעמט זיך גאָרנישט... דיין ברודער... לוי...

— וואָס? וואָס מיינסטו? — האָט אסתר אָנגעכאַפּט איר חברטע — איך בעט דיך, רעד!

— ס'קען דאָך נישט זיין, עסטוסיו, — האָט נחמה אויסגעגלאָצט אַ פּאָר אויגן, — דו... דו ווייסט גאָרנישט, אַז ער האָט שבת־צו־נאַכטס נישט גענעכטיקט אין דער היים?

— לוי? ווו איז ער געווען?

— עסטוסיו, איך שעם זיך... ר'איז געווען אין ווישניפּטשיק... מיט איר...

— מיט קלאַרען? — איז אסתר אויפגעשפּרונגען — מיט דער שוסטערקע?

— יאָ.. אייניקע זאָגן, אַז אין אַ... אַ... גאַספּידע... אין אַ האָטעל... אַנדערע זאָגן נאָך ערגערס... און — נחמה האָט אָנגעהויבן שטאַמלען — גאָט, ס'פּנים פּלאַמט ביי מיר פון שאַנד... צו רעדן...

אַ ווײַלע איז געוואָרן שטיל. ביידע מיידלעך האָבן זיך אָנגעקוקט און ביידענס אויגן האָבן אויפגעגלאַנצט: אסתרס מיט כּעס און רוגזה; נחמהס — מיט מורא און מיט אָפענער, קעלבענער אייפערזוכט.

— איך גלויב עס, איך גלויב עס! — האָט אסתר געשריגן — זי האָט אים אַריינגעכאַפּט אין אירע לאַפּעס מיט סמאָלע... כ'וועל אויפרודערן ס'הויז!... כ'על באַלד זאָגן דער מאַמען און...

— ז'איז געמיין, נידריק, פּאַדלע! — האָט נחמה געשעפּטשעט אויף פּויליש און איז איבערגעגאַנגען אויף יידיש מיט אַ כליפּ — ס'איז אַן אויסגערעכנטע זאַך...

— מיר וועלן נאָך זען — האָט אסתר זיך געשטאָכן מיט די אייגענע נעגל אין דער דלאָניע — מירן נאָך זען!

בעת די שוועסטער האָט געקריצט מיט ציין, האָט נחמה געוויישט פריער אַ טרער. ס'האָט ביי איר אָנגעהויבן קלאַפּן ס'הארץ. יעדעס מאָל האָט זיך איר געדאַכט, אַז אָט־אָט וועט לוי זיך באַווייזן און ס'וועט ווערן אַן איבערקערעניש. זען האָט זי אים דווקא געוואָלט, איצט, גלייך; אָנקוקן וואָס פאַר אַ פּנים ער האָט, נאָך דער מעשה מיט יענער „פּאַדלער" מויד... זי האָט אויך געוואָלט זען, ווי אַזוי ער וועט זיך באַציִען צו איר, און צו וועט ער איר איצטער שענקען אַ ביסל אויפמערקזאַמקייט. פון דער אַנדערער זייט האָט זי מורא געהאַט זיך צו באַגעגענען מיט אים אַצינד, כדי ער זאָל זיך נישט כאַפּן, אַז זי האָט דאָס געבראַכט די נייעס אין שטוב אַריין. עטלעכע מאָל האָט זי זיך אויפגעהויבן, געוואָלט גיין, אָבער אסתר האָט זי נישט געלאָזט:

— זיץ, זיץ... לאָמיך כאָטש האָבן פאַר וועמען אויסצורעדן דאָס האַרץ... ווי קאָן מען פאַרשווייגן אַזאַ זאַך? ס'איז דאָך ליכטזין. אַ חרפּה און אַ בושה פאַר דער פאַמיליע... פאַר... פאַר...

זי האָט נישט דערזאָגט דאָס, וואָס האָט זי געקוועטשט, אַז אויך איר אַליין אסתרן, וועט דאָס נאָך שאַדן צו אַ שידוך; ס'וועט אויף איר פאַלן אַ פלעק פון וועלכן זי וועט זיך נישט אָפּוואַשן אין צען וואַסערן.

דער ערשטער אימפּולס איז געווען תיכּף אַריינצולויפן צו דער מוטער און דערציילן אַלץ, וואָס זי האָט געהערט. נישטאָ זיך וואָס צו באַהאַלטן און מען טאָר נישט מאַכן קיין שווייג. פאַרקערט, זי וועט מיטנעמען נחמהן און זאָל זי זאָגן וואָס זי ווייסט.

— נוסיא, דו גייסט מיט מיר אַריין צו דער מאַמוסיא און וועסט איר זאָגן.

— ניין, ניין! איך בעט דיך — האָט נחמה זיך געוועדט — איך...

— דו וועסט זיך נישט אַרויסדרייען!... עס איז ערנסט...

— אָבער...

בעתביידע מיידלעך האָבן זיך געאַמפּערט, האָט זיך מיטאמאָל געעפנט די טיר און לוי איז געבליבן שטיין אויף דער שוועל.

עלעגאַנט, גאַלאַנט, גלייך ס'וואָלט גאָרנישט געטראָפן, האָט לוי זיך פערנייגט צו די מיידלעך און אַ שמייכל געטאָן:

— שטער איך? אָ, יאַק שע מאַש, נוסיו! וואָס מאַכסטו? און דו, אסתר?

נחמה־נוסיא האָט זיך באַגאָסן מיט אַ געדיכטער רויטקייט פון גרויס פאַר־לעגנקייט, ז'האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ, געוואָלט ענטפערן און נישט גע־קאָנט. ז'האָט געגליט פון אנגסט.

אסתר, די שוועסטער, איז געוואָרן גרין און געל, פון רוגזה און כעס. אירע אויגן האָבן זיך אויסגעגלאָצט, די ליפּן האָבן געצאַפּלט און ס'האָט ביי איר גע־ציטערט אַ קני.

— ע, ע! ס'געפעלט מיר נישט די מעשה! — איז לוי צוגעקומען נעענטער — זייט זיך מודה, מיידלעך, וואָס האָט איר דאָ אָפּגעטאָן? כ'האָב אייך געפּאַקט! איר קאָנט זיך נישט באַהאַלטן.

— מיר באַהאַלטן זיך נישט — האָט אסתר אים געקוקט גלייך אין די אויגן

— דאָס טוסטו און מיינסט, אַז מען זעט נישט דיינע שטיק און דיינע גענג! באַלד וועסטו אָפּטאָן אָפּן... דיין דעמאָקראַציע! פּעבל! ווולגאַר... דעמאָקראַציע!

— וואָס בעבעסטו? — איז דער שמייכל פאַרשוווּנדן פון לוים פּנים — וואָס פּלאַפּלסטו?

— עסטוסיו, פּראָשע, — האָט נוסיא זיך געוואָלט אריינמישן און געשטאַ־מלט אויף פּויליש — דו, איך... גיע... פּראָשע...

— ס'מאַכט נישט אויס, ביזט נישט קיין פרעמדע. נישטאָ וואָס צו פאַר־דעקן! — האָט זיך אסתר געקאָכט — אָדער מיין ברודער איז אַראָפּ פון זינען, אָדער ר'איז געוואָרן... זי... זי! זי האָט אים קאַליע געמאַכט און אַראָפּגעפירט פון וועג!

— ווער, אסתר? — האָט לוי זי אַ נעם געטאָן ביי דער האַנט — ווער האָט מיר דאָס אָפּגעטאָן?

— די קוימיניסטקע!

— ווער?

— דיין שוסטערקע!

— וואָס נאָך, אסתר?

— ווישניפּטשיק... די פריילעכע נאַכט... ווישניפּטשיק!

— וואָס נאָך?

— צווינג מיך נישט צו רעדן וועגן... וועגן... מיאוסקייטן...

— ב'על דיך נישט צווינגען — האָט לוי אָפּגעלאָזט דער שוועסטערס האַנט.

— נאָר הער, אויב דו וועסט זיך נישט אַנטשולדיקן...

— פאַר וועמען?

— פאַר איר!

— פאַר דער שוסטערקע? — האָט אסתר זיך אַ שאָקל געטאָן — נאָר איך אַליין דאַרף דאָס טאָן, צי אפשר די מאַמוסיא אויך און דער פּאַפּאַ און...?

— באַהאַלט זיך נישט הינטער דער מאַמעס פּאָלע! איך הער נאָר צו דיר!

— און איך הער אויך נאָר צו דיר! — האָט אסתר זיך צעפלאַמט — דו עמסט דיר צופיל רעכט צו באַשמוצן דאָס הויז. אָט ביסטו אַ ציוניסט און ווילסט פאָרן קיין ארץ־ישראל צום פעטער דוד, און אָט ביסטו אַ קאָמוניסט, אַז מען וויל מאַכן אַ רעוואָלוציע, נעמט מען און מען הויבט די פיס און מען טראָגט זיך אָפּ! יאָ, יאָ! דו קענסט נישט זיצן און וואַרטן, אַז די זשאַנדאַרמען זאָלן קומען און דיך אַרויספירן פון דאַנען אַ געקאָוועטען אין קייטן און... און מאַכן דעם טויט דעם זיידן, דער מאַמוסיו און... טאָרסט נישט, טאָרסט נישט!

— נו, האָסט שוין געענדיקט? — האָט לוי געפרעגט געלאַסן — אויב יאָ, הער־זשע וואָס איך זאָג דיר נאָכאַמאָל...

— וואָס?

— וועסט זיך אנטשולדיקן פאר פריילין קלארא ווינאָקור!

— פריילין קלארא... — האָט אסתר געשפּאָט — פריילין...

— אויב דו וועסט זיך נישט אנטשולדיקן פאר איר — האָט לוי געציילט זיינע ווערטער — וועסטו שפּעטער חרטה האָבן...

— דו סטראַשעסט מיך?

— זאָל זיין אזוי!

— וואָס וועסטו טאָן, לוי?

— דאָס, פאר וואָס דו האָסט מורא!... מען וועט מיך ארויספירן אין קייטן פון דאַנען! — האָט ער זיך געדרוקט הינטערוויילעכץ, נישט אראָפּנעמענדיק די אויגן פון איר — אין קייטן וועט מען מיך פירן איבער דער שטאָדט... איבער גאַנץ יאַנעווקע!

— ביסט משוגע! — האָט אסתר אַ קוויטש געטאָן — מאַמוסיו, מאַמאָ!...

— דיין שרייען וועט דיר גאָרנישט העלפן... אין קייטן וועל איך שפּאַנען!...

איז עס געווען הוזק? שפּיל? לוי האָט אַליין נישט געוווסט. אָבער אים איז געווען קלאָר, אז עפּעס וואָלט ער געמוזט טאָן, כדי צו צעשפּאָרן די וענט פון דער דאָזיקער היים, פון דעם דאָזיקן הויז, וואָס האָט זיך איינגעשטעלט אייפן סאַמע מיט פון זיין וועג און שפּערט און שפּארט און שטיקט און וואַרפט אָן אַ מורא מיט זיין פאַרגאַנגענעם נעכטן און אייערנעכטן, וואָס מען וויל אָנהאַלטן מיט די ציין און זיך צירן אין זיי...

האָט ער פיינט זיין שוועסטער? חלילה וחס. נאָר... זי האָט דאָך אים ווי געטאָן מיט איר ביליקן פאַרדאַכט. און זי האָט אזוי וויניק צוטרוי צו זיין דרך, צי זיין דאַנגלען זיך; און זי מעסט אַלץ מיט דער מאָס פון קליינינקע תענוגימלעך, וואָס האָבן קיין טעם נישט און נישט קיין האָפט...

ס'איז געוואָרן שטיל, ווי פאר אַ נייעם אויסברוך, וואָס פאַרקלייבט זיך אונטער דעם דאָזיקן דאַך. אין דער שווערער פיינלעכער שטילקייט האָט לוי מיטאַמאָל פאַרנומען און דערהערט לייכטע טריט איבערן סופיט — ממש איבערן קאָפּ. יעדער טראָט — אַ קראַץ, אַ היפּן ווי פון שרעק. יעדער טראָט — אַ לייכטער קרייז, ווי אַ פּראַגעצייכן אין די אויבערשטע, פאַרשפּאַרטע פיר ווענט. לוי האָט זיך דערכאַפּט: דער טאַטע זיינער, ר' שמריה, שפּאַנט דאָס אַרום אויבן אין זיינע צעלאָזטע טשיזמעס, שפּאַנט, שקראָבעט און הוסט. דאָס מוחט ער זיך, דער טאַטע זיינער, מוחט זיך און שווייגט. ער ציט אַזוי אַ געדאַנק, וואָס ער קלייבט זיך אַריינצושטעלן אין בודוחדיקן ספר, וואָס ער שרייבט. אַ געדאַנק, אַן אַלטער און פאַרצייטיקער; ציט ער אים און וויל אים איבערגעבן צו עמיצן... אָבער צו וועמען? צו וועלכן שפּאַנט ער אַרום און טראַכט, כמורעט זיך און קריכט אַרום ווי אַ שאָטן אין דער הייך, איבערן סופיט, איבערן קאָפּ...

לוין האָט אָנגעהויבן באַנג טאָן אויף זיין אויסברוך, געווען צו שאַרף, צו ביטער און אפשר צו פאַרשייט. ווי קאָן מען אזוי דראָען, ווען אויבן שפּאַנט דער טאַטע און ציט אַ געדאַנק, אַזאַ פאַרצייטיקן? שפּאַנט און שרעקט אָן, און דער גאַנצער פּחד הויערט גאָר אויף אים אַליין...

אַ באַנגיקייט האָט ארומגענומען און גענאָגט. ער האָט געמאַכט אַ טראָט נענטער צו דער שוועסטער און זי אָנגעקוקט:

— קאָנסט חרטה האָבן, אסתר? פאַרשטייסטו וואָס דאָס מיינט? אויב דו וועסט חרטה האָבן און זיך אנטשולדיקן, איז ניחא, איז גוט. אויב נישט, דאַן... דאַן וועל איך קיינמאָל אין מיין לעבן נישט רעדן צו דיר... קיינמאָל נישט מער...

ער האָט זיך אויסגעדרייט און, שפּירענדיק דעם טאַטנס סודותדיקע טריט אין דער הויך, איבער זיין קאָפּ, אַרויס פון צימער און הינטער זיך פאַרמאַכט די טיר.

— זאָל ער אייביק נישט רעדן — האָט אסתר געשטאַמלט אַ צעטומעלטע

— זאָל ער נישט...

— גאָט מיינער! באַזשע! — האָט נחמה-נוסיא אָנגעהויבן העשען — אָ, גאָט מיינער!

זי, די קײלעכיקע און פעטלעכע נוסיא, האָט געפילט, אַז דאָס האָט זי איצט אַרײַנגעבראַכט אַ ריס אין דער משפחה און ס'האַרץ האָט בײַ איר שטאַרק געקלאַפּט. ז'איז געבליבן זיצן אַ דערשלאָגענע. װעט לוי זיך אָנשטויסן, אַז דאָס האָט זי געבראַכט צו טראָגן די „פּאַטשטן" אין הויז אַרײַן און אַרויסגערופן אַ בורע און אַ קריגערײַ? אויב יאָ — איז זי אַ פאַרפאַלענע, האָט זי פאַרשפּילט. ער װעט מער זיך אַפילו נישט אומקוקן אויף איר. און יאַנעװקע — די שטאָטישע פרײַלינס, װאָס װײסן װענען איר שװאַכער זײַט — װעלן חוזק מאַכן, איר אַרויסשטעלן פײַגן הינטער די פּלײצעס און לאַכן אין די פויסטן אַרײַן...

אָט צו װאָס באַגראָבענע קנאה און באַהאַלטענע באַגערן דערפירן אין אַ בײזער מינוט! ז'האָט זיך נישט געקאָנט באַרואיקן און געשטראָכן און געקראַצט מיט די געפײלטע נעגל די „גענזענע" הויט פון די הענט.

— װאָס איז? — האָט אסתר מיטאַמאָל אַ קוק געטאָן אויף איר — זאָג מיר דעם אמת, האָסט דיר פאַרדרײט דעם קאָפּ מיט אים? װאָס רעדסטו נישט?

נוסיא האָט געשװיגן עקשנותדיק. ז'האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ, געבליפּעט און געשאַרט מיט די שפּיצן פון די שיך.

— כ'פאַרשטײ... כ'זע שוין — האָט אסתר גערעדט װי פאַר זיך — און נאָך דאָס האָט אונדז געפעלט... אָבער צו װאָס? צי איז ער דען דאָס װערט? װאָס זעט מען אין אים? אַ לײַכטזיניקער און צעפּיעשטשעטער בחור... אָבער ס'װעט נישט אָפּלויפן גלאַטיק... און גאָרנישט װערט געשענקט! גאָרנישט... און האָב נישט קײן מורא! איך האָב אָנגעהויבן װעל איך ענדיקן... און זאָל ער אײביק נישט רעדן מיט מיר!...

או: אַ געװיטער האָט זיך פאַרקליבן איבער ר' מרדכי לײבס הויזגעזינד...

קאַפּיטל 8

דאָס סודותדיקע ספר

ר׳ שמריה ברווידעס האָט געטונקען די פּען אין ברייטן, הילצערנעם גראַווירטן טינטנפעסל, און געקריצט אות נאָך אות. די לאַנגע פּען, מיט אַ פּאַרגרינטן מעשענעם גאָלקעלע, ווי אַ קעפּל, האָט זיך פּאַמעלעך געדרוקט איבער די האַרטע בייגעלעך פּאַפּיר, און ר׳ שמריהס שפּיציקע, ברוינלעכע באָרד האָט זיך מיטגעדרוקט פון רעכטס צו לינקס. ר׳האָט געשריבן, און מיט דער מחשבה מיטגעצויגן אַ שטילן, כריפּליוון געזאַנג: „בהיתר של הברזא שהוא כלי מתכת הדין מבואר ביו״ד ס׳ ר״א סע׳ מ״ח. ואם הסילון של מתכת מהובר לקרקע אפילו מקלח להדא לתוך המקווה כשר. שהרי אינו מקבל טומאה״. (ווען היתר פאַר אַ קראַן פון אייזנגוס ווערט דער דין דערקלערט אין יורה דעה. און אויב די שטאָלענע רינווע איז צוגעפּעסטיקט צום באָדן, אַפילו ווען עס שפּריצט אַריין אין דער מקוה, איז עס כשר, ווייל עס נעמט נישט אויף קיין טומאה).

דער אומרו פון גרויסן וואַנט־זייגער האָט זיך שנעלער צעוויגט, די שווערע וואָגן האָבן אַ קרעכץ געטאָן אויף דער קייט, געקרעכצט אויף דער צייט, און ר׳ שמריה האָט זיך געשריבן זיינס: „אף על פי שהגדולים החמירו לפסול מקוות עם סילנות של מתכת, כשרה היא וטהורה״ (כאָטש די גדולים האָבן געאַסרט אַ מקווה מיט אייזערנע שפּריצן, איז זי כשר און ריין).

ער האָט זיך אָפּגעשטעלט, פאַרטראַכט און אַרויסגעברומט צו זיך אַליין:

— נו, יאָ... לכל הדעות... וואָס דען?

נאָכן „וואָס דען״ איז געקומען אַ הוסטעלע, שוואַך און לייכט: „אוודאי, יאָ״...

ר׳ שמריה ברווידעס, — דער טלוסקער רב, ווי מ׳האָט אים גערופן — האָט איצט עוסק געווען איבער זיין ספר „חוט המשולש״, וואָס ער שרייבט שוין דאָס דריטע יאָר. אין דעם חיבור זוכט ער צו כשרן אַ טייל מאָדערנע איינריכטונגען, און וויל באַווייזן, אַז „טעכניקע״ קאָן אויך אָנגעווענדט ווערן על פּי דין. גראָד איצט האַלט ער ביי אַ מקווה מיט אַן אויטאָמאַטישן, שטאָלענעם שפּריץ.

קיינער פון דעם גרויסן הויזגעזינד האָט נישט געוווסט, וואָס דאָס איז פאַר אַ מין ספר, און ווען יער וועט שוין אַמאָל פאַרטיק ווערן דערמיט. אַפילו פאַרן שווער זיינעם, פאַר ר׳ מרדכי ליבן, דער פּריץ און תקיף, ביי וועמען ער זיצט אויף אייביקע קעסט, איז עס אַ סוד.

— מילא, נו, מ׳וועט לעבן, וועט מען זען — האָט דער שווער אַמאָל אַרונטערגעלאָזט אַ ווערטעלע — אַז ער שרייבט ממש מגילות... נו, מילא, נו...

בלויז איין־און־איינציקער ייד אין גאַנץ יאַנעווקע האָט געוווסט וואָס ר׳ שמריה טוט און וואָס אַזוינס עס שטייט אין די בערגלעך מיט באַשריבענע בלעטער, וואָס ער האַלט אין אַ שופלאָד אונטערן שלאָס. און דער ייד, מיט וועמען ר׳ שמריה רעדט אַמאָל וועגן זיין חיבור, און מיט וועמען ער איז זיך שואל עצה, איז ר׳ גאָדל דער טרעגער, אויף וועמען מען זאָגט, אַז ער איז גרויס סיי אין נגלה, סיי אין נסתר, און אַז ער איז אפשר אַ למד־וואָווניק, איינער פון די 36 פאַרבאָרגענע צדיקים, וואָס דרייען זיך אַרום צווישן אונז, און וואָס אויף זיי שטייט די וועלט.

ר׳ גאָדל, אַ ייד אַ גבר, אַ הויכער, אַ ברייט־פּלייציקער, מיט שווערע הענט ווי לאָפּעטעס, האָט געאַרבעט ווי אַ פּשוטער טרעגער, אויפלאָדנדיק און אָפּלאָדנדיק אָנגעפּילטע, שווערע זעק. פאַרוואָס ער האָט דווקא געוואָלט זיין אַ טרעגער־ייִנג, ווען אַ סך שטעט און שטעטלעך האָבן זיך אַמאָל געריסן איבער אים, און אים געוואָלט אויפנעמען פאַר רב, דאָס איז נאָך דערווייל אַ סוד. יידן האָבן דערויף געהאַט בלערליי אויסטייטשונגען און תירוצים: אַז ער וויל מקיים זיין „ויגיע כפיך"; אַז ער טייטשט „בדמיך חיי" שוויצן מיט בלוט; און אַז ער וויל דינען דעם רבונו של עולם מיט זיין גבורה, וואָס האָט צו זיך קיין גלייכן נישט...

געאַרבעט האָט ר׳ גאָדל טאַקע אין איינעם פון ר׳ מרדכי ליבס תבואה־סקלאַדעס אין יאַנעוועקע. ווי וויל יידן האָבן זיך מיט דער צייט צוגעוווינט צו דעם דאָזיקן טרעגער־מקובל, האָט מען אָבער אָפט נאָכגעקוקט, ווי אַזוי ער הייבט אויף און טראָגט די שווערע זעק. מ׳האָט דערין געוואָלט זען אַ דרך, כוונות, און מען האָט געשאָקלט מיט די קעפּ:

— ווער וויסט? אפשר איז דאָס דרכו בקודש?

ווען ר׳ גאָדל האָט געטראָגן די משא אויף זיינע פּלייצעס, איז מען געווען זהיר וזהיר צו מאַכן פאַר אים אַ וואַרע, אַ וועג:

— לאָזט דורך ר׳ גאָדלען, לאָזט דורך!

אַז ער קוקט אריין אין ספרים, ווען ער האָט אַ מינוט צייט, דאָס האָט מען געזען. אַז ער טובלט זיך אין טייך זומער און ווינטער — דאָס האָט מען געוווּסט. דערצו איז ער געווען אַ שווייגער און, נישט געקוקט אויף זיין גרויסער גבורה, מילד ווי אַ לאַם. האָט ער צו עמעצן אַרויסגערעדט אַ וואָרט, האָט ער געשמייכלט מיט בלויע קינדערישע אויגן, און זיין קול איז געווען וואַרעם און ווייך.

אין יאַנעוועקע האָט ר׳ גאָדל געהאַט אַ חזקה: אים, און נאָר אים, האָט מען אין דער טשאָרטקאָווער קלויז געמוזט אויפרופן צו דער תוכחה, און זיין שטענדער האָט געמוזט שטיין ביי דער דרום־וואַנט, צווישן דער הרובע און דער ספרים־שראַנק. קיין שום כיבודים האָט מען אים נישט געטאָרט אָפּגעבן. און ביי חסידישע סעודות, קערמעשלעך און מלווה־מלכהס איז זיין אָרט תמיד געווען ביים עק טיש, אויף אַ שפּיץ באַנק.

ווייל מ׳האָט געוווּסט, אַז דער טשאָרטקאָווער רבי האלט פון ר׳ גאָדלען אַ געוואַלט — איינמאָל האָט ער אפילו געלאָזט פאַלן אַ וואָרט, אַז „מי לנו גדול", „ווער קען זיך גלייכן צו אים?" — האָט מען דעם „טרעגער" געלאָזט געמאַך. מ׳האָט אים געלאָזט שטיין און גיין, ווי אַזוי ער האָט געוואָלט, און ווען ער האָט געוואָלט. מ׳איז נאָר געווען געוואָרנט, אַז ביי אים אין דער קליינער באַלופּע, מיטן שטרויענעם דאַך, נישט ווייט פון באָד און הקדש, זאָל נישט פעלן קיין שפּייז און קיין האָלץ, און אַז זיין ווייב, די צדקת רישע, און די דרייצן יאָריקע טאָכטער מרים, זאָלן האָבן אַ שוך און אַ קלייד. נו, דאָס האָט שוין ר׳ מרדכי ליב סיי־ווי פאַרזאָרגט. ער האָט געצאָלט ר׳ גאָדלען פאַר זיין טרחה מיט דער ברייטער האַנט. דער טרעגער האָט נאָך געהאַט גענוג אויף צו טיילן צדקה און אויף צו שיקן קיין ארץ־ישראל. צו וועמען ער שיקט, וואָס און ווי אַזוי ער שיקט, דאָס האָט מען נישט געוווּסט. מען פלעגט אים אָבער זען גיין צו דער פּאָסט.

און פאַר אָט דעם ר׳ גאָדל טרעגער האָט ר׳ שמריה זיך בסדר פאַרטרויט, און מיט אים האָט ער זיך שואל עצה געווען.

ר׳ שמריה האָט זיך געריכט, אַז היינט, נאָך מנחה מעריב, וועט ר׳ גאָדל זיך אריינכאַפּן אהער, און ער וועט קאָנען מיט אים כאַפּן אַ שמועס. ראשית, האָבן זיך אָנגעזאַמלט אַ היפּש ביסל באַשריבענע בלעטער, וואָס יענער האָט נאָך נישט געהאַט באַוויזן צו זען. והשנית, עגבערן אים אַ סך הארבע קשיות, וואָס ער וואָלט וועלן פאַרענטפערן און אויסגלייכן. דער עיקר האָט ר׳ שמריהן דערקוטשעט אַ פעקל שאלות, אויף וועלכע ער האָט בשום אופן קיין ענטפער נישט: צו וואָס וועט פאַרב בירן דאָס כשרן פון דער „טעכניקע"? איז זי דען אַ פאַר

מיטן יידישן דין? האָט זי דען אַ טיפערע זנאַטשעניע, די דאָזיקע „טעכניקע“, האָט זי אַ משמעות און אַ ווערט? וואָס פאַר אַ כח האָט זי ארויפצופירן דעם מענטשן אויפן וועג פון גוטס, צו מעשים טובים, און אים אָפּצוהאַלטן פון זינד און פון שלעכטס? האָבן דען חכמה און דערפינדונגען, און ס׳גאַנצע קלאַפּערגעצייג, נישט אָפּגעשוואַכט דעם מענטשן, שוואַכער געמאַכט די דורות, און אויסגעזאָגט דאָס ביסל חיות, וואָס האָט געהאַלטן אויף די פיס? קאָן דער בן אָדם היום=יום כאָטשבי נאָך האַלטן פון „לא תרצח“, פון דעם איין איינציקן געבאָט, וואָס זאָל אים אָפּשיידן פון דער חיה רעה אין וואַלד? און אַז מ׳עט זאָגן, אַז ישראל, דער ייד, איז נאָך אַנדערש, קאָן ער דען לעבן אין אזא מין סדר. אַזוי=אַ, און איז דען נישט פאַראַן די גרויסע סכנה, אַז ער זאָל אויך צעריסן אויף שטיקער און רעווען ווי זיין שכן, רחמנא לצלן? די טעכניקע און דאָס קלאַפּערגעצייג, וואָס ווילן אויסנאַרן אַלע סודות ביים בורא עולם, דערפירן זיי דען נישט צו כפירה, פחד, גזלה און רציחה, ווי אין סדום? צו וואָס־זשע כשרן, צו וואָס? איז דען פאַראַן אַ וועג, אַ בריקל, צווישן ישראל און דעם קלאַפּערגעצייג, אַזוי אַז דער מענטש זאָל פאָרט בלייבן געהייליקט בגוף ובנפש, און בלייבן גאַנץ?

ר׳ שמריה האָט זיך געוועדט פון די דאָזיקע אומעטיקע מחשבות, און ער האָט זיי געפּרווט איינשטילן, אויסגלעטן און פאַרוויגן אין זיך. ער האָט ווידער געטונקען די פען, געקנייטשט דעם שטערן, אָבער ווי אויף להכעיס האָט זיך איצט נישט געשריבן — כאָטש צי פון זיך די קליי. וואָרעם אויך זייטיקע ענינים, וואָס האָבן צו טאָן מיטן הויז און מיט דער משפּחה, האָבן זיך אַריינגעמישט. עס רודערט זיך אין הויז. עפּעס טוט זיך. און אים איז נישט קלאָר וואָס און פאַרוואָס. אָט איז דער שווער זיינער, ר׳ מרדכי לייב, נעכטן אַוועקגעפאָרן הענדום=פענדום קיין ווין. און אָט איז דער שוואָגער זיינער, שלום יוסף, געווען צוויי טעג אין ווילטעווער גוט, וווּ עמיצער האָט אָנגעצונדן אַ שׂרפה, און ער איז צוריקגעקומען פון דאָרט פול מיט שרעק. און ווו איז דאָס ווייב זיינס, מאַטל, ווו? פון אינדערפרי אָן איז זי ערגעץ ווו אַנטרונען געוואָרן, און מען הערט זי נישט און מען זעט זי נישט. עפּעס האָט זי יאָ געזאָגט, אַז זי גייט ערגעץ, אָדער פאָרט ערגעץ צו, נאָר ער האָט נישט געכאַפּט וואָס זי מיינט. און לוי, דער בכור זיינער, מיט אים איז עפּעס אויך אַ משא ומתן — אי, וואָס? אַ קשיא אויף אַ מעשה אין אַזעלכע טעג, ווען מענטשן ווילן דווקא גיין מיט די קעפּ אַראָפּ און מיט די פיס ארויף...

ר׳ שמריה האָט זיך אויפגעהויבן פון שטול און האָט, אויף זיין שטייגער, זיך אויסגעהוסט, טרוקן און מיט אַ זיפץ:

— אוי, מרא דעלמא!... אוי!

ער האָט צונויפגענומען די באַשריבענע בייגעלעך פּאַפּיר, און זיי פאַרשלאָסן אין שופלאָד פון ברייטן, שווערן, דעמבענעם שרייבטיש. ער האָט אויסגעגלעט די שפּיציקע באָרד, צונויפגענומען די פאָלעס פון געבלומטן כאַלאַט, און זיך געלאָזט אַראָפּשפּאַנען די טרעפּ. ער וועט אַריינגיין צום שוואָגער, צו שלום יוסףן, וואָס זיצט אין הינטערשטן הייזל, און וועט מיט אים כאַפּן אַ שמועס. אַ מענטש קאָן זיך דאָך נישט ככדר פאַרשטאָפּן די אויערן, פאַרמאַכן די אויגן, און נישט הערן און נישט זען, וואָס עס טוט זיך ארום, אַזויפיל כח האָט ער דאָך נישט! והשנית איז עס, קאָן מען זאָגן, גאָרנישט רעכט, וואָרעם אפשר קאָן ער גאָר געבן אַן עצה און העלפן מיט אַ וואָרט? עס קאָן דאָך געמאָלט זיין, קאָן עס דאָך...

אַרונטערשפּאַנענדיק די טרעפּ, האָט ר׳ שמריה מיטאמאָל דערזען לוין, דעם בכור זיינעם, אין אַנדערן עק פון לאַנגן קאָרידאָר. לוי האָט אויסגעזען עפּעס צעטראָגן און דערשלאָגן, ווי נאָך אַ פאַרלוירענעם וויכוח, אָדער נאָך אַ פאַרשפּילטן קאָן. דערביי האָט ער זיך געאיילט און האָט כמעט נישט געזען וווהין ער גייט.

— לוי! — האָט דער פאָטער אים אַ רוף געטאָן מיט אַ הוסטעלע — אוי! ס'לויפסטו אַזוי? וואָס איז עפּעס די בהלה?

אַז לוי איז צוגעקומען צום פאָטער, האָט ר' שמריה אים אָנגענומען פאַר אַ האַנט, און אַריינגעקוקט אין די אויגן אַריין:

— הערסטו וואָס איך וועל דיר זאָגן, זון מיינער? כ'על שוין באַלד נישט דערקענען דיין צורה, און כ'וועל שוין באַלד פאַרגעסן דיין קול...

— אַנטקעגן וואָס איז די דאָזיקע הלצה, טאַטע?

— אַנטקעגן וואָס? נו, אַ, איך געדענק שוין נישט ווען דו ביסט צוגעקומען צו מיר און גערעדט אַ וואָרט. אַמאָל פלעגסטו צוקומען, פרעגן אַ תוספות, אַ מהרש"א. און היינט? ס'קומט אויס, אַז אַלץ איז דיר קלאָר און רעכט.

— נישט אַלץ איז קלאָר, טאַטע — האָט לוי געענטפערט, צוקנעפּלענדיק און אויפקנעפּלענדיק דעם מאַנטל, מחמת נערוועזיטעט — און נישט אַלץ איז רעכט...

— הייסט עס, אַז דו האָסט ספקות, און עפּעס איז דיר נישט צו דער האַנט. איז, וואָס איז עס אַזוינס? אַנב, זאָג מיר, קוקסטו אַמאָל אַריין אין אַ ספר? אַז שטודירן דיינע זאַכן, וואָס דו ווילסט דאָרטן, שטודירסטו דאָך נישט. שלעפּסט זיך אַרום איבער די גאַסן. ווו און מיט וואָס־זשע פטרסטו דיינע טעג און נעכט? האַ? אוי!

לוין איז געוואָרן אומהיימלעך. ער האָט חושד געווען, אַז דער פאָטער איז שוין געוווּיער געוואָרן וועגן יאָזדע דער קיין ווישניפּטשיק; אַז מ'האָט אים צוגעטראָגן רכילותן, און איצט וועט ער אַרויסקומען מיט אַ סדרה מוסר, אָפּן און פאַרשטעלט.

— וואָס זשע האַלטסטו אין איין שווייגן ווי אַ הוטא, וואָס? — האָט ר' שמריה איבערגעפּרעגט — הערסטו וואָס איך וועל דיר זאָגן? ס'קאָן זיין, אַז איך בין אַן אַלטפרענקישער ייד, און כ'קאָן נישט משיג זיין דיינע געגנג. אָבער איינס וועל איך דיר זאָגן: די אַלע זאַכן דיינע האָבן נישט קיין יידישן טעם. און זענען גאָרנישט ווערט. ממש בקליפּת השום.

— וועלכע זאַכן, טאַטע?

— כ'ווייס? די אַלע מעשיות מיט די סאָציאַליסטקעס, קאָמוניסטקעס, וכדומה. די פלאַפּלערקעס דאָרטן, וואָס די ציסט צו זיי — האָט דער פאָטער אָנגעכאַפּט די באָרד — זיי רייסן בלויז אָפּ פון יידישן שורש. און געהאָלפן ווערן פון די אַלע מעשיות וועלן מיר נישט. נישט מיר, יידן. אָבער צרות און יסורים וועלן זיי ברענגען. אוי! סאָציאַליסטקעס, קאָמוניסטקעס... ווי קומט דאָס צו דיר און ווי קומסטו צו זיי? חלומות; הזיות; און סכנה פאַר דער נשמה... און נישט מער!...

— מיך רייסט קיינער נישט אַוועק פון יידישן שורש — האָט לוי זיך אָנגענומען מיט כח — און ווייטער ווייס איך נישט וואָס דו ביסט אויסן, טאַטע! און זיי מוחל וואָס איך זאָג דיר, כ'וואָלט וועלן ווערן אַ שטיקל באַלעבאָס איבער זיך אַליין...

— אַזוי גאָר? באַלעבאָס איבער זיך אַליין?

— טאַטע, ס'איז דאָך מיר געגעבן געוואָרן די בחירה און די ברירה!

— די בחירה? האַ? — האָט ר' שמריה אָנגעקוקט דעם זון — נו, יאָ! יאָ! קלייב אויס, נאָר וועסטו מיר כאָטש אויסזאָגן וואָס? צוריקגעשמועסט, אויב ס'וועט זיין וואָס צו זען, וועט מען שוין זען. דיה לצרה בשעתה. האַ?

ס'איז געווען אַ רמז, אַן אָנצוהערעניש, און אפשר אויך אַ וואָרנונג...

אָפּגעזאָגט, האָט דער פאָטער אויפגעהויבן די פאַנטאָפּעלעך און זיך געלאָזט שפּאַנען צום הינטער טויער, צום שוואָגער, צו שלום יוספן.

ביי ר' שמריהן האָט איצט געגעבערט אין מוח: אַ מענטש קען זיך דאָך נישט פאַרשטאָפּן די אויערן, פאַרמאַכן די אויגן און נישט זען וואָס עס טוט זיך אַרום! עפּעס ברעקלט זיך, קרישלט זיך, ווי ס'וואָלט זיך געוואַקלט דער גאַנצער יסוד. איז, אפשר דאַרף מען באַציימנס ראַטעווען?

מיטאָמאָל האָט ער זיך אָפּגעשטעלט — עלעהיי „ראַטעווען" וואָלט קודם כל געמיינט דאָס אָפּשטעלן זיך אויף אַן אָרט; שטעלן זיך פעסט, אויף ביידע פיס, און נישט שוועבן מיט צעפלאַטערטע פאָלעס ערגיץ אינדערמיטן, נישט אויבן, נישט אונטן און מיט כלעדליי וויטיקן אין אַלע אברים...

אויף אַ טרעפּ פון הינטערן טויער האָט זיך אָפּגעשטעלט אַ יונגע שוואַרצע קראָ. ז'איז אַראָפּ פון פּלויט, זיך גערים ערגעץ ארויף, נאָר הפּנים קיין כח נישט געהאַט. און זיך אַרונטערגעלאָזט אין דער נידער, „ווי דער שטייגער איז"... ווען האָט ר' שמריה געקוקט אויף דעם פויגל, אויף דער קראָ? ר'האָט זיך דערמאָנט: שבת שירה זענען ווייבער זיך נוהג צו וואַרפן דורכן פענצטער וואַרעמע טשאָלענט־קאַשע צו די פייגעלעך... רעדט מען וועגן פייגל... אין שיר השירים דערמאָנט מען פרייטיק צו נאַכטס די טורקל־טויב... און אָבער אַזוי... אויב אַזוי... נאַדיר גאָר אינמיטן דרינען אַ קראָ...

ער האָט זיך מיטאמאָל אַ טרייסל געטאָן, צוריק אויפגעכאַפּט דעם איבערגעריסענעם געדאַנק און אַוועקגעשפּאַנט: עפּעס קרישלט זיך, וואַקלט זיך, און מען דאַרף באַצייטנס ראַטעווען...

קאַפּיטל 9

דער נסיון

דער שוואָגער, שלום יוסף, און די שוועגערין, פערעלע, זענען אַ ביסל מבולבל געוואָרן, ווען זיי האָבן דערזען ר׳ שמריהון אויף דער שוועל.

שלום יוסף איז יענע מינוט געזעסן צופיסנס ביי זיין ווייב, וואָס איז געלעגן אויסגעצויגן אויף דער כאַפּע און אונטערגעקרעכצט. ער האָט זי געטרייסט און געמונטערט ווי ווייט ד׳האָט געקענט. פערעלען, דער מפונקת, וואָס האָט שוין דריי מאָל מפיל געווען, און דאָקטוירים האָבן אויפגעגעבן אַלע האָפענונגען, אַז זי זאָל ווען־עס־איז נאָכאַמאָל מעוברת ווערן און קאָנען אויסטראָגן, איר האָט זיך איצט געדאַכט, אַז זי איז דווקא ווידער באַרגאַנגען אין טראָגן, און אַז זי האָט דערשפירט לעבן אין זיך. אַ סימן, — איר איז איצט זייער איבל, און זי מוז כסדר נאָגן זויערע אוגערקעס. עס דרייט זיך איר־דער קאָפּ און זי קאָן זיך נישט האַלטן אויף די פיס.

שלום יוסף — אין אַ זיידענעם, ווינער קאַפּעלע, מיט שפּיצן און צוויי גלאַנציקע קנעפּ, אין אַ קורצן, וואָלענעם ראָק און אין פאַנטעפעלעך פון ציגנפעל — האָט געגלעט זיין פיר־עקיג צוגעשטוצטע, שוואַרצע „מלכותדיקע“ באָרד, און איבערגעחזרט עטלעכע ווערטער אַהין און צוריק:

— נאָר אָן אויפרעגונג, פערעלע, הערסט פערעלע? ביטע, נאָר אָן אויפרעגונג...

— וועל איך נאָך אויפגעריכט ווערן, שלומל? — האָט זי זיך געפּיעשטשעט

— גליקלעך זיין, האַ?

— נאָר אָן אויפרעגונג, פערעלע — האָט ער געענטפערט און דערביי געבראַשעט די באָרד — הערסט, פערעלע, נאָר אָן אויפרעגונג, ביטע...

אויף פערעלעס גרינלעכער צורה האָבן זיך באַוויזן רויטלעכע קליינע פלעקן, ווי פּאָזיאָמקעס וואָלטן אויפגעבליט אויף אירע באַקן. איר שפּיציקע לענגלעכע נאָז איז שאַרפער געוואָרן, און אין די גרויסע שוואַרצע אויגן הינטער דער „אינטעליגענטישער“ פענסנע האָבן זיך אָנגעצונדן בלויעלעכע פלעמעלעך:

— כ׳וועל מער נישט קענען איבערטראָגן קיין חוזק — האָבן אירע שמאָלע ליפן זיך אַ צאַפּל געטאָן — כ׳וועל נישט קאָנען, שלומל...

— נאָר אָן אויפרעגונג, פערעלע — האָט דער מאַן איר צום וויפלטן מאָל געענטפערט דאָס אייגענע, צולייגנדיק איצט בלויז אַ קורצן צוגאָב — דו דאַרפסט זיך שאַנעווען, פערעלע.

דערזעענדיק זיין שוואָגער ר׳ שמריהון אויף דער שוועל, האָט שלום יוסף ראַפּאַפּאָרט זיך אַ הייב געטאָן, אָפּגערוקט פון דער כאַפּע, און זיך אָנגערופן מיט אַ שמייכעלע:

— נו, אָ, שמריה, שוואָגער־לעבן, וואָס שטייסטו עפּעס כעני בפתח?

— זאָל דער שוואָגער קומען נענטער — האָט פערעלע זיך אויפגעזעצט — און זאָל דער שוואָגער מיר מוחל זיין...

בדי אָפּצוווענדן ר׳ שמריהס אויפמערקזאַמקייט פון פערעלען האָט שלום יוסף גענעבן אָנצוהערן, מיט רמזים און העוויות, אַז דאָס זענען ווייבערישע חולאתן, פאַרגייענישן, וואָס זענען קיין סכנה נישט. אין תוך כדי דיבור האָט ער גלייך פאַרקירעוועט דעם שמועס צו וואַזשנערע ענינים, און אַ מאַך געטאָן:

— כ'האָב הפנים מיט די מחשבות דיך אַראָפּגעבראַכט. זיץ און הער. איך האָב טאַקע געוואָלט מיט דיר איבערשמועסן דעם ענין. ס'איז דאָך נישט קיין קלייניקייט. וואָס און ווען ווייסטו דאָך.

— וואָס אַזוינס „וואָס און ווען" ווייס איך? — האָט ר' שמריה זיך פּאַמע־לעך אַראָפּגעזעצט אין אַ שטול און צונויפגענומען די פּאָלעס פון זיין כאַלאַט — כ'מיין...

— ס'האַנדלט זיך וועגן פּאַרקויפן ס'גוט; דאָס ווילכעוועער גוט. מ'וועט עס נישט קאָנען האַלטן. איצט מאַכט עשיו שריפות, דערנאָך וועלן זיי טאָן עפּעס ערגערס. דער סוף וועט זיין, אַז מען וועט עס צעשניידן, צעטיילן און מוזן אָוועקגעבן די שונאי־ישראל בחצי־חינם. דאָס וועט זיין דער סוף פון זיידנס און פון טאַטנס פּראַצע; די האָרעוואַניע פון צוויי דורות... האַלט איך, אַז מען זאָל עס פּאַרקויפן, כל זמן עס איז דאָ אַ קונה. דער ליאַך, אונזער פּאַרוואַלטער יאַן זאַגאַיסקי, איז אַליין אַ בעלן דאַרויף. מען דאַרף זיך איילן און פּטרן.

— און וווּ איז בטחון? — האָט ר' שמריה אַ צי געטאָן דעם שפּיץ פון דער באָרד — האַ? נישטאָ?

— איך האָב בטחון, אַוודאי האָב איך! — האָט שלום יוסף געענטפערט אין דער גיך — נאָר פונדעסטוועגן האַלט איך, אַז דאָס ביסל מזומן, וואָס דער טאַטע־זאָל־לעבן וועט קאָנען אַרויסשלעפּן פון גוט, זאָל ער אַריינלייגן אין אַ הויז אין לעמבערג, אין זיכערע אַקציעס פון דראָביטשער נאַפט, און לעבן רואיק אין דער גרויסער שטאָט. און וויבאַלד אַזוי, דאַרף מען נישט די סקלאַדעס און די דירה דאָ אין יאַנעווקע.

— דאָס אויך פּאַרקויפן? — האָט ר' שמריה געפרעגט — דאָס אויך?

— כ'בין בטוח, אַז דער רבי וועט מסכים זיין — האָט שלום יוסף געדרייט מיט אַ פינגער — כ'בין בטוח, אַז דער טאַטע וועט ברענגען פון ווין אַ תשובה צו מאַכן אַ סוף.

— זיך באַזעצן אין לעמבערג? — האָט ר' שמריה געצויגן מיט די פּלייצעס — לעמבערג?

— לעמבערג איז אַ „גראָס שטאָדט"! — האָט פּערלע זיך צום ערשטן מאָל אַריינגעמישט — דאָרט וועט מען נישט זיין יעדן איינעם גרויס אין די אויגן... גענוג צו ליידן פון רכילות, קנאה און שנאה...

— לעמבערג... — האָט ר' שמריה איבערגעחזרט, ווי ער וואָלט גאָר נישט געהערט וואָס די שוועגערין רעדט — זיך אַריינלאָזן אין בערזע־שפּיל, ספּעקו־לאַציע. הוריות... ווער קאָן דאָס, ווער? כ'איז דאָך ווי שפּילן אין קאָרטן... משחקים בקוביא... איך קאָן דאָס נישט...

— דו? ווער הייסט דיר? — האָט שלום יוסף געלאַכט — אגב, וואָס שייך דיר, האָב איך פאַר דיר אַ נייעס... אויב דו ווילסט, וועט טלוסק דיר שיקן אַ כתב־רבנות, און דו קאָנסט צוריק ווערן טלוסקער רב. און אויב דיר גייט נאָר אָן דעם, איז וויל גראָמניץ דיך אויך האָבן. ערשט אַנומעלטן האָב איך אין לעמבערג באַגעגנט ר' זרח אַריק, דעם גראָמניצער ראש הקהל, און ער האָט ביי מיר אַ טאַפּ געטאָן אין וואָגן וועגן דיר. איך רעכן, אַז גראָמניץ איז אַ סך בעסער ווי טלוסק. אַ גרעסערע שטאָט און אַ „קאַצענשפּרונג" פון לעמבערג; אַ תחום שבת. איך מיין, אַז דו דאַרפסט זיך נישט ישובן צופיל. דו מוזט פאַרשטיין, דער טאַטע זאָל לעבן, און מיר אַלע, קאָנען באַשטיין, אַז דו זאָלסט זיך דאָ אַרומ־דרייען אַזוי־אַ, ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר. אָבער פונדעסטוועגן איז נישט רעכט... סוף כל סוף דאָס גראָמניצער רבנות איז אַ כבוד פאַר דיר און אַ כבוד פאַר אונז אַלע.

אין שלום יוספס צורעדן ר' שמריהן אָנצונעמען אַ רבנות איז געווען אַ באַהאַלטענער מיין. ער האָט חשק געהאַט פּטור צו ווערן פון דעם שוואָגער, דעם בטלן־כניאַק, וואָס שטעלט זיך קעגן דער בערזע און קעגן דער „וועלט". אים, שלום יוספן, איז גראָד נישט געגאַנגען אין פאַרכאַפּן די גאַנצע ירושה.

ניין, דאָס נישט. וואָרום וואָס איז ער, וואָס? אַ בייגעלבאַקער? אַ נחות־דרגא, אַ הפקר־יונגאַטש?!

אָבער ווען דער גאַנצער דעה־זאָגער און איינצופירן נייע פאָראָרדקעס — דאָס האָט זיך אים יאָ געגלוסט. דער טאַטע־זאָל־לעבן, ר' מרדכי לייב, איז אַ ייד פון דער אַלטער וועלט, פאַרשטייט נישט די נייע צייט, די נייע „קאָניונקטורן". און דער שוואָגער, שמריה, איז שוין גאָר אַ לא־יוצלח, און מען באַדאַרף אים האַלטן אין די הענט; מ'טאָר אים נישט צולאָזן צו דער מינדסטער זאַך. אַ רב — דאָס יאָ, דאָס מעג ער זיין; פּסקענען שאלות, זוכן אַ נאָדל אין פּופּיק, אַ סרכא אויף דער לונג, זאָגן אַ דרשה שבת־שובה, שבת־הגדול, און קוועטשן די באַנק...

און שלום יוסף האָט שוין נישט אָפּגעלאָזט. ער האָט גענומען באַאַרבעטן דעם שוואָגער אויף אַלע זייטן. געלאָזן און „אָן אויפרעגונג", ווי זיין שטייגער איז.

אויך די געפּיעשטשעטע פּערעלע, די שוועגערין, האָט אַריינגעוואָרפן אַ וואָרט:

— אַ כרך, לעמבערג, איז עפּעס אַנדערש, שוואָגער. דאָס איז אַ פּלאַץ פאַר די קינדער. לוי און אסתר וועלן דאָרטן זיין; אַהין קומען לערנען, און... ס'איז גאָר עפּעס אַנדערש...

— און פון גראַמניץ, ווו דו וועסט אָננעמען דאָס רבנות, קיין לעמבערג, איז דאָך אַ „קאַצענשפּרונג", אַ תחום־שבת — האָט שלום יוסף ווידער געקוי־רעוועט דעם שמועס לויט אים איז געווען באַקוועם — דו, שמריה, וועסט זיין גראָמניצער רב! דו דאַרפסט אַ טועכץ! וואָס דען? אַזוי־אָ? ס'איז נישט קיין עסק און נישט קיין דרך. דערצו היינטיקע צייטן, ווען מיט יידן איז נישט אַזוי פּוי־גלדיק. מען דאַרף, מען דאַרף מעשים.

— האַ? — האָט ר' שמריה אַ זיפץ געטאָן — טאַקע?

ער האָט געצויגן דעם שפּיץ פון דער באָרד, און איבערגעחזרט ווי פאַר זיך:
— נו, יאָ, אַ טועכץ...

ס'איז געמאָלט, האָט ער געטראַכט, אַז דער שוואָגער זיינער איז פאָרט גערעכט: היינטיקע צייטן טאָר אפשר אַזאַ ייד, ווי ער, נישט זיצן אָן אָפּגעזונ־דערטער, אַ פאַרשלאָסענער; טאָר נישט זיין סתם אַ נאה דורש, שרייבן גלאַט ספרים און, ביני לביני, זיך אַרויסדרייען פון שווערע התחייבותן. אַזאַ ייד ווי ער, דאַרף זיין אַ נאה מקיים — מיט מעשים, ממשותדיקע, וואָס האָבן אַ האַפט.

פון וואַנען, אָבער, איז געדרונגען, אַז ממשות מיינט בלויז רבנות, ווי זיין שוואָגער טענהט איצט מיט אים איין? ממשותדיק קאָן דאָך גאָר זיין טרעגעריי, למשל ,אויב מען קאָן?! אי, אי, ווען ער, ר' שמריה, האָט אַזעלכע הענט און פּלייצעס, ווי ר' גאָדל טרעגער האָט, וואָלט ער שוין געטראָגן די אמתע משא: די גאַנצע משא פון ביטערן גלות און די גרויסע פּיין!

נאָר צוריקגעשמועסט, און אַז אַ ייד האָט נישט קיין ברייטע פּלייצעס און נישט קיין גרויסע ידיים, דאַרף אויפהייבן די משא מיט די אָ הענט, וואָס מען האָט, און מען דאַרף די לאַסט טראָגן אויף די־אָ פּלייצעס וואָס מען פאַרמאָגט?

אָבער איין זאַך איז ביטער: ער, ר' שמריה, האָט שוין פון לאַנג דערפילט, אַז יעדע טועכץ דאָ־אָ, אין גלות, יעדע המצאה איז נעבעך אַרויסגעוואָרפן, און אומזיסט. ס'האָט נישט קיין האַפט, קיין קיום, מחמת עס האָט נישט קיין יסוד. מיט יעדן טאָג, וואָס גייט אַוועק, זעט ער עס קלאָרער; און מיט יעדער נאַכט, וואָס ניידערט אַראָפּ, פילט ער בחוש, אַז אַ בייזער געוויטער רוקט זיך אָן...

אם כן, וואָס זשע פאָרט? נעמען די־אָ הענט, די־אָ פּלייצעס און דוחק זיין דעם קץ? דאָס וואָלט דאָך מיינען נאָכטאָן זיין ייִנגסטן שוואָגער דודן, וואָס איז אַוועק קיין ארץ־ישראל און פּראָוועט דאָרט פּויערישע שטיק. דאָס הייסט דאָך אויך נאָכטאָן זיין אייגענעם זון, לוין, וואָס ריי סט זיך אַהין; נאָכטאָן די אַלע יונגעלייט און מיידלעך, וואָס ווילן ברענגען די גאולה מיט געוואַלט, און לויפן איר אַנטקעגן מיט אַ טענצל, מיט בלויזע קעפּ און מיט באָרוועסע פיס...

פאַר דעם געדאַנק האָט ר' שמריה מורא געהאַט. ער האָט זיך פון אים געוועדט.

נאָר באַהאַלטן זיך מיט די מחשבות קאָן ער נישט מער. נאָך מנחה־מעריב, ווען ער וועט זען ר' גאַדל טרעגער, וועט ער פאַר אים עפענען דאָס מויל, און זאָל יענער איינמאָל פאַר אַלע מאָל פּסקענען!

— נו, יאָ, אַ טועבין — האָט ער זיך אויפגעהויבן פון שטול און גענומען קרייזלען אַ פּאה — ס'עט שוין, אם ירצה השם, זיין רעבט...

— איז וואָס זשע? — האָט שלום יוסף געוואָלט וויסן —היוצא לנו מדברינו?

— ווילסט וויסן — האָט ר' שמריה ווי פאַרגלייזט די אויגן — ס'איז געמאָלט, אַז איך וועל נעמען אַ זאַק אויף די פּלייצעס און אַ סוף...

— שמריה! — האָט שלום יוסף אַ מבולבלער צענומען די הענט — איך פאַרשטיי דיך נישט! רעדסט אין רמזים... וועד „זאַק", וואָס „זאַק"?!

— ס'וועט קומען די צייט, וועסטו זען...

— וואָס וועל איך זען, שמריה, וואָס?

אָן אומרו האָט איצט אַרויסגעקוקט פון שוואַגער שלום יוספס בליק. גלייך ווי אָן אומגעריכטע, אומגעווינלעכע געשעעניש וואָלט אָט שוין, אין דער מינוט זיך אָפּגעשפּילט פאַר אים. קומט אָן איבערקערעניש? וואָס באַדייט דאָס?

נאָר ר' שמריה האָט שוין מער גאָרנישט געזאָגט. ר'האָט אַ הויב געטאָן די פּאַנטאָפל און איז אַרויס.

דער שמועס מיטן שוואָגער האָט ר' שמריהן שטאַרק צערודערט, און ער האָט נישט געקאָנט זיך באַרואיקן. אַרויסגעקומען צו זיך אין שטוב אַריין, האָט אַ מאָדנע שרעק אים נאָכגעיאָגט. הייסט עס, אַז ווינטן, בורעס, האָבן כסדר געוואָיעט אַרום אים, געריסן דעם גאַנצן בנין, און ער האָט נישט געוווסט, און איצט, אַז די ווענט זענען שוין אָפענע, דער דאַך איז אָפן, און ס'טוט זיך חושך — ערשט איצט האָט ער זיך אַרומגעזען, ווו עס האַלט.

אין זיין פאַרלאָרנקייט האָט ער מיטאַמאָל אָנגעהויבן אַרומשפּאַנען פון הדר צו הדר און רופן הוסטענדיק:

— מאַטל! מאַטל! אוי מאַטל!

זייער זעלטן אַז ר" שמריה זאָל אַזוי אַרומזוכן זיין ווייב, סיידן ווען ער פאַלט אַמאָל איין. אַזוי־אָ האָט ער געשטורעמט נאָך זיין מאַטלען, ווען ער האָט לעצטן ווינטער זיך איינגעשניטן אַ פינגער מיט פאַרזשאַווערטער קלינג. איצט איז עס נישט קיין פינגער — איצט פילט ער שניטן איבערן גאַנצן לייב. דאָס נפש איז איינגעשניטן, ס'יידישע נפש, און ווייטיקן האָבן אים אַרומגעכאַפּט.

— מאַטל! אוי, קום נאָר אַהער!

פון די געעפנטע טירן האָט אים אַנטקעגנגעוויעט אַ ליידיקייט. קיינער האָט זיך נישט אָפּגערופן, קיינער האָט אים נישט געהערט.

אַ פאַרלוירענער איז ער געבליבן שטיין אויף אַ שוועל און געמורמלט פאַר זיך:

— מאַטל! אוי, מאַטל, ווו ביסטו, ווו? ווהין ביסטו ערגעץ נעלם געוואָרן אין מיטן דרינען? און וואָס טוט זיך מיט דיר וואָס?

פון אונטן האָט זיך דערהערט אַ געקלימפּער, בייזע קלאַנגען פון אַ פּאַרטעפּיאַן, וואָס האָבן זיך געריסן אַרויף, ווי זיי וואָלטן וועלן דורכבויערן די סטעליע און ענטפערן אויף דעם פאַרלוירענעם געשריי... דאָס האָט אסתר, די טאָכטער, געשפּילט, און אויסגעהאַמערט איר איינענע באַדרענגעניש אויף דער פּיאַנאָ מיט אירע אומזיכערע הענט...

ר' שמריה האָט זיך אַ ווילע איינגעהערט, ווי צו אַ תשובה, וואָס ער זוכט, פאַרגלייזט די אויגן און צענומען די הענט... האַ? דאָס־אָ איז עס? האַ? ער שרייט, אַ פּחד שניידט אים ס'איינגעווייד, און אים ענטפערט אַ כלי, צימבעלט און צימבעלט, און לעבערט דורך...

ר'האָט זיך דערמאָנט און ווידער געמורמלט ווי פאַר זיך:

— מאַטל, מאַטל, ווהין ביסטו נעלם געוואָרן? וואָס טוט זיך דאָ?

קאַפּיטל 10

„די גרינע קרעטשמע“

איגנאַץ איז באַצייטנס אָנגעקומען קיין שטעפּאַניוווקע, כדי צו באַגעגענען מאַטל ברוידעס אין דער „גרינער קרעטשמע“ ביים ראַנד פון וואלד. ער איז ארויסגעפאָרן פון טאַרנאָפּאָל גאַנץ פרי, באלד מיטן ערשטן צוג. ראשית, האָט ער נישט געוואָלט אז א דאַמע זאָל ווארטן אויף אים און זיך פילן אומבאַקוועם. והשנית, איז ער אין דער קרעטשמע א היימישער מענטש, און ער קאָן אראנזשירן דעם ראנדעווו אזוי, אז עס זאָל זיך נישט ווארפן אין אויג. פשוט: ס'אַ געשעפטלעכע באַגעגעניש. ער, לאַנדע, דער אַדוואָקאַט פון באַראָנע סטעפּאַנאָוו, איז געקומען אין הויף אריין וועגן א דרינגנדער זאך. און אזוי אויך די דאמע, אויף וועלכע ער ווארט. זי דארף דאָרטן דערליידיקן א געוויסן ענין דורך אים. אַ סימן — אויך מיט א צייט צוריק איז זי דאָ געווען...

די מעלה פון דער „גרינער קרעטשמע“ איז, וואָס א פּאָליאַק האַלט זי און נישט קיין ייד... א יידישער קרעטשמער — האָט לאַנדע געטראַכט — דער עיקר א יידישע קרעטשמערקע, וואָלט שוין ארייננגעשטעקט די נאָז...

ביז ערשט נישט לאַנג האָט די קרעטשמע געהאַלטן חיים־ברוך דער געלער פון מיקיליניץ. יאָרנלאַנג איז ער דאָ געזעסן, דער חיים־ברוך, מיט זיין סטיסיען, זיין ברייטע יידענע. אָבער די פּויערים, מיט וועלכע ער האָט דווקא געוואָלט לעבן בשלום, האָבן אים אָנגעהויבן דערגיין די יאָרן און רודפן. צוערשט האָט מען אים אָנגעהויבן באַגנבענען און דערנאָך אויסשלאָגן די שויבן און אפילו געפּרווט אונטערציגדן די שטאַל דערנאָך האָט מען אויפגעהערט צו באַצאָלן די חובות, און מען האָט שוין אין איין וועגס גענומען ברעכן טיש־און־בענק. נו: זיי ווילן נישט מער קיין יידן צווישן זיך. נישטאָ קיין פּלאַץ פאר א זשיד ביים גוי'אישן וואלד, אויפן טראַקט. לסוף האָבן עטלעכע שקצים אים, חיים ברוכן, פאַרשלעפּט טיף אין אַ יאַר אַריין, צווישן גריבער און ליים, און אים אַזוי צעממית'ט, אַז מ'האָט אים געמוזט אַוועקפירן אין שפּיטאָל אַריין. פון שפּיטאָל האָט חיים ברוך זיך שוין מער נישט אומגעקערט צוריק אין קרעטשמע אַריין.

אַדוואָקאַט לאַנדע האָט זייער באַדויערט דעם „פאַל“. ר'האָט אפילו אונטערגעזיפצט. נו, יאָ, מען דערקוטשעט דעם יידן; מ'מאַכט אים ענג דאָס לעבן; מען לעשט אים אויס ווי א דינעם קנויט. ס'איז שווער, פּיינלעך און ברוטאַל. פון דער אַנדערער זייט אָבער, איז דאָ אַ „פּראָצעס“. דאָס זיינען די ערשטע געבורטס־ווייען פון א סאָציאַל־עקאָנאָמישער ענדערונג, אן איבערקערעניש, וואָס רוקט זיך אָן אויפן לאַנד. און דער ייד, וואָס שטייט אין וועג פון דער ענדערונג, ווערט אוועקגעשווענקט ווי פון צעבושעוועטע כוואַליעס, וואָס רייסן זיך אריבערן ברעג...

א סאָציאַליסט — א „פּוילישער“ סאָציאַליסט — האָט לאַנדע זיך געמיט צו קוקן אויף דעם „ענין־חיים־ברוך“ ווי אויף אנדערע אזעלכע „פאַלן“, וואָס שפּילן זיך לעצטנס אָפּ. און די שאלות, וואָס האָבן אים אָפט גענאָגט, האָט ער פאַרענטפערט קורץ און קלאָר: „ס'אַ פּראָצעס“...

ווען ער קומט איצט אין דער גרינער קרעטשמע אריין, דאכט זיך אים,

אַז חיים־ברוך'ס שאָטן יאָגט אים דאָ נאָך, און אַז ער הערט שטילע זיפֿצן פֿון די ווינקלען, פֿון די קאַמערן און פֿון די הילצערנע בעלקעס אפיר...

נאָר די בלויע אויגן פֿון דער פּוילישער קרעטשמערקע — פֿון דער הויכער, בלאָנדער, ברייטביינערדיקער וואַנדאַ — פֿאַרטרייבן פֿון אים דעם אומעט און לויטערן אים אויס.

מיט דער פּאַני וואנדא איז איינגאַנץ לאנדע גוט־פֿריינט. זי גיט אים אָפּ דעם ציכטיקסטן אלקער, ווען ער קומט אין קרעטשמע אריין, און זי באַדינט אים אליין.

דעם מאַן אירן, סטאַך קרוליצקין, מיידט ער אויס, עפּעס געטרויעט ער נישט זיינע ארויפגעדרייטע וואָנסעס און די שפּיציקע, גרויע קליינע אייגעלעך. דער דאָזיקער סטאַך האָט ליב אונטערצוווארפֿן א וואָרט וועגן „רעלי־גיע“, וועגן דער „אויטשיזנע“, פֿאָטערלאנד הייסט עס, און וועגן די שדים די „אַלט־גלויביקע באָלשעוויקעס“, וואָס גראָבן און ווערן נישט מיד. סטאַך האָט אָבער אויך א מעלה: על פּי רוב זיצט ער צוזאמען מיט זיינע קונדן ביים קרעטשמע־טיש, זשליאָקעט און זויפֿט, זינגט און פֿארסלינעט זיך מיט א כליפּעריי... ווען ער איז ניכטער, יאָגט ער זיך ארום מיט א ביקס איבערן וואלד, איבערן פֿעלד, שיסט האָזן און ווילדע גענז.

אויך היינט איז סטאַך נישט געווען אינדערהיים. נאָך גאַנץ־פֿרי איז ער אוועק אויף יאַגד. האָט איינגאַנץ לאנדע זיך געפֿילט פֿרייער — און אזוי אויך די קרעטשמערקע וואַנדאַ, וואָס האָט זיך געפּאָרעט ארום אים.

וואנ־א האָט געוווסט, אז דער פּאַן „מעצענאַס“, איינגאַנץ, דערוואַרט אַ ־צמע, וואָס דארף אים דאָ באַגעגענען. זי האָט אויך באַמערקט זיין אומרו און נערוועזיטעט. צוויי מאָל איז ער שוין צוגעגאנגען צו דער באַן־סטאַנציע, אָפּ־געוואַרט די צוגן, וואָס שטעלן זיך דאָ אָפּ, און ביידע מאָל איז ער צוריקגעקומען אליין. זי האָט זיך געמאַכט נישט וויסנדיק און זיך נישט ארויסגעכאַפּט מיט קיין וואָרט. נישט איר עסק; זי מישט זיך נישט.

ערשט ווען זי איז אריין צו אים אין צימער און געפֿרעגט צי ער, דער פּאַן מעצענאַס, וואָלט וועלן עסן א „צווייטן פֿרישטיק“, האָט זי זיך אַוועק־געשטעלט אנטקעגן אים, ביידע הענט ביי די באָקעס און אונטערגעלאָזט א וואָרט:

— דער פּאַן מעצענאַס איז אביסל „גיע ודוכו“, נישט צו־גוט געשטימט...

זי האָט אים אָפּגעמאָסטן פֿון קאָפּ ביז די פֿיס — די געדיכטע אַש־גרויע טשופּרינע, דעם ברייטן צעקאַרבטן שטערן, די קורצזיכטיקע, שווארצע אויגן הינטער די ביינהאָרענע ברילן, און זי האָט אַ שמייכל געטאָן :

— מיר האָבן דאָסמאָל דעם יאַמייקע־קאָניאַק, וואָס דער פּאַן מעצענאַס האָט ליב... ס'איז גוט צו אזא מין לוינע...

— טאַקע? אזוי? — האָט ער א זופּ געטאָן מיט זיין אָדלער־נאָז, ווי ער וואָלט שוין אין זיך ארייַנגעצויגן דעם ארַאמאַט פֿון שאַרפֿן און איידעלן גע־טראנק — אזוי? דאן... דאן... אָוושעם! ביטע!

אין עטלעכע מינוט ארום האָט וואנדא ארייַנגעבראכט א גרויסע טאַץ: א טעלער מיט אָנגעשניטענער שינקע, רעפּטלעד קאָלבאַס, קווארגעל־קעז מיט „ווערימלעד“, קוואס־עפּעלעד, קאָרן־ברויט, די פֿלאַש קאָניאַק און א פֿלעשל ביר:

— טאַק, אָט אַזוי, פּאַניע מעצענאסיע — האָט זי אַ מאַך געטאָן — איצט וועט זי זיכער קומען די גוטע לוינע... פּראָשען, און כ'ווינטש א גוטן אַפּעטיט...

— וועט אפשר פּאַני וואַנדאַ נעמען א גלעזעלע מיט מיר? — האָט ער אויף איר אָנגעשטעלט זיינע קורצזיכטיקע אויגן — פֿאַר גוטער קאָמפּאַניע...

— אויב כ'על שיכור ווערן און אָפּטאָן „זביטקעס“, וועט דער פּאַן מע־צענאַס, ווי אַ גרויסער אַדוואָקאַט, מיך דארפֿן פֿארטיידיקן.

— אָ, אָ, איך וועל די פּאַני וואנדא נעמען אונטער מיין שוץ.

— טאַקע?

— אפילו שוין... — האָט ער פאַרזשמורעט זײַנע אויגן הינטער די שווע־רע ברילן — אפילו אָט שוין...

— מירן זען, פּאַניע מעצענאַס׳ע, — האָט זי זיך אָנגענומען פאַר די באַ־קעם — דערווייל מוז איך אַרײַנלויפן אין קרעטשמע אַרײַן. קיינער איז נישטאָ ביים שענק־טיש. אויף די שווייגען האָרט קען מען זיך נישט פאַרלאָזן... און זיי קוקן מיר נאָך...

איז עס יאָ אַן אָנצוהערעניש אָדער נישט? ער, איגנאַץ לאַנדע, האָט נישט געכאַפּט געגוי וואָס די פּאָליאַטשקע מיינט. און ווער זענען דאָס די שווייגען, וואָס קוקן איר נאָך? און וואָס האָט דאָס צו טאָן מיט אים?

א רעטעניש. און ווייל אזוי — האָט ער, פון אביסל צעררודערטקייט, גע־נומען נאָך א גלעזעלע קאָניאַק און פאַרביסן מיט א שטיקל קווארגל־קעז. דער אַפּעטיט איז געשטיגן און ער האָט זיך גענומען צום קאַלבאַס און קאָרענעם ברויט.

מיטאַמאָל האָט פאַר דער קרעטשמע זיך דערהערט א גלעקער־געקלאַנג פון א פיאַקער, וואָס האָט זיך אָפּגעשטעלט אין פראָנט.

אדוואָקאַט לאַנדע האָט זיך א הויב געטאָן פון בענקל, צוגעלאָפן צום פענסטער און אָנגעקלעפּט די נאָז אין א שויב.

— זי! — האָט ער אויסגערופן, קייענדיק אויף ביידע באַקן. — מאַטיל־דא איז געקומען.

א צעררודערטער און א פאַרחידושטער, האָט ער זיך געלאָזט צו דער טיר. אויף דער שוועל האָט ער זיך באַרעכנט און אָפּגעשטעלט, כדי נישט ארויס־צורופן צופיל חשד און כדי נישט אויסצוזען אין וואַנדאַ דער קרעטשמערקעס אויגן נאַריש און לעבערלעך. ר׳האָט אָנגענומען א סטאַטעטשנע מינע און איז צוגעגאַנגען צום טיש.

אין עטלעכע מינוט אַרום האָט זיך דערהערט א לייכטער קלאַפּ אין טיר.

— פּראָשען, ביטע! — האָט ער אויסגערופן — מען קאָן אַרײַנקומען.

די טיר האָט זיך געעפנט, און עס האָט זיך באַוויזן צוערשט די קרעטש־מערקע און גלייך הינטער איר — מאַטל ברוידעס, אין א קאַראַקולענעם מאַנטל מיט א ברייטן סויבעל־קאָלנער, אין א סויבעל־היטעלע אויפן קאָפּ און מיט א קליינעם רענצעלע אין האַנט.

—אָט דאָ — האָט וואַנדאַ אָנגעוויזן — איז דער פּאַן מעצענאַס.

— אָ, לאַסקאַווע פּאַני! לייטזעליקע פרוי! — האָט אַדוואָקאַט לאַנדע אויס־גערופן און זיך פאַרנייגט פאַר מאַטלען — וויטאַמי! מיר באַגריסן! זאָל די פּאַני אַרײַנקומען.

— דזיען דאָברי, א גוט־מאָרגן — האָט מאַטל געשטאַמלט — און א דאַנק...

זייער קונציק האָט וואַנדאַ, די קרעטשמערקע, זיך אָפּגעטראָגן און געלאָזט די געסט אליין.

— מאַטילדא! — האָט לאַנדע ערשט איצט זיך צוגעלאָזט צו איר — פאָרט. דאָך. און איך האָב שוין איבערגעקלערט!

ר׳האָט אָנגענומען איר האַנט און דורך דער הענטשקע זי לאַנג געקושט.

— איגנאַץ, — האָט זי געשעפּטשעט — איגנאַץ...

ז׳האָט פאַרהויבן דעם טיול־שלייער פון איבערן פּנים און אָפּגעזיפצט:

— כ׳בין צופרידן וואָס כ׳בין דאָ. כ׳האָב געהאַט א שטערונג. כ׳האָב זיך שיער נישט אומגעקערט.

וואָס איז געשען?

בשעת ער האָט איר געהאָלפן אויסטאָן דעם פוטער־מאַנטל און זי צוגע־פירט צום טיש, האָט זי דערציילט:

— איך גיי אַרײַן אין צוג, און ווער, מיינסטו, זיצט אין וואַגאָן צווייטע קלאַס? דער יאַנעווקער רב מיט זיין רביצין, מיט זייער בחור׳ל און טעכטערל.

— גאָר אזוי? — האָט איגנאַץ געלאכט — כאַ־כאַ! דער רב מיט דער רביצין. אויסגערעכנט!

— נו, יאָ, זיי האָבן זיך גאָר דערפרייט מיט מיר, גאָר דערקוועטשט — האָט מאַטל ווייטער דערציילט — „אי, אי, זעט נאָר ווער ס'איז דאָ! אזא טייערע פּאַסאַזשירקע. ע'מיר שוין האָבן א פיינע יאַזדע“. אזוי געבעבעט האָט זי, די רביצין. און ר' אַנטשעלע, דער רב, האָט געגלעט דאָס בערדעלע און געשמוכעניעט מיט דער נאָז. און איך, מאָל דיר, זיץ ווי אויף געגליטע קוילן. פּונקט איצט פעלן זיי מיר אוים ווי א לאָך אין ספּאָדיק! האָב איך פארכאַפּט די פיש פאר די נעץ און געפרעגט ווהין זיי פאָרן. ענטפערט מיר די רביצין, אז קיין מיקוליניץ, אירע א קרובה מאַכט חתונה אַ טאָכטער. „מזל טוב“, זאָג איך זיי, „אם ירצה השם ביי אייער זיסעלען און אייער יאָסעלען.“ און כדי צו מאַכן קורץ און שאַרף, זאָג איך זיי, אז איך פאָר קיין טרעביוולע צו'ן ברית. אויב אזוי, גיט מיר די רביצין אויך אָפּ מזל־טוב און צעקושט זיך מיט מיר.

— כאַ־כאַ־כאַ! קאָמיש! אַ ברית! — לאַכט איגנאַץ — וואונדערבאַר!

— וואָס דען? כ'על דאָך נישט גיין אָפּשטייגן אויף א דאָרף־סטאַנציע אין מיטן פעלד, ווען זיי זענען דאָ אין וואגאָן. ווען מיר זענען אָנגעקומען קיין טרעביוולע, בין איך ארוים פון צוג און באַלד געדונגען א פיאַקער ביז אהער.

— אויסגעצייכנט ! — האָט איגנאַץ זי קאָמפּלימענטירט — א גוטער איינפאל. אָפּגעשפּילט דעם רב מיט דער רביצין א חתונה מיט א ברית.

א ווײַלע האָבן זיי ביידע געשוויגן, ביז אדוואָקאַט לאַנדע האָט זיך געכאַפּט:

— דו מוזט אודאי זיין הונגעריק, מאַטילדע.

— ניין, איגנאַץ, — האָט זי געענטפערט, ווארפנדיק א בליק אויף די טעלערם מיט טרפה עסנווארג, — א שיינעם דאַנק...

— אַך, יאָ, אַנטשולדיק! — האָט ער זיך אָנגעשטויסן — דו האַלטסט נאָך אלץ פון די כשרה „זאַבאָבאָנעס“. נו, קאָנסט דאָך אויסקלייבן פון די זאַכן, וואָס דו מעגסט עסן. אָדער זאָג מיר וואָס דו ווילסט, און די קרעטשמערקע וועט אריינברענגען.

— מען דאַרף נישט, ניין. כ'וועל שוין עפּעס געפינען — האָט זי זיך צוגערוקט צום טיש — כ'זע ברויט, קאָנפיטור, אויבס...

— און צוערשט אַ שנעפּסעלע, יאָ? — האָט ער געפרעגט — איך דערקען, אז ס'איז דיר קיל. ציטערסט אַביסל, מאַטילדע. אַ „לחיים“ וועט דיר גוט טאָן און וועסט זיך באַרואיקן.

ר'האָט אָנגעגאָסן צוויי קעלישעקלעך קאָניאַק, איינס פאר מאַטלען און איינס פאר זיך:

—פאר דיין געזונט, מאַטילדע, און פאר דיין גליק!

— און אויך פאר דיינעם איגנאַץ!

זי האָט אויסגעטרונקן, צוגעביסן, א ביסקוויט, און לאַנדע האָט איר אונטערגערוקט נאָך א גלעזעלע.

— מאַטילדע, דו ווייסט, איך בין זייער געשפּאַנט. איך בין פאַראינטריגירט. פון זינט שבת־צונאַכטס, ווען דו האָסט מיר טעלעפאָנירט און געבעטן קומען אהער, האָב איך כלערליי זאַכן איבערגעקלערט.

— איך האָב דיך גערופן, ווייל איך האָב דיך געוואָלט זען.

— אַ דאַנק, מאַטילדע,— האָט ער זי אָפּגעמאָסטן מיט אַ צעצונדענעם בליק — אַ דאַנק...

— און צווייטנס, — האָט זי ווייטער גערעדט מיט אַ שטילן זיפץ — וויל איך, אַז דו זאָלסט מיר זאָגן אויפריכטיק, צי דאַרף מען אַלץ אויפגעבן און זיך אָפּטראָגן פון פוילן. ביסט דאָך עפּעס אַ פּאָליטיקער. האָסט דאָך באַציאונגען מיט דעפּוטאַטן פון סיים, פון סענאַט... דער טאַטע איז געפאָרן קיין ווין, צום רבין. איך האָב אַ באַדאַכט, אַז ער איז געפאָרן וועגן ווילכעוועד גוט; און דריטנס....

— און דריטנס? — האָט ער געשמייכלט — לאָמיך הערן! אויב איך בין אַן אַלץ ווייסער, וועל איך דיר זאָגן.

— איך וויל, איגנאַץ, זאָלסט מיר העלפן פאַרמיידן אַ טראַגעדיע, אַן אומגליק מיט מיין זון, מיט מיין לוין.

איגנאַץ, וואָס האָט געוווּסט די גאַנצע מעשה, האָט אויסגעכאַפּט:

— איז ער נאָך אַלץ פאַרליבט אין דעם שוסטערס טאָכטער? אַ „רויטע“, אַ־יאָ?

— אַ גאָלד־בלאָנדע. אָבער איך קען דאָך מיין טאַטן, ער וועט נישט לאָזן; אוז שמריה אויך נישט. און לוי וועט אַוועק פון אונז.

— און דו, מאַטילדע, ביסט יאָ דערפאַר? האָסט גאָרנישט דאַקעגן?

— איך וויל נישט, אַז עס זאָל מיט מיין זון געשען דאָס, וואָס עס איז מיט מיר געשען! איך וויל נישט! איך האָב נישט קיין כּוח! וויפיל לעבנס פאַרמאָגט דען אַ מענטש, אַז ער זאָל זיך קאָנען וואַרפן מיט זיי? וויפיל לעבנס פאַרמאָגט דען אַ מענטש, אַז ער זאָל זיך אונטערגעבן צו יענעמס שוואַכקייטן און קאַפּריזן, און שטעלן די אייגענע יאָרן־טעג אין קאָן און אָפּפינסטערן און... און... איגנאַץ!?

איגנאַץ לאַנדע האָט געפילט, אַז דאָס קלאָגט זי איצט נישט אויף דעם זונס דאָליע, נאָר אויף איר אייגענער; און אים איז געוואָרן באַנג אויף זיין געמיט. אין די ווינקלען פון זיינע אויגן איז אים געוואָרן פייכט. אַ כליפּ האָט זיך אַרויסגעריסן פון זיין קעל. ער האָט זיך אויפגעהויבן, אַ בויג געטאָן איבער מאַטלען און פאַרוואָרפן זיינע צוויי פעסטע אָרעמס אַרום איר. אַ ווײַלע האָט מאַטל זיך געטוליעט צו אים ווי אַ פאַרטאַיעטע. דערנאָך האָט זי זיך ווי דער־מאָנט און זיך געווערט קעגן אים:

— איך בעט דיך, איגנאַץ. איך... מען דאַרף עס נישט... איגנאַץ, מיינע באָבעס און מיינע זיידעס שטייען מיר פאַר די אויגן... איגנאַץ!...

ער האָט נישט געהערט. ער האָט געקושט אירע אויגן, זיך איינגעזויגן אין אירע ליפּן און געאָטעמט שווער, ווי ער וואָלט זיך וועלן באַפרייען פון אַן אָנגעזאַמלטן לאַסט.

— ניין, איגנאַץ, — איז זי אויפגעשפּרונגען — ביי מיר אין האַרץ איז שוין האַרבסט... און... מען דאַרף נישט...

ווידער האָט ער זי אַרומגענומען און געטוליעט צו זיך:

— מאַטילדע! וועלן מיר אַזוי אַוועקגיין פון דער וועלט ווייטע, כאָטש מיר שטייען אַזוי נאָענט?

— אפשר איז אַזוי באַשערט — האָט זי געכליפּעט — אפשר גלייכער אַזוי...

— ניין, איך נעם נישט אָן דעם גורל — האָט ער פּראָטעסטירט — ניין!

אינדרויסן האָט זיך מיטאַמאָל דערהערט אַ קנאַל פון אַ ביקס. דאָס האָט סטאַך קרוליצקי, דער פּוילישער קרעטשמער זיך אומגעקערט פון דער יאַגד און ער האָט אויסגעפּרובירט זיינע כּוחות אויפן הויף.

לאַנדע איז געקומען צו זיך און זיך אָפּגערוקט פון מאַטלען אויף עט־לעכע טריט. אָבער זי איז נאָך אַלץ געזעסן אַ פאַרטאַיעטע, געהעשעט און געשעפּטשעט ווי פאַר זיך:

— עס איז אַזוי באַשערט און עס איז גלייכער אַזוי... נאָר אַזוי...

קאַפּיטל 11

„אַן אַלטע געשיכטע“

עס איז אַן אַלטע געשיכטע, וואָס פאַר מאַטלען בלייבט זי „תמיד נײַ“, און אין איר האַרץ אײַטערט כסדר אַ וווּנד.

נאָך אַלס ייִנג מיידל — כמעט אַ קינד — האָט זי זיך פאַרליבט אין איגנאַץ לאַנדען, און ער האָט זיך באַזעצט אין איר טרוים, און ביז אויפן הײַנטיקן טאָג...

איגנאַץ לאַנדע — איציק מאָטיעס — איז אַ יאַנעװוקער, פונקט ווי זי. און מאַטל האָט אים געזען וואַקסן פון אַ סטודענטל צו אַן „אַקאַדעמיקער“ און פון אַן „אַקאַדעמיקער“ ביז אויף אַ יוריסט. זי האָט אין אים געזען אַלע מעלות, און איר האַרץ האָט געפלאַטערט מיט יונגן אומרו און בענקשאַפט צו אים.

און די גליקזעליקייט איז דאָך געווען אַזוי נאָענט, ממש אָנצוכאַפּן מיט דער האַנט. וואָרום ער, איגנאַץ, האָט איר צוריקגעצאָלט מיט „שטורעמדיקער“ ליבע און האָט געחלשט נאָך אירע טריט. ער האָט מאַטלען געזען אויסוואַקסן פון אַ קינד צו אַ מיידל און פון אַ מיידל, צו אַ „פריילין“, וואָס בליט און גליט...

אָבער ווײַזט אויס, אַז עס איז „אויבן“ נישט אָנגעצייכנט — אין אונדזן נישט באַשערט. און „אויבן“ האָט מען אפנים אָנגעצייכנט, אַז איר טאַטע, ר׳ מרדכי לייב ראַפּאַפּאָרט, זאָל אונטן זיך אַנטקעגנשטעלן און זאָגן „ניין“.

און פאַרוואָס עפּעס „ניין“? איז די מעשה אַזאַ: איגנאַץ, דער געליבטער איז אַ זון פון מאָטיע לאַנדע, וואָס רופט זיך שוין „מאַרקוס“ און איז אַן אָפּיציאַנט, אַ דאָקומענטן־שרײַבער אין געריכט. און דער־אָ מאָטיע־מאַרקוס איז אַ מחלל־שבת, איז אַ גלוח און דערצו אַ לעקיש־אַ־נאַר. ס׳ווײַב זײַנס, וואָס הייסט „גוסטאַ“ קאָכט אום שבת און איז אַ פלאַפּלערקע, אַ רכילותניצע, וואָס בעבעט שוין אויף פויליש, אויף וואָס די וועלט שטייט. און ווער זײַנען זיי? מאָטיע־מאַרקוס, דער אָפּיציאַנט, איז בסך־הכל זלמן אָקסן טרײַבערס בן־זקונים; און די גוסטאַ מיטן פוילישן פּיסק איז הערשעלע קאָניעוואָדניקס טאָכטער — דער שיינער הערשעלע, אויף וועמען מען זאָגט, אַז ייִנגערהייט פלעגט ער קאָנען אָוועקטראָגן פון יאַריד אַ פּאָר פערד אין אַ וועסטל־קעשענע און זיי זאָלן אַפילו קיין פּיפּס נישט טאָן.

— וואַזשנע מחותנים — האָט ר׳ מרדכי לייב אָפּגעפּסקנט — גיי מיט זיי צום טיש.

דאָס איז אײנמאָל אַוועק. און אויף די טענות, אַז איגנאַץ אַליין, וואָס האָט געלערנט אין טאַרנאָפּאָל און אין קראָקע, וואַקסט אַן אַדוואָקאַט, אַ הריף, מיט וועמען עס וועט קלינגען גאַנץ גאַליציע, האָט ר׳ מרדכי לייב געענטפערט אַזוי:

— כ׳דאַרף דען אַן אַדוואָקאַט? אַז אַ ייִד דאַרף, חלילה וחס, אַן אַדוואָקאַט קאָן ער אים דינגען, מאַכט נישט אויס, אַז עס איז אַפילו אַ גוי... אָבער איך דאַרף אַן איידעם אין הויז אַרײַן...

דאָס איז געווען אַ ביטערע אָנצוגעהערעניש, אַז איגנאַץ קאָן קוים „עברי“ אַז ער איז אַ גוי־גמור און הייבט נישט אָן קענען די שוואַרצע פּינטעלעך, די דריבנע אותיות.

קיין גרויסע גוזמא איז דאָס נישט געווען. וואָרום איגנאַץ לאַנדע האָט שוין אין זיינע גאָר יונגע יאָרן אַרויסגעוויזן אַ קנאַפּן אינטערעס פאַר ייִדן און ייִדישקייט; נאָך אין גימנאַזיע איז ער אַריינגעצויגן געוואָרן אין אַ קרייזל פון פּוילישע סאָציאַליסטן און ער האָט דערביי זיך אָנגעהויבן פירן ווי אַ „פּאָליאַק" מיט אַלע פּיטשעווקעס. אָנקומענדיק אין אוניווערזיטעט אין קראָקע, איז ער געוואָרן אַ נאָכפאָלגער פון דאַשינסקין און האָט פּאַראַדירט מיט דער רויטער פּאָן.

יוגנט — וואָס זענען געווען ציוניסטן, האָבן נישט געקאָנט פאַרשטיין איגנאַצעס

יוגנט — וואָס זייַנען געווען ציוניסטן, האָבן נישט געקאָנט פאַרשטיין איגנאַצעס מאָדנע גענג. זיי פלעגן זיך כסדר אַרומרייסן מיט אים, ווען מען האָט זיך אין די יום־טובדיקע טעג, אין וואַקאַציע־בייט, באַגעגנט אין דער היים.

איגנאַץ האָט אָפּט אויסגעמיטן די „כניאָקעס", די ישיבה־בחורים און האָט זיך געחברט מיט „ליאַכעס", מיט פּוילישע באַן־באַאַמטע, האָט מיט זיי געטרונקען ביר אין אַ שענק און, ווי אַ פּאָלנער „ליאַך", געזונגען זייערע לידער מיט זיי.

דער יונגער מאַטלען, ר' מרדכי לייבס טאָכטער, האָט דאָס דווקא אימפּאָנירט; אַז ער, איגנאַץ, איז דאָך גאָר אַנדערש ווי די איבעריקע, און מען דאַרף דאָס פאַרשטיין. און ווייל ער איז „אַנדערש", האָט זי זיך געצויגן צו אים. זיי האָבן זיך באַגעגנט אין באַהעלטענישן — אין וואַלד, אין גלחס גאָרטן הינטערן קלויסטער, ביי דער באַן־סטאַציע, אויפן צווינטער — און יעדע באַגעגעניש איז געווען אַ געשעעניש. און ווען ער איז געווען אין קראָקע, זיינען געפלויגן אָפּטע בריוו, פלאַמיקע און אויך סענטימענטאַלע, פול מיט בענקעניש.

קיינער האָט נישט געעפנט מאַטלס בריוו, אָבער אין הויז האָט מען געוווּסט פון וועמען זיי קומען און מען האָט זיך משער געווען וואָס עס שטייט אין זיי.

אַ חוץ דער מוטער האָט קיינער נישט גערעדט צו איר וועגן דעם גאַנצן ענין, און קיינער האָט זיך דערווייל נישט געמישט. ר' מרדכי לייב, דער פאָטער, האָט געהאַלטן, אַז עס איז נאָך פריציייטיק, ער אַליין זאָל זאָגן מיטן הארבן וואָרט, אַז עס מוז נעמען אַ סוף. ער האָט געוווּסט און געפילט, אַז זיין טאָכטער וועט נישט ווידערשפּעניקן. ווען ער וועט קומען אָנזאָגן די גוטע בשורה, אַז ער האָט שוין פאַר איר געפונען דעם רעכטן זיווג, וועט זי אוודאי מסכים זיין.

קיין גרויסן טעות האָט ר' מרדכי לייב נישט געמאַכט. ווען ער איז אין אַ שיינעם זומער־טאָג, נאָך שבועות, צוריקגעקומען פון טשאָרטקאָוו, פון רבין און דערציילט, אַז ער האָט דאָרטן זיך באַגעגנט מיט ר' ישראל הערש ברוידעס פון רימינאָוו און מיט זיין זון שמריה, אַ בחור, אַ קאַרפּירער אתרוגל, האָט מאַטל באַלד פאַרשטאַנען וואָס דאָס מיינט און זי האָט זיך פאַררויטלט, צעפלאַמט און אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ.

— נו־אָ? וואָס־זשע שווייגסטו? — האָט דער פאָטער געפרעגט — ביזט אַ טובעת בלב? מאָנסט מיטן האַרץ? מהיכי תיתי... פיין... פיין... אם ירצה השם איף־די־וואָך, דינסטיק, וועלן די מחותנים קומען אויף „בעשוי". אַזאַ אַלטפרענקישער ייד בין איך דאָך נישט, אַז איך זאָל דיר ברענגען אַ קאַץ אין אַ זאַק. איך קאָן דיר זאָגן פאָרויס, אַז עס איז דאָ וואָס צו זען און וואָס צו הערן. עס איז תורה און סחורה און געפּוצטע שטיול. דער בחור האָט היתר הוראה פון יאַזליוויצער און פון סטריער רב און ער קען לשונות אויך. אויב דו ווילסט, איז ער אַ שטיקל היינט־וועלטיקער אויך, פון טאַטן זיינעם, פון ר' ישראל הערשן, איז דאָך אָפּגערעדט, אַז ער איז אַ בכבודיקער מחותן פאַר מיר. ראשית איז ער דעם תבואות־שורכ אַן אייניקל; והשנית, האָט ער יהוס עצמו און איז דערצו אַ שיינער באַלעבאָס. אַ שיינער גביר. נו, איז גרייט זיך, טאָכטער, צום „בעשוי", צום אָנקוקעניש.

יענע נאַכט האָט מאַטל נישט צוגעמאַכט קיין אויג. זי האָט געפיבערט, זיך געוואָרפן אין אַנגסט און כלערליי מחשבותן זיינען איר געקומען אין קאָפּ אַריין. זי וועט נישט וואַרטן אַפילו קיין שעה און וועט באַלד אַנטלויפן פון דער היים! זי וועט לויפן וווהין די אויגן וועלן זי טראָגן, און וועט לאָזן וויסן איגנאַצן, אַז ער זאָל איר אַנטקעגנפאָרן, זי נעמען, באַשיצן, און באַהאַלטן פאַר זיך. מ'עט זי דאָך נישט בינדן מיט שטריק, און מען וועט זי דאָך נישט שלעפּן ביי די צעפּ. מיט געוואַלט וועט מען זי נישט פאַרקנסן און מיט קיין בייזן וועט זי צו דער חופּה נישט גיין...

נאָר — נאָר, אַז דער באַשטימטער טאָג איז געקומען, איז פאָרט געווען דער „בעשוי", און דערנאָך איז געווען די חתונה און איגנאַץ לאַנדע איז געבליבן מיט אַ זייער האַרצרייסנדיק־טרויעריקן בריוו אין קעשענע.

לכתחילה, ווען איגנאַץ האָט דערהערט, ווי עס האַלט, האָט ער גאָר געפּלאַנט אַרויסצורופן דעם רומענער „כניאָק" אויף אַ דועל, כדי אים אויסצוזעצן אַן אויג, אָפּצושניידן די נאָז און אים לערנען ווי צו קריכן אין אַ פרעמדן ווייַנגאָרטן אַריין...

נאָר דער פאָטער זיינער, מאָטיע־מאַרקוס, האָט אים געראָטן אָפּצוזיצן, צו פאַרגעסן, זיך אויסצולאַכן פון דער גאַנצער געשיכטע און אָנשטאָט דער חסידישער „יאַלעווקע", אויסצוקלויבן אַ מיידל, אַ צימעס, פון קראָקעווער שניט.

איגנאַץ האָט געפאָלגט בלויז איין העלפט פון זיין טאַטנס עצה: ער האָט מאַטלען געלאָזט צו רו. אָבער קיין מיידל־צימעס האָט ער נישט אויסגעקליבן, און איז פאַרבליבן אַ קאַוואַליער, אַ בחור ביז אויפן היינטיקן טאָג.

מאַטלען איז תמיד געווען ווויל צו טראַכטן, אַז צוליב איר האָט איגנאַץ קיינמאָל נישט חתונה געהאַט. זי האָט זיך געטרייסט מיטן געדאַנק, אַז ער האָט זי נישט פאַרגעסן, אַז ער טראָגט די ליבע צו איר אין זיין האַרץ. וואָרום זי האָט דאָך אים פון זיך נישט אַרויסגעריסן, און זי וו ע ט אים נישט אַרויסרייסן פון זיך ביזן סוף פון אירע טעג.

לצים, רכילותניקעס, האָבן אַפילו געטענהט, אַז מיטן שכל און אויך פון דערפאַרונג איז איגנאַץ דערגאַנגען, אַז צו בלייבן אַ בחור איז גאָרנישט אַזאַ קללה ווי מען מיינט. ווער שמועסט נאָך, אַז מען איז אַן אַדוואָקאַט אין דער קרייז־שטאָט טאַרנאָפּאָל: מען קאָן יעדעס יאָר בייטן די שיינע פּוילישע קעכינס, די קאַנצעלאַריע־מיידלעך און מען קאָן זיך פיין אַרומגאַרטלען מיטן געזעץ...

די דאָזיקע לצים האָבן אויך אויסגעבריייעט, למאי איגנאַץ, אַ כופר בעיקר, בייט נישט אויס דאָס רענדל און קערט נישט איבער דעם פעלץ. אין רבונו של עולם, האָבן זיי געטייטשט, גלויבט ער טאַקע נישט, דער ימח־שמוניק, אָבער דער יידישער פאָטער אין הימל קומט אים פאָרט צו נוץ: קוים טשעפּעט אים אַן ערלית, ער זאָל איר אָנטאָן דאָס רינגל, האָט ער אַ פאַרטיקן תירוץ באַלד אויף דער האַנט: „ווי קאָן ער, ווי? ער איז דאָך אַן „איזראַעליט", אַ מענטש פון „משהס גלויבן" — ווי זשע שיקט זיך אַזאַ זאַך? עס וועלן זיך דאָך שפּאַלטן די הימלען און ס'עט ווערן אין זיי אַ לאָך"...

כאָטש די אַלע גערעדערייען און רכילותן זיינען דערגאַנגען צו מאַטלען, איז איר פונדעסטוועגן גרינגער געווען אויפן געמיט, צוליב לאַנדעס בחורשאַפט. און כאָטש מיט דער צייט האָט זי זיך צוגעוווינט צו איר מאַן, צו שמריהן, האָט אים געבוירן קינדער און האָט אים נוהג־כבוד געווען, פלעגט זי דאָך, פון צייט צו צייט, זיך טרעפן מיט איגנאַצן.

קורצע, ניכטערע, און באַטראַכטע זיינען געווען די דאָזיקע באַגעגענישן, און מאַטל האָט קיינמאָל נישט פאַרגעסן, אַז זי איז אַן אשת־איש, ר' שמריה ברווידעס ווייב, און אַז זי איז אַ שטיקל צייט געווען פּליסקער רביצין...

— אַז דו קומסט שוין יאָ אַמאָל צו מיר, קומסטו ווי צו אַן אַדוואָקאַט — האָט איגנאַץ איר אָפט פאָרגעוואָרפן — רעדסט און רעדסט, אָבער דעם תוך באַהאַלטסטו פאָרט אין זיך. דו זיצסט ווי אַ קליענטקע אַנטקעגן מיר און עס

סיילט אונז אויף א טיש, א געזעץ־בוך און א שטיק־פּאפּיר... איך טראַכט, אַז עס וואָלט שוין בעסער געווען, ווען איך בין אַ מעדיצינער. די דיסטאַנץ וואָלט דאַן אפשר קלענער געווען...

— וואָלסט געהאַט אַ געלעגנהייט מיך צו שניידן מיט אַ מעסער — האָט מאַטל געזיפצט — און אַזוי שניידסטו מיך מיט רייד... פּאַלמעסט מיך...

„פּאַלמעסן" — איגנאַץ האָט ליב געהאַט צו הערן דעם דאָזיקן זעלטענעם אויסדרוק פאַלן פון איר מויל. עס האָט אין אים געשטאַרקט זיין ערגייץ, זיין ווירדע, זיין מאַנסבילישע פאַררעסנקייט...

זיצנדיק אַצינד מיט מאַטלען אין דער גרינער קרעטשמע, אין סטעפּאַניווקע, ווּהין זי האָט אים אַרויסגערופן טעלעפאָניש, האָט ער געוואַרט אויף דער רגע, ווען ער וועט דערהערן דאָס דאָזיקע וואָרט. ער האָט זיך, מיט כלערליי שטיקלעך, באַמיט צו פּראָוואָצירן דערצו.

אַז איר איז איצט אָנגעזאָלצן — דאָס האָט ער געזען. נישט נאָר האָט זי דאגות וועגן איר זון, נאָר זי איז אויך שטאַרק פאַרזאָרגט וועגן משפחה־גוט, מיט וועלכן עס האַלט שמאָל, ביי דער איצטיקער פּאָליטישער קאָנסטעלאַציע. און דאָס איז פאַר אים „שטאָף", אויף וואָס ער האָט שוין לאַנג געוואַרט. און ווייל מאַטל האָט אים איצט אויך גאַנץ איידל — ווי אַלעמאָל — אָפּגערוקט פון זיך און געגאָסן קאַלט וואַסער אויף זיין צעהיצטן קאָפּ, האָט ער אָפּגעבונדן די צונג:

— באַ... נו... מערקווירדיק — האָט ער אַ מאַך געטאָן — געשיכטע חזרט זיך פאָרט איבער, נאָר אין אַ פאַרענדערטער פאָרם... מען זעט עס באַשיינפערלעך... און משפחה־איינגנשאַפטן גייען איבער פון דור צו דור... מערקווירדיק... די מאַמע איז געווען פאַרליבט אין אַ סאָציאַליסט און זי האָט חרטה געהאַט... דער זון איז פאַרליבט אין אַ קאָמוניסטקע און... זאָל איך זיין אַ נביא? יאָ? דאַרפסט זיך נישט ערגערן, מאַטל... און דאַרפסט נישט מורא האָבן פאַר דיין טאַטן... דיין זון וועט אויך חרטה האָבן אויפן שידוך... ער וועט זי לאָזן שטיין.. און דאָס וועט לייזן דאָס פּראָבלעם... און... צוריקגעשמועסט, אין דעם פאַל איז גאַנץ מעגלעך, אַז זי זאָל אים לאָזן שטיין.... זי איז אַ רויטע, אַ־יאָ? איז וואָס נאָך ווילסטו?

— איך וויל, אַז מיין קינד זאָל גליקלעך זיין — האָט זי געשטאַמלט — וואָס דען אַנדערש קאָן איך וועלן?

— גליק... באַ... בע... — האָט ער אַ קנייטש געטאָן — ווער ווייסט וואָס דאָס איז אַזוינס?.. עס לאָזט זיך נישט העפּינירן און רעגלאַמירן... עס איז אַן איינרעדעניש... אַזוי צי אַזוי, איינליינגן וועלטן צוליב דעם לוינט זיך בכלל נישט... באַ... אַ שידוך... אַ גוט... פעלדער...

ער האָט אַביסל הנאה געהאַט דערפון וואָס מאַטל פילט זיך געטראָפן פון זיין איראָניזירן איבער די זאַכן, וואָס באַאומרואיקן זי אַצינד...

— נו, פאַרשטיי דאָך, צו טראַגיש טאָר מען היינט נישט נעמען די ריינפערזענלעכע אָנגעלעגנהייטן. און מען טאָר אויך נישט ווערן צו סענטימענטאַל. מיר לעבן איצט אין אַ צייט, ווען ווערטן ווערן איבערגעשאַצט... באַ... בע... אַ שידוך... אַ גוט...

איצט האָט איגנאַץ געצילט צו טרעפן נישט אַזוי מאַטלען, ווי איר טאַטן, מיט וועמען ער האָט נאָך געפירט אַן אַלטן רוגז און ביז היינט נישט געשלאָסן דעם חעבענונג. ער האָט זיך געפילט געשמייכלט פון דעם, וואָס ר' מרדכי לייב ווענדעט זיך צו אים נאָך אַן עצה, כאָטש ער טוט דאָס אומדירעקט. ער האָט חושד געווען, אַז מאַטל איז דאָס מאָל צו אים געקומען מיט איר טאַטנס וויסן, נאָר עס שטייט איר נישט אָן זיך מודה צו זיין.

— איז וואָס זשע איז דאָרטן? עמיצער האָט געמאַכט אַ שרפה אין גוט?

— האָט ער איבערגעפּרעגט — איך האָב דאָך דיר געזאָגט, מאַטילדאַ, אַז מיר לעבן אין אַ צייט פון סאָציאַלע שטורעמס. היינט אַ שרפה און מאָרגן...

— און מאָרגן וואָס!? — האָט מאַטל זיך אַ הויב געטאָן אַ דערשראָקענע

— און מאָרגן וועט מען עס אינגאַנצן צונעמען און אונז אַרויסטרייבן מיט שטעקנס?

— נו, דערבײַ האַלט עס נאָך נישט. און דאָס האָב איך גאָרנישט געמיינט — האָט ער צוריקגעדרייט — איך זאָג נאָר, אַז עס קומט פאָר אַ פּראָצעס... ס'אַ גרויסער און שווערער פּראָצעס... דאָס זײַנען די געבורטס־ווייען פון אַ נײַער אָרדענונג. און דער דאָזיקער פּראָצעס וויל זיך נישט רעכענען מיט די באַקוועמלעכקייטן, די אומבאַקוועמלעכקייטן פון אַ ר׳ מרדכי לייב ראַפּאָפּאָרט. איז וואָס־זשע קאָן איך אים עצהנען? איך ווייס אַפילו נישט, צי די רעגירונג וועט אים לאָזן פאַרקויפן דעם גוט, אַפילו, ווען אַ פּאָליאַק אַ קונה זאָל שטיין גרייט מיטן נייטיקן קאַפּיטאַל. עס איז דאָך אַפילו נישט קיין ירושה־גוט, נאָר ער האָט עס דערוואָרבן. ער וואָלט געמוזט באַווײַזן מיט וואָס פאַראַ מיטלען און אויף וואָס פאַראַ „אַרט־און־וייזע“...

— דער טאַטע און זײַ״ע האָבן דאָס דערוואָרבן מיט שווערער מי און האָרעוואַניע! — האָט מאַטל אויסגעשריען — מיט שווערער פּראַצע!

— מיינסט צו זאָגן, אַז זיי האָבן אַליין געאַקערט און געזייעט און געבראָנעוועט? — האָט ער געשמייכלט — דאָס מיינסטו צו זאָגן? עפּעס געדענקט זיך דאָס נישט...

— און איך געדענק עס יאָ. און דער טאַטע טוט דאָס נאָך ביז הײַנט, יעדן זומער! און איצט וועט מען אים צווינגען צו „פּאַרצעלירן“, דאָס הייסט אוועקגעבן האַלב אומזיסט צו די אָנגעלאָפענע „מאַזורן“ פון אַרום די בעסקידן און פון דער ווייסל... און... — האָט זי זיך פאַרהוסט — גראַף קאָזיבראָדזקין וועט מען אויך צווינגען דערצו?

— וואַרשיינלעך — האָט ער אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ — מיט דער צייט..

— אָבער דערווײַל נישט... און ווען וועט דאָס זײַן?

— ווען מײַן פּאַרטיי, די סאָציאַליסטן, וועלן קומען צו דער מאַכט — האָט ער אַ מאַך געטאָן — וואַרשיינלעך...

— גראַף קאָזיבראָדסקין וועט מען „וואַרשיינלעך“ צווינגען... כאַ־כאַ! — האָט זי זיך ביטער צעלאַכט — אָבער מײַן טאַטן פּ אָ ז י ט י וו! וועגן דעם ביזטו זיכער! דו, דער סאָציאַליסט, האָסט אַפילו נישט קיין כוח און קיין מוט צו זאָגן, אַז דו וועסט צוטיילן דעם פּוילישן מאַגנאַט די זעלבע גערעכטיקייט, וואָס צו אַ יידן, אָהער פאַרקערט...!

— איך ווייס נישט וואָס פאַראַ כאַראַקטער אונזער קומענדיקע סאָציאַליסטישע רעגירונג וועט טראָגן — האָט ער זיך געפּרוווט פאַרטיידיקן — און דערווײַל האַלט עס נאָך נישט דערבײַ. מיר שטייען אין אַ ביטערער אָפּאָזיציע צום איצטיקן רעזשים. אַ צאָל פון אונזערע דעפּוטאַטן זײַנען אונטער אַרעסט. און מיט דער איצטיקער רעגירונג האָב איך קיין שום באַציאונגען נישט... אַפילו ווען איך זאָל וועלן מאַכן אַ פּרווו צו אינטערווענירן.

פון דער אַנדערער זייט טיר האָט זיך מיטאַמאָל דערהערט אַ שיכורער געזאַנג. עטלעכע פאָרשניאָשקעטע, כאַרטשעיעדיקע העלזער האָבן זיך צעלאָזט אין דער קרעטשמע מיט עפּעס אַ ווילדן ליד. איגנאַץ האָט זיך אַ קרום געטאָן. דאָס לידל איז אויסגעקומען באַקאַנט. ערגעץ ווו האָט ער עס שוין געהערט.

— עס איז דאָרטן אַ בעזהאָלאָוויע אינמיטן העלן טאָג — האָט מאַטל זיך אויסגעדרייט מיטן פּנים צו דער טיר — זיי איז פריילעך... די נײַע אָרדענונג, וועגן וועלכער דו רעדסט, גרייט מען דאָך פאַר זיי... איז זינגען זיי שוין איצט באַצײַטנס... הערסט, איגנאַץ?

איגנאַץ לאַנדע, דער „פּאָליאַק“, איז געוואָרן גרין און געל: דאָס לידל, וואָס האָט זיך געטראָגן פון דער קרעטשמע, איז געווען אַ גיפּטיקס, פול מיט שפּאָט אויף יידן און פול מיט דראָאונגען. ער האָט עס שוין עטלעכע מאָל געהאָט געהערט, און טאַקע דאָ, אין דער גרינער קרעטשמע אויך, און עס האָט אין אים אַרויסגערופן אומהיימלעכקייט.

„באַיעס, מאַשעק, צאָפּ־צעדראָפּעס,
וועלן קריגן איבער די לאַפּעס,
סורציע, דוואָרציע מיט די צעפּ,
'עלן כאַפּן איבער די קעפּ....

טאַטעלעך, מאַמעלעך, זעט און הערט
ס'ליגט דער זשידעק טיף אין ד'רערד..."

— כע, כע, כע.... שיכורים... אַ קרעטשמע, כע־כע! — האָט אַדוואָקאַט לאַנדיע אויסגעשלוקערצט אַ טרוקענעם געלעכטער — גלאַט חזיריי און נאַרישקייטן... כע־כע... מען דאַרף עס איגנאָרירן און שוין.

ער האָט געוואָלט פאַרטושן זיין אייגענע פאַרלעגנהייט און די אומהיימלעכקייט. ער האָט אויך געוואָלט אַביסל אויפהייטערן מאַטלען און איר פאַררעדן די ציין:

— פונדעסטוועגן, הייסט עס נאָך נישט, אַז עס איז אויס מיט גערעכטיקייט, און אַז אַלץ איז שוין הפקר אַ־אָ! ניין! — האָט ער געשאָקלט מיטן קאָפּ — ניין! עס איז נאָך נישט הפקר אַ וועלט! און עס מיינט נאָך נישט, אַז מען דאַרף כאַפּן דאָס פעקל אויפן פּלייצע און לויפן קיין פּאַלעסטינע; אין דער וויסטעניש. הערסט וואָס איך זאָג? הער, יידן וועלן טאַקע נישט לויפן אַהין. פּראַקטישע כינטשן פאַרשטייען, אַז די גאַנצע מעשה איז נישט מער ווי אַ פאַנטאַזיע, אַ טרוים. פּאַלעסטינע? ס'עט נישט אַרבעטן. וואָס האָסטו דאָרטן, וואָס? זאַמד און קאַלך, און קדחת און טראַכאָם. אַ יידישע מלוכה? אַן אמתע מלוכה וועט מען בויען? נאַרישקייטן. ס'אַן איינרעדעניש פון יינגע סטודענטלעך, און עס איז אויך דעמאַגאָגיע פון דורכגעפאַלענע אַדוואָקאַטלעך. ווער זיינען די ציוניסטישע מאַכערס? שלעכטע יוריסטן, וואָס האָבן נישט געקאָנט איינאָרדענען קיין קאַנצעלאַריעס, קיין קליענטעל, און זוכן איצט קאַריערע פאַר זיך. באַ... בע... עט!

כאָטש דאָס לידל פון יענער זייט טיר איז נעוואָרן חוצפּהדיקער און הילכיקער, האָט לאַנדיע גערעדט און גערעדט:

— פאַרשטייסט, מאַטילדאַ, די צרה מיט די יידן דאָ איז, וואָס זיי רייסן אויף די אויגן און פּראָוואָצירן. זייער אייגענע שולד. זיי דאַרפן זיך אויסמענטשלען און ווערן עכטע פּוילישע בירגער אין אַלע הינזיכטן.

— שמדן זיך? — האָט מאַטל אַ פרעג געטאָן — יאָ?

— איך זאָג נישט, אַז שמדן. דאָס נישט. — האָט ער געשמייכלט — דו, איציק, משה, יאַנקל, ווילסט דיר דאַווענען? דאַוון. אָבער ליאַרעם נישט און מאַך נישט קיין געוואַלט. און נאָך אַ זאַך: מאַך אַ סוף צו דער קאַפּאָטע מיטן שטריימל; און צו דעם מיאוסן זשאַרגאָן. און די הויפּט־זאַך: הער אויף מיט דעם האַנדלוואַנדל!

— און וואָס זאָלן זיי טאָן? ווערן פּויערים? מהיכי תיתי! אָך און אַדרבה — האָט מאַטל אים געענטפערט — אָבער קודם גיב זיי ערד! מען וועט דען געבן? זעסט דאָך, אַז מען וויל צונעמען ביי די, וואָס האָבן!

— מען נעמט נאָך נישט! — האָט ער זיך אַ ריס געטאָן — מען דאַרף נאָך נישט פאַרצווייפלען. נו, יאָ. אָבער פונדעסטוועגן, וועל איך פּאָרט פּרוון עפּעס טאָן. אין אַ צוויי וואָכן אַרום דאַרף איך זיין אין וואַרשע, וועל איך זיך זען מיט עטלעכע מענטשן, וואָס האָבן אַ צוטריט אין די רעגירונגס־קרייזן. און ביז דאַן וועל איך זען צו אונטערוועגירן אין אייער פאַל ביים „וואָיעוואָדע", איך קום צו אים אָפט אַריין... ער הערט זיך צו צו מיר...

— אַזוי?

— נו, יאָ, מען דאַרף פאַרשטיין, אַז...

ער האָט שוין נישט דערהערט. פון דער אַנדערער זייט האָט זיך דערהערט אַ ליאַרעם און אַ געשריי:

— וואָס פאַרא זשידאָווסקע קאָנספּיראַציעס גייען דאָ אָן? די זשידעס פאַרקויפן פּוילן צום טייוול! צום מאָסקוויטער! און וווּ? אונטער מיין דאַך? כ׳וויל נישט קיין זשידאָווסקע אַדאַבראַקאַדאַבראַעס ביי מיר! פּרעטש! אַרויס! זיי ווילן פאַרמוטשען פּוילן, ווי זיי האָבן פאַרמוטשעט אונזער דערלייזער, אונזער האַר!

— זשידאָווסקע קאָנספּיראַציע און אַדאַבראַקאַדאַבראַ! פּרעטש! — האָט זיך דערהערט ווי אין אַ כאָר — דערלאַנגט זיי! פּרעטש!

די טיר האָט זיך אויפגעריסן און סטאַך קרוליצקי, דער קרעטשמער אַליין, און אַ רעדל שקצים מיט ביר־קופּליעס אין די הענט, זיינען געשטאַנען אין שמאָלן קאָרידאָר, גרייט זיך אַ וואָרף צו טאָן אויף מאַטלען און אויף איגנאַצן.

— צאַפּעדראַפּ! איר פאַרקויפט פּוילן! — האָבן זיי זיך צערעוועט — פּרעטש! אַ טויט!

— אום גאָטעס־ווילן! פאַר יעזוסעס ווונדן! הערט אויף! — האָט וואַנדאַ, די קרעטשמערקע זיך אַריינגעריסן צווישן די שיכורים — הערט אויף!

עמיצער האָט אַ וואָרף געטאָן אַ קופּלע אין צימער אַריין און זי האָט געטראָפן איגנאַצן אין בויך. שטיקער גלאָז זיינען געפאַלן מיט אַ בראַזג און האָבן זיך צעשאָטן און צעשפּריצט איבערן דיל.

איגנאַץ לאַנדע האָט זיך קיין ריר נישט געטאָן. כאָטש ער האָט דערפילט אַ ווייטאָג אינעווייניק, איז ער געבליבן שטיין גלייך און האָט זיך נישט קיין קרום געטאָן.

— פאַר יעזוסעס ווונדן! — האָט די קרעטשמערקע זיך געבעטן — וואָס טוט איר? גייט אַוועק פונדאַנען.

די צעיושעטע טשאַטע האָט זיך אַביסל איינגעשטילט און נישט אַריבער די שוועל.

וואַנדאַ איז אַריין אינעווייניק אין צימער, צו איגנאַצן און מאַטלען, און פאַרמאַכט די טיר. עפּעס האָט זי געוואָלט זאָגן, נאָר עס האָט זיך נישט געקלעפּט.

— איך... פּראָשע... איך בעט — האָט זי געשטאַמלט — באַלד גייט אָפּ אַ צוג קיין טאַרנאָפּאָל... איך בעט... פּראָשע...

אַדוואָקאַט לאַנדע האָט אַ וויש געטאָן דעם ראָק, אַרויסגענומען דעם זייגער און אַ קוק געטאָן:

— טאַק יעסט... יאָ, ריכטיק... מיר נעמען אַ צוג קיין טאַרנאָפּאָל...

פון דער קרעטשמע האָט זיך ווידער דערהערט דאָס לידל, פריילעך און ליאַרעמדיק:

„טאַטעלעך, מאַמעלעך, זעט און הערט,
ס׳ליגט דער זשידעק טיף אין ד׳ערד...“

קאַפּיטל 12

אַ גרוס פֿון אַמעריקע

ניישט קלאַרא ווינאָקור און ניישט לוי ברווידעס האָבן דערמאָנט די יאָזדע קיין ווישניפּטשיק און דעם גאַנצן אינצידענט. ביידע האָבן געפֿילט, אַז עס איז גלייכער צו פֿאַרגעסן די גאַנצע מעשה און ניישט צו מאַכן קיין צימעס דערפֿון. לוי איז, ווי געוויינלעך, געקומען צו קלאַראַן אין די אָוונטן און איז זיך פֿאַרזעסן ביי איר ביז נאָענט צו האַלבער נאַכט.

ביי העניעך שוסטער איז זינט עטלעכע טעג געשטאַנען אַ פֿריילעכער טאַראַראַם, צוליב אַ גוטער בשורה פֿון אַמעריקע, און לוי איז לייכט אַריינגעצויגן געוואָרן אין דעם לוסטיקן משפּחה־קאָך. כאַצקל, דעם שוסטערס בכור, וואָס וווינט אין ניו־יאָרק שוין עטלעכע און צוואַנציק יאָר, האָט מודיע געווען, אַז ער קומט באַלד אַראָפּ קיין יאַנעווקע צוגאַסט. אויב עס וועט זיך אים איינגעבן, האָט ער געשריבן, וועט ער אפשר טאַקע נאָך אויף פּסח זיין אינדערהיים. אויב ניישט, וועט ער „פּאַר שור" קומען אויף שבועות, „ביקאָז" עס איז ביי אים אַן אָפּגעמאַכטע זאַך. „באָט" עס ווענדעט זיך בלויז אָן דעם ווי גיך ער וועט קאָנען זיך אַוועקרייסן פֿון די „ביזנעס" און איבערגעבן דעם „שאָפּ" צו אַ גוטן „מענערזשער". חוץ דעם דאַרף ער נאָך „אַטענדען" אין ניו־יאָרק צו אַ פּאָר זאַכן און אויך נעמען „קעיר" אויף דער „פּראָפּערטי", וואָס ער פֿאַרמאָגט.

צום ווייפֿילטן מאָל האָט לוי געלייענט פֿאַר דער שוסטערקע דעם בריוו, פֿאַרטייטשנדיק פֿאַר איר די ענגלישע ווערטער, מיט וועלכע עס האָט געווימלט אין יעדן זאַץ. ער האָט געניִשטערט אין אַ ווערטער־בוך, סתם זיך משער געווען און געלערנט מיט העניעכן און זלאַטען פּראָסט פּשט.

די שוסטערקע האָט אָנגעקוואָלן פֿון דער גאַנצער מעשה, און בעת לוי האָט פֿאַרטייטשט, האָט זי זיך עטלעכע מאָל איבערגעוווּנקען מיט איר מאַן. דאָס איז דאָך א י ר אויפֿטו, און זי האָט דאָך אומיסטן מכבד געווען לוין מיטן לייענען — אַ קלאָרער רמז, אַז דאָ אין שטוב האַלט מען אים שוין פֿאַר אַ שטיקל אייגענעם. מיט אים, מיט לוין, האָט זיך איצט די שוסטערקע געעצהט, וועלכן מאַלאַזש זי זאָל אַריינגעמען אויסצופֿאַרבן די ווענט: משהן מיט „אייגל", צי הערש „קוציפּעריק", דער „בעזנאָסיכעס" זון. עס איז געווען דריי וואָכן צו פּסח און, צי כאַצקל וועט יאָ אָנציִען פֿון אַמעריקע צום סדר, צי ניישט — אויספֿאַרבן די שטיבער וויל זי באַלד.

— און ער וועט דווקא קומען אויף פּסח! דאָס זאָג עך! — האָט העניעך דער שוסטער זיך אַריינגעמישט. — עך קאָן זעך וועטן! כאַצקל האָט תמיד ליב געהאַט דער מאַמעס פּסחדיקע כרעמזלעך און קעזלעך און קוגעלעך פֿון געריבענע בולבעס מיט געגזענעם שמאַלץ. ער האָט זיי אַפֿילו ליב געהאַט, ווען זיי פֿלעגן אַרויסקומען אַביסעלע פֿאַרסמאַליעט, פֿאַררויכערט און האַרט...

— כאָכמע ז... זיך... כ... כאָכמע זיך — האָט די שוסטערקע זיך געווערט — לוי וו... וועט שוין פ... פ... פּסח ביי מיר פֿאַרזוכן מיין כ... כרעמזל, און ער וועט שוין אַליין זאָגן וו... וואָס פֿאַרא אַ... טעם עס האָט. און כאַצקל וועט זיך אויך ב... ב... באַלעקן... יאָ, דער גאַנצער 'מעריקאַנער מ... מ... מאַכער דאָרטן.

— איצט וועלן מיר ערשט קאָנען אָנטאַפּן דעם דופּק, וואָס פֿאַרא ים־קאָטער

ער איז דאָרטן — האָט דער פֿאָטער אויסגעצויגן דאָס בערדל — מ'עמיר אים נעמען צום זעצן און זען... אַ מאַכער... מאַכער...

— ר'איז! ר'איז! — האָט די שוסטערקע זיך אָנגעכאַפּט ביי די באַקעס — דו פּאַ... פּאַר... פּאַרלאָז זיך אויף כאַצקלען...

אין אמתן האָט די משפּחה נישט געוווּסט אויף קלאָר, וואָס דער זון טוט דאָרטן אין דער אַמעריקע. אַז ער האָט איצט אַ פֿאַבריקל פֿון עפּעס אַ מין „מילינערי", דאָס האָט ער זיי געשריבן אין די בריוו. נאָר צי דאָס מין „מילינערי" האָט טאַקע צו טאָן מיט מיליאָנען ממש, אָדער צי בלויז מיט ווייבערישע היטלעך — דאָס האָבן זיי נישט געקאָנט דערגיין. פֿון אַ יאַנעוואַקער מיידל, אַן אַלטע מויד, וואָס איז מיט אַ צוויי יאָר צוריק געקומען פֿון ניו־יאָרק אַהיים צו זוכן אַ חתן, האָבן זיי געהאַט געהערט, אַז כאַצקל איז „גוט אָפּ", און אַז ער מאַכט „אַל רייט". פֿון דעם מיידל האָבן זיי זיך אויך דערוווּסט, אַז ער האָט „טראָבל" מיטן ווייב צוליב „געמבלערײ". נאָר וואָס און ווען דאָס איז אַזוינס — האָט זי אויך נישט געזאָגט. פֿערדלעך, האָט זי עפּעס געבעבעט; ער שפּילט אויף פֿערד... די פֿערד לויפֿן און ער לויפֿט נאָך. צי ער לויפֿט טאַקע צופֿוס, אָדער צי ער רייט אויף זיי אויף אַ זאָטל — האָט מען פֿון דער מויד אויך נישט געקאָנט אַרויס. זי האָט כסדר פֿאַרענדיקט מיט דעם פּזמון: „ער מאַכט אויס „אָל רייט", מאַכט ער, און דאַצאָל". עס איז גוט, הייסט עס, און בעסער האָט דאָך נישט קיין שיעור...

ווי וויל כאַצקלס טאָוונגען אין אַמעריקע זיינען געווען איינגעהילט אין אַ נעפּל, האָט קלאַרא, די שוועסטער, פֿונדעסטוועגן, אין איין אויפֿדערנאַכט, גע־זאָגט לוין, אַז אויב איר ברודער זאָל קאָנען און וועלן זי נעמען צו זיך, וואָלט זי געפֿאָרן קיין אַמעריקע.

— אַהין? — האָט לוי זי אָנגעקוקט אַ פֿאַרחידושטער — אַהין גאָר?

— וואָס דען? אין דיין פּאַלעסטינע? — האָט זי שעלמיש אַ טרייסל גע־טאָן דעם געלאָקטן שויבער — יידן פֿאָרן אַראָפּטרייבן אַראַבער פֿון זייער ערד און דערנאָך טאַנצן אַ „האָרא"?! נו, יאָ, לוי, אַזוי איז עס דאָרטן. און וואָס האָסטו אַזוי אויסגעגלאָצט דיינע אויגן?

— ווייל... וויל כסדר, קלאַרא, טענהסטו דאָך, אַז דו האָסט דאָ־אָ צו טאָן און צו טאָן. צו מאַכן די רעוואָלוציע, פֿאַרשטייט זיך, און צו העלפֿן בויען דעם סאָציאַליזם... וואָס־זשע פּלוצים, טראַכסטו וועגן לויפֿן קיין אַמעריקע? סיידן, דו דענקסט, אַז אויך דאָרטן...

— נו, וואָס דערזאָגסטו נישט, לוי?

— ווייל עס האָט נישט קיין זינען זיך צו רייצן און זיך ווי צו טאָן קעגנ־זייטיק, קלאַרא. צי וואָס פּירט עס דען?

— ווילסט תכלית? דעם זיידנס אייניקל! תכלית! נאַ! אָט האָסטו! — האָט זי אַרויסגעשטעקט איר צונג — נאַ!

ווי וויל לוי האָט געפֿילט, אַז קלאַראַס אָנצוהערעניש וועגן פֿאָרן קיין אַמע־ריקע איז נישט מער ווי אַ קאַפּריז אויף הער מינוט, אַ מאַנקאָליע, איז ער, פֿונ־דעסטוועגן געווען היפּש באַאומרויִקט און באַזאָרגט.

איר קאָקעטירן מיט דער „רעוואָלוציע" האָט אים ווינציק געאַרט. כל זמן זי איז אינדערהיים, זיינען נאָך תמיד פֿאַראַן מעגלעכקייטן, אַז אים זאָל געלינגען זי אָפּצורעדן פֿון איהע געגנג, און אַז ער זאָל פֿולשטענדיק געווינען איר האַרץ. כלער־ליי טראַכטונגען זיינען אים געקומען אין קאָפּ אַריין. סתם אין דער וועלט אַריין וועט זי דאָך נישט לאָזן פֿאָלן אַ וואָרט וועגן אַנטלויפֿן מעבר לים. און אויב אַזוי, איז גאָר געמאָלט, אַז זי האָט געריסן מיטן „לינקן" קרייזל און זי וויל זיך באַפֿרייען פֿון אַבאַ דעם איינבינגדערס השפּעה און פֿון כישוף פֿון זיינע רייד. וואָס־זשע האָט באַרט געפּירט דערצו? און אַזוי פּלוצים, כמעט איבערנאַכט?

פֿון איין זייט האָט לוי הנאה געהאַט פֿון געדאַנק, אַז קלאַרא האָט זיך באַ־רעכנט און וויל זיך געזעגענען מיט דער „רעוואָלוציע", וואָס פֿאַר יידן מיינט זי גאָרנישט, האָט גאָרנישט און ברענגט גאָרנישט, חוץ צער, פּיין, אָפּפֿרעמדונג

און אויסמישונג. פון דער אַנדערער זייט, האָט ער אָבער מורא געהאַט: וואָס טוט מען, טאָמער שפּאַרט קלאַראַ זיך איין און פאָרט טאַקע אַוועק קיין אַמעריקע? וואָס־זשע וועט דעמאָלסט זיין? נאָכפאָרן איר? איז די מעשה, וואָס נישט ער וויל און נישט ער קאָן! זיין דעה איז צו פאָרן קיין ארץ־ישראל און נישט אין קאָלומבוסעס מדינה, אַפילו ווען גאָלע גליקן זאָלן דאָרטן אויף אים וואַרטן, ווי גיך ער וועט אַראָפּשטעלן אַ פוס אויפן אַמעריקאַנער ברעג.

עס איז אויך מעגלעך, איז אים איינגעפאַלן, אַז קלאַראַ וויל אים שטעלן צו אַ נסיון, און זען וואָס ער איז אויסן און ווי זי האַלט מיט אים. עס איז געמאָלט, אַז זי וויל אויספּרוּוון זיין ליבע צו איר, און אַז זי האָט אפשר בדעה אַוועקצושטעלן דעם תנאי קלאָר און שאַרף: „ארץ־ישראל אָדער זי?!"...

זיינען געקומען עטלעכע נעכט, אין וועלכע ער האָט זיך געוואָרפן אין שווערע יסורים און אין אַנגסט. אויב דאָס איז טאַקע איר כוונה — דאַן האָט קלאַראַ אין זיך אַ היבשע מאָס אכזריות און גיפט. ווי זשע קומט עס, וואָס ער האָט עס ביז איצט נישט באַמערקט? נישט אַנדערש, אַז אינאיינעם מיט חן און רייץ און שפּילעוודיקייט איז איר אויך געגעבן געוואָרן אַ גבורהדיקער כוח צו האַלטן מענטשן אין פאַרבלענדעניש.

וואָס מער ער האָט זיך געראַנגלט, אַלץ מוראדיקערע ספקות האָבן אים אַרומגעכאַפּט. עס איז געמאָלט — האָט ער געטראַכט — אַז ער האָט בכלל נישט געשאָרט אַריינשטעקן זיין טשופּרינע אין אַ פלאַם, אין אַ פרעמדן פייער, אין וועלכן ער וועט פאַרצערט ווערן אומזיסט און אומנישט. עס איז רעכט, אַז ער דאַרף באַצייטנס זיך שטאַרקן און מאַכן אַ סוף. ער דאַרף גיין זיין וועג אַליין וואָרום זי, קלאַראַ, — אין איר פאַררעכנקייט און עקשנות — וועט זיך נישט צוהערן צו זיין קול.

ער האָט געוויגן זיין דראַנג צו איר — צו אַ באַשטימטער פרוי — אַנטקעגן דער בענקשאַפט צו עליה, צו ציון, צו אויסלייזונג. אָבער די וואָגשאָל האָט אים נישט געגעבן קיין קלאָרן באַשייד. איז עס דער גורל זיינער צו געווינען אָדער איינס, אָדער דאָס צווייטע? געשפּאָלטן צו ווערן אין העלפט?

עס איז אים געווען באַנג אויפן געמיט, און ער האָט זיך נישט געקאָנט קיין עצה געבן מיט זיך. ער האָט געפילט, אַז ער וואָלט וועלן עפענען דאָס מויל פאַר עמיצן, זיך אויסרעדן דאָס האַרץ פאַר אַ נאָענטן און געטרייען פריינט.

זיין חבר ניסן שור, איז דער איינציקער פון צווישן די איבעריקע יאַנעווקער יינגעלייט, וואָס איז שוין אַ געניטער אין די איידעלע ענינים און אין זייערע פאַרוויקלונגען. ניסן האָט אויך אַ פּאָר אָפענע אויגן, זעט, כאַפּט און פאַרשטייט.

עטלעכע מאָל האָט ער, לוי, געפּרוּווט צוגיין צו ניסנען, אָבער יעדעס מאָל האָט ער זיך אָפּגעהאַלטן דערפון. עפּעס האָט ער זיך געשעמט, אַז זיין חבר זאָל אים זען אין זיין שוואַכקייט, אין זיין פאַרלעגנהייט און פאַרלוירנקייט. עס האָט זיך אים געדאַכט, אַז ניסן שמעלט, אָט שוין־אָ, אָן אַ פּאָר שמייכלענדיקע, גרויסע אויגן און עס ציטערט ביי אים די אונטערשטע, דיקלעכע ליפּ — פון באַהאַלטענעם שפּאָט אויף זיין צעקראַכנקייט.

ווי וויל לוי האָט ליב געהאַט ניסנען, האָט ער אָבער פאָרט זיך נישט געפילט פריי אין יענעמס קעגנוואַרט. ניסן שור איז אַ יינג אַ גבור, אַ קצבס אַ זון, וואָס האָט אַליין אין זיך קצבישעס.

ווייל דער דאָזיקער ניסן האָט פון קינדוווייז אָן אַרויסגעוויזן דווקא אַ גוטן קאָפּ צום לערנען, האָט איציק־עליע קצב, דער טאַטע זיינער, זיך אָנגעגורט די לענדן און, להכעיס אַלע קיילער־יונגען, אים געשיקט אין גימנאַזיע. אין קצבישן שולעכל, צווישן די „זבחי צדק", האָט מען דאָס באַטראַכט פאַר אַ שטיק „מה יעשה", פאַר אַן איבערקערעניש און משוגעת, וואָס האָט צו זיך קיין גלייכן נישט.

אָבער איציק־עליע קצב האָט כסדר געשעפּט נחת מיט פולע זשמעניעס פון זיין געראָטענעם זון. ביסלעכווייז האָבן אויך די קצבים אין אַלע יאַטקעס זיך אָנגעהויבן גרויסן מיט דעם „סקובענט" פון זייער צעך. ניסן איז געווען פלייסיק, אַרבעטזאַם און דערצו האָט ער זיך געפירט סטאַטעטשנע און „געזעצט".

אין גימנאַזיע איז ניסן אַריינגעצויגן געוואָרן אין אַ ציוניסטישער גרופּע, האָט זיך געלערנט העברעאיש אין די אָוונטן; און יידישע געשיכטע — דער יידישער גורל און מערכה — האָבן אַ ריר געטאָן זיין פאַנטאַזיע. ווען ער איז אַהיימגעקומען נאָך „מאַטורע“, איז ער געוואָרן איינער פון די רעדל־פירער פון דער יאַנעווקער יוגנט — מען קאָן זאָגן דער וו אָ ר ט ז אָ ג ע ר, צו וועמען מען האָט זיך צוגעהערט.

איצט זיצט ניסן אין יאַנעווקע שוין דעם דריטן זמן. בייטאָג גיט ער פּריוואַטע „שטונדן“ און אין די אָוונטן שטודירט ער אַליין יוריספּרודענץ. עטלעכע מאָל אין יאָר שלעפּט ער זיך קיין לעמבערג, באַווייזט זיך אין אוניווערזיטעט, ווו ער איז פאַרשריבן, קויפט אַ פּעקל מיט „סקריפּטן“ — די לעקציעס, וואָס די פּראָפעסאָרן לייענען — כאַפּט זיך אַריין אין אַ טעאַטער, אין אַ קאַפעהויז, און קערט זיך אום אַהיים.

בעת ער, ניסן, איז אין לעמבערג, באַזוכט ער אויך די צענטראַלעס פון די ציוניסטישע אינסטיטוציעס. זיינע נסיעות זיינען, בדרך כלל, אַזוי אויסגערעכנט, אַז ער זאָל אינאיינוועגס, זיך שוין קאָנען באַטייליקן אַלס דעלעגאַט אין אַזאַ אָדער אין אַן אַנדערן צוזאַמענפאָר, פון וועלכן ער נעמט אַהיים אַ פּאַק צירקולאַרן און אינסטרוקציעס. ער, ניסן שור, איז דאָך איצטער ד ע ר פ י ר ע ר פון דער יאַנעווקער „התאחדות“ און ער האָט נישט קיין וויכטיקן קאָנקורענט צו זיך. אין לעמבערג דערליידיקט ער אויך זיין „האַרץ־פראַגע“: ער זעט זיך מיט דער שוואַרצכנעוודיקער גיטעלע מאַלץ, וואָס „וואַרט“ אויף אים (ער האָט איר צוגעזאָגט...) און וואָס לערנט זיך דערווייל צושניידעריי אין אַ גרויסן מאָדע־סאַלאָן.

צו אָט דעם ניסנען האָט לוי ברוידעס זיך פאָרט אַריינגעכאַפּט אין איין אויפדערנאַכט. לכתחילה איז דער שמועס געגאַנגען שלאַבערדיק. לוי האָט זיך געראַנגלט מיט יעדן וואָרט. אָבער לסוף האָט ער זיך אָנגענומען מיט כוח און דערציילט אַלץ, וואָס דערקוטשעט אים — פון אלף ביז תיו.

ניסן האָט אויף אים אָנגעשטעלט אַ פּאָר שטאָלענע אויגן, צונויפגעפּרעסט זיינע דיקלעכע ליפּן און געהערט יעדעס וואָרט „מיט קאָפּ“.

איז דעם קליינעם אַלקערל, ווו זיי זיינען געזעסן האָט געטשאַדעט אַן אייזערנער אויוון און פאַרשפּרייט אַ שווערע היץ. פון קליינעם נאַפט־לעמפּל, וואָס האָט געפינטלט אויפן קיילעכדיקן טישל, האָט געזעצט אַ בלוילעכער רויך.

רעדנדיק, האָט לוי זיך עטלעכע מאָל פאַרהוסט .ער האָט זיך לייכט געוויגט, און פון זיין וויגן האָט אַ לאַנגער שאָטן זיך געגליטשט אויף דער וואַנט, אַראָפּ און אַרויף, אַהין און אַהער.

מישאַמאָל האָט ניסן אים אָנגעכאַפּט פאַר אַ האַנט, ווי ער וואָלט שוין געהאַט טענות:

— זאָג מיר נאָר, לוי —- האָט ער אַ מאַך געטאָן — ווי וואָלט דיר געפעלן געוואָרן, ווען איך וואָלט אין מיצקער־דערינגען, זיך אָנגעטשעפּעט אַ מעדאַל פאַר מיין טאַטנס קצבישקייט און וואָלט דערמיט פּאַראַדירט? מיין טאַטע איז דאָך עפּעס אַ קצב פון דור דורות!

לוי האָט אויפגעריסן די אויגן, ווי ער וואָלט זיך וועלן בעסער איינקוקן אין ניסנען:

— וואָס מיינסטו?

— אָט וואָס איך מיין: זי, קלאַראַ, פּאַראַדירט כסדר אַרום מיט איר טאַטנס שוסטעריי. פאַר מיר איז דאָס אַ סימן פון אַ קאָמפּלעקס! — האָט ניסן אָפּגעפּסקנט — קצב, שוסטער, קרעמער, מעקלער... וואָס פאַראַ נפקא מינא איז עס פון וואָס אַ ייד ציט זיין חיונה אין נבזהדיקן גלות? איך האָב מורא, אַז בקרוב וועט דער בייזער „דרויסן“ אויסגלייכן אַלע אונזערע שטאַנדן, מען וועט זיי אָפּווישן איינס נאָך איינס. מאַכן אַ טוגנט פון אַ נויט, וואָס איז אויף אונז אַרויפגעצוווּנגען פון דרויסן? עס איז לעבערלעך און קרענקלעך... עס שמעקט מיט להכעיס. מען דאַרף זיך היטן דערפון, ווי פון אַ בראַנד. עס שמעקט מיט געפּאַר.

לוי איז געוואָרן רויט, הערנאָך בלאַס, און האָט זיך געדרייט אויפן הילצער־

נעם בענקל, וואָס האָט אונטערגעסקריפּעט אונטער אים. וואָס ניסן האָט געזאָגט, האָט געקלונגען ווי אַ שטרענגער פּסק. עס האָט געהייסן: לייג זיך נישט מיט אַ געזונטן קאָפּ אין אַ קראַנקן בעט.

— און נאָך אַ זאַך — האָט ניסן געגעבן צו פאַרשטיין — ווייז נישט דיין געפאַלנקייט און פאַרלוירנקייט. דו ביסט דאָך עס נישט! וואָרום אַ מענטש, וואָס האָט ליב, דאַרף האָבן מוט צו טראָגן דעם קאָפּ אין דער הויך! כאַפּסט נ'שכל?

ניסן האָט איצט גערעדט און געוואָרפן מיט „שלאָגווערטער“:

— אַ מענטש, וואָס האָט ליב, דאַרף האָבן כּח צו וואַרטן אויף אַן ענטפער, אדער אַפילו אינגאַנצן זיך צו באַגיין אָן אַ תשובה און אָן אַ באַלוינונג, אויב מען גיט אים נישט. אַרומשלייען זיך, אויסקוקן די אויגן, אָפּשלאָגן די טיר און שוועל ניין, ברודער, עס איז נישט קיין עסק. עס איז נישט קיין דרך. עס איז גאָרנישט קיין יידישער גאַנג.

— יעקב האָט געדינט פערצן יאָר, ביז ער האָט באַקומען רחלען — האָט לוי אַ שמייכל געטאָן — האָסט פאַרגעסן?

— כ'האָב נישט פאַרגעסן — האָט ניסן גענומען פאַרדרייען אַ ציגאַרעטל, אויסגלייכענדיק די געלע טיטון־לאָקשן, ווי זאַפּראָן, אין דינעם פּאַפּיראָסן־פּאַפּיר, כ'האָב נישט פאַרגעסן די מעשה מיט יעקבן. אָבער ראשית, איז רחל גאָט די נשמה שולדיק געווען. ס'טאַטעלע, ס'פּעטערל לבן ארמי האָט דאָ געשווינדלט מיט די תנאים, און וואָס האָט יעקב, דער פּאַסטוך, געזאָלט טאָן? אַז מער, ווי לעמער און שאָף און אַ יידינע האָט ער, בסך הכל, גאָרנישט באַדאַרפט. והשנית, האָט ער כאָטש געהאַט אַ טערמין. ער האָט געוווסט גענוי וויפיל ער דאַרף דינען און אַז ער וועט זיך פאַרט דערדינען צו אַ גוטן סוף. ער האָט אויך געקאָנט מאַכן אַ קונץ מיט די געפלעקלטע שטעקעלעך, דו קאָנסט עס נישט. און דיר, לוי, גיט מען נישט קיין טערמין! מען גיט דיר גאָרנישט. אָבער טאַקע לחלוטין גאָרנישט, און שוין. ט'האָסטו עס אויף דער האַנט!..

מיט וואַקלענדיקע טריט איז לוי שפּעטער אַרויס פון ניסנס שטוב. אינדרויסן איז געווען שטאָק־פינסטער און נאַס, ער האָט זיך געדרייט מיט די הינטערגעסלעך, אַריין און אַרויס. ער איז געגאַנגען און זיך אונטערגעיאָגט איבער גרובעס און שטיין. פון דער שעכט־יאַטקע, צווישן די גויאישע סעדער, האָט אים נאָכגעיאָגט אַ רעווען פון אַ בהמה, וואָס האָט מסתמא אין דער מינוט דערזען דעם שאַרפן חלף פון שוחטס האַנט. דאָס מרוקען האָט אויף אים אָנגעוואָרפן אַ טויט־אַנגסט און עס האָט אים געהאַמערט אין אַ שלייף: „גאָרנישט, גאָרנישט... ט'האָסטו עס אויף דער האַנט“.... פון מנשה קרופּניקס הרעטשקעמיל האָט זיך געהערט אַ טעמפּ רייבן פון שטיין אויף שטיין, און דאָס טופּען פון דעם איינגעשפּאַרטן בלינדן פערד, וואָס האָט געדרייט די זשאָרנע רונד־אַרום, רונד־אַרום. אַ בילן פון אַ הונט האָט אים נאָכגעיאָגט; און אויך דאָס מיאַוקען פון אַן אויסגעוויקטער קאַץ. און לוי האָט זיך געדרייט אַהין און אַהער, געשפּאַנט און זיך געפּעדערט, און אין קאָפּ האָט געשפּיזלט דער פּסק: „גאָרנישט... גאָרנישט... ט'האָסטו עס אויף דער האַנט“. נאָר אויב גאָרנישט — איז וואָס זשע האָט ער אויף דער דאָזיקער האַנט?

נעבן דעם טשאָרטקאָווער קלויז האָט לוי לייכטער אָפּגעאָטעמט און איינגעהאַלטן די טריט. דווקא דאָ, ביי דער איינגעהויקערטער, ליימענער שטוב, מיטן שוואַרצן, שפּיציקן שינדל־דאַך, איז אים געוואָרן היימלעכער. דורך די מאַט־באַלויכטענע, פאַרהויכטע שויבן, האָט ער געזען עטלעכע שאָטנס זיך באַוועגן איבער לאַנגע טישן און שטענדערס, און אַ נאָגנדיקער ניגון האָט זיך אַרויסגעריסן דורך די שפּאַרונעס אינדרויסן אַרויס. דאָס האָבן וויל־לערנערס, איידימלעך אויף קעסט און אויך עטלעכע פיינע בחורים זיך געשאָקלט איבער צעעפנטע גמרות און געלערנט מיט חשק און ברען און געזאַנג...

לוי איז געווען זיכער, אַז ער דערקענט דאָס געשמאַקסטע קול: דאָס נאָגנדיקע קול פון יואל דעם יתום, צביה דער נייטאָרינס בן־יחיד, וואָס „אַרבעט איבער זיך“. דאָס קול האָט אים געצויגן, און ער האָט געוואָלט אַריין איינעווי־

ניק, אין קלויז אַריין, זיך איינהערן און דערנאָך פרעגן אַ שאלה און וואַרטן אויף אַ באַשייד...

אַ מאָדנער הוסט און אַ זיפץ פון הינטערן פּלויט, צווישן שיטער־ניקעטע ביימעלעך, האָבן אים אַרויסגעבראַכט פון זיין פאַרטראַכטקייט, און ער האָט זיך אָפּגערוקט. ווידער האָט דער ספק געבויערט לוים האַרץ: איז טאַקע גאָרנישט? גאָרנישט? גאָרנישט גאָרנישט?... און אויב אַזוי — טאָ צו וואָס זשע דאָס גאַנצע גייען? אויב אַזוי — איז געענדיקט, און טאַקע נאָך היינט. ער גייט נישט מער צו הענעך שוסטער — און אַ סוף! סיידן... סיידן קלאַרע וועט זיך באַזינען און באַרעכענען און וועט קומען צו אים. און דאָס וועט פאַר אים זיין אַ סימן, און אַ באַווייז. צי וועט איר אָבער סטייען אַזוי פיל אָפנהאַרציקייט און מוט?

ער האָט זיך געיאָגט אַהיים, און דער נאָגנדיקער ניגון פון קלויז האָט אים כסדר באַגלייט...

קאַפּיטל 13

דער בלויער דונאַי

אין אַ קילן, מאַרצאָווע אויפֿדערנאַכט, איז ר׳ מרדכי לייב ראַפּאָפּאָרט, דער יאַנעווקער „פּריץ" אָנגעקומען קיין ווין.

די מידקייט און שלעפֿעריקייט פֿון שלעפּן זיך מיט דער באַן קאַרגע צוויי מעת־לעת, האָבן זיך פֿון אים אָפּגעטאָן, ווי גיך ער איז אַרויס פֿון וואַגאָן און אַראָפּ אין העל־באַלויכטענעם, גרויסן צפֿון־וואָקזאַל. די רוישיקע און פֿריי־לעכע באַוועגונג פֿון אויסגעפּוצטע דאַמען און הערן, אין פֿוטער־מאַנטלען און פֿעלצן; דער טומל פֿון כלערליי רייזנדיקע און פֿון מענטשן אין פֿאַרשיידענע טראַכטן — אוניפֿאָרמירטע עקספּרעס־לייט, מונדירטע האָטעל־באַדינער און אויסגעגלאַנצטע שאָפֿערן — האָט ביי ר׳ מרדכי לייבן האַסטיקער געמאַכט די טריט.

אין לאַנגן טולופּ, מיטן סויבל־קאָלנער, אין אַ ברייטן, סאַמעטענעם קאַפּע־לוש, די באָרד אויפֿגעגלעט — איז ר׳ מרדכי לייב געגאַנגען אַן אויסגעגלייכ־טער, אַ „שטראַמער", מיט גרויס ווירדע, הינטער דעם טרעגער, וואָס האָט גע־שפּאַנט פֿאָרויס, טראָגנדיק זיין געלן, לעדערנעם ראַנץ.

נישט נאָר די יידישע פּאַסאַזשירן — מיט בערד און אָן בערד, וואָס האָבן זיך געפֿונען אויפֿן וואָקזאַל, פֿון ערגעץ געקומען, ערגעץ־וואוהין געפֿאָרן, אָדער סתם זיך געדרייט — האָבן אויף אים געכאַפּט אַ בליק, נאָר אויך קריסטן האָבן אים נאָכגעקוקט. בערדיקע יידן אין חסידישע מלבושים זיינען ביי די ווי־נער טאָקע קיין נייעס נישט. אָבער ר׳ מרדכי לייבס אויסזען, זיין טראָט און די האַלטונג האָבן זיך געוואָרפֿן אין אויג. איז ער נישט אַמאָל אַ „גראָס־ראַבי־נער"? אַ יידישער „פּירשט פֿאָן אָסטן"? אַזעלכע זיינען דאָך אויך פֿאַראַן... צי גאָר אַ צויבערער?

אַן אַלטער דייטשעלע מיט אַ פּיפּקע אין מויל, האָט זיך פֿאַרנייגט פֿאַר אים. עטלעכע לייט האָבן פֿאַר אים געמאַכט אַ וואַרע און אים דורכגעלאָזט. אַנדערע, ווידער, האָבן געוואָרטשעט ביטערע רייד, גאַל. אַ לאַנגער גויעץ, מיט אַ קאַנאַריק אין אַ שטייגל, האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און דורכגעזייעט צווישן די ציין: „יודען־באַגאַזש".

„ס׳עט באַלד זיין קאַפּוט" — האָט אַ דאַמע, אין אַ רויטן, אָפּגעקראָכענעם מאַנטל, מיט אַ גאַווערדינען הינטעלע אויף אַ קייטל, צוגעשטימט. „קאַפּוט... קאַפּוט..."

אויך אַנדערע דאַמען האָבן באַמערקט מרדכי לייבן און האָבן אונטערגע־וואָרפֿן אַ וואָרט. צוויי בלאָנדע, אָנגעפּאַרבטע מוידן, אין קורצע זשאַקעטלעך, מיט האָזן־קעלנערלעך, און מיט שירעמס הינטער די פּאַכוועס, האָבן צו אים געווונקען מיט אָנגעקלעפּטע, לאַנגע וויעס און אונטערגעפּייפֿט:

— „קאָמסט מיט „שנוקערל"?

— „גייסט מיט „בובי־שאַצי"?

ר׳ מרדכי לייב האָט נישט געזען און נישט געהערט. ער האָט געשפּאַנט גלייך צום אַרויסגאַנג, אַן אַריינגעטוּענער אין זיך.

אינדרויסן האָט דער טרעגער אים געפֿרעגט וואָס ער וויל:

„טאַקסי, אָדער עלעקטרישע, מיין הער?"

ביים וואָקזאַל אין אַ ווינקל, האָט ר' מרדכי לייב מיטאַמאָל דערזען אַן אַלטמאָדישן פיאַקער, געשפּאַנט צו איין פערדל, אַ „שימל“, און אַ קוטשער אין אַ גלאַנצנדיקן צילינדער אויפן קאָפּ, הויך אויף דער קאָזלע, מיט אַן אויפגעשטעקטער בייטש ביי דער זייט.

„רוף אים, ביטע“. — האָט ר' מרדכי לייב אַ מאַך געטאָן צום טרעגער — „הייס אים פאָרן צו דער עליזאַבעט־פּראָמענאַדע, גיינטער בעצירק. ביטע“.

ר' מרדכי לייב האָט זיך גאָר דערפרייט מיט דעם פאַיעטאָן, ראשית, האָט עס עפּעס נישט קיין טעם זיך אַ יאָג צו טאָן מיט אַ „טאַקסי“ צום רבין; לויפן גאַ־גוואַלט. ער האָט געוואָלט וואָס לענגער ציען די תשוקה, די בענקשאַפט צו זען „אים“ זאָל לעבן; ער האָט געוואָלט פאַרלענגערן דאָס גאַרן, וואָס האָט געוואַרעמט און גענאָגט. ער האָט אויך געוואָלט מסדר זיין אין קאָפּ וואָס צו זאָגן, אויב ער וועט נאָך היינט „צוטרעטן“ צו נעמען שלום און כאַפּן דעם ערשטן שמועס.

דאָס פאָרן אין פיאַקער איבער ווין האָט ר' מרדכי לייבן אויך דערמאָנט אין יענע צייטן, ווען די וועלט איז נאָך געווען אַ וועלט. ווען פראַנץ־יאָזעף, דער מלך־חסד, איז געווען קייסער, און אַלץ האָט געהאַט אַ פּנים און אַ טעם... צוליב זיינע גרויסע מסחרים פלעגט ר' מרדכי לייב אין יענע „גוטע“ יאָרן זיין אַן אָפטער גאַסט אין ווין. ער האָט געקענט כמעט אַלע ווינקעלעך פון דער שטאָט.

פאָרנדיק אַ צינד אין אָפענעם פיאַקער, האָט ער פון אויבן אויף קיין שום דרויסנדיקע שנוי נישט געזען. אָט איז דער „פּראַטער־שטערן“ און דער „טעגעטהאָף־דענקמאָל“ — דער הויכער מירמל־זייל מיטן אַדמיראַל טעגעטהאָף אויפן שפּיץ. ער שטייט, דער שטייענדיקער באָק, און טוט זיך אַפילו קיין שאָקל נישט. און אָט איז די „פּראַטער־שטראַסע“: ברייט, אַלט און טומלדיק. קלאַנגען פון אַ קאַפּעליע רייסן זיך אַרויס פון קאַפע „פירסטענהאָף“ און פון די אַנדערע קנייפּעס און „טשאָכבס“... דאָס לעבן גייט זיך אַ גאַנג און אַ טאַנץ. און פון דער ווייטנס, אין דער הויך פון „פּראַטער“ אַרויס, זעט זיך דאָס באַליבטענע ריזן־ראָד. וואָס דרייט זיך, און מענטשן פאָרן איבער אים מיט די קעפּ אַראָפּ און די פיס אַרויף...

לפנים איז, דאַכט זיך, אַלץ ווי געווען. גאָר אין דער לופט פילט זיך פאָרט אַ נודנע אומרו, וואָס לייגט זיך אויפן געמיט. ס'אַ מין אָנזאָג, אַז שטאָט ליידט פון עפּעס אַ שלעכטן חולאת, ווי זי וואָלט איצט געאָטעמט בלויז מיט איין לונג און מיט אַ דעכעווידשנע האַרץ.

„אַך, יאַ... שענעם ווין, נאָך אימער“, האָט דער אַלטער קוטשער אויסגעדרייט דעם צילינדער. „ניכט וואַר“? שעהנעם ווין... אָבער שווערעס לעבען. אונד ניקס צו מאַכען... ניקס... און דאָך... פיליכט... ניכט וואַהר?“

וואָס וועט מען מאַכן, וואָס? — האָט ר' מרדכי לייב אַ גלעט געטאָן די באָרד, ווענדיק פאַרשטיין וואָס דער אַלטער מיינט. אָבער גיי זיי אַ חכם און טרעף.

דער פיאַקער האָט זיך פאַרקירעוועט רעכטס און איז איצט געפאָרן אייבערן „קעי“, לענגאויס דעם דונאַי־קאַנאַל. די צעצונדענע לאָמפּן האָבן געוואָרפן ליכט־פאַסן און פלעקן איבער די בלוילעכע וואַסערן. די ליכט־שטרייפן האָבן אָפּגעשפּיגלט דעכער און שפּיצן און מויערן — שטומע, פאַרטאַיעטע מויערן, פול מיט סוד און מיט גאָרנישט נישט... און קיל פליסט דער קאַנאַל. און לינקס רוישן די „רינגען“, וואָס פירן צו די טעאַטערס, צו די שפּיל־פּלעצער, צום פאַרלאַמעגט און צו דער אַלטער „בורג“. אויטאָמאָבילן, טאַקסיס און מאָטאָציקלעטן יאָגן זיך פון אַלע זייטן, הענדים־פענדים, ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט עפּעס אָנצווווערן, אָדער עפּעס צו פאַרשפּעטיקן...

דאָס גניעג ווערט שוין חוץ לדרך הטבע — האָט ר' מרדכי לייב געטראַכט — און אין די טעאַטערס טרומייטערט מען נאָך אַלץ און מען פויקט; און מען גייט און מען לויפט. וואָס איז די גרויסע גדולה, וואָס? אַז עס

האָט דאָך גאָר קיין שום טעם נישט, האָט עס נישט. איז וואָס־זשע איז די רבותא, וואָס?

„יאָ, ווין, ווין נאָר דו אַליין", האָט דער קוטשער שטיל און הייזעריקלעך אָנגעהויבן אונטערזינגען דאָס אַלטע לידל, ווי ער וואָלט זיך מיישב געווען, אַז ס'איז גלייכער אַזוי. „ווין, ווין נאָר דו אַליין זאָלסט די שטאָט, מיינער טרוימע זיין".

אין ניינטן בעצירק, אויף דער עליזאַבעט פּראָמענאַדע, פאַר א דרייגאָרנדיקן הויז, האָט דער פייעטאָן זיך אָפּגעשטעלט.

ר' מרדכי לייב איז צוגעפאָרן צו ר' ליפּא לייב־גבאי, וואָס ווינט אין שכנות מיטן רבין, און וואָס האָט ביי זיך אין הויז אַ מין אכסניה בלויז פאַר בכבודיקע אורחים, מקורבים, וואָס קומען צופאָרן קיין ווין. נאָך איידער ער איז אַרויסגעפאָרן פון יאַנעווקע, האָט ר' מרדכי לייב געקלאַפּט אַ דעפּעשע קיין ווין, צו ר' ליפּאַן, מען זאָל אים צוגרייטן אַ חדר און מען זאָל אַלץ מסדר זיין על צד היותר טוב.

ר' ליפּא גבאי האָט אָפּגעגעבן ר' מרדכי לייבן אַ ברייטן שלום עליכם און האָט זיך שטאַרק דערפרייט מיט אים. אַ הויכער, אַ שמאָלער — מיט אַ שמאָלער באָרד, ווי א שנירל, און מיט אַ שאַרפער, קאַנטיקער נאָז — האָט דער גבאי געזופּט מיט אַ פּאָר פאַרשטאָפּטע נאָזלעכער און זיך מתנצל געווען:

„ראשית האָב איך גערעכנט, ר' מרדכי לייב, אַז איר קומט ערשט אָן מיטן „צוועלפער" און אַז איר פאָרט איבער פּרעראָו, והשנית בין איך עפּעס, לא עליכם, נישט בקו הבריאות. אַ שנופּפּען... איינע ערקעלטונג"...

„עט, ר' ליפּאַ, איר זענט מיר געוואָרן אַ ייד־באַביצע", האָט ר' מרדכי לייב אַ מאַך געטאָן. „נו, רינט אייך פון דער נאָז.. מאַלע וואָס"!

„איין קאַטאַר, לא עליכם", האָט דער גבאי זיך געקנוילט. „אַזיסטן וואָלט איך אייך געווען אָפּגעוואַרט, ניכט וואַר? דריי טעג, אַז איך בין נישט אַרויס מפּתח ביתי. אָבער, ברוך השם, ס'האָט שוין אָן אויסשטאַנד... ניכט וואַהר?"

ר' ליפּאַ, וואָס איז שוין היפּשע יאָרן אין ווין, האָט אַריינגעבראַקט דייטשע ווערטער אין זיין לשון, און האָט זיך אויך געפירט אַ ביסעלע „מאָדערנע", לויט דער צייט.

אַריינפירנדיק מרדכי לייבן אין דער גרויסער, באַלויכטענער עס־שטוב, האָט ער נאָך אַלץ געברייעט זיינס:

„יאָ, דאָס וועטער... נישט סטאַביל. ווי די אומשטענדן..."

מיטאַמאָל האָט ער אויפגעהערט פּאָנפּען, זיך דערמאָנט און אַ מאַך געטאָן:

„הכלל, מעריב האָט איר שוין געדאַוונט, ר' מרדכי לייב"?

„יאָ, אין צוג".

„טאָ גייט, זייט מוחל, זיך וואַשן און איר וועט גיין צום טיש. אגב", האָט דער גבאי אַ שמייכל געטאָן, „מיר'ן דאָ באַלד האָבן אַ שיינעם מזומן. אָבער גראָסאַרטיק! ר' משה קעשינעווער און ר' שמחה פּעשטער מיטן איידים זיינען דאָך דאָ".

„אַזוי? טאַקע גאָר אָנגעלייגט", האָט ר' מרדכי לייב זיך דערפרייט. „טאָקע גאָר חשוב"!

„זיי וועלן באַלד אַריינקומען. זיינען אין קלויז. עס קען גוט זיין, אַז מ'וועט נאָך היינט צוטרעטן מקבל־שלום זיין. כ'וועל אַליין דערנאָך צוגיין מיט אייך. ר' משה קעשענעווער איז אָנגעקומען נאָך אינדערפרי. און ר' שמחה איז נאָך דאָ פון נעכטן אָן. ניכט וואַהר"?

„גאָר חשוב"! האָט ר' מרדכי לייב איבערגעחזרט. „מ'וועט זיך זען מיט יידן, וועט מען זיך זען. פאָר דער רבונו של עולם און דערנאָך „ער" זאָל מאריך ימים זיין".

ס'האָט געמיינט אַזוי: צוליבן רבין וועט מען זיך דאָ קענען זען מיט יידן פון אונגאַרן און פון רומעניע. מען קומט דאָך אַהער פון עק־וועלט. נאָר דערביי

האָט ר' מרדכי לייב אַרויסגעלאָזט אַ זיפץ. און דאָס האָט געמיינט אַזוי: ווער ווייסט, צי זיי קומען אין פריידן, צי אין ליידן.די יידן פון בודאפעסט און קעשינעוו?

און ר' מרדכי לייב געדענקט דאָך יענע גוטע יאָרן, ווען מען פלעגט זיך טרעפן אין טשאָרטקאָוו מיט פריילעכע הערצער, און צו דער שמחה און צו דעם תענוג איז גאָר קיין גבול נישט געווען. ממש ס'חיות פון דער וועלט. עס ליגט אים נאָך אין טעם דער לעצטער שבועות אין טשאָרטקאָוו, ווען ער, ר' מרדכי לייב, און משה קעשינעווער (יונגעלייט געווען) האָבן אַרומגעטאַנצט זיבן מאָל אַרום דעם רבינס הויף. און ווער ס'האָט דאָס נישט געזען, דער האָט אין זיין לעבן קיין אמתע שמחה נישט געזען...

„נו, נו, ר' מרדכי לייב“, האָט דער גבאי אים געמונטערט פון זיין פאַרטראַכטקייט. „נו, אָ, צוערשט גייט אַריין אין אייער חדר אַריין זיך מאַכן באַקוועם. ניכט וואַהר? און דערנאָך וועט מען זיך וואַשן... ביטע שיין“...

ר' ליפא גבאי איז נאָכגעגאַנגען ר' מרדכי לייבן עטלעכע טריט, געעפנט פאַר אים די טיר צום באַזונדערן צימער און תיכף ומיד זיך אומגעקערט. עס איז געווען אַ טעם דערביי. אין האַלב אָפענעם קאָרידאָר האָט ער דערזען זיין פרידאס קאָפ. ער האָט געזען ווי זי לעקלט און פוצט זיך אין וועג אַריין, שטייענדיק פאַרן שפיגל, וואָס דעקט צו אַ האַלבע וואַנט. האָט ער זיך צוגעשאַרט, צוגעזייטלט אויף די שפיץ־פינגער, און אַ פאָנפע געטאָן:

„און וואָס איז שוין היינט ווידער, וואָס? וואָס איזט ווידער לאָס, וואַס“?

„ניקס, הער גראָס־פאַפאַ“, האָט פרידאַ זיך אַוועקגעשטעלט אויף דער שוועל אין איר גאַנצער גרויס, „ניקס“.

„לויפסט שוין ווידער ערגעץ אין אַ „וואַריעטע“, אַז ווערן זאָל פון אייך וואַריאַטן“! האָט ר' ליפא געזאָגט, קוקנדיק אויף זיין אייניקל מיט קרומע בליקן. „צי דו גייסט גאָר בומלען און טומלען און זיך שלאָגן מיט דרענגלער? אויב שוין גיין אין די גוישע וועגן, איז כאָטש טאָן דאָס, וואָס לאה האָט געטאָן. זי וועט כאָטשבי באַלד ווערן איינע מעדיצינערין, איינע דאָקטאָרין. איז כאָטש האַלבע לייד. ניכט וואַהר? און דו וואַס?“

פרידאַ און די לאה, וועלכע ער האָט דערמאָנט, זיינען צוויי אייניקלעך, קינדער פון זיין זון בעריש, וואָס איז אַוועק פון דער וועלט יונגערהייט. די צוויי מיידלעך כאָוועט זיך איצט ביי אים. די עלטערע, לאה, אַ שטילע און אַ בעל־מוח האָט זיך גענומען שטודירן, און זי ווערט באַלד אַ דאָקטאָרקע. דאָס איז כאָטש קיין בושה נישט. אדרבא, אַז מען וויל, איז עס אַ שטיקל כבוד אויך. אָבער די־אָ פרידא, די פריידל, — קוקט זי נאָר אָן מיטן רויטן פלאַשטש מיט די פאַטלעם האָר, ווי אַ בחור, און מיטן דאַרן נעזל, קוקט זי אָן! — זי לערנט אויך. אָבער וואָס אַזעלכעס, ווייסט מען נישט. עפעס פילאָסאָפיע און שטותעריי. דערפאַר ווייסט מען שוין גאָר, אַז זי איז אַ „פאַרברענטע“ סאָציאַליסטקע, שלאָגט זיך אויס מיט אַלע סטודענטן, קריכט אַרום אויף פאַרזאַמלונגען, און, צו די צרות, ליגט זי נאָך איבער אין די אָפערעס, אין די קאַבאַרעטן, טרינקט ביר און רויכערט ציגאַרעטן.

פון פרידא האָט ער צרות און יסורים און ס'איז אים אַ בושה פאַר לייט. מען שושקעט זיך דאָך, אַז זי שלעפט זיך אַרום מיט עפעס אַ שייגעץ, אַ פראָסטן שלאָסער־יונג. ער, דער זיידע, האָט זיך זייער שטאַרק מצער געווען צוליב פרידאַס גענג. אַז זי נעמט דאָך און באַגראָבט בידים זייגע אַלע פלענער און קאָמבינאַציעס. און מיט די אייגענע הענט מאַכט זי אַ תל פון זיך אַליין. וואָלט זי זיך געהאַלטן האַלב־וועגס אין דער מעלה, וואָלט ער דאָך געפונען פאַר איר די פיינסטע „פאַרטי“, ניכט וואַהר? אָט דאָ־אָ, טאַקע ביי זיך אין הויז, וואָלט ער דאָך געקענט ברעכן טעלער, אַריינכאַפן פאַר איר אַ פיינעם בחור און פאַר זיך אַ שיינעם און נגידישן מחותן, ווי ס'קער צו זיין. דער רבי וואָלט אַריינגעוואָרפן ס'גוטיקע וואָרט און ס'וואָלט געגאַנגען ווי געשמירט. אָבער גיי שריי

חי וקיים, אַז אָט — נאָר זי לויפט! און דוקא פּונקט ווען ר׳ מרדכי לייב און ר׳ משהלע קעשינעווער און ר׳ שמחה הערץ זיינען דאָ. זיי האָבן מעזיניקלעך און אייניקלעך און מזומנים, און זוכן שיינע כלות ווי מיט ליכט. און נאָר זיי? אַנדערע זוכן דאָס אויך, ניכט וואהר? יאָ!

„היינט אָוונט וואָלסטו געמעגט זיצן אינדערהיים. יאָ, פרידאַ?" איז ר׳ ליפּא געוואָרן אַ ביסל מילדער, „ניכט וואהר? ס׳איז כדאי, אַז... אַז מען זאָל דיך זען. די וועלט ווייסט, אַז כ׳האָב אייניקלעך, מיידלעך-אַנטיקלעך, נאָר זען, זעט מען זיי נישט. נו, וואָס זאָגסטו? פילייכט וואָלסטו היינט דערלאַנגט צום טיש"?

אותו רגע האָט ר׳ מרדכי לייב זיך צוריק באַוויזן אין עס-שטוב, שפּאַנענדיק געלאַסן, מיט געמאָסטענע טריט. ער האָט געווישט די הענט אין אַ גרויסן טערקישן האַנטוך, וואָס איז ביי אים געווען פאַרוואָרפן איבערן אַקסל, געזאָגט ברייטלעך און הויך דעם „אשר יצר", פאַרקירעווענדיק זיך צום טיש.

פּונקט אין דער מינוט האָט פרידאַ אַרויפגעצויגן דאָס בערעטל אויפן קאָפּ, אַ שמאָרע געטאָן מיטן נעזל און געמאַכט אַ ווייגשל מיט די ליפּעלעך:

„ווידערזען, גראָס-פּאַפּאַ... גוטע נאַכט די הערשאַפטן"...

„נו, נו, פריידעלע... אָבער זע, זיי צוריק באַצייטנס", האָט ר׳ ליפּא, באין ברירה, אָפּגעענטפערט, נישט וועלנדיק מאַכן קיין לייטיש געלעכטער. „גיי, גיי, אויב ס׳איז אַזוי נויטיק... נו, מהיכי תיתי... גיי, ניכט וואהר"?

מניה וביה האָט דער גבאי זיך אויסגעדרייט צו ר׳ מרדכי לייבן:

„ס׳איז מיין אייניקל... פריידל... אַן אַנטיקל... איר׳ט זי נאָך זען... אַ מיידל מיט אַלע מעלות... גאָלד מיט בריליאַנטן"...

„מע... מ... מניא", האָט ר׳ מרדכי לייב אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ. „מ... מממ... מ.... המוציא לחם מן הארץ".

דערלאַנגט צום טיש האָט פּתחיה דער געלער „טומטום", אַ בחור מיט אַ ווייבערישן קולכל, וואָס האָט זיך פאַרוואַלגערט אַהער פון ערגעץ אַ שטעטל אין דער סלאָוואַקיי. ר׳ ליפּא האָט אים געמאַכט פאַר אַ קעלנער און פאַר כל וכל ביי זיך אין הויז. אין אַ פּליושענער יאַרמולקע אויפן קאָפּ, די געלע שטייפע פּאות, אָנגעריבענע מיט זייף, פאַרשאַרט הינטער די אויערן, אין אַ ווייסן פאַרטוך איבערן טלית קטן, האָט דער דאָזיקער פּתחיה געטראָגן די טעלער מיט געקעכצן און אונטערגעטענצלט דערביי:

„צ׳היט׳צאַד ס׳האָים! היצאַד! ס׳האָים צ׳היצאַד"!

דאָס האָט ער אַזוי געוואָרנט, אַז מען זאָל זיך היטן קעגן די הייסע שיסלען זופּ, וואָס ער דערלאַנגט.

נאָך די ערשטע פּאָר לעפלען געקעכץ, וואָס ר׳ מרדכי לייב האָט גענומען, האָט ליפּא גבאי געוואָלט מיט אים פאַרפירן אַ שמועס, אַ טאַפּ טאָן „אין וואָגן" און טאַקע נאָכאַמאָל דערמאָנען זיין אייניקל פריידל, נאָר דאָ האָבן זיך דערהערט טריט.

„ר׳ משה און ר׳ שמחה הערץ"! האָט דער גבאי אויסגערופן. „אָט-אָ"!

די שלום עליכמס זיינען געווען ברייטע, הויכע און וואַרימע:

„שלום עליכם, מרדכי לייבעניו, אַי-אַי"!

„שלום עליכם, משהלע! עליכם שלום"!

„שלום עליכם, שמחה, שלום עליכם"!

„עליכם שלום, וויי, וויי"!

„וואַ-וואַ! ס׳מאַכט מען גוטס"?

„ס׳מאַכט מען? וואַ-וואַ! טאַ-טאַ"!

ר׳ משהלע קעשינעווער, אַ קורצער און געפּאַקטער, מיט אַ שיינעם בייכל, מיט ראָזעווע בעקעלעך און אַ שפּאַקאָוואַטן בערדל, האָט זיך גאָרנישט געקענט אָפּרייסן פון ר׳ מרדכי לייבן. ער האָט אים געקלאַפּט אין פּלייצע מיט די פויסטן, געבוכצעט אין אַן אַקסל, און זיינע גרויסע אויגן זיינען, פון פרייד, געשווומען ווי אין אַ פעטער יויך.

— מרדכי לייבעלע סערצע, אַ געזונט. זע=זע! פֿון וואַנען האָסטו געוווּסט? זע=זע! ס'עט שוין זיין וויל און גוט!"

די ווערטער זיינען ביי אים אַרויסגעקומען ווי מיט אַ געזאַנג, און ער האָט דערביי צוגעטופּעט מיט די פּיס.

ר' שמחה הערץ פּעשטער, ווידער, מיט אַ פּעך=שוואַרצער באָרד, פייערדיקע שוואַרצע אויגן און אַ שאַרפער אָדלער=נאָז, האָט בלויז אונטערגעברומט:

„ס"איז רעכט. רעכט. מר כי אתריה ומר כי אתריה... רעכט. רעכט".

עפּעס אַן אימה האָט ער אָנגעוואָרפן דער דאָזיקער אונגאַרישער גלאָז=פּאַבריקאַנט. מ'האָט אים געהאַלטן פאַר אַ שטיקל „מקובל", וואָס „עוסקט" זיך. משהלע קעשינעווער האָט פון אים צוביסלעך חוזק געמאַכט:

„אַז ער איז אַ פאַרויכערט שטיק גלאָז, אַ פינסטערס... ס'איז גוט דורך אים צו קוקן אויף אַ לקוי=חמה... אָבער קיין זון זעט מען נישט... און ס'הייסט נאָך שמחה, הייסט עס!.... צום=גדליה האָט מען דיך באַדאַרפט רופן!"

און ר' משהלע האָט גענומען רעדן, האָט ער שוין נישט אָפּגעלאָזט:

„נאָר נישט געזאָרגט. די וועלט וועט מיטן אויבערשטנס הילף זיין אַ וועלט. אַי דער רומענער, דער ציגיינער, גיט אַלעמאָל אַרויס נייע גזירות קעגן יידן? נו, וועלן זיי, אם ירצה השם, בטל ווערן! דו, פלאָקנשיסער!" האָט ער זיך אַ דריי געטאָן צו פּתחיה דעם קעלנער „ברענג נאָך אַריין אַ ביסל „טאָקייער". תיקון, יידן, תיקון! איז וואָס זאָל איך דאָ ברייען אַ סך? דערווייל, כל זמן מען לאָזט, דרייען זיך נאָך מיינע דריי מילן. און דער ווייַן=מסחר איז נאָך אויך אַ מסחר. און ביי דיר, מרדכי לייבעניו, וואָס איז ביי דיר? ביי אייך דאָרטן אין דעם פּוילן, אין דעם „פּוילעניו"?"

ר' מרדכי לייב האָט צורעכט געמאַכט דעם צוויקער און אַ גלעט געטאָן די באָרד:

„מלכות הרשעה, פּוילן, איז נישט בעסער פון דיין רומענער. היינו הך.. מען רייסט די הויט פון יידן... דאָס טאָרסטו נישט, ס'אַנדערע מעגסטו נישט און ס'דריטע זאָלסטו נישט. סאַמע לאוון... אפילו שחיטה ווילן זיי דאָך פאַרבאָטן".

„אי, נו אָ!!!" האָט שמחה הערץ פּעשטער אַרויסגעברומט. „שא, אלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא. מ'מוז צוערשט ווערן טונקל... טונקל... כדי צו האָבן אמונה און בטחון. ווו איז בטחון ווו? יידן, בטחון"!

„צדק, צדק", האָט ר' משהלע אַ קלאַפּ געטאָן מיט אַ לעפל איבער אַ שיסל. „לאָמיר רעדן וועגן פריילעכע זאַכן. אָט זוך איך אַ חתן פאַר מיין מעזינקע. אַ מיידל אַ יפת תואר און מיט אַלע מעלות. און וואָס זאָל איך דיר זאָגן, מרדכי לייב? שאַ=נאָר, וואָס טוט זיך ביי דיר?"

ר' מרדכי לייב האָט זיך אויף אַ מינוט פאַרקלערט און אַרויסגעלייגט דעם גאָפּל פון האַנט:

„נו, יאָ", האָט ער זיך ווי דערמאָנט, „מיין עלטסט אייניקל, מיין מאָטלם בכור, לוי, שטייט אין שידוכים. אַ בחור אַ כלי מפואר, א קאפירער אתרוגל".

„אם כן", האָט שמחה הערץ זיך ווידער אַריינגעמישט מיט אַ ברום. „איז נו, אָ?"

דער „נו=אָ" איז געווען אַ פּשוטער: איינער האָט דעם חתן, דער צווייטער די כלה, איז צי וואָסזשע קווענקלט מען זיך דאָ, צי וואָס?

אויף דערויף האָבן ביידע, אי ר' מרדכי לייב, אי ר' משהלע, געענטפערט מיט אַ גיכן „נו=נו". ס'האָט געמיינט: מהיכי תיתי און אדרבא. מ'וועט שוין אַ שמועס טאָן, וואָרום אפשר איז טאַקע באַשערט...

פּתחיה דער קעלנער האָט דערווייל געבראַכט אַ בייכיקן בוטעל מיט טאָקייער ווייַן. מ'האָט אָנגעגאָסן די גלעזלעך און ס'איז אַוועק אַ „לחיים" מיט אַ ברען. ליפּא גבאי האָט זיך צוגעשאַרט צום טיש, מיטגעשלעפּט נאָך אַ צוויי יידן, וואָס זיינען בעת מעשה אַריינגעקומען, און באַלד האָט זיך דערהערט אַ נייער ניגון מיט ווער=

טער, וואָס ר' משהלע האָט געבראַכט פון קעשינעוו. און אַ סברה, אַז די גראַמען האָט ער אַליין געמאַכט, מחמת ער איז אַ שטיקל בריה אין בדחנות אויך:

„אָט אַזוי, אָט אַזוי, כי לעולם חסדו.
פון בעסאַראַביע ביז קיין ווין
טועז יידן צום רבין ציען
כי לעולם חסדו...
מבסרביה עד לווינה
חדווה דיצה רינה...
כי לעולם חסדו
אָט אַזוי, אָט אַזוי כי לעולם חסדו"...

קאַפּיטל 14

פאַרן צדיק הדור

דער „טשאָרטקאָווער“ האָט אַריינגעשאַרט דעם „פדיון“ פון עטלעכע באַנקנאָטן אין אַ געגראַווירטער שקאַטולע אַריין, אַ קוק געטאָן אין דעם „קוויטל“, וואָס ר' מרדכי לייב האָט אים דערלאַנגט, און עס אַוועקגעלייגט אין אַ זייט. ער האָט אַביסעלע אויסגעבויגן דעם קאָפ, פאַרזשמורעט די אויגן און דורך שמאָלע שפעלטעלעך געקוקט אויף מרדכי לייבן, וואָס איז געשטאַנען בדחילו ורחימו ביים ראַנד פון טיש.

דעם רבינס באָרד, גרוי און שיטערלעך, אויבן ברייט און אונטן פאַרענדיקט מיט אַ לענגלעכן שפיץ, האָט לייכט אַ פלאַטער געטאָן. ס'האָט זיך דערהערט אַ קול, ציטערדיק און אָפגעהאַקט:

— שם יתברך ט'העלפן. בטחון! הערסט, מרדכי לייב, וואָס כ'רעד צו דיר?

אַ ווײַלע איז דער רבי אַנטשוויגן געוואָרן און זיך אָנגעשפאַרט אָן געשניצטן אָנלען פון געבעטן שטול. ער האָט פעסטער איינגעצויגן די צוקנדיקע אויגנדעקלעך און אויף זיין געלבלעכן פנים מיט די שאַרפע קינבאַקן איז ווי פאַרגליווערט געוואָרן אַ דין שמייכעלע.

ר' מרדכי לייב האָט דערפילט, אַז עס האַקט זיך ביי אים אונטער אַ קני. ער האָט געאָטעמט אומרואיק און שווער. דאָס שטילשווייגן איז געווען אַזוי טיף, אַז ער האָט געהערט דעם טיקטאַק פון רבינס בייכיקן, גאָלדענעם ירושה־זייגער, וואָס איז געלעגן אויף אַ קרישטאָלענער טאַץ. ער, מרדכי לייב, קען דעם דאָזיקן זייגער: ער איז נאָך פון רוזשינער, זכותו יגן עלינו; ער איז אַן אַנטיק. ער קלינגט אויס די שעהן און, ס'איז קיין סוד נישט, אַז אין אים איז פאַראַן אַ פאַרבאָרגענער קלאַנג, וואָס וועט זיך דערהערן פאַר שופר של משיח און וועט אָנזאָגן, אַז די גאולה קומט. דער „אַלטער“ זכותו יגן עלינו האָט אַמאָל מרמז געווען, אַז ר' ישראלניו, טאַקע דער, פאַר וועמען ער שטייט אַציגד, פילט ווען דער דאָזיקער זייגער וועט אויסקלינגען מיט זיין פאַרבאָרגענעם קלאַנג... נישט נאָר פילט ער בחוש, נאָר ער ווייסט אויף קלאָר...

ר' מרדכי לייבס בליק איז אויך געפאַלן אויף דער פאַרזיגלטער גלעזערנער רער, אין וועלכער עס ליגן עטלעכע גרויע האָר, קוים צו כאַפן מיטן אויג, דאָס זיינען דריי האָר פון בעל שם טוב הקדושס באָרד, אַ קליין לעמפל האָט געוואָרפן אַ מאַטע שיין אויף דער גלעזערנער רער פון וועלכער ס'האָט געווייעט מיט סוד. אַ סברה, אַז צווישן דעם גאָלדענעם זייגער און דער גלעזערנער רער איז דאָ אַ קשר און אַ שייכות, ווענן וואָס מען רעדט בלויז אין דער שטיל... ווען דער זייגער וועט קלינגען מיט יענעם רעכטן קלאַנג, וועט זיך עפענען די רער און עס וועלן זיך רירן די האָר: דער אָנזאָג פון תחית המתים; און נאָך און נאָך...

— מרדכי לייב — האָט דער רבי זיך מיטאַמאָל ווי אויפגעכאַפט — וועסט אַקערן און זייען און שניידן. 'שם יתברך ט'העלפן. ס'וועלכעווער גוט איז נאָך אַלץ אַ גוט. סט'געמיינט שוין הפקר? נישט הפקר! פאַראַן אַ יסוד. הערסט, מרדכי לייב?

— יאָ, רבי.

— און ארץ ישראל איז אוודאי און בפירוש דער גרעסטער ענין! — האָט

דער רבי אַ מאַר געטאָן — און כ'וואָלט אַליין אויך געוואָלט גיין. אוי, געוואַלט, וואָלט איך שוין געוואָלט!

דער רבי האָט אַ קוק געטאָן אויפן זייגער, ווי ער וואָלט איצט געוואַרט אויף דעם באַהאַלטענעם קלאַנג, געוואָרפן אַ בליק אויף דער גלעזערנער רער מיט די האָר, און ביי ר' מרדכי לייבן האָט זיך אַ וואָרף געטאָן דאָס האַרץ... אפשר, אפשר נייגט דער רבי שוין אַן אויער? ווער ווייסט? נישט איינמאָל האָט ער דאָך אַליין מרמז געווען, אַז עקבתא דמשיחא איז נאָענט, און דערנענטערט זיך....

— אַי, וואָלט איך געוואָלט! — האָט דער רבי איבערגעחזרט, אָבער איצט מיט אַ זיפץ — נאָר נעמען און איבערלאָזן מיינע יידן אַזוי־אָ? זיץ איך און וואַרט און זוך, און כ'אַר און כ'היט. וואָרין, כאָטש ער זאַמט זיך, וועט ער דאָך קומען. כ'היט און כ'אַר יעדן טאָג. און... און... כ'קוק אויף די ווייזערס... הערסטו?

ס'איז געווען אַ פרישער רמז, אַז דער רבי וואַרט אויף דער גאולה קרובה און איז מכוון די שעה. ר' מרדכי לייבן איז געוואָרן היים און קאַלט און ווידער היים איבערן גאַנצן געביין.

— וואָסזשע? 'עסטו, מרדכי לייב, כאַפּן די פיש פאַר דער נעץ? וועסטו, מרדכי לייב, נעמען און איבערלאָזן דיינע יאַנעווקער יידן און הייט־הייט, איידער מ'אָמיר נאָך געהערט אַ שאָרך?

— ביזט משיג, מרדכי לייב?

— יאָ, רבי. אָבער מיין דוד שרייבט פון ארץ ישראל, אַז...

— כ'ווייס! כ'ווייס וואָס ער שרייבט! — האָט דער רבי זיך אַ וויג געטאָן אין שטול — ער רופט דיך אַהין. און פאַרוואָס זאָל ער דיך נישט רופן. אוודאי דאַרף איינער רופן דעם אַנדערן. כ'ווייס, כ'ווייס.

דער רבי האָט אָנגעוויזן מיט אַ ווייסן לאַנגן פינגער אויף דודס בריוו, וואָס מרדכי לייב האָט געהאַט אַוועקגעלייגט אויפן טיש און אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ:

— לאָז איבער דעם בריוו ביי מיר. דער בריוו איז דאָך, אַז מען וויל אַ חותם, אי שורש, אי ניגון, אי תפילה... און תפילה איז דאָך אהבה. די גרויסע ליבשאַפט צום באַשעפער. יתברך, און צו יידן, און טאַקע צו באַשעפענישן. אהבת הבריות! ס'אַ מדרגה. און צו מדרגות דאַרף מען זיך רייסן. נו, דער אויבערשטער ט'העלפן. בלייבסט דאָך צו סעודה פורים. קום־זשע אַריין שושן פורים זיך גע־זעגענען.

— יאָ, רבי.

— גיי לחיים ולשלום.

נאָכן „פּראַוועו" זיך און נאָכן שמועס מיטן רבין איז ר' מרדכי לייב געווען שטאַרק צעחושט. אין זיין געמיט — אין גאַנצן געביין, אין דער נשמה, אין האַרץ — האָט זיך גערודערט ביז גאָר.

כדי תופס צו זיין און גוט צו צעקייען וואָס דער צדיק יסוד עולם האָט גע־זאָגט סיי בפה מלא, סיי דאָס, וואָס ער האָט געגעבן אָנצוהערן בדרך רמז, האָט ער זיך אַרויסגעלאָזט אינדרויסן אַרוים אויף אַ שפּאַציר. ס'איז שוין געווען שפּעט אין אָוונט, אָבער אויף דער „פּראָמענאַדע" און אויף די זייטיקע גאַסן אַרום איז נאָך געווען גאַנץ לעבעדיק. ר' מרדכי לייב האָט געשפּאַנט פּאַמעלעך איבערן טראָ־טואַר, ביים ראַנד, פּאַזע די נאַקעטע אַקאַציע און קאַשטאַנען ביימער, פון צווישן וועלכע ס'האָבן אַרויסגעפינקלט באַהאַלטענע לעמפּעלעך. ער האָט זיך געהאַלטן אָן אַ זייט, כדי קיינער זאָל נישט מבלבל זיין דעם געדאַנק. בעת מעשה האָט מרדכי לייב דערפילט, אַז אַ וואַרעמקייט גייט אויף טיף אין אים. און פון וואַ־נען נעמט זיך דאָס? — זאָג, אַז דאָס נעמט זיך פון דער גרויסער לויטערקייט, וואָס ער האָט איינגעזאַפּט אין זיך בעת ער האָט געקוקט אין רבינס צורה; און אויך פון דער ליכטיקייט פון „זיינע" רייד, מיט וועלכע ער האָט זיך אָנגעטרונ־קען, שטייענדיק ביים הייליקן קוואַל...

און די לויטערקייט און די וואַרעמקייט זיינען דאָך חיזוק, שטאַרקונג — וואָרים זיי טוען שטאַרקן די אמונה, אַז דער פאָטער אין הימל, דער כל יכול,

מזדווג זיין, בכל נפשך, מיטן גאַנצן נפש, כדי דאָס לעבן זאָל האָבן אַ טעם. און פון אהבת הבורא יתברך דערגרייכסטו די מדרגה פון אהבת ישראל און אהבת הבריות און דו גייסט מיט זיכערע טריט. און אויב אַזוי, איז וואָס מיר ווילכעווער „גוט“, ווער מיר חומר, און וואָס מיר ריווח און היזק, און וואָס איז דער גאַנצער טאַראַראַם? וואָס איז דער רעש, ווען די גאולה איז קרובה לבוא און דער גאָלדענער זייגער וואַרט? קודם כל תכלית פאַר דער נשמה, דראַפּע זיך אַרויף, אַרויף און דער גוף וועט שוין ממילא אַרייַנכאַפּן דאָס, וואָס ער דאַרף, קודם גרייט צו די נשמה, אַז זי זאָל ווערט זיין אויפצונעמען יענעם קלאַנג...

ר׳ מרדכי לייב האָט געשפּאַנט אַרונטער־צו, מיט דער אַלייע, און בהיסח הדעת זיך פאַרקירעוועט אין אַ טונקל געסל אַריין. פאַרזונקען אין רעיונות, האָט ער נישט געוווסט ווו ער איז און כמעט נישט געהערט דעם געפּילדער און די לידלעך, וואָס האָבן זיך געריסן פון שענקן און פון אָרימע דירות אין דרויסן אַרויס. מיטאַמאָל איז ער געבליבן שטיין און זיך מער נישט געקאָנט רירן פון אָרט: אַ כאָפּטע שכורע הולטאַיעס, יונגן און מוידן, האָבן אים פאַרשפּאַרט דעם וועג.

— יודע פּערעקע! — האָט איינער פון די חברה־לייט אויסגעשריען — יודע, ס׳קומט דיין סוף!

— הייל היטלער! — האָט אַ מויד אַרויסגעקוויטשעט — הייל היטלער!

— הייל — האָבן זיך אַלע צעבילט — הייל!

די צעיאַכמערטע מויד האָט אַ פּאָכע געטאָן מיט שירעמל און עס אַרונטערגעלאָזט אויף ר׳ מרדכי לייבס קאָפּ:

— היטלער וועט אונז ראַטעווען פון דיר!

אַ פריטשמעליטער איז ר׳ מרדכי לייב געשטאַנען און נישט געוווסט וואָס מען שרייט און וואָס מען וויל. שאָטנס האָבן אים געטאַנצט פאַר די אויגן און ער האָט גאָרנישט געזען און געהערט.

און אַזוי האָט ער אויך נישט געזען ווען און ווי אַזוי די כאָפּטע האָט זיך אָפּגעטראָגן און אַוועק. אין זיינע אויערן האָט אָבער געקלונגען איין נאָמען, איין וואָרט „היטלער“ און ס׳האָט געבויערט ווי אַ שרויף. ער, ר׳ מרדכי לייב, האָט געוווסט, אַז אין דייטשלאַנד בושעוועט אַרום עפּעס אַ צורר־היהודים, בילט און שימפּט, וויל ווערן דער מושל, און זאָגט־צו, אַז ער וועט עוקר מן השורש זיין אַלע יידן, יונג און אַלט. אויך אַהער קיין עסטרייך, קיין ווין, האָט דאָס חולאת זיך אַריינגעכאַפּט. משמעות, אַז די דאָזיקע הפקר־יונגן, וואָס זיינען אים איצט באַפאַלן, זיינען פון דעם ימח־שמוניקס כח. ער שטאַמט דאָך, הייסט עס, פון הי, דערדאָזיקער הונטסוואָט און שונא ישראל, וואָס וויל אויפרודערן די וועלט. וועט זי שווייגן, די וועלט, און אים לאָזן בושעווען? איז געמאָלט, אַז אַ גרויסער בראַנד זאָל אָנגעצונדן ווערן פון איין עק ביזן אַנדערן?

ר׳ מרדכי לייב האָט זיך איצט געפּעדערט צוריק צו זיין אכסניה און, שפּאַנענדיק אינדערגיך, געצויגן אַ געדאַנק: און מי יודע? אויב ס׳איז איצט טאַקע די צייט פון חבלי משיח, איז געמאָלט, אַז גרויסע סכנות און גרויסע פינצטערנישן זאָלן אַראָפּנידערן, איידער ס׳וועט אויפגיין דאָס גרויסע ליכט... ס׳איז געמאָלט...

און ווייל ער האָט זיך געשטאַרקט און געגלויבט, אַז מנצח זיין וועט, סוף כל סוף דאָס ליכט, האָט ער זיך נישט־וויסנדיק געמאַכט און פאַרשוויגן די גאַנצע מעשה מיטן איבערפאַל, ווען ער איז אָנגעקומען צוריק צו ר׳ ליפּא גבאי אין הויז אַריין.

— מרדכי לייבעניו, ווו ביזטו, ווו? — איז אים ר׳ משהלע קעשינעווער אַנטקעגנגעלאָפן — ווו ביזטו געלם געוואָרן? ביזטו געגאַנגען הוליען איבער ווין? זיי זיך מודה! טי, די, די דאַם—באַם! הוליאַקע, דראַביוהאַי, זאָג אויס! בים־באָם־באַם!

ר' משהלע האָט אונטערגעזונגען, צוגעקנאַקט מיט אַ פֿינגער און איז גע־ווען שטאַרק אויפֿגעלייגט:

— קום אַהער, מרדכי לייב — האָט ער אים אַ שלעפּ געטאָן — כ'וויל מיט דיר רעדן תּכלית. אָפֿענע דיבורים. געפֿעלסט מיר פֿאַר אַ מחותּן. כ'וויל דיין אייניקל פֿאַר אַ חתן, וויל איך. „ער" זאָל לעבן האָט מיר געזאָגט, אַז ס'איז אַ גלייכע זאַך, איז עס. דיר וועט „ער" עס אויך זאָגן. מען דאַרף זיך מיישב־זיין וועגן אַ צונויפֿפּאָרעכץ.

גערעדט האָט ר' משהלע און ר' מרדכי לייב האָט בלויז געשאָקלט מיטן קאָפּ.

— הערסטו, מרדכי לייב, וואָס איך טראַכט? אַזוי ווי קיין קעשינעוו וועט איר זיך דאָך נישט שלעפּן, און אַזוי ווי איך דאַרף זיין אין לעמבערג, איז מיר איינגעפֿאַלן, אַז אם ירצה השם נאָך פּסח, סאַמע ל"ג בעומר, זאָל איך קומען מיט מיין כּלה־מיידל אַהין, קיין לעמבערג, הייסט עס. און דו, מצדך, וועסט אַהין אַריינקומען מיט דיין אייניקל דעם חתן־בחור, און מיט דיין איידים שמריה. ווי הייסט ער, דער בחור? לוי, האָסטו געזאָגט? די כּלה הייסט גאָלדע ברכה... עס איז רעכט, איאָ?

איידער וואָס־ווען איז דער ענין געווען פֿאַרטיק, און מ'האָט שוין ווידער געטרונקען „תּיקון" און זיך משמח געווען.

די אמתע שמחה איז ערשט געקומען פּורים, ווען ר' מרדכי לייב און משה־לע קעשינעווער זיינען געזעסן ביים רבינס טיש, ביי דער גרויסער סעודה, וואָס איז היי־יאָר געווען וואַזשנער און ברייטער, ווי אין די אַלע יאָרן, וואָס דער טשאָרטקאָווער זיצט אין ווין.

די „קלויז", וואָס דער רבי האָט ביי זיך אין הויז, איז געווען געפּאַקט שוין פֿון מיטן טאָג אָן. נישט נאָר האָט מען דאָ געזען יידן מיט שטריימלעך, וואָס זיי האָבן געבראַכט הינטער די פּאָלעס און זיי אָנגעטאָן אין פֿירהויז, נאָר ס'האָבן זיך אויך געוואָרפֿן אין די אויגן „טייטשעלעך" און צילינדערס, מיט געגאָלטע בערד. זיי זיינען „חסידים", זיינען זיי, האַלטן פֿון רבין אַ געוואַלט, און „ער" זאָל לעבן האַלט פֿון זיי. דיזאָזיקע „דייטשוקעס", שמועסט מען, זיינען מענטשן מיט מידות טובֿות, און זייערע יידישע קישקעס איז גאָרנישט אָפּצושאַצן, ווי איר קוקט זיי אָן...

די „קלויז" האָט געפֿינקלט פֿון כּלערליי מנורות און לאָמפּן און לעמפּעלעך, און די שיין האָט זיך געכוואַליעט אויף דער סטעליע און איבער די ווענט. די שמחה האָט מען ממש געקאָנט אָנטאַפּן מיט די הענט.

דער גרויסער טיש, וואָס איז געווען געדעקט פֿון איין עק קלויז ביז אין אַנדערן, איז געווען פֿאַרשפּרייט מיט פֿאַרבלענדיקע טישטעכער און אויף זיי טייערע כּלים, גאָלד און זילבער און בורשטין און קרישטאָל; וכלים מכּלים שו־נים, טאַקע ווי אין דער מגילה שטייט. און דער פּורים־קוילישט, וואָס איז גע־לעגן אין סאַמע מיט, איז געווען גרויס ווי דער לויתן, געפֿלאָכטן מיט טורעמס און טורעמלעך... ער האָט פֿאַרשמעקט מיט זיינע ראָזשינקעס און געלעכלעך און זאַפֿראַן. אַ קוילישט — אַ רמז, אַ ווונק...

ר' מרדכי לייבן און ר' משהלען האָט יששכר־בער, דער טיש־גבאי, דער כּדרן און הויפּט־סאַרווער, אַוועקגעזעצט איינעם לעבן אַנדערן ביים רבינס לינ־קער האַנט. ס'איז געווען אי כּבוד אי אַן אָנצוהערעניש...

ס'האָט געדויערט היפּשלעך לאַנג ביז דער רבי איז אַרויסגעקומען פֿון זיין הדר מיוחד און געגאַנגען צום טיש. פֿון נאָך מעריבֿ אָן האָט מען לאַנג געוואַרט. די געהויבענע חסידים, מקורבֿים, בכּבֿודיקע יידן, אורחים, פֿון הי און פֿון ווייט, זיינען שוין לאַנג געזעסן אויסגעזעצט, און אַרום איז מען געשטאַנען אין ענג־שאַפֿט, קאָפּ אויף קאָפּ, נאָר די טיר פֿון חדר מיוחד האָט זיך נאָך אַלץ נישט געעפֿנט און אַלעמענס אויגן האָבן זיך כּסדר געריסן אַהין. יינגלעך האָבן צוגעלייגט אַן אויער און אַן אויג צום שליסל־לאָך, איבערגעגעבן וואָס זיי זען און הערן, און עלטערע לייט האָבן צו זיי נאַקיוועט מיט די פֿינגער, געמוסרט, געוואָרנט און

דערביי הנאה געהאַט. געאיילציקע יידן, די „יודעי־חן", האָבן זיך איבערגעוווּנקען: „ער" זאָל לעבן איז מסתמא מכוון טיפע כוונות, עוסקט זיך און גרייט זיך דאָרטן, אויף יענער זייט וואַנט... צו עפּעס גרויס, גרייט ער זיך...

מיטאַמאָל איז איבערגעלאָפן אַ געריוש איבער דער גאַנצער קלויז:

— מאַכט אַ וואַרע, פּנו דרך, אַ וואַרע מאַכט! דער רבי! דער רבי!

ר' ליפּא לייב גבאי האָט געעפנט די טיר און אויף דער שוועל האָט זיך באַוויזן דער רבי, אין גרויסן שטריימל מיטן אויפגעשטעלטן פּליושענעם וועדל, ווי אַ שפּיץ פון אַ קרוין, דער געבלימטער, אַטלעסענער כאַלאַט האָט געשיינט ווי אַ מלכותדיקע דעליע.

— שושנת יעקב, צהלה ושמחה, בראותם יחד תכלת מרדכי — האָט דער עולם אָנגעהויבן זינגען אַ פריילעכן מאַרש, זיך אויסגעשטעלט אין שפּאַלירן, לאָזנדיק אַ דורכגאַנג פאַרן רבין — תשועתם היית לנצח ותקותם בכל דור ודור...

מיט געמאָסטענע טריט איז דער רבי געגאַנגען צום טיש, צו זיין שטול, און הינטער אים דער זון און אייניקלעך, אין שטריימלעך און אין סויבעל־ספּאָדיקעס.

— אוי, ברוכים כל הצדיקים — האָט זיך געהויבן דאָס געזאַנג — אוי, כל הצדיקים ברוכים.... ברווווּוכים...

מער ווי אַלע יאָר האָט דער רבי דאָסמאָל „געזאָגט" ביי דער סעודה, און רייד האָבן זיך געפלאָכטן אין רייד. באַלד נאָך די פיש מיט ראָזשינקעס האָט זיך דורכגעטראָגן אַ „שאַ־שאַ" און תיכף האָט זיך דערהערט דעם רבינס קול:

— פאַרוואָס עפּעס ותקותם בכל דור ודור? איז משמע, אַז אין יעדן דור שטייט אויף אַ המן, וואָס וויל אונז פאַרלענדן, רחמנא לצלן. וואָלט דאָך אין יעדן דור באַדאַרפט זיין אַ נייער, עקסטערער פּורים פאַר די נייע עקסטערע סכּנית און יסורים און פאַר דעם נייעם נצחון און פאַר דער נייער שמחה? איז דער תירוץ, אַז ביים מסדר־זיין דעם ערשטן פּורים האָט מען שוין איינזינען געהאַט און אַריינגענומען אַלע פּורימס און נצחונות, וואָס וועלן קומען און קומען און וואָס זיינען באַשערט...

אויגן האָבן זיך איבערגעקוקט. משמעות, אַז דאָס איז אַ ווונק אויף נייע פּורעניותן, וואָס רוקן זיך אָן. וואָרים אָן דעם איז דאָך קיין נצחון און קיין שמחה נישטאָ...

ר' דן, דער חזן, וואָס איז געשטאַנען הינטערן רבינס שטול, אַ פינגער ביי דעם גאָרגל, גרייט אָנצוהויבן אַ נייעם ניגון, צווישן די פיש און די קרעפּלעך מיט יויך, האָט זיך שוין אויסגעהוסט און געלאָזט הערן דעם ערשטן „באָם".

נאָר דאָ האָט דער רבי אויפגעהויבן דעם גאָפּל און אַ טייטל געטאָן:

— למנצח על אילת השחר... קעגן וואָס איז דער פּסוק געזאָגט געוואָרן? דאָס איז געזאָגט געוואָרן אויפן דור פון מרדכי און אסתר. ביינאַכט, כאָטש עס איז נאַכט, זיינען פאַראַן די לבנה און די שטערן און די מזלות. אָבער ווען איז גאָר שטאַרק פינצטער? איידער עס גייט אויף דער מאָרגנשטערן. די לבנה טוט זיך אָפּ, די שטערן לעשן זיך אויס און די מזלות גייען אַוועק. אין יענער שעה איז די גרעסטע פינצטערניש. אָבער אין יענער שעה איז קודשא בריך הוא זיך מרחם און לאָזט אַרויס דעם מאָרגנשטערן און ער באַלייכט די וועלט. און דעמאָלט איז „שחר". ערב שחרית. און „שחר", וואָס איז מאָרגנשטערן, איז אויך דער טייטש קלאָרקייט און שכל. וואָרין דאָרט ווו שכל און קלאָרקייט, דאָרט איז ליכטיקייט. טוט זיך אָפּ די קלאָרקייט און דער שכל פון די אומות העולם, ווערט ביי זיי וימש חושך; ווערט גרויס פינצטערניש, ווי איידער דער מאָרגנשטערן גייט ווידער אויף... און ווען השם יתברך באַרעכנט זיך און הויבט ווידער אָן באַלייכטן די וועגן, קומט ווידער דער „שחר". דער שכל גייט אויף... דאַן גידערן אַראָפּ ישועות ונחמות... דאַן איז פּורים... ששון ושמחה...

איז דאָס אַ וואָרענונג? אַ טרייסט? צי ביידע באַגלייך? שווער געווען תופס צו זיין.

מ'האָט שוין געטראָגן די שיסלען קרעפּלעך מיט יויך און דער חזן, ר' דן,

האָט איבערגעזונגען שטיקלעך „קרובץ“ און האָט זיך געציקלט, צוגעבנדיק היץ און פייער צו זיינע משוררים:

— אַז מאַז כחו... יודע נגן...

דאָס חידוש איז געווען גרויס, למאי דער רבי האָט הייאָר כמעט נישט אי־בערחזרט די פורימדיקע ווערטלעך פון רוזשינער זיידן, און למאי ער האָט קיין איינענע נישט געזאָגט, ווי זיין שטייגער איז.

צופיל אַריינקלערן האָט מען נישט געקענט. מיט אַ גרויסן געפילדער זיינען אַריין פון דרויסן אַ חברה „פאַרשטעלערס“ אָנגעטוענע ווי דייטשע יעגערס, ווי דראַגונערס און הוזאַרן. און נאָך זיי קלעזמאָרים און זינגערס און לצים, מיט גלעקלעך און בלעכליי קלאַפּערגעצייג. מיט אַ גרויסן ראזמאַך האָבן זיי אויפגע־שפילט אַ „וויוואַט“ און אַ פריילעכן „קאַפּערוש“. צוויי פון די יעגערס האָבן זיך אַרויפגעשטעלט אויף אַ באַנק און אָנגעהויבן זאָגן שטיקלעך פון דער מגילה אויף דייטש:

— „דער קעניג שפּראַך צו האַמאַן: אייל, אונד נים דאָס קלויד אונד ראָס ווי דו געזאַגסט האַסט, אונד טו אַלזאָ מיט מאָרדאָכאַי דעם יודען, דער פאָר דעם טאָר דעם קעניגס זיצט...“

— „וואָס ביטעסט דו, דאָס מאַן דיר געבע, און וואָס פאָדערסט דו מעהר, דאָס מאַן טוע?...“

דער רבי האָט צוערשט אַ שמייכל געטאָן, דערנאָך זיך צעלאַכט און אַ פּליעסקע געטאָן אין די הענט. האָבן תיכף הונדערטער הענט געענטפערט מיט געפּליעסקעריי:

— „וואָס פאָדערסט דו מעהר דאָס מאַן טוע...“

און ווי אַ געהעריקע תשובה, זיינען געקומען גרויסע דעמיאַנעז און בוט־לעס און גראַפינעז מיט ווייסן וויין, מיט רויטן וויין און אַ פעסעלע מעד:

— דאָס!... דאָס מאַן טוע, דאָס! והשתיה כדת... דאָס!

— „אין אונס“ מיינט, אַז איינס איז קיינס. מיינט, אַז מען דאַרף אַ גרויס און נישט קיין קליינס...

נאָך די ערשטע כוסות האָט אַרום טיש זיך אויסגעפּלאַכטן אַ קייט — פון הענט און אַקסלען, וואָס האָבן זיך צעוויגט אין אַ טאַנץ. ס'האָבן זיך גע־שאָקלט שטריימלעך און צילינדערס און באַניאַקעס און יאַרמולקעס. און איבער אַלע — דער רבי, אין זיין שטול, וואָס צוויי פּאָר הענט האָבן געהאַלטן אין דער הויך. דעם טאַנץ האָט געפירט ר' משהלע קעשיניעווער. דער ספאַדיק פאַררוקט אין אַ זייט, ס'פּנים אָנגעצוויקט, רויטלעך, די אויגן פאַרגלייזט, האָט ער מיט־געשלעפּט ר' מרדכי לייבן ביים גאַרטל, זיך געקלאַמערט אָן אים און געטופּעט מיט די פיס:

— אַנו, אַ גיי, אַנו, אַ דריי! צהלה ושמחה!

ר' מרדכי לייב האָט זיך מיטגערוקט און נאָך זיך נאָכגעשלעפּט אַ דייטש אין אַ צילינדער, וועמען מ'האָט טיטולירט הער „באַראָן“; באַראָן פאָן בעה־מערוואַלד, אַ באַנקיר.

— לעבעדיק, באַראָן, לעבעדיג! — האָט ר' מרדכי לייב אים געצויגן ביי אַ פּאָלע פון פליגל־ראָק, — שטעל אַ פיסל, באַראָן.

דער באַראָן, אַ הויכער, אַ דאַרער, מיט רויטע וואָנסעס, האָט געדרייט דעם לאַנגן האַלז אין שטייפן קאָלנער, און געשנאַלצט מיט דער צונג:

— דאָך, דאָך! שריט, שריט, איך האַלט דאָך מיט...

און צווישן דעם באַראָן און די אַלע געהויבענע יידן האָבן זיך גערוקט און אונטערגעטענצלט אָרימע „הוזירערס“, וואָס פאַרקויפן כל'ע מיני דראַביאַסטן און שמאָכטעס איבער ווינער קאַפע־הייזער; „פעקל־טרעגערס“, וואָס האַנדלען אין אַפּפאַל און יתור ביי ווינער שניידערס און קירזשנערס; קליינע קרעמערלעך, גענזלען, באַלמעלאָכעס און סתם אָרימעלייט פון „קלויסטערנייבורג“ און „לע־אָפּאָלדשטאַט“, די יידישע באַצירקן פון ווין..

—בראותם יחד! — האָט משהלע קעשיניעווער קאָמאַנדירט...

— תכלית מרדכי — האָט מרדכי לייב געענטפערט — חי! חי!

ס'האָט שוין געשאַריעט אויף טאָג, ווען ר' מרדכי לייב און ר' משהלע, הענט פאַרוואָרפן איבער די אַקסלען, האָבן זיך געלאָזט, איגאייִנעם מיט ליפּא גבאי, אַהיים אין דער אכסניא אריין. ווין האָט געדרימלט גרוי און בלוי און קיל. די „פּראָמענאַדע" האָט זיך געהילט שלעפעריק און שטיל.

ר' משהלע קעשיניעווער האָט זיך מיטאמאָל אָפּגעשטעלט:

— נו, מרדכי לייב? נו, מחותן?

— ס'עט זיין רעכט... רעכט — האָט ר' מרדכי לייב געענטפערט — נייער כוח... נייער כוח אין די ביינער... און חדווה און גבורה און הרחבת הדעת... משהלע, ס'עט זיין רעכט... יידן וועלן זיין יידן, אם ירצה השם.

— יידן וועלן זיין יידן, מחותן! — האָט ר' משהלע געפּליעסקעט אין די הענט — זאָל ווין הערן! זאָל גאַניז ווין הערן און נשתומם ווערן! חדש ימינו כקדם!

קאפיטל 15

דער ערשטער צוזאמענשטויס

אין אַ פאַרנאַכט האָט זיך דערהערט אַ לייכטער קלאַפּ אין טיר פון לויס שלאָפצימער.

— אריין... ביטע — האָט לוי געענטפערט פון בעט הייזעריקלעך.

אויף דער שוועל האָט זיך באוויזן יוכבד, די דינסט, מיט אַ זילבערנער טאַץ אין האַנט.

— טיי? — האָט זי געפרעגט מיט דרך־ארץ און אין פאַרלעגנהייט — יאָ?

— ביטע, ביטע — האָט לוי ארויסגעלייגט דעם באַנד פון היינעס לידער אין וועלכן ער האָט אריינגעקוקט, אַרומגעבונדן דעם כאַלאַט און זיך אויפגעזעצט — אַ שיינעם דאַנק, יוכבד...

די דינסט איז צוגעקומען נענטער צוגערוקט אַ טישעלע און אַוועקגעשטעלט די טאַץ מיט כלערליי כלים: קריגעלעך, שאָלן, לעפעלעך און גאָפּעלעך.

— איר ווילט מיט לימענע? — האָט זי געפרעגט פאָרענדיק זיך מיטן טיי־סערוויס — צי מיט מאַלינע־סירop? מיט מאַלינעס איז זייער גוט צום קאַטאַר מיט 'שפּעקט צו מעלדן...

— ביטע, יוכבד, זאָל זיין מיט וואָס ס'איז בעסער...

— אונזער מאַלינע־סיראָפּ איז ווי אַ פּאַטיקע... געדיכט און זאַפטיק. ד בעסטע רפואה. ס'נעמט אַוועק ס'חולאת ווי מיט דער האַנט, 'שפּעקט־צו־מעלדן.

— האָט די דינסט ווייטער געצויגן, אַריינרעדנדיק אין טשייניק, פון וועלכן ס'האָט געזעצט אַ פּאַרע — אין אַ טאָג־צוויי וועט איר, מיט גאָטס הילף, זיך בעסערן. איר'ט צ'עך אויסשוויצן, פּשעפּראַשאַם, און ס'עט אַוועק פון וואַנעט ס'איז געקומען, צו אַלע ווייסטע פעלדער און פּוסטע וועלדער. ס'אַן אונטערגאַנג אין די איצטיקע פּאַסקודנע וועטערן קריגט מען קאַטאַרן מיט 'שפּעקט־צו־מעלדן אָט רעגנט און אָט גייט אַ שניי. מאַרצאָווע פּיגלעס. איצטער פאַלן שוין נאַסע, ווייסע פּליאַכעס, ווי ס'וואָלט געגאַנגען צו חנוכה און נישט צו פּסח. האַלב יאַנעוואַקע ניסט און הוסט און פרייכט און סטענקעט מיט 'שפּעקט־צו־מעלדן. אָבער ווען די פייגעלעך וועלן באַלד אָנהייבן שפּילן, וועט צוריק ווערן אַ מחיה און לעבעדיק אויף דער וועלט...

רעדנדיק האָט זי אָנגעגאָסן אַ גלאָז טיי, אַריינגעגעבן מאַלינע־סיראָפּ, געקלויצעט, אויסגעמישט און דערלאַנגט לוין אויף אַ טאַץ.

-- ס'זאָל זיין צו רפואה און צו געזונט...

— אַ דאַנק, יוכבד...

איידער לוי האָט באַוויזן צו נעמען דאָס ערשטע לעפעלע צום מויל, האָט ער אין דער זייט, אויף דער שאָל, באַמערקט אַ פאַרקלעפּטן בריוו.

— וואָס איז דאָס, יוכבד? — האָט ער אַ פרעג געטאָן אַ פאַרחידושטער

— ווער איז דער בריוו?

— נו, פאַר אייך... נו, פאַרוואָס נישט? — האָט אין יוכבדס קלוגע אויגן אַ טאַנץ געטאָן אַ פריילעכער שמייכל — פון פריילן...

די נידעריקע, פּוכלע יוכבד מיטן קוטשעראַוון, קופּער־רויטן קאָפּ־האָר, און מיטן ווייסן, פעכלענדיקן פאַרטוך, האָט זיך אַוועקגעדרייט נישט וועלנדיק ברענגען לוין אין אַ פאַרלעגנהייט.

— כ'על אָנצינדן דעם לאָמפּ — האָט זי אַ מאך געטאָן — ס'ווערט שוין טונקל. און ליִיענען אין דער טונקל איז נישט געזונט פאַר די אויגן...

— אָבער יוכבד, ווער האָט געבראַכט דעם בריוו?

— ניוניע... ניוניע־דער־ראָצער, דער לערן־יונג ביי הענעך שוסטער... ביי הענעך וויִנאָקור, פּשעפּראַשאַם... — האָט זי זיך צוריקגעכאַפּט — ס'איז פון איר... פון פריילן... ניוניע האָט מיר געזאָגט, אַז מען דאַרף איבערגעבן גלייך צו אייך און נישט צו קיינעם אַנדערש... איך פאַרשטיי אַזעלכע איידעלע, דעליקאַטנע זאַכן... און דער ראָצער, מיט 'שפּעקט־צו־מעלדן, האָט מיר ניש' באַדאַרפט אָנזאָגן דאָס זענען סעקרעטן און געפילן. אוי, מאַמעלעך! ס'איז ווי שטייט אין די... איז די, פּשעפּראַשאַם... כ'שיט שוין ווידער אַ שניי... ס'עט נאָך זיין אַ וואַזשנע זאַווערוכע...

איצט האָט לוי פאַרשטאַנען למאַי זי, יוכבד, האָט אַריינגעבראַכט טיי און נישט די מוטער זיינע, וואָס האָט אים אַליין באַדינט אין משך פון די עטלעכע טעג, וואָס ער איז פאַרקילט און ליגט אין בעט יוכבד, די קלוגע, דורכגעטריבענע דינסט, האָט געזוכט אַ געלעגנהייט אים איבערצוגעבן דעם בריוו אַזוי, אַז די גאַנצע מעשה זאָל נישט אַרויסרופן קיין פאַרדאַכט.

בשעת יוכבד האָט אָנגעצונדן דעם בליך־לאָמפּ און דערביי גערעדט וועגן „סעקרעטן און געפילן", האָט לוי אויפגעריסן דעם קאָנווערט, איבערגעלייענט קלאדאַס קורצן בריוו, וואָס איז געווען אויפגעשריבן קרום־קיילעכיק, ווי אין איילעניש: „כ'האָב געהערט, אַז דו ליגסט. האָפנטלעך איז עס נישט ערנסט. מאַך זיך נישט נאַריש. קום צו זיך און לאָז דיך זען"...

די דאָזיקע עטלעכע ווערטער זענען געווען גענוג אַריינצוברענגען אַ צערודערונג. לוי האָט פאַרגעסן אָן זיין פאַרקילונג, אָן דער טיי מיט מאַלינעס, און האָט געפרווט טייטשן קלאַרעס ווערטער אַהין און אַהער. וואָס איז די אָנצוהערעניש פון „מאַך זיך נישט נאַריש" און וואָס מיינט זי מיט „לאָז דיך זען"?

— טיי האָט ליב, אַז מען טרינקט זי וואַרעמערהייט — האָט יוכבד אים דערמאָנט — קאַלטע טיי האָט מיר אַ טעם ווי פּאָמאַיעס, מיט־'שפּעקט־צו מעלדן... ס'מאַכט איבל...

— יאָ, יאָ, גערעכט — האָט לוי אָנגעהויבן זיפּן פון גלאָז — טאַקע אַזוי... אַ דאַנק.

אין קאָפּ ביי אים האָבן געדרייט כלערליי געדאַנקען. אויב זי, קלאַראַ, איז טאַקע אַזוי באַאומרואיקט, טאָ פאַרוואָס זאָל זי נישט קומען אַהער, צו אים? ער וועט איר לאָזן וויסן, אַז ער קאָן נאָך נישט אַרויסגיין אין דרויסן אַרוים און וועט זי איינלאַדן אַהער אומדירעקטערהייט, דאָס וועט אים, איינמאָל פאַר אַלע מאָל, אויך געבן אַ מעגלעכקייט צו זען, ווי אַזוי זיינע טאַטע־מאַמע וועלן זיך באַציען צום „גאַסט". נאָר, באַלד האָט ער פאַרוואָרפן דעם געדאַנק. כל־זמן ער ווייסט נאָך נישט וווּ ער האַלט אין דער וועלט מיט איר אַליין, מיט קלאַרען, וועט ער זיינע עלטערן נישט ברענגען צו קיין נסיון און וועט נישט מאַכן קיין פּרווו.

פון די דאָזיקע איבערקלערענדישן האָט לוי געהאַט אַן אומרואיקע נאַכט. ער האָט זיך עטלעכע מאָל אויפגעכאַפּט. אים האָט זיך געדאַכט, אַז ער פיבערט, און אַז די היץ הייבט זיך און פאַלט. אָבער וווּנדער איבער וווּנדער: אינדערפרי האָט ער זיך דערפילט געזונט און שטאַרק און איז אַראָפּ פון בעט.

ווען ר'איז דערנאָך אַריינגעקומען אין עס־שטוב און יוכבד, די דינסט, האָט אים דערזען, האָט זי צערשט זיך צעשמייכלט און דערנאָך פאַרגלייזט די אויגן אַביסל אָנשטעלעדיש:

— אַ דאַנק דעם ליבן גאָט וואָס האָט אייך געשיקט אַ רפואה און וואָס מען זעט אייך אויף די פיס...

מחמת זי האָט גאַנץ ווייל געוווסט, וואָס די רפואה איז געווען — זי האָט זי דאָך אַליין אַריינגעבראַכט אין אַ קאָנווערט — האָט זי אים געוואָרנט מיט כלערליי אָנצוהערענישן:

— נאָך אַ שטאַרקן קאַטאַר, מיט־'שפּעקט צו מעלדן, דאַרף מען זיין פאָרזיכ=

טיק, אנטשולדיקן זי מיר... כאָטש ס'ציט און מאַנט... אָבער דער פאַסקודנער דרויסן איז אַן אַפּנאַרער, פּשעפּראַשאַם...

— כ'פּאַרשטיי, יובבר, אַ דאַנק — האָט לוי געענטפערט — אַוודאי...

דער אָפּנאַרערישער „דרויסן" האָט פונדעסטוועגן געצויגן, און פאַרנאַכט־צו איז ער, לוי, אַרויס אין גאַס, מיט געאיילטע טריט האָט ער זיך פאַרקירעוועט צו קלאַרע ווינאָקור.

צוקומענדיק צו העגעך שוסטערס שטוב, האָט לוי איינגעהאַלטן די טריט און געבליבן שטיין. דורך די טאָפּלט־פענסטער האָט זיך אַרויסגעריסן אַ געזאַנג פון אַ באַסאָווער שטים, באַגלייט פון אַ פּיאַנאָ און אַ מאַנדאָלין. כאָטש ער האָט נישט געוווּסט וועד עס זינגט אינעווייניק, האָט לוי גלייך געוואָלט עוקר זיין און זיך פאַרקירעווען אויף צוריק. פון פוסטן געדעכדל, פאַרן הויז, האָט זיך אָבער דערהערט זלאַטע דער שוסטערקעס קול:

— ג... ג... גיי אַריין, ג... ג... ס'איז דאָרטן פ... פּע... פריילעך. איז, און ל... ל... לעבעדיק... איאָ?

לוי איז אַריין אין אַ שמאָלן קאָרידאָרל, וווּ ס'זענען געווען אָנגעוואָרפן בעטן, בענקלעך און אַנדערע מעבלען און שטוב־כלים פון יענע הדרימלעך, וווּ די מאַליאַ־רעס האָבן שוין באַצייטנס אָנגעהויבן איבערצושמירן די ווענט. אין דער געדיכ־טעניש און טונקעלקייט האָט ער זיך פאַרטשעפּעט אין אַן עמער מיט פאַרב און שיער אויסגעוויכניעט אַ פוס. ער האָט קוים געפונען די קליאַמקע צו דער טיר.

לכתחילה האָט, דאַכט זיך, קיינער נישט באַמערקט ווי לוי איז געבליבן שטיין אויף דער שוועל פון קלאַרעס צימער, מיטן הוט אין האַנט. מ'האָט נישט איבער־געריסן די מוזיק. קלאַראַ איז געזעסן ביי דער פּיאַנאָ און נעבן איר איז געשטאַנען הריצקאָ וועליטשאָק, זינגענדיק אַן אוקראַיניש ליד, צופּנדיק דערביי די סטרונעס פון זיין מאַנדאָלין. אין ווינקל, אויף דער סאָפע, האָט לוי געזען נאָך אַ קאָפּ. ווען דער דאָזיקער „קאָפּ" איז, האָט ער אויפן מאָמענט נישט געכאַפּט אין דער ביך־השמשותדיקער טונקלקייט. ס'האָט אים אויך נישט געאַרט.

— „רעווע טאַ סטאָהנע" — האָט דאָס ליד זיך געגאָסן — „ס'ברומט און ס'זיפּצט דער טייך"...

דער זינגער — דער סטודענט הריצקאָ וועליטשאָק — האָט לוין פאַראינטרי־גירט און אַריינגעבראַכט אין אַ צעדרודערונג. וואָס טוט ער דאָ?

לוי האָט געקוקט אויף דער הויכער, ברייט־פּלייציקער געשטאַלט מיט די צע־פּלאָשעטע העלע לאָקן, וואָס פאַלן אים איבערן שטערן, זיך איינגעהערט צו דער טיפער ברוסטיקער שטים און אַן אומפאַרשטענדלעכע אומהיימלעכקייט האָט איר אַרומגעכאַפּט. בלויז איינמאָל האָט ער, לוי, זיך געהאַט באַגעגנט מיט דעם דאָזיקן הריצקאָן, אָבער געוווּסט וועגן אים האָט ער אַ סך:

הריצקאָ וועליטשאָק איז אַ זון פון אַ רייכער, איינגעפונדעוועטער אוקראַיני־שער פּויערים־פאַמיליע. ער האָט געענדיקט אַ גימנאַזיע און דערנאָך האָט ער אָנגעהויבן שטודירן פילאָזאָפיע אין קראָקע און אין ווין. ס'איז אים אָבער נמאס געוואָרן די מעשה און ר'איז געקומען אַהיים. דאָ האָט ער זיך אָנגעהויבן מישן אין דער היימישער פּאָליטיק. להיפּוך צו די אַנדערע אוקראַינישע סטודענטן איז הריצקאָ נישט קיין נאַציאָנאַליסט, נאָר דווקא אַ „רויטער", אַ ברען. פאַרוואָס און פאַר ווען און ווי אַזוי — דאָס האָט קיינער נישט געוווּסט. געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געזאָגט, אַז די אוקראַינישע רעדל־פירער האָבן אים נישט צוגעלאָזט צום אויבן־אָן און ער האָט זיך אָנגעברוגזט אויף זיי. באַזונדערס איז ער אַש להבה אויף זיין לייבלעכן פעטער, אַ גלח אין סטאַניסלאַוו, און אויך אויף אַ געשוועסטער־קינד, אַ ריכטער אין קאָלאָמיי. אַנדערע ווידער, האָבן דערציילט, אַז הריצקאָ האָט איינמאָל, בסוד, זיך אַריבערגעכאַפּט אין דער מזרח־אוקראַינע, די סאָוויעטישע, פאַרבראַכט דאָרט אַ שטיקל צייט, און צוריקגעקומען אַ „לינקער" — לינק שבלינק..

קיין קאָמוניסטישער פּאַרטיי־מיטגליד, אויף וויפל מען האָט דאָס געקאָנט דערגיין, איז הריצקאָ וועליטשאָק נישט געווען. מען געטרויט אים נישט, האָט מען

געשמועסט, און די מיטגלידער פון די קעמערלעך האלטן אים אויפן אויג. אָבער פארבינדונגען מיט „רויטע" און „ראָזעווע" האָט ער יאָ און דרייט זיך צווישן זיי. ער טרעפט זיך מיטן באַן־שליסער פעדקאָ קאטאמאַי, ער באגעגנט זיך מיט דער פוילישער הייבאַם קאטאַרזשינע קשינסקאָ און קומט אַמאָל אויך אַריין צו אַבאָ רעם איינבינדערס. איינס איז געווען זיכער: מיט די אוקראַינישע „פאַטריאָטן", מיט דעם „סיטש" און די „האידאַמאַקעס" האָט ער קיין מגע ומשא נישט.

פונדעסטוועגן האָט זיך לעצטנס פארשפרייט מאָדנע קלאַנגען, גאַנצע מעשיות וועגן אָט דעם הריצקאָ וועליטשאָק: אַז די שרפות אין די גיטער, אין די נחלאות — דאָס איז זיין שמיקל ארבעט און ער פירט דאָס אָן מיט די געהיימע באַנדעס, וואָס צינדן אָן די פייערן...

— ער, דאָס לייטישע הריצקעלע, האָט דאָך געמאכט די „הבדלה" אין ר' מרדכי לייבס ווילכעוועער גוט — האָבן יידן אויפן יאנעוויקער מארק זיך איבער־געשושקעט — ער האָט געמאכט „בורא מאורי האש"... אַליקום נאמן האָט זיך אַליין אַרויסגעכאַפּט... און אַז יענער זאָגט, ווייסט ער... ווער דען ווייסט?

— און ווער, — מיינט איר, האָט לעצטן אָסיען דערשאָסן דעם יונגן גראַף בעת ר'איז געגאַנגען אויף פּאַליעוואַניע אין וואלד אַריין? הריצקעלע.. אַז ס'איז סברא, אַז די זשאַנדאַרן האָבן שוין באַוויזן אין די הענט און מ'עט דעם שייגעץ באַלד פירן געקאָוועט צו די לעמבערגער „בריגידקעס" און מ'עט אים איינזעצן אין הרגנדיא ביז איבער צען־יאָר־פּעטרע...

לוי ברווידעס האָט געוווּסט וואָס מען רעדט וועגן דעם דאָזיקן יונגאַטש און, דעריבער, איז ער געווען אַזוי צערודערט און צעטומלט ווען ער האָט אים פּלוצ־לינג דערזען ביי קלאַרען וויכאָקור אין שטוב.

דאָס ליד, וואָס הריצקאָ האָט געזונגען, האָט שוין געהאַלטן ביים סוף. ווען ער האָט פארענדיקט און קלאַרא האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ פון דער פּיאַנאָ, האָט זי אַ מאַך געטאָן צו לוין מיט אַ שעלמישן שמייכעלע:

— ביזט אַריין אַזוי שטיל, ווי אַ קאָטעל אויף די לאַפּקעס... כ'האָב אָבער געפילט, אַז דו ביזט דאָ... לוי, קענסט הריצקאָ וועליטשאָקן?

— זעלבסטפארשטענדלעך. געוויס — האָט הריצקאָ דער ערשטער אַ שטרעק געטאָן צו לוין אַ פּעטשע, ווייסע האַנט — איך האָב די ערע. ווי גייט'ס? סערוווּס.

דאָס באַגריסן זיך אויף דייטש און דאָס סטודענטיש - לאַטיינישע ווערטל „סערוווּס", דיין דינער, הייסט עס, איז ביי הריצקאָן געווען אי אַן אָנשטעל, אי אַ הנדעלע אַזאַ, לוי האָט דאָס דערפילט און געזען אינם גלאַנץ פון יונגם שטאָ־לענע אויגן — אַ גלאַנץ, וואָס האָט זיי פאַספאַר, אויפגעבליצט און זיך געטוקט אין דער טונקלקייט.

הריצקאָס געשטאַלט — זיין שאָטן — האָט זיך געלייגט אויף די ווענט, אויפן סופיט. ס'ווידער קול פון זיין באַסאָווער שטים האָט זיך געקרייזלט אין ־ער הויך און געקראָכן אין דער נידער ביי די פיס. ס'האָט זיך געדאכט, אַז דער שאָטן און דאָס ווידער־קול כאַפּן זיך אַרויף אויף לוין און ווילן אים איינפּלעטשן אויפן אָרט.

א ביסל היימישער איז ערשט געוואָרן, ווען קלאַרא האָט אָנגעצונדן דעם קיילעכיקן „בלייך"־לאָמפּ.

— מי׳, וועלן דאָך נישט זיצן דאָ ווי די שדים אין דער פינצטער פאַר רוחות האָב איך אַליין אויך מורא — האָט זי זיך געוויצלט, אויסדרייענדיק זיך צו לוין — נו, לאָמיך דיך נאָר אָנקוקן ס'וועטער האָט דיך אָוועקגעלייגט. האָסט זיך אַ ביסל אויסגעבלייכט.

— בלייך, בלייך — האָט הריצקאָ אונטערגעכאַפּט — און „עמפּפינדלעך". אָ, די צאַרטע קאַוואַלירן!... אַ מאַן דאַרף זיין...

— וואָס דאַרף אַ מאַן זיין? — האָט לוי אָפּגעמאָסטן דעם יונג פון קאָפּ ביז די פיס — צי דאַרף ער אפשר זיין אַ וואָלף, האַ? אַ פיר־פיסיקער...

— קומט צום טיש — האָט קלאַרא זיך אַריינגעמישט צווישן די צוויי,

דערפילנדיק, אַז זייער איבערוּווערטלען זיך קען דערפירן ווייט — מיר'ן טרינקען טיי.

זלאַטע די שוסטערקע האָט אַליין אַריינגעבראַכט אַ טאַץ מיט גלעזער שמעקעדיקע טיי, פון וועלכעס עס האָט געזעצט אַ פּאַרע, און היימישע קיכלעך.

— פּ... פּ... פּראָשע — האָט זי אַרויסגעשטאַמלט און זיך צוריק אַריינגעשאַרט אין קיך אַריין.

ערשט ביים טיש האָט לוי זיך געכאַפּט ווער ס'איז דער „קאָפּ“, וואָס האָט זיך פריער געוויגט צווישן דער סאָפע און דער הרובע, און וואָס ער האָט פריער, ביים אַריינקומען, באַמערקט. עס איז געווען דער שטומער פּריץ, אַ שכן וואָס כאַפּט זיך אָפּט אַדיין אַהער. מיט אַ ווונק פון זיינע גרויסע, שוואַרצע, לעבעדיקע אויגן און מיט אַ ציטער פון זיינע געשניצטע נאָז־פליגלען, האָט דער שטומער געגעבן לוין צו פאַרשטיין, אַז ער „היט“ דעם הריצקאָן, און אַז ער האָט צו „דערציילן“ עפּעס שיינס...

דער שטומער פּריץ, אַ בחור אַ ברען, אַ חכם, וואָס האָט געענדיקט אַ שטומשולע אין ווין און האָט זיך פאַרנומען מיט שניצעריי, האָט געוווסט, וואָס עס טוט זיך אויף דער וועלט און האָט פאַר אַלץ אַרויסגעוויזן אַ גרויסן אינטערעס. ער האָט געלייענט דייטשע צייטונגען, און פּאָליטיק, אינטריגע, ליבע און צירק זיינען געווען זיין ליידנשאַפט. איצט האָט אים דער אויבערשטער צוגעשיקט וואָס ער האָט געזוכט, טרעפנדיק דעם אוקראַינער ביי קלאַראַן, האָט ער זיך פאַררוקט אין אַ ווינקל, געטשאַטעוועט און זיין פאַנטאַזיע האָט זיך צעשפּילט...

אַרום טיש איז אַריינגעטראָטן אַ שטילשווייגעניש. עס איז אויסגעקומען ווי מען וואָלט זיך געהיטן מיט אַ וואָרט, אָדער ווי מען וואָלט געווען שטאַרק־שטאַרק געוואָרנט זיך נישט אָפּצוברען חלילה־וחס. אָבער דאָס אומפאַרמיידלעכע — דאָס וואָס קלאַראַ האָט אי יאָ, אי נישט געוואָלט — איז געקומען צו דער „גערעריקער“ מינוט.

הריצקאָ האָט אַרויסגעלייגט דאָס לעפעלע און אַ מאַך געטאָן:

— עס איז דאָך קאָבעדיק. אַ בראַנד. איך בין נישט געוווינט צו אַזאַ שרפה.

— טאַקע? גאָר אַזוי? — האָט לוי אָנגעשטעלט אויף אים בליקן און אים דורכגענומען אינגאַנצן — און צו וואָס פאַראַ שרפות זענט איר יאָ געוווינט?

— וואָס מיינסטו? — האָט הריצקאָ מיטאַמאָל פאַרלוירן זיין זיכערקייט — דאָס איז מיר אַ צו... צו אַ... שאַרפע באַמערקונג פון אַ...

הריצקאָ איז געווען אינגאַנצן צעטומלט און ער האָט זיך באַגאָסן מיט דער רויטער יויך.

— פונדעסטוועגן דאַרף מען זיך נישט אויפרעגן — האָט לוי געשמייכלט

— איך האָב זיך גלאַט אַ שפּיל געטאָן מיט אַ וואָרט...

— פאַרוואָס שפּילן זיך גראָד מיט... מיט... — האָט הריצקאָ געשטאַמלט

— מיט ווערטער?

— מיט וואָס דען? — האָט לוי געפרעגט — זאָל איך זיך שפּילן? מיט פייער ?

— ווידער „פייער“! — האָט הריצקא נישט אויסגעהאַלטן — איך ווייס וווהין דו צילסט און פאַרוואָס! יאָ, יאָ!

זיינע לאַנגע פינגער האָבן אַרויפגעבערשט די ווידערשפּעניקע לאָקן, וואָס זיינען אים געפאַלן אויפן שטערן און ער האָט זיך נישט געקאָנט באַרואיקן :

— איך האָב נישט אַזאַ גראָבן „גוֹאישן קאָפּ“; איך האָב אַ „יידיש קעפּעלע“

— האָט ער געשיפּעט — איך פאַרשטיי אויפן ווונק. איך ווייס וואָס דו האָסט אין זינען.

— און איך אַליין ווייס גאָרנישט. מערקווירדיק — האָט לוי זיך געשפּילט מיטן לעפעלע — מען זאָגט, אַז יידן זיינען היציקע, נערוועזע לייט, און זיי רעגן זיך אויך זייער לייכט צוליב אַ גאָרנישט מיט אַנישט. צום סוף קומט אַ ריינער אוקראַינער, אַ גריכיש־קאַטוילישער, הער הריצקאָ וועליטאָק, און צעקאָכט זיך,

גלייך עמיצער וואָלט אים געכאַפּט פאַר דער צונג, אויב נישט ביי דער האַנט, עס רופט דאָך אַרויס אַ פאַרדאַכט... פון שלעכטן געוויסן...

— איר פאַרדעכטיקט מיך סיי־ווי־סיי!

— אין וואָס?

— די שריפה אין אייער ווילסעווער גוט! — האָט הריצקאַ שוין געשריען

— איך ווייס וואָס איר טראַכט!

ער האָט זיך אַ רוק געטאָן פון שטול, ווי ער וואָלט גרייט געווען זיך צו וואַרפן אויף לוין און אים דורס זיין. דער שטומער פּרץ, וואָס איז געזעסן אַנט־קעגן און געקוקט יעדן אויף די ליפּן, וועלנדיק כאַפּן אין וואָס דאָ גייט, האָט זיך אַ הויב געטאָן פון אָרט, גרייט צו פאַרטיידיקן אויב מען דאַרף.

— איר מיינט, אַז די שריפות אַרום זיינען גלאַט אַזוי אַ צייט־פאַרטרייב, אַ שפּילעכל? — האָט הריצקאָ שווער געסאַפּעט — איר מיינט, אַז איך מאַך די פייערן, אָדער, אַז איך קאָן זיי אָפּשטעלן, ווען מיר געפעלט? אַז עס איז גאָר נישט וויכטיק ווער עס מאַכט זיי...

— די פייערן מאַכן זיך פון זיך אַליין — האָט לוי אים איבערגעשלאָגן — אַ־יאָ?

— דער צאָרן פון די פּויערים מאַכט זיי! — האָט הריצקאָ געשיפּעט — נאָר די יידישע פּריצים זעען דאָס נישט איין. זיי זיינען בלינד! ווען זיי וועלן עפענען די אויגן און זיך אַרומזען, וועט שוין זיין צו שפּעט. אָ, יאָ, איך ווייס וואָס די יידן אייערע אויפן יאַנעווקער מאַרק טראַכטן.

— פאַרוואָס נאָר די יידן? — האָט לוי זיך אַ ריס געטאָן פון שטול — ענטפערט מיר, הער הריצקאָ וועליטאָק! און וואָס נאָך האָט איר פאַר די יידן אָנ־געגרייט? עס וועט מיך קיין שום זאַך נישט איבעראַשן... אייער גאַנצער אומרו, וואַנזיניקער פּחד און שנאה נעמען זיך פון איין גיפטיקן קוואַל... און וואָס איר זאָלט נישט פּרוון און וואָס איר זאָלט נישט טאָן, וועט אייך נאָכיאָגן אַ מין שגעון: די יידן... די יידן... איר וועט כסדר בלייבן הילפלאָז קעגן זיי און קעגן דעם פּחד... ס'אַ שטראָף אַזאַ אויף אייך. אויף א יי ד, און נישט אויף אונז...

לוים אויגן זיינען געוואָרן גרעסער און גרעסער, זיי האָבן זיך איינגעגעסן אין וועליטאָקס פּרצוף, זיך איינגעקבערט אין אים.

— ס'אַ שטראָף אַזאַ אויף אייך — האָט לוי געטייטלט מיט אַ פינגער — און איר וועט זיך נישט באַפרייען פון איר נישט אין ימים בלוט און נישט אין פייערן...

הריצקאָ וועליטאָק איז ממש געפּלעפט געוואָרן פון לוים רייד. זיינע אויגן זיינען איבערגעלאָפן מיט יוכע, האָבן זיך איבערגעקערט; זיינע ליפּן האָבן גע־צאַפּלט און ער האָט געהאַלטן אין איין איבערחזרן:

— מיר'ן נאָך זען... זען... וואַרט... וואַרט...

עס איז געווען אַ וואָרענונג אין אַן אָנזאָג, אַז דער גרויסער געראַנגל הויבט זיך ערשט אָן...

קאַפּיטל 16

די גרויסע אסיפה

ביי לוי ברוידעס איז רייף געוואָרן אַ באַשלוס: באַלד נאָך פּסח הויבט ער זיך אויף און פאַרלאָזט יאַנעווקע. די ערשטע סטאַנציע וועט זיין לעמבערג. ער וועט זיך דאָרט צובינדן אויף נאָך אַנדערטהאַלבן יאָר, פאַרענדיקן דעם קורס און ווערן אַן אַגראָנאָם. מיט אַ נוצלעכער פּראָפעסיע אין דער האַנט, וועט ער זיך באַלד געזעגענען מיטן גלות און זיך אַוועקלאָזן קיין ארץ־ישראל, אויף דעם זעלבן וועג און אויף דעם זעלבן שטייגער ווי דער פעטער דוד זיינער האָט עס געטאָן מיט פופצן יאָר פריער.

איז אמתן האָט ער. לוי, חשק געהאַט גלייך איינצופּאַקן דעם ראַנץ און זיך גלייך אָפּטראָגן פון יאַנעווקע. ער האָט אָבער נישט געוואָלט מצער זיין די משפּחה און אַוועקפאָרן דווקא ערב יום־טוב, גראָד אין אַ צייט, ווען אַנדערע סטודענטן זיינען זיך נוהג צו קומען צו גאַסט אַהיים. אַזאַ שריט וואָלט אַרויסגערופן אַ טומל און אַ רוגז; דאָס שטעטל וואָלט זיך דערביי געקאָכט און געגאַנגען כאָדאָראָם.

עס איז געווען נאָך אַ טעם דערביי למאי לוי האָט באַשלאָסן אָפּצוּוואַרטן ביז נאָך פּסח: ער האָט נישט געוואָלט, אַז קלאַראַ ווינאָקור זאָל אים חושד זיין אין פּחדנות, אַז ער אַנטלויפט אין שרעק פאַר הריצקאָ וועליטאָקן, מיט וועמען ער האָט זיך צעריסן אויף מעסער־שטעך. אים, לוין, האָט זיך געדאַכט, אַז קלאַראַ זעט אין זיין „קריג“ מיט דעם אוקראַאינער אַ ריטערליי צווישן צוויי קאָנקורענטן איבער אַ מיידל, אין אַ פּאָליטישן „פאַרמעסט“, אין וועלכן הריצקאָ איז דער שטאַרקערער צד...

בעת דער קריגעריי ביי איר אין הויז האָט מען דעם נאָמען אירן כלל נישט דערמאָנט. עס איז קיין מינדעסטע אָנדייטונג נישט געווען, אַז דער היציקער שטריט נעמט זיך פון באַהאַלטענער אייפערזוכט. פונדעסטוועגן האָט לוי געטראָפן וואָס קלאַרא טראַכט. זיין חשד איז נישט געווען אינגאַנצן קיין אומזיסטיקער. מינוטנווייז איז קלאַראַ זיכער געווען, אַז קודם כל מיינט מען ז י. „שערשע לאַ פאַם“, זוך די פרוי. און אָט איז זי — האָט זי אויף זיך געטייטלט — הענעך דעם שוסטערס טאָכטער מיטן העל־בלאָנדן, געלאָקטן קאָפּ. עס איז אַן אַלטע מעשה; אַן אמתע, כאָטש אַ נאַרישע. וועסט זיך נישט באַהאַלטן און נישט אַרויס־דרייען דערפון. און ווייל אַזוי — האָט איר דמיון זיך נאָך מער צעשפּילט. זי איז אויך דאָס שוועבעלע, און דער פונק, און דער פלאַם, וואָס צינדן אָן אַ קריג צווישן צוויי שטאַנדן, צווישן צוויי אידעען און צוויי וועלטן, וואָס איינע מוז זיך אויפלייזן אין דער אַנדערער, אָדער אינאיינעם אומקומען, אונ־מערגיין ...

עטלעכע טעג נאָכן צוזאַמענשטויס ביי איר אין שטוב, האָט זי אַ פרעג געטאָן לוין, אַזוי פאַרבייגייענדיק:

— וואָס וועסטו איצט טאָן? וועסט זיין קאָנסעקווענט?

— וועגן וואָס?

— הריצקאָ וועליטאָק קאָן דיך אַרויסרופן אויף אַ דועל...

— ער? — האָט לוי אַ שמייכל געטאָן — נישט דער כלאָפּ! און צו וואָס מאַכסטו פון אים אַזאַ צימעס? ער איז אַן אָנשטעלער און זוכט אַ טרייפענע

קאַריערע ביי די נאַרישע בורמילעס אין די דערפֿער, וואָס גלייבן אַלץ און וואַרטן מען זאָל זיי אָנרייצן. זאָרג זיך נישט, ער וועט זיך נישט דועלירן. דערצו דאַרף מען קוראַזש. ער קען בלויז באַפֿאַלן אינטעראַטום.

— ווען איז ער באַפֿאַלן? דיך?

— דערווייל נאָך נישט. עס איז אָבער גאַנץ מעגלעך. איך האָב שוין באַקומען אַ דראָאונגס-בריוו.

— פֿון אים?

— איך האָב דאָך דיר געזאָגט, קלאַראַ, אַז אַזוי פֿיל מוט האָט ער נישט, דער בריוו איז אַן אַנאָנימער. נאַ, זע!

לוי האָט אַרויסגענומען אַ בריוול, אָן אַן אונטערשריפֿט, אין וועלכן מען דראָט אים, דווקא אויף פּויליש, זיך צו צערעכענען מיט די פּריצישע זינדלעך, די ליידיקגייערס, וואָס פֿאַראומרייניקן די צוגעדויבטע ערד, וואָס געהערט צו די פּויערים.

— האָסט מורא? — האָט קלאַראַ אָנגערירט זיין האַנט — זאָג אויס.

— אַמאָל לוינט זיך צו זיין אַ פֿאַטאַליסט. וואָס עס דאַרף זיין וועט זיין.

— זאָל איך דיר גלייבן?

און אַט, כדי איר זאָל אַמאָל נישט איינפֿאַלן, אַז בלויז צוליב שרעק טראָגט ער זיך אָפּ פֿון יאַנעווקע, האָט ער איר כּלל נישט געזאָגט, אַז באַלד נאָך פּסח פֿאָרט ער אַוועק. ער האָט מער נישט געפּרוווט זי איבערצייגן מיט רייד. נישט די מורא פֿאַר קלעפּ, אָדער גאָר פֿאַר אַ מעסער — נאָר דער פּלוצלונגער פּחד, אַז ער צעפּטערט זיך אומזיסט און אומנישט, האָט אים געטריבן וואָס גיכער זיך צו קלויבן אין וועג אַריין. זיצן דאָ? זיך אַמפּערן מיט קלאַראַן? זיך שלאָגן מיט הריצקא וועליטאַקן? צו וואָס פֿאַראַ גצחונות קאָנען שוין פֿירן די מלחמות מיט אַלע הריצקאַס? עס איז דאָך משוגעת, פֿאַרפֿירטקייט, פֿאַרבלענדעניש אויסצוברענגען כּוח און מוח און מאַרך און בלוט. צו וועלכע גוטע יאָר זאָל אַ ייד זיך אויסהיטן און שטרעקן דעם האַלז אין הריצקאָס גבול? וואָס וועט ער אויספֿירן און וואָס וועט הריצקאָ לערנען דערפֿון? ווען קאַליבאַן וועט עפֿענען די אויגן, וועט שוין זיין צו שפּעט. די לויס וועלן שוין ליגן מיט איבערגעשניטענע העלזער, און די גערעדים וועלן זיין וויאַשקעס און שלייעס פֿאַר די פֿערד... דער האַידוק און קאַליבאַן וועלן דאַן אפֿשר דערזען די מעשׂים און צעוועען פֿון פּחד, ווי די בעסטיעס... אָבער די גופֿים וועלן זיך אַלץ וואַלגערן, און די זון וועט בלייבן אי לעבלעך, אי הייס, לויט דער צייט...

לוי ברײדעס האָט מער נישט באַהאַלטן זיינע געדאַנקען און ער האָט זיך כּלל נישט געהיט מיט זיינע איבערצייגונגען.

חול המועד פּסח, בעת דער גרויסער פֿאַרזאַמלונג אין דער יאַנעווקער יידישער ביבליאָטעק, האָט ער אַרויסגערופֿן אַ טיפֿן פּחד און אויך אַ גרויסן קאָך

דער ווייס-געקאַלכטער לייען-זאַל איז דעמאָלט געווען פֿול מיט יינגוואַרג, קאָפּ-אויף-קאָפּ. די צוזאַמענקונפֿט זיינען געווען די סטודענטן און גימנאַזיסטן, וואָס זיינען געקומען אויף יום-טוב אַהיים און האָבן אַריינגעבראַכט טומל און לוסטיקייט. זיי האָבן מיטגעבראַכט אָנזאָג אויף ניי שאַרפֿע „ראָמאַנסן", אויף דינע ליבעס, וואָס וועלן זיך דאָ שפּינען, פֿון דער ביבליאָטעק ביזן ווילבעווער וואַלד, פֿון גלהס גאָרטן ביזן פּריצישן טאָל. דער ערב-פּסח איז געקומען מיט זון, מיט „שניי-גלעקלעך", מיט ערשטע פֿיאָלקעס און לינדע ווינטלעך, און יאַנעווקע האָט אויפֿגעשיינט. אין די נאָכמיטאָגן האָבן חבֿרה געשפּילט פֿוטבאָל אויפֿן לאָז, ביים בית הקבֿרות, און אין די אָוונטן האָבן זיי פֿאַרקלונגען מיט זייערע לידלעך אַלע ווינקעלעך. אומרו און יונג-בלוי האָבן געציטערט אין דער לופֿט.

אַרום דער ביבליאָטעק האָט זיך גערודערט גאַנצע טעג. עס זיינען צוגעגרייט געוואָרן רעפֿעראַטן אויף פּאָליטישע, סאָציאַלע און ליטעראַרישע פּראָבלעמען און די יאַנעווקער יוגנט האָט געשליפֿן די צונג פֿאַר די דיסקוסיעס. דעם גרעסטן אינטערעס האָט אַרויסגערופֿן דער אָנגעזאָגטער וויכּוח „דער ציוניזם און די סאָציאַלע רעוואָלוציע".

עס זיינען געקומען יינגעלייט און מיידלעך פון אַלע גרופּקעס און קרייזלעך — ציוניסטן און בונדיסטן, פּועלי־ציוניסטן און מזרחיסטן; קינדער פון נאָך זאַטע שטיבער און קינדער פון דער הינטערגאַס, ווו דער דלות גרילצט און פּייפט. עס האָבן זיך אויך באַוויזן עטלעכע „פּאַרברענטע" באַלשעוויקעס, אָפענע און באַהאַלטענע. מען האָט אויך געזען אַ פּאָר יינגע, פרומע אגודהניקעס, יינגלעך מיט געקרייזלטע פּאות און טונקעלע זשעקעטלעך און יאַרמולקעס, און „בנות־יעקב"־מיידלעך, אויסגעוואַשענע, אויסגעצוואָגענע, מיט באַהאַלטענער שעמעוו־דיקייט אין די אויגן, אַפּגערוקטע אין ווינקל, ווי זיי וואָלטן אויפגעשטעלט אַ מחיצה צווישן זיך און די אַנדערע...

ניסן שור, איציק־עליע קצבס זון, האָט גערעדט פאַרן ציוניזם. דעם סאָציאַ־ליזם, דאַקעגן, האָט פאַרטראָטן מוני מינץ. עס איז געווען טשעקאַווע און פּי־קאַנט: מוני קהת פראָצענטניקס מעזיניק, אַן אויסגעפּוצטער, אַ „פּראַנט", אַ לעב־יונג, וואָס האָט תמיד אַ טייסטערל מיט געלט, וואָס די מאַמע רוקט אים אונ־טער; ער האָט זיך צעהיצט וועגן סאָציאַלער גערעכטיקייט און וועגן קלאַסנקאַמף.

אַ הויכער, אַ דראַטעוודיקער, מיט אַ שוואַרץ דין וואָנסעלע אויף דער אויבערשטער ליפּ, לויטן שניט פון אַ באַרימטן סינעמאַ־אַקטיאָר, אין אַן עלעגאַנטן העלן פרילינגס־אַנצוג, מיט אַ בלימל אין לאַץ, האָט ער, מוני מינץ, געחוזקט פון די ישיבה־בחורים, די טרוימער, וואָס מיינען, אַז יידן קאָנען אָפּנעמען ביי די אַראַבער ארץ־ישראל, וואָס איז חרוב צוויי טויזנט יאָר. און אַז מען וועט עס שוין יאָ אָפּנעמען, איז וואָס? מיט וואָס פאַרא מיטלען און מיט וואָס פאַרא כוחות וועט מען עס אויפבויען: מיט גראָשנס פון די ווייס־בלויע פּושקעלעך? צי מיט אַ שטיקל גמרא מיט תוספות און מיט ביאַליקס אַ ליד? מיט אַ פּאָן און מיט אַ הוירא־טאַנץ? נו, יאָ, עס איז פאַרפאַלן — האָט מוני זיך געווישט דעם שטערן מיט אַ באַטיסטן טיכעלע — יידן מוזן בלייבן זיצן, דאָרט, ווו זיי זיצן, און וואַרטן די שעה פון באַפרייאונג וועט קומען פאַר זייערע שכנים, וועט אויך פאַר זיי קומען די אויפריכטונג אי' די אויסלייזונג; ווען? נו, ער, מוני מינץ, גלויבט אין „עוואָלוציע". פון בלוטיקע רעוואָלוציעס, פון דיקטאַטור און צוואַנג, האַלט ער נישט. ער איז כידוע, בלויז אַ מעסיקער. אוודאי, אוודאי, עוואָלוציע איז נישט קיין ענין פון קאַפּ־לאַפּ. עס דאַרף האָבן אַן אויסשטאַנד און אויסשפּילן, ווי יעדע יווירונג און זייערונג. די געזעלשאַפט איז אַ פאַס, און אין איר יורט און יורט. אויב איר ווילט איז זי גאָר אַ ראָשטשינע און זי דאַרף זויער־טייג און הייוון און נאָך און נאָך... אָבער אַ פיינערע אָרדענונג, אַ גערעכטערע, מוז קומען, און מיר וועלן פרידלעך אַריינוואַקסן אין איר. מירן זיך אַריינקנעטן אין איר. פאַרשטייט זיך, יידן וועלן „אומגעשיכטעט" ווערן, פּראָדוקטיוויזירט ווערן און מען וועט זיי שטעלן אויף די פיס. און, פאַרשטייט זיך, זיי וועלן מער נישט קאָנען דרייען מיט די שטעקעלעך אוז ציען סטענגעס פון דער לופט. ס'עלן אויפהערן קלאַסן און שטאַנדן און יחוס און רוחות און, ועל כולם, פּאַראַזיטנטום. אָבער — פרידלעך, מעסיק, מיט חשבון און באַראַכט. לויט „עוואָלוציע". מ'עט אויפהערן דרייען אַ ספּאָדיק מיט גאולה, מיט ישועה און מיט משיחן. מ'עט ערשט דעמאָלט הנאה האָבן פון לעבן, פון הימל און פון דער ערד...

— ווי לאַנג דאַרף די עוואָלוציע זיך באַקן? — האָט עמיצער אַ געשריי געטאָן — און ווען וועט זי שוין ווערן אַ בוגרת?

— און וואָס זאָגט די עוואָלוציע וועגן נשך און רבית? פּראָצענטט? — האָט אַ בחורל אין אַ יאַרמלקע אַ געשריי געטאָן פון אַ ווינקל — און וואָס וועט דעמאָלט זיין מיט דיר, מונילע? און למאי זאָלסטו וואַרטן אַזוי לאַנג? קאָנסט שוין ווערן אַ לייט...

— אַ שטיקעלע מענטש. אַ שטיקעלע מענטש — האָט אונטערגעכאַפּט בערל משרת, וואָס האָט אַ גרויסע תאווה" צו זיין בלויז אַ „שטיקל" מענטש — אַט דאָס איז עס דאָך און וואָס דאַרף מען מער? כ'לעבן מען דאַרף נישט אַ „שטיקעלע" מענטש. גרויס ווי דער בני אדם, און האָדיע אַ שטיקעלע, אַ ברעקעלע, אַ פּיצעלע...

— שאַ, שאַ! — איז געוואָרן אַ טומל — ווער עס וויל ענטפערן, דאַרף בעטן דאָס וואָרט ביים פּאָרזיצער. שאַ! שאַ! און צווישנרופן!

און לייען־זאַל איז געווען היים און געדיכט. מען האָט געעפנט די פענסטער אַריינצולאָזן אביסל לופט. דאָבן פון דרויסן, דורך די אָפענע פענסטער, זיך אַריינגערוקט קעפּ און בערד. יאַנעוועקער יידן, וואָס האָבן אַרומגעשפּאַצירט בטל, הנאה־האָבנדיק פון ווארעמען חול־המועד, האָבן זיך אָפּגעשטעלט ביי דער בי־בליאָטעק צו הערן מה כל רעש.

— וואָס קומט אַרויס פון די רייד. וואָס קומט? — האָט מאַטעס מעקלער געצויגן ס'בערדל און געפּינטלט מיט די אויגן — ס'עט זיין פינוסע נאָך יום־טוב? און די „קנעפּלעך" וועלן מיר צוריקגעבן די בעבעכעס און דעם חנוכה־לאָמפּ, וואָס ז'האָבן ביי מיר „צוגעפעוד" פאַר די שטייערן? ס'קאָכט איר זיך אַזוי, וואָס? נאָך פּסח וועלן יידן אָנזעצן און מ'עט שליסן די קרעמלעך... קיינער האָט נישט... קיינער נישט... און מה כל רעש?

נאָר אינעווייניק האָט דער קאָך אָנגעהאַלטן, און עס איז געוואַקסן די שפּאַ־נונג און דער אינטערעס. נאָך מוני מינצן האָט גערעדט ניסן שור, לוים פריינט. ניסן, דעם אָרעמען קצבס זון, האָט גערעדט פאַרן ציוניזם און זיין דרשה איז געווען אַ קורצע און מיושבדיקע. סאָציאַליע אָרדענונג? מהיכי תיתי. אָבער ביי זיך אין דער היים, אין אַן אייגענעם לאַנד. עוואָלוציע? שאַדט נישט — אָבער אַלץ דאָרט, אין ארץ־ישראל. וואָרום אַ פּאָלק אָן אַ לאַנד — האָבן זיינע שטאָלענע אויגן באַקומען אַ גלאַנץ און די פליישיקע ליפּן האָבן אַ ציטער געטאָן — איז קיין פאָלק נישט. עס אַנטוויקלט זיך נישט, באַפרייט זיך נישט, קאָן קיין קיום נישט האָבן און האָט קיין זגאַטשעניע נישט. צוערשט מוז מען זיין פאָלק. „לאום", כדי צו זיין אַ מענטש, „אָדם". און יידן דאָס אַן נאָכאַמאָל איינצוזען, וויל זיי האָבן עס תמיד גוט געוווסט. די געשיכטע דערמאַנט זיי, טאָמער פארגעסן זיי זיך. אָ, די געשיכטע האָט אירע וועגן, ווי אַזוי אויפצופלאַנטערן פּלאָנטערס, און ווי אַזוי צו באַווייזן, אַז דאָס קרומע איז גלייך, און אַז דאָס פאַנאַטישסטע איז ממשותדיק.

אין דרויסן אין דאָס געזעמל געוואָרן גרעסער און גרעסער. יידן זיינען צו־געקומען און יידן זיינען אַוועקגעגאַנגען מיט אַן „אייסיך וואָס"...

— אם הד' לא יבנה בית... אויב דער אויבערשטער וועט נישט בויען, איז אומזיסט די טרחה... און אַן משיחן איז אַוודאי גאָרנישט — האָט ר' אורילע שוחט אַ קוויטש געטאָן אין דרויסן — מען וויל דוחק זיין דעם קץ, וויל מען!...

צווישן געזעמל פאַרן פענסטער האָט זיך אויך באַוויזן טודרוס „געלעבל", דער שוטום און שטאָט־משוגענער. ר'האָט אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ מיטן גרויסן קאַשקעט, פאַרקוועטשט די זלידנע, קאַרע אויגן, און אַ שמייכל געטאָן מיט די אויסגעקרישלטע געלע ציין:

— צ'עט מיר גיבן אַ כלה? יאָ? אַניש גייץ מיר אין דער אדמה אַריין. דאַרף עך נישט!

די צוהערער אין לייען־זאַל האָבן, ווייזט אויס, שוין געהאַט גענוג.

— נו, בדיעבד קאָן מען זיך שוין צעגיין — האָט עמיצער אַ מאַך געטאָן

— ס'עט שוין היינט דאָ מער גאָרנישט זיין.

סטיסיע, די סעדיכע, איז שוין דאָ אויך געווען. זי האָט אויספאַרקויפט אַלע וואָס־עפּעלעך, ס'ביסל מאַראַנצן און פּסחדיקע נאַשערייען, וואָס זי האָט גע־בראַכט, און דער עולם האָט זיך פּאַסמאַקעוועט און געקוויקט.

צדוק בעקער, דער שכן, מיט דער גרויסער בילמע אין דער מעשענער באָרד, האָט שוין באַצייטנס געטריבן די ווייסע הברהניקעס דאַוונען און געוואָרנט זיי זאָלן נישט עובר מנחה זיין.

מיטאַמאָל האָט זיך דערהערט לוי ברווידעס קול:

— דאַוונען וועט מען אייך שיקן און טרייבן. אַוודאי אַזוי. אָבער קיין ציון וועט אייך קיינער נישט רופן און קיינער וועט אייך נישט שלעפּן מיט געוואַלד. אַהין דאַרף מען גיין אַליין, כל זמן מען לאָזט און אַזוי לאַנג די פיס טראָגן נאָך.

נעמט דאָס פּעקל, ווער עס קאָן, און קוקט זיך נישט אום! סע סמאַליעט שוין איבער אייך דער דאַך; באַלד וועט ער ברענען. און די ערד גליט שוין אונטער די פיס!

דער זשום אין לייען־זאַל האָט זיך איינגעשטילט און העלזער און אויגן האָבן זיך אויסגעדרייט צו אים. ער, לוי, איז געבליבן שטיין אויף זיין אָרט, צווישן בייכיקן אויוון און דער ביכער־פּאָליצע. עמיצער האָט אים גערופן צום שטענדער, צום אויבן־אָן, ער האָט אָבער נישט געהערט. זיין קול האָט זיך געהויבן און געפאַלן, געשטאַרקט און געבראָכן און אַ טרער האָט ביי אים געציטערט אין האַלז:

— זעט איר נישט ווי עס האַלט? מען באַטויבט אייך און מען קאַוועט אייך צו! ניין, ס'אַ ליגן, אַז מען וויל אייך דאָ נישט, דאָ אין פּוילן! אדרבה, מען דאַרף אייך און מען וויל אייך דאָ פאַר די כפּרה־הינער און דעם זינד־באָק. מ'עט אייך דאָ צונאָגלען מיט משוועקעס און בינדן מיט שטריק. איר האָט דאָ אַ שליחות, אַ מיסיע: אויסצוווייקן אַלע וועגן און שטעגן פון דער נבזהדיקער געשיכטע מיט אייער מאַרך און בלוט. זענט איר אָרעם, וועט מען שרייען „באַלשעוויקעס“ און שעכטן. האָט איר אַ שטיקל ברויט און אַ פּאָר שטיוול — וועט מען שרייען „געלט־זעק“, „באַנקירן“ און טאַקע ווידער שעכטן. זעט איר דען נישט די יאַטקע־קלעצער, וואָס וואַרטן אין יעדן ווינקל אויף אייך? זעט איר דען נישט די רויבעס פון יידישע שייערן, וואָס גייען שוין אויף?

אַ שווערע שטילקייט האָט זיך אויסגעהאָנגען, ווען ער האָט דערמאָנט די ווערט „פּייער“ און „רויך“.

— אָ, אָ, איך גלויב, אַז עס וועט אַמאָל טאָגן — האָט ער פאַרוואָרפן דעם קאָפּ — גערעכטיקייט וועט קומען אויף דער וועלט. אָבער ווער ווייסט, צי אונז וועלן סטייען כוחות צו דעריצען ביז דעמאָלט!? קיינער וועט זיך נישט אָננעמען פאַר אונז, אויב מיר אַליין וועלן זיך נישט נעמען פאַר די הענט און אַרויסגיין פון דאַנען. גיין און גיין...

בשעת לוי האָט גערעדט זיינען זיינע אויגן געווען האַלב פאַרגלייזט. ווען ער האָט געענדיקט און געקומען צו זיך, האָט ער מיטאַמאָל דערזען פאַר זיך אַ בלאָנדן, געלאָקטן קאָפּ: קלאַרא ווינאָקור. און נעבן איר — אַבאַ דעם איינבינדערס. קלאַרא האָט געשמייכלט און די פליגלען פון איר נאָז האָבן אַ ציטער געטאָן. גיט זי אים צו גערעכט? אָדער אפשר חוזקט זי פון אים? שווער געווען צו כאַפּן דעם מיין פון איר שמייכעלע.

אַ סך לייכטער איז געווען צו טרעפן, וואָס אַבאַ דעם איינבינדערס טראַכט. אויף זיין בלייכן, פאַרצוקטן פּנים האָבן שאָטנס זיך געגליטשט און פון זיינע טיף־געפּאַסטע, שוואַרצע אויגן האָט אַרויסגעקוקט אַ שפּיציקע, גלאַנציקע שאַרף. און דער הויכער, ברייטער שטערן מיט די געוועלבטע ווינקלען האָט זיך געמורעט און געקנייטשט. נו, יאָ, דער־אָ אַבאַ וועט קיינמאָל, קיינמאָל נישט האַלטן מיט אים. אָדער ער וועט ברומען, אָדער ער וועט אים, לוי, צונישט מאַכן מיט ביטערקייט און האַרבקייט ווי פאָלין. און דווקא דער־אָ אַבאַ האָט אַזאַ כוח איבער קלאַראַן; האָט אויף איר אַזאַ איינפלוס און אָפּט הערט זיך דאָס ווידערקול פון זיינע רייד, ווען זי עפנט דאָס מויל.

צוליב וואָס זיינען זיי געקומען אַהער? און פאַרוואָס האָבן זיי זיך גראָד געזיצט צוזאַמען, אַזוי אַז זיי זאָלן קאָנען אַריינקוקן אין זיינע אויגן?

עס איז געוואָרן שווער און אומהיימליך. ער האָט זיך געוואָלט אַוועקשאַרן און אָפּטראָגן פונדאַנען וואָס גיכער.

— לוי, גייסט שוין אַהיים? — האָט קלאַרא אים אַ פרעג געטאָן — האָסט אָפּגעזאָגט און פאַרטיק? אפשר וואָלסטו מיטגעגאַנגען מיט אונז?

— וואַהין?

— מירן דיך שוין פאַרפירן — האָט קלאַרא געשמייכלט — קום אַרויס.

האָט אַבאַ אָנגעשטעלט זי זאָל אים מיטרופן? און וואָס מיינט דער שפּאַציר? אַן עפּילאָג צום היינטיקן וויכוח, צי אַן אויסקלאַנג צו די באַציונגען מיט

קלאַרא ווינאָקור? עס איז אויך געווען אַן אַרויספאָדערונג, ווייל עס האָט געמיינט וואָגן און איינשטעלן, ציען אויף זיך אַלעמענס בליק. וואָרום צו גיין אין דאָס מיט אַבאַן, ווען די פּאָליציי האָט שוין עטלעכע מאָל געפירט אַ געשמידטן אין קייטן, און וואָס האָט זיך שוין געוואַלגערט אין קרימינאַלן פאַרזיין „באָלשעוויזם" — דאָס האָט געמיינט צו ווייזן כאַראַקטער און מוט.

— וואָס קווענקלסטו זיך? — האָט קלאַרא געפרעגט — גייסט?

— יאָ! איך גיי — האָט לוי געענטפערט — מהיכי תיתי...

אָבער פאַרוואָס שווייגט אַבאַ אַליין אַזוי עקשנותדיק? איז עס אַן אָנהויב פון אַ נייעם פּלאָנטער, פאַר וועלכן ער, לוי, דאַרף זיך היטן באַצייטנס, איידער ער שטעלט נאָך אַ טראָט?

קאַפּיטל 17

אַ געוויין פון שטימע

אויפן יאַנעווקער „קאָרסאָ“, דער שטעטלדיקער שפּאַציר=וועג, איז געווען לוסטיק און לעבעדיק. איבערן שטיינערנעם טראָטואַר, וואָס ציט זיך פון דער נייער געריכטס-געביידע, פאַזע דעם קלויסטער, דעם אַפּטייק, דער שולע, די האָטעלן „פּאָלאָניאַ“ און „פּאַריז“, האָט יינגוואַרג שפּאַצירט אין פּאָרלעך און גרופּנווייז. די טאָפּאָליעס און אַקאַציע=ביימער, וואָס האָבן זיך געצויגן ביים ראַנד פון טראָטואַר. איבער דער לענג פון „קאָרסאָ“, זיינען נאָך געשטאַנען האַלב נאַקעטע. קליינע, האַרטע קנאָספּן, ווי יצר־הרע־ביבקעלעך, האָבן ערשט אָנגעהויבן אַרויס=צוזעצן אויף די צווייגן — אַ סימן פון חשק צו בליען און פרוכפּערונג. אַ לינד= ווינטל האָט זיך געטראָגן צווישן די ביימער, געגייגט זייערע קריינען און שפּיצן, און דער לייכטער רויש פון די צווייגן האָט זיך געמישט מיט די געלעכטערס און לידלעך פון די שפּאַצירנדיקע און מיטן שעפּטשען און טיפן שווייגן פון די פאַרחלומטע און פאַרדבקהטע „זיצערס“ אויף די פאַררוקטע בענק...

קלאַנגען פון אַ פּאָרטעפּיאַן, וואָס האָבן זיך געטראָגן פון אַ קלאַס=צימער, האָבן זיך געקרייצט מיט די טיפע, שווער־אָטעמדיקע אָרגל=טענער, וואָס האָבן זיך אַרויסגעכוואַליעט פון די טונקעלע קלויסטער=ווע לבונגען. עס איז געווען ערב חגא, פאַר פּאַסכאַ, דער פייערטאָג פון יעזוסעס אויפשטיין תחית המתים, און גלאָקן־קלאַנגען, דינע, מיטעלע און גראָבע, האָבן זיך געשיילט פון גלאָקן־טורעם אין קירבן־הויף און גערופן די פרומע צום וועספּער־געבעט. ווייררויך און ריח פון וועקסענע ליכט האָבן זיך צעטראָגן דורך די שווערע טירן פון קאָשטשאָל, וואָס זיינען געשטאַנען אויפגעפּראַלט...

די שפּאַצירנדיקע ייִדישע יינגעלייט און מיידלעך האָבן אונטערגעאיילט די טריט. די גלעקער, דער ווייררויך און דער אָרגל האָבן אומעטיק געמאַכט. וואָרום זעט נאָר די, וואָס איילן זיך צום געבעט: אַלטע פּריצהטעס מיט בייזע בליקן, שלאַכטשיצן מיט שטייפע וואָנסעס און שקצים מיט פאַררויסענע נעז, וואָס אַפילו ביי דער שוועל פון זייער טעמפּל שיפּן זיי מיט גאַל און גיפט: „זשיד“, „פּאַרך“, „גיי קיין פּאַלעסטינע, גיי! פּרעטש!“.

— און איך וועל זיי דווקא פאָלגן. איך וועל גיין — האָט לוי מיטאַמאָל אַ מאַך געטאָן צו אַבאָ דעם איינבינדערס און צו קלאַראַן — פאַר אַלץ און צו אַלץ האָב איך כוח און חשק, נאָר נישט צו שפּאַרן זיך מיט זיי, מיט די־אָ... און איך האָב נאָך נישט קיין לוסט און אַמביציע זיי צו היילן און צו ראַטעווען פון זייער נאַרישקייט און האַס, וואָס פרעסן זיי אויף...

— שטותים! — האָט אַבאָ ערשט איצט אַרויסגערעדט דאָס ערשטע וואָרט

— וואָלט איך דיך נישט געקענט, וואָלט איך געזאָגט, אַז נאָר אַ פּחדן רעדט אַזוי...

— איך בין אַ פּחדן... יאָ! איז וואָס? איך האָב מורא פאַר זיי און איך בין

מיד פון זיי און פון זיצן צווישן זיי... איר הערט, דעם אָרגל און די גלעקער? אין יעדער צייט און אונטער יעדע אומשטענדן קאָנען זיי שפּילן און קלינגען אויף אונזער טויט און באַגרעבעניש.

— לוי! — האָט קלאַראַ זיך אַריינגעמישט — ביזט איינפאַך דול! עס ווערט פּשוט שווער דיך צו הערן. מען דאַרף זיך אויסציען און שטאַרבן...

— חס וחלילה! — האָט זיך לוי צעלאַכט — מען באַדאַרף נאָר אַוועקגיין און לעבן!

דער גלאָקן־קלאַנג האָט זיך נאָכגעטראָגן ביז דער וואַלד=סטעזשקע, וואָס פירט אַרויס צום טאָל, וווהין זיי האָבן זיך פאַרקירעוועט. אַ ווײַלע האָבן זיי שפּאַצירט אין שטילשווייגן, ווי זיי וואָלטן זיך וועלן איינהערן צום אַראָפּנידערן פון דער נאַכט איבערן אויפגעראָיעטן שוואַרץ־פעלד און דעם געדיכטן סאָסנאָווע=וואַלד ביים ראַנד. זיי זיינען געגאַנגען פּאַמעלעך און ממש זיך איינגעהערט צו די אייגענע טריט און צום עכאָ פון די גלעקער אין שטאָט. בלויז דער שטומער פּרץ, וואָס האָט זיך געדוקט הינטער זיי, האָט איבערגעריסן די שטילקייט מיט אַ קורצן „ע=ווע־ווע“, וואָס ער האָט אַרויסגעלאָזט, כדי אָנצוזאָגן, אַז ער גייט מיט זיי. דער עיקר האָט ער געוואָלט, אַז לוי זאָל נישט פאַרגעסן, אַז ער איז דאָ, און ווי אַ געטרייער שומר היט ער אים...

לוי האָט געהערט דעם שטומענס „ע=ווע=ווע“ און זיינע אָנשטעלערישע שטיק. אָבער דער עכאָ פון די גלעקער האָט זיי פאַרטושט. דער גלאָקן־קלינג, וואָס האָט פאַרהילכט און זיך געלייגט איבער די פעלדער, האָט אים נישט געלאָזט צו־רו:

— איר הערט? זיי ווילן פאַרטויבן מיט דעם מעש, די עוולות און די פּחדים. אָבער סיי־ווי־סיי איז עס אימהדיק - האָט לוי זיך אָפּגערופן — דאַכט זיך, אַז אַפילו דער האַרער, ווייסער יעזוס אָט דאָ־אָ ביים בריקל, הויקערט זיך פון שרעק. ער וואָלט מסתמא וועלן צוריק אַנטלויפן קיין נצרת, אָדער קיין כפר נחום, נאָר מען לאָזט אים נישט. מען האַלט אים אויפן צלם; אויפן קלאָץ און אויפן שטיין. זיי האָבן אים צוגעקאָוועט און שוין. ווייסט איר פאַרוואָס? ווייל אין תוך האָט ער דאָך געבעטלט בלויז אַביסל פרייהייט, רו און דערלייכטערונג... איר געדענקט? אַרומגעדרייט זיך אַ סטאָליאַר=יינגל, געפיבערט און געזען זעאונגען; געחברט זיך מיט פּראָסטע פישער־לייט, אַרומגעדרייט זיך אין גליל, געזאָגט זאָגעכצער, ביז ער איז אַריינגעריטן ווי אַן אָרעמאַן אויף אַן אייזעלע אין סאַמע ירושלים, כדי צו באַווייזן אַ פּסוק... און אַז ער האָט שוין געבראַכט אַ מאָדנע בשורה, האָט רוים אים אויפגעקלאַפּט אויף צוויי קלעצער האָלץ. זי האָט מורא געהאַט אי פאַר אַ נס, אי פאַר אַ בונט. און ביז היינט ציטערט זי דערפאַר. זי דאַרף אַ טויטן ייִדן אויף אַ צלם.. אָבער פאַר אַ לעבעדיקן האָט זי מורא ביז משוגעת... נו, הענגט ישו אויפן קלאָץ, שטייט אויף אַ שטיין, אויף אַ פעלז, אין צעמענט און קוקט ווי מען קאַטעוועט ייִדן. און וואָס זיי האָבן געטאָן מיטן יעזוסיזם, וועלן זיי טאָן מיטן סאָציאַליזם, וואָס ייִדן דערלאַנגען זיי...

— ווער איז דער „זיי“ — האָט אַבאָ מיטאַמאָל אַ ברום געטאָן — ווער איז דער „זיי“?

— פּאָליאַקן און אוקראַינער, שפּאַניער און דייטשן און...

— שטות! בעבעסטו! פּלאַפּלסטו! — האָט אַבאָ אים אָפּגעפּטרט — ביזט שוין אַ גרויסער בחור, טראָגסט שוין קיין עין הרע, גאַנצע הויזן און וואָלסט שוין געמעגט וויסן, אַז עס איז נישטאָ אַזאַ זאַך! פּאָליאַקן? איז יעדער פּאָליאַק גלייך? איינער ווי דער אַנדערער? גראַף סיעמיענסקי ווי דער שוסטער יוזעק פינדזשיצקי? דער וואָיעוואָדע סטאַזשינסקי, ווי דער פויער קרולעווסקי? אַלע, אַלע גלייך און אַלע ווילן דיך אויפעסן? שלאָגן, שלאָגט דיך אפשר טאַקע אַ פינסטערער אַנטעק, אָבער באַפעלן באַפעלט אים דער גראַף. ער מאַנעווירט אים, ווי מען מאַנעווירט אַ גולם מיט צוויי הענט. דאַרף מען איינעם אויפקלערן און דעם צווייטן אָפּשאַפן. און דערנאָך אויסגלייכן. דו, לוי, ווייסט אַליין, אַז די צרה ליגט אין די שטאַנדן; אין די קלאַסן; איינער האָט אַ סך און וויל ס'איבעריקע; דער צווייטער האָט גאָרנישט און בלייבט דערווייל ביים וועלן... ער בלייבט ביים

הונגער, ביים ליידיקן מאָגן און ביים האַס. נו, גיט מען אים אַן עצה און מען הייסט אים שלאָגן אַ דריטן, דעם יידן, געוויינלעך. און אין זיין בלינדקייט און דחקות און דאגות פאָלגט ער און גיט קלעפּ, דער אָרעמער נאַר. און דאָס האָט לחלוטין גאָרנישט צו טאָן מיטן צלם און מיט יעזוסן. פאַרקערט, מען שלעפּט גאָר דעם יויזל אַריין אין אַ בלוטיקן קאָן. מען הייסט דער בלינדן, אָרעמען נאַר גלויבן, אַז עס וואַרט אויף אים דאָס הימלישע קעניגרייך און דערפאַר דאַרף ער ליידן אין דער שטיל און מאַכן אַ שווייג... דו ווייסט עס אַליין, לוי, נאָר דו פאַרטשאַדעסט זיך. אַנשטאָט צו פּראָטעסטירן און צו קעמפן — גיסטו זיך אונטער און ווילסט אַנטלויפן און...

— חס וחלילה! — האָט לוי איבערגעריסן אַבאָן — איך וויל גאָרנישט זיין דערביי, ווען די קלאַבן וועלן זיך דאָ שלאָגן... אידוויל נישט אַריינרוקן מיין קאָפּ צווישן זיי....

— ס'עט דיר נישט העלפן! — האָט אַבאָ אויסגעשריען — דאָס איז דער אורטייל פון דער געשיכטע. עס איז אימפּעראַטיוו.

— קאַטעגאָריש? — האָט לוי געשמייכלט — טאַקע?

פונוואַנען נעמט זיך צו אַבאָן אַזאַ עקשנות און אַזאַ שטעל? אויסגעוואַקסן איז ער ביי אַ טאַטן אַן אָרעמען איינבינדער, און נאָך ביזן היינטיקן טאָג זיצט ער ביים פאָטערס טיש און מייסטרעוועט.

אין אַ יאַנעוועקער הינטערגעסל, אויפן וועג צום מרחץ, שטייט אַ קליין שטיבל, וואָס זינקט פון יאָר צו יאָר נידעריקער, און דער שוואַרצער, סקאָטשנער שינדל־דאַך זעצט זיך, ווי צעבראָכענע פּאָקרישקע איבער אַ נאַדרישעטן טאָפּ. די גרויסע ווענטלעך שיילן זיך ווי לישייעס, און די קרומע פענסטער־וויטרינעס שפּאַרן שוין באַלד אָן ביי דער ערד. עס איז נחמן איינבינדערס ירושה־שטוב, וואָס איז צו אים איבערגעגאַנגען פון טאַטן, ר' שכנאַן און פון זיידן ר' יעקב־גאָדל, דריי דורות איינבינדערס. דאָס קליינע שטיבל איז אָנגעשטאָפּט: אַן אַרבעטס־טיש, פּרעסן, שרויפן, טעפּ מיט קלייסטער, פּאַפּ, קונטרסים, שמות, ביכער און טאָוולען אַלערליי.

נחמן איינבינדער, אַ דאַרער, מיט אַ ציגן־בערדל, אַן איבערגעוואַקסענעם אַקסלען און לאַנגער נאָז, איז אַ ייד אַ חכם, אַ למדן, אַ חריף און האָט אַ שאַרפע צינג. נישט נאָר געדענקט ער אַ רמב"ם, אַ דין, צעקייעט אַ תוספות און אַ שמיק מהרש"א, נאָר ער כוהט זיך און מוחט זיך אין אבן עזרא און האָט שטאַרק הנאה ווי יענער רייסט שפּיקער פון ר' אליעזר הקלירס פּיוטים און מאַכט זיי אויסצודרייען.

פון פאָטער האָט אַבאָ געכאַפּט די שאַרפקייט און די נטיה זיך אַריינצועקבערן אין זאַכן און זיי צוצעטרייבערן. דער פאָטער אַליין האָט דאָך ליב זיך צו פּורקען אין מעכאַניזמען — צו צענעמען אַלטע זייגערס, אַפּאַראַטלעך, מאַשינקעלעך — כדי צו זען ווי אַזוי דאָס אַרבעט, ווי אַזוי מען שטעלט דאָס צוריק צענויף און ווו דער שכל שטעקט.

ווי אַזוי „סע אַרבעט" און ווי אַזוי „עס דאַרף" אַרבעטן — דאָס איז אויך אַבאָ אַ בעלן צו דערגיין, פון קליינערהייט אָן אַזוי. ווו אַ ספר, אַ בוך, וואָס מען ברענגט איינצובינדן, זיפּט ער איבער, צעטרייבערט און שלינגט אַריין. נישט קיין חילוק וואָס — קירכן־אַנאַלן און מוסר־ספרים, האַנט־ביכער פאַר אַקושערקעס און פילאָזאָפיע, סאָציאָלאָגיע און לידער, עקאָנאָמיק און וואָס עס מאַכט זיך אונטער דער האַנט. ער לייענט זיי, בינדט זיי און די שפּורן קאַרבן זיך איין אין זיין מוח און אין די פאַרפּאַפּטע הענט.

עטלעכע מאָל האָט לוי ברוידעס אים געזען ביי דער מלאכה אין זיין טאַטנס איינגעהויקערטער שטוב. ווען ער האָט צום ערשטן מאָל געבראַכט עטלעכע ספרים איינצובינדן, האָט אַבאָ אים אַריינגעצויגן אין אַ שמועס. ער, לוי, געדענקט כמעט יעדעס וואָרט, וואָס אַבאָ האָט דאַן אַרויסגעזאָגט, ציענדיק די שאַרפע פעדעם דורך עטלעכע קונטרסים, וואָס ער האָט בעת מעשה איינגענייט. וועגן „היסטאָרישן מאַ=

— מאי קא משמע לן — האָט דער פֿאָטער געוואָלט וויסן — האַ?

— „דיאַלעקטיש" מיינט, אַז אַלע דערשיינונגען ווערן באַטראַכט אינם ליכט פֿון זייער אַלוועלטלעכן צוזאַמענהאַנג. איז דער סאָציאַלער וויסנשאַפֿט באַקומט דער דיאַלעקטישער מאַטעריאַליזם די פֿאָרם פֿון היסטאָרישן מאַטעריאַליזם. און יזל פּי דער דאָזיקער שיטה קאָנען מיר אויספֿאָרשן אַלע איינצלהייטן און אָננעמען מעטאָד.

— און וואָס, מייו זון, איז שכל הישר? — האָט דער פֿאָטער געפֿרעגט — האַ??

— אָ... לאָמיר זאָגן, אַז אַ פּראָצעס אין דער באַוועגלעכער מאַטעריע...

דער פֿאָטער האָט געשמייכלט, לוי האָט זיך געחידושט און אַבאָ האָט ווייטער געצויגן די פֿעדעם אַרום די דרעטלעך אויף אַ ברעט:

— און דאָ איז דער עיקר צו דערגיין צום היסטאָרישן און געזעלשאַפֿטלעכן „זיין" און אַזוי אַרום צו דערקלערן די פֿאָרם און די אַנטוויקלונג פֿון געזעל־שאַפֿטלעכן „באַוווסטזיין". און דאָס געזעלשאַפֿטלעכע באַוווסטזיין, דאַרף מען וויסן זיין, באַשטייט אין די עקאָנאָמישע פּראָצעסן... נאָר אין די עקאָנאָמישע פּראָצעסן...

אַזוי האָט אַבאָ גערעדט ביי זייער ערשטער באַגעגעניש — און ענלעכע רייד רעדט ער איצט, שפּאַצירנדיק איבערן פֿעלד; ער דרשנט. און וויל ממש פֿאַרשרייען דעם געקלאַנג פֿון די גלעקער, וואָס יאָגט זיי נאָך איצט, ערב יעזוסעס אויפֿשטיין אין דער פֿריער נאַכט...

לוי האָט זיך איינגעהערט אין אַבאָס רייד. אָבער דאָס האַרץ האָט נישט גע־צויגן צו זיי, אין דער טונקל האָט ער געזען ווי קלאַראַ ווינאָקור קוקט אַבאָן אין מויל אַריין און קוויקט זיך און זיפֿצט... און אויף איר זיפֿץ האָט דער שטומער פֿריץ, ווי ער וואָלט אַלץ געהערט, אָפּגעענטפֿערט מיט אַ „ע־ווע־ווע"...

— איצט פֿאַרשטייסטו שוין? — האָט אַבאָ זיך אָפּגעשטעלט און אָנגע־צונדן אַ ציגאַרעט — נו, בחור?

— איך פֿאָר קיין ארץ־ישראל... — האָט לוי אָפּגעענטפֿערט — און ווייטער וועלן מיר זען...

— העלפֿן שטופּן דעם וואָגן פֿון ענגלישן אימפּעריאַליזם ? — האָט אַבאָ זיך צעבעסט — יאָ?

— העלפֿן שטופּן מיין אייגענעם וואָגן!

— די באַלפֿור־דעקלאַראַציע איז אַ ליגן! דער מאַנדאַט איז אַ שקר! — האָט אַבאָ זיך געקאָכט — ענגלאַנד וועט נישט העלפֿן, און די אַראַבער וועלן גאָרנישט געבן. אָט איז דער ענטפֿער און דער תירוץ פֿאַר די שחיטות פֿון 1921 און 1928. די אַראַבער ווילן זיך באַפֿרייען פֿון בריטישן יאָך און די ציוניסטן לאָזן נישט!

— נישט די אַראַבער, נאָר די עפֿענדיס האָבן מורא פֿאַר די יידן — האָט לוי געענטפֿערט — דו ווייסט עס אַליין. און וואָס שייך ענגלאַנד? נו מיר קענען דעם פֿערפֿידן אַלביאָן און מיר פֿאַרלאָזן זיך נישט אויף אים...

— אויף וועמען דען? אויף דער צעפֿוילטער פֿראַנקרייך? אויף דעם אַמערי־קאַנער געלט־זאַק, וואָס וועט נאָך ווערן דער פּאָליציאַנט פֿון דער וועלט?

— דאַכט זיך, אַז דאָס האָט געזאָגט טראָצקי — האָט לוי זיך צעלאַכט — אַז מען דאַרף ביזטו אַ טראָצקיסט. האַ, אַבאָ?

— חכמעסט זיך לוילע — האָט קלאַראַ זיך אַריינגעמישט — קיין קלאָרע ענטפֿערס האָסטו נישט, נאָר נאַרישע וויצן און סענטימענטאַלע רייד...

לוי האָט דערפֿילט אַ שטאָך. די שפּיל איז פֿאַרשפּילט. און דער שפּאַציר מעג זיך בדיעבד ענדיקן און מען קען שוין גיין אַהיים. קלאַראַ גייט נאָך אַבאָן און זי איז באַרוישט און בלינד.

— שטותים — האָט אַבא זיך ווידער אויפֿגעכאַפּט — מען קאָן נישט אַנט־לויפֿן. ווו מיר, יידן, זאָלן נישט זיין, זיינען מיר אַרומגערינגלט פֿון פֿעלקער, און

זוען ביי זיי איז צערודערונג, איז ביי אונז אַ מהומה. און כדי מיר זאָלן קאָנען זיין, איז נייטיק, אַז דאָס גאַנצע „זיין" זאָל אַנדערש ווערן. אַנדערש זאָלן ווערן די פֿאָרמען און דער תּוכן פֿון געזעלשאַפֿטלעכן באַוווסטזיין. עס דאַרפֿן איבערגעאַנדערשט ווערן די פּראָדוקציע־פֿאָרמען, וואָס באַשטימען די שייכותן צווישן מענטש און מענטש... די עקאָנאָמישע פּראָצעסן דאַרפֿן קאָנטראָלירט ווערן דורכן גרויסן כּלל — אויף אַזוי ווייט איז דער מענטש אַ נכנע צום געבאָט פֿון דער נייטווענדיקייט...

— און וווּ איז די פֿרייהייט?

— אויפֿן באַזיס פֿון עקאָנאָמישער נויטווענדיקייט ווערט אויפֿגעבויט אַ ממשלה פֿון אמתער פֿרייהייט, אין וועלכער דער מענטש קען אַנטוויקלען זיינע קרעפֿטן... דאָס איז אַ ציל, אַ תּכלית פֿאַר זיך גופֿא...

— און דער ציל, דער תּכלית איז שוין דערגרייכט געוואָרן אין סאָוועטןלאַנד? — האָט לוי געפֿרעגט ווי אַ תּם — האַ?

— לאַכסטו שוין ווידער? — האָט קלאַראַ אים אַ קניפּ געטאָן — נאָר ער איראָניזירט!..

— ע־ווע־ווע! — האָט דער שטומער געברומט — עווע־ווע!

— די סאָציאַלע רעוואָלוציע איז דער גאַנג צו פֿרייהייט! — האָט אַבאַ ווי אָפּגעפּסקנט — און דאָס איז דער מאָדוס... דער...

מיטאַמאָל האָבן, פֿון אונטער דער ערד, אָנגעהויבן פֿליען שטיינער און שטיקער האָלץ, ס'האָט אַפֿילו געהערט אַ קנאַל פֿון אַ פּיסטויל; און מאָוימדיקע קולות און אַ גרויליקע געקנאַקעריי האָט זיך צעטראָגן איבערן פֿעלד: „זשידעס! איר פֿאַרעיפּושט אונזער ערד! קיין פּאַלעסטינע! מיר ווען אייך, ממזרים טרייבן ווי די הינט!"

דער האָגל פֿון די שטיינער איז געוואָרן געדיכטער אַרום די שפּאַצירנדיקע און דער שטומער פּרץ האָט אַרויסגעלאָזט אַ יאָמערלעכן געברום. ער האָט זיך געוואַקלט אַרונטער, צו ד'ערד און זיך גענומען קייקלען אין ווייטאָגן. אין אויגנבליק האָט לוי זיך געכאַפּט וואָס דאָ איז געשען. ער האָט זיך אָנגעבויגן אין אויפֿגעהויבן דעם שטומען, וואָס איז געווען אויסגעווייקט אין בלוט. ער האָט אים אַ כאַפּ געטאָן אויף אַן אַקסל און, נישט אומקוקנדיק זיך אויף צוריק, נישט וואַרטנדיק אויף אַבאָן און אויף קלאַראַן, האָט ער אים געטראָגן צו אַ דאָקטאָר אין שטאָט אַריין.

לוי האָט געפֿילט, אַז ער ווערט נאַס; דער רוקן ווערט אויסגעווייקט. נאָר ער איז געלאָפֿן אָן אָטעם, אַרויף, אַרויף, צום בריקל, צום „קאָרסאָ" און צום מאַרק... ער איז געלאָפֿן און אין זיינע אויערן האָבן געדולבעט און געגרילצט אַבאָס ווערטער: „אַ ממשלה פֿון אמתער פֿרייהייט... אַ מאָדוס... רעוואָלוציע... געזעלשאַפֿטלעכער באַוווסטזיין... עס זאָל אַנדערש ווערן דאָס „זיין"... עס זאָל..."

די ווערטער האָבן געקלונגען ווי חוזק: פֿאַוויטינע און שוים... עכט זיינען בלויז דעם שטומענס קרעכצן און וויטאָגן און דאָס בלוט, וואָס רינט פֿון אים...

רעדער דרייען זיך...

מיט אַ טעמפּן רעש האָבן זיך די שווערע רעדער געקאָלערט איבער די שטאָלענע רעלסן און דער שנעל־צוג סטאַניסלאַוואָו־לעמבערג האָט זיך טיפער און טיפער אַריינגעשניטן אין דער נאַכט אַריין. דער לאָקאָמאָטיוו האָט געסאָפּעט, געפּרייכט, זיך געריסן באַרג־אַרויף און אַרויסגעהויכט קרענצלעך מיט פונקען און דיקע קנוילן רויך.

אין וואַגאָן פון צווייטן קלאַס, אויף אַ ווייכער פּלושענער סאָפקע, דעם קאָפּ אָנגעשפּאַרט אָן דער שויב, האָט לוי ברוידעס נאָכגעפאָלגט מיט זיינע בליקן די צעזייעטע פונקען, וואָס האָבן אויפגעלויכטן אין דער פינסטערניש. די רויטע פייער־שפּריצן זיינען זיך צעפלויגן און געצויגן אויף צוריקוועגס, צו די אָפּגעלאָפענע מיילן אין דער נאַכט. פאָרויס האָט זיך ווייטער געצויגן דאָס געדיכטע השכות, שוואַרץ־פעלד און פאַרנעפּלטער וואַלד.

עס איז נאָך געווען אַרום 4 שעה רייזע ביז לעמבערג. פונדעסטוועגן האָט לוי נישט געפּרווט זיך מאַכן „באַקוועם“, זיך אָנלעגן און איינדרימלען, ווי עס האָבן געטאָן דער אַלטער הער מיט ווייסע וואָנסעס און די יינגע דאַמע, וואָס פאָרט מיט אים. לוי איז געזעסן און געקוקט אין פינסטערן דרויסן אַרויס. מחשבות, בילדער און איבערלעבונגען — אָפּגעריסענע, קלאָרע און מטושטשע האָבן אויפגעלויכטן, זיך אויפגעכאַפּט און געיאָגט איינע נאָך די אַנדערע.

טשעקאַווע: פאַרוואָס האָט דער זיידע זיינער, ר' מרדכי לייב, זיך אַזוי ברייט צעשמייכלט און דערצו נאָך דערלאַנגט אַ גריגעם אַמעריקאַנער הונדערטער, ווען ער איז אַריינגעקומען זיך געזעגענען מיט אים? נו, יאָ, ערב יום־טוב איז דער זיידע טאַקע צוריקגעקומען פון וויז, פון רבין, אָן אויפגעמונטערטער. ער איז באַלד צוגעפאָרן אין ווילבעווער גוט און באַפוילן זאַגאַיסקין, דעם פאַרוואַלטער צו באַאַרבעטן די פעלדער ווי אַלע יאָר, נישט געקוקט אויף דער שרפה, אויף די סטראַשונקעס און די אַלע „פּראָיעקטן“, מיט וועלכע די פּוילישע רעגירונג קומט אַרויס יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק. שביעי של פּסח איז ביים זיידן געווען אַ „קערמישעל“, כנהוג, מען האָט געטרונקען וויין און מעד, און די טשאָרטקאָווער און הוסיאַטינער הסידים האָבן זיך צעלאָזט מיט אַ ברען. דער זיידע אַליין האָט געזונגען ניגונים און געפירט דאָס ריקודל.

פונדעסטוועגן איז פאָרט אַ חידוש, וואָס דאָס געזעגענען זיך איז צוגעגאַנגען אַזוי גלאַט. עס איז דאָך עפּעס נישט דעם זיידנס טבע. גלאַט אַזוי, מיר־נישט דיר־נישט, אָן קשיות און אָן תערומותן צו זאָגן „פאָר געזונטערהייט“. געוויינלעך, איז דער זיידע אומצופרידן, ווען עמיצער פון דער משפּחה פאָרט אַוועק, פאַרלאָזט דאָס יאַנעווקער הויז און גייט זיך „וואַלגערן“ אין דער פרעמד. און אַפילו, ווען מען טוט דאָס צוליב שטודירן — איז עס ביי אים אויך נישט זייער אָנגעלייגט. אַז ער האַלט גאָרנישט פון די אוניווערזיטעטן און די גליקן אין פרעמדע, מאָדערנע גענג און שטיק. אָט — האָט ער, ר' מרדכי לייב אַליין אויך נישט שטודירט, און עס פעלט אים, ברוך השם, נישט אויס. איז וואָס־זשע איז דאָס געשען, וואָס? וואָרום נישט נאָר האָט דער זיידע אים, לוין, געזאָגט אַ געמיטלעכן „פאָר לחיים ולשלום“, נאָר האָט אים אויך גוטמוטיק אַ קלאַפּ געטאָן איבערן אַקסל און אַריינגעקוקט אין פּנים אַריין:

— נו, מהיכי תיתי, לערן דערווייל, לערן... אם ירצה השם אין עטלעכע וואָכן אַרום ׳עלן מיר זען, ׳עלן מיר שוין שמועסן, מ׳עמיר שמועסן תּכלית. נו. פֿאַר לחיים ולשלום...

איז די קשיא: וואָס פֿאַרא תּכלית וויל דער זיידע שמועסן מיט אים? מסחר? ס׳גוט? אפֿשר ארץ־ישׂראל? מאַלע וואָס...

די מאַמע איז אויך געווען רואיק און זי האָט אים צערטלעך געגלעט. דער טאַטע, דער חלוש, ר׳ שמריה, וואָס איז כּסדר פֿאַרטראָגן אין עולמות עליונים, האָט צוגעבאָמקעט: „מילא, מילא“ און אַליין אַריינגעלייגט די תּפֿילין אין רענצל. ער, לוי, זאָל זיי, חלילה נישט פֿאַרגעסן אין יאַנעוווקע. אַפֿילו די שוועסטער — אסתּר — האָט זיך מיט אים איבערגעבעטן, געזעגנט און צעקושט. פֿון די איינציקע ווערטער, וואָס די משפּחה־מיטגלידער האָבן זיך אַרויסגעכאַפּט, האָט לוי פֿאַרשטאַנען, אַז די צופֿרידנקייט נעמט זיך דערפֿון, וואָס מיט זיין אַוועקפֿאָרן וועט ער זיך סוף כּל סוף „אָפּלאָנטשען“ פֿון קלאַרא ווינאָקור; ער וועט זיך אויפֿהערן אַרומשלעפּן מיט דער „שוסטערקע“...

אָבער מאָדנע: קלאַרא ווינאָקור איז אַליין אויך געווען צופֿרידן און ביים געזעגענען זיך האָט זי געשמייכלט און געלאַכט. ווען ער איז נעכטן אינאָוונט אַריינגעקומען איר זאָגן „זייַ געזונט“, האָט זי זיך נישט געקרימט און נישט אַרויסגעוויזן קיין שום פֿאַרוווּנדערונג.

— כ׳האָב עס פֿאַרשטאַנען. האָסט עס נישט באַדאַרפֿט האַלטן בסוד — האָט זי געשאָקלט מיטן בלאָנדן קאָפּ — כ׳האָב עס סיי־ווי געפֿילט... אָבער נאָכלויפֿן וועל איך דיר נישט. איך וועל דאָ זיצן און וואַרטן אויף מיין ברודער באַצקלען. אין אַ חודש אַרום וועט ער דאָ באַשטימט זיין. ער האָט זיך פֿאַרהאַלטן אין ניו־יאָרק. אָבער די טעג פֿאָרט ער שוין אַרויס. און דו אַנטלויפֿסט פֿון דער באַגעגעניש. פֿיין. זייער ווויל. און אפֿשר איז עס דערווייל גלייכער אַזוי.

וואָס איז עס אַזוי „גלייכער“, וואָס? וויל זי אפֿשר זיך אַליין אויספּרווון און זען, צי זי וועט בענקען נאָך אים? וויל זי נישט אַמאָל זען, ווי אַזוי ער וועט האַנדלען פֿונדערווייטנס, איז דער פֿרעמד? זי האָט אים געקושט איינמאָל און נאָכאַמאָל און איר אָטעם איז געווען האַסטיק און הייס... אים האָט זיך געדאַכט, אַז איז אַ ווינקל פֿון איר אייג האָט אויפֿגעלויכטן אַ טרער. אָבער דער כּסדרדיקער שמייכל האָט פֿאַרשטעלט און פֿאַרדעקט...

איז אים געווען שווער זיך צו שיידן פֿון איר? ס׳האַרץ האָט אַביסל געפּויקט און אַ ברעם האָט אַ ציטער געטאָן... נישט מער... דאָס און גאָר...

שווערער ווי מיט קלאַראַן איז אים אויסגעקומען זיך צו שיידן מיטן שטורמען פֿריץ. וואָס ליגט אין בעט אַ צעמזיקטער. ווען ער איז אַריינגעקומען זיך געזעגענען און האָט מיט סימנים געגעבן דעם שטומען צו פֿאַרשטיין, אַז ער פֿאָרט אַוועק, האָט יענער אָנגעהויבן מרוקען און ברומען און אַ טיפֿער צער האָט אַרויסגעשריגן פֿון אים.. מען האָט געזען, אַז דער שטומער לעבט איצט נאָכאַמאָל איבער די וויטאָגן און די אַנגסט, ווי אין יענער נאַכט אויפֿן פֿעלד, בעת אַ קויל האָט אים געטראָפֿן אין אַקסל און אַ שטיין אין בויך. עטלעכע טעג האָט דער שטומער געשוועבט צווישן לעבן און טויט. עס איז קיין סוד נישט געווען, אַז דאָס שטיקל אַרבעט האָט אָפּגעטאָן הריצקאָ וועליטאָק מיט זיין באַנדע; זיי האָבן געטשאַטעוועט אין דער פֿינסטער, אין פֿעלד. געמיינט האָבן זיי צו טרעפֿן אים, לויזן, אָבער דער שטומער פֿריץ איז געווען דער אָפּלייזער. אַ ביטערע איראָניע... אָדער אפֿשר איז דאָס די „לאָגיק“ פֿון אַלע געשעענישן און פֿון אַלע טועכצער?

דער וואַגאָן האָט זיך מיטאַמאָל אַ שאָקל געטאָן. דער צוג האָט זיך אָפּגעשטעלט ביי אַ סטאַנציע. דאָס ליכט פֿון עטלעכע גרויסע לאַמטערנעס אין דרויסן האָט אַריינגעשיינט דורך דער פֿאַררויכערטער שויב.

די יונגע דאַמע, וואָס האָט געדרימלט אַנטקעגן, האָט זיך אויפֿגעכאַפּט. זי האָט געעפֿנט די אויגן און אַ שמייכעלע האָט זיך צעשפּילט אַרום איר צוקנדיקן מויל. דאָס שמייכעלע האָט געמיינט „אַ גוטער אויפֿשטאַנד“, „גוט מאָרגן“, אויב איר ווילט. דער הער מיט די וואָנסעס, און דער שניי־ווייסער גרויווע -

האָר און ווייטער געשלאָפֿן און געלאָזן הערן אַ דינעם און דעליקאַטן כראָפּ. זיין קאָפּ האָט זיך לייכט־לייכט געבאָמבלט און גענייגט און, אומבאַוויסטזיניקערהייט, האָט ער געזוכט דער דאַמעס אַקסל, כדי זיך אָנצושפּאַרן אויף איר. האָט זי בכיוון זיך אַביסעלע אָפּגערוקט און געזשאַלעוועט איר אַקסל פֿאַר דעם מידן, ווייסן מאַנסבילישן קאָפּ?

לוי ברוידעס האָט זיך ערשט איצט צוגעקוקט צו דער דאָזיקער יינגער פֿרוי. איר פּנים — לענגעכיק, גרינלעך, געמאָלט און די באַקן באַדעקט מיט אַ דינעם, שוואַרצן פּוכעלע, פֿון די שלייפֿן ביז אַרונטער די אויערן. אַ גלייכע, שאַרפֿע נאָז אָן טיפֿע, שוואַרצע אויגן מיט לאַנגע וויעס, וואָס פֿאַרדעקן עפּעס, לאָזן נישט צו און זאָגן נישט אויס. די ליפּן — קאַרמין־רויטע און פֿולע, כסדר פּייכטלעך און צאַפּלען זיך. שוואַרצע האָר, צעלאָזענע און געקרייזלטע, שלענגלען זיך, ווי יאַשטשערקעס, אַרום האַלז און אויף דער ברוסט אַראָפּ.

ווער איז זי און וואָס איז איר שייכות צום אַלטן הער? לוי האָט זיך געוועלט קענען דער דאָזיקער נייגעריקייט. נאָר פֿונדעסטוועגן איז ער פֿאָרט געווען פֿאַראינטריגירט. ביים אַריינשטייגן אין שנעל־צוג, אין סטאַניסלאַוו, האָט ער שוין געטראָפֿן די צוויי פּאַסאַזשירן אין וואַגאָן. ס'איז געווען קענטיק, אַז זיי פֿאָרן פֿון אויסלאַנד, וואָרעם דער צוג איז געלאָפֿן פֿון דער אונגאַרישער גרענעץ, ערגעץ ביים דוקלאַ־פּאַס. לכתחילה האָט לוי געמיינט, אַז דאָס זענען אויסלענדער. דער הער און די דאַמע האָבן כמעט נישט אַרויסגערעדט קיין הויך וואָרט צווישן זיך. ז'האָבן זיך פֿאַרשטענדיקט מיט שמייכלען, מיט סימנים און מיט באַוועגונגען, ס'האָט זיך געדאַכט, אַז אַלצדינג איז שוין אָפּגערעדט צווישן זיי, אַלץ איז קלאָר און אָפּגעמאַכט. נאָר אין איין מאָמענט, בעת לוי האָט זיך אומגעקערט פֿון וואַשצימער אין קופּע אַריין, זענען עטלעכע ווערטער יאָ דערגאַנגען צו זיין אויער און ער האָט דערקענט, אַז דאָס איז פֿראַנצויזיש: „שערי, מאַ פּעטיט, פּעטיט“, האָט דער אַלטער הער מיט די ווייסע וואָנסעס איבערגעחזרט עטלעכע מאָל. ר'האָט זיך הפּנים נישט געכאַפּט, אַז לוי, דער פֿרעמדער שכן, איז דאָ צוריק.

וואָס קערן זיי, די צוויי, זיך פֿאָרט אָן? אַ זיידע מיט אַן אייניקל? אַ טאַטע מיט אַ טאָכטער? צי גאָר מאַן און ווייב? און ווער זענען זיי? אַז זיי פֿאַראַטן זיך גאָרנישט און כאַפּן זיך מיט גאָרנישט אַרויס...

די ברונעטע „שערי, מאַ פּעטיט“ האָט זיך מיטאַמאָל אָפּגערוקט פֿון דרימלענדיקן הער, אַרויסגעצויגן פֿון האַנדבייטל אַ פּאַרצירטע גאָלדענע ציגאַרעטן־דאָזע און אַרויסגענומען אַן איידעלן פּאַפּיראָס. לוי האָט זיך געפֿעדערט און איר אונטערגעטראָגן אַן אָנגעצונדן שוועבעלע. זי האָט זיך פֿאַרצויגן, אַרויסגעלאָזט אַ רינגעלע רויך און באַדאַנקט אויף פּויליש:

— דזשענקויע...

ז'האָט אים אָנגעבאָטן אַ פּאַפּיראָס, האַלטנדיק פֿאַר אים די דאָזע אַן אָפֿענע:

— פּאַרזוכט, פּראָשע פּאַנא... דאָס זענען אויסלענדישע ציגאַרעטן, עגיפּטישער אַראָמאַט. אָבער מילדער און לייכטער טאַבאַק; ברענט נישט דעם גומען און שעדיקט נישט דעם האַלז.

איצט האָט ער געוווּסט: זי איז באַשטימט נישט קיין אויסלענדערין. איר פּויליש איז אידיאָמאַטיש און ריין.

ר'האָט פֿאַרויכערט און איר צוגעגעבן גערעכט:

— די פּאַני איז אַ קענערין אויף טאַבאַק. ריכטיק. ער איז מילד און דין און לייכט. ביי אונדז אין פּוילן זעט מען נישט דעם סאָרט ציגאַרעטן. און אפֿשר יאָ? איך בין נישט קיין איבערקלייבער און איך זוך נישט נאָך.

דער פֿאָדעם פֿון שמועס, ווי עס האָט זיך געקענט דאַכטן, האָט זיך געהאַלטן ביים איבעררייסן און עס איז זיך נישט געווען אָן וואָס אָנצוכאַפּן, כדי אים ווייטער צו ציען. יעדנפֿאַלס האָט לוי נישט געוווּסט ווי אַזוי ווייטער צו

שפּינען דאָס געשפּרעך. די דאַמע האָט דאָס, ווייזט אויס, דערקענט און איז איר געקומען צו הילף:

— דער פּאַן פאָרט קיין לעמבערג?

— יאָ.

— מיר אויך. מיר ווױנען דאָרטן. און דער פּאַן?

— איך שטודיר אין לעמבערג — האָט לוי געענטפערט — געהאַט איבער־געריסן און הייב ווידער אָן.

— אָ, אינטערעסאַנט. וואָס, אויב מען מעג פרעגן, שטודירט דער פּאַן?

— אַגריקולטור און פילאָזאָפיע אַלס צוגאָב...

— אַ טשעקאַווע קאָמבינאַציע. וואָס מענטשן פּאַלט איין!

מיטאַמאָל איז איר בליק געפאַלן אויף אַן אָפענעם בוך, וואָס איז געלעגן לעבן לויזן. ז'האָט אַ שמייכל געטאָן איר האַנט און זייער העפלעך געפרעגט:

— מעג מען?

— ביטע, ביטע! — האָט לוי געשמייכלט, וויסנדיק, אַז דאָס ספר, וואָס זי נעמט איצט אין האַנט אַריין, וועט אים אפשר העלפן דערגיין ווער און וואָס זי איז — פּראָשען... פּראָשען...

ס'איז געווען קויפמאַנס „גולה ונכר“, אין וועלכן ער האָט אביסל געלייענט ביים אַריינקומען אין וואַגאָן אַריין. נאָך דער רעש פון די רעדער און דער פּלאַנ־טער אין מוח האָבן אים געשטערט זיך צו פאַרטיפן און אַריינצוטראַכטן וועגן די פראַגן פון יידן, גלות, היים און היימלאָזיקייט.

— וואָס איז דאָס? זשידאָווסקע? — האָט די דאַמע געדרייט דאָס ספר, מיטן קאָפּ אַראָפּ און אַרויף, און דאַרין געקוקט ווי אַ האָן אין בני אדם אַריין — דאַכט זיך, טאַקע זשידאָווסקע...

— ניין, דאָס איז העברעיש — האָט לוי געשמייכלט — עס איז אַ חילוק פון יידיש ביז העברעיש. צוויי באַזונדערע לשונות, פּראָשע פּאַני.

— אינטערעסאַנט. און איך פאַרשטיי קיין איינע פון זיי נישט.

זי האָט אַרויסגעלייגט דאָס בוך, אויסגעלאָשן דעם פּאַפּיראָס און תיכף אַרויסגעצויגן אַן אַנדערן. לוי האָט איר ווידער אונטערגעטראָגן אַ שוועבעלע. נו, איצט וועט ער זען! אַציינד ווייסט זי שוין קלאָר, אַז ער איז אַ ייד. ווי אַזוי וועט זי זיך איצט האַלטן און ווי אַזוי וועט זי רעאַגירן הערויף? וועלן די יידישע אותיות ווערן אַ מחיצה צווישן אים און איר?

די דאַמע האָט זיך אַ ווײַלע פאַרטראַכט און אויף איר פּנים האָט זיך באַוויזן אַ שאָטן פון ערנסטקייט:

— און וואָס דענקען די פילאָסאָפן וועגן דער לאַגע דאָ ביי אונז אין לאַנד?

— אין וועלכער הינזיכט, פּראָשע פּאַני?

— וואָס איז דער אונטערשיד? — האָט זי אַ בלאָז געטאָן אַ רינגעלע רויך — ס'איז סיי־ווי־סיי שווייניש. מען בעבעט פּוילישע ערע און רום, און מען מאַלפּעוועט נאָך פראַנקרייך, אָבער ס'איז אַלץ קוויטיק און בלאָטיק און גע־דיכט. און וואָס צו טאָן, דאָס ווייסט קיינער נישט. מען רייסט זיך אַרום און מען רואינירט זיך. נאָר מיינט איר אפשר, אַז אין עסטרייך און אין אונגאַרן איז אַנדערש? דאַרשן אויך דאָס זעלבע. אָט בין איך געווען אין ווין און אין בודאַפּעשט און פאָר צוריק. יאָ, איך בין געזעסן דאָרטן, האָב איך אָנגעהויבן בענקען נאָך דער אייגענער שווײַנעריי בלאָטע דאָ־אָ. ווי געפעלט עס דעם פּאַן?

— מאָדנע און דאָך פאַרשטענדלעך.

— און ער — האָט זי אַ ווייז געטאָן אויף דעם שלאָפנדיקן הער מיט די ווײַסע וואָנסעס — קאָן זיך קיין עצה נישט געבן און קאָן זיך קיין אָרט נישט געפינען. ער האָט די אָרדענונג אָ־דאָ און רייסט זיך פאָרט צו איר, וויל שטענ־דיק אַנטלויפן און דאָך קאָן ער נישט, און פּלאָנטערט זיך. און דער פּאַן, ווי אַזוי?

— זייער איינפאַך: איך בין אַ ייד — האָט לוי אויף איר אַנגעשטעלט אַ פּאָר שאַרפע בליקן און געוואָלט דורכבויערן איר פּנים — און מיין באַציאונג

איז שמענטיק אַ רעזולטאַט פון דער באַהאַנדלונג, וואָס איך געניס. איך ענטפער מיט ליבשאַפט אויף ליבשאַפט, מיט פאַראַכטונג אויף פאַראַכטונג און מיט פאַר־דאַכט אויף פאַרדאַכט. ס'איז אפשר נישט קריסטלעך, אָבער מענטשלעך. איר קענט דאָך דאָס אַלטע פּוילישע ווערטל: „ווי קובע איז צו גאָט, איז גאָט צו קובען"

— און ס'קאָן אויך זיין פאַרקערט — האָט די דאַמע אַ מאַך געטאָן — אין מעגלעך, אז די באַציונגען פון דער פּוילישער געזעלשאַפט צו יידן איז אַ רעזולטאַט פון יידישער אָפּגעזונדערטקייט, אָפּגעפרעמדטקייט און אומצוטרוי? ווען יידן זאָלן זיך האַלטן און פירן און האַנדלען און דענקען און רעדן ווי עכטע פּאָליאַקן, וואָלט אפשר אַנדערש געווען. די קאַפּאָטעס און די בערד און דער זשאַרגאָן און די אייגענע גרופּעס און דאָס שרייען געוואָלט ביים בעטן גאָט און... איר פאַרשטייט?

— געוויס! איך קען דאָס אויסנווייניק! זער באַקאַנטע רייד. אָבער זער נאַאיווע און, אַנטשולדיקט, בייזוויליקע דערביי. און אויב אַזוי — האָט לוי אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט — אפשר וואָלטן מיר זיי אָפּגעלאָזט?

— ניין, ניין, פאַרקערט! — עס איז אינטערעסאַנט — האָט זי איינגע־וואַנדט — אָט שטודירט איר אין פּוילן, אַגראָנאָמיע דערצו. דאַ־אָ. נאָר איר טראָגט זיך אַרום מיט אַ העברעיסקע „אַדראַקאַדאַבראַ" וועגן „דיאַספּאָראַ און היימלאָזיקייט". און אין דער זעלבער צייט פאַרט איר אין אַ פּוילישער באַן, איר זיצט אין פּוילן...

— צייטווייליק! — האָט לוי איבערגעריסן! — איך בין דאָ בלויז ביז איך וועל אַוועקפאָרן קיין פּאַלעסטינע...

— פּאַלעסטינע? אינטערעסאַנט. איר ווילט פּאַלעסטינע, אָבער די בערד און די קאַפּאָטעס און די באַשאַבסאַוועקעס מיט די עקלעך אויף די קעפּ און די ציציסלעך, זיי ווילן דווקא בלייבן דאָ. — האָט זי אויסגעשריען כמעט אין פאַרצווייפלונג — איז דאָס נישט מערקווירדיק? און ווי אַזוי זאָל מען דאָס פאַרשטיין?

— איז די פאַני ווירקלעך אַזוי נייגעריק? צו וואָס? עס איז אַ פראַגע, וואָס מאַכט אומרואיק און שטערט, און עס איז אויך נודנע, און איך, זאָל די פאַני מיר אַנטשולדיקן, וואָלט זי גראָד נישט וועלן לאַנגווייליקן. אַ שווערע און פאַר־פּלאָנטערטע זאַך — האָט לוי צוגעמאַכט און אַוועקגעשאַרט דאָס אָפענע העּ־ברעאישע ספר —- לאָמיר עס פאַרגעסן אויף אַ ווײַלע. אַזאַ אָנגענעמע באַגעגעניש און מען טאָר זי נישט צעקלויצן מיט רייד, וואָס רייצן ווי אַן אָנצינדונג, אָדער גאָר ווי אַ געשוויר. פאַרוואָס קומט דאָס דער פאַני? זי איז מיר גאָרנישט שול־דיק פערזענלעך.

איר בליק האָט אים צוגעגעבן קוראַזש און ער האָט אַ שמייכל געטאָן:

— און פאַרוואָס קומט עס אויך מ י ר ? ווי אָפט האָט אַ סטודענט, ווי איך, דאָס גליק צו זיצן אַנטקעגן אַזאַ פאַני ווי איר? אָט אַ שטייגער וואָלט איך איר וועלן זאָגן, אַז מיר געפעלט איר...

— וואָס ?

— איר קול... איר האַלטונג... די פריזור... און דער בראַנסלעט און...

— און... און?

— זאָל די פאַני אַנטשולדיקן — איז לוי אויפגעשפרונגען, געבליבן שטיין אַ סעקונדע און זיך פאַרנויגט — מיר רעדן און רעדן און איך האָב זיך אפילו נישט פאַרגעשטעלט פאַר דער פאַני. מיין נאָמען איז לוי ברווידעס...

— זאָפיאַ גראַניצקאַ — האָט זי אים דערלאַנגט די האַנט.

און אויגנבליק איז ער געווען אין אַ פאַרלעגנהייט — זאָל ער קושן איר האַנט אויפן פּוילישן שטייגער? די פאַני זאָפיאַ אַליין האָט אים אַרויסגעהאָלפן: זי האָט אונטערגעטראָגן און לייכט מאַדזשווירט איר האַנט צו זיין מויל...

— זייער אָנגענעם, פאַניע ברווידעס — האָט זי צוויי מאָל איבערגעחזרט,

ווי זי וואָלט זיך באמת צו געדענקען זיין נאָמען און אים אַריינצונעמען אין קאָפּ אַריין — זייער אָנגענעם, פּאַניע ברוידעס.

דער אַלטער הער האָט זיך מיטאַמאָל אַ ריר געטאָן און געעפנט אַן אויג. פאַרשלאָפנערהייט האָט ער געפרווט דרייען די ווייסע וואָנסעס, צורעכטמאַכן דעם קראַוואַט און עפענען דאָס צווייטע אויג. אָבער דער קאָפּ האָט זיך ביי אים אַ באָמבל געטאָן און געבליבן הענגען ווי אַ שווערער שוואָם איבער דער ברוסט.

די פּאַני זאָפיאַ האָט עס באַמערקט און זיך נישט ווילנדיק געמאַכט. זי האָט זיך אויפגעהויבן און געלאָזט צום וואַש־צימער, מיטנעמענדיק איר האַנטבייטל מיט זיך:

--- אַנטשולדיקט — האָט זי אַ שמייכל געטאָן צו לוין — איך האָב פיינט אַ שלאָף־וואַגאָן. אָבער דאָ אין קופּע ניאָרעט מען זיך שטענדיק איין... מען ריזט זיך אויס...

זי איז אַרויס. לוי האָט איר אַ סעקונדע נאָכגעקוקט. זאָפיאַ גראַניצקאַ... און ווער איז זי פאָרט? און וואָס האָבן יידן איר געטאָן, און פאַרוואָס האָט זי באַהאַלטענע און אָפענע טענות צו זיי? נו, מילא, מאַלע וועמען מען באַגעגנט אונטערוועגס... וואָס פאַרא באַדייט האָט דאָס און וואָס פאַרא באַטרעף? אָט אין אַן אַנדערטהאַלבן שעה אַרום וועט ער שוין זיין אין לעמבערג און זאָפיאַ גראַניצקאַ וועט זיין פאַרגעסן און... אפשר נישט? זי וווינט דאָרטן, און, ווער ווייסט?... אָבער... פאַרוואָס האָט זי איבערגעחזרט זיין נאָמען און... מאַלע וואָס! און ווי זי האָט דאָס זיך געחידושט למאי ער וויל קיין ארץ־ישראל און לאָזט די „קאַפּאָטעס און בערד" אָדאָ! זאָפיאַ גראַניצקאַ... כדי צו פאַרטרייבן זי פון זיין געדאַנק, האָט ער געפרווט טראַכטן וועגן קלאַראַ ווינאָקור, פון יאַנעווקע. אַ שאָד, וואָס זי איז איצטער נישטאָ דערביי. וואָס אַ שטייגער וואָלט זי געטאָן? זיך געערגערט, צי געשפּאַסט? עס וואָלט זי פאַרדראָסן, צי כלל נישט געאַרט?

זאָפיאַ גראַניצקאַ... און דער הער מיט די ווייסע וואָנסעס דרימלט אַלץ און פאַרשלאָפט די נאַכט... אַ מאָדנע נאַכט...

דער לאָקאָמאָטיוו האָט זיך פּלוצלונג צעיאָגט, אַרויסגעהויכט קרענצלעך מיט פונקען און קנוילן־רויך. ער האָט זיך געשניטן נענטער און נענטער צו לעמבערג און געלאָפן מיט אַ רעש, וואָס האָט אויפגערודערט די פינצטערניש און די נאַכט.

קאַפּיטל 19

אין עמק

גבעוניה האָט שוין געהאַלטן נאָך דער וועטשערע. אין ברהבותדיקן, ווייסן, געקאַלכטן עס־צימער איז שוין געווען פּוסטלעך און שטיל; די גרויסע טישן אָפּגערוימט, די ליכטער איינגעצויגן און דער דיל אויסגעקערט. ווי אָפּגערעדט, האָבן זיך די חברים צעשאָטן ערגעץ־ווו איבערן גרויסן הויף.

עס איז געווען אַ וואָכעדיקער געוויינלעכער אויפדערנאַכט. די אַרבעט פֿאַרן קומענדיקן טאָג איז שוין געווען איינגעאָרדנט און פֿאַרטיילט. קיין באַזונדערע טועכצער זיינען יענעם אָוונט נישט געווען. נישט קיין לעקציע, נישט קיין באַראַטונג. נישט קיין מיטינג און נישט קיין קאָנצערט. אַ זעלטענער אויפדערנאַכט פֿאַר גבעוניה; גאָרנישט לויט איר שטייגער און גאַנג.

אינדרויסן האָבן געהאָנגען שטערן ווי וועלטשענע ניס. ווייסע ליכט־פֿאַסן האָבן דורכגעשטריפּט דעם הימל און די זילבערנע לבנה האָט אַראָפּגעשמייכלט פֿאַרשייט און שטיפֿעריש, מיט אַ פֿאַרקוועטשטן אויג. ריחות פֿון צעבליטע מאַנדל־שטאַקן, פֿון שפּראָצנדיקע געוויקסן און דרימלענדיקע בלומען האָבן אָנגעפֿילט די לופֿט.

חברה האָט זיך אַוועקגעלאָזט אויף אַ שפּאַציר. דאָס יינגוואַרג איז אַרויס אין פֿעלד, פֿונוואַנען עס האָט זיך געטראָגן אַ מונטער געזאַנג. די „זקנים" האָבן געשפּאַנט בניחותא אַרום גאָרטן, אין דער אַלייע, אָדער זיך געלייגט אויפֿן גראָז.

אין עס־צימער זיינען פֿאַרבליבן בלויז עטלעכע פֿאַרעקשנטע „בטלנים", וואָס האָבן געשפּינען אַ פֿאַרצויגענעם שמועס. זייער שמועס ציט זיך שוין טעג; און אַ סברה, אַז נישט היינט און נישט מאָרגן וועט ער זיך פֿאַרענדיקן. אָוונטן זיינען פֿאַראַן געגנוג און רייד פֿעלן נישט און זאַכן, וואָס שטייען ברומו של עולם, מערן זיך און קלייבן זיך אָן.

איז איין ווינקל זיינען געזעסן דריי: צבי נחמוני, הלל כספּי און דוד ראַפּאָפּאָרט. אַלע דריי „וותיקים", אויסגעפּרוּווטע, דערפֿאַרענע און אַלטגעזעסענע.

אַ ברייט־פּלייציקער, אַן אָפּגעברוינטער, מיט אַ קיילעכדיק ווייס בערדל און אַ געדיכטער קוטשמע קאַשטענעוואַטע האָר — האָט דוד ראַפּאָפּאָרט, מיט זיין פּויערישער געפּאַקטקייט און סאָלידקייט, שיער נישט איבערגעוואַזשעט די צוויי חברים, צווישן וועלכע ער איז געזעסן אַ געלאַסענער, געצויגן זיין ליולקע טיטון און זיך צוגעהערט צו זייערע רייד.

— און איך, יאַ־חביבי, רעכן, אַז דו דאַרפֿסט זיך גלייך אויפֿהויבן און פֿאָרן און פּטור. הערסט, דוד? הלוואי שיקט מען מיך. אַ נסיעה, דורכלופֿטערן זיך איינמאָל אין אַ יובל, איז גאָרנישט קיין קלייניקייט. פֿאָר, אַז מען הייסט! הלוואי הייסט מען מיר. אָבער מיר וועט מען נישט הייסן. איך, יאַ־חביבי, טויג זיך אַפּנים אויס בלויז צו שרייבלעך און צו האַמערס, צו מאַשינען און צוואַנגען — האָט דער דראָטעוודיקער און געקרייזלטער הלל כספּי געדרייט מיט אַ פֿינגער — מאַשינען, אָט דאָס ווייס איך. אָבער נישט קיין מענטשן.

— עס איז מיר אַ גרויסער חידוש אויף דיר, הללקע, למאי דו רעדסט אַזוי — האָט דער לאַנגער, בלאָנדלעכער, האַלב־פּליכעוואַטער נחמוני, דער עלטסטער לערער פֿון דער קבוצה, אָנגעכאַפּט כספּין פֿאַר אַ האַנט — עס איז מיר אַ גרויסער

חידוש. דו, דער בעסטער מעכאַניקער פון גבעוניה, דו ווייסט אַליין, אַז אַ מאַשין איז ווי אַ מענטש. אַ מאַשין האָט, פונקט ווי אַ מענטש, איר נשמה, איר דראַנג; אַ מאַשין, פונקט ווי אַ מענטש, קאָן לעבן און גאַרן; אי צום גוטן, אי צום שלעכטן. האָבן מיר איינמאָל איינס. און ווייטער? ווייטער האָט די מאַשין לחלוטין גאָרנישט צו טאָן מיט דודס נסיעה. אַוודאי דאַרף ער זיך נישט קווענקלען; ער דאַרף פאָרן און פּאַרטיק ווערן מיט זיין שליחות און קומען צוריק. דוד, דו מוזט פאַרשטיין, אַז עס איז אי אַ זכות, אי גורל, אי אַ חוב. פאַרשטייסט? עס איז אַ מין חוט המשולש. געפאָרן, געטאָן און געקומען.

— נו, יאָ, כן, בדרך כלל פאַרשטיי איך — האָט דוד געפּאַפּקעט די ליולקע — אָבער... נו, פאַרוואָס גראָד איך? פאַראַן חברים, וואָס זענען מער ראוי און מער מסוגל און בילכער... און והשנית, איך געדענק שוין נישט ווי אַזוי מען פאָרט... און ערשט־אָ האָבן מיר געמאַכט דעם פרווו מיטן באַנאַנע־ווערדל... און...

— ערשט מיט עטלעכע חדשים צוריק האָסטו חתונה געהאַט און ווילסט נישט לאָזן דיין צפורה אַליין. האַ? — האָט כספי אַביסל לצניש אַ קלאַפּ געטאָן דודן אויף אַ קני — ס'ערשטע יאָר פון דער חתונה... אָבער צי שיקט מען דיך דען אין מלחמה? ס'ערשטע יאָר פון אַ חתונה האָט די תורה באַוואָרנט, דאַרף אַ באַלעבעסל זיצן אינדערהיים און דאַרף משמח זיין דאָס ווייב און נישט גיין שיסן קיין פיילן און וואַרפן שליידער־בעק. אָבער דו גייסט דאָך אין אַן אַנדער שליחות

— נו, יאָ, כן, בדרך כלל פאַרשטיי איך — האָט דוד פּאָטאַקעוועט מיט זיין שווערער קוטשמע־האָר — אָבער, איך בין אַ פויער און נישט קיין אָראַטאָר, נישט קיין בעל דרשן; אַ שלאַכבעדיקער, שווערער אָקס און נישט קיין פויגל מיט פליגלען.

— טאַקע דערפאַר! אָט־אָט, דאָס איז נויטיק! טאַקע נאָר אַזאַ מענטש ווי דו דאַרף קומען אַצינד און זיך ווייזן: עכט און נישט־צוגעפּוצט. אַ מענטש און נישט קיין אָדלער. אָט דאָס דאַרף אונזער יוגנט, דאָרט אין דער גולה, זען און דערזען — האָט נחמוני דער לערער זיך צעהיצט — און דערפאַר די אויסוואַל! פאָר;

דוד האָט ווידער אַ צי געטאָן די ליולקע, ווי ער וואָלט וועלן אַרויסציען דעם געהעריקן ענטפער און מאַכן דעם געהעריקן באַשלוס. שוין עטלעכע טעג אַז ביי אים, ביי דוד ראַפּאַפּאָרטן, ליגט אַ בריוו פון דער הויפּט־ביוראָ פון החלוץ, מיט אַ פאָרשלאַג צו פאָרן קיין רומעניע און קיין פוילן מיט אַ מיסיע; פאָרן ווי אַ שליח פון אַרבעטנדיקן ארץ־ישראל צו דער דאָרטיקער יוגנט און זיי ברענגען אַ גרוס, זיי שטאַרקן, מעורר־זיין און אָנווייזן אַ וועג.

ס'איז געווען אַ צייט פון אַן ערנסטן קריזיס אויף דער וועלט בכלל, און אין ארץ־ישראל בפרט. ווייניק יוגנט איז איצט געקומען אין לאַנד אַריין. מ'האָט ווינציק געבויט און ווינציק געפלאַנצט. אין די רייען פון אַ טייל ניי־אָנגעקומענע האָט גראַסירט אַ צעטומלונג און שטילער ווייי. עפּעס האָט מען דאָך נישט געפינען „וואָס" מען האָט געזוכט. אייניצלנע האָבן אַ שמעק געטאָן און זענען געלאָפן צוריק. נאָר צוריקגעפאָרן מיט אַ געוויין... פון באַנגיקייט... דאָס לאַנד האָט פאָרט געצויגן און גענאָגט...

דאָס ערנסטע איז אָבער געווען דאָס, וואָס צווישן דער יוגנט אין די גלות־לענדער האָבן זיך געמערקט אַן אָפּקערונג און שאַרפע סימנים פון ספקות אין דער צוועקמעסיקייט פון עליה. דערצו האָט זיך געשטאַרקט די נטיה צום קאָמוניזם און צו דער רעוואָלוציע. די פינף־יאָר פּלענער, די כלערליי גרוסן פון ראַטנלאַנד, האָבן פאַרכאַפּט געוויסע קרייזן פון דער יידישער יוגנט און צו זיי געוווּנקען מיט כלערליי צוזאָגעכצער, ראָזעווע טרוימען, און האָבן גערייצט און געלאָקט.

אַ צאָל שליחים פון ארץ־ישראל האָבן זיך אַרויסגעלאָזט אין גלות אַריין צו רעדן צום האַרץ פון דער בלאָנדזשענדיקער יידישער יוגנט, וואָס מאַטערט זיך און זוכט אַן אָנהאַלט און אַ וועג. אויך דוד ראַפּאַפּאָרטן דעם „וותיק", דעם אַלטגעזעסענעם פון דער קבוצה גבעוניה, האָט מען געבעטן זיך אַוועקצולאָזן אין עטלעכע לענדער צו ברענגען אַ גרוס פון דער „מולדת" און מאָלן דעם מצב ווי ער

איז און די מעגלעכקייטן פאַרן עתיד, פאַרן מאָרגן, וואָס דערנענטערט זיך מיט אַ בעסערער מערכה, און וואָס מוז ברענגען די אַנטשיידונג פאַרן פאָלק.

האָט דוד ראַפּאַפּאָרט, דער חבר פון גבעוניה, זיך געשראָקן פאַר דער דאָזי־קער מיסיע?

צוועלף יאָר, אַז ער זיצט דאָ־אָ און איז צוגעבונדן צו דער ערד, וואָס ער האָט דאָ געפינען אַ וויסטע און האַרטע און פאַרלאָזענע. דער־אָ ערד, וואָס איז געווען מדבר און טרוקן און קראַנק און פאַרפעסטעט — איר האָט ער געגעבן זיין שוויס, זיין מאַרך, זיינע יאָרן־טעג — ביז זי האָט אויפגעבליט, אויפגעזונגען און אויפגעשיינט. ווייטער — ווייטער האָט ער לחלוטין גאָרנישט מער געטאָן. ווען ער איז דאָ אַהער, צוזאַמען מיט דער אַנדערער חברה, געקומען מיט צוועלף יאָר צוריק, זענען דאָ געווען לויטער דערנער און עקדישן און שלענג. וואָסער האָט מען געטרונקען פון אַ פינגערהוט, און געפיבערט האָט מען קעגן דער זון, וואָס האָט פאַרקוילט דאָס געביין און דאָס לייב. איצט איז אַ ברונים דאָ, און קוואַלן שטראָמען, און שלאַנקע יונגע ביימער בליען הינטער די פענצטער, און פייגל זינגען אין זייערע צווייגן, אין די ליכטיקע קאַיאָדן און ביים זונפאַרגאַנג. ווייטער — ווייטער האָט ער דאָ מער גאָרנישט געטאָן.

אָ, יאָ — פאַראַן מינוטן, ווען ער נעמט אַמאָל די פּען אין דער האַנט אַריין און שרייבט עפּעס אָן. אָבער ווער ווייסט דען, אַז דאָס איז דוד ראַפּאַפּאָרט? ער צייכנט זיך דוד בן מרדכי איש־גבעוניה און ס'איז נישט נויטיק מער. נו, יאָ, אַמאָל רופט ער זיך אָן מיט אַ וואָרט בעת אַ פאַרזאַמלונג, ביי אַ וויכוח, אָדער זאָגט אָפּ אַ קורצע דרשה ביי אַ פייערלעכקייט. אָבער איז דען דאָס גענוג געצייג אַז ער זאָל קומען צו דער יוגנט פון פוילן און רומעניע און ברענגען אַ בשורה און אַ גרוס?

אוודאי, פאַרן וואָלט זיך געוואָלט: אין פוילן, אין יאַנעווקע, זיצט נאָך זיין טאַטע, דער „פריץ“ ר' מרדכי לייב. זיצט אַ ברודער, אַ שוועסטער, מיט קינדער, ז'צן חברים און קרובים און פריינט און אַ שטאָט מיט יידן, וועמען מ'דאַרף טאַקע מעורר־זיין און רופן צו זיך. אָבער...

ער האָט געצויגן די ליולקע, וואָס איז שוין געווען אויסגעלאָשן, און גע־זוכט אַ באַרעכטיקונג, אַ באַשייד, אין מוח און אין האַרץ. פון זיין האַלטונג, פון זיינע תנועות און ענטפערס איז געווען צו זען, אַז די חברים האָבן אים איבער־צייגט, אַז ער דאַרף נישט מאַכן צופיל שהיות און דאַרף זיך לאָזן אין וועג אַריין.

— נו, וואָס איז דען נאָך פאַראַן צו רעדן, וואָס? — האָט נחמוני דער לע־רער אַ מאַך געטאָן — אַז אַלץ איז דאָך קלאָר און גלאַט.

— נו, יאָ, כן, בדרך כלל, יאָ — האָט דוד זיך אויפגעהויבן און באַל־צוריקגעזעצט — אָבער וואָס וועט זיין מיט תל־גד?

— אָ, דאָס? — האָט הלל כספי אַ שמייכל געטאָן — האָסט מורא זיך צו פאַרלאָזן אויף אונז? מיינסט, אַז אָן דיין יהי רצון וועט מען נישט אַרויפגיין און מ'וועט נישט טאָן וואָס מען באַדאַרף?

— נו, יאָ, מען וועט אוודאי אַרויפגיין — האָט דוד געשאָקלט מיטן קאָפּ — אודאי. אָבער ס'וויל זיך זיין דערביי. סתם זיין.

דער ענין איז געווען אַ פּשוטער: אַ קבוצה פון אַרום דרייסיק מענטשן האָט זיך געגרייט בקרוב אַרויפצוגיין אויף באָדן און צו לייגן דעם יסוד פאַר תל־גד. אַלע הכנות זענען שוין געמאַכט געוואָרן, טאַקע דאָ־אָ אין גבעוניה, וואָס איז די נאָענטסטע שכנה און אויך די נאָענטסטע קרובה אין גייסט. מען האָט זיך אָבער געריכט אויף שוועריקייטן מצד אַ בעדואינער שבט, וואָס האָט געלאַגערט אַרום. האָבן אַ ריי יידישע פּונקטן, פאַרשטייט זיך, צוגעזאָגט הילף און מען האָט געוואָרט אויף אַ פאַרמעסט.

דוד ראַפּאַפּאָרט, איש גבעוניה, האָט געהאַט אַן אַלטע חזקה צו זיין אָנ־ווייזנדיק ביי אַזעלכע אַנטשיידנדיקע און פייערלעכע מאָמענטן, ווען אַ יונגע קבוצה גייט אַרויף אויף איר צוגעטיילטער ערד. ער האָט אויך געהאַט אַ היפּש

ביסל דערפאַרונג אין הלכות־פאַרטיידיקונג. בעת איין עליה אַזאַ איז ער אפילו פאַרווונדעט געוואָרן אין אַ פוס. עטלעכע וואָכן איז ער דעמאָלט געלעגן אין שפּיטאָל, אין חיפה, און דאָס איז געווען צום ערשטן מאָל וואָס ער האָט געמוזט אַוועקגיין פון דאָרף. ער, דוד, קאָן בכלל אָנציילן אויף די פינגער פון זיין האַנט די זעלטענע באַזוכן אין די שטעט — ירושלים, תל־אביב, טבריה און צפת. ער האָט נישט ליב אַרומצוואַנדעווען און ער פאַרטראָגט נישט דעם שטאָטישן רעש, די מערק, די „קונצן" און דעם יאַריד. ער האָט זיך צוגעוווינט און איז געוואָרן איינס מיט דער געבענטשטער שטילקייט פון דאָרף. זיין גוף ציט זיך צו דער ערד און זיין געמיט לויטערט זיך דאָ אויס. אין יעדן קאיאָר, ביים אויפשטיין, זעט ער מיט זיינע אייגענע אויגן ווי די מי און דער מאַרד און דער שווייס און דער ניגון, וואָס ער האָט דאָ אַריינגעבראַכט, בליען אויף, ווי אונטער אַ כישוף־שפּרוך.

ווידער האָט זיך דערטראָגן דאָס געזאַנג. ס'איז געווען אַ ליסטיקער „יאַ" אויף די געדאַנקען, וואָס פילן אים אָן אַצינד. אַ לוסטיקע באַשטעטיקונג, אַז אַלץ איז כדאי געווען. ער האָט זיך אָנגעשטויסן אָן דעם גרויסן אַלטן שטיין, ביי דער זייט פון דער אַלייע, און זיך צוגעזעצט. מיט די פינגער האָט ער אָנגעטאַפּט די איינקריצונגען אין דעם שטיין: טעג, דאַטומס. יום־טובים זענען אין אים איינגעקריצט. און די צייכנס האָבן אַ באַדייט: אַ נייער פונקט, וואָס איז צוגעקומען נאָך איינער און נאָך איינער, און נאָך, אין דעם טאָל, וואָס איז איינגעראַמט אין בערג און ציט זיך ביז צום ים.

ווען ער, דוד ראַפּאַפּאָרט, איז געקומען אַהער, איז דאָ נאָך אַזוי שיטער געווען. היינט קאָן ער אַריבערשרייען צו אַ שכנותדיקן, היימישן דאָרף, און באַלד וועט מען אים ענטפערן מיט אַן אָנגעצונדענעם שטורקאַץ, מיט אַ פאָן און מיט אַ לעבעדיקן קול.

און נאָך דערציילט דער שטיין אין דער שטילקייט פון דער נאַכט. פאַראַן קריצן, וואָס מיינען יאָרצייטן: עטלעכע יונגע חברים, וואָס האָבן דאָ געפונען זייער אייביקע רו — פון קדחת און פון שונאס באַהאַלטענע קויל. און אים, דודן, דוכט זיך, אַז ער הערט איצט, אין דער שטילקייט פון דער נאַכט, זייערע רייד: „ס'איז כדאי געווען, גיי־זשע און רוף די אַנדערע. נישטאָ קיין אַנדערער וועג. און דער טאָל האָט אַזויפיל אָרט; אַזויפיל אָרט, און ער וואַרט".

און נאָר דער טאָל? אַז אַלץ אַרום איז דאָך ארץ־ישראל. און אַרויף־צו שפּיגלט זיך דער כנרת, ס'הויבן זיך די בערג פון גליל און איבער זיי שפּרייזט דער ווינט, גאָטס ווינט וואָס דערציילט און דערציילט און איז מגלה אַ סוד.

און אַרונטער איז דער כרמל, וואָס קוקט צום האַפן, צום טויער, פון וואַנען עס דאַרף אָנקומען די איינזאַמלונג — יידן פון אַלע עקן וועלט. אויפן כרמל איז פאַראַן אַ הייל; אליהוס הייל, און אין איר צינדן זיך און לעשן זיך ליכטלעך, ווי צייכנס און אַן אָנזאָג אויף דער צייט.

און אַנטקעגן דעם באַרג, אין די וואַסערן, זענען שוין דאָ אייגענע פישער־לייט און שיפער־לייט. זיי קומען צוריק אַהיים, ווי די פיש, וואָס קערן זיך אום פון ווייטע „נסיעות" אין כלערליי אָקעאַנען; זיי קערן זיך אום, צו זען וואָס ס'איז געוואָרן פון דעם רויג, וואָס זיי האָבן אָפּגעלייגט. קלאַפּטער נאָך קלאַפּטער לייגן זיי איבער די כוואַליעס פון דער וועלט און קומען צוריק. ווייל אין אַנדערע וואַסערן קאָן מען פאַרסמט ווערן, דערשטיקט ווערן, און גרויסע ים־וועלף שלינגען איין. מען דאַרף זיך מוטשען ביי זיי אין בויך, אויב זיי פרעסן נישט אויף.. און דערנאָך מייקענען זיי אַלץ אויס...

זיצנדיק אויפן שטיין, האָט דוד זיך דערמאָנט: מיט קאַרגע דרייצן יאָר צוריק, ווען ער האָט זיך דערנעענטערט צום הייליקן ברעג, האָט ער דאָס ערשטע דערזען פון דער שיף דעם כרמל־באַרג. פון דעמאָלט־אָן זעט ער אים כסדר פון דער־ווייטנס; ער האָט זיך מיט אים ווי באַהעפט, און דער כרמל האַלט אים צו.

און איצט הייסט מען אים גאָר זיך מטריח זיין און אינמיטן־דרינען, אַוועקלאָזן זיך אויף אַ יאַזדע און טאַקע באַלד אַרויפצוגיין אויף אַ שיף.

מילא, ר"וועט שוין פֿאָרן אָבער אפֿשר וועט זיך לאָזן פּועלן מ"זאָל אָפּלייגן זיין נסיעה ביז נאָך דער עליה פֿון תל-גד? — האָט ער געצויגן אַהין און אַהער, שפּאַנענדיק פֿאַמעלעך צו זיין שלאָף-חדר אין איינעם פֿון די נייע הייזער פֿון דער קבוצה, וואָס מ'האָט ערשט נישט-לאַנג אויפֿגעשטעלט. פֿאָרן, נו, יאָ, און אפֿשר וועט ער, קומענדיק אַהין, פֿאָרט באַוועגן זיין טאַטן, זיין ברודער און די שוועסטער איבערצולאָזן יאַנעווקע, דאָס גוט, וואָס רויכערט זיך שוין, און וואָס וועט מסתמא באַצייטנס אויפֿגיין אין פֿלאַם? און — טשיקאַווע צי דער טאַטע, ר' מרדכי לייב דער ווילכעווער „פּריץ", וועט זיך אונטערגעבן צום זון, דעם צוריקגעקומענעם פּויערן-יונג?... וועט דער טאַטע זיך ווערן און צאָרנען, און וועט זיך פֿונדאָסניי צעפֿלאַקערן דער אַלטער רוגז, וואָס איז שוין אַביסל פֿאַרהיילט?

דוד האָט זיך אויפֿגעהויבן פֿון שטיין און געשפּאַנט פֿאַמעלעך און פֿאַרטאַן אין זיך. דער הויף האָט זיך שוין ביסלעכווייז געהאַט איינגעשטילט. נאָר פֿון דער אַלייע האָבן זיך נאָך געהערט אָפּגעריסענע שטיקלעך שמועס און אַ שטילגעלעכטערל. דער ריח פֿון מאַנדל-צווייט האָט זיך געקרייזלט אין דער לופֿט, נאָר אַנגעטאָפּן מיט די הענט. און דאָס געזאַנג פֿון יונגוואַרג, וואָס האָט זיך נאָך געטראָגן פֿון פֿעלד, האָט אָפּגעהילכט און באַגלייט דודס געמאָסטענע טריט.

די מלכּה שבא...

ווען דוד איז אַריין אין חדר, איז ער אַ מינוט געבליבן שטיין אויף דער שוועל אַ פאַרחידושטער: אויפן בעט איז געלעגן זיין צפּורה, אין אַ דינעם, דורכזיכטיקן נאַכט־העמד און אַ באָרוויסע. אין דער ערשטער רגע האָט ער אָנגעשטעלט אַזאַ מינע, גלייך ווי ער וואָלט זיך אַליין געפרעגט: וואָס טוט זיך דאָ, וואָס? פון וואַנען נעמט זיך עפּעס אַ פרוי אויף מיין בעט, און וואָס וויל זי דאָ ?

כאָטש ס'איז שוין באַלד אַ האַלב יאָר אַז ער איז אַ באַווייבטער, אַ „באַלעבעסל", בלייבט ער מינוטנווייז אַליין אַ פאַרוווּנדערטער, ווען ער שטויסט זיך אָן אויף זיין פרוי. דאָס טרעפט אין מינוטן, ווען ער איז אינגאַנצן פאַרטאָן אין זיין פויערישער אַרבעט, אָדער אין רוחניות און אין הוריות.

אַ פאַרטראַכטער וועגן דער עליה פון תל־גד, וועגן „יאָ־פאָרן" און „נישט־פאָרן", איז ער געבליבן שטיין אַ צעטומלטער, ווען ער האָט דערזען צפּורהן אַזוי־אָ. ער האָט זיך צעפינטלט מיט די אויגן, און די פליגלען פון זיין נאָז האָבן אַ ציטער געטאָן.

— יאָ! יאָ! דאָ איז עס, אָדון — האָט צפּורה צו אים אַ שטרעק געטאָן אַ נאַקעטע האַנט — האָסט נישט פאַרבלאָנדזשעט... האָסט געטראָפן די טיר..

— האַ? כּן... בדרך כּלל, יאָ — האָט דוד אַ שמייכל געטאָן — מסתמא...

— וואָסזשע שטייסטו כּעני בפּתח, אָדון?...

זי האָט זיך אויפגעזעצט און דאָס נאַכט־העמד האָט זיך אַביסל פאַרקאַטשעט; ערשט איצט איז אים איינגעפאַלן, אַז אירע פיס זענען באַדעקט מיט פוכיקע האָר, ס'האָט זיך אים אין דער רגע דערמאָנט אַ מעשה וועגן שלמה המלך און דער מלכּה שבא. ווען די קעניגין איז זיך געקומען בוקן צום קליגסטן פון אַלע מלכים און ס"האָט זיך ביי איר דאָס קליידל אַביסל פאַררוקט — האָט דער חכם דערזען אירע האָריקע פיס און ער האָט צו איר געזאָגט: „דיין שיינקייט איז די שיינקייט פון אַ פרוי, אָבער דיינע האָר זענען מאַנסבילישע"... האָט די מלכּה שבא, וואָס האָט זיך געשלעפּט 3 יאָר ביז זי איז אָנגעקומען צו שלמהס קרישטאָלענעם פּאַלאַץ, געענטפערט: „איך וועל דיך פרעגן אַ רעטעניש, מיין קעניג, און לאָמיר זען ווי קלוג דו ביזט".. און זי האָט אים געפרעגט אַ חידה וועגן אַ הילצערנעם ברונים און אַן אייזערנעם עמער, וועגן פייער אין וואַסער און פלאַקס...

און וואָס פאַר אַ רעטעניש האָט זיין צפּורה אָנגעגרייט?

— וואָס שטייסטו, וואָס? — האָט זי אים אַ פרעג געטאָן — וואַרף אַראָפּ די שווערע כאָדאַקעס און מאַך זיך היימישער...

— טאַקע? ס'א רעיון...

דוד האָט געפאָלגט, אַראָפּגעוואָרפן די טשיזמעס, אַ וויש געטאָן די שווערע וואָנסעס און צוגעגאַנגען צום בעט:

— גוט וואָס דו שלאָפסט נאָך נישט, צפּורה...

— אין אַזעלכע נעכט איז... ווייסט... עפּעס... — האָט זי געשטאַמלט — ס'איז עפּעס ככה... אַזוי־אָ...

ס'איז געווען אַ טאָן פון בענקשאַפט און פון שטילן צער אין אירע שטאַמלדיקע רייד. צפּורה אַ „נייע" דאָ אין גבעוניה, האָט זיך מיט אַלע כּוחות געמיט,

טיף און ערנסט, אַרײַנצופּאַסן זיך אין קבוצה=לעבן, און איר איז אויסגעקומען צו פירן אַ געראַנגל מיט זיך. אַ צעפּיעשטשעטע פריילײַן — די גראָמניצער „פּרימאַדאָנע“, ווי זי האָט ליב געהאַט צו שפּאַסן אויפן אייגענעם חשבון — איז איר גאָרנישט לײַכט אָנגעקומען אויסצורויכערן פון זיך די „קאַפּריזן“, די יחידישע ניגונגען און ווערן איינע פון קאָלעקטיוו; צו גיין מיט בײַדע פיס אויף דער ערד און נישט טרעטן אויף וואַטע, אָדער שוועבן אין די וואָלקנס, ווי איר טבע איז געווען אין גראָמניץ, אין דער היים.

כאָטש דער טאַטע אירער, ר' בצלאל שולזינגער, דער שטאָט=חזן, איז קיין גביר נישט געווען, האָט זי פונדעסטוועגן געהאַט געגוג באַקוועמלעכקייטן אין איר עלטערנס הויז. אַ בת=יחידה, די מיזינקע נאָך צוויי עלטערע זין — האָט מען צפורהן געקעכלט און געבלאָזן אירע טריט. ווען זי איז נאָך געווען אַ קליין מיידעלע, האָט דער פאָטער זי אָנגעהויבן לערנען נאָטן און ער האָט זי געלאָזט מיטזינגען מיט זײַנע משוררים בעת די פּראָבעס אין הויז. שפּעטער האָט זי אויך געלערנט שפּילן פּאָרטעפּיאַן בײַם גראָמניצער אָרגאַניסטערס ווײַב, און פידל — בײַם קאַפּעלמײַסטער שמחה לץ.

אַ שוואַרץ=חנעוודיקע, מיט אַ געקרײַזלטן קאָפּ האָר, ווי אַ לעמעלע — איז צפורה גאָר גיך געוואָרן דאָס שיינדל פון שטאָט. זי איז אויפגעטראָטן בײַ חנוכה=קאָנצערטן, בײַ כלערליי פעסטן, מאַסקן=בעלער און קערמישלער. גראָמניצער ווײַבער האָבן נביאות געזאָגט, אַז די „פּרימאַרינע“ וועט נאָך מגולגל ווערן אין אַ טריאַטער און חתונה האָבן מיט אַן „אַקטעיאָווער“. אָבער צפורה איז גאָר אַוועק אויף הכשרה — זיך גענומען צו רידל, סערפּ און שופליע — און אין אַנדערטהאַלבן יאָר אַרום איז זי שוין געווען אין ארץ=ישראל.

מיט דער צײַט איז צפורה אָנגעקומען קיין גבעוניה און האָט דאָ באַגעגנט דודן. בעת ער האָט צווישן די קוסטעס געקראַצט אויף זײַן צעפּאָרענעם יאַנעווקער פידל, און דער בויגן האָבן בשום אופן נישט געוואָלט פּאָלגן זײַנע פויערישע הענט. האָט זי בײַ אים אַרויסגענומען די כלי, געפּרווט, און בײַ איר איז עס אַוועק אַ גאַנג. און דערנאָך האָט מען זיך צערעדט : זי איז פון גראָמניץ און ער — פון יאַנעווקע. און בײַדע זענען נאָך אַליין. דעם אַנדערן אָוונט ווידער דאָס אייגענע, און נאָך אַביסעלע אַנדערש, און די לבנה פון אויבן האָט פאָטאַקעוועט.

צוויי וואָכן שפּעטער איז זי געוואָרן אַ חברה אין גבעוניה און אָט איז זי דודס ווײַב און וווינט מיט אים אין אַ נײַער ציכטיקער שטוב.

און פונקט ווי פאַר אים, אַזוי איז אויך פאַר איר דער נײַער צושטאַנד צופריש און טאַקע צו=ניי און זי האָט נאָך נישט געכאַפּט דעם שניט ווי ס'קער צו זײַן, כאָטש ס'איז שוין אַ האַלב יאָר פון זינט זיי האָבן חתונה געהאַט...

אַז דוד האָט אויסגעטאָן די שווערע כאָדאַקעס און צוגעגאַנגען צום בעט. האָט זי איבערגעחזרט די זעלבע שטאַמלדיקע רייד:

— אין אַזעלכע נעכט איז... ווייסט... עפּעס כּכה... עפּעס אַזוי=אָ...

— וואָס איז, צפורה? — האָט דוד זיך צוגעשפּאַרט נעבן איר — וואָס ווילסטו מיר זאָגן? ווילסט מיר אפשר אָנזאָגן דאָס ריכטיקע? שעם זיך נישט.. אדרבא!

ער האָט געוואַרט אויף אַ בשורה, אַז ער ווערט אַ טאַטע; אַז אַ „צאַבראַ“ איז אויפן וועג. ער האָט הנאה געהאַט פון דעם וואָס זי באַהאַלט זיך. ס'אַ הנדל אַזאַ. ס'שמעקט מיט ראָמאַנטישער, גראָמניצער צניעות און שעמעוודיקייט. פון דער אַנדערער זײַט האָט ער נישט געקענט פאַרשטיין: וואָס איז דאָ פאַראַן צו פאַרדעקן, וואָס? ס'איז דרך הטבע, אַזוי ערדיש און פּראָסט, עלעהיי דאָס שפּראָצן פון גראָז און דאָס בליען פון אויבס. אַ „צאַבראַ„ — פאַרגרעסערן גבעוניה, פאַרגרעסערן די עליה — אָט דאָס וויל ער דאָך. זײַנע אַלטע חברים זענען שוין פון לאַנג מטופל, באַלאָדענע, און האָבן זיך אײַנגעוואָרצלט, ווי די סיקאַמאָר=ביימער, און האָבן זיך פאַרפונדעוועט. נו, אַביסל שפּעט — אַבער אויך אויף אים קומט די צײַט און ס'קומט דאָס דערוואַרטעטע.

קוקנדיק אויף זיין ווייב, אין איר דינעם דורכזיכטיקן נאַכט־העמד, איז דוד כמעט זיכער געווען, אַז איר איצטיקע שטימונג איז, אין תוך, אַ געהויבענע. דער דאָזיקער איידעלער לבוש אויף איר לייב איז דאָך פון דער אויסשטאַפירונג. וואָס זי האָט געבראַכט מיט זיך פון דער היים. אין זייערע ערשטע „האָניג־טעג" האָט זי זיי געטראָגן און דערנאָך צוריק אַריינגעלייגט אין קאַסטן אַריי. וואָס וועט אַ פויערטע אינמיטן־דרינען זיך גיין צירן אין זיידענעם געוועב? נאָר האָט צפורה איצט אַרויסגעשלעפּט אַזאַ מין פּאַראַדנע נאַכט־העמד, פון וועלכן עס טראָגט זיך אַן איידעלער ריח פון כלערליי זעלבעלעך אין פּאַרפיומען! וואָס זענען אָנגעזאַפּט אין די פּעדים פון זיידנצייג, איז מסתמא אַ וואַזשנער טעם דערביי...

אָבער מאָדנע: צפורה האָט אים קיין בשורה נישט אָנגעזאָגט... זי האָט אים בלויז אַ פרעג־געטאָן, צי ער פאָרט אַליין... טרוימט זי אפשר וועגן אַ יאַזדע און וויל איבערלאָזן די עופות־שטייגן, די ווירטשאַפט. און בכלל... מילא ער מוז. אָבער זי? איז עס אַ מצב־רוח, צי אַ... ווער ווייסט וואָס דאָס איז?

נאָר וויל קיין וויכוחים האָבן זיך אים איצט נישט געגלוסט און די ריחות פון איר זיידענעם שלאָף־העמד האָבן געדרייט אין נאָז און געשלאָגן צום קאָפּ, און די וואַרעמקייט פון אירע נאַקעטע אָרעמס און פון די מלכה שבא־פּיס האָט זיך אים געלייגט אויף דער ברוסט, האָט ער אַרויסגעברומט אַ פּאָר אומקלאָרע רייד, וואָס האָבן געקאָנט געטייטשט ווערן אַהין און אַהער... און די ווערטער זענען ביסלעכווייז אויסגעגאַנגען אין זיין קעל, ווי דערוואָרגענע און צעפלעטשטע. וואָרום צפורה האָט אים געפידלט מיט אירע לאַנגע פינגער אַרום זיין אָפּגעברוינטן האַלז, אַרום זיין ווייכן בערדל, געוויקלט אירע הענט אַרום זיין נאַקן, געהויכט אין אויער, האַסטיק און הייס, ביז ר'איז אַוועקגעשווומען העט־העט, ווייט פון אַ ברעג... דורך די דינע, האַלב־פאַרצויגענע פאַרהענגלעך האָט אַריינגעפּיפּט די לבנה מיט אַ שעלמישן פאַרקוועטשטן אויג. פון וויטנס, פון די פעלדער, האָט זיך געטראָגן ס'געזאַנג פון יונגוואַרג, וואָס האָט זיך ערשט איצט דערמאָנט אומצוקערן זיך אַהיים; דערמאָנט אָן אַ ביסל שלאָף...

„למדבר ישאני על דבשות גמלים"... צו דער מדבר טראָג מיך אויפן קעמלס האָרב — האָט זיך געוויגט דאָס ליד און געקרייזלט אין דער זילבערדיקער, שלווה־דיקער נאַכט...

אין דער פרי איז דוד געווען עפּעס ווי גאָר אַן אַנדערער מענטש. ממש ווי כישוף האָט מען אים געטאָן, אָדער ס'איז גאָר געשען אַ מופת אין דער שטילקייט פון דער נאַכט... די פויערישע, בלייערנע שלאַבערדיקייט און פאַרטאַיעטקייט האָבן זיך אָפּגעטאָן פון אים און ר'איז געוואָרן רירעוודיק און וואַך. אין עס־זאַל ביים גרויסן טיש האָט ער געקייעט מיט אָנגעקוואָלענעם אַפּעטיט, זיך דערביי אונטערגעציקלט, און כסדר געשמייכלט צו צפורהן, וואָס איז געזעסן אַנטקעגן אים, אַ פרישע און אַ רואיקע. ר'האָט איר פון צייט־צו־צייט אויך צוגעוואָרפן אַ וואָרט, אַ מין רמז, אַ סוד. און זי האָט געשאָקלט מיט איר געקרייזלטן קאָפּ און אָנגעשפּיצט די פולע ליפּן — אַ סימן אַז זי כאַפּט, פאַרשטייט און איז מסכים מיט אים.

אַוועק צו דער אַרבעט זענען זיי באַזונדער: ער צום באַנאַנע־וועלדל, זי — צו די עופות־שטייגן אין ווינקל פון הויף. צוויי מענטשן, ער און זי, מיט אייגענע עסקים, און זיי קערן זיך כמעט נישט אָן אין משך פון גאַנצן טאָג, ביז זון־פאַרגאַנג.

פונדעסטוועגן האָט דער דאָזיקער טאָג פאַר ביידע זיך געצויגן אַביסל צו לאַנג, ווי הייסער פעך. וועט די זון כסדר אַזוי שרפענען און בראָטן, און האָט זי טאַקע נישט בדעה זיך צוריק אַריינצוכאַפּן אין איר פוטערפאַס? וועט דער אָוונט פאַרגעסן אַראָפּצונידערן אַהער? ס'רעדט זיך נאָר אַזוי — מהמת דער היץ און דעם גלי און די צו־ליכטיקע מיראַזשן און די ריטשקעם שווייס. דער פאַרנאַכט האָט זיך פאָרט נישט געזאַמט צו קומען און האָט זיך אַראָפּגעלאָזט צו דער רעכטער צייט.

ווען דוד און צפורה זענען צוריקגעקומען פון דער ארבעט, האָבן זיי דאָסמאָל לענגער ווי תמיד זיך פאַרווײלט אין די ביידלעך פון שפּריץ־באָד, זיך געטונקען און געקילט. אין עס־זאַל אריין זענען זיי דערנאָך אַריינגעקומען אין ציכטיקע בגדים, די בעסטע וואָס זיי האָבן געהאַט, עלעהיי פּריוויט־צו־נאַכטס. נאָך דער וועטשערע האָבן זיי זיך אַריינגעכאַפּט אין פאַרוואַלטונגס־חדר, זיך צוזאַמענגערעדט מיט אַ פּאָר געציילטע חברים און דאָרט עפּעס מסדר געווען.

עטלעכע שעה שפּעטער האָבן דוד און צפורה, מיט קליינע רוק־זעק אויף די פּלייצעס, זיך אַרויסגעלאָזט פון גבעוניה און אַוועקגעשפּאַנט איבער אַ שמאָלער סטעזשקע, וואָס האָט געפירט צום גרינעם טאָל. זענען געגאַנגען צו דער קליינער באַן־סטאַציע אין מיטן פעלד.

— ווי די רויבער אין מיטן דער נאַכט — האָט צפורה זיך מיטאַמאָל אָנגערופן — אָבער די לבנה זעט... זי לאַכט...

— נישטאָ וואָס צו לאַכן — האָט דוד אָפּגעפּסקנט — און אַז עמיצער וויל דווקא, זאָל ער...

— אַרויסגעכאַפּט זיך כמעט ווי בסוד — האָט צפורה נישט נאָכגעלאָזט — איך פאַרשטיי נאָך אַלץ נישט...

— בעסער אַזוי. כ׳דאַרף נישט קיין „נשף“ און קיין געזעגענונג און קיין רייד — האָט דוד איר געענטפערט אָפן און קלאָר — ס׳טויג מיר דער יאַריד? כ׳בין נישט געוווינט דערצו. די, וואָס האָבן באַדאַרפט וויסן, די ווייסן און פּטור... מ׳עט צייט האָבן צו האָפּקען אַ האָרא, ווען איך וועל קומען צוריק און האָבן עפּעס מתקן געווען... אויפגעטאָן. דערנאָך מהיכי תיתי. טאַנצן פאַרויס, פאַרן סילוקן דעם חשבון, מיינט טאַנצן אויף באָרג.

— און ווי לאַנג, רעכנסטו, וועסטו זיין אַוועק?

ז׳האָט אים שוין עטלעכע מאָל געהאַט געפרעגט די זעלבע שאלה און עטלעכע מאָל האָט ער איר געגעבן די זעלבע תשובה: וואָס ווייסט ער? ער וועט זען...

— און איך וועל וואַרטן מיט אומגעדולד — האָט צפורה איצט מודה געווען.

— טאַקע?

פאַר דודן איז עס געווען ממש אַ חידוש, און אין דער שטיל האָט ער שטאַרק הנאה געהאַט. ר׳האָט זיך אָפּגעשטעלט און פון דאַנקבאַרקייט איר אַ דריק געטאָן אין האַנט. ר׳האָט אָנגעשפּאַרט זיין קאָפּ אויף איר אַקסל, אַ קוש געטאָן אין האַלז און עפּעס געדעדט קורץ און אָפּגעהאַקט:

— ביזט אַ... ביזט... בחיי... מיין גוטע בהורה...

נאָר אין „גלות“ אריין פאָרט מיט אים זיין „בחורה“ דאָך נישט מיט. קיין תל־אָביב. קיין ירושלים, נעמט ער זי; זי וועט אים העלפן באַזאָרגן די כלערליי פּאַפּירן און שמערגיליצעס, אַנדערע זאַכן און דערנאָך וועט זי אים צוברענגען קיין יפו צום פּאָרט, צו דער שיף, דאָס האָט זי, די „בחורה“ זיינע יאָ אויסגעפירט און דאָס איינגנטלעך קומט איר אפשר פון לאַנג. ז׳האָט ביי אים אַ חוב. נאָך זייער חתונה האָבן זיי קיין „טיול“ נישט געמאַכט, ווי אַנדערע הברה טוען עס, נאָר זענען געבליבן די גאַנצע צייט אין גבעוניה און אַפילו אויף קיין איין טאָג די אַרבעט נישט אָפּגעלייגט. זי האָט נישט געמאָנט און נישט געבעטן, און ער, דער לעקיש, האָט קיין שכל נישט געהאַט איר פאַרצולייגן און זי מחנה־צו־זיין. נו, מילא, טוט מען דאָס איצטער און עס איז אפשר טאַקע גלייכער אַזוי. מען מאַכט דאָס אויפן אייגענעם חשבון — פאַר דעם „דרשה“־געשאַנק, וואָס זיי האָבן באַקומען פון דער היים.

גאָר אַ טשעקאַווע מעשה מיט דעם דרשה־געשאַנק, וואָס זיין טאַטע, ר׳ מרדכי־לייב דער „פּריץ“, און איר טאַטע, דער גראָמניצער חזן, האָבן צוגעשיקט. געלעגן אַ „קניפּל“ מיט געלט און מ׳האָט נישט געוווּסט וואָס דערמיט צו טאָן. לויט ער, דוד, האָט פאַרשטאַנען, האָט מען מיט דער דאָזיקער אַפּותיקא באַדאַרפט טאָן איינס פון די ביידע: אָדער אָפּשיקן צוריק, אָדער איבערגעבן אין דער געמיינזאַמער קאַסע אריין. ס׳ערשטע האָט מען נישט געקענט טאָן, מחמת ס׳וואָלט געהייסן עובר זיין אויף כיבוד אָב און באַליידיקן די גוטע כוונות פון עלטערן, וואָס

שיקן אַ חתונה־מתנה ווערליג זייערע השגות פון אַמאָל. איבערגעבן אין קאַסע אַריין האָט מען אויך נישט געקאָנט — מחמת דער האַרבער פּלוגתא, וואָס איז אַנטשטאַנען צווישן חברים פון גבעוניה: לעולם איז דאָך דאָס געלט נישט קיין פּריוואַט־פאַרמעגן און עס איז נישט קיין זייטיק פאַרדינסט. ס'איז אַ מתנה, וואָס איז געשיקט געוואָרן צוליב אַ באַזונדערער געלעגנהייט. ווי זשע קאָן דאָ און ווי־זשע מעג דאָ דער כלל נהנה זיין דערפון? אלא וואָס דען? דוד טענהט, אַז אויב ער און זיין בהודה וועלן פאַרשאַכלעווען די „מנה יפה", וועלן זיי שאַפן אַ שעד־לעכן פּרעצעדענט. וואָרעם, ס'זיינען דאָך פאַראַן פאַרלעך, וואָס באַקומען נישט קיין מזומנים, און דאָס וועט דאָך אַרויסרופן קנאה און צער און נאַרישע רייד. איז אָבער דודס טענה נאָך אַלץ קיין טענה נישט. איז געבליבן צו וואַרטן, אַז דער ענין זאָל זיך אויפקלערן פון זיך אַליין. און ביז־וואַנט־ווען איז די אַפּותיקא דער־וויל געלעגן אין דער פאַרוואַלטונג, ביז צו ווייטערדיקער דיספּאָזיציע. און אָט איז געקומען די צייט, דאָס „קניפּל" ווערט פאַרנוצט פאַר תכלית, און דוד וועט נישט דאַרפן באַלאַסטן מיט זיין נסיעה די פינאַנסן פון החלוץ, וואָס זענען לעצטנס גאַנץ מאַגערע. און אין איינוועגס וועט שוין זיין צפורה אַביסל אַ לעב טאָן אויפן שטייגער פון די בלות, וואָס קאָנען נאָך אַלץ נישט פאַרגעסן די אַלטע געוווינ־הייטן. רודות גאַנצע האָבן געאַרבעט און זיך געמיט, ביז זיי האָבן געשאַפן מנהגים און שטייגער און — אַפילו זאַבאַבאָנעס — און מיט איין שמיידריי קאָן מען זיי נישט אָפּשאַפן און אויסוואָרצלען פון זיך. און אפשר דאַרף מען עס גאָרנישט? אפשר טאָר מען זיך נישט צואיילן און אויסליידיקן און אויסגיסן די אַלטע תוכנס און געטראַנקן, איידער מ'האָט נאָך באַוויזן צו באַשאַפן נייע און איידער מ'האָט נאָך געזען, אַז זיי זענען „כי טוב", גוט? האַ?

די יאַכט האָט אַראָפּגעני‌דערט טיפער, און טיפער, חצות האָט זיך דערנענ־טערט, און פון ערגעץ נישט ווייט האָבן שאַקאַלן געיאָמערט און אויפגעריסן די טיפע שטילקייט אין פעלד.

ס'האָט זיך אויך דערהערט אַ נאָגענדיקער ניגון, אַ גע־צווינגענער, אַ געקרייזלטער, וואָס אַן איינציקער אַראַבער האָט געציקלט, האַצקנ־דיק אויף זיין האָרבאַטן קעמל, פאַמעלעך און דרימלענדיק. פון דערווייטנס האָבן געהויערט די בערג, ווי איינגעהויקערטע ריזן, אָפּגעלייטשטע פון דער זילבערנער לבנה, און איינגעשטילטע פון אַ לינדן ווינטל, וואָס האָט ליבלעך געצוקט. און אונטן, אין דער נידער, האָט די תביאה, דער אויפגעגאַנגענער רייפער ווייץ, זיך לייכט געוויגט — אַ תפילה בלחש, וואָס נאָר אויבן, דער טיפער בלויער הימל, קאָן זי פאַרנעמען און וואַרט אויף איר אין דער איצטיקער שעה.

— אַזאַ נאַכט... — האָט צפורה אַריינגעשעפּטשעט — מען גייט און מען פילט קוים... איך בין נאָך דאָ קיינמאָל נישט געגאַנגען אין דער־אַ צייט...

— יאַ, אומגעווינלעך... נו... בדרך כלל, כן — האָט דוד געזוכט דאָס וואָרט

— נו, אוודאי... כן...

שטיל און איינגעהאַלטן האָבן ביידע מיטאַמאָל אָנגעהויבן ציען אַ ליד: „יפים הלילות בכנען", „שיין זענען די נעכט אין כנען", און זייערע טריט זענען געוואָרן געמאָסטענערע, ווי זיי וואָלטן זיך בלויז גערוקט און נישט געוואָלט אַרויסרוקן פון דער נאַכט.

קאפיטל 21

אויף א דאך אין תל-אביב

שוין אַן אַלטע חזקה בּיי דודן: קומט ער „אַמאָל אין אַ יובל" קיין תל-אָביב, איז די גאַסטפּאָדע זיינע ביי איטשעלע נעכעס, דער יאַנעוועקער שליסער, וואָס איז שוין אַז „אַלטער" תושב אין לאַנד.

איטשעלע — וואָס הייסט שוין יצחק עציוני — האָט זיך שטאַרק דער־פרייט מיט דודן און אַזש אַ פּליעסקע געטאָן אין די הענט:

— טאַקע גאָר השוב! יישר כוח! האָסט מיך אויפגעזוכט, זיך דערמאָנט אָן מיר און מיר אָנגעטאָן כבוד! גאָר אָנגעלייגט. און דערצו קומסטו מיט אַ ווייב. אײ־אײ, האָסט זיך באַרעכנט און סוף־כל־סוף טאַקע מקיים געווען דעם על כן יעזוב.. ס'הייבט פּאַרגעסן די נאַרישע שטיק פון אַרומשלעפּן זיך אַליין. ביזט קליגער געוואָרן. נו, יאָ, אַווירא דאַרץ...

אַ נידעריקער, אַ געפּאַקטער, מיט אַ שיטער גרוי בערדל, רויטלעכע באַקן ווי רונעטן־עפּל, האָט איטשעלע פּאַרוקט זיינע דיקע שפּאַקולן אויפן שטערן און באַטראַכט דודן פון קאָפּ ביז די פיס:

— ביזט דאָך, קיין עין הרע, גאָר אַ פּאַרשוין געוואָרן, ביזט דאָך. נו, זעסטו שוין, אַז די חכמים זענען געווען גערעכט, אַז אין הברכה שורה אלא במעשי ידיו של אדם... אַ נחת אויף דיר צו קוקן... הייבט אַ בערדל... אַ חתימת זקן!

— און וואָס מאַכט איר? — האָט דוד געפרעגט — איר זעט אויך אויס גאַנץ פיין, קיין עין הרע. ממש מראה כהן.

— די מראה? תוכו כברו — האָט איטשעלע געענטפערט — אַז ס'איז מיר ברוך השם גוט סיי פון אינעווייניק, סיי פון דרויסן. אַ קלייניקייט צו האָבן אַזאַ זכות ווי איך האָב און צו רייניקן די גאַסן, ווו אברהם אָבינום אוראייניקלעך גייען אַרום? אַי, אַי. היינט ווער איז דאָ אַלץ נישט געגאַנגען און נישט געטרעטן אַמאָל! יאַל איך דיר אויסרעכענען? מיט וועמען זאָל איך אָנהויבן? נו, לאָמיר אָנהויבן מיט דוד המלך עליו השלום, וואָס האָט געזונגען שירו לד' שיר חדש כי נפלאות עשה. הא, דוד? עפן גוט די אויגן, קוק זיך אַרום און וועסט פאַר־שטיין וואָס דאָס באַדייט.

— ר' איטשעלע, דער זעלבער ר' איטשעלע, נאָר אַביסל אַנדערש. און פיין, — האָט דוד זיך צעוואָרעמט. — ככה, אַזוי באַדאַרף זיין. ככה ולא אחרת, אָט אַזוי און נישט אַנדערש.

פו תמיד אָן האָט דוד ליב געהאַט דעם דאָזיקן יידן, נאָך פון יאַנעוועקע, ווו ער פלעגט אַריינקומען אין זיין שלאָסעריי צו כאַפּן מיט אים אַ שמועס. ער דוד, געדענקט גוט די מעשה, ווי אַזוי איטשעלע האָט אַמאָל אויפגערודערט די שטאָט, ס'איז געווען אַזוי: באַלד נאָך דער מלחמה, אין אַ שיינעם טאָג, האָט דער שלאָסער אָנגעטאָן זיין שבתדיקע בעקעשע, דעם פּליושענעם קאַפּעליוש, און זיך אַ לאָז־געטאָן פון איין מקום קדוש צום אַנדערן. ר'איז אַרויף אויפן באַלעמער, אַ פּאַטש געטאָן אין שולחן און אויפגעהויבן דאָס קול:

— יידן, מי ומי ההולכים?! — האָט ער אויסגעשריגן — ארץ־ישראל שטייט אָפן און פריי! פּאַקט־איין די קלומיקלעך און קומט, לאָמיר גיין, קומט, לאָמיר

עולה זיין קיין ציון ברינה. וואָס וואַרט מען, וואָס? יידן פאַרנעמט די בשורה און די טריט. עת לעשות, יידן!

וואָלט דער־אָ איטשעלע נישט געהאַט אַ שם פאַר אַ פרומען ייד, וואָס מיבלט זיך זומער און ווינטער, איז אָפּגעהיט מיט זיינע מעשים און מיט דער צונג, גיט מתן בסתר, קאָן אַריינקוקן אין אַ ספר און פאַרט אַמאָל אויך צו אַ רבין — וואָלט מען אים מסתמא געווען פיין מקיים פסק געווען. וואָרעם, וואָס הייסט אַ ייד דערוועגט זיך צו פרעגן, צי מען הערט די „טריט"? וואָס פאַר אַ רמזים זענען דאָס, וואָס? נאָר ווייל מען האָט פון אים געהאַלטן — אַ טייל יידן די פשוטי העם, האָבן אויף אים געקוקט ווי אויף אַ שטיקל לאַמעד־וואָווניק און אַ טייל האָבן אים גוטמוטיק גערופן „ר' יצחק נפחה" — האָט מען אים געלאָזט צורו...

עטלעכע וואָכן נאָך זיין שפּאַציר איבער די בתי־מדרשים און די קלויזן, איז איטשעלע שלאָסער שוין געווען אויפן וועג קיין ארץ־ישראל. ר'האָט פאַרקויפט די שטוב, די צוויי קי, די טעליצע און די ציגן; גענומען די טאָכטער, צביהן, דעם איידעם, פתחיה'ן, און רעב מעזיניק אלישען; אָנגעשטאָפּט עטלעכע זעקלעך מיט געצייג, אַביסל „שמירות" און אַלטע קמיעות אין בוזעם, און זיך געלאָזט אין וועג אריין אהיים, אין אייגענעם לאַנד.

אָנגעקומען קיין חיפה, האָט איטשעלע זיך צוערשט אויסגעצויגן אויף דער ערד, זי געקושט און געגלעט. דערנאָך האָט ער זיך צעזונגען „בשוב הד' שבת ציון היינו כחולמים" און אַוועקגעלאָזט אַ טאַנץ „הנה מה טוב ומה נעים", ממש עד כלות הנפש, ביז אויסצוגיין. אויסגערוט זיך אַביסל פון דער לאַנגער נסיעה, איז ער צוגעפאָרן קיין ירושלים, מתפלל געווען ביים כותל מערבי, געטיילט צדקה און ערשט דערנאָך פאַרקאַשערט די אַרבל און זיך געשטעלט אַרבעטן.

די יונגע תל־אביב האָט זיך פשוט געריסן איבער איטשעלען מיט זיינע קינדער: באַלמעלאָכעס מיט גילדענע הענט. האָבן זיי זיך דאָרט באַזעצט. דער איידעם און דער זין זענען אריין אין דער ניי־געגרינדעטער מעטאַל־פאַבריק, און ער אליין, איטשעלע — אין דער עלעקטרישער סטאַציע. מ'האָט זיי אַלע דריי פשוט אויסגעכאַפּט.

צו איטשעלעס שמחה איז גאָר קיין ברעג נישט געווען. ר'האָט געאַרבעט מתוך הדיוה, אונטערזינגענדיק תהילים און אַנדערע פזמונים, וואָס האָבן זיך גאַרנישט אויסגעלאָזט פון זיין מויל. ס'האָט פון אים געקוואָלן און געפלייצט מיט פרייד, ווי פון אַ קוואַל.

ביז דער שטן המקטרג האָט זיך אריינגעמישט. הפנים, צופיל נחת און צופיל גוטס פאַר איין קליינעם יידן, אַ באַלמעלאָכע אויף דער אייגענער ערד. איז אין איין טאָג עפּעס געשען — אַ מאַשין האָט ביי איטשעלען אָפּגעדרייט אַנדערהאַלבן פינגער פון דער רעכטער האַנט. דער צער פון דעם יידן איז געווען זייער גרויס, און אויך זיין קלאָג און פאַרלוירנקייט.

— צי בין איך דען זיך מצער פון וועגן דעם וואָס איך בין געוואָרן אַ בעל מום? חס ושלום! מסתמא קומט עס מיר. אַוודאי אַן עונש — האָט איטשעלע געבליפּעט — כ'דאַרף מסתמא מפשפש זיין אין מיינע מעשים און זען צו פאַריכטן. אָבער פאַרוואָס קומט דעם הייליקן לאַנד אָנצוווערן אַ באַלמעלאָכע, ווען די אַרבעט ברענט און מען דאַרף זיך צעאיילן און בויען? פאַרוואָס קומט דאָס דעם לאַנד, האַ? און ווי וועל איך איצט קאָנען אַרומגיין ווי אַ פּועל בטל און גאַרנישט, הע?

ווען ר'איז געקומען צו זיך, איז איטשעלע געפאַלן אויף אַ המצאה: ער וועט ווערן אַ גאַסן־ריניקער. פאַר איטשעלע נעבעם פון יאַנעוווקע איז עס פונקט ווי אָפּגעמאָסטן. ס'קאָן גאָר קיין בעסערס און קיין שענערס נישט זיין. אַ קלייניקייט. קערן די גאַסן פון דער יידישער שטאָט! ס"אַ זכות ס"איז!

האָט ער אַזוי לאַנג אָפּגעשלאָגן די שוועלן, געקלאַפּט אין טירן, ביז ער האָט נעפּועלט. און פונקט ווי ער פלעגט זינגען און זאָגן אין דער עלעקטרישער סטאַנציע ביי דער אַרבעט — אַזוי ציקלט ער זיך אונטער און לאָזט זיך הערן, בעת

ער גייט אַרום איבער די גאַסן פון תּל־אָביב, איבער די גערטנדלעך און אַלעען, קלייבט־אויף שטיקלעך פּאַפּיר, שאָלעכץ און סתם אָפּפאַל און וואַרפט זיי אין אַ זעקל אַריין, וואָס איז ביי אים פאַרוואָרפן איבער די פּלייצעס און עס וואַקסט מיט יעדער שעה...

— און וואָס זאָל איך דיר זאָגן, דודל? כ'טו ווי איך טו. כּי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. און ס'איבעריקע זעסטו דאָך אַליין.

אַוואַדע האָט דוד געזען: אַן אייגן ווייס הויז, ציכטיק און פּעכלענדיק, וואָס איטשעלע מיט די קינדער האָבן אויפגעשטעלט פאַר זיך נישט ווייט פון טייך ירקון. אַ גערטנדל מיט בלומען־בייטן, מיט גריגסן און יונגע ביימלעך, ביים אַריינגאַנג און אין הויף.

כּדי מקיים צו זיין די מצווה פון הכנסת אורחים, האָט איטשעלע אַליין צוגעקליבן אַ חדרל פאַר זיינע געסט, אַליין צוגעגרייט די געלעגערס, און אַכטונג געגעבן אויף יעדער קלייניקייט, ס'זאָל זיי זיין ווייך און באַקוועם. די טאָכטער — צביה, אַ רירעוודיק ווייבל, מיט אַ פּאָר שמייכלענדיקע בלויע אויגן, די האָר אין „קינעלעך“ ביי די אויערן און אין אַ ווייסן געקראָכמאַליעטן פאַרטוך — האָט צוגעגרייט אַ גאַנצע סעודה, און דערביי איינגעטענהט מיט איר פינף־יעריקן צווילינג, עזריה און מיכה, זיך צו האַלטן לייטיש און שטיל:

— יש אורחים... געסט... הס! שא, נימוס. מתוקים שלי... זיסקייטן... נו איר וועט פאָלגן?

עזריה און מיכה זענען געשפּרונגען ווי הירשלעך, אַהער און אַהין, פון דער מוטער צו די געסט און צוריק, און זיך געשפּילט אין אַ מין געיעג. דוד האָט די קינדער גערופן צו זיך, געגלעט איבער די בעקלעך, און זיי געפרעגט איינע און די זעלבע פראַגע, ווי ער וואָלט וועלן אַריינהעמערן אין זייערע קעפּלעך אַריין:

— וואָס וועט איר זיין? מוטיקע גבורים, צי קריכערס?

— וואָס הייסט וואָס זיי וועלן זיין? — האָט דער זיידע ר' איטשעלע זיך אַריינגעמישט — יידן וועלן זיי זיין, אם ירצה השם. ס'הייסט וואָס? און אַז מ'איז אַ ייד בפה מלא, איז מען אַ... נו, דו ווייסט דאָך שוין וואָס?

— זיי, איר זעט? — האָט דוד געוויזן מיט אַ פינגער אויפן צווילינג — זיי וועלן נאָך אַמאָל דאַרפן ווייזן דער וועלט, און פאַר זיך אַליין, אַז מען קאָן דאָ שטיין אויף די אייגענע פיס. פּשוט אויף די פיס. איר פאַרשטייט, ר' איטשעלע? מיר, מיר די אַלטע, די געקומענע, די „דאָרטיקע“, מיר זענען אַן איבערגעפלאַנצטער געוויקס. אָבער זיי, עזריה, מיכה, זיי זענען עפּעס אַנדערש. אָבער זיי וועלן דאַרפן ווייזן, אַז מיר קאָנען וואַקסן. פּשוט וואַקסן, און אָטעמען, און אַריינציען אַביסל זון און שטיין אויפן שטורעם און אין דער טרוקעניש... אַז מען דאַרף... איר פאַרשטייט?

— כ'פאַרשטיי אפשר נישט אינגאַנצן — האָט איטשעלע געשמייכלט — אפשר טאַקע גאָרנישט. אָבער איין זאַך האָב איך מורא: האָסט אפשר חלילה והס ספקות?

— אין ז י ך — האָט דוד אָנגעצונדן די ליולקע און געבלאָזן רערעלעך רויך — אָבער נישט אין ז י י — נו, יאָ, פון זיי וועט מען דאַרפן לערנען. צו זיי וועט מען זיך מסתמא דאַרפן צוקוקן און טאָן אָט אַזוי.

— דער השגחה, דודל, וועט מען אויך עפּעס דאַרפן איבערלאָזן — הערסט? נו, לאָמיר מאַכן אַ לחיים!

גאָר דערפרייט מיט די געסט האָט זיך איטשעלעס זון אלישע, אַ שלאַנקער, אָפּגעברוינטער, דראָטעוודיקער בחור, מיט אַ פּאָר טיפע בלויע אויגן, אַ געדיכטער, העלער טשאָפּרינע און אַ דין־געשוירן וואָנסעלע. אַ גרויסער פּאַרדינער, אַ „רווק“, אַ קאַוואַליער, האָט אלישע זיך געפירט מעשה לעביונג און תּל אָביב האָט אים געקענט. ער האָט זיך געפּוצט, געווען פאַרקאָכט אין ספּאָרט, געגאַנגען טאַנצן און מען האָט אים אָפט געזען אין די קאַפע־הייזער ביים ברעג פון ים. שכנים האָבן זיך וועגן אים געשושקעט, אַז ער פירט אַ טויז ליבעס, נאָר דערפירט זיי

נישט בכי טוב. ביי אַלע זאַכן איז אלישע פאָרט אַ חשובער מענטש אין דער הסתדרות העובדים, אַ נאָענטער פריינט מיט עטלעכע פירערס און טוערס, וואָס האַלטן פון אים שטאַרק. ער, אלישע, ווערט אָפט פאַרשווונדן אויף גאַנצע נעכט. עס טרעפט, אַז ער קומט נישט אַהיים מעת=לעתנווייז. די דאָזיקע מעשה ווערט געהאַלטן בשתיקה: אַ סברה, אַז ער איז אַ גאַנצער מאַכער אין דער „הגנה“ און דאָס ווערט ער אַזוי נעלם, כדי צו מאַכן מושטירונגען.

אויך אלישעס שוואָגער, פתחיה, צביהס מאַן, איז אַריינגעצויגן געוואָרן אין דעם עסק פון „מאַניעווערס“, אָבער מיט ווינציקער ברען. פתחיה אַ נידעריקער, אַ ברייטפּלייציקער, די האָר פון קאָפּ אָפּגעגאָלט ביז צו דער הויט, אין שווערע ברילן אויף דער פּלאַטשיקער נאָז — ער איז אַ שווייגער, אַ שמייכלער און האָט ליב צו זיצן אין דער היים. דעם גערטנדל, די ביימער און די יונגע ביימלעך, גיט ער אַוועק כמעט זיין גאַנצע פרייע צייט און כסדר גייט ער אַרום מיט אַ שער, מיט אַ גראַבליע און מיט אַ פייכטער וואַסער=שלויך.

די=אָ צוויי שוואָגערס, אלישע און פתחיה, האָבן לכבוד דודן און צפורהן, די גבעוניהער פויערים, געגעבן שבת=צו=נאַכטס אַ גאָר וואַזשנעם „נשף“, אַ פריילעכן אונטערהאַלט. צווישן די געסט, וואָס זענען געקומען, האָט זיך געפינען אַ סעקרעטאַר פון דער הסתדרות, אַ יונגער פאָעט, אין באַגלייטונג פון צוויי בחורות, און ס'האָט זיך אויך געוואָרפן אין אויג אַ הויכער יידישער פּאָליציאַנט, אַ „שוטר“, אין אַ געפּאַסטן, געפּרעסטן מונדיר. צווישן דער היימישער חברה, וואָס איז געקומען צו דער פאַרווייַלונג, איז אויך געווען דער זקן=יוצאי=יאַנעווקע, דר. חנניה צפרירי=מאָרגענשטראַל.

לכתחילה האָט מען כמעט די גאַנצע אויפמערקזאַמקייט געשענקט דר. צפרירי, אַ „וותיק“, וואָס איז געקומען אַהער לאַנג פאַר דער מלחמה, נאָך בימי=טערק. פון פאַך אַן אַגראָנאָם, האָט דער דאָזיקער אַלטגעזעסענער דערציילט מיט גרוים בקיאות וועגן דער ערד, וועגן די געוויקסן און וועגן כלערליי מיסטן, וואָס ער האָט שוין אויסגעפּאָרשט און אויסגעפּרווּט. ער האָט געשילדערט די „אַלטע“ קאָלאָניעס, די ערשטע קבוצות, און דערמאָנט די מחנות שוואַרצע ציגן, ווילדע בעק, צעפּלאַשעטע ווידרעס און מסוכנע „דעבעס“, וואָס פלעגן אַרומהיפּן, הוליען און בושעווען אויף די פונקטן, וואָס זענען היינט באַאַרבעט און באַלעבט.

— בעיני ראיתי ומבשרי הזיתי, מיט מיינע אייגענע אויגן האָב איך עס געזען. יאָ, יאָ, טעמפּעראַ מוטאַנטור עט נאָס מוטאַמור אין איללים. צייטן בייטן זיך. יאָ.

אַ דאַרער, אַן אויסגעדרייווערטער, אַ שוואַרצלעכער, נאָר מיט ווייסע האָר=אינזלען אויפן גרויסן קאָפּ — האָט דר. צפרירי=מאָרגענשטראַל גערעדט און גערעדט און געבלישטשעט מיט זיינע געזונטע, אייגענע ציין. ער האָט אין די מעשיות וועגן זיינע דערפאַרונגען אַריינגעפּלאָכטן אַ תורהלע, אַ פּשטל, און פאַרבראָקט מיט אַ לאַטיינישן ווערטל און מיט אַן אַלטגעבאַקענעם דייטשן וויץ. אַן אמאָליקער גאַליציאַנער ישיבה=בחור, וואָס האָט אין איין פינסטערער נאַכט פאַרמאַכט די גמרא און אַוועק קיין ווין שטודירן, — איז דער דאָזיקער דאָקטאָר צפרירי געווען אַ קוואַל פון מעשהלעך וועגן אַמאָל און פון נביאותן וועגן מאָרגן, וואָס רוקט זיך אָן. דער היינט — בע, דער היינט רעכנט זיך נישט. דער „ווינער“ אין אים, דער אַמאָליקער עסטרייכישער „אַקאַדעמיקער“ איז כסדר אַרויסגעקראָכן, און כאָטש ער האָט אַלעמאָל אָנגעהויבן זיין געשיכטע מיט „בדידי הוה עובדה“, האָט ער זי אָבער כסדר פאַרענדיקט אָדער מיט „אָראַעט לאַבאָראַ“ (דאַוון און אַרבעט), אָדער מיט עראַרע הומאַנים עסט“ (ס'איז מענטשלעך צו מאַכן אַ טעות)...

נאָר וואָס גרעסער ס'איז געוואָרן דער עולם ביים „נשף“, און וואָס לעבעדיקער עס איז געוואָרן דער אונטערהאַלט, אַלץ קלענער איז געוואָרן דאָס רעדל אַרום דער דאָקטאָר צפרירי־מאָרגענשטראַל. נאָך די ערשטע כוסות און די ערשטע פאַרבייסעכצער, האָט מען די שמחה אַרויסגעפירט אין דרויסן אַרויס, אַרויף

אויפֿן פלאַכן דאַך. אַ שנירל מיט עלעקטרישע לעמפּלעך און פיר שטורקאַצן אין די פיר ווינקלען, האָבן צוגעשטעלט די אילומינאַציע. מ׳האָט אַרויפגעקאַטשעט אַ פּעסל וויין, אַרויפגעטראָגן פּאָלימיסקעס מיט פליישן, קויבערלעך מיט אויבס, און דער אונטערהאַלט איז געשטיגן אַרויף=אַרויף.

און פון אונטן האָט די יונגע תל אביב, די רוישיקע און צעשפּילטע, אַרויפגעשאָסן מיט סנאָפּעס ליכט — אַ שפּיל מיט דער לבנה, וואָס האָט זיך געהנדלט אויפן בלויען הימל, געזילבערט און געבלייכט.

מ׳האָט אָנגעשטעלט אַ גראַמאָפאָן, עמיצער האָט זיך אַריינגעמישט מיט אַ גיטאַרע און מיט אַ קאָנצערטינע, און חברה האָט זיך אַוועקגעלאָזט אַ טאַנץ.

— שמח בחור — האָט דר. חנניה צפרירי=מאָרגענשטראַל אָנגעהויבן עפּעס זאָגן. אָבער אַ חויז דודן און ר׳ איטשעלען, וואָס איז אַרויפגעקומען כאַפּן אַ קוק, און זענען געזעסן אין אַ ווינקל אויף קישעלעך, די פּיס הינטער זיך, האָט קיינער נישט געהערט. חברה האָט זיך געדרייט אין אַ קאַראַהאַד, און צפּורה צווישן זיי.

זי, צפּורה, אַז אויסגעפּוצטע אין אַ מוסלין=קליידל. אין שיך און אין זיידענע זאָקן מעשה „דאַמע“, האָט געשטעלט פּיס און אַליין נישט געדענקט ווען זי האָט נאָך אַזוי געטאַנצט, מיט אַזאַ פאַרגעם און מיט אַזאַ טאַקט און גוסט. און אַלישע, איטשעלעס מיזיניק — ער האָט זי גאָרנישט אָפּגעלאָזט. ער האָט זיך געדרייט מ י ט איר, פאַר איר, נ ע ב ן איר, אַ נ ט ק ע ג ן און רונד=רונד=אַרום. און צפּורה האָט געענטפערט און זיך געהאַלטן ווי אַ פּאַסיקע פּאַרטנערין.

לכתחילה האָט זי איינמאָל אָדער צוויימאָל זיך דערמאָנט אָן איר מאַן, אָן דודן, און האָט אים געפּרוווט אַריינשלעפּן אין רעדל אַריין. אין איין „האָראַ“ האָט זי אים טאַקע אַריינגעדרייט, מיטגעריסן, און ער האָט געטופּעט מיט שווערלעכע, פלאַכע טריט. אַהין=אַהער טופּ=טופּ=טופּ; אַהין=אַהער און יוצא=געווען.

— נו, דייגו — האָט ער זיך צוריקגעזעצט — דריי זיך, דריי זיך, צפּורה, אדרבה.

אדרבה און אדרבה — האָט זי ווידער געשטעלט פּיס, און טאַקע מיט אלישען, און נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל...

דוד, וואָס איז געזעסן אין אַ ווינקל, הינטער אַ פלאַקערנדיקן שטורקאַץ, געפּיפּקעט זיין ליולקע, האָט עס געזען און נישט געזען. דער רויך האָט זיך געקרייזלט אַרום זיין קאָפּ, אים איינגעהילט מיט גרוי=בלויע קנוילן, און דורך די וואָלקנס האָבן זיך צו אים דערטראָגן סברות, וואָס דר. חנניה צפרירי=מאָרגענשטראַל האָט געברייעט פאַר=ס׳ניי:

— נו, איז ככה, אָט ווי: למשל, מיר זאָגן אויף אָרגאַניזירן „לארגן“. איך אָרגאַניזיר איז „אני מארגן“, דו אָרגאַניזירסט איז „אתה מארגן“. וכך הלאה, אונד זאָ ווייטער. און אויב אַזוי, פאַרוואָס=זשע זאָלן מיר דאָס זעלבע נישט טאָרן טאָן מיט „רעאָרגאַניזירן“? למשל: איך רעאָרגאַניזיר איז אני „רי=מארגן“, דו רעאָרגאַניזירסט וועט זיין אתה „רי=מארגן“... און אויב רעאָרגאַניזירן, איז פאַרוואָס נישט רעקאָנסטרואירן? מיר מעגן דורכאויס נעמען דעם „רע“ און אים אַדאָפּטירן. ריכטיק? איצט מעג מען עס, און דאָ דאַרף מען עס. „אינגעניא האָמינים אפּוד אילאָס לאָקאָרום קוואָקווע סימוס פאָרמאַט“. אָרט און קלימאַט שאַפן ראַט און טאַט. נכון?

„רעאָרגאַניזירן, רעקאָנסטרואירן“ — דוד האָט געהערט דורך די רויך=וואָלקנס, וואָס האָבן זיך געקנוילט פון זיין ליולקע, און פּאָטאַקאָוועט:

— מען מעג פּרוון, שטערן קאָן עס נישט.

— נו, פאַרכט דאָך — איז דר. צפרירי איבערגעגאַנגען צו תכלית — איז, פאָר=זשע, דוד, און זיי מתקן וואָס מען דאַרף. כ׳מיין, וואָס זיצן זיי דאָרטן? האָבן מורא איבערצולאָזן דאָס קרויט און די גענז און קרעלן און די יאַרידן? ווייל איז די, וואָס וועלן זיין דאָ אין דער געהעריקער צייט!

מיט ליבשאַפט און דאַנקבאַרקייט האָט דוד אַנגעכאַפּט צפרירים האַנט. אַט זיצט ער, דער אויסגעדייוועטער דאָקטאָר, און דאַכט אפילו נישט קיין וואָרט, אַז אַליין איז ער אויף היפּשע געהאַקטע צרות און גרויסע דאגות וואָ=

זשען אים אַראָפּ. ס'איז אַ סוד פאַר גאַנץ בראָד, אַז דר. חנניה צפרירי־מאָרגנע־שטראַל פירט אַ מחלוקה מיט אַ צאָל אינסטאַנצן און אינסטיטוציעס. ער שטימט נישט איין מיט די מעטאָדן פון אַרבעט, שטורעמט קעגן גרויסע הוצאות און לייגט איין וועלטן קעגן גוויישע „לוקסוסן“, וואָס מ'האָט איינגעפירט. ער מאָנט פשטות, פאָדערט עניוות, אפילו אסקעטיזם, פון גרויס און קליין, און וויפל מען טענהט נישט איין מיט אים, וויפל פשרות מען פרוווט נישט מאַכן, וואָסערע אַרבעטן מען שלאָגט אים נישט פאָר, בלייבט ער פאַרעקשנט און מאָנט נאָר איינס: „אַ משפט וויל איך. אָדער איך בין גערעכט, אָדער איך בין אומגערעכט און אַ פושע ישראל. פשרות נעם איך נישט אָן. אויב איך בין גערעכט, דאַרף מען ענדערן, ענדערן! אַרויסרייסן דעם פרעמדן בעליק פון געבוי און זאָל עס איינפאַלן. דערנאָך וועט מען ווידער אָנהויבן פון יסוד“.

לעבט ער אין דחקות, קייעט באַקסער און גייט אַרום אין לייוונטענע שיך. זאָגן איינע, אַז ער איז אַ נייער „חנינא בן דוסא“, זאָגן אַנדערע — ס'אַ „שוטה שאין לו תקנה“, אַט אַזוי.

נאָר למאי האָט דוד זיך אַזוי שטאַרק צוגעהערט צו אים?

— זאָג זיי דאָרט — האָט צפרירי שיער נישט אַרויסגעזונגען — אַז עס וועט זיך סוף־כּל־סוף זען אַ פייערדיקער צייכן אויפן הימל!... יאָ! אינטער אַליאַ!

דורך די רויך־קנוילן האָט דוד געהערט צפרירים רייד, און דורך דעם רויך האָט ער אויך געזען צפורהן דורכשוועבן און ער האָט פּאַטאַקעוועט

— אוודאי אַזוי. אוודאי. מען דאַרף נאָר וועלן זען.

רואיקייט, שטאַמיקייט און זיכערקייט האָבן איצט געוויינט פון דורן.

פונדעסטוועגן, ווען ער האָט עטלעכע טעג שפּעטער אין האַפן פון יפו זיך אַריינגעזעצט אין לאָדקע, כדי צוצופאָרן צו דער שיף, וואָס איז געשטאַנען פאַר־אַנקערט ווייט פון ברעג, האָט ער דערפילט אַ שטיל נאָגעניש. אַ זלידנע אומרו האָט אים אַרומגעכאַפּט, ווען צפורה און אלישע זענען געבליבן שטיין אויף יענער זייט ראַמפּע, אויף דער יבשה און האָבן צו אים געפאָכעט מיט ווייסע טיכלעך... געפאָכעט שמייכלענדיק — צו אים און צום ים, וואָס האָט זיך שטיל געכוואַליעט און לייכט געשוימט.

דוד האָט זיך גענומען צו פאַרטרייבן די נאָגעניש, די ספקות און די נאַרישע גאָכטראַכטענישן, וואָס האָבן זיך זיאַוועט, געשטאָכן, געגנודיעט און צערודערט דאָס געמיט. אַז עק זאָל עס נעמען! וואָס פאַר אַ חרהורים קשים זענען אים פּלוצלינג באַפאַלן, וואָס? טוט זיך אָפּ! אַ סוף! ער פאָרט דאָך איצט אין אַ וויכטיקער שליחות; ער, דער איש־גבעוניה, גייט איצט אין דער „גולה“, כדי מעורר־צו־זיין די יוגנט, צו ברענגען אַ בשורה פון בויאונג און באַגייאונג און אָנצוווייזן דעם רעכטן וועג, וואָס מען דאַרף אויסקלייבן פאַר זיך. און אינאַיינ־וועגס וועט ער שוין זען זיינע אייגענע. נאָך צוועלף יאָר וועט ער זיך באַגעגענען מיטן טאַטן דעם „פּריץ“ פון ווילכעווער גוט, און די גאַנצע „פּריצעשאַפט“ וועט אַוועקגעלייגט ווערן אויף אַ וואָגשאָל: מ'וועט זען ווער'ס האָפעדיקייט און וועמענס בטחון איז פולער און וואָגיקער?

די לאָדקע האָט זיך געהויבן איבער די כוואַליעס און געטראָגן צו דער שיף אין מיטן ים.

קאַפּיטל 22

אַ פּאַרטי אויף עלדרידזש-סטריט

דעם זעלבן שבת-צו-נאַכטס ווען מ'האָט אויפן דאַך פון אימשעלע געכעס הויז אין תּל-אביב געפּראַוועט אַ צאתך לשלום פאַר ד ו ד ר אַ פּ אַ פּ אָ ר ט ן ערב זיין אָפּפאָרן קיין חוץ לארץ, האָבן יאַנעווקער לאַנדסלייט אין דער ווייטער ניו-יאָרק געגעבן אַ „פּעירוועל-פּאַרטי" לכבוד טשאַרלי-כאַצקל וויגאָקור, וואָס וואָס פאָרט קיין יוראָפּ אויף אַ „טריפּ".

אין אַ רומענישן ווייַן-קעלער אויף עלדרידזש-סטריט, אויף דער ניו-יאָרקער „איסט סייד", האָבן זיך פאַרזאַמלט די יאַנעווקער „יאַנג מענס", די „יונגע", וואָס האָבן זיך אָפּגעריסן פון די עלטערע לאַנדסלייט, געגרינדעט אַן אייגענע „סאָסייעטי", מיט אַן אייגענער קאַסע, אַן אייגענעם בית עולם, און וואָס לעבן און ווערן באַגראָבן באַזונדער, פאַר זיך.

אַ דריי צענדליק מענער און פרויען, אויסגעפּוצטע און פריילעכע, האָבן זיך אויסגעזעצט אַרום איין לאַנגן טיש אין אַן אָפּגעזונדערטן ווינקל פון קעלער, ווו דאָס ליכט איז געווען געדעמפּט און ווו ס'האָט געהאָנגען אַ געדיכטער ריח פון זויערע וויינען און פון שאַרפער ווירציקייט. סטערטעס מיט כלערליי אָנגעשניטענע ברויטן, זעמל און בולקעלעך, שיסלען מיט זויערע אוגערקעס און סאַלאַטן, געזייערטע קרויטן פון טאָמאַטן, אויף צו רייצן דעם גומען און דעם אַפּעטיט, האָבן געוואַזשעט אויפן טיש. פלעשלעך שנאַפּס, בוטעלקעס מיט וויינען און סיפאָנען סאָדע-וואַסער זענען געשטאַנען אויסגעשטעלט אַרום.

ווען טשאַרלי האָט זיך באַוויזן, האָבן די ברידער פון דער „סאָסייעטי" אים אויפגענומען מיט אַ הוראַ און די קלעזמאָרים האָבן צוגעשפּילט.

— טהרי טשירס (דריי הוראַס) — האָט איינער פון די אָנוועזנדיקע אויסגעשריגן — טהרי טשירס, פאָר בראָדהער טשאַרלי!

די פידלערס און די צימבלערס האָבן דערלאַנגט אַ „טוש" און זענען איבערגעגאַנגען צו דעם פריילעכן מאַרש: „פאָר הי'ז אַ דזשאַלי גוד פעלאָ" (ער איז אַ לוסטיקער גוטער ברודער) און מיט דעם לידל און מיט אַ פלעסקעריי האָט מען טשאַרלין געפירט צום טיש.

באַזעצט האָט מען דעם ערן-גאַסט אויבן-אָן. אַ הויכער מאַנסביל, מיט אַ געדיכטער, קאַשטענוואַטער טשאָפּרינע און גראָלעכע פּאַסמעס ביי די שלייפן, מיט אַ פעסטער נאָז צווישן די צוויי גרויסע קארע אויגן — האָט זיך טשארלי זיך זייער שטאַרק אָנגעזען. די ווייבער האָבן פון אים נישט אַראָפּגענומען קיין אויג. זיי האָבן צו אים געשמייכלט און זיך דורכגעשושקעט צווישן זיך...

וואָרים טשאַרלי-כאַצקל האָט געהאַט אַ „פּעקל": ס'ווייב זיינס, עפּעס אַ „רוסישע כאָליערע" — ווי די מרס. קעין זאָגט — אַ פאַרשוינטע, וואָס האָט ליב צו יאַדען, זיך צו בריקעווען און דערגיין די יאָרן, — זי האָט כוף-כל-סוף אָפּגעשניטן ווי זי האָט „פאַרדינט". די חברהמאַנטע, דאָס שיינע פּעניִלע, האָט זיך פאַרטשעפּעט מיט אַן אַנאַרכיסטל, אַן אַרבעטער טאַקע אין איר טשאַרלים מילינערי-שאָפּ — און דאָ האָט זי זיך אויסגעגליטשט... צוערשט האָט זי מיט דעם יונג גלאַט אַזוי אַ פלירטעווע געטאָן. ס'איז איר געפעלן געוואָרן ווי ער בונטעוועט זיך, בונטעוועט אַנדערע און וויל פאַרריכטן די וועלט. פון שטילן פלירט איז געוואָרן אַ שטילע „ליובקע" און דערנאָך אַ „קאָכעניש"... אַזוי לאַנג און אַזוי

ברייט, ביז זי האָט זיך מיישב געווען, איבערגעלאָזט דאָס הויז און איז אַוועק מיט דעם חברהמאַן. אָבער פאַרלאָזט זיך אויף די לייט — זאָגט מרס. קעץ — אויף די דאָזיקע לייט, וואָס קאָנען קיין עוולות נישט ליידן און שרייען „גערעכטיקייט“ אפילו פון שלאָף. נייטיש דער בחור האָט זיך מיט איר אַביסל אָנגעליובעוועט און אָנגעזעטיקט — האָט ער איר געגעבן די “סעק“, ס'הייסט דעם וועג.

אוודאי האָט טשאַרלי זי מער נישט אַריבערגעלאָזט אויף דער שוועל. עס זענען שוין געווען אַזעלכע — מאַכט די מרס. קעץ — וואָס האָבן זיך אַריינגעמישט און נישט דערלאָזט. די מעצאָצע האָט געיעלהט, געטענהט, אַז ער, טשאַרלי אַליין, איז שולדיק אין דער התונה, און אַז ער האָט זי געטריבן דערצו: ער האָט זי פאַרנאַכלעסיקט, געשפּילט אין קאָרטן, „געגעמבלט“ אויף פערדלעך און האָט איר נישט געגעבן קיין טראָפּן „פלעזשע“, כאָטש אַביסעלע פאַרגעניגן, ווי עס דאַרף האַנדלען אַ לייטישער מאַן. ס'האָט איר אָבער געהאָלפן ווי אַ טויטן באַנקעס; רעדט צום דאַשיק, צו דער וואַנט. און פאַרלאָזט זיך אויף טשאַרלין — ער האָט שוין געזען, אַז די שטוקע זאָל נעמען אין דער יד אַריין — אַ גאַנץ היפּש קניפּל — און זי האָט אים געגעבן אַ גט און געפּטרט אַ שלאַק.

און וונדער איבער וונדער: אָפּגעטשעפּעט זיך מיט מזל פון דער מעצאָצע, האָט דאָס גליק אים צוגעשפּילט אויך ביי די פערד. עטלעכע סוסים זענען אַריינגעקומען — איינער האָט קוים אָנגעצויגן מיטן שנויץ — און טשאַרלי האָט געמאַכט אַן אַפּותיקא. מען שמועסט, אַז דער קריקעווער רבי פון קענאָן סטריט האָט אים געגעבן אַ ברכה און שטאַרק געבעטן גאָט פאַר טשאַרליס פערד... טשאַרלי האָט דעם רבין געגעבן צו פאַרשטיין די גאַנצע חכמה פון געיעגן, פון די „רעיסעס“, געוויזן ווי אַזוי די פערדלעך לויפן, ווי אַזוי מען שרייט דערביי און מען היצט זיך און מען קאָכט זיך, ביז דער רבי האָט זיך אַליין אויך צעקאָכט און געגעבן די הייסע ברכה, וואָס האָט „געאַרבעט“ און געווירקט... אַ סימן: ווי גיך טשאַרלי האָט געמאַכט די „באָמבע“, איז ער גלייך אַוועק אויף קענאָן סטריט צום צדיק, געגעבן דעם שיינעם פּדיון און אַריינגעשטעקט אַ תקיעת־כּף, אַז „נאָ מאָר“, מער וועט ער נישט שפּילן, און אויס. און דער רבי דאַרף זיך מער נישט באַמיען און דאַרף זיך מער נישט „באָדערן“ אויבן און דרייען דעם רבונו של עולם אַ קאָפּ; מען קאָן אים שוין לאָזן צורו... סיידווי — אַזוי גלויבט די מרס. קעץ.

טשאַרלי האָט זיך באַרואיקט, באַרעכנט און געקומען צו זיך. פון איצט אָן איז ער אַ „רעספּעקטעבל דזשענטעלמען“ און אַ זייל ביי די „יונגע אַנשי־יאַנעווקע“. און אַזוי ווי אַ רעספּעקטאַבלער מאַן דאַרף, פאַרשטייט זיך, אַ פרוי — האָט די „ליידים אָקזילערי“ אויף זיך גענומען די אויפגאַבע און די מצווה צו געפינען פאַר אים דעם רעכטן זיווג, די געהעריקע און פּאַסיקע פרוי.

צי טשאַרלי איז וויליק צו זאָגן דעם „הרי את הערי־אַפּ“, איז שוין אַן אַנדערע מעשה, אַ זאַך פאַר זיך, מיינט די מרס. קעץ. אַ סברה, אַז ער האָט נישט אויפגעגעבן זיין אַלטן חלום צו נעמען אַ ווייב דווקא פון די יאַנעווקער אַריסטאָקראַטן און זי ברענגען קיין ניו־יאָרק. דאָס, וואָס ער, הענעך דעם שוסטערס זון, וועלכער פלעגט אינדערהיים כאַפּן טויבן און קאַנאַריקעס און הינט, וואָלט קיינמאָל נישט געקענט פּועלן אפילו אין צווייטן גלגול — דאָס וויל ער איצט אויספירן מיטן כוח פון זיינע „פור טולער“, וואָס ער פירט מיט זיך איצטער אַהין.

אַז טשאַרלי רייסט זיך צו אַריסטאָקראַטן, איז אַן אָפּענער סוד. אַלע ווייסן דאָס און זעען עס. אָט האָט ער אַריינגענומען צו זיך אין שאַפּ אַריין ר' אידל עליעס, אַ געוועזענער יאַנעווקער שיינער ייד, וואָס האָט זיך דאָ אַרומגעוואַלגערט און זיך געמוטשעט אויפן שטיקל ברויט. נישט נאָר האָט טשאַרלי אים אַריינגענומען, נאָר האָט אים געמאַכט כמעט פאַרן גאַנצן באַלעבאָס.

און אָט האָט ער דעם דאָזיקן אידל עליעס — מיטן גרויען בערדל, דער שוואַרצער דוירבי און דעם פענסנע אויף אַ בענדל — געבראַכט אַהער צו דער פּאַרטי און האָט אים געהייסן אַוועקזעצן אויף אַ בכבודיקן אָרט.

אים אַליין, טשאַרלין, האָט מען אַוועקגעזעצט אויבן־אָן צווישן די צוויי השובסטע מיטגלידער פון דער סאָסייעטי: נייטען צווייבל און מאָריס גרין. דער ערשטער, מס. צווייבל. אַן אויסגעדאַרטער, אַ רויטלעכער, איז אַ „פּאַבריקאַנט", פון זויערע אוגערקעס. מען שאַצט אים גאָר הויך — אַ מיליאָנער. ער האָט גאַנצע סקלאַדעס, מאַגאַזינען, הייזער, שפּייכלערס, לאַסט־וועגענער, מאַשינען, געביידעס אין לאָנג־איילענד, כמעט אַ האַלב דאַרף. דער צווייטער, מאָריס גרין, אַ ברייט־ביניקער, מיט אַ פולן קיילעכיקן גלאַנציקן פּנים, ווי אַ שמייכלענדיקע פולע לבנה, איז אַ פאַבריקאַנט פון בלעכענע טעפּ. אַ געוועזענער בלעכערגעזעל, האָט ער זיך דאָ גענומען צו זיין פאַך און מצליח געווען.

אַזוי ווי די יאַנעווקער האָבן באַשלאָסן מיטצושיקן מיט טשאַרלין אַביסל געלט צו זייער אַלטער היים, צו די שטעטלדיקע אַרימעלייט, האָט מען זיך גערעכט, אַז די צוויי מיליאָנערן וועלן איצט דערלאַנגען טשעקלעך, אָדער מזומן, מיט דער ברייטער האַנט.

נאָך די געהאַקטע געהירן, געפּרעגלטער גראַשיצע, געוועלגערטע „קאַרנאַצלעך" מיט קנאָבל און געפילטער קישקע, האָט זיך באַלד אונטערגערוקט די זינגערין פון קעלער און אַריינגעזיפּצט אַ „מאָראַליש" לידל צו צווייבלען און גרינען אין די אויערן אַריין:

— „פון וויגעלע ביזן קבר.. אוי"...

הינטער איר האָט זיך נאָכגערוקט אַ דאַרער, גראָער, לאַנגער פידלער, פאַרגלייזט אַן אויג און אונטערגעהאַלטן אַ טאָן:

— „סע ציטערט יעדער אבר.... אוי..."

די זינגערין — אַ ברייטביינענדיקע, אַן איינגעצויגענע אין דער טאַליע ביז צום פלאַצן, מיט אַן אָנגעשמירט פּנים און אַ קופּער־געפאַרבטן שויבער. האָט זיך געכאַפּט מיט די הענט דאָ צו די היפטן דאָ צום הויכן בוזים, און אָט האָט זי געווישט אַ טרער:

— „וואָס איז דער מענטש? — האָט זי געכליפּעט ווי אין אַ געבעט — וואָס איז דער מענטש גאָר?"

זי האָט זיי צוגעטראָפן, וואָרום ביידע, צווייבל און גרין, האָבן איר דערלאַנגט גרינע פּאַפּירלעך אין דער האַנט אַריין אין פאַטאַקעוועט:

— ד'האַץ רייט... סע ציטערט יעדער אבר...

טשאַרלין, דעם ערן־גאַסט, האָט זי אויך מכבד געווען מיט אַ ליד, אָבער פון גאָר אַן אַנדערן סאָרט:

— „ווייל אַ יידיש מיידל דאַרף האָבן אַ יידישן באָי... אוי..."

דער דאַרער פידלער האָט זיך אונטערגעציקלט מיט אַ פאַסאַזש און מיט אַ קוויטשיקל:

— „ס'איז שיין און איידל... אָט אַזוי"...

אויך צו טשאַרלים געמיט האָט דאָס דאָזיקע לידל זיך געפּאַסט. אויב ער האָט איצט נישט געטראַכט וועגן קיין זיווג פאַר זיך אַליין, איז ער אבער אויסן געווען עמיצן אַנדערש. דער ענין שידוך האָט זיך ביי אים געפּלאָנטערט אין קאָפּ און ס'האָט געהאַט צו טאָן מיט זיין יונגער שוועסטער קיילען, דאָס מיזיניקל. זי, קיילע, — וואָס רופט זיך איצט קלאַראַ — פירט גאָר, ווי מען שרייבט אים, אַלע יאַנעווקער בחורים פאַר די נעז. אָבער טו הער!צום טייוול מיט די יאַנעווקער קאַוואַלירן און מיט די פּוילישע זשאַנדאַרן און מיט דער היימישער בלאָטע און מיטן דלות, מיט די שלאַכעצקע וואַנסעס און דעם גאַנצן קלאַפּערגעצייג! ער, טשאַרלי, וועט ברענגען זיין שוועסטער אַהער, קיין אַמעריקע און וועט זי שיקן אין קאַלעדזש; ער וועט איר געבן אַלע פאַרגעניגנס, ווי ער קאַן זיך פאַרגינען, און — די הויפּטזאַך — ער האָט שוין אַ חתן פאַר איר: ר' אידל עליעס זון, אַ בחור אַ פעפערל, אַ פאָליטיקאַנט, אַ לאָיער מיט אַן אייזערנעם קאָפּ, וואָס וועט זיכער ווערן אַ „דזשאָדזש", און אפשר גרעסער נאָך

מען דאַרף אים נאָך אַביסל העלפן, גיבן אַ „פּוש“, אַ שטופּ פון הינטן — וועט ער שוין גיין, גיין פאָרויס; ער וועט לויפן ווי אַ ציגאַווע פערד...

טשאַרלין גייט עס ממש אין לעבן בייצוקומען אַלע שוועריקייטן און צו ברענגען זיין שוועסטער אַהער. עטלעכע פּאָליטיש־טעגס האָבן אים שוין צוגע־זאָגט צו העלפן וועגן דער וויזע, און ער אַליין ווייסט אויך, ווי אַ טיר עפנט זיך.

פון אַ טייל בריוו, וואָס די מאַמע שרייבט אים בסוד פאַר קלאַראַן (ווער שרייבט פאַר איר די דאָזיקע בריוו, ווער?) ווייסט ער, אַז ר' מרדכי לייב ראַ־פּאָפּאָרט אַן איינעקל, אַ „פריציש“ זינדל, לויפט נאָך דער שוועסטער זיינער און איז אין איר משוגע פאַרליבט, פאַרכליאַפּעט ביז איבער די אויערן. דער דאָזיקער בחור קלויבט זיך צו פאָרן קיין ארץ־ישראל און חלשט מיטצונעמען קלאַראַן אָט אַזוי ווי זי שטייט־און־גייט.

נאַר עט, ס'אַ נאַרישקייט! ס'איז „באָנק“. וואָס דאַרף אַ יונג, שיין מיידל ווי זיין שוועסטער לויפן קיין פּאַלעסטיין? ס'אַ ביזנעס פאַר זייאָניסטס, פאַר פּרוימערס, און דהאַצאָל! קלאַראַס אָרט איז אין אַמעריקע, טראַכט טשאַרלי, און דאָ וועט זי זיין אַ סוקסעס; זי וועט ווערן אַ ליידי און גיין גרויס, „ביג, ביג“!“ אָבער פּאַלעסטיין? אַראַבער זענען דאָרטן דאָ, און יידן מיט פאות און מערידן און נודניקעס וואָס בעבן „היברו“. ווי זיי וואָלטן געפּרעפּלט אין אַ גויישן סידור; האַקן שטיינער און טראָגן קורצע הויזן, מעלקן ציגן און קייען באָקסערן. וועלל, בעט מען ביי אים אַ „פּור טולער“ פאַר די דאָזיקע ביזנעס, איז נו, גיט ער, נו אָלרייט, נאַדיר, אָבער דהאַצאָל!

ווי גיך ער וועט אָנקומען אַהיים קיין יאַנעווקע, וועט ער, טשאַרלי, אַ טופּע־טאָן מיט אַ פוס און אַרויסשלאָגן זיין שוועסטער דאָס משוגעת וועגן דעם פרי־ציישן זינדל פון קאָפּ.

געברענטע מאַנדלען, ניס, פּעפּערמינט־בייגעלעך, זאַלץ־שטאַנגלען און אַנ דערע שאַרפע זאַכן, צו רייצן דעם דאָרשט און צו לאַפּטשען דעם גומען, האָבן זיך באַוויזן אויפן טיש, און ס'האָבן זיך נאָכגעשלעפּט פלעשער מיט ווייסן און רויטן ווין. ס'זענען מיטגעקומען אויך כלערליי קוגעלעך, שטרודלעך און געזויי־ערט פרוכט.

די מאַנסבילן האָבן ביסלעכווייז אויפגעלאָזט אַ קנעפּל פון די וועסטן, גע־ווישט די פאַרויטלטע פּנימער און די פרויען האָבן געפאָכעט מיט פאָכערלעך, מיט אַ הענטשקע און מיט טיכעלעך.

— ליידיס ען דזשענטעלמען, טייערע שוועסטער און ברידער! — האָט זיך מיטאַמאָל דערהערט אַ קול און אַ געקלאַפּערײ מיט צוויי גאָפּלען איבער אַ טאַץ — אַטענשאַן פּליז! פּלי־י־ז! אַטענשאַן...

— נו, נו, שאַ־שאַ, לאָמיר הערן אַ וואָרט! — האָט אידל עליעם פאַרוקט דעם קאַפּעליוש — דער פּרעזידענט... ער האָט עפּעס צו זאָגן... נו, כ'מע... וועלל...

— ספּיטש!... אַ ספּיטש, חיימל! יעס סער — האָבן זיך געהערט שטימען — מאַר, מאַר אַ ספּיטש, חיימי־באָי! קאַם אָן, פּרעזידענט...

היימי־באָי — אַ הויכער, דראָטעוודיקער, מיט אַ דין־געשווירענעם וואָנסע־לע, מיט אַ ווייסן שרונט אין סאַמע מיט פון די אויסגעקלעפּטע, בלאָנדלעכע האָר און מיט אַ פּאָר פּאַספּאָר־אויגן הינטער די ביינהאָרענע ברילן — האָט זיך פאַרנויגט און אויסגעהוסט.

בטבע אַ באַרדעוודיקער און אַ מענטש, וואָס לשון גייט צוזאַמען מיט זיין באַשעפטיקונג — אַ רייזענדער פאַר אַ פירמע פון קאָסמעטיק — האָט דער דאָזיקער היימי גאָלדינגער זיך צעלאָזט און נישט געקאַרגט:

— צוערשט וויל איך זאָגן, אַז ס'איז אַ גרויסע פּריווילעגיע צו זיין דאָ און צו באַערן איינעם, וועמען ערע קומט: אַ פריינט, אַ לאַנדסמאַן, אַן אייגענער, אַ מענטש מיט אַ גאָלדענעם האַרץ, מיט נאָבעלע געפילן און, אַרום־און־אַרום, אַ גרעיט, סוועלגאַי!

דער רייזענדער אַגענט האָט גערעדט ענגליש — אַ פּייערדיקן ענגליש —

גערעדט איבער טאָל און איבער בערג און דערבײַ כסדר אַרײַנגעבראָקט ײדישע װערטלעך און די סאַמע לעצטע װיצן, פּעפּערדיקע און ריזיקאַלישע, װאָס װײַטער — איז זײַן צונג געװאָרן אױפגעבונדענער, פרײַער, און דאָס לשון — אַ מין װילדער געפּלעכט, אַ געמיש מיט עפּעס אַ באַזונדערן טעם און קלאַנג:

— נעװער מײַן, װאָס ער זיצט אַזױ שטיל אונדזער ערן-גאַסט, אונדזער ברודער טשאַרלי װינאָקור, נעװער מײַן! גאָט דהי סטאָף אין הים, הי"ז גאָט דהי גודס. קישקעס אין בױך און אין קאָפּ, אױף יו פּליז. עז, יעס סער, ער װײסט אַז לעבן און לאָזן לעבן איז דער מעטער פון גיװ עז טעיק, איך דיר און דו מיר און ס'איז ברודערשאַפט; ביקאָז כל ישראל חברים, און דהאַץ דהאַט, און דערפאַר איז ער אַזױ איבערגעגעבן צו אונדזער סאָסײַעטי, װו עס איז נישט פאַראַן גרױס און קלײן און אָרים און רײַך.

דאָ האָבן הענט אָנגעהױבן צו פּליעסקן און איבערגעריסן דעם שטראָם פון רײד, װאָס האָט זיך געגאָסן פון הײמים מױל. דער רעדנער אַלײן האָט אױך געקלאַפּט, העכער און הילכיקער פון אַלעמען. ערשט נאָכדעם האָט ער צוריק אָנגעכאַפּט דעם פאָדים און איז געקומען צום שפּיץ:

— ברודער טשאַרלי פאָרט איצט אױף אַ טריפּ קײן יוראָפּ. ער װעט זײַן אין אונדזער אַלטער הײם יאַנעװקע, אין אונדזער ליבן טײערן שטעטעלע. ער װעט ברענגען גריסן און אונדזערע בעסטע װוּנטשן און...

װי גיך ער האָט דערמאָנט יאַנעװקע, איז מיט אים עפּעס געשען, װי אונטער אַ כישוף-שפּרוך, אָדער גאָר אַ נס: זײַן לשון איז געװאָרן רײנער און קלאָרער און הײמישער. אַלטע, כמעט פאַרגעסענע אױסדרוקן און װענדונגען זענען אָנגעקװאָלן אין זײַן מױל, אַרױפגעשװוּמען פון דער טיפעניש, פון דער פאַרבאָרגעניש:

— יאַנעװקע... איר געדענקט דעם װאַלד און דעם לאָן, די טאָלאָקע און דעם קװאַל מיטן װײַסן באָק אױפן דעכל? האַ? און די װײץ-פעלדער און די קוקורוזע-גערטנער און די סאַדיגערער קלױז און די אַלטע שול? מיר זענען געװען יונג און געלערנט בײַ פישל-די-קאָזע מיט די שװאַרצע ציגן, און געשפּילט אין קוטשקע גאַנצע טעג... און אין זעלנער און אין ניס, אים-צו-גראָד... און ניס זענען קײלעכיק, זײ קײקלען זיך אַהין און אַהער... יאַנעװקע... דאַרף איך אײַך דען זאָגן, אַז איצטער איז דאָרט ביטער װי גאַל מיט פּאָלין? ײדן האָבן דאָרט נישט קײן פּרנסה און נישט קײן רו... איר געדענקט אַלע שײנע באַלעבאַטים פון סאַמע מיטן-ראָטהױז? מ'נעמט בײַ זײ אַלע צו די בעבעכעס, װײַל זײ האָבן נישט צו באַצאָלן די שטײערן. און די בעל-מלאכות האָבן קײן שטאָך-אַרבעט נישט. דאָס ערגסטע איז מיט די קינדערלעך... זײ גײען אַרום אָפּגעריסן און אָפּגעשליסן, נאַקעטע און באָרװעסע. און אין אַלטן בית המדרש רינט אַרײַן, צעבראָכן דער דאַך... און דער פאַרקאַן פון בית-עולם איז אײַנגעפאַלן און די תלמוד-תורה האָט נישט מיט װאָס צו זשיפּען און... צרות, ברידער! װאָס-זשע זיצט איר און שװײַגט, חברה!? אונדזער ברודער כאַצקל פאָרט אַהײם. קאָן ער פאָרן און גאָרנישט מיטברענגען פון אונדז?

— נאָ! נאָ! — האָבן זיך דערהערט קולות — מיר דאַרפן עפּעס שיקן... מיטשיקן!... שור! אַבסאָלוטלי! פּאָזיטיװלי! שור!

עטלעכע פון די אנשי-יאַנעװקע האָבן זיך איבערגעשושקעט און ס'איז געבליבן, אַז טשאַרלי זאָל מיטברענגען אַ שײנע מתנה פאַר דער „אַלטער הײם“. אַ חוץ די געלטער װאָס די „יאָנג מענס“ שיקן אַהין צװײ מאָל אין יאָר, צו קהל, צו פאַרטײלן אױף פּסח און אױף ראש השנה צװישן די שטעטלדיקע אָרימעלײַט, האָט מען איצט באַשלאָסן גלײַך אױפן אָרט מיטצוגעבן מיט טשאַרלין אַ באַזונדערן סכום, װאָס זאָל פאַרװענדעט װערן בלױז פאַר די קינדער פון שטאָט.

— די קינדער... צאן קדשים... — האָט אידל עליעם אַרונטערגענומען די ברילן און געװישט די אױגן און געשנײַצט די נאָז — תינוקות של בית רבן... װאָס איז דאָ װאָס צו באַהאַלטן, װאָס? נישטאָ װער סע זאָל זיך איצט אָננעמען פאַר זײ... נו, יאָ, ר' מרדכי לײב ראַפּאַפּאָרט, דער פּריץ, גיט נאָך און גיט. צו דען

קאָן אָבער איין מענטש אַכטונג געבן אויף אַ שטאָט מיט יורדים און אָרימעלייט, געבעך? און ביי ר׳ מרדכי לייבן, הער איך, איז שוין נישט מער דאָס וואָס געווען. מלכות פוילן הרשעה, דערגייט אים אויך די יאָרן. און טאַקע מער ווי אַנדערע... איז וואָס איר טוט דאָ, איז אוודאי רעכט... און כאַצקל־לעבן וועט שוין וויסן ווי זיך נוהג צו זיין... נו, זאָג, כאַצקל... זאָג...

— זאָל ער נעמען די פלאָר! — האָבן זיך געהערט קולות — נעם... ספּיטש!

אַז טשאַרלי, דער ערן־גאַסט, האָט „גענומען די פלאָר“, כדי צו דאַנקען די פאַרזאַמלטע, איז ביי אים די צונג צוגעקלעפּט געוואָרן צום גומען און ער האָט נישט געקענט אַרויסרעדן דאָס ערשטע וואָרט:

— שוועס... שוועסטער און ברידער...

ער האָט געהיקעט, זיך גערוימלט, ביז ער האָט אַרויסגעשריגן אויפן קול:

— איך קאָן נישט! כ׳קאָן נישט מאַכן קיין ספּיטש. טהענקיו. איך וועל... כ׳וועל טאָן אַלץ, וואָס מען דאַרף. כ׳וועל אינזינען האָבן די קינדער, אַי סווער טו גאַד...

אין זיין דמיון האָט ער שוין געזען ווי ער גייט איבער די גאַסן פון יאַנעווע, אַרומגערינגלט פון קינדערלעך — אַ טייל גייען פאָרויס, פאַר אים, אַ טייל הינטער אים, אַ סך לויפן ביי די זייטן, רעכטס, לינקס. און זיי קוקן צו אים, שמייכלען, פּאַטשען אין די הענט, שרייען „אָנקל טשאַרלי, אָנקל טשאַרלי“, מיט אַ געזאַנג און מיט פרייד. און ער ענטפערט מיט אַ געלעכטערל, מיט אָפענע הענט, און ער גיט און טיילט, גיט און טיילט, און גלעט זיי איבער די קעפּ. ער, אָנקל טשאַרלי, שפּרייזט איבער די גאַסן פון יאַנעווקע און, מיט זיין גאַנג און מיט זיין טראָט, פאַרטונקלט ער די אַמאָליקע פרנסים, די פני, די השובע פיינע־בריהס און די פאַרפונדעוועטע און אַלטגעזעסענע. ווער־מיר אַ מרדכי לייב, וואָס מיר אַ מרדכי לייב ראַפּאַפּאָרט? ער, טשאַרלי, קאָן מיט דעם „פּריץ“ אויפנעמען אַ „פאַיט“. ער קומט פון אַ פרייער וועלט, פון אַ נייער וועלט און מיוחסים גייען ביי אים הונדערט אויפן שאָק. „ברודער, ס׳איז אַמעריקע“.

ווי אָפּגערעדט, האָבן די קלעזמאָרים און די זינגערס ווידער דערלאַנגט אַ לידל, וואָס האָט זיך געפּאַסט צו טשאַרלים געמיט און צו די דמיונות, וואָס האָבן זיך ביי אים געפּלאָנטערט אין קאָפּ:

— אוי, זאָרג נישט מאַמאַ, ס׳וועט זיין אָלרייט... אוי, ס׳וועט זיין אָלרייט!...

אין שפּאַן...

שוין די ערשטע וואָך באַלד נאָך זיין אָנקומען קיין לעמבערג איז לוי ברוידעס געגאַנגען אין שפּאַן. אוים מיט דער שפּילעריי, אוים מיט פּאַרטאַכלעווען צייט. ער האָט גענומען לערנען מיט התמדה און טראָגן דעם עול. ער האָט זיך באַזעצט אין שטילן פּאַנסיאָן „האַרמאָניאַ“ און — אַחוץ צו די לעקציעס אין אוניווערסיטעט און צו דער לאַבאָראַטאָריע — רירט ער זיך כמעט נישט אַרויס.

אין אַ פּאָר פּאַדזשאַמעס צום לייב, אין שטעקשיך, שפּאַנט ער שעהן־לאַנג איבערן געראַמען צימער, מיט אַ דיקן טעקסטבוך אָדער אַ „סקריפּט“ אין האַנט. ער שעפּטשעט מיט די ליפּן, טייטלט מיט אַ בליישטיפט און אָפּט בייגט ער אַ פּויסט — כדי אַריינצוהאַמערן אין קאָפּ אַריין פּאָרמולעס, רעגלען און דעפיניציעס. מינוטנווייז צעלאָזט ער זיך אויפן קול, מיט אַ ניגון, מיט אַ קוועטש, עלעהיי ער וואָלט איצט געלערנט אַ בלאַט גמרא מיט תוספות און נישט וועגן געאָלאָגישע פּלאַסטן, כעמישע פּראָצעסן, דער שנעלקייט פון ווינט און וועגן די באַוועגונגען, וואָס ווערן פאַראורזאַכט פון כוחות, וועלכע זענען „מעטיק ווערטיקאַל“...

אינדרויסן זענען געשטאַנען וואַרימע פרילינגדיקע טעג. דורך איין פענצטער, אַנטקעגן דעם שטילן געסל, וואָס פירט צום „שלאָסבאַרג“, שניידן זיך אינדערפרי אַריין ברייטע פּאַסן ליכט, וואָס לייכן מיט גאָלד טיר־און־וואַנט. דורכן אַנדערן פענצטער, וואָס קוקט אַרויס צום אַרומגעצוימטן גערטנדל, גרינען אַריין צעבליטע קאַשטאַנען־ביימער און פייגעלעך שטעלן זיך אויף דעם ברייטן געזימס.

לוי פאַרגינט זיך כמעט נישט צו כאַפּן אַ בליק אינדרויסן אַרויס, ווי ער וואָלט מורא געהאַט אַ קלער צו טאָן וועגן „מה נאה אילן זה“, ווי שיין איז דער דאָזיקער בוים.

וואָס איז אַזעלכעס די „דעסקוואַמאַציע“? — לערנט ער און טענהט מיט זיך אַליין — דער בייט פון דער טעמפּעראַטור שפּאַלט פעלזן און זיי שיילן זיך; כעמישע פּראָצעסן און ווינט ענדערן די פאָרם פון סקאַלעס און זיי באַדעקן זיך מיט אַ טונקעלן עמאַיל פון אויפגעלייזטן און אויסגעוועפּטן אייזן און מאַנגאַנען... און דאָס איז „דעסקוואַמאַציע“, לויט ריכטהאָפן זאָגט...

אָבער די פייגל היפּען אויף דעם געזימס. לייגט ער לוי, אַמאָל אַרויס דאָס טעקסטבוך פון האַנט, שטעלט זיך אויף אַ רגע אָפּ ביים פענצטער— האָט ער באַלד חרטה און נעמט זיך צוריק צום זוברעוון — כדי אָנצוּיאָגן יעדע פאַרלוירענע מינוט. בוים און פייגל און זון — נו, מילא, ערגעץ וואַרט אַ הייסע זון און ער וויל זיך אונטעראייליז צו׳ן איר; און עס וואַרטן אַנדערע פייגל מיט אַנדערע פליגל און אַ ניי ליד.

„ווען אַן ענדלעכע צאָל עלעמענטן, וואָס רופט זיך פונקטן, פאַלן צונויף אין אַ סובדיוויזיע, וואָס רופט זיך ליניעס, אַזוי אַז די קעגנזייטיקע באַציאונגען פון די ליניעס און פונקטן זענען אַנאַלאָגיש צו די פון ענלעכן קעגנשטאַנד“, דאַן... דאַן... לערנט ער, דאַן...

אָבער די פייגל היפּען אַרום אויפן געזימס...

עטלעכע מאָל האָט ער, לוי, אַ טראַכט געטאָן: צי וואָס דאַרף ער לערנען אין לעמבערג, דורכגיין שבעה מדורי גיהנום צווישן דער פּוילישער הולטאַיסקער,

סטודענטישער כאַליאַסטרע, הערן שטעכווערטלעך פון פּוילישע פּראָפעסאָרן, אָפענע און באַהאַלטענע שונאי־ישראל, ווען ער וואָלט זיך גאָר געקענט אוועקזעצן אין ירושלים און פאַרענדיקן זיין שטודיום, ער וואָלט, בדיעבד, אויך געקאָנט געפינען געגנוג תורה אין חיפהער טעכניקום.

אָבער דער חשק צו קומען קיין ארץ ישראל, אַ צוגעגרייטער, אַ באַוואָפנטער מיט אַ פאַך, כדי תיכף זיך צו שטעלן צו דער אַרבעט, האָט גובר געווען אַלץ און, אים געהאָלפן אַריבערצוטראָגן פּאַרדראָס און שווערקייט. און נאָך אַ זאַך: אים האָט זיך שטאַרק געוואָלט כאָטש עפּעס אַרויסקריגן פון די פּוילישע „ליאַכעס", פון וועלכע עס קומט אים אַ חוב. דעם גיפט זייערן לאָזט ער פאַר זיי, אָבער דאָס וויסן וועגן ערד און פלאַנץ און פי און עוף — דאָס וועט ער פון זיי אַרויסקריגן ווי אַ באַלוינונג פאַר באַליידיקונגען, בלוטיקע שטייערן, דערנידעריקונג, שפיכות דמים און האָס. אי, לא מעוקצך ולא מדובשך, נישט דיין גיפט און נישט דיין האָניג? — איז נישט תמיד גילט דאָס ווערטל און נישט שטענדיק איז עס גערעכט...

די פרילינגדיקע ריחות, וואָס האָבן זיך געכוואַליעט אין די ליכטיקע טעג, וואָס זענען געשטאַנען אין לעמבערג, האָבן לייכטער געמאַכט דעם אָטעם און עס האָט געשמעקט מיט צוזאָג און דערוואַרטונגען.

לוי פילט דאָס אין זיין גאַנצן געביין בעת די געאייליקע פרימאָרגנדיקע שפּאַצירן צו דער לאַבאָראַטאָריע. ער פילט דאָס אויך דורך די ווענט פון זיין צימער, אין וועלכן ער האָט זיך איינגעשפּאַרט עקשנותדיק. און אָט זיצט ער שוין אַזוי זעקס וואָכן צייט.

פון זינט ער איז געקומען אַהער, איז ער, לוי, נאָך נישט געווען נישט אין קיין טעאַטער, נישט אין קיין סינעמאַ און נישט ביי קיין קאָנצערט. בלויז אין די פרייטיק־צו־נאַכטס פאַרברענגט ער אין געזעלשאַפט, און אַמאָל אויך אין אַ שבת־צו־נאַכטס. דעמאָלט גייט ער אַוועק אויף דער שטילער, קליינער לינדענאַ־גאַס צו דער פאַמיליע כץ. ער שפּרייזט שנעל אַריבער די רוישיקע „לעגיאָנאָווו", איבער וועלכער עס שפּאַצירן אויסגעפּראַנטעוועטע אָפיצערן מיט שפּאָרן אין לאַנגע, גלאַנציקע שווערדן, וואָס קלינגען איבערן ברוק; אויסגעפּוצטע דאַמען, פון וועלכע עס טראָגן זיך ריחות פון עסענצן; שאַרפע פּאַרפיומען, געלעכטערס און אויך פּאַסקודנע רייד, וואָס מישן זיך מיט די קלאַנגען פון אָרקעסטערס אין די קאַפע־הייזער, האָטעלן און קאַבאַרעטן. ער שניידט דורך די „אַקאַדעמיצקע", ווו עס טומלען זיך און זידלען זיך רעדלעך פּוילישע סטודענטן מיט קיילעכיקע, ווויליוונגערישע סאַמעטענע היטלעך אויף די קעפּ און גראָבע פּאַלקעס אין די הענט. ער שניידט גיך דורך דעם מאַט־באַלויכטענעם „פּאַסאַזשמיקאָלאַזש" און פאַרקירעוועט זיך צו „לינדענאַ" נומער אַכט.

אויפן סאַמע עק־גאַס, שטייט אַ צוויי־שטאָקיג הויז, איינגעהילט אין שלאַנגוואָרצלען, אַרומגעוויקלט מיט אָדערלעך פון ווילדן־וויין און אַרומגענומען מיט אַ גרין־געפּאַרבטן; אייזערנעם צוים. פרייטיק־צו־נאַכטס לייכטן דורך די פענצטער פון ערשטן שטאָק אָנגעצונדענע ליכט און העלע זשיראַנדאָלן וואַרפן אַ שיין אויפן שטיינערנעם טראָטואַר. דאָרט, אויפן ערשטן שטאָק, געפינט זיך די דירה פון בועז כץ, טאָקע דער איינגטימער פון דעם הויז.

בועז כץ, אַ יאַנעווקער ייד, וואָס וווינט אין לעמבערג שוין אַרום צען יאָר, איז אַן אַלטער פריינט פון די ברוידערסעס און ראַפּאַפּאָרטס. ס'ווייב זיינס, באַכציע, איז מאַטל ברוידערסעס אַ יוגנט־חברטע. זי, באַכציע, וואָס איז גאָר יונג געוואָרן אַ יתומה, האָט אָנגעבויגן דעם קאָפּ און חתונה געהאַט מיט דעם בועזן, כאָטש ער קומט אַרויס פון אַ ביסל אַ „נידעריקן גראַד". ער איז אָבער פון תמיד אָן געווען אַן איינגרייסער, האָט זיך אויסגעטויגט, ביז ער האָט זיך דערשלאָגן צו נגידותשאַפט און אָנגעהויבן צו פירן שטאַט. מיט די לייריקע „צען פינגער" האָט ער, מיט אַ סך יאָרן צוריק, זיך אָנגעהויבן דעראָביען נאָך אין יאַנעווקע, און אפילו געהאַלטן צוויי שכנישע פּאָסעסיעס.

דאָ, אין לעמבערג, פֿירט בועז כץ אַ ברייטע הויז. שטענדיק טרעפֿט מען ביי אים מענטשן, וואָס פֿילן אָן די צימערן מיט אַ פֿריילעכן רעש. כלערליי זע־גען די מענטשן, וואָס קומען אַהער: פּריצים, מיט וועלכע ער האַנדלט גרויס — מיט וועלדער, מיט גיטער, מיט בוי־פּאַרצעלעס און מיט ברויערייען. מען זעט דאָ אויך פֿאַבריקאַנטן און אייגנטימער פֿון שטיינערנע מויערן — יידן־נגידים, מיט באָרד־און־פּאות, און אויך לעמבערגער „פּופּקעס“, שוין געגאָלטע, מיט פֿאַרדרייטע וואָנסעס, באַקנבאַרדעס אַ־לאַ פֿראַנץ יאָזעף און וואָס רעדן האַלב און גאַנץ דייטש.

בועז כץ, אַ ייד אין די פּופּציקער, מיט אַ בלאָנדלעך־גרויען, צוגעפּוצטן, קיילעכיקן בערדל און קליינע, לאַכנדיקע בלויע אויגן, זיצט געוויינלעך אין זיין קאַבינעט, אין די בלויזע ווייסע אַרבל, פֿירט זיינע מסחרים, נאַשנדיק דערביי קאָנפֿיטורן, איינגעמאַכטסן און סירופּ פֿון טעצעלעך און שעלעכלעך. ווען ער האָט צו טאָן מיט יידן, זיצט ער אין אַ יאַרמלקע, רעדט ברייטלעך, וואַרפֿט אַריין אַ פּסוק, וואָס ער געדענקט נאָך, און חכמהט זיך. בעת ער רעדט מיט פּאָליאַקן פֿאַרגינט ער זיך אַמאָל אַרונטערצונעמען די יאַרמלקע — עס געווענדט זיך אָן דעם יחוס פֿון דעם „ליאַך“ — אָבער פֿון זיינע ווערטלעך לאָזט ער נישט אָפּ. ער בראָקט אויף פּויליש, וואָס קומט אַרויס פֿון זיין מויל אַביסל קרום־קיי־לעכיק, מיט אַ ניגון און מיט אַ קוועטש. באַכציע, די פּאַני „קאַצאָוואַ“, אַ הויכע, מיט אַ געט־פֿאַרקעמטן גרויען קאָפּ (דאָס שייטל האָט זי דאָ אַראָפּגעוואָרפֿן), מיט אַ לויטערן פּנים און אַ שטיק גוּדערל, באַווייזט זיך פֿון צייט־צו־צייט און ברענגט אַליין אַריין כיבוד: ס'איז שענער אַזוי, איידער אַריינצושיקן אַ דינסט, ווען געהויבענע געסט זיצן דאָ. אַז בועז דערזעט זיין באַכציען, עדותט ער זיך מיט איר:

— נו, זאָג דו אַליין, באַכציעלע, דער יאַסני־וויעלמאָזשני ישובט זיך דאָך. אָבער איך זאָג פּאָד שוויענטי חרם, דאַרף ער מיר גלויבן. יאַק בועז זאָגט אי'ז עס דאָך שוויענצי־היילִיק, און מעגסט שטעלן דאַרויף, מאַך איך ניעך בענדזשע לחיים און נאַזדראָוויע און דאי מי אַ תקיעת־כף. זאָל דער פּאַן בוג געבן נאָ מזל און דער פּאַן האַביאַ קריגט אַן אַדרויף. טאָ בנאַמנות טאַק. ראַז דוואַ כשר, און קלאַפּ און צאָל. טאָ בועז כץ רעדט. וויוואַט און זאָל דער יאַסני־וויעלמאָזשני אַ קוש טאַן אין דנאָי.

פֿרייטיק צוועלף אַזייגער בייטאָג — זומער און ווינטער — פֿאַרענדיקט בועז זיינע מסחרים און ער וועט נישט מאַכן קיין געשעפֿט, ווען ער זאָל אפֿילו וויסן, אַז ער וועט אָנשאַרן אַ גרודע גאָלד. ער כאַפּט אויף זיך אַרויף אַן אָפּגע־טראָגענעם זשאַקעט, אַן אַלטן קאַפּעליוש און לויפֿט אין מרחץ אַריין. ער האָט נישט ליב די וואַנעס ביי זיך אין הויז, די שוועמלעך און פּאָמפּעשקעס און מאַ־כינאַציעס. ס'אַן עסק פֿאַר קאַטשקעס און פֿאַר ווייבער זיך צו פּליושקען אין אַ קאַכליענער מולטער און זיך צו פּאַטשקען מיט אָדעקאָלאָן און מיט לעקעכצער און שמעקעכצער. אים, בועזן, גיט אַ היימיש בערעזענע בעזימל, אַ הילצערן שעפֿל מיט אָקריפּ און די אייבערשטע באַנק. נאָכן מרחץ האָט ער ליב אַ „האַלבע“־ביר מיט געפּעפּערטע אַרבעס און פֿאַסאָליעס אין אַ יידישן שענק אויף דער פּליישהאַקער־גאַס, ווו מען טרעפֿט אַ גביר און אַ מעקלער, אַ באַלעגאָלע און אַ שוישפּילער ביי איין טיש. ס'איז שבת־אחים, און מ'הערט אַ גוט־וואָרט.

כאָטש ער איז אַן איינגייער אין אַ חסידישער קלויז, אין „פּאַסאַזש־פּעלער“ (ביי ר' מאירל פּרעמישלאַנערס אַן אייניקל), האָט בועז ליב אין די פֿרייטיק־צו־נאַכטסן פֿון שבת־שמברכים צו גיין אין איינער פֿון די גרויסע שולן, אויף דער סאָביעסקי־גאַס, אויף שאַינאָכאַ, אין דער פּאָדער־שטאַט, צו הערן אַ חזן מיט משוררים. אַמאָל כאַפּט ער זיך אויך אַריין אין טעמפּל אַריין. אַהין גייט ער שוין נישט אין שטריימל, נאָר אין אַ פּראָסטן, ווייכן קאַפּעליוש. אַ שטיקל מנגן, האָט בועז ליב נאָכצוזאָגן אַ „השכיבנו“, אַ „מזמור שיר ליום השבת“ און פֿרעגט מבינות ביי זיין ווייב:

— נו, באַכציעלע, הערסט אַ קאַטשע און אַ גענגעלע? הערסט אַ זאָגעלע?

פאַר אַ גויט קאָן איך זיין אַ חזן, קאָן איך. פון עשירות צום עמוד איז אַ גלייכער וועג. נו, הערסט באַכציעלע אַ מין פעלדעלע: והגן בעדינו, והסר מ...ווײ־ווײ־מיי — אוי־טעי־לעל־לע־נו... האַ?

ביי בועזס פרייטיק־נאַכטיקן טיש געפינט זיך אָפט אַן אָרימער אורח פון דער פרעמד, אָדער גאָר אַ היימישער, בכבודיקער גאַסט.

פון זינד לוי ברוידעס איז געקומען קיין לעמבערג, מוז ער יעדן פרייטיק־צו־נאַכטס זיין ביי דער פאַמיליע כץ.

— אַנו, פרווו און קום נישט! — נאַקיוועט אים באַכציעלע — און איך וועל דיר צושטעלן אַ בענקעלע צו דיין מאַמוסיע און וועסט זיך האָבן צו באַלעקן. מיין פריינדינע מאַטלס זון וועט זיך פרייטיק־צו־נאַכטס אַרומשלעפן איבער רעסטאָראַציעס אָדער פאַנסיאָנען? נאַ דיר גאָר אַזעלכעס, נאַ!

אין אמתן האָט לוי ליב צו קומען פרייטיק־צו־נאַכטס אויף דער לינדעגאַגאַס. דעמאָלט האָט ער אַ געלעגנהייט זיך צו טרעפן מיט בועזעס קינדער, אַפילו מיטן קדיש דאָניעלע, וואָס זיצט אויך ביים טאַטנס טיש.

דאָניעלע כץ איז אַ שם־דבר אין לעמבערג — אַ לעב־יונג, וועמען מ'קען אומעטום. צו ניינצן יאָר איז ער שוין געווען אַן עסטרייכישער לייטענאַנט. דערנאָך האָט ער געדינט אין דער פוילישער אַרמיי, און ס'האָט אָפּגעקאָסט אַן אוצר מען זאָל אים אַריינגעמען אין דער קאַוואַלעריע, וווּ עס דינען פריצישע זין. דאָניעלע האָט דווקא געוואָלט אַ לאַנגע זילבערנע שווערד, שפּאָרן, אַ טראָלד און אַ גרויס קאַרע פערד.

ווען ער איז אַרויס פון דער אַרמיי, האָט דער פאָטער פאַר אים געקויפט אַ חלק אין אַ שיך־פאַבריק: אפשר וועט ער אינזינען האָבן תכלית און ווינציקער הולטאַיעווען. דאָניעלען איז דאָס שטאַרק געפעלן געוואָרן: ווי גיך ער איז געוואָרן אַ שותף אין דער פאַבריק האָט ער געלאָזט אויסאַרבעטן די שענסטע פאַנטעפּעלעך און שיך פאַר זיינע געליבטע שיקסלעך, מיט וועלכע ער האָט זיך אַרומגעשלעפט. אַז די פאַבריק האָט „געפּלאַצט", האָט דער פאָטער אים נאָכגעגעבן און פאַר אים געדונגען איינס פון די גרעסטע און לוקסוסדיקע קאַפעהייזער אין שטאָט. דאָס דאָזיקע געשעפט האָט פאַרכאַפּט דאָניעלעס פאַנטאַזיע און ס'האָט געערדט צו זיין האַרץ. דאָ האָט ער געקאָנט געמיטלעך פאַרברענגען מיט זיינע גוטע־ברידער און טאַנצן מיט זיינע שיקסלעך ביזן ווייסן טאָג אַריין.

אויף די מוסר־רייד, באַזונדערס אויף די קלאָגעס פון דער מוטער, ענטפערט דאָניע מיט לצנותן. אַ הויכער, אַ ברייטביינענדיקער, וואָס ווערט אַביסל צו־פרי שמאַלציק־פעט — טוט ער זיך אַ קראַץ דאָ אין דער געקרייזלטער בלאָנדער טשאָפּרינע, דאָ אין פופיק, פאַרגלייזט איינס פון זיינע גרויסע, בלויע אויגן און זיפצט:

— אוי, באַכציעלע, לייד איך פון דיר... אוי, באַכציעלע, האָב איך צרות! נאָר איין גאָט אין הימל ווייסט, ווי פינצטער און ביטער מיר איז. הײנטיקע מאַמעס. הײנטיקע טאַטעס. גרוי און אַלט מאַכן זיי דיך. קוק'ץ מירד אָן, קוק'ץ, כ'האָב דאָך שוין נישט קיין כוח צו זשיפּען! כ'בין דאָך שוין אַ פּושקע־דור...

כדי נישט אַרויסצושיסן אין אַ געלעכטער, פאַרבייסט די מוטער די ליפּן מיט די ציין. זי וויל נישט ווייזן, אַז זי האָט הנאה פון איר תכשיטס חכמהלעך.

אויך דער פאָטער, בועז, בלייבט צעחושט פון דאָניעלעס רייד. ער, בועז, גילט דווקא פאַר אַ שטיקל כעסן, וואָס קאָן הויבן אַ האַנט. אויף אים פלעגט מען אין יאַנעוועקע דערציילן, אַז אין אַ בייזער מינוט איז ער אַמאָל אַרויס אין גאַס מיט אַ געשריי: „געוואַלט יידן, כ'בין מלא רציחה, כ'מוז היינט ממיתן אַ מענטש. האָ'ץ רחמנות און בינד'ץ מיר די הענט. כ'וויל נישט זיין קיין הורג־נפש, וויל איך נישט, געוואַלט!"...

פון צייט־צו־צייט דערלאַנגט דער פאָטער אַ פּאָרציע מוסר דעם קדיש זייַנעם און סטראַשעט אים:

— 'עסטו נישט אויפהערן צו זיין אַ לומפּ, אַ באַטיאַר, אַ מה־יעשהניק, 'עלעך דיך אויסשטרייכן פון דער צוואה. כ'וועל נעמען דיין חלק און אַריינ=

טראָגן צו קהל פאַר אָרימעלייט. וועסטו נישט אויפהערן גיין אויפן קאָפּ, ווען אַזוי פיל יידן, געבעך, האָבן נישט קיין שטיקל פּיסנע ברויט, וועל איך... וועל איך... כ׳וועֿ... כ׳וועל דיך מעביר־נחלה זיין! ווען כ׳וואָלט באמת געווען אַ ייד מיטן פולן מויל, וואָלט איך עס אָט־שוין באַדאַרפט טאָן און צעטיילן דיין ירושה אויף צדקה...

— דאָס וואָלט טאַקע געווען זייער שיין.. אָבער איך וואָלט געטאָן נאָך שענערס, — מאַכט דאָניעלע, — און זאָל די וועלט זען צו וואָס אַ טאַטע, אַ בייזער כהן, טרייבט זיין געציטערטן בן־יחיד אין מיטן העלן טאָג...

— וואָס וואָלסטו געטאָן, וואָס? וואָס, דו בטיאַזשיסקע, דו?

— כ׳וועל נעמען צוויי שיינע טאָרבעס און אַרויסגיין איבער דער גאַס און שרייען:

„יידן און פּריצים און סתם פּאַנאָוויע! שענק׳ץ אַ נדבה צו דעם ליבלעכן זון פון וויעלמאָזשני פּאַן בועז כ׳ץ! שענק׳ץ אַ נדבה... יידן בני רחמים, אַ גוט האַרץ איז דאָ ביי אייך“...

אַ מעלה האָט ער דער דאָניעלע: ער רעדט יידיש מיט אַלע הגדלער, ווי אין יאַנעווקע און זינגט אַלע לידלעך, וואָס טאַטע־מאַמע האָבן ליב. דאָס לשון און די לידלעך שפּילן אים צו און ער געווינט אַלעמאָל; מען לאָזט אים געמאַך

די פריילעכסטע זענען זיינע מלחמות מיט זיינע צוויי שוועסטער: מינע, די עלטערע און סאַלוסיע די יינגערע. מיט סאַלוסיאַן אַ זיבעצן־יעריק בלאָנד, פריילעך און צעפלויגן מיידל, מאַכט ער, דאָניעלע קורץ און שאַרף:

— דו, קאָזע, וועסטו נישט אויפהערן אַרומצולויפן מיט די סמאַרקאַטע סטודענטלעך אין קילינסקי־פּאַרק, וועל איך דיך איבערלייגן איבער דער קני און דיר אַריינצימבלען אחת ואחת, אַז מ׳וועט דיר דאַרפן לייגן קאַלטע קאָמ־פּרעסן צום געזעס. וואָס ווילסטו וואָס, כ׳זאָל פון דיר איינגעמען בושות? קום אַהער, דו, קאָזע, גיב אַ קוש דיין ברודער און כ׳וועל דיר געבן אַ ריס אין פּיסק.

די מעשה ענדיקט זיך געוויינלעך דערמיט, וואָס ער גיט איר אַ מתנה, אָדער לייגט אַריין אַ פּאָר זלאָטעס אין איר בייטל אַריין.

צ׳ מינאַן, וואָס איז עלטער פון אים מיט אַ צוויי יאָר, און זי איז שוין קרוב צו די דרייסיק, רעדט ער אַביסל האַרבער און ערנסטער. זי. מינא, אַ ני־דעריקע, אַ צאַרטע מיט אַ טונקעלן קוטשעראַווען קאָפּ און גרויסע פינקלענדיקע אויגן, אין וועלכע עס טיקט זיך אַ באַהאַלטענער טרויער — זי גייט אַרום אי־בערן הויז מיט שטילע טריט און מען הערט זעלטן פון איר אַ הויך וואָרט. צו איר האָט דאָניעלע תרעומות:

— זי זיצט און קוואַסעט, ווערסט דאָך פאַרזויערט. וואָס פירקעסטו מיטן עק און בלאָזסט זיך? ביז וואַנען וועסטו זיצן אויף מיין קאָפּ און דיר נישט צו־קלייבן קיין חתן? אָדער וועסט פּאָלגן וואָס מען רעדט צו דיר, אָדער וועסט ביי מיר עסן אַ ציבעלע מיט ברויט!...

מער ווי מיט אַנדערע קינדער האָט לוי זיך באַפריינדעט מיט דער שטילער מינאַן, וואָס האָט עטלעכע מאָל געפּרווט זיך אויסצורעדן איר האַרץ פאַר אים. לוי האָט זיך אָנגעשטויסן אַז זי האָט איבערגעלעבט אַ ביטערע אַנטוישונג אין אַ הייסער ליבע און דערפאַר איז איר נישט לייכט זיך צוצוקלייבן אַ מאַן. זי, מינאַ, פּרווט מיט אים פאַרפירן שמועסן וועגן ביכער, וועגן מוזיק און אפילו וועגן פּאָליטיק. פאַר אים האָט זי זיך אויך פאַרטרויעט, אַז צוויי מאָל אַ וואָך גייט זי אין יידישן שפּיטאָל, וווּ עס ליגן אָרימע קראַנקע און זי העלפט אַרויס מיט אַרבעט און מיט אַביסל געלט. זי וואָלט אָבער וועלן אויפטאָן נאָך עפּעס זייכטיקעס, נאָר זי ווייסט נישט וואָס...

אין איין פרייטיק נאָכמיטאָג, ווען לוי איז מיד געוואָרן פון חזרן און קנעלן וועגן „דעסקוואַמאַציע“, וועגן דער שנעלקייט פון ווינט און וועגן די איינגשאַפטן פון כלערליי פעלזן, איז אים איינגעפאַלן אַ געדאַנק. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט

ביים פענצטער, געקוקט ווי אַן איינציקער פויגל היפּעט אויפן געזימס און האָט באַטראַכט זיין קאָלירטן משוב. כ'האָב עס! — האָט ער אויסגערופן צו זיך אַליין. ער האָט עפּעס פּאַר מינאַן — דאָס איז עס, אַבסאָלוט! נאָכן פריימיק־צו־נאַכט־סיקן טיש וועט ער איר פאָרשלאָגן אַ געוואַגטע זאַך. וועט זי זיך אָנכאַפּן אָן דעם?

לוי האָט איבערגעלאָזט דעם פויגל אויפן געזימס, זיך גיך אָנגעטאָן און מיט שנעלע טריט זיך געלאָזט צו דער לינדענגאָ־גאַס.

קאַפּיטל 26

איר ווידוי...

ווען לוי איז אַריינגעקומען צו דער פאַמיליע כּץ, זענען די בני בית געווען פאַרזאַמלט אין „בלויען סאַלאָן". דאָס געדעמפּטע ליכט פון קרישטאָלענעם קאַנדיליאַבער האָט שאַרף אונטערשטראָכן די העלע בלויקייט פון די פּאָרטיערן, פון די געבעטע מעבלען און פון גרויסן, ווייכן, בלויען טעפּיך אויפן דיל. אַ מין בלוילעכער שימער איז געפאַלן אויף אַלע פּנימער. געלעכטער, פריילעכע רייד האָבן זיך געטראָגן פון אַלע ווינקעלער.

אַ ווײַלע איז לוי געבליבן שטיין אַ געפּלעפּטער אויף דער שוועל. ער האָט דערזען אַ פּנים, וואָס האָט זיך גלייך געוואָרפן אין אויג. אין איינער פון די שטולען איז געזעסן די מיסטעריעזע פּוילישע דאַמע, וואָס ער האָט מיט עטלעכע וואָכן צוריק באַגעגנט אין מיטן דער נאַכט אין עקספּרעס־צוג סטאַניסלאַוו־לעמבערג. זי — דאָ? ווי קומט זי אַהער? איז בײַ אים דורכגעפלויגן אַ פראַגע. ס'אַ רעטעניש. ווידער קומט אים אויס צו טרעפן די אויסטערלישע פרוי. ער האָט, דאַכט זיך, פאַרגעסן איר נאָמען, און אָט טויכט זי ווידער אויף! אין דער סעקונדע האָט ער זיך דערמאָנט: זאָפיא גראַניצקאַ הייסט זי, ער געדענקט יאָ.

אין צימער האָט זיך געפונען נאָך אַ גאַסט. אָבער דער דאָזיקער באַברילטער הער מיטן אויסגעפּאָמאַדירטן, שיטערן בלאָנדלעכן קאָפּ, האָט אים נישט פאַראינטערעסירט.

דערווײַל איז די צאַרטע, קליינע מינאַ, בועזעס עלטסטע טאָכטער, אַנטקעגנגעגאַנגען לוין ביז צו דער שוועל:

— קום אַרײַן, ליאָנעק, וועל איך דיך פאָרשטעלן.

ווי גיך מינאַ האָט צוגעפירט לוין צו דער דאַמע, האָט די פּאַני זאָפיאַ זיך העפלעך און עלעגאַנט אונטערגעהויבן פון שטול און אָן שום באַוואָרעניש אַ מאַך געטאָן:

— מיר קענען זיך דאָך.

— וואָס מאַכט איר, פּאַניע ברוידעס?

פון חידוש און געפּלעפּטקייט האָט די קליינע מינאַ נישט איבערגעפרעגט ווי אַזוי און וואָס און פון וואַנען די צוויי קענען זיך. זי האָט נאָך פאָרגעשטעלט לוין פאַר דעם הער — אַדוואָקאַט דר. כאַמיידעס — און זיך גראַציעז אַוועקגעשאַרט אין פאַרלעגנהייט.

אַזוי ווי דער באַלעבאָס (דער פּאַן בועז כּץ) איז נאָך נישט געווען צוריק פון דאַווענען, האָט דער עולם דערווײַל געכאַפּט אַ שמועס.

דורך דער געוועלבטער טיר האָט זיך געזען דער גרויסער געדעקטער טיש אין עס־צימער, אויף וועלכן ס'האָבן געפינקלט און געגלאַנצט זילבערנע און קרישטאָלענע געפעסן, גרויסע לייכטער מיט בענטשליכט, אַ בייכיקער קידוש־בעכער, אַן אַנטיק, און די חלות איבערגעדעקט מיט אַ זילבער־געשטיקטן טישטיכל. אַ דינסט, אין אַ ווייסן פאַרטוך און אַ ווייסן טשיפּיק, האָט זיך געפּאָרעט בײַם טיש. די פּאַני „קאַצאָוואַ" אַליין, אַן אויסגעפּוצטע אין אַ קרעם־סאַטין קלייד, גרויסע אוירינגלעך אין די אויערן און אַ שנירל פּערל אויפן האַלז, איז עטלעכע מאָל אַרײַנגעקומען אין עס־צימער אַ קוק טאָן, צי אַלץ איז אין אָרדענונג.

אין „בלויען סאַלאָן“ האָט מען דערווייל געשמועסט און געשטיפּט. דר. באַמיידעס, דער אַדוואָקאַט פון כץ־„קאָנצערן“ — האָט גערעדט פּאָליטיק און געגעבן צו פאַרשטיין, וואָס עס טוט זיך אין פאַרשידענע לענדער און ווו עס האַלט.

— עפּעס וועט אויסשיסן — האָט ער אַ מאַך געטאָן — און אָנהויבן וועט עס זיך אין דייטשלאַנד... מען דאַרף דאָך זען ווי אַזוי די „דינגע“ געשטאַלטן זיך...

דער דאָזיקער אַדוואָקאַט, אַ קאַוואַליר אין די יאָרן, האָט זיך גערעכנט צו דער פּאַנגאַ כץ, צו מינאַן, און ער האָט זיך באַמיט צוצוציען איר אויפמערקזאַמקייט צו זיך:

— פּאַנגאָ מינאַ, פּראָשע פּאַנסטוואַ, געדענקט וואָס איך זאָג: דער היטלער און זיינע נאַציאָנאַל־סאָציאַליסטן וועלן קומען צו דער מאַכט. זיי געווינען און געווינען...

— די נאַצים?! — האָט זאָפיאַ גראַניצקאַ זיך אָנגערופן — זיי?!

— יאָ, יאָ, פּראָשע פּאַנסטוואַ, עס גייט דערצו אַז מען דאַרף זיך נישט נאַרן... און ביי אונז, אין פּוילן...

— וואָס דאָ? ווען דאָ? — האָט דאָניעלע זיך אַריינגעמישט — איר ווילט ביי מיר צורויבן דעם אַפּעטיט, פּאַניע מעצענאַסיע? כ'בין שוין אַזוי אויך הויט־און־ביין. קוקט מיך אָן, איך האַלט זיך קוים אויף די פיס. הערט בעסער די־אָ שיינע מעשה! איר האָט נישט געהערט?

ער האָט אָנגעהויבן פּליוכן מיט די לעצטע קאַבאַרעט־וויצן און שוין נישט אָפּגעלאָזט. האָט מען געשמייכלט, דערנאָך כיכיקעט און דערנאָך געלאַכט און געקייכט.

בעת מעשה האָט לוי געהאַט אַ געלעגנהייט צו כאַפּן מיט מינאַן אַ קורצן שמועס. אָנגעהויבן האָט ער דערפון, אַז זי מוז איבעררייסן מיט איר סביבה, אַרויס פון דעם נודנעם לעבן און אַריין אין אַן אַנדערן — אונטער אייגענע הימלען און אויף אייגענער, אַלטער ערד...

— פאַרשטייסט, מינאַ — האָט ער אָנגעוויזן מיט אַ פינגער — דאָ וועסטו מסתמא בלייבן ביי אַ וויץ, און ביי אַן אַלטן דערצו... אַ ביטערן... הער וואָס איך רעד צו דיר...

— קודם, ליאָנעק, זאָג מיר פונוואַנען קענסטו די גראַניצקאַ? — האָט מינאַ אים איבערגעשלאָגן אַביסל שעמעוודיק — פון וואַנען?...

— אָ, זי? — האָט לוי געשמייכלט — פון אַ שנעלצוג... אינמיטן דער נאַכט... זי איז געפאָרן אין באַגלייטונג פון אַן אַלטן הער...

— דאָס איז דאָך דער שעף אירער! — האָט מינאַ דערקלערט — דער באַראָן ז'לוואָווסקיד־לעוונהערץ. זי איז זיין פּריוואַט־סעקרעטאַרין. זי אינטערעסירט דיך? אויב דו ווילסט, וועל איך...

פון מינאַס אָפּגעריסענע רייד האָט לוי פאַרשטאַנען, אַז צוליב בעזעם געשעפטן מיטן „יידישן“ באַראָן איז די פּאַני זאָפיאַ אַ היימישער מענטש דאָ אין הויז. פונדעסטוועגן ווייסט קיינער נישט גענוי ווער זי איז און וואָס זי איז. זיכער איז, אַז זי שטאַמט פון קראָקע, און אַז זי האָט שוין געהאַט אַ מאַן. כאָטש זי איז נישט קיין יידן־פיינט, האָט זי אָבער מיט יידן קיין שום מגע ומשא נישט. דאָס איז דאָס איינציקע יידישע הויז, וווהין זי קומט אַריין, איר שעף, דעם באַראָן, ז'לוואָווסקיד־לעוונהערצן קאָן מען דען באַטראַכטן פאַר אַן איינענעם? ער איז דאָך אַ „פּוילישער“ אַדעליקער מיט אַלע פּיטשעווקעס, כאָטש מיט קיין טויף־וואַסער האָט ער זיך נישט באַשפּריצט... ער איז נישט געשוויענצלט, און שיקט צו קהל אַ ביישטייערונג... — אָבער זי די פּאַני, זאָפיאַ, קומט יאָ אַריין אַהער — האָט מינאַ ווייטער דערציילט — ווייל...

— זי האָט ליב געפילטע פיש — האָט דאָניעלע זיך אונטערגערוקט און מיזריש פאַרקוועטשט אַן אייגל — און אַ יידיש פּופּיקל אויך אַ העלזל און אַ פיסעלע אין ראָסעלע האָט זי אויך נישט פיינט. ביים אַלטן תרח ביי אירן האָט

זי עס נישט... עס דערגייט איר נישט... ביי אים האָט זי „יעס, ווי העוו נא באַנענעס“...

ער האָט אָנגעהויבן זינגען אַן אַלט אַמעריקאַנער שלאַגער־לידל און געוואָלט אויספּאַקן נאָך. נאָר דאָ האָט זיך דערהערט אַ ברייטלעכער „גוט שבת“ אין קאָרידאָר. בועז כץ איז גלייך אַרייַנגעקומען אין סאַלאָן און זיך גאַלאַנט פאַרנייגט:

— גוט שבת דעם פּאַנסטוואָ!

מחמת ער האָט היינטיקן פרייטיק־צו־נאַכטס געדאַוונט אין טעמפּל, געלאָפן הערן דעם אָבער־קאַנטאָר מיטן כאָר, האָט ער נישט געטראָגן די אַטלאַסענע קאַפּאָטע און דאָס פיזעס־שטריימל, נאָר אַ „שלום“־ראָק מיט זיידענע לאַצן און אַ „דאַרן“ קאַפּעליוש. ער האָט אויסגעזען ווי אַ שטיקל „דייטש“.

אָן שום לענגערע שהיות האָט ער אנגעהויבן זאָגן „שלום עליכם“, מיטן וויזשניצער נוסח, אונטערציקלענדיק זיך מיט אַ שטייגערל. זאָגנדיק, האָט ער אַרייַנגעשפּאַצירט אין עס־צימער און דער עולם נאָך אים. ס'האָט אויסגעזען ווי אַ פייערלעכער מאַרש. בעת ער האָט קידוש־געמאַכט זענען אַלע געשטאַנען און אויסגעהערט, אנדעכטיק און פייערלעך. די פּאַני זאָפיאַ האָט נישט אַראָפּגענומען די בליקן פון בועזן. פון דעם פינקלדיקן בעכער, פון די מיסטעריעזע, אומפאַרשטענדלעכע ווערטער, האָט זי עפּעס געוואָלט אַרויסהערן, „אַנטנעמען“, עפּעס וואָס לאָקט און שרעקט צוגלייך...

לוי האָט דאָס באַמערקט, און ווייל מען האָט זי אַוועקגעזעצט לעבן אים (אָדער אים לעבן איר), האָט ער נאָכן ערשטן געריכט, נאָך די פיש, איינגעפּעפערימט אַ שמועס מיט איר:

— געפעלט אייך די צערעמאָניע?

— איך באַגרייף זי נישט...

— איר קענט נישט די ביבליא? גענעזים? דעם זעקסטן טאָג האָט גאָטדער־האַר פאַרענדיקט זיין ווערק... און...

— און וואָס?

— אָט זענען מיר דאָ און פייערן; און אָט וועלן מיר באַלד זינגען...

ווי ער וואָלט זי וועלן פאַראינטערעסירן און אָנציען און עפּעס דערגיין פון איר, האָט לוי אַ מאַך געטאָן:

— ר' בועז, אפשר וועלן מיר זינגען דעם סאַדיגערער כל מקדש?

— אדרבא, מהיכי תיתי, פּראָשע באַרדזאָ...

און נישט נאָר דעם „כל מקדש“ — לוי האָט אויך פאַרצויגן דעם אַלטן „יה רבון“, מיט דעם דבקותדיקן ניגון, וואָס האָט געטרייסט און געצערטלט און גענאָגט. „ואפק את עמך מנו גלותא“, פיר אַרויס דיין פאָלק פון גלות, לייז אויס פון מויל פון לייב...

ס'איז געווען טרויער און בענקשאַפט, שרעק און אויך בטחון אין דעם דאָזיקן ניגון, ווי עס וואָלט איצט געהאַלטן פאַר אַ באַשייד.

נאָך דער סעודה האָט מען נאָך אַביסל גערעדט. דער שמועס האָט זיך געדרייט אַרום וואַרים־בעדער, דאַטשעס, וווּ ווער עס וועט פאַרברענגען דעם היינטיקן זומער, וואָס רוקט זיך שוין אָן. די פּאַני קאַצאָוואַ וועט, ווי געוויינלעך, פאָרן קיין מאַריענבאַד און קיין פראַנצענסבאַד. די קינדער — אין טאַטנס אייגענעם וואַלד אַריין אין די קאַרפּאַטן־בערג. און דער פּאַן כץ אַליין — ער וועט זיך אַריבערכאַפּן צו דער אַלטער מאַמען, קיין יאַנעווקע, און זי וועט אים האָדעווען מיט „שמאַטע“־באָרשט, ראש־חודש־רעטעלעך און מיט מילכיקע וואַרעניקלעך.

— ס'טויג מיר פראַנצענסבאַד מיט די פראַנצן?! ס'איז נישט ווערט קיין שאָס־פּולווער און אַ שמעק־טאַביקע! מען פאָרט, און מען רייסט אויף ביי די ערלים די אויגן! נאָר וואָס זאָל איך טאָן? מ'איז דאָך שוין עפּעס פּריצים, נו, פירקעט מען און פערקעט. עט! אוי ואפק את עמך מנו גלותא — האָט בועז נאָכגעזאָגט לויס ניגון און אונטערגעזיפצט, כדי זיך נישט צו קריגן מיטן בני בית אום שבת — אַי, קינדערלעך... אוי. פּרוק ית עמך... אוי, פּרוק און העלף...

מ'האָט נאָך עפּעס גערעדט, אָבער צופיל האָט עס זיך נישט געקלעפּט. די געסט האָבן זיך געקליבן אַהיים. די ערשטע האָט זיך אויפגעהויבן די פּאַני גראַניצקאַ און באַדאַנקט. אַרויסגעגאַנגען איז זי צוזאַמען מיט לוין, ווי זיי וואָלטן ביידע געגאַנגען איין וועג.

פּאַמעלעך און שווייגנדיק האָבן זיי שפּאַצירט איבער דער יאַנעלאָנען גאַס. זיי האָבן זיך דערנענטערט צום יעזואיטן־גאָרטן, פון וואַנען ס'האָבן זיך געמיניעט ליכטער פון פאַרביקע לאַמפּיאָנען און ס'האָבן זיך געטראָגן קלאַנגען פון אַ קאַפּעליע.

— מיר קאָנען גיין דורכן גאָרטן — האָט די פּאַני גראַניצקאַ אַ מאַך געטאָן — גוט?

— ביטע זייער, מיט פאַרגעניגן.

— מיר וועלן דורכשניידן די הויפּט־אַלייע און באַלד בין איך אין דער היים. איר זעט?

אַ קלאָרע איינלאַדונג, אַז ער זאָל זי באַגלייטן ביז צום הויז. אַלע אַנדערע העפלעכקייטן זענען שוין איבעריק געווען.

— מערקווירדיק — האָט זי געוואָרפן אַ זייטיקן בליק אויף לוין — פון אַלע ערטער אין גאַנץ לעמבערג האָבן מיר זיך גראָד געטראָפן ביי דער פאַמיליע כץ...

— ווען נישט דאָרט, ווער ווייסט צי מיר וואָלטן זיך איינגאַנצן באַגעגנט — האָט לוי געענטפערט — איך גיי נישט און קום נישט אין ערגעץ אַצינד...

— טאַקע אין ערגעץ נישט? און איר באַגעגנט זיך דורכאויס מיט קיינעם נישט?

— כמעט אַזוי...

אַריינגעקומען אין גאָרטן האָט לוי זי לייכט גענומען אונטערן אָרעם און געפירט איבער אַ האַלב־באַלויכטענער, שמאָלער סטעזשקע, אַן אויסגעפלאַסטערטע מיט שטיינדעלעך, איבער וועלכער פייער־פליגן האָבן זיך געצונדן, געלאָשן און געזשומעט אין דער לופט.

— אפשר אַ טרונק, גנעדיקע? — האָט לוי געפרעגט — יאָ, פּאַני זאָפיאַ?

זי האָט מסכים געווען, זיי האָבן צושפּאַצירט צום קליינעם קאַפעהויז אויף דער טעראַסע און זיך אַוועקגעזעצט ביי אַ זייטיקן טישל הינטער אַ קאָלירטן זייל. באַלד האָבן זיי געזופּט גרינגע לעמאָנאַד דורך גלעזערנע רערלעך, געגעסן „געפרוירענעס" און זיך איינגעהערט צו דער מוזיק.

— וואָס האָט איר היינט ביים טיש געזונגען? האָט זי זיך מיט אַמאָל אָנגערופן — ס'האָט געקלונגען אַזוי מאָדנע... ווייט, און פרעמד... אומפאַרשטענדלעך און...

— ס'איז גראָד גאַנץ פאַרשטענדלעך פאַרוואָס אייך איז אומפאַרשטענדלעך — האָט לוי אויפגעהויבן די אויגן פון דער שאָל — ווי קאָן עס דען אַנדערש זיין?

— אָבער... אָבער — האָט זי געשטאַמלט — עס רופט אַרויס אַן עכאָ.. אַן אָפּקלאַנג....

— ביי אייך, פּאַני זאָפיאַ?

— יאָ! פון מיינע זיידעס... עלטערזיידעס... נו, הער ברווידעס, איך האָב געהאַט יידישע זיידעס... האָט איר אַמאָל געהערט פון קראָקעווער אויגן־דאָקטאָר פּאַוועל גראַניצקי? מיין פאָטער. ער איז נאָך געבוירן געוואָרן אַ ייד... אָבער... נו, ס'קומט אַן איבערברוך און... איר פאַרשטייט?

זי האָט אָפּגעהאַקט. איר איז געוואָרן אומהיימלעך פון דער גאַנצער ווידוי און זי האָט חרטה געהאַט אויף אירע רייד. צי וואָס האָט זי געפּלאַפּלט און געפּלאַפּלט, ווי דער נאַר וואָלט זי געשטופּט? ער וועט זי בלויז פאַראַכטן, ווי מען פאַראַכט, מיט רעכט, אַן אָפּטריניקע, כאָטש זי ווייסט פון גאָרנישט און טראָגט נישט קיין שולד. זי האָט געקוקט אויף לוין, געפאָרשט דעם אויסדרוק פון זיין

פּנים און געוואָלט טרעפן וואָסער איינדרוק אירע ווערטער האָבן אויף אים געמאַכט.

אָבער לוי איז גאָרנישט געווען געפּלעפט. עפּעס האָט ער פּאַרדעכטיקט פון דער ערשטער מינוט און איר סוד האָט אים נישט איבערראַשט. און איצט ווייסט ער שוין גענוי. זי שטאַמט טאַקע פון יידן; זי איז אַ משומדס אַ טאָכטער; אַ קריסטן פון „ערשטן" דור...

אַ ביסל האָט די מעשה יאָ פּאַראינטערעסירט; באַהאַלט זיך אַ טריגעדיע הינטער דער געשיכטע? איז עפּעס דאָ נישט גלאַטיק? איז זי נישט אינגאַנצן גליקלעך מיט אמונה און מיטן זיכערן שטאַנד?

— וואָס טוט איר מאָרגן אָוונט? — האָט די פּאַני זאָפיאַ מיטאַמאָל געפרעגט.

— ווי געוויינלעך, טעקסט-ביכער און סקריפּטן און זוברעווען גנעדיקע...

— און מאָרגן אָוונט שליסט זיך דער אָפּעראַ-סעזאָן — האָט זי געשמייכלט

— שליסט זיך מיט „זשידאָווקאַ", הלוים אָפּערע...

איז געבליבן אַז מאָרגן וועט ער קומען נאָך איר באַצייטנס; זי וועט וואַרטן אויף אים.

ס'איז שוין געווען גאַנץ שפּעטלעך ווען זיי האָבן זיך אויפגעהויבן, אַרויס פון גאָרטן און זיך געלאָזט שפּאַצירן צו דער מיצקעוויטש-גאַס, ווו זי האָט געוווינט.ביים טויער פון הויז 28 האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט.

— דאָ איז עס — האָט זי אים דערלאַנגט די האַנט — ס'איז געווען זייער אָנגענעם. אַ דאַנק אייך און אויף-ווידערזען.

ביים ליכט פון געגלייזטן עלעקטרישן לאָמפּ, וואָס האָט געפּלעמערט אַנטקעגן, האָט זיך לוין געדאַכט, אַז איבער איר פּנים שוועבט אַ שאָטן פון באַנגיקייט. באַהאַלטענער אומרו קוקן אַרויס פון אירע אויגן — טרויעריקע אויגן פון זיידעס און באָבעס, נאָר זיי זענען איצטער מגולגל געוואָרן אין אַן אַנדערער וועלט און זיי האָבן עפּעס מורא צו קוקן אָפן און פריי און פול... זיי פינטלען פון אומזיכערקייט...

אויך לוין איז געוואָרן באַנג. וואָס איז זי אויסן מיט איר ווידוי און וואָס זוכט זי דורך דער באַקאַנטשאַפט מיט אים? דאָס רעטעניש האָט געצויגן און גענאָגט. און אויך די פרוי אין איר האָט גערייצט און געלאָקט...

— אַ גוטע נאַכט, הער ברוידעס...

— אַ גוטע נאַכט, פּאַני זאָפיאַ...

לוי האָט צוגעטראָגן צו זיינע ליפּן איר ווייסע האַנט מיט די לאַנגע, געשניצטע פינגער, וואָס האָבן זיך געבלייכט ביי דער לאַמטערן-שיין. אים האָט זיך געדאַכט, אַז ער האַלט איר האַנט ביי זיין מויל לענגער ווי מען דאַרף. האָט ער זי באַפרייט און האָט זיך אַביסל אָפּגערוקט.

זי האָט נאָכאַמאָל איבערגעחזרט די „גוטע נאַכט" און אָנגעקלונגען אין טויער, פון וועלכער דער פאַרשלאָפענער הויז-באַזאָרגער האָט זיך באַלד באַוויזן, אַ צעשויבערטער און מיט אַ פּאָר באָרוויסע פיס...

קאַפּיטל 25

אַ גבור פאַלט...

אַ פאָטאָגראַפיע אין אַ פאַרזילבערטן רעמל, וואָס איז געשטאַנען אויפן געשניצטן, ברוין־פּאָלירטן טיש פון זאָפיאַ גראַניצקאַס צימער, האָט צוגעצויגן לויס בליק. דאָס בילד האָט פאָרגעשטעלט אַ גאַנץ יונגינקן פּוילישן אָפיצער אין אַן עלעגאַנטן, געפּאַסטן מונדיר און מיט אַ לאַנגער שווערד ביי דער זייט. לוי האָט געשטעלט אַ טראָט נענטער און מיט נייגיריקייט זיך איינגעקוקט אין דעם אוניפאָרמירטן יונגערמאַן פון וועמען ס'האָבן אַרויסגעשריגן אי העלדישקייט, אי נאַרישקייט; עקשנות און קינדישקייט. דאָס פאַרקלעמטע מויל און די פאַרצויגענע ברעמען, די גרינלעכע אויגן און די שטומפּיקע נאָז האָבן אַרויסגעגעבן דעם אָפּענעם „סוד“. ער האָט אַ נעם געטאָן דאָס בילד אין האַנט אַריין און עס געדרייט אַהין און אַהער.

אין צימער איז קיינער נישט געווען. ווען ער, לוי, האָט פריער אָנגעקלונגען אין דער טיר פון דער פּאַני זאָפיאַס דירה, כדי זי צו נעמען אין דער אָפּערע, ווי אָפּגעשמועסט, האָט אַן עלטערע דינסט אים אַריינגעפירט אַהער, אָנגעוויזן אַ שטול און זיך אַרויסגעשאַרט. האָט ער צוערשט באַטראַכט די טאַפּעטירטע ווענט מיט איידעלע קווייטן, די פּיאַנאָ, אַ פּעסל מיט אַ צעגרינטן, הויכן אָלעאַנדער, אַ פאַרגלאָזט ביכער־שרענקל, וואַזאָנעס און עטלעכע אַקוואַרעלן אַרום קאַמין. ביז דאָס אויג איז געפאַלן אויף צוויי פאָטאָגראַפיעס אויפן טיש. אַן אַלטער הער מיט ווייסע וואָנסעס און דער יונגער אָפיציר.

דאָס יונגעטשקע אָפיצירל האָט ממש זיך געריסן פון הינטער גלאָז, ווי ער וואָלט וועלן אַרויסטאַנצן פון ראָם. דער שטעל און די שווערד, די שפּאָרן און די טראָלד האָבן אים צוגעגעבן ווירקיקייט און פאַריסנקייט. ביי לוין האָט אַ שמייכל אַ ציטער געטאָן אויף אַ ליפּ. ער האָט ווידער געדרייט די פאָטאָגראַפיע אַהין און אַהער.

— דאָס איז מיין ערשטער מאַן — האָט זיך דערהערט דאָס קול פון דער פּאַני זאָפיאַ, וואָס האָט זיך ערשט איצט באַוויזן אויף דער שוועל.

לוי האָט צוריקגעשטעלט דאָס בילד, זיך אָפּגערוקט פון טיש און פאַרנויגט:

— אָ, די פּאַני זאָפיאַ!

— אַנטשולדיקט וואָס איך האָב אייך געלאָזט וואַרטן, הער ברוידעס.

— עס מאַכט נישט, גנעדיקע פּאַני... עס איז נאָך גענוג פרי. און איך האָב שוין פאַרזאָרגט די בילעטן...

— אַזוי? איר האָט עס נישט באַדאַרפט טאָן. האַנדלט נישט קאַוואַלירמעסיק. יעדנפאַלס, נישט אַזוי גיך... ס'איז צו שנעל... — האָט זי געשמייכלט און געדראָט מיט אַ פינגער — אָבער אַ טרונק קומט אייך.

זי האָט אַ צי געטאָן אַ שנירל און ס'האָט זיך באַוויזן די אַלטע דינסט.

— קאַלט וואַסער מיט רויזן־זאַפט, מאַריסיו... פראָשע... — האָט די פּאַני זאָפיאַ געבעטן — און וויינשל, אויב ס'איז דאַ.

לכתחילה האָט די פּאַני זאָפיאַ גערעדט צו לוין וועגן דעם באַרימטן יידישן טענאָר יאָזעף שרגאי, וואָס זינגט היינט אָוונט די הויפּט־ראָלע אין „זשידאָווקאַ“,

דעם טאַטן אליעזר,וועמנס טאָכטער רחל גייט צו דער שמד. זי האָט גערעדט וועגן שרגאיס שטים, וואָס שמט, וועגן זיין שווישפילערישער קראַפט און זיין שווינער געשטאַלט. ביז זי האָט, אַזוי כלאחר יד, פאַרקירעוועט דאָס געשפּרעך אויף דעם בילד, וואָס לוי האָט פריער באַטראַכט.

— נו, ס'איז מיין ערשטער מאַן... סטאַשעק... ער איז טויט שוין צוועלף יאָר... געפאַלן אין 1920, אין קריג קעגן די באָלשעוויקעס...

קורץ, אין אָפּגעמאָסטענע זאַצן, האָט די פאַני זאָפיאַ דערציילט אָט־וואָס: זי איז דעמאָלט קיין זיבעצן יאָר נישט אַלט געווען ווען זי האָט באַגעגנט איר סטאַשעקן. זי האָט מיט אים געטאַנצט ביי אַ פאַרווייַלונג און ער האָט זי באַוועלטיקט מיט זיין יוגנט, שטאַרקייט און מוטיקייט. אַכט טעג שפּעטער האָבן זיי חתונה געהאַט אין קראַקע, אין דער גרויסער קאַטעדראַלע, מיט אַ פייערליכער צערעמאָניע. אַ חודש נאָך דער חתונה איז איר מאַן אַוועק אויפן פראָנט און דריי וואָכן שפּעטער איז ער שוין געווען טויט. ער איז געפאַלן בעת אַ שטורעם־אָנגריף ביים טייך בוג. און וואָס איז איר געבליבן פון ערשטן מאַן? עטלעכע בריוו, אַ זילבערנע שווערד, אַ פאָטאָגראַפיע און אַ תענוגלעך־ווייטיקלעך דערינערונג. און אפשר מער — ווער ווייסט? אפשר אַ סך מער, זייער אַ סך מער, און די צעפלאַמטע פאַרשטעלונג דערמאָנט עס קוים...

אַ שטילער ווייטוט, דין־פאַרשלייערטער צער, האָט זיך אַרויסגעהערט פון אירע רייד.

— און איצט... מיר דאַרפן שוין גיין — האָט די פאַני זאָפיאַ זיך אויפגעהויבן פון דיוואַן — קומט פאַניע ברוידעס, מיר וועלן אַביסל שפּאַצירן...

לוי האָט זיך געפילט אויפגעלייגט אַרויסצוגיין מיט אַזאַ עלעגאַנטער דאַמע, וואָס מוז זיך יעדן וואַרפן אין אויג. דאָס שאַרלאַך־רויטע מוסלין־קלייד האָט געפּאַסט צו איר טונקעלן פּנים און צו די פעד־שוואַרצע האָר. די לענגלעכע אויריגנלעך מיט שוואַרצע שטיינער און דער שוואַרצער, ברייטער בראַסלעט אויף דער אָפּגעדעקטער האַנט האָבן צוגעגעבן רייץ. ס'איז געווען חן און ראַפינירטקייט אין איר האַלטונג און גאַנג.

זיי האָבן זיך פאַרקירעוועט צום „יעזואיטן“־גאָרטן און געגאַנגען מיט דער זעלבן וועג, וואָס נעכטן אָוונט, נאָך דער סעודה ביי דער פאַמיליע כץ. דער פאַרנאַכט האָט איצט אַראָפּגענידערט, אַ שטיקל הימל האָט געפלאַמט אין מערב־זייט און געלייזט צונטערדיק־רויט שפּיץ־ביימער און אַ סקאָסנע קלויסטער־דאַך. אַ לינד ווינטל האָט געצוקט און פון ערגעץ האָט זיך דערטראָגן אַ געזאַנג, וואָס האָט זיך אויסגעמישט מיטן געדעמפטן, ווייטלעכן געקלאַנג פון לעמבערגער טראַמווייען און מיטן טראָפּ פון פערדישע קאָפּיטעס, געשפּאַנטע צו אַלט־מאָדישע קאַרעטעס מיט גומי־רעדער, וואָס האָבן זיך געגליטשט איבער דער מיצקיעוויטש־גאַס.

ביז צום אָנהויב פון דער פאָרשטעלונג האָבן זיי נאָך אַלץ געהאַט צייט, האָבן זיי שפּאַצירט צום שטאָטישן טעאַטער פּאַמעלעך און מיט געמאָסטענע טריט. אין אָנהויב זענען זיי געגאַנגען שווייגענדיקע, פאַרקלערטע, פאַרטוענע אין זיך, ביז די פאַני זאָפיאַ האָט אַ מאַך געטאָן, ווי זי וואָלט זיך מיטאַמאָל דערמאָנט:

— קומענדיקן חודש ווערט דריי יאָר זינט איך האָב זיך אומגעקערט פון בראַזיליע.

—בראַזיליע? — האָט לוי זיך געחידושט — פאַני זאָפיאַ!...

— מיין צווייטער מאַן איז דאָרטן פּוילישער קאָנסול.

— און...

— און... ער איז דאָרט און איך בין דאָ — האָט זי געשמייכלט

— בעסער אַזוי... אַזוי קומען מיר לייכטער אויס... גיין, מיר דאַרפן אינגאַנצן נישט אויסקומען...

מאָדנע: פאַרוואָס דערציילט זי אים דאָס אַלץ? צי וואָס איז זי זיך מתוודה פאַר אים און גיט אפילו אָנצוהערן, אַז זי האָט נישט געקענט אויסקומען

מיט איר מאַן, דעם קאָנסול, מחמת ער איז גראָב און האַרט אַזוי פֿרעמד?... פֿאַרלוין איז עס ממש געווען אַ רעטעניש.

ווען זיי זענען אַרויס אויף דער ברייטער לעגיאָנוו־גאַס איז שוין צוגעפֿאַלן דער אָוונט און די לאַמטערנעס האָבן זיך צעצינדן און צעשפּילט מיט שימער און ליכט. איבער דער גאַס האָט שפּאַצירט אַ גרויסער עולם, אַ פֿאַרשידנפֿאַרביקער. ס'האָבן זיך אָנגעזען און געהערט שבתדיקע — שבת־צו־נאַכטסיקע — יידן, וואָס האָבן אַהער געשטראָמט פֿון אַלע ווינקלען פֿון שטאָט. מען איז געגאַנגען אין יידישן טעאַטער, צו גימפּלען אויף דער יאַגעלאָנער גאַס, צו פֿאַרזאַמלונגען אין דער „צעירי יהודה“, אין פֿאַריינען, צו דער „טאָינבע־האַלע“ און גלאַט שפּאַצירן, אַראָפּ און אַרויף. יידן אין זיידענע קאַפּאָטעס און אין שטריימלעך, יידן אין צילינדערס און אין סורטוקן זענען געגאַנגען פֿון שלוש־סעודות און פֿון מעריב, שפּאַנענדיק בנעימותדיק און בהרחבהדיק.

פּלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ בילעריי, אַ פּייפעריי, אַ מיאַווקעריי, ווי פֿון דולע הינט און ווילדע קעץ, און שטיינער האָבן אָנגעהויבן פֿליען פֿון פֿאַרשידענע ווינקלען גלייך אין יידישע קעפּ:

— „זשידעס, קיין פּאַלעסטינע!“ — האָבן זיך געהערט געשרייען — זשידקעס, פּאַרכעס, איר פֿאַרפּעסטעט פּוילן; קודלאַיעס, ציצעסלעך, פּייסעס, הינטיש בלוט, אַרויס, פּרעטש!“

לכתחילה זענען די יידן צעטומלט געוואָרן, אָבער באַלד־דערויף האָבן זיי געפּרוווט אויסמיידן אַ בהלה און געוואָלט זיך פֿאַרקירעווען אין זייטיקע געסלעך אַריין. נאָר דאָ האָבן זיך, פֿון באַהעלטעניש אַרויס, באַוויזן באַנדעס פֿון יונגע שקאָצים, צווישן זיי חברהלייט אין סטודענטיש־אַקאַדעמישע היטלעך. באַוואָפֿנטע מיט גראָבע פּאַלקעס, מיט שטעקנס מיט שאַרפֿע גאָל־מעסערלעך און טשוועקעס אויף די שפּיצן — האָבן זיי אָנגעהויבן פּאָכן אין אַלע זייטן, צילנדיק דער עיקר אין די עלטערע יידן, די אין לאַנגע מלבושים און מיט בערד.

שטאַנדהאַפֿטיקע יידישע יונגעלייט, און אויך פֿרויען, האָבן זיך אַנטקעגנגעשטעלט און פֿאַרמאָסטן קעגן די בויאַנעס, מיט שפּאַציר־שטעקלעך, מיט פּאַראַסאָלען, מיט האַנט־בייטלען און מיט דער פֿויסט. ס'איז געוואָרן אַ מהומה; אַ קנויל. לוי און פֿאַני זאָפֿיאַ זענען אַריינגעצויגן געוואָרן אין געשלעג. דערזעענדיק ווי אַ יונג אין אַ סטודענטישער „מאַציעיובקע“ אויפֿן קאָפּ לאָזט אַראָפּ אַ פּאַלקע איבער די אַקסלען פֿון אַן אַלטן ייִדן, האָט די פֿאַני זאָפֿיאַ אַ כאַפּ געטאָן דעם זשלאָבעץ ביי אַ האַנט און זיך צעשריגן אויף אַ באַנומענעם קול:

— אַ שאַנד! ברענגסט שאַנד אויף פּוילן, דו כאַם. דו כאַם און שוויין..

— הינטעכע דו! — האָט דער יונג איר אַ שטויס געטאָן — ביזט אַ יידישע סאָציאַליסטקע, צי אפֿשר אַ פּוילישע הור? דו, הור!

ער האָט אָנגעהויבן רייסן אויף פֿליקן איר קלייד, די האָר און נישט נאָכגעלאָזט. לוי האָט זיך אויף אים אַ וואָרף געטאָן און געזעצט מיט די פֿויסטן אין זיינע זייטן, איבערן קאַרק און אים דערלאַנגט אין אַן אויער אַריין.

— די „דזשאַדעס“, פּאָליציי! — האָבן זיך דערהערט אויסרופֿן — די „מענטע“, שפּיקעס, פּאָליציי... שטעלט פֿיס, כלאָפּצי!

— די „דזשאַדעס“, פּאָליציי! — האָבן זיך דערהערט אויסרופֿן — די „מענטע“, שפּיקעס, פּאָליציי... שטעלט פֿיס, כלאָפּצי!

נאָר ביז די שומרים האָבן זיך גענומען איינשטעלן אָרדנונג, זענען די צעווילדעוועטע בויאַנעס אויסגערונען און קיין איינער פֿון זיי איז נישט אַריינגעפֿאַלן אין די הענט פֿון „געזעץ“.

פֿאַני זאָפֿיאַ — אַ צעטומלטע, דאָס קלייד צעריסן, די האָר צעשויבערט, אַן אָרעם צעקראַצט — איז געבליבן שטיין ווי פֿאַרגליווערט און בלויז איבערגעחזרט אַן איין־און־איינציק וואָרט:

— אַ שאַנד. אַ שאַנד... שאַנד...

די אָפּערע „זשידאָווקאַ“ האָט זי שוין יענעם אָוונט נישט געזען. לוי האָט זי אַריינגעזעצט אין פֿיאַקער און אָפּגעפֿירט אַהיים.

די אַלטע דינסט, מאַריסיאַ איז שוין נישט געווען אין הויז. זי איז געפֿאָרן אויף זונטיק צו גאַסט אין איר היימישן דאָרף, האָט די פּאַני זאָפּיאַ אַליין אויפֿגעשלאָסן די טיר פֿון קאָרידאָר און האַסטיק אַריין אין טונקעלן צימער אַריין. לוי האָט זיך נאָכגעשאַרט נאָך איר. קיין ליכט האָט די פּאַני זאָפּיאַ נישט אויפֿגעדרייט, ווי זי וואָלט זיך געשעמט צו ווייזן דאָס פּנים פֿאַר לייט. זי האָט זיך אַ וואָרף געטאָן אויפֿן ברייטן דיוואַן, און לוין האָט זיך געדאַכט, אַז זי כליפּעט, אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אָן דער וואַנט. ער איז געשטאַנען אָפּגעריקט און געגלאָצט אין דער טונקעלקייט. ס'איז געווען פּיינלעך און שווער.

דורכן פֿענצטער האָט זי אַריינגעשיינט אַ פֿולע, קופּערנע, אויסגעשייערטע לבֿנה און געוואָרפֿן אַ ציטערדיקן שיין אויף זאָפּיאַן, וואָס איז געזעסן ווי אין אַ טראַנס. דער צעשויבערטער, פֿעך־שוואַרצער קאָפּ, די בלייכע אָרעמס און דאָס צעפּליקטע קלייד, פֿון וועלכן ס'האָט אַרויסגעקוקט שטיקער לייב און ס'האָבן זיך געבערגלט די בריסט, האָבן זי געמאַכט אויסזען ווי אַ נאַכטוואַנדלערין, וואָס איז געפֿאַלן אין מיטן גאַנג. און לוי האָט זי נישט געוועקט. ער האָט פֿאַרשטאַנען די אומהיימלעכקייט און די פּיין.

— און איר? — האָט זי זיך מיט אַמאָל אַ ריר געטאָן — האָט אויך אַריינגעכאַפּט? צעבלוטיקט? צעריסן?...

— ניין, פּאַני זאָפּיאַ...

אַ ווײַלע איז ווידער געוואָרן שטיל. באַלד דערויף האָט זי זיך אָן עפּעס דערמאָנט און אויפֿגעדרייט אַ קליין בלוי לעמפּל איבערן דיוואַן. דערנאָך האָט זי געעפֿנט אַ זייטיק שענקל און אַרויסגעריקט פֿון אינווייניק אַ טרינק־טישעלע, אויף וועלכן עס זענען געשטאַנען עטלעכע פֿלעשלעך משקה, גלעזלעך און טעצלעך מיט געזאַלצענע יאָדרעס און ניס. זי האָט אָנגעגאָסן צוויי גלעזלעך, פֿאַר לוין און פֿאַר זיך:

— טרינקט מיט מיר! — האָט זי אַ מאַך געטאָן כמעט באַפֿעליש — נעמט!

לוי האָט מיט איר אויסגעטרונקען איין גלעזל קאָניאַק, אַ צווייטס און זי האָט אָנגעפֿילט ס'דריטע, איבערגיסנדיק די משקה מיט אירע נערוועז־ציטערדיקע הענט. ביי דער בלוילעכער שיין האָט איר פּנים אויסגעזען שאָטנדיק, די אויגן אומהיימלעך־רויכערנדיק, און לוין האָט זיך געדאַכט, אַז פֿון הינטער די וואָלקנדלעך שלענגלען זיך דינע שנירעלעך טרערן, גליטשן זיך איבער די באַקן, איבערן האַלז און ווערן פֿאַרפֿאַלן אין אויסשניט פֿון איר קלייד.

— איך האַס זיי! איך... פֿיינט... האָט זי זיך געשטיקט מיט איינציקע ווערטער, הייסע און אָפּגעריסענע — „יידישע הור“ האָט ער מיך גערופֿן... כמעט ווי מיין קאָנסול אין ריאָ. איר האָט געהערט? איך האַס זיי... אָבער די יידן האָב איך אויך נישט ליב... ניין זיי מאַכן מיך אומרואיק...

— פּאַני זאָפּיאַ — האָט לוי זיך אַ הויב געטאָן פֿון שטול — לאָמיר...

— ניין, ניין! איך וויל רעדן! די יידן האָבן אויך אַ חלק אין די צרות. זיי העלפֿן זיי באַשאַפֿן... עקשנים. ווילן זיי אַנדערש. זונדערן זיך אָפּ, רייצן און שרעקן אָן... היינט זייערע זיטן, זייער פּירונג... אָבער, מיין גאָט וואָס האָט דאָס מיט מיר צו טאָן? איך בין דאָך אַ פּאָלקע, אַ פּוילישע... איך... און איר אויך אַזוי! אָבער איר האָט אויך פֿאַרגעניגן זיך צו רייצן מיט אונז. האָב איך פֿאַר אייך אויך מורא...

— פּאַני זאָפּיאַ, איך פֿאַרשטיי... אָבער... אפֿשר... האָט לוי געגעבן אָנצוהערן, אַז ער וואָלט שוין וועלן גיין פֿון דאַנען — אפֿשר אַן אַנדערש מאָל...

— נעמט מיט מיר נאָך איינס!

זי האָט אָנגעשטויסן איר גלעזל אָן לוים און איר קול האָט אַ ציטער געטאָן:

— זאָגט מיר, ווער בין איך און וואָס בין איך? האָט איר געהערט וואָס יענער האָט מיך גערופֿן? איך האַס זיי! און פֿאַר אייך שרעק איך זיך... ניין,

נישט דאָס האָב איך געמיינט... כ'האָב געמיינט, אז... אָ, האַר, איך בין אַליין און פאַרלאָרן!...

זי האָט שווער געאָטעמט און מיט די לאַנגע פינגער מאַסירט איר פּנים, דעם שטערן, די שלייפן, ווי זי וואָלט וועלן אַרויסדערביווען אַ געדאַנק, אַ וואָרט אַ טרייסט. לוי האָט אויף איר געקוקט און אַ מיטלייד צו איר האָט אים אַרומגעכאַפּט. זי ווערט געשליידערט צווישן פּיינטשאַפט און שרעק און זי האָט קיין אָנשפּאַר נישט, ער האָט עפּעס געוואָלט זאָגן, נאָר די צונג איז ביי אים געווען שווער. אין קאָפּ האָט זיך געדרויכערט און פאַר די אויגן איז געוואָרן נעפּלדיק.

— פאַני זאָפיאַ — האָט ער געשטאַמלט — איר דאַרפט רוען...

— ניין, איך גיי נאָך נישט ! — האָט זי געשאָקלט מיט׳ן צעשויבערטן קאָפּ אויף „ניין" — צוערשט זאָגט מיר אין פּנים אַריין וואָס איר טראַכט. וואָס זייט איר? אַ ייד צו אַ קריסט? איך האָב באַליידיקט אייך און דעם גאַנצן שטאַם אייערן און איר שווייגט! זאָגט עפּעס!

— נישט איצט — האָט ער זיך געוואָלט אויפהייבן — מיר וועלן זיך קריגן, יאָ. אַן אַנדערש מאָל אפשר וועל איך באַווייזן דעם אומזין פון...

— אַלץ איז אומזין! — האָט זי אָנגעכאַפּט זיין האַנט — אומזין און אומווירקלעך. בלויז די מורא אַליין איז אומווירקלעך. שמייכלט נישט. דאָס נישט. און קוקט נישט אַזוי!

זי האָט אַרויפגעלייגט אַ האַנט אויף זיינע אויגן און דערנאָך אַרומגענומען זיין קאָפּ. לוי האָט דערפילט אַ ברי. אירע נאַקעטע הענט האָבן זיך געוויקלט אַרום זיין האַלז. אַ הייסער שטראָם איז דורכגעלאָפן זיין גאַנצן גוף. דער ריח פון איר לייב האָט אים באַוועלטיקט; דעם אָטעם פון איר מויל איבער זיין פּנים האָט אים באַטויבט.

— און איך בין געפאַנגען... און וואָס זוך איך? — האָט זי געשעפּטשעט

— בליק צו בליק... און אַלע זענען אַזוי זשעדנע... די ערד, דער מענטש, הערסט?

— וואָס?

— אַלע גאַרן... — האָט זי געמורמלט — גאַרן...

— יאָ?

לויס הענט האָבן זיך צעריטערט און ער האָט זי מיטאַמאָל אַרומגענומען ביי די היפטן, ווי ער וואָלט זי וועלן אויפהויבן אין דער הויך, אין דער לופטן. ער האָט זיך אַ גליטש געטאָן, אוןביידע צוזאַמען איינגעקלאַמערטע, זיינען אַראָפּגעזונקען אין דיוואַן. זיי זיינען אַנטשוויגן געוואָרן, עלעהיי אַלע רייד האָבן זיך אויסגעשעפּט און אויסגעלאָזט.

ס'איז שוין געווען ליכטיקער טאָג, ווען לוי ברוידעס איז אַהיימגעקומען צו זיך אין פּענסיאָנאַט. ר'האָט פון זיך אַראָפּגעוואָרפן די קליידער, געגאָסן קאַלט וואַסער אויפן קאָפּ, געריבן דעם שטערן, מאַסירט די שלייפן און זיך באַטראַכט אין שפּיגל צו זען וואָס פאַר אַ פּנים ער האָט איצט...

דורכן מוסלין-פאָרהאַנג איבערן פענצטער האָט זיך אַריינגעשניטן אַ וואַרע-מער, פרימאָרגנדיקער ליכט-פּאַס. דער שטראַלן-שטרייף האָט זיך געגליטשט אי-בער די ווענט און דערנאָך זיך אַרויפגעכאַפּט אויף לויס פּלייצע, אַקסלען און האַלז. אַ פויגל אויף אַ צווייג, אין גערטנדל אַנטקעגנאיבער, האָט געצווירקעט, אַ פּלאַטער געטאָן צו דער שויב, געטרילעט און געוועקט.

אין לויס מוח האָט זיך ביסלעכווייז אויסגעדרויכערט דער טשאַד. ס'האָט אים אָנגעהויבן קלאָר ווערן וואָס מיט אים איז געשען: די משונה-ווילדע נאַכט אין זאָפיאַ גראַניצקאַס דירה, די טריפהנע שליטה, וואָס אין פּרוּוון-רייץ האָט איבער אים געהאַט און דאָס אונטערגעבן זיך דער אייגענער שוואַכקייט, אָן דעם מינדעסטן ווידערשטאַנד...

ר'האָט זיך אַ רים געטאָן פון שפּיגל און אָנגעהויבן אַרומשפּאַנען, אַרום-היפּן איבערן צימער מיט די באָרוועסע פיס. מיטאַמאָל האָט ער זיך אָפּגעשטעלט

ביים טיש: ר'האָט געזוכט מיט די צעחושטע אויגן, ביז ר'האָט אַ כאַפּ געטאָן דעם מעשענעם פּאַפּיר־שניידער און זיך פאַרמאָסטן קעגן דער אייגענער אָפּגעדעק־טער ריפּ. דער קוואַל פון דער באַגאַנגענער זינד, די נעסט פון דער שיכורער תאווה, איז דאָך אין זיין גוף, אין דעם־אָ נאַקעטן לייב! נו, זאָל עס אָפּקומען, זאָל עס אַריינכאַפּן שאַרפע, בריענדיקע שטעך! אליין וועט ער זיך צוטיילן דעם עונש — מען דאַרף זיך קענען פּייניקן, אויב מען פאַלט אַזוי געמיין. נאָר דאָס שאַרפע מעטאַל איז אין דער רגע אַרויסגעפאַלן פון זיין האַנט. ר'האָט זיך דערכאַפּט, אָפּגעשפּריינגען פון שפּיגל און אַראָפּגעלאָזט אין אַ שטול. ס'האָט אים באַשלאָגן אַ שוויים: וואָס האָט ער געוואָלט טאָן? וועלכער ייד שטעכט דעם אייגענעם גוף? און ווער זאָגט, אַז דאָרט איז די קללה איינגעגראָבן, און אַז לייב שלעפּט אַראָפּ און איז מוקצה און מיאוס? ס'איז נישט קיין יידישער גאַנג! פּייניקן דעם גוף — מיינט פאַרטויבן דעם דמיון, הייסט שרעקן זיך פאַר טיפערער לייטערונג. וועלכע האַנט האָט אים איצט, באַצייטנס, אָפּגעהאַלטן פון אַ שטותעריי און פון אויס־גליטשן זיך אַ צווייטן מאָל?

ס'האָט זיך מיטאַמאָל דערהערט אַ קלאַפּ אין טיר.

— ווער איז דאָרט? — האָט לוי זיך אויפגעכאַפּט.

— איך, יוליאַ, — האָט זיך געהערט דאָס קול פון דער דינסט, — איך קומט אַריין עסן פרישטיק, צי זאָל איך אַריינברענגען?

— שפּעטער... שפּעטער — האָט לוי געענטפערט — כ'וועל קלינגען, ס'גלעקל... איך... נו, שפּעטער.

ווידער איז ער אַ ווײַלע געבליבן זיצן אין שטול אַ פאַרטאַיעטער, פאַר־וואָס האָט ער זיך אַזוי לייכט פאַרגעסן דווקא לעבן דער פאַני זאָפּיאַ, ווען ר'איז כסדר בייגעשטאַנען יעדן נסיון אין דער נאָענטקייט פון קלאַראַ ווינאָקור, וועמען ר'האָט ליב? איז עס געשען צוליב דעם באַהאַלטענעם פאַרדראָס, למאי קלאַראַ איז נישט געקומען קיין לעמבערג, זיצט אויף להכעיס אין יאַנעווקע און ענטפערט אויף זיינע בריוו מיט קורצע קאַרטלעך, פאַרעווע אָדער וויציקע? נו, גיי און דערגרונטעווע זיך צום אייגענעם קנופּ און פּלאָנטער אים אויס! אָבער וואָס האָט ער זיך אָנגעכאַפּט אין אַ טאָכטער פון משומדים, דערצו נאָך אין אַ מינוט, ווען יענע איז געווען צערודערט און באַרוישט?

און וואָס וועט איצטער זיין? וועט ער זיך אָפּשאָקלען פון איר, זי אויסמיידן, צי גאָר זיך אָפּטראָגן אַהיים? יאָ, תירוצים קאָן ער האָבן אַ סך. ס'איז זומער און די משפחה רופט אים אין דאָרף אַריין, אין ווילכעווער גוט. דערצו איז עפּעס נישט גלאַט אין דער היים. דער זיידע ר' מרדכי לייב, איז, הפנים, נישט מיט אַלעמען. עטלעכע מאָל האָט דער זיידע געזאָלט קומען קיין לעמבערג — ר'האָט נאָך באַדאַרפט דאָ זיין ל"ג בעומר — און איז נאָך אַלץ נישטאָ. איז זאָל ער, לוי, נעמען דאָס רענצל און מאַכן אַ ויברח אַהיים? דאָס נישט! ראשית, וועט קלאַראַ ווינאָקור אים גלייך אַריינשמייכלען אין פּנים אַריין: „האָסט נישט אויסגעהאַלטן, לוי, גבור מיינער, און געקומען צו לויפן צו מיר". והשנית — אָט אַזוי וועט זיך אויסלאָזן דער זייער שיינער איינפאַל צוריק אָנצוווייזן דער פאַני זאָפּיאַ דעם ריכטיקן וועג?... ס'איז מלא חן: אַז דער ערשטער טראָט איז דאָך געווען אַזאַ קרומער און גליטשיקער. און דערנאָך איז ער אַוועק ווי אַ לץ..

ס'האָט שוין געשאַריעט אויף טאָג, ווען די פאַני זאָפּיאַ האָט געעפנט די אויגן און אים דערזען אַז איינגעקנוילטן אויפן דיוואַן. האָט זי אים אַ טאָרע געטאָן און געזאָגט קורץ און שאַרף: „איצט גיי!" נו, האָט ער געפּאָלגט און אַוועק. געלאָפן איבער די טרעפּ, אַרונטער, ווי אַ צעפלאָשעטער קאָטער, וואָס טוט אָפּ אַ מעשה און טראָגט זיך אָפּ. יאָ, דאָס אַנטלויפן שטומערהייט רעדט דיבורים סיי־ווי־סיי...

און וועט ער ווייטער האַלטן דאָס מויל און נישט קאָנען קוקן איר אין פּנים אַריין? אַ שיינער אויסלאָז פון אַ נעוראָטישן חלום. און נאָר אַ וואַזשנער שטאָף: באַקעטע זינד און היציקע שולד, חרטה און קנעכטישע שרעק...

לוי האָט נישט געקאָנט קומען צו זיך. צוויי טעג איז ער אַרומגעגאַנגען אַ

פאַרלווירענער. ערשט אַ דעפּעשע, וואָס ר'האָט באַקומען פון ווין, האָט אים אַרויסגעבראַכט פון טשאַד. דאָס האָט זיין ארץ־ישׂראלדיקער פעטער טעלעגראַפירט, אַז ער קומט אָן קיין לעמבערג מיטוואָך אינדערפרי. צו דער באַגעגעניש כּיתן פעטער פון גבעוניה האָט לוי זיך געגרייט שוין וואָכן־לאַנג. ר'האָט געוווסט, אַז זיין פעטער דוד פאָרט אַרום אין אַ שליחות פון „החלוץ" איבער אונגאַרן, טשעכיע, עסטרייך — און קומט קיין פוילן אַ ליאַדע טאָג.

לוי האָט איצט דערפילט אַ פאַרלייכטערונג. אַ העלע שיין האָט פּלוצלינג דורכגעריסן דעם נעפּל, וואָס האָט איינגעהילט זיין געמיט. ר'האָט דערזען אַ ליכט, אַ אַן אָנשפּאַר אין דער שווערער מינוט פון נסיון און פּיין. ביים פעטער — ביי דעם אַלטן חלוץ, דעם פויער פון גבעוניה — וועט ער געפינען אַ קלוגע עצה, אַ וואַרעמע טרייסט. פאַר אים וועט ער אויסדערציילן אַלץ, פון אלף ביז תיו: וועגן זיין רייסן זיך קיין ארץ־ישׂראל; וועגן זיין געראַנגל מיט קלאַראַ ווינאַקור, וועמען ער האָט ליב, און וואָס האַלט אים אויף אַ שטריק; וועגן זיין מאַטערניש צו באַקומען אַ דיפּלאָם דאָ־הי, און... די מעשׂה מיט דער פאַני זאָפּאַ גראַניצקאַ, וואָס רויבט זיין רו. און דער פעטער וועט אים פאַרשטיין און זאָגן וואָס־און־ווען.

לוין האָט זיך געדאַכט, אַז אַ מילשטיין איז אַראָפּ פון האַרץ. ס'איז אים געוואָרן גרינגער און האָפערדיקער. ר'איז אַרויס אין גאַס און זיך אַוועקגעלאָזט אויף אַ שפּאַציר.

אויף דער ברייטער „לעגיאָנווו" איז געשטאַנען דער זעלבער רעש וואָס יעדן נאָכמיטאָג. דער איבערפאַל אויף יידן, דאָס געשלעג לעצטן שבת־צו־נאַכטס, איז שוין כּמעט פאַרגעסן געוואָרן און קיינער האָט, דאַכט זיך, מער נישט געטראַכט דערפון. בלויז דאָס „יידישע טאַגעבלאַט" האָט דעם ענין נישט אָפּגעלאָזט און געפאָדערט אַ שטרענגע אויספאָרשונג פון די „אַקאַדעמישע היצלעם" און געמאָנט אַ האַרבע שטראָף.

ווייטער איז אַלץ געווען — ווי געווען... אויף די יידישע ווינקלען אַרום „לעגיאָנווו" איז געווען גאַנץ טומלדיק. אויף דער בערזע, ביי דער „פליישהאַקער" גאַס, איז געווען געפּאַקט. יידן האָבן געטוישט „וואַליוטע" — דאָלאַרן אויף זלאָטעס, זלאָטעס אויף פונטן, פונטן אויף מאַרקן און אויף וואָס ס'האָט זיך נאָר געלאָזט. די וואָס האָבן אַליין גאָרנישט געהאַט, האָבן כאָטש געזוכט צו מעקלערן, און די, וואָס האָבן אַפילו דערצו קיין מזל נישט געהאַט, האָבן זיך געקהלט אין די רעדלעך, געכאַפּט אַ וואָרט און אונטערגעוואָרפן אַ וואָרט און געברייעט סברות וועגן גרויס־אינדוסטרי און הויך־פינאַנץ. צווישן די רעדלעך זענען געשטאַנען יידן אין פּליושענע און אין טוכענע קאַפּעליושן, אין זשיפּיצעס און אין געהאַקטע זשאַקעטן; וואָלינער יידן אין ברייטע קאַשקעטן, און פּוילישע — אין קליינע היטעלעך, ווי „פענדלעך" אויף די קעפּ.

ביי די פּאַסאַזשן און ליקן און ראָגן האָט מען נאָך אויפגעלאָדן און אָפּגעלאָדן גרויסע קאַסטנס מיט צעלניק, שניט־סחורה, גאַלאַנטעריע, לעדערוואַרק, אייזן, גלאָז און טעפּ. ס'האָט אויך געשמעקט מיט קאָלאָניאַלוואַרג: זאַפרן, ראָזשינקעס, קאַווע, באָקסערן, פייגן און געווירץ. און קליינשטעטלדיקע קרעמערס שמייען אַרום איבער די סקלאַדן, מאַגאַזינען, קאַנטאָרן, איילן־זיך, שטעלן זיך אָפּ, באַטאַפּן די קעשענעס, צי מאַרעוויכערס האָבן זיי דערווייל נישט „באַטליסעט", און הויבן ווייטער די פיס. זיי כאַפּן זיך אַריין אין אַ כשרער רעסטאָראַציע, אין אַ וואָלוועלער, מילכיקער „קנייפּע" און שמעקן אויך אַריין אין די קאַפע־הייזער „עספּלאַנאַד" און „סיטי", וווּ עס געפינען זיך די בערזעס פון אייער און ווייץ.

לוי ברוידעס, וואָס האָט זיך געשאַרט איבער די „העטמאַנסקי וואַלעס", איבער דער אַלייע, האָט אַריבערגעשפּרייזט די טראַמוויי־רעלסן, זיך אַריינגעשניטן אויף „לעגיאָנווו" און זיך אויסגעמישט מיט דעם קאָך. דאָ און דאָרטן האָט ער איינגעהאַלטן די טריט, אויפגעשטעלט אַן אויער און געוואָלט אויפכאַפּן אַ רמז, אַ ווונק: וואָס, אין תוך, איז דער דאָזיקער גערודער און געלויף? שפּע? חיונה?

צי חלומות און קאַלטע אַנגסט? און וואָס איז דאָס געשמיי פון די רעדלעך? סתם אַן אויסשטאַנד, דאָס אַרן און גאַרן אויף אַ נס?

אין איין ווינקל, פאַר אַ גרויסן טויער האָט ער דערזען ווי איין בערדיקער ייד האַלט דעם אַנדערן פאַר אַ קנאָפּ און לאַכט אים אַריין אין פּנים אַריין: „שמעיה, רעש זיך, עטן מיינען, אַז דו האַנדלסט... ט'האָסטו נ'גאַנצן שכל...“ און ר'האָט פאַרענדיקט מיטן ניגון פון נעילה: „און פינוסע איז נאָך אַלץ נישטאָ. אַזוי לעמבערג, אַזוי קראָקע, אַזוי וואַרשע און לאָדזש. שמעיה, רעש זיך, איידער די גויים צעקוועטשן דיך...“

ווי פון אונטער דער ערד איז מיטאַמאָל אויסגעוואַקסן אַ קאַרליקל, מיט אַ קליין בערדל, אָבער מיט אַ גרויסן צימבל אַרום בויך, וואָס האָט זיך געבאַמבלט ביז די פיס. מיט צוויי פלעקער האָט ער אָנגעהויבן קלאַפּן אויף די דרינדזשענדיקע סטרונעס און אונטערז'נגען מיט אַ כליפּ:

„קליין בין איך צווישן לייטן,
נאָר גרויס איז מיין צער..
קוק'ן ענק אום פון אַלע זייטן
סיי דער חכם, סיי דער נאַר...“

דער קאַרליק האָט געקלאַפּט אין די סטרונעס, פאַרגלייזט די אויגן, זיך געהויבן אויף די שפּיץ־פינגער און זיין אויער האָט אויפגעכאַפּט דעם קלאַנג פון מטבעות, וואָס פאַלן אין טעפל, וואָס הענגט אויף זיין דאַרן האַלז. און די סטרונעס דרינדזשען און דער כליפּ קרייזלט זיך:

„יידן בלייבן יידן, אין ליידן
און אין פריידן,
און פאַר מעשים טובים גייט מען
אין גן־עדן...“

דעם קאַרליקלס ליד האָט באַגלייט לוין גאַס נאָך גאַס. און די הבטחה אויפן „ליכטיקן גן־עדן“ האָט מיטגעשפּרייזט. לוי האָט אַליין נישט געוווּסט, למאי סע גלוסט זיך אים איצט צו שפּאַנען ווייטער, אָן אַן אָפּשטעל און קוקן מיט הונגעריקע אויגן, וואָס ווייסן נישט פון קיין זעט. זוכט ער טאַקע די טויערן פון גן־עדן? צי וויל ער אפשר אַנטלויפן פון די ווינסטע ליקן, וואָס עפענען זיך אַרום, און פון די שפּאַלטן, וואָס רייסן זיך אויף, גענעצן מיט פינצטערקייט. און! זאָגן־אָן, אַז וואָס־וואָס נאָר אַן אַדרויף אויפן גהינום קאָן מען באַקומען אָן איבעריקער טרחה, אויף דער וועלט, דאָ־אָ, הי? דאָ קען מען דערפילן דעם טעם... און אפשר קען מען טאַקע אַריינכאַפּן אויף אַמאָל דאָס גאַנצע אָפּקומעניש, וואָס איז עמיצן באַשערט און פּטור, אַ סוף...

דרייענדיק זיך איבער גאַסן און דורכגאַנגען, האָט ער דערגרייכט דעם טומלדיקן מאַרק ביי דער פעדערשטאַטישער שול. מאַרק־זיצערינס ביי טישלעך, קרעמערקעס ביי שטעלעכלעך, הענדלער, „שנעל־פאַרקויפערס“, „פאַסערס“ האָבן אויסגערופן כלערליי סחורות און מציאות: געבעקס און אַלטע שיך. אויבס און שטיקלעך לייוונט, זוויערע אוגערקעס און איבערגעניצעוועטע בגדים, פיש און טעפּ. „רעשאַלעך“ און בשמים־ביקסלעך. היינט אַנטיקן פון מעש און ביין.

— לעבעדיקע פיש, אַזוי זאָלן מיר לעבן! צאַפּלען זיך און האָצקען נאָך! קומט און שמעקט! קאַרפּן און העכט, יונגען ווי די לעבט...

— מלבושים פון דער נאָדל אַרויס! פאַר חתנים און כלות, אַ באַוואָרעניש קעגן דלית! קומט און שאַפט, נעמט און כאַפּט!

— הייסע באָבעלעך, הייסע; בחצי חינם, האַלב־אומזיסט!

— הייסע קנישעס, הייס! אַ צולאָג אַ וואַרעניק, מיט אַ ווערדל און אַ דעניק!

— עפּל־קוואַס, פריש פון פאַס. פאַרקאַטשעט אַ ליפּ און טוט אַ זופּ. ר' ייד, ביי מיר פאַרזוכט, ביי מיר. בעסער פון ביר!

געשרייען, לויבערייען, ברכות און קללות האָבן זיך געריסן פון ווייבערישע העלזער, אויסגעמישט, צונויפגעגאָסן און פאַרטויבט.

נאָך אין דער היים, אין יאַנעווקע, האָט לוי געוווסט, אַז די קללות פון די לעמבערגער זיצערקעס האָבן אַ שם. די דאָזיקע ווייבער קאָנען מכבד זיין מיט אַ „יברכך" גלאַט־אַזוי און זיי שפּילן אויף אַ „וויוואַט", ווען זיי צעיאַכמערן זיך. האָט ער זיך געמיט זיי אויסצומיידן און מורא געהאַט זיך צוצוריקן צו אַ שטעלעכל. פונדעסן האָט איין ווייבל, מיט אַ צעפּאָרענעם רויטן שויבער, אים דערזען און אָפּגעמאָסטן מיט אַ פאַרזשמורעטן אויג:

— יונגערמאַן, 'עסט קויפן קערשעלעך, צי די גאַפּיעסט סתם? האַ, יונגערמאַן? ביזט אַ קונה, צי אַ כינה? וואָס פאַרציסטו מיט דער נאָז? וואַקסן זאָל אויף איר גראָז און אויסטשערבען זאָל זי זיך ווי אַ גלאָז!

—זע נאָר ווי ס'שטייט ס'פּריצל, און סע ישובט זעך און סע שיבערט זעך? — האָט אַ צווייטע אַ קליינע דאַרע, פאַרסאַזשעטע יידענע זיך אַריינגעמישט. — פּריצל, באַקומען זאָלסטו ג'שחין, די נעגל זאָלן דיר פוילן, זאָלסט זיך ניש' קאָנען קראַצן, טאַטקעלע!

— שאַ'ץ, ווייבער! שאַ'ץ, נשים! שעלץ ניש' נאָר בענטשץ! שאַ'ץ!

— אוי, וואַי, דער רבי! דער רבי גאַיט! — האָבן די ווייבער זיך געכאַפּט.

— דער רבי ר' כתריאל! אוי, וואַי, רביניו! וואַי איז אונז!

ס'האָט זיך באַוויזן אַ דאַרער הויכער ייד, ווי אַ לולב, בלויז אין אַ גרויסן טלית־קטן איבערן העמד, אין אַ הויכער פּליושענער יאַרמעלקע מיט אַ שפּיץ, אין ווייסע זאָקן ביז איבער די קני און אין צעפּאָרענע לאַטשן אויף די פיס. ס'פּנים קוואַר, די לאַנגע, בלאָנדע פאות געקרייזלטע, ווי שרויפן, און אַ שיטער בערדל אַרום קין. ר'האָט אַראָפּגענומען דעם זאַק פון די שפּיציקע אַקסלען, זיך צעשמייכלט מיט אַ פּאָר העלע בלויע אויגן און אָנגעהויבן רעדן מיט אַ כתיקות־דיקן קול:

— כ'האָ' דאָך ענק געבעטן ניש' צו שעלטן נאָר צו בענטשן. איצט דאַרף מען זאָגן נאָר גוטס צו יידן און וועגן יידן. נשים, אוי נשים, ביז ווי לאַנג וועט עץ נישט פאַרשטאַין אויף וואָסער וועלט עץ גאַיט אַרום?

— עך, שעלט? אוי, רביניו, די צרות שעלטן, דער ביטערער גלות שעלט, די וויסטע פּרנסה שעלט, מיין ביטער מויל שעלט, אַז שטיין זאָל עס מיר פון הינטן! — האָט דאָס ווייבל מיטן רויטן שויבער זיך צעכליפּעט. — אָבער זאָל כ'יר אַליין אָנגיין וואָס עך ווינטש צו אַלע יידן אין הארצן. אין האַרץ בענטש עך זיי, רביניו... הלוואַי זע איך שוין אַלדאָס גוטס ביי יידן. הלוואַי קומט שוין משיח און... מ'האָמיר שוין ניש' קאַ כוחות צו וואַרטן, רביניו!

— נו, שאַ, שוין! — האָט דער רבי געשמייכלט. — דער אויבערשטער הערט און זעט און ער וועט זיך מרחם זיין אויף אונז אַלע. ס'עט אם ירצה השם נאָך זיין גוט. ס'עט זיין וויל.

פון די טיפע קעשענעס פון זיינע געלע, גלאַנציקע הויזן האָט ער אַרויסגעשלעפּט מטבעות, געגעבן צו ליזן דער פּאַר געבעקס, יענער פּאַר אַ ביסל אויבס און געשטופּט די זאַכן אין זאַק אַריין:

— ס'עט קומען די גאולה, — האָט ער זיך בעת־מעשה אונטערגעציקלט. ס'עט קומען... סע מוז.

אָט דאָס־אָ איז ער, דער רבי ר' כתריאל! לוי האָט וועגן אים געהערט. גאַנץ לעמבערג קען אים, כאָטש ווער ער איז און פון וואַנען ער קומט ווייסט מען נישט. ער האַלט זיך אויף אין דער סטרעליסקער קלויז און שלאָפט אין פּאָליש אויף אַ טהרה־ברעט. ביינאַכט „עוסקט" ער זיך אין באַהעלטעניש, אָדער גייט אויפן אַלטן בית־עולם צו דער צדקת „די גאָלדענע רויזע", וואָס איז געגאַנגען אויף קידוש־השם, צום „טורי זהב" און צום „אָקסן־קאָפּ". בייטאָג שפּאַנט ער אַרום איבערן מאַרק, טיילט ברכות, נדבות, טרייסט און שלעפּט דעם זאַק. די איינגעהאַנדלטע זאַכן ברענגט ער דערנאָך אין הקדש, צווישן אורחא־פּורחא־

ביקעס, אָדער גלאַט אין אָרעמע שטיבער, ווו ער קומט אַריין. ס'ביסל מזומן, וואָס ער דאַרף, פאַרדינט ער פון פאַרריכטן פאַראַסאָלן און פון לאַטן קאַלאָשן אויפבוידעם פון קלויז.

לוי האָט געקוקט אויף דעם אויסגעדאַרטן גוטן יידן און ס'האָט אים אַ ציי געטאָן צו אים:

— רבי, כ'על אייך העלפן טראָגן דעם זאַק.

— אַ שיינעם דאַנק, מיין זון, — האָט דער רבי ר' כתריאל אָנגעקוקטלוין מיט אַ ליבלעכן שמייכל. — אַ זאַק, זאָלסטו וויסן זיין, דאַרף מען קאָנעטראָגן; מען מוז אים וועלן טראָגן בלבב שלם... קודם כל דאַרף מען אים אָנפּיקעווען מיט עפּעס, מיט כלערליי זאַכן און מיט ברכות... ערשט דערנאָך הויבטמען אים אויף. ביזט נאָך יונג, מיין זון, האָסט נאָך שוואַכע הענד און דינעאַקסלען. זאָל דער אייבערשטער דיר העלפן, זאָלסט קריגן ברייטע פּלייצעס,אַן אייזערנעם רצון, זאָלסט זיין בכוח צו טראָגן די משא מיט כל ישראל... בעטאויף דעם, אַרבעט אויף זיך, און השם יתברך וועט שוין אייך צוהעלפן...

אָפּגעזאָגט, האָט דער רבי ר' כתריאל אויפגעהויבן דעם זאַק, זיך אויסגעדרייט און אַוועקגעשפּאַנט מיט דראָבנע טריט.

לוי איז געבליבן שטיין אַ צוגעשמידטער צום אָרט. אים האָט זיך געדאַכטאַז דער גוטער־ייד מיטן זאַק האָט אים געגעבן אַ תשובה אויף אַלע זיינע ענויים און שאלות; ער האָט געלינדערט די פּיין ס'איז אין אים אויפגעגאַנגען אַ שטילער בטחון: פון בלאָנדזשען און פאַלן וועט ער קריגן ברייטע אַקסלען און ער וועט נאָך אפשר קאָנען טראָגן דעם גרויסן עול און דערטראָגן צו אַ ליכטיקן ברעג...

קאַפּיטל 27

דער באַראָן און משיח...

לוי ברוידעס האָט געהאַלטן ביים פאַרענדיקן דעם פרישטיק און זיך געקליבן צו די לעקציעס אין אוניווערזיטעט. ער האָט אײַלעניש געזופּט קאַווע מיט „סמעטאַנקע“, געקייעט אַ קיכל מיט פּוטער און בעת מעשה אַרײַנגעקוקט אין אַ „מאָרגנבלאַט“.

— נו, וואָס? זיי בילן טאַקע די חברהלײַט? — האָט זײַן שכן, הער שפּערבער, אַן אַלטער, קורצזיכטיקער קאַוואַליר, אַ בוכהאַלטער, אים געפרעגט. — און איך האָב נישט קיין כּוח באַלד אינדערפרי צו לייענען אַנטיסעמיטישע בייקעס. פאַר מײַן מאָגן איז עפּ סם. סע דרייען זיך מיר דערנאָך אַ גאַנצן טאָג די קישקעס אין בויך. איר, פּאַניע ברוידעס, זענט עפּעס אַ... אַ מאַזאָכיסט... אַזוי רופט מען אַ מענטשן, וואָס האָט הנאה זיך אַליין אָנצוטאָן עגמת נפש... זיך צו פּייניקן... און איך בין נאָרמאַל, בין איך... אַזוי דאַכט זיך מיר...

לוי האָט עפּעס געפּרוווט ענטפערן דעם הער שפּערבער, ווען דאָס שוואַרץ-חנעוודיקע דינסט-מיידל, יוליאַ, איז צוגעקומען צום טיש און זיך איידל פאַרנייגט:

— פּשעפּראַשאַם, מען בעט אײַך צום טעלעפאָן, פּאַניע ברוידעס.

— מיך? — האָט לוי זיך געחידושט — ווער?

— איך ווייס נישט, אָבער עס איז זיכער אַ פרויען-שטים.

— אַז מען רופט, נעמט מען און מען גייט. הלוואַי רופט מען מ י ך, — האָט דער הער שפּערבער אַ זיפץ געטאָן. — אָבער מיך רופט שוין קיינער נישט... איך פיר אַ רייסטער, אַ סך רייסטערס, אָבער אַליין בין איך שוין פון אומעטום אויסגעמעקט... אפשר אין הימלישן פּנקס האָב איך נאָך אַ שטיקל פּאָזיציע און אַ קאָנטע... אָבער אין אַלגעמיין, עקזיסטיר איך נאָך פאַר פרעמדע צאָלן און ציפערן, נאָר מיר אַליין דערלאַנגט מען די גרויסע נול... זעראָ... נול...

דער הער שפּערבער האָט פאַרענדיקט זײַן רעדע פאַר זיך אַליין. לוי איז שוין געווען אין לאַנגן, שמאָלן קאָרידאָר ביים טעלעפאָן.

עס האָט בײַ אים אַ ציטער געטאָן אַ ברעם און עס איז אים געוואָרן ענג אין שלונג. עס איז דאָך די פּאַני זאָפיאַ — טאַקע זי! ווי דאָס האַרץ וואָלט אים געזאָגט. פון אינערלעכער אויפרעגונג האָט ער לכתחילה נישט געקאָנט געפינען קיין איינציק פּאַסיק וואָרט. ער האָט בלויז אַרויסדערביוועט פון זיך קורצע, אָפּגעריסענע קולות: „גוט“ און „אַ דאַנק“, „יאָ“ און „געוויס“...

ווײַל איר שטים האָט איבערן דראָט געקלונגען גלאַטן און העפלעך, האָט ער זיך באַלד באַרויִקט און שוין געענטפערט מיט מער זיכערקייט:

— יאָ, גנעדיקע פּאַני... געוויס וועל איך אַרויפקומען... איך דאַרף און וויל אײַך זען... ביז אײַך אין ביוראָ, אויף דער סאַפּיעהי-גאַס? עלף אַזייגער? יאָ, לאַסקאַווע פּאַני... באַשטימט... איך הער. געוויס...

יענעם אינדערפרי איז לוי ברוידעס שוין נישט געגאַנגען צו די לעקציעס אין אוניווערזיטעט; ער האָט נישט געהאַט קיין געדולד. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ באַנק אין „יעזואיטן“-גאָרטן און געוואַרט דער זייגער זאָל ווערן עלף.

משיקאַווע: פאַרוואָס האָט זי נישט געמאַכט קיין באַשטעלונג מיט אים ערגעץ אינדרויסן, אָדער בײַ זיך אינדערהיים, נאָר זי בעט אים אַרויפקומען אין

דער בוראָ, ווי זי פירט די פּריוואַטע קאָרעספּאָנדענץ פון באַראָן ז'לוואָווסקיד=לעוועגהעריץ? וויפיל ענטפערס ער האָט נישט צוגעטראַכט, האָט קיין איינער זיך נישט געלייגט אויפן שכל און נישט צופרידנגעשטעלט. אַ רעטעניש און סע בויערט און סע נאָגט.

כדי צו פאַרטרייבן די צייט און נישט צו ציען פון זיך די קליי אומזיסט און אומנישט, האָט ער פון זיין געשוואָלענער טעקע אַרויסגעצויגן אַ בוך און גענומען לייענען פון דער מיטן, פון אַ שטעלע, וואָס איז געווען אונטערגעשטראָכן מיט רויטן טינט: „דאָס אַבסאָלוטע איז אויך אַזוי פיל פּילקאָם, אויף וויפיל דאָס, וואָס עס איז, איז פולקאָם... און דאָס אַבסאָלוטע איז גאָט... אין אַבסאָלוטן זייגן מיר, קרייזן מיר, לעבן מיר... אונזער קענטשאַפט דערפון איז אפשר לעבעדיק, מאַנגלהאַפט, אָבער נישט אייסערלעך, אָדער רעלאַטיוו... ניין, עס איז דאָס לעבן אַליין, אין אַלע זיינע מיפעניש, צו וועלכן מיר רייסן זיך אַנטקעגן“...

עס האָט זיך ביי אים אביסל געמישט אין קאָפּ. וואָס וויל ער, דער ייד, אַנרי בערגסאָן, וואָס זיצט אין פּאַריז און מוחט זיך וועגן דער „שעפּערישער אַנטוויקלונג“, גריבלט זיך און מאַכט מיד? זיצט אַן אוראייניקל פון פּוילישע, פרומע יידן אין פראַנקרייך, צעמאָלט קאַנטס פילאָזאָפיע אין שטויבלעך, און לערנט די גויאישע וועלט צו פאַרשטיין די ווירקלעכקייט און מציאות הבורא „אין דעם איינגענעם איך, פון אינעווייניק אַרויס, אין דער טיפעניש“... כמעט ממעמקים — נאָר דו כאַפּסט אָן שפּינוועבס, פּאַוויטיניע, און אַמאָל דאָס אויך נישט...

און לוי האָט זיך דערמאָנט: דער טאַטע זיינער, ר' שמריה, האָט אים אַמאָל געוויזן, וואָס אין „ספר הישר“ שטייט, אַ גרויסע וואָרעניש און באַוואָרעניש, וואָס מען טאָר נישט פאַרגעסן אַפילו אויף איין מינוט: „וחכמת הפילוסופיא יש לה בתחילתה דברים והקדמות משבשים האמונה“, — „אין דער פילאָזאָפיע זיינען פאַראַן, באַלד ביים ערשטן אַרויספאָר, זאַכן, וואָס מאַכן קאַליע די אמונה, און זאָל זיך קיינער נישט פאַרזיכערן אויף איר, וואָרום ער קאָן נאָך, חלילה, די אמונה פאַרלירן; סיידן ער האָט נעבן זיך אַ מלמד, אַ בקי און אַ חסיד, וואָס זאָל מיט אים לערנען און אים היטן און באַשירעמען פון די מסוכנע ערטער, וואָס זיינען פיל“...

ער האָט זיך אויפגעהויבן פון דער באַנק און דורך דער אַלייע אַוועקגעלאָזט זיך צו דער סאַפּעהיגאַס.

פונקט עלף אַזייגער האָט לוי אָנגעקלונגען אין דער טיר פון דער פּאַני זאָפּיאַס קאַנצעלאַריע, אויפן פּאַרטער פון אַן אַלטן, שטיינערנעם פּאַלאַץ, וואָס שטייט איינגעהילט אין אַ סאָד און אַרומגענומען מיט אַ הויכן אייזערנעם פּלויט.

— ביטע... — האָט זיך דערהערט אַ קול פון אינעווייניק.

עס איז געווען זי, די פּאַני זאָפּיאַ. ווען לוי איז אַריין אין געראַמען, ליכטיקן צימער, האָט ער זי באַלד דערזען ביי אַ גרויסן מאַהאַגאָניע שרייב־טיש, מיט אַ פּען אין האַנט.

— פּאַניע ברוידעס! — האָט זי זיך אונטערגעהויבן פון דער לעדערנער שטול און אים באַגריסט זאַכלעך און רואיק — איר זענט זייער פּינקטלעך...

לוי האָט געקוקט אויף דער פּאַני זאָפּיאַ און אים האָט זיך געדאַכט, אַז ער דערקענט זי בלויז אין קול: אַ שוואַרץ קלייד מיט ווייסע, שטייפע מאַנזשעטן ביז די עלנבויגנס, די האָר גלאַט פאַרקעמט און אָפּגעצויגן, נישט קיין אויערינגען אין די אויערן און נישט קיין סימן פון פודער, ליפּן=פּאָמאַדע, אָדער רוזש. דאָס פּנים האָט אויסגעזען גרינגלעך און מאַט און דער בליק שאַרף און וואַך:

— זיצט, פּאַניע ברוידעס, —האָט זי אָנגעוויזן אַ שטול, נעבן שרייב־טיש

— ביטע...

לוי האָט זיך געזעצט אַקעגן איר, און איידער ער האָט נאָך באַוויזן צו כאַפּן אַ בליק אויף דעם רחבותדיקן צימער מיט די לעדער=מעבל, שוואַרצע פייער=קאַסע, שטאָלענע אַקטן=פּאָליצעס און עטלעכע אויל=פּאָרטרעטן אויף די ברוין=פּאָליטורטע ווענט, האָט זאָפּיאַ זיך צו אים געווענדעט זאַכלעך און קלאָר:

— איך בין איבערצייגט, אַז איר זענט באַאומרואיקט וועגן דעם, וואָס איז געשען...

גנעדיקע פרוי... איך...

—— הערט! — האָט זי אים נישט געלאָזט פאַרענדיקן. — עס איז דורך אוים נישט כדאי זיך צו פייניקן צוליב עפּעס, וואָס האָט מער קיין זינען נישט!... איך שטעל זיך פאָר, אַז איר פּלאָגט זיך מיטן געוויסן און פראַוועט, וואַרשיינלעך, שטיק. איך וויל עס נישט און באַדאַרף עס נישט. איך בין צופֿרידן און צו דערפאַרן, איר זאָלט דאָס אויסברענגען אויף מיר פאַרגעסט!

— אָבער... אָבער... ווי קאָן איך, אַז — האָט לוי זיך אַ ריר געטאָן — איר פאַרשטייט, אַז... גנעדיקע פרוי...

— ווענדט נישט אָן אויף מיר די מאָס פון מאָראַל אָדער אוממאָראַל. איך בין צו מיר און צו געשלאָגן, איך זאָל זיך נאָך קאָנען פונאַנדערקלייבן. אויב איר מוזט אבסאָלוט פעסטשטעלן עמיצנס שולד, נאָ׳מ: ס׳איז מיינע. איז אייך גרינגער? מיר איז אומעטיק צו פירן אַן אומניצלעכן גראַנגל, אָדער שפּיל... עס זענען דאָ אַנדערע אָנשיקענישן, וואָס האַלטן אַ מענטשן אין צוואַנג...

וויימוט, רעזיגנאַציע און איראָניע האָבן אַרויסגעקלינגען פון זאָפיאַס רייד, ר׳איז געווען גערירט. ר׳האָט איצט נישט אַראָפּגענומען די בליקן פון איר.

—טראַכט נישט וועגן פאַרפליכטונגען אָדער וועגן העפלעכקייטן. און שעמט אייך גאָרנישט — האָט זי ווייטער גערעדט — איר זענט יונג, און האָט אַזוי פיל צו טאָן און צו טאָן. און איר זענט דאָך אַ ייד... איר האָט בילכערע זאַכן, מיט וואָס זיך צו פאַרנעמען... און ערנסטערע אויך...

לוי האָט נישט געקאָנט תופס זיין. אַ טאָכטער פון משומדים זאָל אַזוי רעדן? ס׳אַ רעטעניש. ר׳האָט זיך אָנגענומען מיט מוט:

— פרוי זאָפיאַ, איך בין דערשטוינט — האָט ער אָנגעהויבן רעדן מיט קאָנקרעטיקער אויפרעגונג — איך וויל זיין אויפריכטיק און געוואַגט, איר זענט פאַר מיר אַ וואונדער, אַ רעטעניש. דער גאַנג פון די, וואָס גייען אַוועק פון אונז איז, געוויינלעך, האַס און מורא פאַר זייער נעכטן... זייער שטייגער איז צו אַנטלויפן פון זייערע אַמאָליקע אייגענע און צו גיסן פעך און שוועבל ביי דער מינדעסטער פּרעטענזיע... ניין, זיי זוכן גאָר אָפט פּרעטענזיעס און רופן אַרויס פּראָוואָקאַציעס...

— מעגלעך,,, אפשר... ס׳איז קראַנקהאַפט... אָבער... — האָט די פּאַני זאָפיאַ זיך פאַרטראַכט — איך בין נישט קראַנקהאַפט, איך בין פון ערגעץ נישט אַוועק און כ׳האָב קיין נעכטן נישט פאַרלאָזט: שרעק איך זיך נישט פאַר אים. אַוועקגעגאַנגען איז מיין פאָטער; אָבער ער איז פאָרט נישט אָנגעקומען אין ערגעץ. דאָס האָט באַוויזן זיין לעצטער גאַנג. אַ הייפעלע מענטשן זענען געשטאַנען ביי זיין קבר אין קראָקע... מען האָט אים באַערדיקט צוזאַמען מיט זיינע נישט־דערגרייכטע אַמביציעס און טרוימען און מיט די אויסגעלאָשענע נישט־איבערצייגטע גלויבונגען...

אַ טרער האָט זי געשטיקט אין האַלז. אַ טיפער זיפץ איז אויפגעגאַנגען אין איר ברוסט און זי האָט אים מיט געוואַלט אונטערדריקט:

— מיין טייערער ברוידעס — האָט זי אויפגעכאַפּט דאָ ווו ז׳האָט איבערגעריסן — איך בין פון ערגעץ נישט אַוועק. אָבער לײדער האָט מיין פאָטער מיך אין ערגעץ נישט אַריינגעפירט. איך ווייס, פאַראַן אין טשערנאָווין אַ מאַנטע מיט קינדער... און איר ווייסט דאָך, דערנענטערן זיך צו זיי, וועל איך נישט וואַגן... ווו איך בין, ווו מיין פאָטער האָט מיך איבערגעלאָזט, וועל איך נישט אַקצעפּטירט. מען שושקעט זיך הינטער די פּלייצעס און אָפט זאָגט מען עס אָפן... בלאָנדזשע איך אַרום און פּלאָנטער זיך און פאַרפּלאָנטער זיך און גליטש זיך אוים. איך ווער געפּרוווט, בין איך אַן אויסנאַם צווישן די „נעאָפאַליאַקן"? מעגלעך... אָבער פאַרשווענדן צייט און סימפּאַטיע אויף מיר דאַרפט איר נישט.

איך וועל שוין געפונען מיין אומווּיכטיקע אויסקומעניש... פֿאַרשטייט איר שוין דאָס רעטעניש?

לוי האָט געוואָלט עפּעס זאָגן, נאָר דאָ האָט זיך דערהערט אַ קלונג פֿון אַן עלעקטריש גלעקל אויפֿן טיש און זאָפיאַ האָט רואיק און געשעפֿטלעך דערקלערט:

— דער באַראָן... ער לאָזט וויסן ווען ער קומט אַריין...

דורך אַ זייטן־טיר, איז באַלד אַריינגעקומען אַ שלאַנקער, אַלטער הער, מיט אַ שניי־ווייסן קאָפּ און ווייסע וואָנצעס, וואָס האָבן כמעט פֿאַרדעקט דאָס גאַנצע מויל. מיט געמאָסטענע טריט איז ער צוגעגאַנגען גלייך צום טיש, פֿאַרזשמורעט די אויגן און אָנגעהויבן ווי פֿון דער מיט:

— נו, זייער שיין. דאָס איז דער יינגער הער, אַ סטודענט. הער...

— הער ברוידעס — האָט זאָפיאַ פֿאָרגעשטעלט...

לוי איז געווען געפּלעפֿט. וואָס איז דאָ? אַ צוגעגרייטע סצענע? צוליב וואָס?

דער באַראָן האָט זיך צוגעזעצט אין אַ פֿאָטעל און אָנגעהויבן אָנשטאָפּן טאַבאַק אין אַ ליולקע. ער האָט פֿאַררויכערט און זיך פֿאַרהוסט.

לוי האָט אים באַטראַכט מיט אַ ווינקל פֿון אויג: אָט־דאָס־אָ איז ער, דער באַראָן ז׳לוואָווסקי־לעווענהערץ, דער גרויסער „פֿאַרנעם" אין גאַליציע? לוי האָט געוווּסט: דער זיידע זיינער, ר׳ זבולון לעווענהערץ, אַ ייד אין אַ שטריימל און אין אַן אַטלאַסענער בעקעשע — האָט מיט וואָסערע זעכציק יאָר צוריק באַקומען אַ טיטול פֿון עסטרייכישן קיסר פֿראַנץ יאָזעף פֿאַר זיינע פֿינקטלעכע און ראַיעלע ליווערונגען צו דער עסטרייכישער אַרמיי.

דער ערשטער באַראָן, ר׳ זבולון, האָט באָרד און פּאות קיינמאָל נישט אָפּגעשניטן און די קאַפּאָטע נישט אויסגעטאָן. אָבער דער זון מאַוריצי, האָט שוין געטראָגן אַ צילינדער און אַ פֿראַק, געהאַט פּאָליטישע אַמביציעס און זיך געחברט מיט פּוילישע און עסטרייכישע אַדל־לייט. דאָס אייניקל, דער־אָ, וואָס רויכערט די פּיפּקע, האָט שוין פֿאַרפּויליש זיין נאָמען און פֿרעדיקט אַסימילאַציע.

ז׳לוואָווסקי־לעווענהערץ האָט שוין געכאַפּט היפּשע קלעפּ: אַ פּאָגראָם אין לעמבערג, דערהרגעטע יידן, פֿאַרברענטע ספֿרי תורות און צעשטערטע יידישע הייזער אַרום דער אַלטער שול. נאָכן ערשטן פּאַטש האָט ער באַקומען אַן אַנדערן: אַ בלבול אויף אַ יידישן בחור, אַז ער האָט געוואָרפֿן אַ באָמבע אויפֿן פּרעזידענט פֿון דער פּוילישער רעפּובליק. איצט אַטאַקירט מען שוין יידן אין די גאַסן פֿון זיין לעמבערג; יידישע סטודענטן מוזן זיצן אין די הינטערשטע בענק און מען לאָזט זיי אינגאַנצן נישט צו. איז ער באַאומרואיקט דער אַלטער באַראָן. לויפֿט פֿון לעמבערג זוכן רו אין ווין, קומט צוריק און ראַנגלט זיך. אָבער אונטערגעבן זיך קאָן ער נישט...

— הער... הער ברוידעס — האָט דער באַראָן אָנגעשטעלט אויף לוין זיינע האַלב־אויסגעלאָשענע אויגן — איך הער, אַז איר פֿאַרנעמט זיך מיט אַגראָנאָמיע... דאָס איז גוט... הלוואי וואָלטן אַ סך יידן דאָס פֿאַרשטאַנען.... באַאַרבעטן דעם באָדן, דעם פּוילישן באָדן... וואָלטן זיי אפֿשר אַריינגעוואָקסן אין דער געזעלשאַפֿט און פֿאַרשטאַרקט זייערע פּאָזיציעס... אַראָפּנעמען די בערד, אויסטאָן די קאַפּאָטעס, אַוועקוואַרפֿן דעם זשאַרגאָן, וועלן זיי געווינען רעספּעקט... נישט שרייען ביים דאַווענען, נאָר בעטן גאָט רואיק, געלאַסן און אָנדעכטיק... מאַנירן, ציוויליזאַציע און... איר פֿאַרשטייט מיך?

— ניין, הער באַראָן!

— ניין? — האָט דער אַלטער נאָבלמאַן אַרויסגענומען די פּיפּקע פֿון מויל — עס איז דאָך קלאָר...

— קלאָר איז עס נאָר פֿאַלש! — האָט לוי זיך אַ הויב געטאָן — עס וועט נישט העלפֿן.

— פֿאַלש? הער סטודענט! איר רעדט לאָגיש... איך האָב געטראַכט... איך קלער.... און איך בין אַליין אַ ייד און איך גלייב אין אַלמעכטיקן יידישן הערגאָט...

— אין גאָט גלויבט איר, הער באַראָן, אָבער נישט אין יי ד! איר ווילט זיי זאָלן אונטערגיין... זיי זאָלן אַרויסרייסן פון זייער האַרץ און געמיט זייער...

— הער סטודענט, הער היצקאָפּ! — האָט דער אַלטער צענומען די הענט אין דער ברייט — איך וויל העלפן יידן, איך וויל עס זאָל זיי בעסער ווערן... אָט, הערט און שווייגט. איך וויל פאַרצעלירן אַ שטרעקע פון מיין אייגן לאַנד און באַזעצן עטלעכע צענדליק יידישע פאַמיליעס. מאַכן זיי פאַר פּויערים. אַלס אַ מוסטער... איך וויל אייך באַשעפטיקן אויף מיין פּראָיעקט...

— אייער זשעסט איז אַ נאָבעלער, הער באַראָן. אפשר וועט איר געפינען עטלעכע יידן אָן בערד, וואָס דאַווענען שטיל און רעדן פּויליש און זיי וועלן גיין צו אייך. אָבער אויך דאָס וועט נישט העלפן. מען האָט שוין דאָס אויך געפּרוווט. יעדנפאַלס, איך בין נישט פאַראינטערעסירט. איך וועל נישט גיין, איך קאָן נישט גיין, איך וועל קיינעם צו אייך נישט רופן. איך פאָר קיין ארץ־ישראל. נאָר דאָרטן קאָן אַ מענטש זיין אַ ייד און אַ פּויער... און פאַרקערט...

— פּאַלעסטינע... פאַנטאַזיעס! טרוים, שווערמעריי — האָט דער באַראָן זיך צעקאָכט — איר זעט נישט דיווירקלעכקייט. דאָס איז די טראַגעדיע, יידן וועלן אַהין נישט גיין... זיי גלויבן אין משיחן. איך אויך! אָבער ביז דאַן דאַרפן מיר זיצן דאָ! דאָ! פּאַלעסטינע?... איר ווילט מאַכן פּאָליטיק און איר שעדיקט די קינדער פון ישראל! ייִנגערמאַן, באַרעכנט זיך... באַרעכנט זיך!... קומט צו מיר אַריין נאָכאַמאָל און... געדענקט, געדענקט!

דער אַלטער איז אַרויס. איצטער איז ער געגאַנגען אַביסל איינגעבויגן, ווי ער וואָלט געטראָגן אַ נייעם עול, וואָס מען האָט אויף אים אַרויפגעלייגט.

לוי און די פּאַני זאָפיאַ זיינען געבליבן אַליין. אַ ווײַלע האָבן זיי זיך אָנגעקוקט.

— איך בעט אַנטשולדיקונג — האָט זי אַ מאַך געטאָן — איך האָב עס אַראַנזשירט... איך ווייס אַליין נישט פאַרוואָס. אָבער אַ דאַנק אייך. איך האָב אייך פאַרשטאַנען.

זי האָט אים דערלאַנגט איר האַנט און אירע אויגן האָבן זיך פאַרצויגן מיט אַ פייכטקייט. לוי האָט געקושט איר האַנט און געשעפּטשעט:

— מוז דאָס זיין מיין לעצטער באַזוך? מוז דאָס זיין די לעצטע באַגעגעניש?

— ניין, עס מוז נישט, אויב איר ווילט נישט... — האָט זי געענטפערט שטיל — לאָזט עס צו זיך אַליין... עס מוז נישט אויב איר ווילט נישט...

דאָס גלעקל אויפן טיש האָט ווידער אַ קלונג געטאָן און לוי האָט גענומען זיין טעקע און הוט...

קאַפּיטל 28

מזרח און מערב אין וואגאָן...

אין דריטן קלאַס פון צוג קראָקע־לעמבערג איז געווען ענג און לעבעדיק. יידן האָבן גערעדט און זיך געאַמפּערט, זיך אָפּגעגעבן שלום און געשפּאַרט; מען האָט געברייעט פּאָליטיק, גערעדט תכלית, מיט אַ זיפץ געשמועסט יידישקייט און זיך געמונטערט און געטרייסט:

— זאָל נאָר נישט זיין קיין טריקעניש. רעגן דאַרף מען, איך הערט? גיט מיר עטלעכע גוטע, וואַרעמע רעגנס און עס וועט זיין אַ ווויל גערעטעניש. ביי אונז אין כאָדאָראָוו זאָגט דער פּויער „ווסיאָ זאַ כלעבאָם אידזשע", אַלץ גייט לויטן ברויט.

— אידזשע, שמידזשע... אָבער לאָדזש רעדט אַנדערע דיבורים. לאָדזש נעמט וועקסעלעך און קלאָגט און ליציטירט. מען גערשטן זיך הייבן, מען האָבער פּאַלן, און לאָדזש טוט זיך אירם: מאָנטן! און גיבן איז נישטאָ וואָס, מען לייזט נישט. ביי אונז אין ראָפּשיץ גייט ס'גאַנצע אין אייגענע קאָאָפּעראַטיוון. דער פּאָליאַק גייט צום פּאָליאַק און דעם יידן דערגייט מען די יאָר.

— ס'עט גאָר אַזוי אויך נישט בלייבן. ס'קאָן ניש. וואָרים ווו איז דער שכל און ווו איז דער סדר? סדר דאַרף זיין: צ'האָט געהערט? מ'שמועסט, אַז דער ימח שמו, ווי הייסט ער דאָרטן? היטלער און זיינע חברה לייט וועלן באַלד פאַר־כאַפּן דייטשלאַנד.

— כאַפּן? מען כאַפּט גאָר נישט אַזוי גיך. מען גיט איבער די הענט. איך קען ברוך השם דייטשלאַנד. געווען אין לייפּציג און אין פראַנקפורט און אין ברעסלע. דאָרטן היט מען אָרדענונג. עס איז דיר נישט עפּעס אַ מדינהלע, ווי אַ שטייגער מעקסיקע, צי בולגאַריע...

— לייגט זיך ניש' קאַ פייגעלעך אין בוזים — האָט איין ייד, אַ מאָגערער מיט אַ שאַרפן, ברוינעם בערדל, און גראָבע גלעזער, כסדר איבערגעחזרט אַהין און אַהער — עס גייט צום ערגערן. ס'עט זיין בימער. לייגט זיך ניש' קאַ פייגעלעך אין בוזים.

— הערט שוין אויף צו מאַכן נ'מויט, פעטער האָט איין בחור זיך אויף אים אָפּגעריסן — 'שקאָשע, 'שקאָשע, הייגט איז ברוך השם בעסער, ווי מאָרגן...

דער צוג איז געלאָפן איבער גאָלדיקע ווייץ־פעלדער, איבער לאָנקעס, איבער שמעקנדיקער קאָניטשינע און זיך געשניטן פון איין וועלדל אין אַנדערן. ער האָט געסאָפּעט מיט גערוכטע רויך־וואָלקנס, זיך געריסן מט אַ פייפעריי און געשראָקן די טשערעדעס קי אויף די לאָנקעס און די געפּענטעטע פערד.

יידן מיט טלומאָקלעך, מיט פּעק און ראַנצן זייגען אַראָפּ און אַרויפגע־גאַנגען אויף אַלע סטאַנציעס. יידענעס מיט קוישן, מיט זעק און מיט בינטלעך האָבן זיך געדראַפּעט איבער די טרעפּ און געזיפצט און געאָכצט:

— נעמט מיין פּעקל און כאַפּט אַ מצווה, ר' קרוב, ר' ייד! טוט ענק אַ ריר. כ'אָ שוין ניש' קאַ כוח צו דעבען. כ'רייס מיר אָפּ ס'געזונט...

יידן האָבן זיך אָפּגעגעבן שלום, זיך פאָמיעשטשעט, זיך פאַנאַנדערגע־פרעגט, דערקענט, אויסגערעכנט אין קרובהשאַפט און זיך דערציילט:

— געהערט! ווו יידן 'שפּאַרן ברוך השם אָן! פירמע נתן האָבער האַנדלט

דאָך שוין מיט אויסטראַליע. געפינען אַן אָפּזאַץ אויף זיין צייג. ווו איז דאָס ערגעץ דאָס אויסטראַליע? אַרום בראַזיליע? צ אפשר נעבן דעם מאַדאַגאַסקאַר, וואָס מען וויל אַהין שלעפּן יידן? איך הער, אַז דאָס מאַדאַגאַסקאַר איז אין שכנות מיט מצריים...

רייד האָבן זיך געמישט אין רייד, הענט האָבן געפּאָכעט און פינגער האָבן געדרייט:

— דאָס מין קאָמוניזם, זאָגט איר? כ'האַלט ניש' דערפון, מחמת ס'עט זעך ניש' האַלטן... די מאָסקוויטערס ווילן יושר? יושר, אדרבה, בכבוד גדול! אָבער למאי זאָלן זיי רייסן און שיסן? כ'האַלט ניש' דערפון, עד האַלט, אַז נאָר מיט גוטן... מיט ווייכן... פון נייטן קומט קא גוטס ניש' אַרויס...

— אַ ייד, אַ מיפּוש! אַ פאַנאַטישער... אַ כעלם... אַזוי פירט זיך דער פּראָלעטאַריאַט... איר פאַרשטייט? אַ ייד אַ כעלם...

— שאַ, שאַ! באָלשעוויק־חצוף. דרך ארץ!... עך קאָן גיבן אַ מתנת־יד, ברוך־השם...

מען האָט זיך געווערעלט, איינגעשטילט, איבערגעבעטן און איינער האָט דעם אַנדערן דערמאָנט:

— שוין געהערט? דער בעלזער רבי, זאָל מאריך ימים ושנים זיין, קומט דאָך אהיים פון מאַרמאָראָש אויף ימים־נוראים! צ'האָט שוין געהערט? די ציוניסטן שמעקט עס נישט, אָבער ער קומט!

— דער רבי איז אַ רבי און גרינבוים און ד"ר רינגל איז עפּעס אַנדערש

— האָט אַ בחור, אַ להכעיסניק אונטערגעוואָרפן אַ וואָרט — איך גלויב גרינבוימען און רינגלען...

— נעם דיר גרינבוימען און כ'גיב דיר אפילו אַ צולאָג דעם טשעפּעטינסקי... ווי הייסט ער דאָרטן, דער מיטן דאַשעק?

— זשאַבאָטינסקי...

— זאָל זיין טשעפּעטרינסקי! אַ נפקא מינה... גוטע יידן זיינען זיי? אפשר גוטע מענטשן. אָבער יידן? לייגן דאָך נישט קיין תפילין! קרקפתא דלא מונח תפילין. אַ קאָפּ, וואָס לייגט נישט קיין תפילין, רחמנא ליצלן, איז דאָך...

— נו, נו, זייט נישט מבזה! זיי וועלן אונז געבן ארץ־ישראל... שאַ'ט שאַ!

דורך די אָפענע פענסטער האָבן זיך געזען שטיקער צונטערדיקער הימל, וואָס האָט געגליט אין מערב־זייט און אָנגעזאָגט דעם זון־אונטערגאַנג. די שטיקער צונטער האָבן זיך געמיניעט, געיאָגט און געשוווּמען פאָרויס.

— זאָל דער אויבערשטער נאָר געבן געזונט — האָט אין אַ ווינקל פון וואַגאָן אַ ווייבל געזיפצט — כ'פאָר פון קראָקע. מיין מאַן האָט דאָרט געהאַט אַ 'פּעראַציע אויף דער גאַל. מען זאָגט ס'איז אים געקומען פון עגמת נפש. קאַרג עגמת נפשן האָבן יידן?

— יידן דאַרפן אַ ישועה און אַ רפואה, גיך און באַלד... אַי, דאַרפן זיי!

מיטאַמאָל האָבן אַלע קעפּ זיך אַ דריי געטאָן צו איינעם פון די פענסטער און אויגן האָבן געקוקט פאַרחידושטע:

— אַזוי? דער־אָ יינגערמאַן מיטן בערדל איז אַן ארץ־ישראלדיקער? וואָס זשע שווייגט ער? מאָרט און שווייגט!

— וואָס דאַרף ער שרייען, וואָס?

דער יינגערמאַן מיטן בערדל דאָס איז געווען דוד ראַפּאַפּאָרט, איש גבע־ניה, וואָס איז איצט געפאָרן קיין לעמבערג, אויפן וועג קיין יאַנעווקע. ער איז געזעסן געלאַסן, זיך איינגעהערט צו די שמועסן, פון צייט צו צייט האָט ער זיך אָנגערופן מיט אַ וואָרט, רעדנדיק צו זיין באַגלייטער, אַ יינגער, רויט־האָריקער בחור פון טאַרנע, אַ חלוץ אויף הכשרה, וואָס גרייט זיך בקרוב עולה צו זיין.

ווייבאַלד די יידן האָבן דערהערט, אַז אַן ארץ־ישראלדיקער געפינט זיך צווישען זיי, האָט מען אָנגעהויבן שטרעקן „שלום עליכמס“ און כלערליי שאלות און קשיות, פון אַלע זייטן האָבן אַ פליי געטאָן. איז עס טאַקע אַן ענין דאָס

ארץ־ישראל? בויט זיך טאַקע דאָס לאַנד? איז דאָס תל־אָביב אַ שטאָט גלייך מיט אַלע שטעט? און וואָס קאָן אַ ייד אָן געלט דאָרטן אויפטאָן? איז מסחר טאַקע מסחר? און די אַראַבער? מערדער, הא, וואָס? און ענגלאַנד? קאָן יעדער ייד באַקומען אַ שטיקל פעלד? איז די לופט גוט פאַר אַ קורצן אָטעם? און וואָס איז מיט ירושלים? און וואָס טוט ער אַליין, וואָס? אַ פּויער?

און דוד ראַפּאַפּאָרט, איש גבעוניה, האָט פּאַמעלעך געענטפערט על ראשון ראשון, געגעבן צו פאַרשטיין און אויסגעטייטשט. און ווען עס איז געקומען צו זיין אייגענער באַשעפטיקונג, האָט ער אַ ווייז געטאָן צום פענסטער און מיט אַ שמייכל געפרעגט:

— און וואָס זעט איר דאָרטן? דאָרטן אויפן פעלד...

— אַ פּויער מיט אַ גראַבליע לאָדט אָן היי — האָט איין ייד אַ מאַך געטאָן. — וואָס זע איך, וואָס? אַ פּויער, פערד, אַ וואָגן און...

— גענוי דאָס אייגענע טו איך דאָרט, אין גבעוניה, אין ארץ־ישראל — האָט דוד רואיק געענטפערט — אַ פּויער, אַ פערד, אַ וואָגן...

— און אַ וויינגאָרטן? — האָט אַ ייד אויסגערופן — אויך?

— אויך — האָט דוד געענטפערט.

— און אַ פייגנבוים?

— אויך...

— איז יידן... וואָס זיצט מען, כ'מיין: און מ'נעמט איין צרות מיט יסורים און... — האָט דער נייגעריקער ייד געדרייט מיט אַ פינגער — יידן!...

— דערווייל דאַרף מען זיך שטעלן דאַווענען מנחה. עס איז שפּעט. מען וועט עובר מנחה זיין — האָט אַן עלטערער ייד געוואָרנט — מנחה, עס איז שפּעט!

דער אַלטער האָט אַליין אָנגעהויבן מורמלען „קטורת" און דער עולם האָט גענומען יואַשן און רייבן די הענט: ווער עס האָט געהאַט אַ פלעשל וואַסער, ווער עס איז געלאָפן צום „קלאָזעט" און ווער עס האָט גלאַט געריבן עטלעכע פינגער אין אַ שויב. מען האָט זיך אַרומגעגאַרטלט מיט גאַרטלען, מיט שטריקלעך, מיט פאַטשיילעס, און איבערן לופנדיקן, זשומענדיקן וואַגאָן האָט זיך דערהערט אַן אומעטיקער, זיסלעכער „אשרי יושבי ביתך", וואָס האָט זיך געשלענגלט, געוויקלט און אַרויסגעשלענגלט צו די רחבותדיקע פעלדער אַרום.

די דריי־פיר פּאָליאַקן, וואָס זיינען געזעסן אין אַ ווינקל און זיינען בטל בששים געוואָרן, האָבן זיך איצטער ראָזדריבעט און אָנגעהויבן בורטשען מיט האַס:

— זשידעס... רוחות... פאַרפעסטן ס'לאַנד... — האָט אַ האַלב שיכורער גויעץ געמלה־גירהט און געשפּיגן — אין די זעק און פעק, וואָס זיי שלעפּן, צעטראָגן זיי אַלע כאָראָבעס...

— אָ, ניין! אָ, ניין! אין די פעק און זעק האָבן זיי אוצרות! זיי פאַרדעקן זיי מיט לאַטעס, מיט שמאַטעס און טראַנטעס, כדי צו פאַרבלענדן די אויגן! — האָט אַ צווייטער, מיט אַ פּאָר פאַרזויטע וואָנצעס און שפּיזלדיקע גרינע אויגעלעך, געשיפּעט — איר, פּאַנאָוויע, לייענט נישט קיין צייטונגען; איר, פּאַנאָוויע, פאַרגעט נישט נאָך קיין פּאָליטיקע, ווייסט איר נישט. אָבער איך, פּאַנאָוויע, איך בין דער פּאַן וולאַדיסלאַוו טרעמביצקי, דער אויבער־קוימענקערער פון דאָמבראָווע, איך בין אויסגעקאָכט אין דער פּאָליטיקע, ווייס איך אַלץ. די יידעלעך פירן אַ דאָפּלטע שפּיל: אָט זיינען זיי דיר באָלשעוויקעס און שרייען, אַז זיי זיינען אָרעם; און אָט זיינען זיי דיר גרויסע פּריצים און געטרייע בירגער. אָבער עס איז פאַלש, פּאַנאָוויע! זיי באַרויבן און באַראַבעווען אונז און באַהאַלטן עס ביים מאָסקווער איבער דער גרענעץ, אַלץ נעמען זיי צו. איך בין אויבערקוימענקערער פון דאָמבראָווע, איך זאָג אייך, אַז מיט גוטן וועט מען פון זיי נישט באַפרייט ווערן. מען וועט דאַרפן הייבן די קאָסע, די האַק, אַ מעסער... און עס גייט דערצו, פּאַנאָוויע, גוטע מענטשן, עס גייט דערצו!...

די אַנדערע גויעצלעך האָבן באַלד צוגעשטימט און זיינען בדיעבד גרייט

געוועזן אַט שוין צו נעמען די האַק, דאָס מעסער, די קאָסע און די ביקס. אָבער דערווייל האָבן זיי זיך געטרייסט מיט אַ פלעשל אָקעוויט, וואָס דער פאַן טרעמביצקי האָט דערלאַנגט און עס איז געגאַנגען פון מויל צו מויל:

— נאַ זדראַוויע, צום געזונט! פאַרן פאָטערלאַנד! און אַרויס, אַ כאַראַבע און בריִטש די יידן, פרעטש..

די רעדער פון וואַגאָן האָבן זיך געקאָלערט איבער די אייזערנע רעלסן, אָנגעאַרבעט אַ רעש און דערטרינקען דאָס גיפטיקע בורטשען פון די ערלים, וואָס וואַרפן אויף הריגות און קוויקן זיך דערווייל מיטן אָקעוויט.

אָבער פון דעם געפילדער און געלאַף פון דעם צוג, פון דעם סאָפּען און אייזערנעם געשריי, האָט זיך אַרויסגעהערט אַ געבעט און אַ זיפץ:

— אוי, ולמלשינים על תהי תקווה.... אוי ומלכות זדון תעקר ותשבר...

אַן עלטערער ייד, אַרומגעגאַרטלט מיט אַ שטריק, איז געשטאַנען ביים פענסטער פון וואַגאָן. דאָס פנים געווענדעט צום מזרח־זייט, געדאַוונט פאַרן „עמוד" און געזאָגט די הויכע שמונה עשרה מיט אַ כליפּ אין קול:

— אוי שובר אויבים ומכניע זדים...

דער עולם יידן האָט געזאָגט די ברוך הואס וברוך שמו'ס און געציקלט דעם אָמן מיט געשמאַק.

— ולירושלים עירך ברחמים תשוב — האָט דער שליח צבור מיטן שטריק אויף די לענדן זיך צעלאָזט — ותשכון בתוכה כאשר דברת...

— ובנה אותה... בקרוב —- האָבן די יידן אונטערגעכאַפּט — בקרוב.. בנין עולם... וכסא דוד עבדך...

— אַ, וואַ, טאַטעלעך־מאַמעלעך, זשידעס, פאַרכעס, פרעטש! אַרויס! קיין פאַלעסטינע גייט! אַרויס! —האָט מיטאַמאָל זיך דערהערט אַ כריפּליווער שיכורער געשריי — קיין פאַלעסטינע גייט!

דער פאַן טרעמביצקי, דער אויבער־קוימענקערער פון דאָמבראָווע, האָט געפּאַקעט מיט אַן אויסגעליידיקטן פלעשל און די אַנדערע גויעצלעך האָבן נעדרייט מיט פאַרפעסטעטע מעסערלעך, מיט וועלכע זיי האָבן ערשט געשניטן שטיקלעך חזיר־פלייש.

דוד ראַפּאַפּאָרט, איש גבעוניה, וואָס איז די גאַנצע צייט געזעסן רואיק, במעט פלעגמאַטיש, איז אויפגעשפּרונגען פון אָרט. שוין יאָרן, אַז ער האָט גישט געהערט אַזעלכע בזיונות און אַזעלכע גיפטיקע רייד. שוין יאָרן, אַז ער גייט אַרום איבער די פעלדער פון עמק, אונטער די הימלען פון ארץ־ישראל, אָטעמט פריי, קוקט פריי אין אַלע זייט אַריין און איז זיכער מיט זיין גאַנג. איצט האָט ער דערפילט ממש אַ שטאָך אין אַ ריפּ פון דער באַליידיקונג און פון דער דראָאונג אויף יידישע קעפּ. ער, וואָס איז געוווינט געוואָרן צו ענטפערן מיט אַ קלאַפּ אויף אַ קלאַפּ, האָט אַ כאַפּ געטאָן דעם קוימענקערער פאַר דער האַנט און זי איינגעקלאַמערט ווי אין אַן אייזערנעם צוואַנג. דערזען דאָס, האָבן די אַנדערע גויעצלעך זיך אַ וואָרף געטאָן מיט די מעסערלעך. עס איז געוואָרן אַ מהומה אין וואַגאָן.

נאָר מיטאַמאָל, ביי דער טיר, האָט זיך דערהערט אַ געשריי אויף אַ פרעמדן לשון, אויף ענגליש, וואָס איז געווען געווענדעט צו די צעהוליעטע פּאָליאַקן, מיט כלים אין די הענט:

— שאַראַפּ! סטאָפּ איט, דעם יו! העי יו פּאָליש! סטאָפּ דהאַט, שאַראַפּ!

ביי דער טיר פון וואַגאָן איז געשטאַנען אַן עלעגאַנט אויסגעפּוצטער הער אין אַ הוטל, מיט אַ ברענענדיקן ציגאַר אין איין האַנט און אין דער אַנדערער אַ קליינער פאָטאָגראַפישער אַפּאַראַט.

— קאָם אָן, שאַראַפּ, אַ'ל העוו יו אַרעסטעט! — האָט ער געשריען — אַ'ל קאָל פּאָליס, דעמיט! אַ'ל קאָל דהי אַמעריקען קאָנסול! דהי אַמבאַסאַדאָר! דהי אַמבאַסאַדאָר!

דער שטעל, די רייד „קאָנסול", „אַמבאַסאַדאָר", דער פאָטאָגראַפישער אַפּאַ־

ראַט האָבן געווירקט. עס איז אָן קלאָר: עס איז אַן אַמעריקאַנער תקיעה, וואָס שרעקט זיך נישט.

— צ׳אַלרייט, קאָם אָן, דאַוועגט, דאַוועגט, צ׳אָלרייט — האָט ער אַ מאַך געטאָן צו די יידן — דאַוועגט, קאָם אָן...

דער טומל אין וואַגאָן האָט זיך איינגעשטילט. די צעיושעטע ערלים האָבן זיך אָפּגערוקט אין זייער ווינקל, און דער שליח צבור האָט ווייטער גענומען זאָגן די שמונה עשרה מיט אַ נאָגנדיקן געבעט:

— אָ, אָב הרחמן... שמע קולנו...

דער אויסגעפּוצטער העד מיטן אַפּאַראַט און מיטן ציגאַר איז געשטאַנען ווי אַ הערכטעוי און זיך צוגעקוקט.

דאָס איז געווען מר. טשאַרלי ווינאָקור פון ניו־יאָרק — כאַצקל הענעך דעם שוסטערס פון יאַנעווקע, וואָס איז געפאָרן צוגאַסט אַהיים.

די גאַנצע צייט, ביז איצט, איז טשאַרלי געזעסן אין וואַגאָן פון ערשטן קלאַס. אים איז אָבער נמאס געוואָרן צו זיצן ווי אַ שטומער צווישן די צוויי פּאַרריסענע פּויל׳שע אָפיצירן און דער אַלטער גראַפיניע מיטן הינטל, וואָס האָבן אין אים דערשמעקט אַ יידן און האָבן אַפילו נישט געוואָלט קוקן אין זיין זייט אַריין. האָט ער זיך געלאָזט צום וואַגאָן פון דריטן קלאַס צו זוכן יידן, צו זוכן קאָמפּאַניע און זיך אַביסל אויסצורעדן דאָס האַרץ. האָט ער טאַקע אָנגעטראָפן אויף אַ מנין, אָבער אויך אויף אַ געשלעג, אויף אַ „פּאַיט", וואָס ער האָט איינגעשפּילט.

מר ווינאָקור איז געווען צופרידן מיט זיך. און עס האָט אים הנאה געטאָן, וואָס די יידן קוקן אויף אים מיט דאַנקבאַרקייט. איין זאַך האָט אים נישט געשמעקט, — וואָס ער דאַרף טיילן דעם כבוד, דעם „קרעדיט", מיט עפּעס אַ בחור פון ארץ־ישראל, וואָס האָט דער ערשטער זיך געשטעלט קעגן די אָנגרייפערס און געהויבן אַ האַנט. ווער איז ער, דער דאָזיקער פּאַרשוין מיטן קיילעכדיקן בערדל, וואָס נעמט נישט אַ וואָרט אין מויל אַריין? וואָס שווייגט און שמייכלט און דהאַצאַלט!

אַז מר. ווינאָקור איז געוויער געוואָרן, אַז דער „גאַי פון פּאַלעסטיין" פאָרט גאָר אין זיין געגנט אַריין, פאָרט קיין יאַנעווקע, האָט ער זיך מיטאַמאָל אַ וואָרף געטאָן צו דודן, אים אָנגעכאַפּט ביי די אַקסלען, אַריינגעקוקט אין פּנים אַריין און אַרויסגעלאָזט אַ געשריי:

— יעס, סער! שור! אַי... אַי גאַט יו! דו ביזט עס! כ׳דערקען אָן דיין וואָרהיקערל; דיין טאַטנס בערדל. ביזט מרדכי לייב ראַפּאָפּאָרטס זון! דער פריץ! יעס, סער! איך ווייס אַלץ. און איך, באַיטשיק, בין כאַצקל, כאַצקל הענעך דעם שוסטערס! סי? געט איט? שטעק אַריין! שעיק הענדס; גיב אַ פינפטל, יעס, סער. מיר האָבן זיך באַגעגנט. באָט, אוי באַי... כע־כע־כע... ׳עסט מיט מיר ערשט האָבן דעם אמתן פּאַיט... אוי, באַי, פון פּאַלעסטיין... איך ווייס אַלץ... דיין שוועסטערס זין שדכנט זיך צו מיין שוועסטער... כע־כע... יענער וויל אויך קיין פּאַלעסטיין. כע, כע, כע... געט איט? און איך זאָג: באַלאָני... נעווער מאַין!... יעס, סער, וואָרט. וועיט ען סי. ס׳עט זיין פריילעך אין יאַנעווקע...

די יידן האָבן געקוקט פאַרחידושטע. און דער צוג איז געלאָפן טיפער און טיפער אין דער נאַכט אַריין.

קאַפּיטל 29

דער גאַסט פון גבעוניה

אין פּענסיאָנאַט „האַרמאָניאַ“, וווּ עס איז געוויינלעך שטיל און קיל, ווּ די איינוווינער גייען אַרום מיט לייכטע און געמאָסטענע טריט און רעדן געדעמפּט, עלעהיי זיי וואָלטן זיך געסודעט — איז איצט געשטאַנען אַ פרייל־עכער קאָך:

— נו, איר האָט אים שוין געזען? — האָט איין קוואַרטיראַנט געפרעגט ביים אַנדערן. — און ווּ איז ער?

— איז באמת דאָ וועמען אָנצוקוקן? ווי זעט ער אויס?

— אַזוי גאָר? אַ מענטש פון סאַמע פּאַלעסטינע און האָט נישט קיין הערנער?

אַ גאַסט, אַ פרישער מענטש, איז אין פּענסיאָנאַט קיין גרויסע נאָווינע נישט. פון צייט צו צייט באַווייזט זיך דאָ אַ ניי פּנים, וואָס דערוועקט אַביסל נייגיריקייט ביי די אַלטגעזעסענע. אָבער קיין שום אורח האָט נאָך נישט אַרויסגערופן אַזאַ אינטערעס ווי דוד ראַפּאַפּאָרט, איש גבעוניה, וועמען דער סטודענט לוי ברוידעס האָט אַנדערפרי געבראַכט פון דער באַן־סטאַציע גלייך אַהער.

די באַלעבאָסטע, די דינסט, די קעכין — אַלע האָבן זיך גערעשט און געפלייסט צוצוגרייטן אַ מיטאָג־מאָלצייט, וואָס זאָל זיין צוגעפּאַסט פאַר דער „אָקאַזיע“.

אַפילו פאַננאַ גוסטאַ אינגבער, אַ פּענסיאָנירטע, אויסגעדינטע לערערין פון אַ פּוילישער פאָלקס־שול — אַ גרוי, פאַרזעסן פרייליין, וואָס קוקט דורך אַ ליאָרנעט אויף אַ זילבערנעם בענדל און גייט תמיד געקליידט אין שוואַרצן ווי אַ נאָנע — אַפילו זי האָט אַרומגעפלאַטערט, באַקומען לשון, גערעדט און געזיפצט:

— אַך, אַך, ער איי אַזאַ הויכער, אַזאַ ברייטער, אַזאַ גבור, ווי אין די הייליקע שריפטן שטייט... ער ברענגט דעם דופט פון לאַנד, ווּ עס טריפט מיט מילך און האָניק, ווי איז די הייליקע שריפטן שטייט...

די אויסגעדינטע לערערין, וואָס האָט אַלע יאָרן געמוזט רעדן נאָר פּויליש, אונטערדריקן אין זיך די יידישע אָדער און ווייכן פון „קאַהאַל“ אויס מורא פאַרן אינספּעקטאָר און פאַר אַ בייז־אויג — זי האָט גערעדט ווי אַלע דאַמבעס וואָלטן איצט אויפגעשוואונקט געוואָרן דורך אַ העכערער קראַפט. אַ טאָכטער פון אַ פאַרנאַפּאָלער מצבה־קריצער — זענען אין איר איצט אויפגעגאַנגען און אָנגעקוואָלן אַלע פרומע און היימישע רייד פון טאַטע־מאַמעס אַמאָליקער שטוב:

— אַך, אַך! — האָט זי געזיפצט — ס'איז דאָך נאָר אַזוי ווי אין אין... אַך, ירושלים...

דער פּענסיאָנאַט „האַרמאָניאַ“ האָט נישט געקאַרגט קיין רייד.

בעת די קוואַרטיראַנטן האָבן זיך געקהלט און באַגייסטערט, איז דער בעל־שמחה אַליין, דער סטודענט לוי ברוידעס, געזעסן מיט זיין גאַסט ביי זיך אין צימער, וואָס קוקט אַרויס צום גערטנדל.

ער, לוי, איז געווען איבערוועלטיקט און גערירט. אָט־אָ איז ער, דער פעטער

דוד פון גבעוניה, אָט־אָ איז דער מענטש, וועמענס לעבן און מעשים בינדן איב צו צו זיך ווי מיט גראָבע שטריק, און וועמענס שטילער גייסט גייט אים כסדר נאָך. אָט זיצט ער אָנגעלענט אויף דער סאָפּע, אָן אַ ראָק, אָן די שיך, און שמייכלט, עלעהיי, גאַנצע דורות פון זיכערקייט, שלוה, איינגעפונדעוועטקייט און בטחון וואָלט אַרויסגעאָטעמט פון אים. אַרויסגעשפּאַרט פון זיין פעסטן גוף, סאַראַ מהלך פון יענעם שלאַנקן, אויסגעפּוצטן פעטער דוד — דעם זיידנס געציטערטער מיזיניק און מפונק — וואָס האָט מיט קנאַפּע דרייצן יאָר צוריק פאַרלאָזט דאָס נגידישע הויז. איבערגעלאָזט דאָס גוט, אַלע תענוגים און אַוועק אַקערן די אַלטע מדבר און פּיבערן, — ביז דעם־אָ סטאַטעטשנעם פויער מיטן קיילעכיקן בערדל, ברעמען ווי האַרטע שטשעטשינע און מיט די שווערע הענט. פאָלג מיך אַ גאַנג!

ווען דער פעטער איז „אַוועק“, איז נאָך ער, לוי, געווען אַ הדר־יינגל און געלערנט בבא מציעא ביי ר׳וואָלוויש קפּדן, אַ געוועזענער יושב אין קאַדיגורער „הויף“. ער געדענקט דאָס אָבער ווי היינט; יעדן פּרט.

פּנים אל פּנים מיטן פעטער — ווען ער זעט פאַר זיך איצט ווי אין אַ נייעם גלגול און אין אַ נייער הויט — איז לוי געווען אַ ביסל מבולבל און ס׳האָט זיך לעת־עתה נישט גערעדט אַזוי גלאַט, ווי ער האָט ביי זיך פריער געהאַט אויסגעלייגט אין קאָפּ. נו, יאָ, ר׳האָט עפּעס דערציילט וועגן דער משפּחה, אונטערגעוואָרפן אַ וואָרט וועגן זיין פּערזענלעכער ראַנגלעניש. ר׳האָט אויך דערמאָנט זיין שטודיום און וואָס ער באַצוועקט דערמיט. ס׳האָט אָבער, דאַכט זיך, נישט געהאַט קיין טעם און עפּעס האָט געפעלט.

— וואַרטסט אויף אַ דיפּלאָם און אויף אַ באַוואָרעניש, האָט דער פעטער דוד זיך מיטאַמאָל אויסגעצויגן און הינטנאַרום אַרומגענומען זיין אָפּגעברוינטן נאַקן מיט ביידע הענט — נו, צו זיין אַן אַגראָנאָם איז רעכט... אַוודאי, אָבער, חברה־מאַן, וואָס האָט דאָס צו טאָן מיט עליה, מיט גיין אַהין? אַז מען איז גרייט עולה צו זיין, גייט מען מיט דעם וואָס מען האָט... בדרך כלל ברענגט מען דאָס, וואָס מען איז. און דאָס נעמט די אַלטע ערד צו. וואָס דאַרף מען דען מער? נו, מילא... וועסט זיך איבערקאָכן אין זיך. וועט קומען די מינוט און דו וועסט זיין גרייט צו גיין, וועסטו זען, אַז איידעלע און כשרע צען פינגער זענען אַמאָל אויך גענוג... דער עיקר איז אהבת ישראל... דאָס איז דאָך דער יסוד... און דאָס איז דאָך די אהבה, די ליבע, שאינה תלויה בדבר... און נאָך אַ זאַך, חברה־מאַן. דאָס איז אויך אַן ענין פון גורל, פאַרשטייסט? אַ היים, מולדת, קלייבט מען זיך נישט אויס... זי איז גורל... ווער עס טראָגט און פילט דעם גורל, די יידישע באַשערטקייט, דער ווייסט און גייט.

דער פעטער דוד האָט זיך פּלוצלינג אויפגעהויבן און אָנגעכאַפּט לוין ביי ביידע אַקסלען, זיי געדריקט, געקוועטשט, געבויגן, ווי ער וואָלט זיך וועלן איבערצייגן, צו זיי קאָנען טראָגן אַ לאַסט:

— נו, פיין, נו, טוב — האָט ער געפּסקנט — בדרך כלל ביזטו אַ פיינער חברה־מאַן, לוי. היינט רעדסטו דאָך העברעיש, אַז ס׳אַ געוואַלט. קענסט גאַנץ ביאַליק און די משנה און די מדרשים אויף אויסנווייניק, און איך, הביבי, בעבע עברית ווי אַ פויער, ווי אַ גוי... בע־בע... ס׳עט זיין רעכט, הביבי... וואַרט...

פעטער דודס תשובות און זיינע רמזים זענען געווען אַ רעטעניש. לוין האָט זיך געדאַכט, אַז יענער צווייפלט גאָר אין זיין כוח, אין זיין ווילקייט און אַנטשלוס. איז עס מעגלעך. אַז זיין פעטער זעט אין אים אַ שוואַכלינג, און אפשר גאָר אַ פּחדן, וואָס זוכט תירוצים און כאַפּט זיך אָן אין כל־ערליי אויסריידן, כדי נישט צו דאַרפן זיין קאָנסעקווענט און נעמען ס׳פּעקל און זיך לאָזן אין וועג אַריין?

— און וואָס, חביבי, איז מיט דיין בחורה, מיט דיין מיידל? וואָלסט מיר געהאַט עפּעס דערמאָנט אין אַ בריוו — האָט דער פעטער דוד מיטאַמאָל אַ פרעג געטאָן — כ'מיין... איך האַלט, אַז אין אַזעלכע ענינים דאַרף איך זיך נישט מישן... דאָס זענען עסקי הלב... האַרץ־פראַגעס... אָבער, בדרך כלל...

לוי איז געווען אין אַ פערלעגנהייט. ס'איז אים נישט אָנגעקומען לייכט צו רעדן וועגן דעם ענין, — דער עיקר וועגן דעם, אַז קלאַראַ ווינאָקור ציט און ציט, הנדלט זיך מיט „קאָמוניזם“, רייצט זיך מיט אים און טוט אים ווײ. און נאָך פריקרער איז געווען אויסצוזאָגן דעם סוד, אַז צוליב קלאַראַס האַלטונג האָט ער זיך דאָ־הי פאַרפּלאָנטערט מיט אַ משומדים־טאָכטער, צו ווערלבער ער איז, ווי אויף להכעיס, גאָרנישט גלייכגילטיק. נאָר וואָס שייך דער פאַני גראַניצקאַ, האָט ער לעת עתה געמאַכט אַ שווייג.

פעטער דוד האָט געהערט זיינע שטאַמלענישן, שיינע שטאַמלענישן אין בעסטן העברעיש, און מיטאַמאָל אַ מאַך געטאָן:

— מאַלעש, חביבי... אין דבר... זיי אַ מענטש... אייזן!... און די צייט וועט שוין פאַרענטפערן... צי די, צי אפשר גאָר אַן אַנדערע. דער עיקר איז, אַז אָנהייבן דאַרף מען פון יסוד; תוך. פון שטוב, אויב דו ווילסט... געדענקסט דעם אַלטן מאמר? שיבנה אָדם בית, ויטע כרם ואחר כך ישא אשה... צוערשט בויט מען אַ הויז, מען פלאַנצט אַ ווייַנגאָרטן און דערנאָך נעמט מען אַ ווייב... ס'איז אַלטער דרך, אָבער זייער געראָכט און ניי... הערסט, חברה'מאַן? און איך האָב אויך אַזוי געטאָן...

לוי איז איצט ערשט געפלעפט. נעמט ער, דער פעטער, פשוט און פראַסט און צעדרייט אים אַ חתונה. ער קערט דאָך איבער דאָס גאַנצע פּעסל בוריקעס. ווי קאַלטבלוטיק, און אַפילו מעשה־תם, ער איז דאָס מסדר איידעלע ענינים; סובאָרדינירט אַלץ צו איין זאַך: יסוד, תוך, און ערד און בויאונג — דער ערשטער און דער לעצטער תכלית; הוד שבהוד... און אַלץ אַנדערע קומט דערנאָך... יאָ, אָדער ניין... און ס'איז שוין, הפּנים, קיין חלוק נישט...

— נו, טוב... נו, גוט... מיר נאָך רעדן, — האָט דער פעטער דוד ווי פאַרענדיקט, — אָבער וואָס הערט זיך מכוח אַרויסבאַפן זיך אין גאַס? כ'דאַרף דאָך זען עטלעכע מענטשן... און וואָס הערט זיך מכוח אַ מאַלצייט? אָפּגערוט האָב איך זיך שוין די והותר. נו. הכלל, חברה'מאַן, די צייט שטייט דאָך נישט...

דוד ראַפּאַפּאָרט האָט אין לעמבערג געהאַט דורכצופירן צוויי שליחותן און צוליב דעם האָט ער זיך דאָ אָפּגעשטעלט: ער האָט באַדאַרפט אָפּגעבן אַ פערזענלעכן גרוס צו אַ ברודער פון זיינער אַ חברטע אין גבעוניה, און אויך אַ קוק טאָן אין בית החלוץ. ר'האָט דאָס געוואָלט מאַכן על רגל אחת, כדי באַצייטנס אָנצוקומען אויף שבת אַהיים, קיין יאַנעווקע. די אַנדערע עסקים וואָס ער האָט נאָך אין לעמבערג, וועט ער דערלײדיקן, ווען ער וועט זיך דאָ אָפּשטעלן צוריקוועגס.

ס'איז שוין געווען שפּעטער נאָכמיטאָג, ווען דוד ראַפּאַפּאָרט, אין דער באַגלייטונג פון לוין האָט זיך געלאָזט צו אַ לעמבערגער הינטער־גאַס, צו דער „זשרוד לאַנדאַ“, אויפצוזוכן דעם ברודער פון זיין חברטע. ס'איז געווען נאָך אַ שלאַקסרעגן און זיי האָבן געמוזט היפּן איבער קאַלוזשעס, איבער וואַסערדיקע גריבער, פול מיט ווערעם און טויטע קעץ; טאַנצן איבער צעראָיעטע, סרהנדיקע קאַנאַלן און בערגלעך מיט פייכטן, רויכערנדיקן מיסט. בלויז עטלעכע שפּאַן פון דער עלעגאַנטער, רוישנדיקער „לעגיאָנאָוו“ — און שוין זענען זיי אין די געמאַרקן פון אָנגעזאַמלטן, פאַרעיפּושטן דלות, וואָס שטעכט די אויגן, קרעלט דעם האַלז און דערלאַנגט איבערן קאָפּ.

זיי האָבן געפונען ס'הויז נומער אכט און זענען אַריין אין אַ ברייטן הויף, אינעווייניק איז געווען טונקל, טונקל און פייכט. איבער אויסגעקרימטע טרעפּ האָבן זיי זיך אַרויפגעדראַפּעט אויפן דריטן שטאָק, זענען אַרויף אויף אַ שמאָלן, לאַנגן גאַניק מיט פאַרזשאַווערטע, אייזערנע פאָרענטשעס, פון וועלכן פאַרגלאָזטע דרויסן־טירן האָבן געפירט צו די וווינונגען. יעדע „דירה“ — אַ צימער און קיך... סאַנורעס, קאַנורעס — קליאַטקעס אין אַ געמויערטער שטייג.

אין דער דירה גומער צוועלף, א טריט פון געמיינזאַמען אַפּטריט, אויף דעם גלימשיקן גאַניק, האָבן זיי באַלד געפונען וועמען זיי האָבן געזוכט. דאָ־אָ וווינט ער, דער פישל מאַליץ, דער ברודער פון דער געבוטיהער חברטע.

אין דער האַלב־פינסטערער קיך, — וואָס האָט אויך געדינט פאַר אַ „וואַר־שטאַט" — ביי אַ טיש, פאַרוואָרפן מיט אָנגעשניטענע שטיקער קאַרטאָן, ביבולע פּאַפּיר, טיקטע און טעפּ מיט קלייסטער, איז געזעסן אַ הויכער, דאַרער ייד, און געקלעפּט שאַכטלען און פּידעלעך.

— צו וועמען דאַרפן די הערשאַפטן? — האָט ער אַוועקגענומען דעם קאָפּ פון דער מלאכה, עטוואָס אונטערגעהויבן דאָס שאַרפע, שוואַרצע בערדל און דער שפּיציקער סנאָפּ אין גאַרגל איז ביי אים געגאַנגען אַראָפּ און אַרויף, — איך בין פישל מאַליץ... און די הערשאַפטן?

דערהערט וועגן די „הערשאַפטן" זענען און פון וועמען זיי האָבן געבראַכט אַ גרוס, איז ער, פאַר איבעראַשונג, געבליבן ווי צוגעשמידט צום בענקל און קוים געקאָנט כאַפּן דעם אָטעם. ער האָט געפרייכט אַסטמאַטיש און זיינע אויגן זענען געוואָרן פייכט.

— אַ גרוס... פון מיין שוועסטער צירלען... פון ארץ־ישראל... פון.... — האָט ער זיך שיר געוואָרגן מיט די ווערטער, — ברוכים הבאים... שלום עליכם, יידן... ווילקאָמען... יישר כחכם... דער איבערשטער זאָל אייך אַזוי מחיה־זיין ווי איר האָט מיך איצטער מחיה געווען...

ערשט איצט האָט ער זיך אונטערגעהויבן פון בענקל און אַרונטערגעלאָזט די פאַרקאַטשעטע אַרבל פון זיין צעפליקט העמד. ער האָט אויסגעגלעט ס׳קאָפּל אויפן קאָפּ, אָפּגעווישט די הענט אין אַ שטיקל גראָבער לייוונט און געגעבן שלום די געסט:

— אַזוי, אַזוי, ווייזט אויס, אַז אַ מענטש איז פאַרט נישט עלנט אויף דער וועלט זאָ, זאָ הייסט, אַז צירל געדענקט מיך; און מענטשן געפינען מיך... הערסט, הערסט, פּיניעלע? זיי ברענגען אַ גרוס פון דער מומע פון ארץ־ישראל!..

ער האָט זיך אַ דריי געטאָן צום אייזערנעם בעטל, אויף וועלכן ס׳איז געזעסן אַן אַכט־ניין יעריק יינגל, אַן איינגעוויקלטער אין אַ וואַטאָווען שפּענצער, דער האַלז פאַרבונדן מיט פּאַטשיילעס און געגלאָצט פאַר זיך מיט אַ פּאָר פאַרטאַיעטע אויגן — געגלאָצט צו דער קעגנאיבערדיקער וואַנט, ביי וועלכער עס זענען געשטאַנען סטערטעס מיט שאַכטלען, קאַרטאָנען, קעסטלעך און כלערליי פּודלעס, ביז אַרויף צום פאַרויכערטן סופיט.

— ער איז נעבעך נישט געזונט, מיין פּיניעלע און מען ווייסט נישט וואָס אים איז... שוין אויסגעווען ביי די גרעסטע פּראָפעסאָרן.. זאָ, זאָ... און אַ שאַד, וואָס מיין פרוי איז נישטאָ, — האָט ער זיך מתנצל געווען, — זי איז אַביסל באַשעפטיקט ביי אַ קימפּעטאָרין... אַז די פּרנסה איז געשלאָגן... אָבער באַלד וועט אַריינקומען מיין טאָכטער... די עלטסטע... מאַשע! מאַשעלע, ווו ביזטו? זיצט, מיינע הערשאַפטן... וואָס זשע מאַכט זי, מיין שוועסטער צירל, און איר מאַן?

אַז דער שאַכטל־מאַכער, וואָס הייסט פישל מאַליץ, האָט אויסגעהערט דעם פאַראָאַבנעם גרוס פון זיין שוועסטער, וועגן איר ווילזיין, טואונגען און וועגן גבעוניה, האָט ער זיך צעשמייכלט, אַ וויש געטאָן די אויגן און צענומען די הענט:

— נו, גאָט זיי דאַנק, טאַקע צופרידן, טאַקע אָנגעלייגט... נו, זאָל כאָטש איר זיין גוט און איך וואָלט כאָטש אַוואַדע וועלן צירלען לאָזן הערן בשורות טובות אויף פון אונז, אָבער... ליידער... ליידער גאָטעס... די ציטן זיינען זייער ביטערע.. אָט, אַ וואַנט מיט אויסגעאַרבעטער וואַרע... שיינע סחורות, נאָר קיין אָפּנעמער און קיין בעלן איז נישטאָ כ׳בין אַליין דער פאַבריקאַנט, דער מייסטער, אַליין דער געזעל, אַליין דער טרעגער, און גאַרנישט... אַי, וואָס זיצ איך און קלעפּ, נאָך און נאָך קעסטעלעך? איז דער ענטפער: געבליבן אַביסל מאַטעריאַל, בייסן די פינגער, קלעפּט מען... אַנישט וואָלט מען דאָך פון זינען אַרונטער...

אַ ייד דאַרף הײנטיקע צײטן זיך „זאַבאַוויען“‘, פאַרשפּילן און פאַרטומלען סײ די הענט, סײ דעם מוח... וואָרום דער מוח אַרבעט און פאַרשלעפּט צו אַלדי גוטע יאָר.. אָ, אַנטשולדיקן זי, מײנע הערשאַפטן... ווו איז טאַקע מאַשע? מאַשע! מאַשעלע!

דורך דער גלעזערנער טיר, אויפן גאַניק, האָט זיך געזען אַ שאָטן, אַ שמאָלער פרויען־סילועט. די טיר האָט אַ סקריפּ געטאָן אויף די אַנגלען און אויף דער שוועל האָט זיך באַוויזן אַ שלאַנק, יינג מײדל, אַ בלאַסע, אַ פאַרטראַכטע, מיט אַ בוך אין האַנט. דערזען פלוצים פרעמדע מענטשן אין קיך, האָט זי זיך געוואָלט צוריקציען, אָבער שוין מער נישט געקאָנט. איז זי געבליבן שטיין אַביסל אָנגעדרודלט, אָנגעבלאָזן; זי האָט בלויז געשאַרט מיט די פיס אויף צוריקצוועגס און געוואָלט באַהאַלטן די פאַרלאַטעטע שיך. רויטלעכע פליאַמעס האָבן אויפגעבליט אויף אירע באַקן; זי האָט געפינטלט מיט די גרויסע קאַרע אויגן און די צוויי צעפּ, פאַרוואָרפענע איבער די אַקסלען, האָבן זיך אַ טריפּע געטאָן ווי טונקעלע שלאַנגען איבערן אָפּגעבליאַקעוועטן, העלן סיצענעם קלייד.

— מאַשע, באַקען זיך מיט די הערשאַפטן פון פאַלעסטינע... — האָט דער פאָטער צו איר געשמײכלט, — האָסט אַ גרוס פון דער טאַנטע צירל...

דאָס מײדל האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און אויף איר קליינעם, פאַרשלאָסענעם מויל, האָט אַ שמײכל זיך אויסגעקאַרבט.

— מאַשעלע, טאָכטער, אײדער וואָס ווען, נעם און כאַפּ אַרויף אַביסל כיבוד. אַ סיפאָן סאָדע־וואַסער מיט בישקאָפּטלעך... נאַ...

ער האָט אַרומגעקוואַצט אין וועסטל־קעשענע, אַרויסגעצויגן אַ מטבע און זי געהאַלטן צווישן די פינגער, ווי אַ שמעק־טאַבאַק...

דוד ראַפּאָפּאָרט, איש גבעוניה, איז געווען אין אַ פאַרלעגנהייט. זאָל ער זיך אָפּזאָגן פון כיבוד און מבייש זיין אַ ייד, אַן אָרעמאַן? אַן איינפאַל האָט אים אַ פּראַל געטאָן אין קאָפּ:

— אַנטשולדיקט, איך האָב דאָך שיעור נישט פאַרגעסן. איך האָב אַ מתנה פאַר דער יינגער פריילין! — האָט ער אויסגערופן — די טאַנטע האָט מיטגעשיקט.

ער האָט אַרויסגעצויגן דאָס טייסטערל פון דער בוזעם־קעשענע און דערלאַנגט עטלעכע באַנקנאָטן פון „אויסלענדישן“ קאָליר:

— פריילין.. הם... סליחה... אַנטשולדיקט, — האָט ער זיך באַמיט צו דערקלערן, — די טאַנטע צירל ווייסט נישט דער יינגער פריילינס מאָס. האָט זי געבעטן, אַז די פריילין זאָל אָננעמען מזומן און זיך קויפן אַ קלייד און שיך. דאָ זענען דריי פונט שטערלינג און אייך פונט פאַרן ברודערל... ווי הייסט ער? יאָ, פיניעלע, פאַר פיניעלען...

—מאַשע וואָס שטייסטו?, מאַשע, אַזאַ מתנה! — האָט דער שאַכטל־מאַכער, וואָס איז געווען אויסער זיך, געמונטערט די טאָכטער, — מאַשע!

נאָר דאָס מײדל איז געשטאַנען און זיך נישט גערירט. און די באַנקנאָטן זענען ווי פאַרשעמטע, נאַרישע שמאַטעס געפאַלן אויפן טיש.

— מאַשע, דאַנקסט גאָרנישט? — האָט דער שאַכטל־מאַכער זיך געעדגערט — וואָס איז מיט דיר, טאָכטער?

ס'מײדל האָט בלויז געהויבן אירע שמאָלע אַקסלען, געצוקט מיט די ליפּן און נערוועז געצופּט די סטענגעס. דער פאָטער האָט זיך פאַרכליסנעט און געשטיקט זיך מיט די רייד:

— טאָכטער, אָבער... זע דאָך... דו פאַרשטייסט... אַז..

— אַנטשולדיקט, — האָט מאַשע ענדלעך אָפּגעלאָזט די סטענגעס — פּשעפּראַשאַם.. איך פיר זיך אויף ווי אַ נאַרישע זאַך. דאָס איז פון איבעררעשונג, אַנטשולדיקט. איך דאַנק אייך און איך דאַנק דער טאַנטע. אָבער איך פאַרשטיי נישט: די טאַנטע צירל לעבט דאָך אין אַ קבוצה, פונוואַנען זשע האָט זי גענומען געלט מיר צו שיקן?

דוד ראַפּאָפּאָרט איז געבליבן אין אַ פאַרלעגנהייט. ער האָט קיין ענטפער

נישט געהאַט און לוי, דער פּלימעניק, האָט געקוקט אויפֿן פֿעטער אַ פֿאַרחידושטער. טאַקע, פֿון קבוצה, פֿון גבעוניה, קאָן מען שיקן געלט? ער האָט זיך נישט אָנגעשטויסן, אַז פֿעטער דוד האָט אָפּגעטיילט די עטלעכע פֿונט פֿון דרשה-געשאַנק, וואָס די מאַמע האָט אים געהאַט צוגעשיקט צו זיין חתונה...

— איך בעט אייך, אויב די טאַנטע צירל האָט פֿאַרקויפֿט עפּעס, פֿאַרקויפֿט אַ ווערט־זאַך, כּדי מיר צו שיקן געלט, — האָט מאַשע ווייטער גערעדט — דאַן נעמט עס צוריק... איך קאָן זיך באַגיין אָן אַ שיין קלייד און אָן נייע שיך... דאָ איז עס איבעריק... דאָ־אָ איז מען אַליין אויך איבעריק. זאָגט עס דער טאַנטע..

דאָס מיידל האָט מער נישט געקאָנט אויסהאַלטן די בליקן פֿון די פֿרעמדע לייט.

זי איז אַריין אין אַ פֿינסטערער נישע און אַרונטערגעלאָזט אַ פֿאָרהאַנג הינטער זיך.

— עס איז איר... נו, נישט גוט... עס איז איר ביטער, — האָט דער פֿאָטער אַ מאַך געטאָן. — זי ווערט שוין באַלד זיבעצן יאָר, און וואָס? וואַלגערט זיך אויף „זשרודלאַנאַ“, און דאָ אין אַ בלאָטע, אַ פֿאַדלע בלאָטע, און ס'ברענט דאָ ס'גהנום. אַ סכּנה פֿאַר אָרעמע, יונגע מיידלעך. נשמה־כאַפּערס דרייען זיך דאָ אַרום; פּרויען־יעגערס, אַנטשולדיקט, מיינע הערן, די גאַס און אַלע געסלעך אַרום זענען פּראַנצעוואַטע און אָנגעשטעקט מיט... מיט, זייט מיר מוחל, גאַסן־פּרויען; מיט איינפּאַכע, פֿאַרפּעסטעטע כאָנטעס. און עס גייען דאָ אַרום קאַדעטן, מאַ־ציאַרניקעס, כ'בעט אייך איבער, און האַלטן אַן אויג אויף יעדן קינד, אויף יעדן מיידל, וואָס וואַקסט אונטער פֿאַר אַ פּאָר זאָקן באַקומען זיי אַ נפֿש... איך היט און היט. אָבער די פּאַצעטן, די דזשאָהובניקעס, וואַרפֿן שוין גזלנישע אויגן... כ'בעט אייך... מיר ווי מיר, אָבער מיין טעכטערל... זי איז אַ געראָטענע, אַ פֿיינע, דיינעט ביכער, מאָלט, זינגט.. איר וואָלט באַדאַרפֿט זען ווי זי מאָלט! זאָל צירל זי אַרויסנעמען פֿונדאַנען וואָס גיכער!

דער שאַכטל־מאַכער איז פֿאַרגאַנגען אין אַ געוויין.

ווען דוד און לוי זענען אַרויס פֿון פֿישל מאַלצעס דירה, האָט יעדער פֿון זיי געפֿילט ביי זיך, אַז ער וועט זיך נאָך אומקערן אַהער. ביידע האָבן געוווּסט, און ביידע האָבן געשוויגן, ווי זיי וואָלטן באַהאַלטן אַ סוד, וואָס ציט...

קאַפּיטל 30

אַ ריח פון גן־עדן...

שבת אינדערפרי, פרשה פּנחס, האָט כמעט גאַנץ יאַנעווקע געקוקט, ווי צוויי משפּחות מיט זייערע אָנגעלייגטע געסט גייען דאַווענען: פון מיטן רינג־פּלאַץ האָבן ר׳ מרדכי לייב ראַפּאָפּאָרט, „דער פּריץ“, זיין רבנישער איידעם, ר׳ שמריה, דער זון שלום יוסף, דער ארץ־ישׂראלדיקער זון דוד און דאָס אייניקל לוי, זיך געלאָזט איבערן ברייטן, שטיינערנעם טראָטואַר צו דער טשאַרטקאָווער קלויז. געוויינלעך זענען די בני ראַפּאָפּאָרט, אין דער צייט, שוין אין דעם ווילבעווער גוט, וווּ זיי פאַרברענגען דעם זומער ביז איבערן שניט. אָבער לכבוד דודן זענען זיי אַריינגעקומען אין שטאָט אַריין מחמת זיי האָבן צוגעגרייט אַ גרויסן „קידוש“ אין יאַנעווקער הויז.

דאָס גיין דאַווענען איז געווען אַ פּראָצעסיע. אין דער שבתדיקער, אויסגעשייערטער, פרידלעכער פרימאָרגן־זון האָבן געגלאַנצט זיידענע קאַפּאָטעס, ראַדזשיווולקעס, מאַרדערנע שטריימלעך און עס האָבן לייכט אונטערגעסקריפּעט, מיט אַ שטילן געזאַנג, איידעלע הירש־לעדערנע שיך. אַ חוץ די נאָנטע בני־בית, זענען אויך מיטגעגאַנגען קרובים, שכנים און גוטע פריינט. אליקום, דער אַלטער נאמן, וואָס איז אויך אַריינגעקומען פון דאָרף, איז געגאַנגען פאָרויס, ווי ער וואָלט געמאַכט אַ וואַרע, טרייסלענדיק מיט דער צעפּעכערטער, לאַנגער באָרד.

אַלע אויגן זענען געווען געווענדעט צו דעם גאַסט פון ארץ־ישׂראל, צו דודן. ער איז געגאַנגען צווישן פאָטער און דעם שוואָגער, ר׳ שמריהן. צווישן די צוויי שטריימלעך און זיידענע ראַדזיווולקעס, האָט ערציצט אויסגעזען היבש „וואָכעדיק“ כאָטש ער האָט געטראָגן אַ דריי פערטלדיקן שלום־ראָק, מיט זיידענע לאַצן און אַ שוואַרצן קאַפּעליוש. דאָס האָט דער ברודער, שלום יוסף, אים אַזוי אויסגעשלייערט און אויסגעפּוצט.

— הערסטו, דוד, אַ שטיקל בערדל האָסטו דאָך... און טאַקע מער ווי בלויז אַ התימות זקן, קאָן איך דיר זאָגן, אַז דער טאַטע, זאָל לעבן, האָט בפירוש הנאה דערפון. מיט אַ געגאָלטער מאָרדע וואָלסטו אים געווען מבייש געווען און מצער געווען... און אויב אַזוי — האָט דער ברודער זיך געחכמעט — אפשר וואָלכטן טאַקע אָנגעטאָן אַ קאַפּאָטקעלע מיט אַ שטריימל? מה כל רעש?

— ווילסט איך זאָל זיך פאַרשטעלן? ווערן אַ פּורים־שפּילער? — האָט דוד געלאַכט — עס איז די והותר, אַז אַזאַ פויער, אַ זשלאָב ווי איך, וועל אָנטאָן אַ סורטוק מיט אַ באַגאַלאַטש... כ׳על מסתמא אויסזען ווי פּעטרוצקי, דער פּוילישער וואָזשני אין אַ חגא. געדענקסט, ווי פּעטרוצקי פלעגט טענהן ביי געצלען אין שענק? קוזשדין טשלאָוויעק, יעדער מענטש, דאַרף האָבן סוואָיע ריגוליאַנע, זיין רעליגיע... טשי טורעק, צי אַ טערק; טשי מאָסקאַל, צי אַ רוס; טשי ציגאַן, צי אַ ציגיינער; טשי זשיד, צי אַ ייד...

דוד האָט אַ סך געשפּאַסט, געלאַכט, און ס׳איז כמעט גאָרנישט געווען צו דערקענען דעם ערנסטן „שותק“, דעם איינגעהאַלטענעם פויער פון גבעוניה, וואָס האָט צעאַקערט אַ שטיק מדבר און זיך אויסגעברענט. אין אַלטן, היימישן ווינקל איז אין אים צוריק אָנגעקוואָלן די אַמאָליקע גרינגע, פאַרשייטע שטיפעריש־קייט.

אין דער פּראָצעסיע צו דער טשאָרטקאָווער קלויז, צווישן די שטריימלעך און זשופּיצעס, איז ער אָבער געגאַנגען סטאַטעטשנע און מיט געמאָסטענע טריט.

אויף דער אַנדערער זייט מאַרק, נאָענט צו דער גאַרבעריי און צו די אַלטע טאָפּאָליעס, איז אַ צווייטע משפּחה געגאַנגען דאַווענען: הענעך שוסטער מיט די צוויי איידעמס, מוניע דער זייגערמאַכער און יאיר דער שניידער, האָבן געפירט זייער אַמעריקאַנער גאַסט טשאַרלי=כאַצקלען צום מנין פון די „יד חרוצים“ אין „דעמבענעם“ בית מדרשל. דאָ האָבן שוין מאַרשירט בלויז סורטוקלעך, קורצע לוסטרינענע זשאַקעטלעך, ווייכע קאַפּעליושן, שטייפע קעסעלעך און געלע שיך.

דער גאַסט אַליין — מר. טשאַרלי ווינאָקור, אַ גלאַט=געגאָלטער, אַן אויסגעפּאָמאַדירטער, אַ פרישער, ווי ערשט פון דער קאָפּיטע אַראָפּ, אין אַ ליכטיקן אַנצוג מיט דינע שפּילקע=שטרייפלעך, אין אַ גרויען הוט מיט אַ בלויען פעדערל אין דינעם באַנטיקל — ער איז געגאַנגען מיטן פאָטער פאָרויס. ר'האָט גערעדט אויפן קול, מיט אַ סך זיכערקייט, מיט אַפּעטיט, און אַלעמאָל ארויסגעלאָזט אַ „דהאַצאָל“ און אַן „אָלרייט“, וואָס האָבן אָפּגעהילכט איבער דער לענג און ברייט פון גאַס. ר'האָט גערעדט מיט די הענט, עפּעס אָנגעוויזן אויף די דעכער, אויף די קוימענס און אויף בערגלעך מיסט. ר'האָט זיך אַביסל געבייזערט, געקאָכט און, צו ליב דער קאָכעניש, ארויסגעצויגן פון ברוסט=טאַש אַ דיקן ציגאַר און געכאַפּט ביסן דעם פּסום מיט די ציין.

— ניטע, כאַצקל! שבת! באַהאַלט! — האָט הענעך שוסטער זיך דערכאַפּט, אים אַ קלאַפּ געטאָן אין האַנט און זיך אומגעקוקט, צי עמיצער האָט ניט דערזען — כאַצקל, האָסט פאַרגעסן ווו דו ביסט און ווו דו האַלטסט.... מער דאַרף ער ניש', נאָר יאַנעווקע זאָל זען אַזא מעשה... שטעל'ן פּיס...

סיי אין דער טשאָרטקאָווער קלויז, סיי ביי די „יד חרוצים“,, האָט מען פאַר די אורחים געמאַכט אַ וואָרע, מען האָט זיי געשטרעקט ברייטע שלום עליכם'ס, און געגעבן עליות — אויפגערופן צום מפטיר, ווי דער שטייגער איז. ניִשט מער, סיי אין דער קלויז, סיי אין די „דעמבענעם“ בית מדרשל, איז ביי די עליות געוואָרן אַ פרייליכער קאָך. ווען דוד ראַפּאַפּאָרט, איש גבעוניה, האָט אָנגעהויבן זאָגן די הפטרה — „ויד הד' היתה אל אליהו וישנס מתניו“, און האַנט פון גאָט איז געווען אויף אליהו'ן און ער האָט אָנגעגאָרט זיינע לענדן און איז געלאָפן פאָרויס פאַר אהאב'ן — האָט ער זיך פאַרגעסן און, פון רגילות, אַריבער אויף דער ספרדישער הברה, גאָר אַ נייעס אין די ווענט און, אונטערן באַלקן פון דער טשאָרטקאָווער קלויז. ר' אברהם=ברוך סגי=נהור האָט אַ קלאַפּ געטאָן אין שטענדער און ר' לאָוויש מוהל האָט ארויסגעלאָזט אַ פּיפּכנדיקן „פּיאי. נו=אָ“. די יונגעלייטלעך, ווידער, ציוניסטן, „משכילים“, „מידערנע“, האָבן דערפון שטאַרק הנאה געהאַט, און זיך פאַסמאַקעוועט מיט דער עברי, מיטן מלעיל און מיטן מלרע. ז'האָבן פאַרטראָנקן די „פּראָטעסטן“ מיט פרייליכע אויסרופעכצער: זאָג, דוד, זאָג, זאָג!“

ביי די „יד חרוצים“ איז צוגעגאַנגען אַביסל אַנדערש: פאַר הענעך דעם שוסטער האָט מען צוגעגרייט „שלישי“, מ'האָט פאַר אים געלייענט וויאַזוי מען זאָל איינטיילן ס'צוגעזאָגטע לאַנד צווישן די שבטים און משפּחות — „לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו“, דעם מערערן זאָלסטו געבן מער נחלה און דעם ווינציקערן — ווינציקער. פאַר די איידעמס האָט מען געלייענט די טענות פון די בנות=צלפחד און וויאַזוי צו ברענגען אַ בראַנדאָפּפער, אַ שעפּס אינדערפרי און אַ שעפּס פאַרנאַכט. און אַלץ איז צוגעגאַנגען גלאַט. נאָר ווען ס'איז געקומען צו מפטיר, האָט דער 'מעריקאַנער, טשאַרלי=כאַצקל זיך פאַרפּלאָנטערט מיט די ברכות און פייכטע אַרבעס האָבן אויפגעגלאַנצט אויף זיין גאָמבע און נאָז. זיידע=נח, דער געדונגענער פּימפּסענער בעל=תפילה, וואָס איז געשטאַנען לעבן בעל=קורא, האָט זיך באַלד אַריינגעמישט און אַליין אָנגעהויבן

זאָגן און יאָגן די הפטרה מיט ברען. ביי אים איז שוין אליהו הנביא נישט געלאָפּן — נאָר געפלויגן גאַלאָפּ...

בכלל איז דער שבת געווען א פּרייליכער: פון אינדערפרי אָן האָט מען געהאַלטן אין איין טראָגן „מיטן גאסט": סיי צו ר' מרדכי לייבן, סיי צו הענעך ווינאָקור, האָבן שכנים און גוטע פריינט געשיקט קוגלען און משקה, אויבס און איינגעמאַכטס, צימעס און געבעקס.

נאָכן דאַווענען האָבן יידן זיך געצויגן אויף קידוש איןביידע הייזער: יעדער האָט זיך געהאַט זיין עולם, לרוב. נאָר די שמשים און די בעלפערס, די וואסער-פירערס און די הקדש-לייט האָבן זיך קוים געקאָנט צערייסן; זיי זענען געגאַנגען אהין און אהער און זענען קוים אויסגעקומען מיט דער צייט...

דער עיקר איז ערשט געווען דער שבת פאַרנאַכט. ביי ר' מרדכי לייבן אין דער גרויסער עס-שטוב האָבן טשאָרטקאָווער חסידים געפּראַוועט אַ ברייטן שלוש-סעודות, און דווקא אַ זומערדיקן, מילכיקן, מיט גרויסע טעפּ סמעטענע, און קעזן און שאר ירקות פון ווילכעווער גוט. צווישן די שטריימלעך זענען אויך געזעסן צילינדערס, די „דייטשן" פון שטאָט: הער סימאָן זילבער, דער ראש הקהל, דאָקטאָר ראָזענקראַנץ; יאָנאַס צימרינג, דער אָקסן-עקספּאָרטער; מארקוס טהאַלער, דער פּעכטער, און אדוואָקאַט הירשנבערג.

אויבן-אָן, לעבן ר' מרדכי לייבן, איז געזעסן דער מעזיניק דוד, דער אורח פון ארץ-ישראל. און לעבן דודן — ר' גאָדל טרעגער, דער מקובל, דער „לאמעד-וואָווניק" פון יאַנעווקע. ס'ערשטע מאָל אז דער „טרעגער", וואָס האַלט זיך כסדר אין באַהעלטעניש, האָט אָפּגענויגט פון זיין דרך און זיך געזעצט אויבן-אָן, און נישט ביים עק-טיש, ווי זיין שטייגער איז. מ'האָט דערין געזען עפּעס א סימן, א ווונק...

ביי דער סעודה האָט מען געזאָגט תורה, גערעדט וועגן דער מצווה פון ישוב הארץ, און א נאָגנדיקע בענקשאַפט האָט אלעמען ארומגעכאַפּט. ר' מרדכי לייב דער „פּריץ" איז געזעסן א פארטראכטער און, אזוי פארטראַכטערהייט א ריר געטאָן דודן ביים ארבל: „נו? נו!". דערויף האָט דוד זיך דערמאָנט און אָנגעהויבן שטילערהייט:

— „וישבתם לבטח בארצכם" שטייט אין דער תורה... דארויף זאָגט דער מדרש „בארצכם אתם יושבים לבטח, ואי אתם יושבים לבטח בחוץ לארץ", נאָר אין אייער אייגענעם לאַנד זיצט איר פארזיכערט און רואיק, אָבער נישט אין דער פרעמד... און ר' אליעזר האָט געזאָגט, אז ווער עס וווינט אין ארץ ישראל, דער זיצט ריין פון זינד, ווי אין פּסוק שטייט: „העם היושב בה נשוא עוון", דעם פאָלק, וואָס זיצט דערין, איז פארגעבן די זינד... און אין נאָמען פון ר' יוחנן ווערט געזאָגט „כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל, מובטח לו שהוא בן עולם הבא" ווער עס גייט בלויז פיר איילן אין ארץ ישראל, דער איז זיכער מיט עולם הבא...

דוד האָט געשפּונען א מאמר צו א מאמר און ר' גאָדל „טרעגער" האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ, צענומען זיינע שווערע הענט, ווי ער וואָלט וועלן ארומגענעמען מיט זיי די וועלט, אויפהויבן און טראָגן אויף זיינע ברייטע אקסלען, ווי די שווערע משא'ס, וואָס ער טראָגט אלע טעג פון א גאנצער וואָך... ער, דער מקובל האָט זיך איצטער צעזונגען, און אלע זענען געווען פאר'חידוש'ט צו הערן זיין קול, זיס און ווייך און לאַשטשענדיק, ר'האָט געזונגען די „בני היכלא," געזונגען אתקינו סעודתא, און ביי „חקל תפוחין קדישין", וואָס דאָס מיינט „דאָס פעלד פון די הייליקע עפּל", האָט ער איבערגעריסן און אָנגעהויבן זאָגן מיט טיפער דביקות, מיט פארמאַכטע אויגן און א פארוואָרפענעם קאָפּ: — און הקל תפוחין קדישין, ס'פעלד פון די הייליקע עפּל, איז דאָך אי דלעילאָ, אי דלתתא, סיי אויבן און סיי אונטן... און ווו און פאר וועמען זענען די דאָזיקע פעלדער אָנגעגרייט? פאַר די וואָס זענען זוכה זיי צו צעגראָבן און צו באַגיסן מיט וואַסער און זיי צו היטן... און ווו זענען זיי? אין דעם צוגעזאָגטן לאַנד!... אי, אי... אוי!
— האָט ער זיך צעלאָזט — און ווען ס'קומט צו פון דאָרטן אַן אושפּיז, אַ

גרויסער אָנגעלייגטער אורח, ברענגט ער מיט דעם ריח מיט זיך... ווי יענער אורח, וואָס האָט געבראַכט דעם ריח פון גן־עדן, אַזוי ווי ס'ווערט געברענגט... און ווען מ'דערפילט דעם ריח, דאַרף מען דאָך אַ ברכה מאַכן, עלעהיי אויף טייערע בשמים, עלעהיי...

אויך ביי הענעך שוסטער אין הויז איז דעמאָלט געווען אַן עולם און מען האָט גענומען אַ וואָרט אין מויל אַריין: ס'זענען זיך צונויפגעקומען כאַצקלס אַמאָליקע גוטע ברידער, שמאילע גלעזער, מוציע קאָוואַל, די קלעזמאָרים, סענדער סטאָליאַר, הענעך שוהמעדרס געזעלן און סתם יונגעלייט און מיידלעך, וואָס האָבן אָנגעפילט די שטוב. מ'האָט געגעסן אויבס, געקנאַקט דיניע־קערלעך, ניס און געקייעט טשאָקאָלאַד. דערנאָך האָט כאַצקל־טשאַרלי געהייסן אַריינקאַטשען צוויי פעסעלעך ביר, און זיין אַמאָליקער חבר קיווע גולאַש, דער יאַנעוועקער הויפט־קעלנער, האָט זיך דערביי מתעסק געווען. ס'איז געווען חי־געלעבט. מ'האָט געזונגען לידלעך און געמישט איינס אין אַנדערן: האָט עמיצער אָנגעהויבן וועגן די צוויי טייבעלעך, וואָס זענען געפלויגן און „זיך מיט די פיסקעלעך געקושט", איז אַ צווייטער אַריין אין דער „טייערער מלכה געזונט זאָלסטו זיין", און אין אַ ווינקל האָט אַ נאָגנדיק קול גענומען ציען, אַז „פאַפיר איז דאָך וויים און טינט איז דאָך שוואַרץ". ביז מ'איז אַרויף אויף „זונטיק בולבעס, מאָנטיק בולבעס" און „האָפּטשיקטשאַק".

צווישן די לידלעך און דעם צווייטן פעסעלע ביר האָט מען דערציילט מעשיות, וויצן, געלאַכט און שיער איינגעלייגט די ווענט. כאַצקל־טשאַרלי האָט דערציילט וווּנדערים וועגן אַמעריקע, פון ניו־יאָרק, און דערביי יעדן איינעם געקלאַפּט אין פלייצע אַריין:

— אָ, באָי, און אַז כ'על זאָגן, וועט מען דען כאַפּן? אָט, אַ שטייגער, דאָס שטיבעלע פון הונדערט און צען שטאָק! די עמפּיר סטייט בילדינג, הייסט עס, מ'גיט דיך אַ צי אַרויף אין אַ שטייג און אָט ביסטו אויבן און דו טאַפּסט אָן די כמאַרעס מיט די הענט... שפּילסט זיך מיט אַמעריקע? און אַ שטייגער די בריק, וואָס ציט זיך אויף מיילן און אויף מיילן און הענגט אויף גאָרנישט?! אָן נאַמהינ', הערסט? אָ, באָי... און אַ טולער קאָן מען אויך מאַכן... מען ווערט נישט פאַרפאַלן. הלוואי קאָן איך אַריבערפעקלען אַלע יידן אַהין, דהאַטס עי קאָנטרי פאָר יו!... אָ, באָי, און פאַר קיין בייזן גוי האָבן מיר אויך קיין מורא נישט! מען טוט אוים דאָס רעקל, מען פאַרפאָרט דעם אַנטיסעמיט אין פּיסק אַריין און דהאַטס אָל! אַ בלעק אַי מאַך איך אים! דהאַטס עי קאָנטרי פאָר יו, אָ, באָי!

מ'האָט געכאַפּט און נישט געכאַפּט וואָס ער רעדט, נאָר געפילט האָט מען, אַז ער מיינט גוט. און ווייל ער מיינט גוט, און אַז ערגעץ אויף דער וועלט איז יידן זיבער וויל, האָט מען ווידער געמאַכט אַ לחיים און געהויבן אַ כּוס, מ'האָט צערוקט די טישן און זיך אַוועקגעלאָזט אַ טאַנץ.

ביילע, די קרומע שטריק־דרייעריןָ, האָט געשפּילט אויף אַ קעמל מיט אַ שטיקל ביבולע־פּאַפּיר, עמעצער האָט צוגעקלאַפּט אויף אַ בעקעלע, אויף טעצ־לעך און מ'האָט געפּאַטשט אין די הענט. מ'האָט געטאַנצט אַ טראַמבאָליאַן־פּאָלקע, אַ קאָקעטקע, אַ ווענגערקע און אַ קאַדריל.

און ווייט אַרויס, אין דער טונקעלער גאַס, ווו דער פאַרנאַכט האָט אַראָפּ־געניִדערט און דער שבת־קודש האָט זיך געקליבן אַוועקצוגיין, האָט זיך געטראָגן אַ געזאַנג:

בייַ דער מומע פּעסל, פון הינטערגעסל,
וואָס זי הינקט און זי ווינקט מיטן לינקן גרויסן אויג —
שפּילט הערש־מיילעך, הויך און פריילעך,
און גדליה לישעט אויף דער פּויק..."

און צוזאַמען מיטן געזאַנג און דעם קלאַפּעריי האָט זיך געהערט דאָס „אַראַנזשירן“ פון קאַדריל:

— אַלעי, פּאַסעי... געגאַנגען... שאַנזש־דע־פּלאַס, שטעל אַ פּוס... אַלעי, פּאַסעי...

ווען שטערן האָבן זיך באַוויזן און מ׳האָט אָנגעצונדן ליכט, האָט מעכציע, דער שאַלאַטן־שמש, געבראַכט די כלים פּאַר די קלעזמער און מען האָט אויסגע־שפּילט „לכבוד דעם גביר און גוטן ברודער און דעם גאַלדענעם האַרץ און טייערן יונג כאַצקעלע ווינאַקור פון אַמעריקע, זאָל לעבן, אַ פריילעכן וויוואַט און אַ מאַרש!“.

האַלב יאַנעווקע האָט זיך געריסן צו די פענסטער און פאַרפּלייצט די גאַס. לעבן פּלויט פון גערטנדל, האָט זיך געשאַרט אַ פיגור, ווי אַ לאַנגער, שמאָלער שאָטן, וואָס שטעלט זיך נאָר „סטאַרצאָם“, רוקט זיך, גליטשט זיך און שטייט פּאַ[illegible] אָן אָרט. ס׳איז געווען לוי ברוידעס, דער „פּריגץ“, ר׳ מרדכי לייב ראַפּאַפּאָרטס אייניקל.

אין די עטלעכע טעג, וואָס לוי גע פינט זיך אין שטעטל, האָט ער בלויז איין־און־איינציק מאָל באַוויזן צו זען קלאַראַן און מיט איר צו רעדן אַ וואָרט. די באַ־געגעניש איז געווען אַ רעטעניש: ר׳האָט אויף איר געקוקט, זי געהערט און איר קול האָט אים געקלונגען מאָדנע ווייט און... פרעמד. האָבן די עטלעכע חדשים, וואָס [illegible] פאַרבראַכט אין [illegible]עמבערג, אויסגעפּלאַסטערט אַ מחיצה פון צענד־ליקער מייל? און ווער האָט זיך געשטעלט צווישן אים און איר? אפשר די משו־מדים־טאָכטער, די פאַני זאָפּיאַ? אָדער גאָר דער שאָטן פון לעמבערגער שאַכטל־מאַכערס טאָכטער פון דער „זשרודלאַנא“־גאַס, — דער שאָטן פון דער שווייגענ־דיקע[illegible] [illegible]קענער און פאַרצ[illegible]טער מאַשע מיט די צעריסענע שיך, גליענדיקע אויג[illegible] [illegible]נדיקן מויל? אַ רעטעניש!... וואָרעם, אָט האָט עס אים פּאָרט אַ צי געטאָן צו קלאַראַן, כאָטש ער ווייסט נישט וואָס ס׳דערוואַרט אים דאָרט...

און ס׳איז דאָך געווען, אַז קלאַראַ זאָל אים צושיקן אַ צעטעלע, אַז ער לוי, זאָל זיך אַרויסשאַרן פון שטוב, איבערלאָזן דעם עולם און זיידנס הויז, איבערלאָזן דעם ארץ־ישׂראלדיקן פעטער דודן און פאָלגן דעם רוף. אַ מאָדנע צעטעלע האָט זי צוגעשיקט: „קום אַריבער צו אונז, לוי. ביי אייך פּרעפּלט מען מסתמא, ביז לאַנגווייל ביי אונז איז לעבעדיק.“

אָפּשטעלנדיק זיך ביים הינטערשטן פּלויט פון העגעך שוסטערס דירה און הערנדיק דאָס געזאַנג און דעם טומל פון אינעווייניק, האָט אים געקלעבערט אַ שאלה: מיט וואָס זענען די טועכצער דאָ־אָ, ביי העגעך דעם שוסטער, בעסער ווי דעם זיידנס שלוש־סעודות־טיש און די תורה, וואָס ר׳האָט געהערט, און די טיפע בענקשאַפט און די שטילע חדווה, וואָס האָט אַלעמען אַרומגעכאַפּט? דער שלוש־סעודות דאָרטן און דאָס טענצל דאָ־אָ, פאַרוואָס מען דאָך אין דער זעלבער מינוט און ביידע זענען אָנגעקוואָלן פון דעם זעלבן מקור? סיי די, סיי די אַנדערע רייסן זיך דאָך פון דער שטייג, פון דער צוואַנג פון דעם טיפן קלעם — רייסן זיך אַרויף צו דער פריי, צו מרחב און צו זיך, צום מענטש... „אלו ואלו דברי אלהים חיים הן“ מיינט דאָך, אַז די איינע און די אַנדערע זענען לעבעדיקע יידן און אַ געטלעכער פונק טליעט אין זיי און האַלט זיי אויף...

פונדעסטוועגן איז ער, לוי, געבליבן שטיין ביים פּלויט און נישט אַריינגע־גאַנגען אינעווייניק. די אומגעזעענע מחיצה צווישן אים און קלאַראַן האָט דער־ווייל נישט דערלאָזט. אים האָט זיך געדאַכט, אַז צוערשט דאַרף ער זי טרעפן ערגעץ אין דרויסן אויג אויף אויג, און זיך פאַר איר מתוודה זיין: צוערשט דאַרף ער, און מוז, דערציילן אַלץ, וואָס איז מיט אים געשען אין לעמבערג און הערן וואָס זי האָט צו זאָגן דערויף... און אַז ער וועט אויפשליסן זיין מויל און רעדן — רעדן אומיסטן און מיט כוונה — וועט זי פאַרשטיין און מודה זיין, אַז די שולד איז דווקא אירע, און אַז זי האָט דערפירט דערצו? וועט זי צוגעבן, אַז זי אַליין

איז געווען די סיבה פֿון אַלע זײַנע נסיונות און ווען זי בעטן פֿאַרגעבונג, וועט זי אויפֿגעבן איר עקשנות און זאָגן: „איצטער, לוי, גיי איך מיט דיר, און נאָך דיר, און איצטער הייבן מיר אָן דעם וועג?...“

אינעווייניק האָבן די קלעזמאָרים געשפּילט העכער און העכער און ער האָט אַרויסגעהילכט אין גאַס אַרויס:

— אַלעי. פּאַסעי... גענאַנגען... שאַנזש־דערפּלאַס, שטעל אַ פֿוס... אַלעי, פּאַסעי...

קאַפּיטל 31

צווײ בשורות...

עטלעכע טעג איז אין יאַנעוועקער גרויסן קהלס הויז געשטאַנען אַ רעש און אַ יאַריד. פֿון אַלע גאַסן און געסלעך, אַפֿילו פֿון אַרומיקע דערפֿלעך, האָבן ייִדן און ייִדענעס און קינדער זיך כּסדר געצויגן אַהין אין גרויסער געשפּאַנטקייט און נײַגיריקייט. מ׳איז אַרײַן און אַרויס אין ברייטן טויער, געשטאַנען אין רעדלעך פֿאַרן פּלויט, זיך געקאָכט, געטענהט אויפֿן קול, און אויך אין דער שטיל מיט אַ אָנצו־הערעניש און אַ ווונק.

— נו, געפּועלט?

— ס׳הערט זיך? באַקומען אַ ביסל „גרינע לאָקשן"?

— אַז קרובים שיקן, האָט מען.. און אַז מען בעט טובות און לאַסקעס, פּאָקט מען!... מען פּאַקט און מען זאָכט... אַז אָך און ווײ...

— אַמעריקאַנער נותנן דאָך אָבער פּאָרט! וואָס־וואָס? נישט גענוג? וואָס דאַרף מען זיך קריוודען, וואָס צעריסענע קישקעס. אַ קבצן איז אַ לעכערדיקער זאַק... שמאַפּ און קראַפּ, און עס רינט ווי פֿון אַ טאָפּ.

— ס׳מזל אויף די שונאים... אויף די שונאי ישׂראל און שונאי ציון געזאָגט געוואָרן, גיך און באַלד, טאַטע געטרייער!

— און כאַצקעלע, האַ? „מיסטער" רופֿט ער זיך. זיך דערהאָביעט. פֿון לייט הערן דראַבעס, און פֿון דראַבעס ווערן לייט! שפּילסט זיך מיט דעם אַמעריקע?!

„אַמעריקין" — דאָס איז מר. כאַצקעל־טשאַרלי ווינאָקור פֿון ניו־יאָרק, הענעך דעם שוסטערס זון, וואָס זיצט איצט אין דער גרויסער קאַנצעלאַריע פֿון קהל און טיילט: דעם אַ ביסל מזומן פֿון אַ קרוב אויף יענער זייט ים, יענעם אַ מתנה און אַ בריוו, און אַ דריטן עטלעכע טאָלער שמיצע, וואָס די לאַנדסלייט האָבן מיט אים מיטגעשיקט.

נישט נאָר אָפּגענע קבצנים קומען אַהער — נאָר אויך באַהאַלטענע אָרימעלייט, יורדים, וואָס כאַפּן זיך אַרײַן צווישן טאָג און נאַכט און רעדן מער מיט תּנועות און מיט אַ ווונק, איידער מיט רייד און מיטן פֿולן מויל...

לעבן אַמעריקאַנער ביים גרויסן טיש זענען געזעסן ר׳ יעקב הלל דיין (דער רב ר׳ אַנטיטעלע איז געווען אין אַ וואַרעם־באָד), דער ראָש־הקהל, הער אביגדור ציפּערשטיין, אַ פּאַסאַזשיר־עקספּאָרטער, אַ משׂכּיל מיט גאָלדענע ברילן, מיט אַ רונדיקן בײַכל און אַ קיילעכדיקער, בלאָנדער, צוגעשטוצטער באָרד; און נאָך עטלעכע ראַטמענער, וואָס האָבן זיך כּסדר געביטן און געהאַלטן אין אויג.

כּלל נישט אָפּגעטראָטן פֿון כאַצקלען איז זײַן אַמאָליקער חבר קיווע גולאַש, דער אויבער־קעלנער פֿון יאַנעוועקער האָטעל „פּאָלאָניאַ" — ר׳איז געשטאַנען ווי אַ לייב־וואַך, קעגן אַן עין־הרע, אין ווי אַ זאַך מאַכט זיך, טאָמער דאַרף מען עפּענען אַ מויל, הייבן אַ יד, אָדער גאָר טאַקע געבן קלעפּ...

די פּרנסים און די חשובֿע לייט האָבן מיט כאַצקעל־טשאַרלין געהאַט אַ לאַנגן שמועס באַלד ווי ר׳איז אָנגעקומען, און האָט זיי איבערגעגעבן אַ ביסל געלט פֿאַר קהלשע הצטרכותן. איצט איז ער געזעסן צווישן זיי אַן אויפֿגעראַמטער, אַן אויפֿגעלייגטער און געהאַלטן שטאַט. און קיווע גולאַש, מיטן וואַסער־קאָפּ און די קעלבערנע אייגן, — ער האַלט וואַך...

וואָרעם יאַנעוווקע איז מ׳טאַמאָל צעטיילט געוואָרן אין צוויי לאַגערן: אין „אַמעריקאַנטשיקעס" און „פּאַלעסטינטשיקעס". מיטל־יעריקע לייט, דער עיקר דער דלות, פאַרצערטע מענער, פאַרדאַגהטע ווייבער און דערשלאָגענע כּלות — זיי האָבן געהאַלטן פון כאַצקל־טשאַרלין שטאַל און אייזן, און האָבן אים געבענטשט און באַזאָגט: אַז לעבן דער „אַמעריקע" קאָן מען זיך „פּאָזשיווייען" — מ׳זעט זיך מיט אַ לעבעדיקן גראָשן באַלד אויף דער האַנט. הלוואי קאָן ער, דער כאַצקעלע, אויסטיילן אַביסל „פּידייוווטס" מיט שיפסקאַרטן און פאַרנעמען אַהין. ווו ס׳איז נאָך אַ שיינע ליכטיקע וועלט. און מון „פּאַלעסטינע" וואָס האָט מען דערווייל, וואָס? וואָס האָט מען פון די שיינע דרשות, מיט וועלכע מרדכי לייבס זון, דער בערדיטשעווער ייִד, איז מכבד יאַנעוווקע? אפילו קיין באָקסער און קיין פייג האָט ער נאָך נישט מיטגעבראַכט... ער פּאַרדרייט נאָר דעם קאָפּ ביי די בחורים און מיידקעך, רעדט זיי אָן איבערצולאָזן די היימען, טאַטע־מאַמע און צו הייבן פיס... און וואָס־וואָס, משיח קומט שוין אפשר אָן? קומען וועט משיח אַוודאי טאָן קומען; אוי, ווי דערלעבט מען שוין די מינוט, און זאָל מען נאָר זוכה זיין דערצו! די צייט איז מסתמא נאָך נישט געקומען אויסגעלייזט צו ווערן פון דעם ביטערן גלות און פון דער גרויסער פּיין. דער אין הימל האָט אַוודאי זיין חשבון; ער וואַרט, און ער וואַרט און ציט; און מיר זענען הפּנים נאָך נישט ווערט... און דעריבער וועט ר׳ מרדכי לייבס מוזיניק משיחן נישט רייסן פאַר די פּאָלעס, ער וועט אים נישט טרייבן מיט קיין געוואַלט, גלייך צו פירן אַלע ייִדן קיין ארץ־ישראל.

אויך דוד ראַפּאָפּאָרט, איש גבעוניה, האָט געהאַט אַ צד: די וווילע־לערנערס, סטודענטן, אַ צאָל גאַזעלן, עטלעכע חסידים, און דער עיקר, אַ מחנה עלטערע הדר־ייִנגלעך, וואָס שפּינען אַן אַלטן טרוים. ביי זיי האָט דוד אָנגעריירט די יונגע הערצער און צעפּאַקערט זייער דמיון; זיי זענען אים נאָכגעגאַנגען פוס־טריט און געשלונגען יעדעס וואָרט, וואָס ר׳האָט אַרויסגעזאָגט. און אין גרויס שפּאַנונג האָט מען זיך געגרייט צו זיין לעקציע, וואָס איז באַשטימט געוואָרן אויף אַ פּראָסטן מיטוואָך אויף דער נאַכט אין דער ייִדישער ביבליאָטעק.

ביז וואָס־ווען האָבן, אָבער, די צוויי לאַגערן — די „אַמעריקאַנטשיקעס" און די „פּאַלעסטינטשיקעס" — זיך דערווייל אַרומגעריסן און שטאַט איז גע־גאַנגען אויף רעדלעך. ס׳איז געווען לעבעדיק אין יאַנעוווקע.

דער חידוש איז נאָר געווען, וואָס די מחלוקה קעגן „אַמעריקע" האָט צו־מייסט געפירט נחמן־לייזער, דער מעקלער; נחמן־לייזער „גילקעלע". ער האָט געפייערט, געגאָסן שוועבל און פעך:

— מילא, דער ׳מעריקאַנסקי בנ׳אָק, ווי דער בנ׳אָק! ער זיצט און טיילט... טיילט, עלעהיי שטיקער לויתן און שור הבר... נו, דאַרויף איז עס דאָך מיסטער כאַצקעלע דראַב! — האָט דער מעקלער געציטערט מיט זיין גילקעלע אויף דער נאָז — אָבער הענעך שוסטער, דער פּאַטעט׳רו, מאי קאָ משמע לן? זיצט ער זיך, דער ר׳ הענעך הסנדלר אין קהל, אויבן־אָן, און זאָגט ווי אין דער מגילה שטייט: ככה יעשה לאיש... עלעהיי דער בנ׳אָק וואָלט געטיילט פון זיין אייגענער קעשע־נע... און ס׳תקיפות און ס׳גדלות, וואָס מורה מורנו ר׳ כאָליעווע ווייזט דערביי אַרויס! מ׳זאָגט מיר, אַז דער הענעכל האָט זיך געקויפט אַ טייער מאַרדער שטריימל און זיך געלאָזט נייען אַ זיידענע קאַפּאָטע. צ׳הערט? כ׳בעט אייך, איר זאָלט מיר געזונד זיין, צו וואָס דאַרף אַ שוסטער אַ שטריימל, צו וואָס? געלט און שטיוול אויפן דראָזשיק זענען אים ווינציק, האַ? איז דער ענטפער: נאָר פאַר גדלות!

נחמן לייזערן האָט אונטערגעהאַלטן דער אַלטער, האָרבאַטער חיים־חנא „רופא" — אַ מומחה אין שטעלן באַנקעס, פּיאַווקעס און איינרייבן די קרייזשעס מיט פּידעלדיק זאַלב. חיים־חנא פּאַפּקעט דאָס קורצע פּייקעלע, וואָס טרייסלט ייִד ביי אים צווישן די ווייסע וואָנצעס און ווייסן, שאַרפן בערדל, און בלאָזט רייך פון ביליקן פּאַטרוכע־טאַבאַק:

— ס׳אַ ביטער חולאַת... גדלות... ס׳א קאַרבונקל מיט היץ... פיש־פיש... כי־כי — האָט ער געדזשאַמדזשעט מיט די הוילע יאַסלעס — און עפּעס בעבען

זיי צו, די היינטיקע מומחים; וועגן אַ „אַלע גלייך“.. דעמאָקראַטיע, רופן זיי עס. לראָך אַ בלאָטעו — שפּרינגט אַרויס אַ טאַטער... ס'אַ ביטער פּעקל, אָבער, עך בין נאָך אַ קייזער־קעניגלעכער. איז געווען אַ קיסר פראַנץ יאָזעף, אַ גוטן זכות זאָל ער טראָגן, איז געווען אַ סדר און ס'איז געגאַנגען גלאַט. עך בין געווען עך, די ביזט געווען דו, און האַבט אַכט! איצט, נישטאָ קיין קיסר, און נישטאָ קאַ טעטע... אַ לאַטע מיט אַ שמאַטע... זע'ץ און קוק'ץ!

לצ'ב האָבן חושד געווען, אַז די צוויי יידן פירן די מחלוקה, מחמת כאַצקל האָט נישט „גע'נתנ'ט“ וויפל זיי האָבן דערוואַרט. דער אַלטער רופא האָט גע־לייקנט שטיין־און־ביין און געקייכט:

— עך, אַ טשיסטע קייזער־קעניגלעכער, וואָס האָט געשטעלט באַנקעס צו גראַף פאָן באַוואָרוו, עך בין געשטאַנען „האַבט אַכט“ פאַר דעם־אָ נימאַנד? עך, ש'מיגלעך! ש'מיגלעך!

און נחמן ליזער, אַ ייד אַן עיקש, אַ „פאַרשייטער קבצן“, און אַן אומרו, האָט געסאָפּעט און געטרייסלט ס'גילקעלע פון דער נאָז:

— ס'איז באָמקעס! רכילות! נחמן ליזער בר' שרגא־פייוויש איז קיינמאָל נישט געווען ביים דעמאָקראַטיקן דראַב! לא יתכן! דאָס לאָזט מען אומיסטן אַרויס בייקעס! און פאַרוואָס וויד'ער פאַר גדלות! די כאַליעווע דאַרף אַ שטרייכל און דאַרף נחמן־ליזערן. מיך, מיך, צום רומעל! שקר וכזב. כ'בין נישט געווען! פאַרדריסן פאַרדריסט מיך אָבער אויף ר' מרדכי לייבן. צו וואָס איז ער גע־גאַנגען צו אים? מה ראה לשטות זו? ר' מרדכי לייב ראַפּאָפּאָרט נעמט און הייבט זיך אויף און א'ז זיך מטריח און גייט, בכבודו ובעצמו, אַליין אַריין אין קהלס שטיבל, גיט אַפּ שלום עליכם כאַצקעלען, דעם זשלאָב, און זאָגט אים נאָך שבחים בפניו. הישמע כזאת? נו, ווויל, וועט מען מיט ענטפערן, אַז ר' מרדכי לייב איז אַ גרויסער לייטישער ייד און האָט עס געטאָן מפני דרכי שלום. פרעג איך, און מקשין העולם, צו וואָס דאַרף ר' מרדכי לייב אַ „שלום“ מיט דער כאַליעווע אין מיט זיין 'מעריקאַנטשיק? און וואָס איז טאַקע געווען דער שפּיץ? ס'מעריקאַנער כאַצקעלע, דער באַלוואַן, האָט אַריינגעלאַכט ר' מרדכי לייבן אין פּנים אַריין מיט חוצפה, מיט עזות און מיט אַ שמעל, און שוין!

די מעשה, אַז האַצקעל־טשאַרלי האָט חוזק געמאַכט פון ר' מרדכי לייבן, איז געווען אַ גוזמא; לצים האָבן דאָס אויסגעטראַכט. פאַרקערט: ווען דער אַמע־ריקאַנער האָט דערזען דעם ווילכעוועדער חסידישן „פּריץ“ אין באַגלייטונג פון זיין אייניקל לוין, האָט ער זיך פאַרלוירן, צעטומעלט געוואָרן און געגאַפּט. דרייסיק יאָר זענען ווי אַוועקגעווישט געוואָרן, ר'האָט פאַרגעסן ווו ער האַלט אַליין אין דער וועלט, און ס'האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז ר'איז נאָך אַלץ דאָס צעפּלאָ־שעטע יאַנעווקער יינגל, וואָס גלאָצט מיט אָפּשיי פאַרן „פּריץ“ דעם למדן, דעם געהויבנסטן יידן פון שטאָט. ר'האָט געשמייכלט פון צעטומעלטקייט און געהאַלטן אין איין איבערהזרן:

— אַ שיינעם דאַנק, יעס... אַ שיינעם דאַנק... טהענקיו... ס'איז אָלרייט... שור...

וואָס כאַצקל־טשאַרלי איז אויסן געווען מיט „כ'וויס“ האָט קיינער נישט געוווסט. פונדעסטוועגן האָט יאַנעווקע געהאַט „פּאָדעם“ — געהאַט אַרום וואָס זיך צו אַמפּערן.

און קיווע גולאַש, דער פירער פון די „אַמעריקאַנטשיקעס“, וואָס קאָן זאָגן גראַמען, האָט לכבוד כאַצקלען פאַרפאַסט אַ לידל און עס געזונגען מיט די צוויי אונטער־קעלנערס, מיט דער דינסט, מיט דער קעכין און דעם וועכטער פון יואל אַלטערס האָטעל „פּאָלאָניאַ“:

„לעבן זאָג קאָלומבוס, איבער ווייטע ימען,
גייען ווילן מיר צו אים, אַלע אוי, צוזאַמען;
וואָלטן מיר אַ שיף געהאַט, וואָלטן מיר געשווומען,
ווי זשע קאָן מען, אַז נישטאָ קאַ וויזע, קאַ מזומן.
קום אהער, קאָלומבוסל, כ'וויל דיר קושן אין פּיסקעניו“...

מיט דעם=א לידל האָט קיויע גולאַש געפירט באַצקל־טשאַרלין מיטוואָך דער נאַכט צו דוד ואַפּאָפּאָרטס רעקציע.

ווען דער אַמעריקאַנער איז אַריינגעקומען, האָט דוד, איש גבעוניה, שוין געהאַלטן אינמיטן פון זיין רעדע, אין דער גרויסער עולם, וואָס האָט אַ פּאַרגאָפּ־נוער און אַ פּאַרטיפטער געשלונגען איטלעך וואָרט, האָט כמעט נישט באַמערקט באַצקלען מיט זיין „סוויטע", וואָס איז געבליבן שטיין אויף דער שוועל. מענטשן האָבן פּשוט געהאַנגען אויף די ווענט, יונג און אַלט. צווישן יונגוואַרג האָבן זיך געגרינט די מונדירן פון די „שומרים" — סיי יאַנגעווקער, סיי פון די אַרומיקע שטעטלעך — און ס'האָבן געבליט די בלימלעך אין די לאַצן פון הלוצים, וואָס אַרבעטן אויף הכשרה אין דער ווייסלאַנקער פּאַכט, פון וואַנען זיי האָבן אַריינ־באַרשירט אין שטאָט אַריין מיט אַ הילכיקן געזאַנג. אמונה און בענקשאַפט, דבקות און אַנטשלוס האָבן אַרויסגעגליט פון זייערע אויגן, וואָס זענען געווען אַנגעשטעלט אויף דודן, דעם שליח פון ארץ־ישראל, וואָס ברענגט אַ בשורה פון בויאונג און דעם רוף צו באַנייונג, אַזוי פּשוט און פּראָסט.

און דודס קול האָט זיך געכוואַליעט איבער די קעפּ, אָנגעלאָדן מיט כוח און דערביי באַדאַכט און געצאַמט:

„אונזערע קעגנער וואַרפן אונז פאָר, אַז מיר, וואָס לעבן אויף דעם אַלטן מדבר און בויען דאָס לאַנד, צעמענטירן עס און גרונטפעסטיקן עס מיט די צרות און לייד פון אונזער פאָלק, אונזערע קעגנער טענהן, אַז וואָס ערגער עס לעבט זיך יידן — עקאָנאָמיש, פּאָליטיש — אין די לענדער פון דער צעשפּרייטונג, אַלץ גרעסער ווערט די שמחה און די גדולה אין אונזער לאַגער, מחמת בעסערע אויסזיכטן אויף אַ מאַסן־אויסוואַנדערונג און אַ מאַסן־געולה. אָבער, צי איז דאָס באמת אַזוי? זאָל איך זיך אַריינלאָזן אין אַ וויכוח און באַווייזן ווי פאַרפירט און פאַלש די דאָזיקע קלאָגע איז? „לאָזט מיר אייך דאָ זאָגן", האָט דוד אויפגע־הויבן די האַנט ווי צו אַ שבועה, „אַז קיינער, קיינער קוקט נישט אַזוי אַרויס אויף פּאָליטישער און עקאָנאָמישער בעסערונג בכל תפוצות ישראל אַזוי ווי מיר! קיינער באַגערט דאָס נישט אַזוי שטאַרק ווי מיר. ראשית איז דאָס סתם גוט פאַר יידן; פאַר מענטשן. והשנית איז דאָ אַ טעם, אַ כוונה און אַ תכלית דערביי: מיר ווילן, אַז יידן, די יידישע יוגנט, זאָלן קומען בויען זייער לאַנד מתוך חדווה, פון גרויסן באַגער און טיפער בענקעניש, און נישט לויפן און אַנטלויפן פון אַ בראַנד. וואָרעם לויפן פון סכנות איז משמע אַ מוז. אָבער מיט לויפן זיך ראַטעווען ברענגט מען קיין קרבן נישט. דאָס איז דרך הטבע, דאָס איז מענטשלעך, אָבער נישט גרויס. און אונזער לאַנד, וואָס ווארט אויף אויסלייזונג און אויף באַנייונג, קאָן אָן קרבנות זיך נישט באַגיין. מ'דאַרף אַריינבראָקן כוח און מוח און לייב־און לעבן; שמחה און חלומות און זיך קוויקן מיט דערוואַרטונגען... און בלויז די, וואָס האָבן אַ זעליש באַדערפעניש פאַר אייגענער אַלטער ערד, און די, וואָס האָבן אַ טיפע אַנונג פאַר דאָס קומענדיקע אין גלות, די וועלן לאָזן די בלימרשטע באַוואַרעניש, די איינגעפונדעוועטקייט און די איינרעדעניש פון הינדערטער יאָרן פון אַלטגעזעסנקייט, זיי וועלן הערן דעם רוף און עולה זיין. פּאָליטישע בע־טערונג יאָ היי? אדרבה: אַלע דאַרפן זיך איינשטעלן דערפאַר! און נאָך ווי! צי וועלן די בעסערונגען קומען דאָ־היי? איך בין קיין נביא נישט און, זייט מוחל, וואָס ב'וועל אייך מיט קיין נביאות נישט באַלעסטיקן".

— סעי, וואָס זאָגט ער דאָרטן? פּליז! — האָט זיך מיטאַמאָל דערהערט באַצקל־טשאַרלים קול — סעי, העכער אַ ביסל, פּליז...

ס'איז געוואָרן אַ שמיקל צערודערונג. ערשט איצט האָט מען באַמערקט דעם אַמעריקאַנער מיט זיין שוועסטער קלאַראַן און דעם גאַנצן „אַנטוראַזש". מ'האָט זיך אַביסל צערוקט, געדריקט צו די ווענט און געמאַכט אַ דורכגאַנג צום רעדנער־טיש. פאָרט אַ גאַסט פון מדינת הים. מ'האָט זיך צונויפגעקוועטשט, צו־געשטעלט עטלעכע בענקלעך און אָוועקגעזעצט באַצקלען מיט קלאַראַן פּונקט אַנטקעגן דודן.

ביי אַ טייל פון עולם האָט עס אַרויסגערופן אַ חידוש: וואָס זוכט דאָ דער

„אַמעריקאַנער"? ווייסן ווייסט מען ווייל, אַז אים ליגט אין קאָפּ אַ שיינע כּלה, אַזוינס און אַזאַס, וואָס ער וואָלט וועלן אַריינכאַפּן און ברענגען קיין ניו־יאָרק. נו, איז דאָ דער פּלאַץ אויף צו זוכן אַ שידוך, און גראָד איצטער־אָ? אייניקע האָבן זיך געחידושט, למאי די „פּרימאַדאָנע", קלאַרא, וואָס קאָקעטירט מיט רעוואָלוציע, פּונקט ווי זי פּאַראַדירט מיט איר שיינקייט, איז מיטגעקומען אַהער. האָט זי עס געטאָן דערפֿאַר, וואָס לוי ברווידעס איז דאָ, און צוליב דעם, וואָס דער מאָדנער „פֿלירט" האַלט נאָך אָן צווישן זיי?

נאָר צופֿיל האָט קיינער וועגן דעם נישט געקלערט. ארץ־ישראל האָט געצויגן ס'האַרץ און נישט געלאָזט קיין פּלאַץ פֿאַר שטותעריי. פֿאַראַן בילכערס וואָס צו טאָן.

האָט שוין קיינער כּמעט נישט באַמערקט ווי קלאַראַס אויגן שיסן ממש מיט פֿיילן אָן לוין, וואָס זיצט לעבן פּעטער דודן, הערט זיך צו און פֿאַרצייכנט עפּעס אויף שטיקלעך פּאַפּיר. אין איר צילן איז געווען רוגזה, אומגעדולדיקייט, צערייצטקייט און איראָניע. ז'האָט זיך געפֿילט געטראָפֿן, למאי לוי האָט ביי זיך געקאָנט פּועלן נישט צו קומען צו איר שבת־צו־נאַכטס, כאָטש זי האָט אים צוגעשיקט אַ בריוועלע. לוי האָט פֿון צייט צו צייט אויפֿגעכאַפּט איר בליק — אַ פֿייל, אַ שטאָך, און אַ קרום ביטער שמייכעלע, ווי אַן אָנזאָג און וואָרעניש, אַז דאָס איז נאָך נישט אַלץ; ס'איבעריקע וועט ערשט קומען שפּעטער; זי וועט זיך צערעכענען...

האָט עס אים געאַרט? ס'איז אים נישט קלאָר געווען. פּעטער דודס רעדע האָט אים איצט באַהערשט דעם געדאַנק און פֿאַריאָגט יעדע אַנדערע גריבלעניש.

און דוד, איש גבעוניה, האָט ווייטער גערעדט:

— וואָס וויל דער ציוניזם? ער שטרעבט צו באַנייען ס'לעבן פֿון יידישן פֿאָלק און אויסצוקעמפֿן פֿאַר אים פּאָליטישע, געזעלשאַפֿטלעכע, עקאָנאָמישע און גייסטיקע זעלבשטענדיקייט. בקיצור: אַ מלוכה אין ארץ־ישראל. און דאָס איז דער איינציקער ענטפֿער אויף דער בידנער אויסקומעניש און דער טרויעריקער מערכה פֿון יידן אומעטום. און דאָס איז דער קלאָרסטער און טיפֿסטער אויסדרוק פֿון יידישן ווילן צו מאַכן אַ סוף צו זיין לאַגע אַלס מינדערהייט; זיך צו באַפֿרייען פֿון די חסדים פֿון אַנדערע און פֿון דער צווייפֿלהאַפֿטער גנאָד, די גנאָד פֿון די פֿעלקער, צווישן וועלכע דער ייד זיצט. און כּדי דאָס צו דערגרייכן — האָט דוד צעטומעט די הענט — איז דער ערשטער תּנאַי קודם כּל ליבשאַפֿט צו ארץ־ישראל, צי איז דאָס לאַנד, צי קליין, צי פּוסט, צי באַזעצט, צי איז דאָס לעבן דאָרט שווער, צי לייכט — מיר פֿרעגן קיין שאלות נישט! וואָרעם אַ היים־לאַנד קלייבט מען נישט אויס: דאָס איז גורל! און אונזער גורל איז די אַלטע ערד. און דער צווייטער תּנאַי איז ליבשאַפֿט צום יידישן פֿאָלק. עס דאַרף געשטאַרקט ווערן די פֿאָלקס שותּפֿות, די פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט פֿון ייד צו ייד, ווו ער זאָל זיך נישט געפֿינען, און ווער ער זאָל נישט זיין.

— יו סעד איט! ראיט! — האָט זיך מיטאַמאָל דערהערט משאַרלי־כאַצקלס קול און אין אויגנבליק האָט ער זיך געכאַפּט און מוסיף געווען אויף יידיש — גערעכט! בראַוואָ! אמת!

— און פֿאַרטרייבן די אַראַבער און גיין מיטן ענגלישן אימפּעריאַליזם??! — האָט קלאַראַ זיך אַ ריס געטאָן. — שפּעקולירן מיט באָדן און שנאָרן געלט און...

— סטאַפּ איט! — האָט כאַצקל אַ צי געטאָן די שוועסטער, — הער אויף! און זאָרג זיך צוועקשט פֿאַר יידן! שור! יעס! שור!

הענט האָבן געקלאַפּט, פֿיס האָבן געטופּעט און קולות האָבן שיער איינגעלייגט דעם סופֿיט:

— הידד! הידד דוד! הידד, מיסטער ווינאָקור! הידד, כאַצקל!

„אַמעריקע" האָט, הייסט עס, צוגעגעבן, זיך אונטערגעגעבן, און וויל צו־לייגן אַ האַנט.

דער דאָזיקער אומגעריכטער אויסגאַנג איז פֿאַר קיינעם נישט געווען אַזאַ גרויסער פֿערזענלעכער נצחון ווי פֿאַר לוי ברווידעסן. קלאַראַ האָט אין איר ניו־

יאָרקער ברודער נישט געפונען קיין פאַרבינדעטן, און איר עקשנות און שטאָליץ האָבן געכאַפּט אַ פּאַטש... מיינט דאָס אַ ריס צווישן כאַצקלען און איר, און זי וועט אויפגעבן די שפּיל און די האַרטנעקיקייט?

לוי האָט עפּעס געאַנט. וואָרעם אויפן וועג אַהיים האָט טשאַרלי־כאַצקל באַקומען לשון און צוגעשטאַנען מיט רייד:

— ליסן, הער אויס, קלאַרא, לאָז אָפּ די... די מעשיות... כ'בין אויך נישט קיין זייאָניסט... קיין ציוניסט... נעווער געוועז. אָבער זינט איך בין דאָ און אַביסל אַרומגעפאָרן, האָב איך געזען זאַכן... ס'איז שלעכט... דאָ וועט נישט זיין גוט! און וואָס זאָלן די יידן נעבעך טאָן? קיין אַמעריקע לאָזט מען נישט אַריין: מען לאָזט נישט און דאַצאָל! זאָלן זיי גיין קיין פּאַלעסטיין. מ'דאַרף זיי העלפן. שור! און דערציייל מיר נישט קיין סטאָרים, קיין מעשיות וועגן באָלשעוויזם און קאָמוניזם! ס'וועט נישט אַרבעטן. איך וויס, און באַי־דהי־וועי — האָט ער זי אָנגעקוקט — אויב דו ווילסט טאָקע, אַז איך זאָל טאָן אַלץ און דיך ברענגען קיין ניו־יאָרק, דאַרפסטו מאַכן אַ סטאַפּ צו די אַלע זאַכן. נאָ קאָמוניזם! פאַר אַמעריקע איז עס פּויזן. ווייסט דאָס הייסט? סם! הערסט? אפשר איז דאָס גוט פאַר רוסלאַנד. כ'ווייס נישט... כ'מיש זיך נישט אין די רוסישע ביזנעס אָבער אין אַמעריקע איז אַ קאָמוניסט אַ ניוסענס. ווייסט וואָס דאָס הייסט? ס'הייסט אַ... אַ... אַ אָנשיקעניש... הערסט וואָס איך רעד?

— דו רעדסט? ניין! דיינע געשעפטן, דיינע עטלעכע דאָלאַר, רעדן .. — האָט קלאַרא אַ קריץ געטאָן מיט די ציין — האָסט באַקומען אַ בורזשואַזע פּסיכאָלאָגיע און פאַרלאָסט דיין קלאַס און שטאַנד.

— באָלאָני! ווייסט דאָס מיינט? ס'מיינט -- האָט ער געלאַכט — פּוסטע בעבעכעס!

האָט נישט אָפּגעלאָזט און ווייטער געמיטשעט:

— אין באַי־דהי־וועי, וואָס טרייבסטו שפּיק מיט דעם באָי, כ'מיין מיטן יונגערמאַן, מיט דעם לוין? גלייבסטו אים, איז אָלרייט! ווער אַ כלה, גלייבסטו אים נישט, איז נישט. האָט ער בעיר. ס'הייסט דרייי אים נישט אַ ספּאָרעק. ר'איז אַ פּיינער באָי. און אויב דו ווילסט בלייבן אין יוראָפּ איז כאַפּ אים. כאַפּ! כאַפּ, איידער ער בעקט אוס, איידער ער האָט חרטה!

— און אין מיינע פּערזענלעכע, אינטימע אָנגעלעגנהייטן ווילסטו מיר אויך זאָגן אַ דעה? — האָט קלאַרא זיך געוועדט — כ'וועל עס נישט דערלויבן!

— באָלאָני! — האָט ער געלאַכט...

קלאַרא איז געווען אין כעס, נישט אַזוי אויפן ברודער, ווי אויף לוין, וואָס האָט זי באַזיגט. ז'איז געווען נאָך מער צערייצט, וואָס יענער איז געבליבן אין ביבליאָטעק מיטן פּעטער. מיט דער חברה, און טאַנצט דאָרט אַ האָרא און זינגט „אל יבנה הגליל".

האָט לוי זי באַזיגט? געווונען? ס'האַלט נאָך נישט דערביי, האָט עס אַרויס געשריגן פון איר

„מי יבנה הגליל? אל יבנה הגליל"! — האָט זיך געטראָגן דאָס געזאַנג, ווי אַ ענטפער, זיך געטראָגן אין דער אויסגעשטערנטער, זומערדיקער נאַכט אַרום.

קאפיטל 32

רעגנבויגן און טוי...

א רעגנבויגן האט זיך פילקאָלירדיק געוועלבט איבערן ווילכעוועער גוט, נאָך א שטאַרקן שלאַקס־רעגן, וואס האט א פּאָר שעה נאָכאַנאַנד געוואַשן, געבייטשט און אָנגעטרינקען צו דער זעט. עטלעכע לעצטע פוביקע וואָלקן־קנוילן האָבן זיך געוויקלט, געריסן, געשפּאָלטן און אָפּגעטיילט. פרישע זון־שטראַלן האָבן זיי געלע־כערט, דורכגעבויערט און געיאָגט. אין דער לופט האט זיך דערהערט א צוויטשעריי פון פייגל און א גרילצן פון גראָז־שפּרינגערס, וואס האָבן זיך אויפגעכאַפּט. בוזיקעס מיט לאַנגע שנאָבלען און דאַרע פיס האָבן זיך ארויסגעלאָזט פון אונטער די סטריכעס פון דעכער און זיך א הויב געטאָן העכער און העכער איבער די אויסגעצוואָגענע פעלדער, וואס ציען זיך אויף מיילן פון ר׳ מרדכי לייבס פאָלוואַרק און פּויליש „שלאָס“.

דער האַלב־צייטיקער ווייץ און קאָרן האָבן זיך אויפגעהויבן, אָפּגעטרייסלט די קעפּ פון דער פייכטער משא און זיך אויסגעגלייכט. א וואַרעמע פּאַרע איז אויפגעגאַנגען פון צווישן די תבואות, און ס׳האָבן זיך געכוואַליעט דינע ריחות פון צעבליטן רומיאַנעק, פּוטער־בלימעלעך און קליי; פון גרויסן סאַד, פון בלומען־גאָרטן און פון געדיכטן וואַלד אַרום פּאַלאַץ, וואס האט זיך געהויבן אויף א בערגל, האָבן זיך געטראָגן זופטן פון יונגע גרינענדיקע עפּל, בארן און דער אַראָמאַט פון צעבליטע קאַשטאַנעס, לאַרבער און אַקאַציע.

מיטן געצוויטשער פון די פייגל האט זיך געהערט א טעמפּער רעש און פּרייכן פון א גראַלניע, פון א ציגעלניע און א זשום פון א מיל. דער זשום און דאָס רוישן וואס זענען געקומען פון טאָל, האָבן זיך געריסן ארויף, אין דער הייך, און זיך פאַרקליבן צום בערגל, צום ווייס־געפאַרבטן, שטוקאַטירטן פּאַלאַץ אינמיטן פון א־ומגעצאַמטן הויף. ס׳ווידער־קול האט זיך געהויבן, געקלעטערט ארויף צו דער גרויסער וועראַנדע מיט די פיר זיילן אויף דער פאַסאַדע, ווי ריזיקע פיר שומרים אויסגעטעסענע פון רויטלעכטן מירמלשטיין.

דער זשום און דאָס ווידער־קול האָבן אָנגעשלאָגן אין דודס אויערן, האָבן געפּרוווט זיך אַריינצובויערן אין זיין מוח — עלעהיי זיי וואָלטן וועלן זיך איינקריצן ווי אויף א פּליטע פון וואַקס. און פּאָרט איז דער זשום געווען פרעמד. ר׳האט גאָרנישט צוגעזאָגט, נישט געוועקט, נישט גערופן און נישט געמאָנט. ער האט בלויז געשראָקן מיט ווייסע, טונקעלע אנונגען און מיט א מאָדנער אומהיימלעכקייט.

דוד ראַפּאָפּאָרט, איש גבעוניה, איז געלעגן אויף א קושעטקע, די הענט פאַרוואָרפן הינטערן נאַקן, די אויגן אָנגעשטעלט אין א ווייטקייט, און איין פּוס האָט זיך נאָכגעהאָנגען אַראָנטער, ווי ער וואָלט געווען גרייט זיך אויפצוהייבן און זיך אַפּצוטראָגן א ליאַדע מינוט.

פון זינט ער געדענקט זיך — געדענקט דוד דאָס־אָ ווילכעוועער גוט. דער ברונעם אין טאָל, מיטן „זשוראַוועל“ — דער לאַנגער שטאַנג און דער הילצערנער עמער, וואס לאָזט זיך אַראָפּ א ליידיקער אין דער טיף און קומט ארויף א פולער — דער־אָ ברונעם איז אים אייגן און היימיש פון אַלעמאָל. ווען איז דאָס געווען, ווען ער האט אים מיט זיינע קינדישע אויגן צום ערשטן מאָל געזען, אריינגעקוקט

אין אים און דערבליקט דעם אייגענעם קאָפּ. ס'פּנים — אַזוי נאָענט און פון אויבן ווי אין אַ שפּיגל, כאָטש שעפּ אָן מיט די דלאָניעס די אייגענע צורה און אַנטלויף מיט איר?! ווען איז דאָס געווען? און פון דעמאָלט אָן גלישט זיך דער וואַסער־שפּיגל פאָרויס, וווהין ער גייט...

און פאָרט — אַזאַ באַנגיקייט. הייסט עס, אַז ער איז דאָ שוין אַ פרעמדער. און נישט ס'וואָרעמט און נישט עס בינדט. שוין עטלעכע טעג, אַז ער שפּאַנט דאָ אַרום. געווען אין די פעלדער, גענומען אַ היי־גאָפּל אין דער האַנט, אַ שופליע, אַרומגעטאַפּט דעם בוריאַן אין גאָרטן, אָבער אין תוך איז עס געווען נישט מער ווי אַן „איינפאַל" פון אַ גאַסט. ס'האָבן זיך רעכט נישט געלייגט די הענט. וואָרעם אַפילו די הענט זיינע זענען אין גבעוניה — דאָרטן, ווו בייגאַכט שאָטענען זיך די בערג אַרום, ס'וואָיעט דער שאַקאַל און ס'וואָיעט דאָס האַרץ פון צופיל אָרימען, אַנגעקוואָלענעם גליק... די הענט אַפילו זענען אין גבעוניה, ווו ז'האָבן אויפגעריסן דעם מדבר — און איצט בליען דאָרט טרויבן און גאָלד־עפּל און איילבירטן, און ס'בליט די האָפענונג פון אונטער יעדן פעלז... און ציפּורה, זיין ווייב, גייט דאָרט איצט אַרום אין סאַנדאַלן, איר'ע אָפּגעברוינטע פיס שוואַרצלען זיך אין דער זון, און איר געלעכטער הילכט אָפּ פון צווישן בייטן און פון צווישן די עופות־שטייגן אין דער נייער שטאָל. זי גייט אַרום, ציפּורה, — העט? יאָ, מיט וועמען גייט זי איצט אַרום דאָרטן, האַ?

דוד האָט געעפנט די אויגן און זיך אַרומגעקוקט מיט פאַרוווּנדערונג: אַנטקעגן אים, אין אַ געפּלאָכטענער שטול איז געזעסן לוי און געבלעטערט אַ בוך.

— דו, לוי? ווו ביסטו געווען און ווען האָסטו זיך זיאַוועט?

— געווען אין פּאַרק, מיט דער מאַמע, שפּאַצירט...

— וואָס נאָך? — האָט דער פעטער דוד געפרעגט — האַ? עפּעס נייעס?

פעטער דוד האָט פאַרשטאַנען, אַז צווישן מוטער און זון איז פאָרגעקומען אַ „קראַך", און ר'איז געווען גערעכט. נאָך אינדערפרי האָט מאַטל גענומען איר זון לוי אונטערן אָרעם און אים אַ צי געטאָן:

— קום, זון, באַגלייט מיך... ביטע...

ז'האָבן זיך אַוועקגעלאָזט מיט דער אַלעע, צווישן די הויכע טאָפּאָליעס, און זיך אַריינגעדרייט צו דער סטעזשקע, וואָס פירט צו די בינשטאָקן אויפן לאָן. פונדערווייטנס האָט געגלאַנצט די פיש־סאַזשעלקע, ס'וואַסער האָט זיך געמיניעט אין קאָלירן: אָט זילבער, אָט גרוי, אָט בלוי, אָט גרין.

מאַמע און זון האָבן געשוויגן בילבאַרייטנדיק. ביז מאַטל — מאַטילדע — האָט אַרויסגעזיפצט:

— און פאַר מיר באַהאַלט מען זיך... נו, יאָ, אַזוי איז עס, ווען אַ יונגער זון ווערט גרויס און די מוטער ווערט אַלט...

— מאַמע! — האָט לוי איר אַ גלעט געטאָן איבערן אָרעם — וואָס רעדסטו?

ז'האָבן איינגעהאַלטן זייערע טריט. ז'האָבן זיך אָנגעקוקט, און מאָדנע שמייכלען האָבן געקרייזלט אַרום זייערע מיילער און אויף די פּנימער.

— צו וואָס דאַרף מען זיך באַהאַלטן? — איז די מוטער געוואָרן ערנסט. — איך שטיי דיר איבערהויפּט נישט אין וועג, אויב דו קלערסט אַנדערש, מאַכסטו אַ טעות... איך וויל דיך פאַרשטיין, מיין זון, און איך פאַרשטיי דיך... איך בין מיט דיר...

— וואָס מיינסטו, מוטער?

— אויב דו האָסט ווירקלעך ליב פרייילין קלאַראַ ווינאָקור, דאַן... דאַן... נו, איך וועל זיך דיר נישט אַנטקעגנשטעלן! איך וועל ווירקן אויף אַלעמען אין הויז דיר נישט צו שטערן! איך האָב געטראַכט, נאָכגעקלערט און דיין לעבן איז דיינס, און דו האָסט אַ פול רעכט דערויף, מיין זון...

— מאַמע, — האָט לוי זי צערטלעך אַרומגענומען, — מאַמע!...

— לוילע, שפּיל זיך מער נישט אַרום... ווילסט, וועל איך איינלאַדן פרייליין קלאַראַ אַהער... צוגאַסט...

אַ טאָג פון ווייכקייט און אויך פון קאָמפּסלוסטיקייט האָט זיך געהערט פון

איר קול. ס'האָט זיך געדאַכט, אַז זי וויל איצט איבערלעבן נאָכאַמאָל אירע אייגענע יונגע יאָרן און צוריקכאַפּן אין אַ נעץ די ליבע, וואָס זי האָט „פאַרשפּילט" צוליב אונטערגעבן זיך צום ווילן, צו די מנהגים און צו די געבאָטן פון דער פאַמיליע ראַפּאַפּאָרט אינאיינעם מיטן זון וויל זי איצט מאַכן אַן „אויפשטאַנד" און מאַכן אַ וואַרע פּאַר די אָנגעלעגנהייטן פון האַרץ...

— און זי? — האָט מאַטילדע זיך דערמאָנט — וואָס זאָגט זי? איז זי אויפריכטיק? ווי האַלט עס, לוי?

— גאָרנישט, מאַמע...

— וואָס מיינסטו?

— מאַמע, — האָט לוי געזוכט אַ וואָרט, — ס'איז נישט קלאָר... דאָס פאַרהעלטעניש... ס'איז אָדער אַ סך, אָדער גאָרנישט... אָדער ס'וועט גאָרנישט ווערן...

— איז דאָ אַן אַנדערע? — איז די מוטער צוגעשטאַנען — צי איז אפשר דאָ אַן אַנדערע? אין לעמבערג? און דו וואַקלסט זיך? איז עס אַזוי? אַ נייע „פלאַמע"?

לוי האָט זיך באַנאָסן מיט אַ לייכטער רויטקייט און זיך אָנגעבויגן, כדי אויסצירייסן אַ שטענגל רומיאַנעק פון דר'ערד...

— כ'האָב עס פאַרשטאַנען, געהאַט אַ פאַרדאַכט, — האָט די מוטער אַרויסגעזיפצט — מיין פאַרדאַכט איז...

— דאַרפסט גאָרנישט פאַרדעכטיקן! — האָט לוי גערעדט פון דער נידער — און דאַרפסט זיך נישט שרעקן.

— איז עס ערנסט אין לעמבערג? ווער איז דאָס יונגע פריילין?

— מאַמע, נישט קיין יונג פריילין...

— נישט קיין יונג פריילין? נישט קיין... — האָט די מוטער אויפגעריסן די אויגן און ס'מויל — נישט קיין...

— מוטער, ערגער זיך נישט. ס'איז קיינער, קיינער, קיינער דאָרט נישטאָ!

— ס'איז נישט ריכטיק! פאַראַטסט זיך אליין! יאָ, לוי!

— מוטער, איך בעט דיך נישט צו ציען קיין שום שלום!

— ביסט נישט מער געזעצט. דו! איז מאַטילדע געוואָרן אין כעס. — ווערסט אומדערטרעגלעך! און דו פאַרגעסט זיך... פאַרגעסט אין כבוד אם!...

ז'האָט זיך געפילט געטראָפן און געקרענקט. למאי דער זון האָט אַ ווינקעלע, וווהין ער לאָזט זי נישט אַריינקוקן — דערצו. ווען דאָס ווינקעלע איז ליבע, וואָס לאַקט מיט איר „מיסטעריע", מיט דעם תענוגלעכן ווייטיק און מיט דער ראַנגלעניש. זי האָט זיך אויסגעדרייט, געלאָזט לוין שטיין און זיך פאַרקירעוועט אויף צוריק. זי איז געגאַנגען און אונטערגעלאָפן איבער דער סטעזשקע, צווישן קוסטעס און הויכע שטרענגלען גראָז. איר ברייטע ווייסע קרינאָלינע מיט די בלוילעכע פּאַסן האָט געפלאַטערט און זיך געבלאָזן. די שיך און זאָקן האָבן געווייסלט, געבלעכט. און זי האָט אויסגעזען ווי אַ דערצאָרנט און באַליידיקט מיידל, וואָס שוועבט אַוועק — שוועבט אַוועק, כדי איינצושטילן דעם כעס און אויסצוקלערן אַ וועג פון „נקמה" אין אַ פּאַסיקער מינוט...

ווען לוי איז צוריקגעקומען צו דער ווערענדע, איז די מוטער דאָרט נישט געווען. ר'האָט זיך אַוועקגעזעצט אין אַ שטול, גענומען אַ בוך אין האַנט, כדי נישט צו שטערן דעם פעטער דודן, וואָס איז געלעגן אויף דער סאָפע אַ פאַרטראַכטער און אַ פאַרטיפטער אין זיך. דער פעטער האָט אים דערפילט און געוואָלט פאַרציען אַ געשפּרעך וועגן דעם „קראַך" מיט דער מוטער. נאָך מיטאַמאָל האָט זיך דערזען ר' מרדכי לייבס קאָפּ אין פענסטער און ס'האָט זיך דערהערט זיין באַפעלעריש קול.

— לוי! קום אַרײַן, איך דאַרף דיך, תיכף ומיד...

אין ווייסן, רחבותדיקן קאַבינעט, ביים זיידן, האָט לוי געטראָפן דעם פאַן זאַגאַיסקי, דער „רזשאָנדצי", דער פאַרוואַלטער פון גוט. באַלד, אויף דער ערשטער מינוט האָט לוי דערשפּירט, אַז צווישן זיי ביידע גייט אָן אַ וויכוח, און אַז ס'איז נישט פּראָסט.

ווען ר' מרדכי לייב — אין די ווייסע קראַכמאַלעטע אַרבל, אין אַ געפּרעס=
טער פּיקעי־וועסט, פון אונטער וועלכער ס'האָט אַפּגעקוקט אַ „ווידערשפּעניקע"
ציצה, די פּליושענע יאַרמולקע הויך, עלעהיי אַ קליינע קרוין — האָט לכתחילה
גישט באַמערקט ס'איינקל, ר'האָט געהאַלטן אין מיטן אַ שמועס מיט זאַגאַיסקיר
רזשאַנצי, וואָס איז געזעסן ברייטלעך אין אַ געפלאַכטענער שטול און זיך צוגע=
הערט מיט אַן אָנשטעל פון דרך ארץ, אויפמערקזאַמקייט און איבערגעגעבנקייט.

— גערעכט... סלושניע... יאַ טאַק יעסט — האָט דער פּאָליאַק פּאַטאַקעוועט
— סלושניע... אָבער...

פון הינטער זיינע שטעכיקע, רויטלעך=גרויע ברעמען, וואָס האָט פאַרדעקט
אַ פּאָר גרויע, קעצענע אויגן, האָבן אָבער געשאָסן דינע, שאַרפע פּיילן פון באַ־
האַלטענעם צאָרן און פון אונטערדריקטן שטאָלץ. דער קאָפּ־האָר, געשוירן ווי אַ
האַרטע, שטעכיקע באַרשט, די שמאָלע באַקן=באַרדן אַלאַ פּירשט פּאָניאַטאָווסקי,
די קורצע יעגער־הויזן און די אויסגענייטע, פאַרביקע „סאַקאָלן"־בלוזע — אַלץ
האָט דערמאָנט, אַז „פּונדעסן בין איך אַ שליאַכטשיץ, געבוירן אין דעם גוט, הער
יידל"...

נאָך דער זיידעס טויט פון דעם־אָ פּאַן זאַגאַיסקי איז דאָ געווען פּאַרוואַלטער,
דעמאָלט ווען ס'ווילכעווער גוט האָט נאָך געהערט צו גראַף סיעמיעצקי, וואָס
איז אומגעקומען אין אַ דועל מיט אַן אונגאַרישן באַראָן צוליב אַ וויענער טענ=
צערין... מינוטנווייז האָט זאַגאַיסקי זיך געהאַלטן פאַרן „אמתן" יורש, נאָר דער
נאַרישער גורל האָט אים אָפּגעטאָן אַ מיאוס שפּיצל און האָט דאָ אַריינגעזעצט
אַ ייד מיט „ציצעסלעך און פּייסעלעך". דער ייד איז טאַקע אַן אָנשטענדיקער,
אַ גאַסטפּאַרכטיקער, אַ פרייגיביקער — ער גיט שוין צופיל — אָבער פאָרט אַן
איר=איינקל פון „דערלייזערס תלינים" און ר'איז נישט קיין וואַזשנע צירונג אַ־דאָ.
דערצו האָט דער ייד געמאַכט פון גוט אַ גאַנצן „קאַהאַל": דער עקאָנאָם — איז
קאָפּל־קיווע; דער רימער — ראובן־הערש; דער ברענער — שמאַי'לע; דער מיל־
נער — נתן=נטע; דער שמיד — מעכל=זעליק; דער קאַסירער — יחיאל; דער
גאַמן — אליקום מיט דער בעזעם=באָרד, און ווער נישט? יאָ, אַ „קאַהאַל", מיט אַ
„באָזשניצע" צום דאַווענען, און מיט אַ גאַספּידע פאַר דורכפאָרנדיקע בעדיקע
שנאָרערס, וואָס קומען און גייען פראַנק און פריי... אי, ווען מ'וואָלט אויף דער
כאַליאַסטרע אַמאָל געקאָנט אָנרייצן עטלעכע הינט, כאָטש פאַר שפּאַס!...

אָבער מיטן „קאַהאַל" האַלט איצט שמאָל. ווייזט אויס, אַז עס קומט פאָרט
אַ געזעץ וועגן „פּאַרצעלאַציע" און דער פּאַריסענער מאָרדקע־לייבקאָ מיטן לייב=
צעהדאַק וועט מוזן פאַרקויפן שטיקער לאַנד צו פּוילישע קאָלאָניסטן, וואָס די
רעגירונג באַזעצט דאָ צווישן די אוקראַינער פּויערים. ער, דער פּאַן זאַגאַיסקי,
האָט אַפילו אַ פאָרטל ווי אַזוי צו באַוואָרענען, אַז דאָס ווילכעווער גוט זאָל נישט
צעברעקלט ווערן און מען זאָל נישט מוזן אַוועקגעבן שטרעקעס פעלד האַלב=אומ־
זיסט צו עפּעס פאַרדריפּעטע „מאַזורן" פון אַרום די בעסקידן־בערג. ער, זאַגאַי=
סקי, האָט פריער, מיט קלאָרע אָנדייטונגען פאַרגעלייגט אָט אַזאַ מין קונצשטיקל:
זאָל דער פּאַן ראַפּאָפּאָרט „פאַרקויפן", ס'הייסט איבערשרייבן איין טייל פון גוט
אויפן נאָמען פון זיין, זאַגאַיסקיס, געליימטן שוואָגער, קאַפּיטאַן מאַכנאַצקי, איין
טייל אויפן נאָמען פו, זיין, זאַגאַיסקיס, אַלטע מוטער; אַ שטיקל אויף דעם נאָמען
פון זיין פרוי, דער פּאַני זאַגאַיסקאַ, און אַלץ וועט זיין אין בעסטער אָרדענונג.
פאָרמעל וועט דאָס גוט זיין אויסגעטיילט, אָבער באַאַרבעטן און פאַרוואַלטן וועט
מען עס אינאיינעם ווי פריער, און שוין...

באַהאַלטענערהייט, טיף־טיף, האָט דער שליאַכטשיץ גענערט אַ האָפענונג:
ס'קאָן נאָך אַמאָל קומען אַ מינוט און דער ייד וועט מוזן „איבערשרייבן" ס'גאַנ־
צע גוט און דאַן וועט אַ גרויסע, היסטאָרישע „עוולה" גוט געמאַכט ווערן מיט
איין פעדער־שטריך. און דערווייל מוז געמאַכט ווערן אַ גוטער אָנהויב, כאָטש
מיט טיילן דערפון...

ער, דער רזשאָנצי, איז געווען זיכער, אַז ר' מרדכי לייב וועט זיך אָנכאַפּן
אָן זיין פּלאַן, ווי אָן אַ זיכערן רודער, כדי זיך צו באַשיצן קעגן אונטערגאַנג. אָבער

ר' מרדכי לייב האָט אַ גלעט געטאָן די צעפּעכערטע באָרד, צערעכטגעמאַכט דעם צוויקער אויף דער נאָז, ווי ער וואָלט בעסער וועלן זען דעם ליאַך, און אַ מאַך געטאָן כּלאחר יד:

— ערשטנס, איז נאָך נישטאָ קיין שום געזעץ, ברענט דאָך נישט. צווייטנס איז עס נישט כּדאַי, מען נאַרט קיינעם נישט אָפּ. מען נאַרט נישט.

דער פּאָליאַק האָט זיך באַגאָסן מיט אַ הויטער רויך. האָט דער ייד אים אַ שטאָך געטאָן? פאַראַדירט ער, דער ראַפּאָפּאָרט, מיט זיין אָרנטלעכקייט און ער־לעכקייט? צי דער „תלמיד"־קאָפּ האָט גאָר אפשר אין זיינע פינצטערע „אַדאַבראַ־קאַדאַבראַס", וואָס ער לערנט אויסגעפּוגען אַ כיטרע שפּיצל, אַ שווינדל, און וועט זיך צערעכענען מיט אַלעמען?

— ס'איז נאָך נישטאָ קיין געזעץ — האָט זאַגאַיסקי געמורמלט — סלושניע, גערעכט... און מען נאַרט טאַקע קיינעם נישט... גערעכט... אָבער אָפּט נאַרט מען זיך אַליין...

ר' מרדכי לייב האָט כמעט נישט געהערט מער וואָס דער זאַגאַיסקי רעדט צו אים. ס'האָט זיך געדאַכט, אַז ער כאַפּט אפילו נישט, וואָס יענער איז אויסן און וווּהין ער צילט. ר'האָט זיך אָוועקגעדרייט, אַ סימן, אַז דאָס געשפּרעך איז געענדיקט, און ס'איז נישטאָ מער וואָס מוסיף צו זיין.

— אַ שיינער טאָג נאָכן שלאָקס־רעגן... זייער אַ שיינער...

— יאָ. סלושניע... גערעכט...

און אַ שיינער טאָג איז — האָט ר' מרדכי לייב עפּעס נאָך געוואָלט זאָגן און פּלוצלינג דערזען זיין אייניקל — לוי? זע!... קום נאָר אַהער! ביזט עפּעס אַ רואה ואינו נראה... קומסט אַריין און מען זעט נישט... וואָס ווילסטו זאָגן גוטס?

— דער זיידע האָט דאָך מיך גערופן...

— טאַקע, טאַקע... הער אויס! יאָ, זאָג נאָר, וויפל פון די דאָזיקע יונגעלייט ווילסטו ברענגען אַהער? זאָל דער פּאַן זאַגאַיסקי וויסן. ס'מיין די חברה, וואָס קלייבט זיך צו פאָרן קיין ארץ־ישראל און וואָס גייען דערווייל אויף... אויף...

— הכשרה, זיידע...

— זאָל זיין אַזוי. וויפל זענען זיי?

— דרייסיק, זיידע...

— נו, גוט, האָסטו געפּועלט... האָסט דאָך מחזקות מיט זיי. וועסטו זיי לאָזן וויסן, אַז זיי האָבן דאָ פּלאַץ און כ'וויל טאַקע זען וואָס זיי קאָנען — האָט ר' מרדכי לייב צוגעגעבן און זיך געווענדעט צום פּאַרוואַלטער — דרייסיק יידישע יונגעלייט וועלן דאָ פאַרברענגען שניט־צייט, וועלן קומען שניידן.

— יידישע יונגעלייט?! יידישע? — האָט דער פּאָליאַק זיך אַ הויב געטאָן, ווי מ'וואָלט אים אָפּגעפּאַרעט מיט אַקריפּ — אָבער... רישקיוויץ... די שניטערס פון רישקיוויץ... די פּויערים!

— זיי וועלן קומען אַרבעטן ווי אַלע יאָר. קיינער נעמט ביי זיי גאָרנישט צו. אָבער די יידישע יונגעלייט וועלן דאָ אויך זיין — האָט ר' מרדכי לייב געפּסקנט קורץ און שאַרף — ס'איז קלאָר.

דער ליאַך האָט געברענט. דאָס איז דאָך שוין „צופיל"; איינפאַך אַ באַליידי־קונג פון קריסטלעכער ערד. ווי וויל ער האָט פיינט די אוקראַיִנער גויים פון דאָרף, וואָס „פּילן זיך", וואָלט ער איצט אַליין אַרויסגעגאַנגען צו זיי און זיי געזאָגט: „כלאָפּצי, צייט צו הייבן די קאָסע און דעם סערפּ... שניידט און דער־לאַנגט"!...

— אָבער, גנעדיקער הער, פּאַניע לאַסקאַווי — האָט דער ליאַך זיך געוועדט — די יישקיוויצער פּויערים וועלן עס נישט פאַרשטיין, וועלן נישט לאָזן און וועלן...

— וואָס וועלן זיי? — האָט ר' מרדכי לייב זיך מיטאַמאָל אַ שטעל געטאָן און צעשמייכלט: ... דער העצט — ווער איז דער באַלעבאָס פון ווילבעוועז גוט?!!!

קיינמאָל, קיינמאָל האָט זאַגאַיסקי נישט געזען דעם יידן אין אַזאַ שטעל

און מיט אזא שטאָלץ. דעם פּאָליאַק האָט געשווינדלט אין אַן אויג. דאַכט זיך אַ יאַרמעלקע, אַ ציצה קריכט אַרויס פון הינטער דער זועסט. די פּאות פליען אַפיר פון הינטער די אויערן, — און פאָרט אַ פּריץ, אַ שליאַכטשיץ פון בלוט! „אַ דונער און בליץ, יאַסני פּיאָרון, הינטיש בלוט"...

— געזעגנט... סלושניע... האָט דער פּאָליאַק זיך פאַרנייגט — סלושניע...

אויך לוי איז געווען געפּלעפט: נאָך קיינמאָל האָט ער זיין עניותדיקן, חסי־דישן זיידן נישט געזען שטיין אזוי באַפּעלעריש און מיט אַזאַ כוח. אַז ר'האָט איב קיינמאָל נישט געהערט אַזוי שטאַרק אויפהויבן ס'קול. האָט דאָ גערעדט דער יחוס־בריון, וואָס ציט זיך ביז רש"י און פון דאָרט ביז העט־העט צוריק צו דוד המלך עליו השלום; דער יחוס־בריון, וואָס דער זיידע האלט פאַרשלאָסן אין דער פּייער־קאַסע און וואָס ער נעמט זעלטן אַרויס?

אַ שטילקייט האָט זיך אויסגעהאָנגען אַרום. קיינער האָט זיך מער נישט אָנגערופן מיט קיין וואָרט. און ר' מרדכי לייב אליין האָט אויך מער גאָר־נישט געזאָגט.

ווער ווייסט ווי לאַנג די אָנגעצויגנקייט וואָלט געווען אָנגעהאַלטן, ווען עס גאַווייזט זיך נישט נתן־נטע דער מילנער, אין גרויען כאַלאַט און אין האַרטן פאַרפראַשעטן קאַשקעט. ערשט איצט האָט זאַגאַיסקי־„רזשאָנצי" זיך פאַרנויגט, פאַרבויגן טיף, עפּעס אָפּגעמורמלט און אַרויסגעשפּאַנט. אויך לוי האָט פאַר־שטאַנען, אַז בדיעבד האָט ער דאָ אויך נישט מער וואָס צו טאָן איצט. און ר'האָט זיך אַרויסגעשאַרט.

געבליבן אליין מיט ר' מרדכי לייבן, האָט דער מילנער אַ וויש געטאָן די פאַרמעליקטע שוואַרצע באָרד, אַ הויב געטאָן די אַקסלען און געמאָנט: — הכלל, נו, חוב... סילוק, מרדכי לייב... מאַכסט זיך נישט ווייסנדיק? חוב!...

ר' מרדכי לייב האָט אויף זיך אַרויפגעשלעפּט אַ זשיקעט און, אָן שום שהיות זענען זיי די צוויי יידן אַריין אין אַ זייטיקן חדר, די קלויז. ז'האָבן זיך געוואַשן ביים האַנט־פאַס און אַוועקגעזעצט ביי אַ דעמבענעם טיש.

— הינטערשטעליק... מ'זעמיר הינטערשטעליק סיי אין סנהדרין, סיי אין זוהר. — האָט דער מילנער געשמאָפט — צוליב דיינע לעצטע יאָזדעס ביזטו געוואָרן אַ בעל־חוב און מאַכסט מיך אויך פאַר אַ חייב, מרדכי לייב... הכלל, נו, ווי האַלטן מיר?

אַ ווייַלע האָבן זיי געמישט אין צוויי ספרים, זיך פאַרטראַכט און מיטאַמאָל האָט זיך דערהערט אַ ניגון, וואָס האָט זיך געהויבן און געקרייזלט אַרום. דער מילנער האָט געזאָגט. זיך געציקלט און ר' מרדכי לייב האָט נאָכגעזאָגט און נאָכגעצויגן נאָך אים.

— ואימתי נחת האי טלא בה קריבו ישראל לטורא דסיני כדין נחת ההוא שלא בשלימו... און ווען האָט אַראָפּגענידערט דער דאָזיקער טייערער... ליכטיקער טוי? ווען די כנסת ישראל האָט זיך דערנענטערט צום באַרג סיני האָט אַראָפּגע־נידערט דער דאָזיקער טוי... ואדכו ואספסקא זוהמתן מניהו... און די יידן זענען געוואָרן ריין און ס'איז פון זיי אַראָפּ יעדעס שפּרענקעלע בלאָטע און אומריינ־קייט. ואתחברו ביה במלכא וקבילו אוריתאָ... און זיי האָבן זיך באַהעפט מיטן מלך מלכי המלכים און זיי האָבן מקבל געווען די תורה...

און דורך די אָפענע פענצטער האָט זיך געצויגן ס'געזאַנג, געטראָגן צום וויל־בעווער וואַלד, צו די רחבותדיקע פעלדער, צו די גרינע בערגלעך; ס'האָט זיך געצויגן ס'געזאַנג וועגן באַרג סיני און וועגן געטלעכן טוי...

קאַפּיטל 33

דער גאָלדענער ווייץ...

פון וואָך צו וואָך האָט דוד ראַפּאַפּאָרט, איש גבעוניה געמוזט אָפּלייגן זיין נסיעה צוריק אַהיים קיין ארץ־ישׂראל. גאָר פּלוצים, פון דער העלער הויט, האָט ער באַקומען אַ גרויס געשווילעכץ אויף דער רעכטער האַנט. לכתחילה האָט עס אויסגעזען ווי אַ „רויז“. דער געשוויר האָט אים געגעבן פיבער און עס האָט אים געוואָרפן אין היץ און אין קעלט. פון וואָס די צרה האָט זיך גענומען, האָט ער אַליין נישט געוווסט. זיך פאַרשטאָכן מיט אַ טשוואָק? אַ ביס פון אַן אָנגעשטעקטער פליג? און אפשר איז עס געקומען פון די בלערליי גיפטיקע קריטעכצער, צווישן וועלכע ער האָט זיך געבאָברעט אין וואַלד און אין די פאַרוואָרפנסטע ווינקעלעך פון דאָרף?

דער ווייטיק האָט אים נישט אַזוי געאַרט. עס האָט אים מער פאַרדראָסן קמאי דאָס אָנשיקעניש דויערט אַזוי לאַנג. דער אַלטער דאָקטאָר זיידענער, וועמען מען האָט געבראַכט פון יאַנעווקע, האָט זיך עפּעס נישט געאײַלט, זיך „געשפּילט“ און אויסגעפּרוווט איין רפואה נאָך דער אַנדערער:

— קיין „רויז“ איז עס נישט — האָט ער געגלעט דאָס ווייסע קמץ־בערדל — און קיין קאָרבונקל און קיין פירונקעל איז עס אויך נישט. נאָר וואָס זשע דען איז עס יאָ? גאָרנישט! נישט דיין באָבעס דאגה! אַבי שנײַדן דאַרף מען נישט און האַקן אויך נישט. ווער אַהן וואָס בין איך, וואָס? הוים־לאָזער שנײַדער, צי יאָסקע מעכל קצב, צי לעמל פעלשינדער? ס'עט האָבן אַן אויסשטאַנד, וועט עס האָבן. און לאָז עס צו מיר און צו דער נאַטור. פאַרשטאַנדען?

ער האָט געהייסן ווייקן אין „ביטער־וואַסער“ און שמירן מיט דיאַביל־מאַשטש. און אַז עס האָט נישט געהאָלפן, האָט ער געהייסן צולייגן אַ טאָרבעלע מיט הייסע קאַשע און אײַנרייבן מיט אַ צינק־זאַלב אויף בײַנאַכט.

דוד האָט אין דעם געזען שיעור נישט אַן „עונש“. איינמאָל האָט ער געזאָגט לויז, אַז דערפאַר וואָס ער האָט צוגעלייגט אַ האַנט צו דער ווילכעווער פרעמדער ערד און דערפאַר, וואָס ער האָט אויף אַ רגע פאַרגעסן, אַז די ידיים זיינע קערן צו גבעוניה, האָט ער באַקומען דעם פאַרדינטן פּסק.

— מען דאַרף אָבער זאָגן „גם זו לטובה“ און מען דאַרף זאָגן „נימער־ערגער“, מיין זון — האָט הינדע, די מוטער, אים געטרייסט — און עס היילט זיך, מיין זון, עס היילט זיך.

זי האָט אים צוגעלייגט הייסע קאַשע און געשמידט מיטן דאָקטאָר זיידענערס מאַשטשן און וואַסערלעך. כאָטש זי האָט עס נישט געבראַכט איבער די ליפּן, האָט זי פונדעסטוועגן געטראַכט, אַז עס איז מן השמים, וואָס עס האָט זיך אַזוי געמאַכט. ער, דוד, וועט מוזן לענגער פאַרווײַלן מיט טאַטע־מאַמע און וועט נישט אַנטלויפן איידער מען האָט אים נאָך רעכט אָנגעקוקט נאָך אַזוי פיל יאָרן. וואָרום דער־אױבערשטער־הימל ווייסט, ווען מען וועט זיך ווידער טרעפן, און צי וועט נאָך באַשערט זיין זיך צו זען.

און דערווייל האָט אָנגעצויגן דער שניט. דאָס געראָטעניש האָט אויסגעזען צו זיין גוט. טעג זענען געשטאַנען שיינע, און אַלץ איז צוגעגאַנגען בכי טוב.

און אָט, אם ירצה השם דינסטיק גאַנץ פרי הויבט מען אָן שנײַדן דעם ווייץ

די „חלוצים“, די חברה פון דער הכשרה, זענען אַהער אָנגעקומען נאָך דעם לעצטן מיטוואָך, האָבן זיך דאָ געמאַכט היימיש און עס איז געוואָרן פריילעך אין הויף. מען האָט זיי אָפּגעגעבן די אַלטע ווילע, אַ שייער, און זיי האָבן נאָך דערצו אויפגעשלאָגן עטלעכע געצעלטן אין סאַד. ווילע חברה — כאַפּן זיך צום זעגן האָלץ, צו מעלקן די בהמות, צום ריייניקן דאָס מיסט, און אַלץ טוען זיי מיט אַ זמרל. פּריקרע איז נאָר, וואָס צווישן די צווייאונצוואַנציק בחורים זענען דאָ זעקס מיידלעך מיט אָפּגעשוירענע צעפּ. ר' מרדכי לייב האָט געוואָלט משלח ־ זיין די מיידלעך אַהיים. מען האָט אים אָבער געגעבן צו פאַרשטיין, אַז די נקבות וועלן שלאָפן אָפּגעזונדערט פון די זכרים און עס איז קיין סכנה נישט.... „לינה משותפת“ (געמיינזאַמע נאַכטלעגערס) איז ביי דער גרופּע נאָך נישט געווען קיין אָנגענומענער פּרינציפּ און מען האָט לייכט געקאָנט איינגיין אויף ר' מרדכי לייבס תנאי... נאָר סיי־ווי האָבן יעקל און סכאַפּ, די הויפוועכטערס, אַן אָנזאָג צו האַלטן אַן אויג...

דעם ערשטן שבת צונאַכטס, ווען חברה הכשרהניקעס האָבן געהאַט אַ סעודהלע און געטאַנצט ביז ווייט נאָך האַלבער נאַכט, האָבן די וועכטערס נישט אָפּגעטראָטן פון זיי. דערנאָך זענען זיי אַרומגעקראָכן מיט די לאַמטערנעס און גענישטערט אין יעדן פאַרבאָרגענעם ווינקעלע. און בסדר זענען זיי אויסגעקומען נעבן דעם ביידל פון די מיידלעך און אַריינגעקוקט אין אַ שפּאַלט.

— העי, דו, יעקל — האָט סכאַפּ, דער גוי, נישט אויסגעהאַלטן — האָסט אַ בערדל און קוקסט אַריין מיט אַן אייגל צו די מיידלעך...

— און דו, וואָס קריכסטו דאָ אַהער? דו, כאַמולע, כאַמיניע! עס זאָלן דיר די אויגן אַרויס!

עס איז געווען פריילעך ערב שניט. די רישקיעוויצער אוקראַינישע שניטערס, וואָס קומען גאַנץ פרי און גייען אַהיים פאַרנאַכט, האָט מען שוין אויך באַשטעלט.

דאָס ערשטע, וואָס מען וועט, אם ירצה השם, די וואָך טאָן, איז אַרונטערנעמען עטלעכע קאָרעץ ווייץ פאַר מצה־שמורה און זיי אַריינגנעמען אין סטאָדעלע, ייי זאָלן נישט פאַרנעצט ווערן חלילה וחס. עס יועלן קומען עטלעכע טשאָרטקאָווער חסידים, מיטן דיין, ר' שיעלע יאַרידניק, מיט נחמן־לייזער מעקלער און אַלע אינאיינעם וועלן זיך דערמיט מתעסק זיין.

ר' מרדכי לייב האָט געהאַט הרחבת הדעת, כאָטש ער איז געווען טרוד און פאַרטאָן. מאָנטיק אינדערפרי, ערב שניט, איז זאַגאַיסקי־רזשאָנצי געקומען אָפּגעבן אַ חשבון און צו הערן, וואָס מען האָט אים אָנצוזאָגן, ווי עס איז דער מנהג אַלע יאָר. ווען דער פּאַרוואַלטער איז אַריינגעקומען, האָט ר' מרדכי לייב אים גלייך אָנגעוויזן אויף אַ באַשריבענעם בויגן פּאַפּיר. עס איז געווען אַ צעטל וויפיל קאַרטאָפליעס און קרויט, מעל און בוראַקעס, האָלץ און אויבס ער, דער פּאַרוואַלטער, דאַרף באַלד נאָך שניט איבערגעבן צו אליקום נאָמען פאַר יאַנעוווקער קהל — פאַר יאַנעוווקער אָרעמעלייט. אויך וויפיל פּראָוויאַנט ער דאַרף צושטעלן צו איוואַן פּעז'יבין, דער „סטאַרשי בראַט“ פון רישקיעוויץ, פאַר די אָרעמע ערלים פון דאָרף.

— פּיין... עס וועט געטאָן ווערן... סלושניע... — האָט דער פּאַרוואַלטער געהאָרכזאַם געשאָקלט מיטן קאָפּ — נאָר מיינט דאָס, אַז אין דעם צעטל גייט שוין דאָס מאָל אַריין „ס'צענטל“, וואָס דער גנעדיקער הער טיילט אויס לויט די פּיסמאַ שוויענטע, לויט די הייליקע שריפטן? צי איז עס דאָס מאָל „אָגולנע“, אַרום און אַרום?

— עס גייט נישט אַריין... עס גייט נישט אַריין... איינס גיט דאָס ווילבעווער גוט און דאָס צווייטע איז מיין אייגענער ענין...

ר' מרדכי לייב איז געוואָרן אַביסל נערוועז, וואָס דער פּאָליאַק מישט זיך אַריין אין זיינע עסקים וועגן „מעשר“, וואָס קערן נישט צו אים.

זאַגאַיסקי, דער ליאַד, האָט הנאה געהאַט, וואָס ער האָט אַביסל צערייצט

דעם אלטן און ער האט אונטערגעשמייכלט מיט כלעריי אָנצוגעהערענישן, עפעס געזאָגט און נישט דערזאָגט...

האט ר' מרדכי לייב באמערקט? ער האט געקוקט דורכן צוויקער, געקוקט אריבער די גלעזלעך און יאָ און נישט געכאפט... זיצט דאָ א שונא, צי סתם א נאַר, א חונף און א גדלותניק?

פאַר יאַנעווקע איז פון תמיד אָן געווען א רעטעניש, למאי ר' מרדכי לייב האלט דעם דאַזיקן ליאַך. מען האט געברייעט כלערליי סברות און יעדער האט אָנגעגעבן אן אנדערן טעם. נחמן־לייזער, דער מעקלער מיט דער ביבקע אויף דער נאָז, האט זיך געהאט זיין טייטש:

— איך גיי מיר לשיטתי... לעולם איז דאָך דער גאַנצער באלעבאָס אין גוט אליקום נאמן... ער גיט אכטונג אויפן ליאַך און האט אים אין דער אדמה. אי, מען האלט אים פאַרט דעם שונא ישראל? איז דאָס קעגן אן „עין הרע" און מפני דרכי שלום מיט די אנדערע פריצים, די גויאישע... מען קען אויך זאָגן, אז ר' מרדכי לייב האלט, אז חזקה איז חזקה, אפילו, ווען די חזקה האט אן ערל,, א רשע, ימח שמו. און איבער וועמען אָרודעוועט ער, דער רשע? איבער די פאַרנאַליעס, איבער די שטאַל־קנעכט, איבער די רישקיוויצער שקצים און שיק־סעס, וואָס קומען שניט־צייט אין גוט אריין, און וואָס גראָבן די קאַרטאָפליעס און די בוראַקעס, און וואָס קלייבן די פאַסאַליעס, וכדומה, אזעלכע מלאכות גסות, צי וועלכע זיי טויגן זיך אוים געזונט און אייזן... און איבער זיי און צו זיי איז דער ליאַך ווי אָנגעמאָסטן. אָבער ווייטער האט ער אזא דעה אין ווילכעוועער גיט ווי איך, למשל, האָב א דעה אין גראַף קאַזיבראָדזקיס פאַסעסיעס. פרעגט מיך, איך בין קלאָר אין די עסקים ווי אין „אשרי"...

נחמן־לייזער האט נישט גערעדט אויסן וועג. קיין צופיל דעה האט דער „רזשאָנצי" נישט געהאט. היי־יאָר האט ער זיך אָבער צופיל געמישט, ווי ער וואָלט זיך פאַרמאָסטן און געוואָלט זען, ווער עס איז שטאַרקער אין ווילכעוועער גוט... און דאָס איז נישט געווען דער איינציקער „פאַרמעסט"...

דער ערשטער טאָג פון שניט איז אָנגעשטאַנען מיט א הילכיקן געזאַנג. בע־דיש, דער עקאָנאָם, רייטנדיק אויף א שפּאַקאָוואַטן פערד, האט געפירט די חברה הכשרהניקעס מיט גרוים פאַראַד אין פעלד אריין. און זיי זענען אים נאָכגעגאַנגען ווי זעלנער א קאָמאַנדיר; זיי האָבן געהאַלטן שריט און אויפגעוועקט די איינ־געדרימלטע לאַנעס מיט זייער לוסטיקן מאַרש. צווישן דער חברה זענען אויך געווען דוד איש גבעוניה און לוי, וואָס זענען מיטגעגאַנגען ווי נאָנטע און אייגענע.

אָנהויבן שניידן האט מען באַדאַרפט אַרום א צוויי קילאָמעטער פון הויף, ביים ווייסן מייל־שטיין, וואָס דערפירט צום „פוסטן יאַר" און צום ווישניפטשי־קער טאָל. די רישקיוויצער שניטערס זענען דאָרטן שוין געווען. זיי האָבן זיך צוגעאיילט און אָנגעקומען כמעט שפּראָץ אויף טאָג. ווי אַלע יאָר, האט מען דעם סעזאָן אָנגעהויבן מיט א „מאַהאַריטש": מען האט אויסגעליידיקט א ברילקעלע בראָנפן, וואָס מען האט געבראַכט פון גראַלניע, געטרונקען „נא סטשאַסטיע אי זדראָוויע", אויף גליק און געזונט, און זיך צעקלונגען מיט קאָסע און סערפּ. פאַן זאַגאַיסקי, וואָס איז אַליין געקומען אין פעלד אריין, האט אָנגעוויזן פון וועלכער „מעזשע", פון וועלכער סטעזשקע אָנצוהויבן און וווהין זיך צו פאַר־קירעווען.

און אָט האט זיך דערהערט א ניי מאָדנע געזאַנג. די חלוצים, די הכשרה־ניקעס, האָבן זיך באַוויזן אויף דער אַנדערער זייט פון תבואה־לאַן, וואָס איז אָפּגעטיילט פון בריטן שליאַך, מיט א שטיינערנעם טראַקט.

— זשידעס? יאָ, זשידעס! — האט זיך מיטאַמאָל דערהערט א פאַרחידוש־טער אויסרוף צווישן די רישקיוויצער פויערים — קוקט נאָר, גוטע מענטשן, זעט נאָר, גוטע מענטשן! זשידעס!

קעפּ, העלזער האָבן זיך אויסגעדרייט אויף לינקס. אין די אויגן — גע־פלעפטקייט, כעס און גיך־אָנגעקוואָלענער און אָנגעשוואָלענער האַס.

— גוטע מענטשן, זעט נאַר! זיי ווילן דאָך אַרבעטן, די יידעלעך! — האָבן זיך געהערט קולות — שדים, נישט־גוטע, הינטישע זין!

הפנים, אַז דאָס באַווייזן זיך פון די חלוצים איז פאַר עטלעכע פון זיי, דער עיקר פאַר די עטלעכע יינגע שקצים, קיין איבערראַשונג נישט געווען. נו, עמעצער האָט זיי באַצייטנס מודיע געווען זיי צוגעגרייט און געלערנט וואָס צוטאָן...

— זשיד זשאַד כאַלאַמעי! — האָט זיך דערהערט אַ שפּאָטיש לידל, ווי גיך בעריש דער עקאָנאָם האָט אויסגעשטעלט די יידישע חברה אין אַ ריי.

— זשיד, זשיד אַוועק פונדאַנען! קיין פּאַלעסטינע גיי! צום טייוולס מאַמע גיי!

דוד איש גבעוניה און לוי ברוידעס — זון און אייניקל פון פריץ — האָבן זיך גלייך אַריינגעמישט. זיי זענען צוגעלאָפן צו זאַגאַיסקין, געמאַכט מיט די הענט, אויפגעהויבן אַ פויסט, נאָר מען האָט זיי נישט געהערט. עס האָבן אָנגעהויבן פליען שטיינער, שטיקער טשערעפּ, פלעקער און עס האָט אויפגעבליצט אַ קאָסע מיט דער בלאַנקענדיקער שאַרף.

— חברה! וואָס שטייט איר? — האָט דוד זיך אַ דריי געטאָן צו די הכשרה־ניקעס אויף דער אַנדערער זייט לאַן — אויף וואָס וואַרט איר, אויף כבוד? דערלאַנגט!

ער האָט פאַרגעסן ווו ער איז. עס האָט זיך אים געדאַכט, אַז דאָס חזרט זיך איבער אַן איבערפאַל פון אַראַבער אויף אַ יידישן פּונקט אין ארץ־ישראל, און אַז ער פירט אָן מיט דער פאַרטיידיקונג, ווי ער איז געוווינט צו טאָן. חברה האָט נישט געכאַפּט וואָס ער זאָגט; מען האָט אָבער בחוש פאַרשטאַנען, וואָס ער מיינט. ביי די הכשרהניקעס האָט זיך אַ רים געטאָן אינעווייניק, טיף־טיף. מיט הענטלעך פון די כערפּעס, מיט גרודעס ערד און מיט בלעכענע קריגלעך האָבן זיי זיך אַ וואָרף געטאָן קעגן די צעיושעטע שקצים און געענטפערט קלאַפּ אויף קלאַפּ.

אינמיטן פעלד, אין ליכטיקן פרימאָרגן, איז געוואָרן אַ מהומה, אַ געוואַלט, וואָס האָט זיך צעטראָגן איבער די אָפענע לאַנעס צווישן הימל און ערד. מענטשן־קנוילן האָבן זיך געוואַלגערט אין דער צייטיקער תבואה, איינגעבראָכן און איינגעפרעסט די זאַנגען און זיי פּייכט געמאַכט מיט קויטיקן שוויים, מיט סלינע און מיט בלוט פון צעמזיקטע מיילער, פון צעקלאַפּטע שאַרבנס און פון צעריסענע פּנימער. אויסגעריסענע פּאַסמעס האָר, שמאַטקעס פון צעפליקטע העמ־דער, פון בלוזקעס, שטיקער הויט און עטלעכע אויסגעהאַקטע ציין זענען פאַרזייעט געוואָרן אין געדיכטן, צייטיקן, גאָלדיקן ווייץ. ביז עס האָט זיך מיט אַמאָל דער־הערט אַ טראָפּ פון פערדישע קאָפּיטעס, צוויי רייטערס האָבן זיך געטראָגן מיט אַ גאַלאָפּ פון פריצישן הויף.

— דער פריץ, דער פּאַן ראַפּאַפּאָרט אַליין! — האָט דער פאַרוואַלטער ערשט איצט אויסגעשריען — הערט אויף! באַסטאַ! באַסטאַ, אָדער איך רוף זשאַנדאַ־מעריע!

אין דער רגע האָט זיך באַוויזן ר' מרדכי לייב, הויך אין אַ זאָטל, אויף אַ ביסטרען פערד, אין טלית קטן איבערן בלויזן העמד און אין דער יאַרמלקע — איז ער געזעסן אויפן שימל זיכער, פעסט און גלייך. הינטער אים, אויף אַ צווייטן פערד — בעריש דער עקאָנאָם, וואָס האָט אים אָנגעזאָגט די בשורה און גע־בראַכט אַהער.

איידער ר' מרדכי לייב האָט נאָך באַוויזן עפּעס צו זאָגן, האָבן די מענטשן־קנוילן זיך אויפגעפּלאָנטערט, זיך אויפגעהויבן, און זיך געשטעלט אויף די פיס. אַ מאָדנע שטילקייט האָט זיך אויסגעהאָנגען אַרום. מען האָט ווי געוואַרט אויף ר' מרדכי לייבס אַ געשריי, אויף אַ שטרענגער וואָרענונג. נאָר דער חסידי־שער ייד אויפן פערד האָט נישט געעפנט דאָס מויל. ער האָט הפנים געוואָלט איינ־געמען, איינשטילן בלויז מיט זיין בליק. אַ צוויי שקצים, פאַרביסענע און היציקע, האָבן זיך נישט געקייעט און אַ ציל געטאָן מיט שטיינער גלייך אין ר' מרדכי לייבן און גענומען אַנטלויפן, שרייענדיק ווי באַנומענע:

— מיר'ן קוילענען דעם זשיד, דעם הינטישן זון!.. ארויס פונדאנען אין ריין מאַמען אריין!

זאַגאיסקי־רזשאַנצי האָט ערשט איצט אַרויסגעכאַפּט זיין פּיסטויל פון לע־דערנעם טאַש, געוואָלט נאָכשיסן, נאָר ר' מרדכי לייב האָט אים אָנגעכאַפּט ביי ד'ער האַנט:

— זאָלן זיי לויפן! און איר — האָט ער זיך געווענדעט צו די אַנדערע פּויערים — וואָס ווילט איר? וואַרפן שטיינער? שניידן גאָרגלען? צי אַרבעטן?

אַז אַלטער פּויער, זיידע־סטעפאַן, אַז אויסגעדאַרטער, מיט גרויע, לאַנגע פּע־לעכעס אויף דער פּאַטילניצע, וועמען חען האָט ביז איצט נישט באַמערקט, איז צוגעקומען צו ר' מרדכי לייבן און זיך אַ וואַרף געטאָן פאַרן פערד:

— אוי, גאָטעלע אונזער דערבאַרעמדיקער! וואָס פאַרא וועלט איז דאָס געוואָרן? אוי, פּאַניע לייבקאָ, גוטער פריינטעלע, זיי מוחל... פאַרגיב, זיי זענען ה'ל געוואָרן. ווייסן זיי דען, ווער דו ביזט? ווייסן זיי דען, אַז דו האָסט אויסגע־בויט אונזער דאָרף? ווער העלפט און ווער געדענקט און ווער דערמאָנט זיך מיט גוטער הילף און מיט אַן עצה? נאָר לייבקאָ! ווערט מען געבוירן, איז צו ד י ר; דאַרף מען חתונה האָבן, איז צו ד י ר; טויפן — צו ד י ר; באַ־גראָבן — צו ד י ר, אַלץ, אַלץ... איך שווער, אַז אַזוי איז עס. וואָס דען, עס איז געווען גוט ביים אַלטן גראַף סעמיעצקי? ער האָט אונז געהאַלטן פאַר הינט, פאַר קעץ, מאָרדעווען זאָל עס מיט זיינע ביינער, ווער ליגט. ער האָט נישט געצאָלט, געגעבן קלעפּ, און געווינט האָבן מיר אין כליוועס... אָ, גאָטעלע! פאַרגיב, פּאַניע לייבקאָ!...

זיידע־סטעפאַן האָט זיך אויסגעדרייט צו די שניטערס און אַ געשריי־געטאָן:

— גייט אַרבעטן און שניידן, אומדאַנקבאַרע וואַראַנעס און סאָוועס אין אייערע מאַמעס אריין... אוי, גאָטעלע!...

די שניטערס האָבן אַרונטערגעלאָזט די קעפּ, זיך אַרומגעווישט, געוואַשן מיטן וואַסער פון די קריגלעך און אַוועק צום לאַן, ווי גאָרנישט געווען. פון די הכשרהניקעס האָט מען צוריקגעפירט אין הויף אריין מיט צעריסענע שטערנס און צעפּליקטע הענט. די איבעריקע זענען געבליבן אַרבעטן אין פעלד.

אַ גאַנצן טאָג האָט ר' מרדכי לייב געשוויגן און נישט גערעדט קיין וואָרט. ערשט אַרום מנחה־צייט, ווען ער און דוד און לוי האָבן זיך געלאָזט אין הויף אַריין, האָט ער זיך מיטאַמאָל אָפּגעשטעלט און אַ מאַך געטאָן מיט אויפרעגונג אין קול:

— נו? וואָס זאָגט איר? מילא... וגם זה יעבור... וואָס זאָגט איר?

מ'שמעות, אַז ביי ר' מרדכי לייבן האָט זיך אַ וואַקל געטאָן זיין זיכערקייט. עס איז צום ערשטן מאָל פון זינט דוד איז געקומען צוגאַסט, אַז דער פאָטער האָט מיט אים איינגעפּעדעמט אַ שמועס וועגן תוך.

— נו, מיין זון? — האָט ר' מרדכי לייב אַרויפגעלייגט די האַנט אויף דודס אַקסל —מיינסטו, אַז דאָס־אָ, וואָס איז געשען, איז דער אָנהויב פון די „במאַרעס", וועגן וועלכע דו האָסט מיר געשריבן?

— כ'ווייס נישט, טאַטע... אָבער קיין סימן צום גוטן איז עס נישט...

— נישט וועגן גוטס און נישט וועגן שלעכטס גייט דאָ — איז דער פאָטער געוואָרן אומגעדולדיק — די שאלה איז, צי דאַרף מען זיך אויפהויבן און לאָזן אַלץ און עולה זיין.

— איך מיין אַזוי — האָט דוד געשאָקלט מיטן קאָפּ — דער שכל איז מחייב... און ס'האַרץ זאָגט אויך אַזוי...

— ס'האַרץ איז אויך אַן ענין! אַ גרויסער ענין. אָבער מיטן מוח בין איך נאָך נישט אַזוי זיכער... — האָט דער אַלטער געשאָקלט מיטן קאָפּ אויף „ניין"
— און דאָס וואָס די אויגן זעען איז דען אַ סימן פון עקבתא דמשיחא? ווייסן

מיר דאַך, אַז די גאולה דאַרף קומען אויף גאָר אַן אַנדער מין אופן. משיח צדקנו, ער דאַרף זיך באַווייזן אַנדערש! און אָן אים איז קיין גאולה נישטאָ!

— זיי מוחל, טאַטע — האָט דוד אָנגעהויבן מיט גרויס פּאָרזיכטיקייט — משיח איז נישט קיין איינציקער, קיין פּרט... ער איז כּלל. איטלעכער טראָגט אין זיך די גאולה, אויב ער גייט אין טוט. און די אויסלייזונג קומט נישט אויף איינמאָל, עלעהיי אַן איינמאָליקע געשעעניש, ניין!... נאָר זי איז אַ פּראָצעס...

— אַ וואָס איז זי, די גאולה?

— אַ היסטאָרישער גאַנג, טאַטע. אַ לאַנגער גאַנג, פון כּסדרדיקן געראַנגל צו באַפרייען ס'פאָלק... פון מעשים... ראַנגלענישן...

— מיינט דאָך עס טאַקע דוחק זיין דעם קץ! וואָס דען איז דאָס דער דאָזיקער „פּראָצעס" דיינער, וואָס איז דאָס? — האָט ר' מרדכי געפרעגט מיט די הענט — וואָס מיינט דאָס — וואָס מיינט דאָס? מאי קא משמע לן? וואָס?

— ב'וויס? אפשר, אפשר — האָט דוד געקליבן אַ וואָרט צו אַ וואָרט — אפשר דאַרף מען מיט כּוח ברענגען דעם גואל; אפשר דאַרף מען זיך אַרויסרייסן אים אַנטקעגן... אומעטום! און בעיקר דאָרטן, אין ארץ־ישראל. מיט אַקעראייזן, מיט אַ שופליע און אַפילו מיט אַ שווערד. מען דאַרף מאַכן אַ וואַרע פאַרן גואל... און...

— און און... מיט אַ שווערד?! און מאַכן אַ מלוכה ווי די אומות העולם, כאַפּ־לאַפּ? — האָט ר' מרדכי לייב איבערגעשלאָגן דעם זון — און איך האָב גאָר נישט געוווסט, אַז דו האָסט אַזאַ גלאַט צינגל. ביזט אַ מגיד, ממש... אַ מלוכה, האַ? אָבער אם הד' לא יבנה בית שטייט. דאָך? האַ, גלאַט צינגל, בעל־לשון!

אַ ווײַלע זענען פאָטער און זון אַנטשוויגן געוואָרן אינמיטן פעלד. לוי, וואָס איז מיטגעגאַנגען מיטן פעטער דוד און מיטן זיידן, האָט זיך אַרייַנגעמישט:

— מיטן אויבערשטנס הילף, זיידע, וועט מען בויען. און מיט אונזערע הענט!

— הייסט עס, אַז מיר, די, וואָס קאָנען, דאַרפן הייבן פיס — האָט ר' מרדכי לייב זיך ווי אויפגעכאַפּט — מיר דאַרפן איבערלאָזן אַלעמען, אַלע יידן אויף הפקר, און גיין קיין ציון... מחמת וואָס? מחמת מיין דוד און מיין לוי זאָגן, אַז זיי זענען שטיקלעך משיחים... און לויפן אַליין ראַטעווען די אייגענע פעל?... און נאָר פאַרוואָס? מחמת מיין דוד און מיין לוי מיינען, אַז צווישן די אומות האָבן מיר שוין נישט קיין מאָרגן... נו, און דאָרטן וועלן די אומות אונז יאָ ליב האָבן? זיי וועלן אונז קעכלען נאָך פאַר דער גאולה שלימה? עס איז דאָך האָ בהאָ תליאָ!...

— פון דאָרטן אויס וועלן מיר ברענגען די בשורה און אַרבעטן פאַר דער גאולה שלימה... און דאָרטן וועלן מיר בויען אַ פעסטונג — האָט דוד געענטפערט — כּי מציון תצא תורה דאָס מיינט דאָך דער קוואַל פאַר דער אויסלייזונג פון אַלעמען... אַלעמען.... פון דער וועלט... די גאַנצע וועלט...

— זיידע, דו געדענקסט דעם מלבי"ם אויפן נביא מיכה? — האָט לוי זיך אַרייַנגעמישט — דער מלבי"ם זאָגט, אַז די גאולה וועט קומען אין דריי מדרגות: צוערשט וועלן אַביסל יידן עולה זיין, דערנאָך וועט מען שאַפן אַ קליינע מלוכה, און דערנאָך וועט קומען די גרויסע מלוכה און די גאולה שלימה...

— און אפשר, טאַטע, וועסטו מיט מיר מיטפאָרן און אַליין אָנקוקן? — האָט דוד געפרעגט — יאָ, טאַטע?

— טרייב נישט! טרייב מיך נישט! — האָט ר' מרדכי לייב אויסגעשריען — מנחה! קומט עס איז שפּעט! מנחה!

ווען זיי זענען אָנגעקומען אין הויף אַריין, איז דער עולם שוין געווען: דער מילנער, דער ברענער, דער קאַסירער, דער רימער, דער נאמן ר' שמריה, דער איידעם, שלום־יוסף דער זון און עטלעכע אורחים, וואָס האָבן אָנגעצויגן אין

גוט אַריין. ר'׳מרדכי לייב אַליין האָט געראַוונט פאַרן עמוד און אַ טיפע בענקשאַפט און אַ שטילער כליפ האָבן זיך אַרויסגעריסן פון זיין האַלז. ביי דער הויכער שמונה־עשרה האָט ער זיך צעלאָזט:

— תקע בשופר גדול לחרותנו...

איבער די אָפענע לאַנעס האָט זיך געטראָגן דאָס געבעט:

— ושא נס לקבץ גליותנו...

און זאָמל אונז צענויף אינגיכן פון די פיר עקן וועלט אין אונזער לאַנד אַריין...

און אַנטקעגן האָט געגליט דער ראַנד פון הימל, צונטערדיק־רויט און די זון האָט זיך געגליטשט און לייכט־לייכט געזעצט...

קאַפּיטל 34

א ליידיקער פּאַסט־קאַסטן

אַ ווייסער פּוכיקער שניי האָט באַדעקט די גאַסן פון לעמבערג, און אַ ליכטיקע זון האָט זיי געליישט מיט זילבער און וויאָלעט. דינע פלימערלעך, דריבנע קווייטן, בלווילעכע און גרינלעכע האָבן געפלאַטערט, געקרייזלט אין דער הויך, געפאַלן לייכט און שטיל. און זיך צעדריבלט ווי דימענט־שטויב.

עס איז געווען נאָנט צום סוף דעצעמבער, ערב ניטל, און די שויפענסטער אויף די הויפּט־גאַסן זענען געווען אויסגעצירט מיט כלערליי פאַרביקע סחורות. מיט אַ סך סטענגעס, באַנטן און לאַמפּיאָנען, וואָס האָבן זיך געמיניעט אין סאַמע מיטן העלן טאָג. די געשטאַלט פון סאַנקט ניקאָלאַס „שוויענטי מיקאָלאַי" — אין רויטן מאַנטל, הויכער מיטרע און מיט דער שניי־ווייסער באָרד האָט זיך אומעטום געוואָרפן אין אויג. מען האָט אים געזען שטייענדיק, פאָרענדיק און פליענדיק — אין אַ שליטן מיט באַגלעקלטע פערד, אויף הערנער פון הירשן און אויף אַ דינעם, גאָלדיקן שטראַל...

דער ריח פון ווייַנאַכט האָט פאַרפּראַוועט די לופט מיט זיסלעכער ווירציקייט: מיט דערמאָנונג פון געבורט פון „האַר און דערלייזער", ערגעץ אין יידישן בית לחם, און מיטן ווידערקול פון פּאַסטוך־געזאַנג, אַמאָל־אַמאָל אין אַ קאַלטער נאַכט, ביי אַן אָפענער שטאַל אַנטקעגן שטערן־שיין... און סאַנקט ניקאָלאַס — „שוויענטי מיקאָלאַי — די טיפע קעשענעס פון די ברייטע שאַרלעך־פּליודערן אָנגעשטאָפּט מיט מתנות און חסדים, זאַמלט ער גוטסקייטן אין אַ גרויסן זאַק און טיילט זיי אויס כּפֿל־כּפֿליים, מיט אַ צולאָג און מיט אַ שמייכעלע...

ניטל איז הייַיאָר אויסגעפאַלן אין דער חנוכה־וואָך. האָט זיך דאָ און דאָרטן דורכגעבראָכן אַ סימן און אַ זכר פון אַלטן יידישן נצחון און פון גרויסן נס. אין באַלויכטענע פענסטער פון זילבערוואַרג־מאַגאַזינען האָבן זיך געזען חניכה לאָמפּן, טעצלעך, מנורות, העסעס, בעכערס און זילבער־בלעכן, מיט כלערליי גראַווירונגען און פאַרצירונגען. אין די יידישע „פּאַסאַזשן" — האָוזמאַן און בעלער — ביי די איינגעזעסענע ספרים־הענדלערס זענען געווען אויסגעהאָנגען און אויסגעשטעלט געכתיבהטע בלעטער פון ספר החשמונאים, פאַרביקע צייכענונגען און ראַדירונגען פון בית ראשון און פון מתתיהו כהן גדול און זיינע העלדישע זין.

לוי ברוידעס, וואָס האָט שפּאַצירט איבער די פּאַסאַזשן, האָט זיך אָפּגעשטעלט ביי די קראָמען, געקוקט אויף די בילדער, אויף די ליכטלעך, אויף די לאָמפּן און באַטראַכט די אַנדערע אַנטיקן, עלעהיי דאָס וואָלט געווען אַן אַנטפּלעקונג פאַר אים. אָט ווייזט מען דאָרטן אַן אַלטן חנוכה־לאָמפּ. דאַכט זיך, אַזאַ ווי דער זיידע זיינער האָט: פון טונקעלן, שווערן זילבער, מיט אַ פענסטער וואַנט און מיט אַכט טיפע שיסעלעך, מיט גראַווירטע טרעפּ. און איבער זיי — אַ לייבן־קאָפּ מיט אַן אָפענעם מויל פאַרן „שמש" אין דער הויך. ענליכע לאָמפּן, נאָך אַביסעלע גרינגערע, גלאַנציקערע האָבן דער טאַטע זיינער און דער פעטער שלום־יוסף — איטלעכער זיין אייגנס און וועדליק זיין גוסט.

מען האָט שוין מסתמא אַרויסגענומען די דאָזיקע לאָמפּן פון די פאַרגלאָזטע זילבער־שראַנקן; מען וועט זיי אָנצינדן און שטעלן אין די פענסטער, וואָס בליען אין גליען מיט פראָסטיקע קווייטן אין דער קאַלטער נאַכט.

הייַנטיקן חנוכה איז ער, לוי, ווייט פון דער היים. דאָ, אין לעמבערג, פאַר־

ברענגט ער זיין ווינטער־וואַקאַציע. אין יאַנעווקע איז איצט פוסט. פעטער דוד, איש גבעוניה, איז שוין פון לאַנג אַהיימגעפאָרן קיין ארץ־ישראל און האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך אַ באַנגיקייט, וואָס נאָגט. עס איז אויך צוריקגעפאָרן קיין אַמעריקע דער מיסטער טשאַרלי־כאַצקל ווינאָקור, העניעך דעם שוסטערס זון. עס איז אויסגערונען דאָס ביסל פריילעכקייט און אויך דער חלום פון „אויפריכטונג", וואָס יאַנעווקע האָט געשפינען אין די זומערדיקע טעג.

און נאָך עפּעס איז געשען: אויך קלאַרא ווינאָקור איז דאָרט נישטאָ אַצינד. קיין אַמעריקע מיט איר ברודער כאַצקלען איז זי דערווייל טאַקע נישט געפאָרן. אָבער דאָס שטעטל האָט זי איבערגעלאָזט. אָנהויב הארבסט איז זי אַוועקגעפאָרן קיין וואַרשע און זיך „אינסקריבירט" אויפן פילאָזאָפישן פאַקולטעט אין דאָרטיקן אוניווערזיטעט.

— און אַלע פאָרן קיין לעמבערג אָדער קיין קראָקע, מוז דעם שוסטערס זאָבליערע דווקא פאָרן קיין וואַרשע! — האָבן ווייבער, פליאָטקע־מאַכערינס, געמאָלן מיט די צונגען -- וואָס וואַרשע? ווען וואַרשע? און ווער פערקעט עפּעס אַהין, ווו אונזערע אָבות אבותינו זענען נישט געווען? אָבער קיילע־קלאַרא, מיט דער סמאָליע און מיט דער דראַטווע, זי טראָגט עס דווקא אַהין. און דאָס איז דאָך אומיסטן, כדי זיך צו רייצן מיט די ראַפּאָפּאָרטס און מיט די ברוידעסעס. און די היקעוואַטע שוסטערקע, די מאַמערע, טייעט דאָך אָן דערפון... אפשר ווייסט איר, וואָס דאָס איז פאַר אַ מוזיפאָרגע און פאַר אַ מאַנקאָליע? עס איז דאָך איר קעפּעלע דערביי, מיט די שטושקעס און מיטן טראַנץ...

עס זענען געפלויגן אַנדערע כברות אויך. ביי בוניע זייגערמאַכער, אין מושב לצים, האָט מען געטייטשט, אַז קלאַרא איז אַוועק צוליב אירע קאָמוניסטישע שפּיצלעך, און אַז דער אוקראַאינישער סטודענט הריצקאָ וועליטאָק איז אין דעם פאַרמישט. מען האָט אויך געגעבן כלערליי אָנצוגעהערענישן, וואָס האָבן צו טאָן מיט קלאַראַן פערזענלעך — אַז זי מוז, און אַז עס לוינט זיך איר צו זיין וואָס ווייטער אַוועק — דאָרט, וו מען קען זי נישט וו עס וועט זי כמעט נישט באַגעגענען קיין היימישער מענטש...

בעת קלאַרא איז אַוועקגעפאָרן פון דער היים, איז לוי גראָד דעמאָלט געווען אין דאָרף, אין ווילכעווער גוט. הגם זי האָט זיך מיט אים געזעגנט אין אַ בריוו — אַ שאַרפער, פול מיט באַהאַלטענער איראָניע און מיט שטעכיקע באַמערקונגען — האָט זיך ביי אים דאָך דערוועקט אַ חשד, אַז זי האָט אויסגעקליבן וואַרשע אַנשטאָט לעמבערג, כדי אים אויסצומיידן, כדי אים נישט צו געבן קיין „סאַטיספאַקציע", אַז דאָס לויפט זי אים נאָך. ער האָט געלייענט אירע ווערטער עטלעכע מאָל. וואָרום צווישן די שפּיציקע, פאַרשייטע און גאַליקע שורות האָט פאָרט געוויעט מיט באַהאַלטענער באַנגיקייט, אַפילו מיט מעלאַנכאָליע. איז עס פאַר אים געווען אַ רעטעניש.

געענטפערט האָט ער איר העפלעך, קאָרעקט אָדער פאָרזיכטיק, ווי ער וואָלט נישט געשריבן צו קלאַראַן, פאַר וועלכער ער האָט ערשט נישט לאַנג געקניט און, אין זיין גאַנצער אויפריכטיקייט מיט אַ סך האַרץ זי געבעטן צו ווערן זיין ווייב... ער האָט זיך אַליין געחידושט; שרייבט ער צו דעם זעלבן מיידל, צוליב וועלכן ער האָט אַמאָל פאַרלאָזט פראַג און איז געבליבן זיצן אין יאַנעווקע, כדי צו האַרטן אויף אַ וואָרט פון איר מויל? צייטנווייז האָט זיך אים געדאַכט, אַז די אומרואיקע און פיבערדיקע טעג זענען גאָר כלל נישט געווען אויף דער וועלט; און יענע נאַכט אינמיטן פעלד, אין ביידל פון באַן־וועכטער, צווישן יאַנעווקע און ווישניפּטשיק, איז אַוודאי אויסגעטראַכט. און פאָרט האָט עפּעס גענאָגט און געאַרט און וויי געטאָן...

דאָס לערנען אין לעמבערג איז איצט צוגעגאַנגען אימפּעטיק, נערוועז און „עקספּרעס". באַלד אין אָנהויב סעמעסטער האָט ער, לוי, זיך גענומען גרייטן צו די עקזאַמענס און איז זעלטן אַרויסגעטרעטן פון זיין צימער אין פענסיאָנאַט „האַרמאָניאַ". ער האָט געאַקערט מיט דער נאָז אין די דיקע, בייכיקע ביכער און זיך געוויקט אין די „סקריפּטן", וואָס ער האָט נישט אַרויסגעלאָזט פון האַנט.

די פאַרלעזונגען האָט ער דווקא נישט באַזוכט רעגולער. ער האָט פאַרגעצויגן די טויטע, געדרוקטע אותיות מער פון פּראָפעסאָרישע מײַלער אַרויס. וואָרום צו די וויסנשאַפטלעכע אַנאַליזן און אויספירונגען וועגן די באַטרעפנדיקע קענשטאַנדן האָבן עטלעכע לערערס לעצטנס צוגעטשעפּעט אַ היבש ביסל וועלט-פּאָליטיק. זיי האָבן זיך אַרײַנגעלאָזט אין „פּראָגנאָזן“, און זייערע אויספירונגען האָבן צערודערט און אויפגעוועגט.

פּוילן — האָבן די דאָזיקע לערערס געטײַטשט — וועט באַגלייך מיטן גאַנצן מערב, גאָר אײַנגיכן מוזן אַרויסציען די שווערד, כדי צו פאַרטיידיקן די קריסטלעכע ציוויליזאַציע, וואָס איז אין גרויס געפאַר. אין פּוילן וועט זיך אויך מוזן אַרויסרייסן פון דער שטייג, אין וועלכער מען האָט זי אַרײַנגעפּרעסט. זי וועט אויסשפּרייטן אירע פליגלען — אירע אײַזערנע אָרעמס — צו מזרח, און דערבײַ וועט זי קוקן צו מערב מיט קלאָרער וואַכזאַמקייט. און צוליב דעם מוז פּוילן צוערשט צאַמען די אינעווייניקסטע שונאים און שמידן ענגער און פעסטער די רינגען פון גלויבן און שטאַרקן די באַנדן פון ליבשאַפט צום פאָטערלאַנד. אַ ליבשאַפט — מײַנע הערן סטודענטן — „ביז צום שטאַרבן; און מיט דעם וועלן מיר אָנזאָגן די גרויסע, הערלעכע מיסיע אונזערע“...

באַוואָפנט מיט דער דאָזיקער „ליבשאַפט און מיסיע“, האָבן די פּראָפעסאָרן אָן שום שוועריקייטן פאַרענטפערט, למאי די קרימינאַלן זענען פול מיט „פּאָליטישע“, למאי מען האָט אײַנגעפירט „אָפּזונדערונגס-לאַגערן“, און וואָס מיינען די כסדרדיקע אָבלאַוועס, איבערפאַלן און רעפּרעסיעס.

איין דאָצענט — אַ ייִנגער, אַ זשעדנער, מיט צוויי שיקלדיקע גרינע אויגן, מיט אויסגעברענטע פלעקן פון אויסגעהיילטע „פּראַנצן“ אין די פּאַסמעס געלע האָר — איז איינמאָל געגאַנגען נאָך ווײַטער: ער האָט געלאָזן פאַלן ווערטער אויפן חשבון פון דער „יידישער בורזשואַזיע“ און וועגן דער ראָל פון „אינטערנאַציאָנאַלן ייִד“. דער דאָזיקער „אייביקער ייִד“, וואָס באַווײַזט זיך אומעטום אין מאָמענט פון אָנטשיידונג; דער-אָ ייִד און דער באָלשעוויק פון מזרח זענען גאָר איינע און די זעלבע „קרעאַציע“ — זיי שטאַמען פון איין קוואַל און רייסן זיך צו איין ציל: צו צעשטערן די קריסטלעכע מאָראַל, צו פאַרמיאוסן אַלדאָס שיינע, אונטערצוגראָבן די יסודות פון דער ציוויליזאַציע און צו באַהערשן די וועלט מיטן שטנס מאַכט... סאַטאַנישע מאַכט...

די דאָזיקע ווערטער האָבן אַרויסגערופן אַ טומל: עטלעכע יידישע סטודענטן, וואָס זענען געווען געצוווּנגען „געזעצלעך“ צו זיצן אין די הינטערשטע בענק, האָבן פּראָטעסטירט. צוויי קריסטלעכע ייִנגעלייט און אַ קריסטלעך מיידל האָבן דווקא געהאַלטן מיט זיי. אָבער דער געשריי און דאָס בילן פון די צעקאָכטע און צעווייצטע פּוילישע „פּאַטריאָטן“ האָבן אַלעמען איבערגעשריגן און שיעור אײַנגעלייגט די ווענט און דעם סופית.

ביי דער דאָצענט האָט זיי אײַנגעשטילט. ערשטנס — האָט ער געשיקלט מיט די אויגן און געגלעט די „זיגלען“ אויפן קאָפּ — האָט ער נישט געמיינט אַלע ייִדן. נאָר געוויסע שטאַנדן, געוויסע גרופּעס; און זיי זענען דאָך דאָ, און קיינער קאָן דאָס נישט אָפּלייקענען. און צווייטנס איז זיין באַהויפּטונג נישט קיין פאַראײַנצלטע. אָט, זאָל מען אַריבערקוקן אויף יענער זייט גרענעץ, צו דעם קולטורעלן דײַטשלאַנד — וואָס זאָגט מען דאָרטן, וואָס? אויך דאָס אייגענע. און וווּ נישט? אַ גאַנצע וועלט איז דאָך נישט אינגאַנצן דול. אַנשטאָט שרייען וואָלט גאָר אַ סך בעסער געווען, ווען ייִדן זאָלן אַליין אָפּשאַפן דעם איבל, אַרויסרייסן אים מיטן וואָרצל, אויסברענען די זינד.

— עס קאָן דאָך געמאָלט זײַן, אַז זינדיקן טוען גאָר אַנדערע זינדיקן? — האָט לוי זיך אויפגעשטעלט אין זיין גאַנצער הויך און גענומען רעדן רויִק, אָבער מיט אײַנגעהאַלטענעם כעס — עס איז דאָך געמאָלט, אַז דאָ זוכט מען פאַר זשעדנעקייט, פאַר אָפּגעשטאַנענקייט און פאַר נאַרישקייט? עס קאָן דאָך אַ קרבן, אַ זינד-באָק פאַר דער אייגענער שוואַכקייט, פאַרן אייגענעם דורכפאַל, זיין, אַז דאָס געשעט אַזוי אויף אַלע זייטן פון אַלע גרענעצן? קלאָר גערעדט, הער־

פּראָפעסאָר, וואָס דאַרפֿן, כּלומרשט, די יידן טאָן? זענען מיר פֿאַרמעגלעך — ווערן מיר „אינטערנאַציאָנאַלע באַנקירן"; זענען מיר אָרעם — זענען מיר באָלשעוויקעס. זענען מיר אפֿשר ביידע צוזאַמען?

— דאָס איז סאָפֿיזם. אַז מען וויל רייניקן די נשמה, געפֿינט מען דעם פֿלעק, די קרעץ — האָט דער דאָצענט געגלעט די „סיגנעטן" אויף זיין קאָפּ — אָבער מיט סאָפֿיזמען פֿון תּלמוד ווערט מען נישט געהיילט, אָבער... מיר זענען אַביסעלע אַוועק פֿון דער טעמע. ווו האַלטן מיר וועגן דער „דעסקוואַמאַציע" פֿאָן פֿעלן?

יענעם טאָג האָט לוי מער נישט געהערט, וואָס דער דאָצענט האָט צו זאָגן וועגן זיין „ווייסנשאַפֿט". אין מוח האָט געקלעפּט „מזרח, מערב, פּוילן, דייטשלאַנד, די וועלט, דער אָדלער, די שווערד"...

די ידיעות, וואָס זענען געקומען פֿון דייטשלאַנד, זענען געווען פֿינסטערע. אייז קאַנצלער אַראָפּ, דער אַנדערער אַרויף; און אויף אַ דריטן האָט מען שוין געשאָסן און אַ מערטער האָט עוקר געווען. די „נאַצים" בושעווען איבער די גאַסן פֿון די גרעסטע שטעט. זיי זינגען זייערע בלוט־לידער איבער בערלין, מינכען, האַמבורג און קעלן. אַלע סימנים ווייזן, אַז פֿעלדמאַרשאַל הינדענבורג, דער העלד פֿון טאַנענבערג, דער אַלטער פּרעזידענט, וועט רופֿן דעם עסטרייכישן מאַליער אַדאָלף היטלער און וועט אים אָנבאָטן די קאַנצלערשאַפֿט.

און די לינקע? די קאָמוניסטן רייסן זיך מיט די סאָציאַליסטן; די ליבעראַלן בריקען זיך צווישן זיך, און די קאַטאָליקן קוקן קיין רוים...

מען זאָגט פֿאָרויס אַ גענעראַל־שטרייק; מען דערוואַרט אַפֿילו אַ בירגער־קריג. „ציניקער" צווייפֿלען און טרייסטן מיט אַ שמייכעלע: עס וועט זיך נישט אָפּשטעלן סיין איינציק ראָד. דייטשן שטעלן נישט אָפּ קיין רעדער; אַלץ וועט מאָלן און וועט קלאַפּן — און נאָך ווי! די רעדער וועלן זיך דרייען און גיין און צעמאָלן קעפּ, יידישע קעפּ...

און לוי האָט טיפֿער און טיפֿער געגראָבן די אויגן אין די דיקע ביכער און געשלונגען חכמה און געשטאָפּט אין זיך: ווי צו פֿאַרוואַנדלען זאַמל אין אַקערערד, און ווי אַזוי צו ציען וואַסער פֿון אַ שטיין...

בדיעבד בעסער אַזוי. אַרויסצוגיין אין גאַס האָט זיך אים נישט געגלוסט. די משפּחה כּץ אויף דער לינדעגאָ־גאַס, האָט אים מער נישט געלאָקט; און זאָפּיאַ גראַניצקאַ איז אין שטאָט נישט געווען. איז אפֿשר דאָס די סיבה פֿון זיין אָפּגעשלאָסנקייט? ער האָט נישט געוווסט.

נאָך אינמיטן זומער איז די פּאַני זאָפּיאַ אַוועקגעפֿאָרן פֿון לעמבערג און ביז אויפֿן היינטיקן טאָג. איר קליינע דירה אויף דער מיצקעוויטש־גאַס איז פֿאַרשלאָסן אויף אַ קלאַפּ־שלאָס. דאָס פּאָסט־קעסטל איז ליידיק ווי אַ מויל, עלעהיי עם וויל איינשלינגען אַ מענטשן, אָדער עס האָט אים גאָר אויסגעשפּיגן פֿון זיך. איינמאָל האָט לוי אַהין אַריינגעלייגט אַ צעטעלע. עטלעכע טעג שפּעטער האָט ער עס געפֿינען אויפֿן אָרט. קיין האַנט האָט זיך דערצו נישט צוגערירט. הייסט עס, אַז די פּאַני זאָפּיאַ האָט קיינעם נישט איבערגעלאָזט און קיינער קומט נישט צו איר שוועל. אויך אין ביוראָ פֿון באַראָן ז׳לוואָווסקי־לעוונהאַרץ, אויף דער סאַפּיעהאַ־גאַס זענען ווי אָפּגעווישט געוואָרן אירע שפּורן און עס איז אויסגעגאַנגען איר דעך, וואָס פֿלעגט אָנפֿילן דאָס אַלט־מאָדישע, רחבותדיקע צימער מיט די טונקעלע, געטאָוולטע ווענט און דעם געוועלבטן סופֿיט.

ווו איז די פּאַני גראַניצקאַ און פֿאַרוואָס איז זי אַוועק? סוף זומער, ווייסט ער, איז זי געווען אין שווייצאַריע. זי האָט אים פֿון דאָרט געשיקט אַ קאַרטל: בערג, אַן אָזיערע און אַ לאַקאָנישע צושריפֿט, אַ האַלבער טוץ ווערטער און נישט מער. זיצט זי אַ צינד אויך אין די בערג? פֿון מינאַ כּץ האָט ער, לוי, אַנומעלט געהערט, אַז דער אַלטער באַראָן, זאָפּיאַס באַלעבאָס, איז אויך אין אויסלאַנד און עס גלוסט זיך אים נישט צו קומען אַהיים. עס האָט צו טאָן מיט דער פּאָליטישער לאַגע. און דער אַלטער נאָבלמאַן וואַקלט זיך. נו, איז איר, דער פּאַני זאָפּיאַ,

אויך שווער אין איר לאַנד, און איז דאָס יחוס־צעטל פון איר טאַטנס שמד בלויז אַ סימנע, נאַריש און וויסט שטיקל פּאַפּיר?

עס האָט אויך געקבערט אַ שאלה: איז זי אַנטלאָפן פון זיך אַליין, צי האָט ער, לוי, אויך גורם געווען צו איר גלאַף, און צי האָט ער נישט אַמאָל דערמיט צו טאָן? דער־אַ געדאַנק האָט אים אי באַאומרואיקט, אי געשמייכלט — ווערליק דער אייגענער שטימונג און לויט דעם ליכט אין גאַס...

„דעסקוואַמאַציע", איז אים עטלעכע מאָל געקומען אויפן זינען ווי אַ תשובה אויף אַלץ. נאָר וואָס, אין תוך, איז עס אַזעלכעס די „דעסקוואַמאַציע"? דער בייט פון טעמפּעראַטור שפּאַלט פעלזן, און זיי שיילן זיך. בעמישע פּראָצעסן און בייסיקע ווינטן ענדערן די פּאָרעם פון שטיין.

דערווייל האָבן די ווינטן נאָך נישט אַריינגעבלאָזן אין דעם שטילן פּענסיאָנאַט „האַרמאָניאַ". און דאָרט האָט לוי זיך לעת עתה אָפּגעזונדערט מיט זיך.

ביז חנוכה איז געקומען און אים אַרויסגעטריבן פון דאָרט. אַ שאַרפער ריח פון ווייטע דורות — האָט אים אַ שפּאַר געטאָן אין קאָפּ. אַלטע בילדער און לאַנגסטיקע ניגונים, דינע פלעמלעך און נאָגנדיקע נוסחאות האָבן אויף אים אָנגעווייעט און אים געשטעלט אויף די פיס.

און אָט שפּאַנט ער אַרום איבער די „יידישע" פּאַסאַזשן פון לעמבערג, קוקט אויף די פענסטער און זוכט אַ טיר.

און מיטאַמאָל איז אים איינגעפאַלן: פאַרוואָס נישט אַריבערגיין דווקא צום אָרעמען שאַבטלמאַכער, אויף דער זשרודלאַנע־גאַס? עס איז דאָך אַ טעם דערביי. אַ סימן — סע ציט אים אַהין. און דאָס איז שוין גענוג. זענען דאָס דער יינגער מאַשעס אויגן, וואָס ציען? איר שטומער געבעט און דער שטילער צער, וואָס וויינען אַרויס פון איר? איז דאָס דער ריח פון איר טאַטנס טאָוולען פון דעם קלייסטער, פאַרב און קליי? עס איז דאָ אַ טעם דערביי, מן הסתם. ער, לוי, איז דאָרט אַ שטיקל היימישער מענטש. ער איז אַהין מיטגעגאַנגען, ווען דער פעטער דוד האָט זיך אַריבערגעכאַפּט צו געזעגענען. און ער האָט מיטגעשאָקלט מיטן קאָפּ, ווען דער פעטער האָט צוגעזאָגט צו העלפן ברענגען מאַשען קיין ארץ־ישראל — זי אַרויסצורייסן פון דער „זשרודלאַנע"־גאַס. זינט דעמאָלט איז ער דאָרט געווען נאָכאַמאָל. ער האָט געבראַכט אַ בריוו און אַ גרוס...

פאַרוואָס נישט אַריבערגיין אַהין, אָט שוין? און פאַרוואָס נישט איינקויפן אַ פעקל מתנות? עס איז דאָך חנוכה. טשעקאַווע, וואָס די שטילע, בויגעוודיקע מאַשע וועט זאָגן... וועט זי אָננעמען, און וועט זי אים מכבד זיין מיט אַ שמייכל, אָדער וועט זי שווייגן עקשנותדיק און וועט זיך נישט צורירן?

עס איז דאָ אַ טעם, למאי סע ציט אים צו דער הינטער־גאַס, ווי פון דאָרטן וואָלט ער איצט דערוואַרט זיין באַשייד...

קאַפּיטל 35

חשמונאים...

מיט האַסטיקע טריט איז לוי אַריין אין טויער פון הויז נומער אַכט אויף דער זשוראַוולאַנע גאַס. דאָ האָט ער אַביסל אָנגעכאַפּט דעם אָטעם, סיי פון פראָסט, סיי צוליב זײַער פריקרער באַגעגעניש. נישט ווייט פון הויז האָט ער זיך געהאַט אָנגעשטויסן אויף צוויי יונגען אין לעדערנע רעקלעך, קיילעכדיקע היטעלעך, מיט ברענענדיקע ציגאַרעטלעך אין די מײַלער און מיט שפּיצרוטן אין די הענט. זיי זענען געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אין אַ לאַמטערן־סלופּ און געמיטלעך זיך געלומטערט אויף דער קעלט. ווען זיי האָבן אים, לוין, דערזען און באַמערקט ווי ער באַרקירעוועט זיך, האָט איינער פון זיי אים אָפּגעשטעלט און געבעטן אַ שוועבעלע, באַטש זײַן ציגאַרעט האָט געברענט. דער צווייטער האָט זיך דערווײַל אַ ביסעלע אַ גליטש געטאָן אויף די קנאָפּל פון זײַנע אויסגעגלאַנצטע שטיוועלעך, ביז ער האָט זיך אָנגעשטויסן אָן לויס קני און אים שיעור איבערגעקערט. ער האָט זיך אַנטשולדיקט אויף פּויליש און שעלמיש פּאַרנייגט. לוי האָט גלייך דערפילט, אַז די צוויי „פּאַצעטן" זוכן אַן אַנטשעפּעניש, און אַז דאָ האָט מען אים אויסגעמיטן אונטערגעשטעלט אַ פוס. ווער זײַנען זיי און אויף וועמען טשאַטעווען זיי ביים לאַמטערן־סלופּ? ער האָט זיך יאָ און נישט אָנגעשטויסן און זיך געלאָזט זײַן וועג. פון הינטן האָבן אים נאָכגעיאָגט קלאָרע און הויכע רייד:

— ש'מאַילעך, זעסט דער „הנניה" האָט זיך טאַקע זאַנאַדיעט... צו מאַשען, יאָגט עס עם.... צ'וואָר, ער מאַינט פּאָד חרם...

— אַ שמויגער! 'עט ער ניש' אָפּטיפּלען, 'עלעך עים אויסלינקען די רעבטע שישוואַלקע, און אויך דער לינקער 'עט ער ביי מיר הינקען... און מאַשען 'עלעך מערטשישעם נאָך פּסח „אָנסטראָיען"... הערסט, פּיטעל?

— מ'עט דעך איינישבענען אין די „בריגידקעס", ש'מאַילעך... 'עסט גיין זיצן.

די יונגען האָבן זיך צעלאַכט...

ווייטער האָט לוי שוין גאָרנישט געהערט. ער איז אַרויף אויף די טרעפּ און זיך אַרויפגעדראַפּעט צום גאַניק, וואָס פירט צו דער דירה פון שאַכטל־מאַכער פישל מאַלץ. אין דער קיך, וואָס איז אויך דער וואַרשטאַט, דאָס עס־צימער און דאָס קינדער־צימער, האָט שוין געפינטלט אַ קליין לעמפּעלע.

— אָ, אַ גאַסט! — האָט דער שאַכטלמאַכער אויסגערופן, דערזעענדיק לוין — זע'ט נאָר!

ער האָט זיך אָפּגערוקט פון קליינעם, בייכיקן אויוון, וואָס ער האָט איצט געקערט מיט אַ בעזעמל. ער איז געווען איינגעניאָרעט, פאַרסאַזשעט און פאַרריסט.

— אַ ייד — האָט ער אַ מאַך געטאָן — אַ ייד, אַ קבצן, דאַרף זײַן אַ קוימענקערער אויך... יאָ, פּאַניע ברוידעס...

און ווי ער וואָלט געהאַלטן אין ציען אַ שמועס פון פריער, האָט ער זיך אויסגעדרייט, געוויזן מיטן בעזעמל אויפן בענקל, און אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ:

— נו, קיין סכנה איז עס נישט. און קיין טאַראַראַם צוליב דעם מאַכט מען נישט. אָבער מוניקל לינשטאָק, אָט דער, פון נומער 12, ער האָט זיך זײַן פּזמון וועגן דעם, ער לייגט אַלץ אַרויף אויף די... אויף די 'קאָנאָמישע אומשטענדן, ווי ער רופט עס...

— ער איז נישט אינגאַנצן אומגערעכט...

— וואָס הער איך? איך? — האָט דער שאַכטלמאַכער געדרייט מיטן פּאַר־באַזשעטן בעזעמל. — איר הייסט מיך אויך מאַכן אַ בונט? ש'מיגלער! איר שפּאַסט מילא, דער מוניקל, ער איז פֿון באַצווינס חדר. דאָ איז אַמאָל געווען אַ קאָמוניסט נפתלי באַצווין. מען האָט אים „ספּראַוועט", צערעכטגעמאַכט... נו, נו, איר וואָלט אים געווען באַראַפּט קענען. אַ קליינס, מיט אַ הויקער, אַ דאַרס און אַ פּאַרווײַנטס...

— איז וואָס?

— איז וואָס? — האָט פּישל צוריקגעפרעגט און געענטפערט — דער נפתלי האָט נעבעך געמיינט ערנסט, אַז ער וועט פּועלן ביי די גויים, אַז זיי זאָלן מיך ליב האָבן... ער האָט נעבעך געמיינט, אַז ער קאָן... מיט רייד... עט! און איצט וויל מוניקל בינשטאָק, אַז איך הקטן, פּישל מאַליק, זאָל מאַכן יד אחת מיט אַלע פּ'ליטאַריער און זאָל זיי עפענען די אויגן... דער עיקר, וויל ער, מ'זאָל מאַכן אַן אויפשטאַנד קעגן מיין ווירט, קעגן ר' יונה האָלצער... כאַ־כאַ־כאַ...

דעם שאַכטלמאַכער האָט אָנגעשפּאַרט אזא געלעכטער, אַז טרערן האָבן אים געגומען רינען פֿון די אויגן און אַריינטריפן אין בערדל אַריין:

— אָבער ס'האָב איך צו ר' יונהן, ס'האָב איך? — האָט דער קנאָפּ פֿון גאַרגל זיך ביי אים געצויגן אַריין און אַרויס — ס'האָב איך צו ר' יונהן? אַז כ'האָב אים נישט צו גיבן קיין דירה־געלט, נעמט ער נישט. און אַז ר'האָט געזען, אַז מיט ברויט איז ביי מיר אויך שלעכט, האָט ער מיך אַריינגעשטעלט צו זיין קרוב, צו ר' הערשל גריידיקער, אין דער ליקער־פֿאַבריק... כ'וואַש פֿלעשער, כ'קאָרקעווע. ס'איז דען אַ חילוק וואָס? אָבער ס'איבעריקע, דעם שפּיץ, שטויסט איר זיך מסתמא אַן אַליין...

— ניין...

— ניין? טאַקע נישט? ס'אַ שיינס און אַ גוטס. די פּ'ליטאַריער, די גויאישקע אַרבעטער, זענען מלא רציחה אויף ר' הערשלען, לֿמאי ער האָט אַריינגעלאָזן אַ יידן צו זיך אין פֿאַבריק. און מיר אַליין ווילן זיי דורסן... יעדע רגע... כ'האָב מורא, אַז כ'על זיך דאַרפֿן אָפּטראָגן פֿון דאָרטן... איין פֿלאַש האָב איך שוין אַריינגעכאַפּט אין קאָפּ אַריין... בע־בע... און ער וויל נאָך אַלץ דער מוניקל, כ'זאָל פֿאַר זיי מאַכן אַ רעוואָליציע... צ'פֿאַרשטייסט? וועט די מעשה טויגן, ע'לן זיי זי נעמען פֿאַר זיך, אויסלעקן די סמעטענע, און מיר וועט מען גיבן דעם שטעקן. וועט זי זיין שלעכט, ע'לן זיי מיר אוודאי דערלאַנגען מיט אַ דראָנג... ז'עלן מיר גיבן דעם שטריק...

פּישל האָט זיך אַווײַלע פֿאַרטראַכט און מיטאַמאָל זיך דערמאָנט:

— ס'שווינגן אונז פּוסטע רייד! ס'איז דאָך היינט חנוכה. מירן בענטשן חנוכה־ליכטעלעך. פּיניעלע! מאַשע! ווו זענט איר!?

ער האָט געעפֿנט די טיר, וואָס פּירט צום גאַניק און גערופֿן אויפן קול:

— מאַשע! פּיניעלע! קינדערלעך!

באַלד האָבן זיך דערהערט גיכע טריט איבערן גאַניק, וואָס האָט געדרינזשעט מיט פֿאַרזשאַווערטן אייזן, פֿאַרשנייטער בלעך און צעפּלעך אייז. דער ערשטער איז אַריין פּיניעלע, וואָס האָט באַצייטנס געהאַט געשפּילט דריידל מיט אַ חבר אין אַ שכנישער שטוב. זיין האַלז איז, ווי תמיד, געווען אַרומגעוויקלט מיט אַ וואַ־לענעם שאַליק און וואַטע־צווישן האָבן אַרויסגעשטעקט פֿון זיינע אויערן. בלויז די אויגן זענען געווען „נאַקעט" און אָפֿן; זיי האָבן געבליצט און דערציילט: פֿון דחקות און גרויסן טרויער, וואָס קלעמט איין דאָס קינדערישע האַרץ.

פּיניעלע האָט דער ערשטער באַמערקט אַ שיין פֿאַרפּאַקטן קאַרטאָן אויפֿן טיש.

— וואָס איז דאָס? — האָט ער אויסגערופֿן, קוקנדיק צו לוין — אייערס? אייער פּעקל?

— ניין... דיינס... און מאַשעס, — האָט לוי געענטפֿערט עטוואָס אין פֿאַרלעגנהייט. — נו, עס איז דאָך חנוכה.

— פֿאַניע ברווידעס! וואָס רעדט איר? — האָט ביים שאַכטלמאַכער זיך

ווידער צערירט דעם קנאָפּ אין גאָרגל. — פרעג איך אייך... נאָך וואָס? פּאַניע ברוידעס... אַז...

דער קליינער פּיניעלע האָט דערווייל נישט געוואַרט ביז דער פּאָטער זיינער און דער גאַסט וועלן זיך אויסטענהן און אויסגלייכן צווישן זיך. מיט ציטער־דיקע פינגער האָט ער גענומען אויפבינדן ס'פּעקל און אויסגערופן אַן אַנטציקטער און פאַרכלינעטער:

— טאַטעשי, טאַטעשי, זע נאָר!

ער האָט אַרויסגעצויגן אַ שרייב־געצייג, אַ פּולפּעדער און אַ בליישטיפט, און אויך אַ גלאַנציקע מויל־האַרמאָניקע.

— פאַר מיר? דאָס איז פאַר מיר? אוי!

ער האָט נישט געוווסט וואָס פריער צו טאָן. ער האָט גלייך געכאַפּט די האַרמאָניקע צום מויל און געפּרוווט עטלעכע טענער, וואָס האָבן אויפגעציטערט אין דער פינסטערער קיך. מיט דער אַנדערער האַנט האָט ער דערווייל ווייטער גענישטערט אין קאַרטאָן. פון אַ דינעם, קאָלירטן ביבולע־פּאַפּיר האָט ער אויסגעוויקלט אַ האַנט־בייטל און אַ בוך:

— און דאָס איז פאַר מאַשען? איך וועט זיך, אַז יאָ! אוי! טאַטעשי! פאַר מאַשען!

לוי האָט געשמייכלט און אַביסל שעמעוודיק פּאַטאַקעוועט מיטן קאָפּ. אַ נייגעריקייט האָט געפּיקט: וואָס וועט מאַשע זאָגן? וועט זי אָננעמען די מתנה, צי וועט זי אויף איר שטייגער זיך ברוגזן?

לאַנג וואַרטן האָט ער נישט באַדאַרפט. מאַשע, וואָס לערנט זינט עטלעכע וואָכן ביי אַ שכנותדיקער נייטאָרין, האָט זיך באַוויזן אויף דער שוועל.

— מאַשע, קוק! זע, אַ מתנה פאַר דיר! — האָט דער קליינער פּיניעלע ניט אויסגעהאַלטן און איר אַנטקעגנגעטראָגן דעם האַנט־בייטל און דאָס בוך — מאַשע!

אויף דעם מיידלס גרינלעכן פּנים האָבן אויפגעפלאַמט צוויי ראָזעווע פלעקן און אירע לאַנגע וויעס האָבן אַ ציטער געטאָן. מיט די בלייכע פינגער האָט זי אָנגעכאַפּט די צעפּ, וואָס האָבן זיך געשלענגלט איבער די אַקסלען, איבער דער ברוסט.

— עס איז חנוכה, מאַשעלע... און דער הער ברוידע, נו, — האָט דער פּאָטער געשמייכלט, — ער האַלט פון... זעסט דאָך... וואָס קאָן מען מיט אים מאַכן? אַזאַ מענטש איז ער.

מאַשע האָט אָפּגעלאָזט די צעפּ און מיט די שפּיץ־פינגער צערטלעך אַ ריר געטאָן דעם בייטל און דערנאָך דאָס בוך.

— הערלעך... אַ דאַנק, — האָט זי געשעפּטשעט, און ערשט איצט אויפגעהויבן איר בליק צו לוין, — וואָס איז דאָס בוך?

— פּאָעזיע... ביאַליק... אויף יידיש.

— הערלעך... — האָט זי נאָך שטילער געשעפּטשעט. — איך ווייס... דער טאַטעשי האָט מיר אַמאָל דערציילט וועגן אים.

לוין האָט זיך געדאַכט, אַז די שלאַנקע מאַשע איז אין די לעצטע וואָכן געוואָרן שלאַנקער און בויגעוודיקער. איר גיין צו דער נייטאָרין, דאָס לערנען אַ מלאכה און דאָס וואַרטן צו פאָרן צו דער טאַנטע צירל קיין ארץ־ישראל — דאָס האָט איר צוגעגעבן אַן אויסדרוק פון גאַרן און בענקען, וואָס האָט זיך געצייכנט אויף איר פּנים און אַרויסגערעדט פון איר בליק.

לוי האָט הנאה געהאַט דערפון, וואָס מאַשע האָט אָנגענומען די מתנות און אים האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס איז אַ באַרגיטיקונג — פאַר איר און פאַר אים. עס איז אים געוואָרן היימלעכער.

— איר ווייסט וואָס איך וואָלט וועלן? — האָט ער אַ מאַך געטאָן. — איך וואָלט וועלן, אַז מיר זאָלן היינט אַלע גיין אין יידישן טעאַטער... צו גימפּלען... איך האָב געזען די פּלאַקאַטן, מען שפּילט גאָלדפאַדענס „יהודה המכבי“.

— אַלץ אין איין אויפדערנאַכט? מתנות און טעאַטער און... ס'אַביסל צו גוט! — האָט דער שאַכטלמאַכער געשאָקלט מיטן בערדל. — מ'עמיר נאָך פאַר־

געסן אַן נאָר און מ׳עמיר נאָך מיינען. אַז מיר זענען שוין אופגעריכט... ס׳אַ ביסל צו גוט. היינט דאַרף מען בענטשן חנוכה־ליכט... אַריינכאַפּן אַ וועטשערע און...

— מיר קאָנען אַלץ באַווייזן, — האָט לוי איינגעווענדעט. — עס איז נאָך פרי... עס איז נאָך קיין זעקס נישט... און שפּילן הייבט מען ערשט אָן אַרום האַלב ניין. עס איז דאָך ווינטער די פינסטערניש פאַלט צו פרי...

— דאָס זענט איר גערעכט... די פינסטערניש פאַלט צו אַביסל צו פרי און צו שנעל און זי האַלט אָן צו לאַנג. — האָט דער שאַבטלמאַכער צענומען די הענט. — אַביסל צו לאַנג האַלט זי אָן.

ווי ער וואָלט באַשלאָסן צו מאַכן אַ סוף צו דער פינסטערניש און צו דער קעלט, האָט ער אַרויסגעדרייט נאָך אַ לעמפּל — לכבוד חנוכה — אַריינגעלייגט עטלעכע שטיקלעך קוילן אין בייכיקן, אייזערנעם אויוון, וואָס ער האָט גאָר וואָס געהאַט אויסגעקערט, און אָנגעצונדן אַ פלאַם מיט אַ וויעבעט־שטרוי. ער האָט זיך צעבעריעט און אַליין אַרויפגעשטעלט אַ טעפּל מיט איבערגעוואַשענע קאַרטאָפליעס אויף דער פּלאַטע און עפּעס אַרומגענישטערט איבער די פּאָליצעס.

— און איצט ׳עלן מיר זיך אַביסל אָפּוואַשן און אַריינכאַפּן אַ מעריבל. מיט אַן „על הנסים“... מיט אַ „בימי מתתיהו“... וואָס דען?

דערווייל איז אָנגעקומען פישלס ווייב, וואָס האָט דעם גאַנצן טאָג באַדינט אַן אָרעמע קימפּעטאָרין אויף דער פּאַד־דעמבעס־גאַס. די קליינע, איינגעשרומפּענע פרוי, מיט אַ פּאָר גרויסע, גלאַנציקע, בלויע אויגן און אַ כסדרדיקן שמייכל אויף די ליפּן, האָט מיט פלינקער בריהשאַפט זיך אַ כאַפּ געטאָן צום רוימען, פונקט ווי זי וואָלט זשעדנע געווען אַ שטאָק־אַרבעט אַ גאַנצן טאָג.

— לאַהטשעלע, — האָט פישל אַרייב געטאָן מיט די הענט, — האָסט אָנגעצויגן אין צייט, אַ געזונט דיר אין די ביינער אַריין. נו״אַ, חנוכה־ליכט! נו, הייט, יאַזדאַ.

דער שאַבטלמאַכער האָט אַוועקגעשטעלט אויפן גזימס פון פענסטער אַ בלויגעפאַרבט בלעכל מיט אַכט רערלעך, אַריינגעגאָסן אין איינעם עטלעכע טראָפּנס בוימל און אַריינגעלייגט אַן אויסגעוועלגערט קנייטל פון וואַטע־מאָך.

— פיניעלע, קום אַהער, האַלט דעם שמש! — האָט ער קאָמאַנדירט. — האַלט אים אין דער הויך, אַזוי!

דער קליינער פיניעלע, מאַשע, לוי, און פישלס ווייב האָבן זיך אַרומגעשטעלט און דער באַלעבאָס האָט אָנגעהויבן אויסזינגען און אויסציקלען די ברכות מיט אַ נאָגנדיקן און פייערלעכן ניגון און דערביי מיט אַ פאַרשטיקטער טרער אין האַלז. נאָך די ברכות האָט לוי — אַ דערוואַרעמטער פון דעם דערהויבענעם און „מלכותדיקן“ דלות און פון אָפּגלאַנץ פון גבורה, וואָס האָט אויפגעשיינט אויף דער פאַרפרוירענער שויב — אָנגעהויבן זינגען „הנרות הללו“ און „מעוז צור“ מיטן אַלטן נוסח פון זיידן און טאַטן אין יאַנעוועקע. אַלע האָבן אים אונטערגעהאַלטן אַ טאָן. מאַשע האָט געפּרוווט נאָכזאָגן די ווערטער, וואָס דער טאַטע איר האָט פאַר איר געטייטלט אין אויפגעמישטן סידור און איר אונטערגעזאָגט.

לוי איז געווען אַן אורח ביי זייער אָרעמען מאָלצייט, געגעסן קאַרטאָפליעס מיט אַביסל אייל און אַ הערטשענע לאַטקע, וואָס לאַהטשע האָט אויף גיך צוגעגרייט. ביים טיש האָט ער גערעדט מעגינא דיומא, וועגן באַדריקונג און יאָך, וועגן באַפרייאונג און גבורה, וועגן די מאַקאַבייער, און דעם גרויסן נס. מאַשעס טרויעריקע אויגן זענען געוואָרן אויסגעלייטערט און אַ גלי האָט אין זיי אויפגעשיינט.

— די גריכן... נו, איר ווייסט דאָך, זיי האָבן געהאַלטן, אַז „גוט“ איז נאָר דאָס, וואָס איז „שיין“ — האָט לוי געגעבן צו פאַרשטיין, — און ירושלים האָט געטענהט, אַז גוט איז דאָס, וואָס איז גערעכט. די יוונים האָבן געוואָלט ברענגען שיינקייט מיט געוואַלט. און יידן האָבן געזוכט אמת דורך צדק. און... ווי מיר

די מוטער האָט ראַשען אויסגעפּוצט מיט אַ סטענגעלע אין די האָר, איר געהאָלפֿן אָנטאָן דאָס סיצענע, שבתדיקע קליידל. אויף איר אויסגעבערשט דעם אָרעמען, דינעם מאַנטל מיט די הילצערנע קנעפּ און איר דערלאַנגט אין דער האַנט אַריין דעם האַנט־בײַטל, די מתּנה, וואָס לוי האָט איר געבראַכט. מאַמע און טאַכטער האָבן אַ ווײַלע געצערטלט די מתּנה און זיך געשפּיגלט אין איר...

נאָך גאָר באַצײַטנס זענען מאַשע און לוי אָנגעקומען אין גימפּלס טע־אַטער אַרײַן אויף דער יאַנגעלאָנען־גאַס. זיי זענען אַרײַן אין אַ ברייטן טויער, וואָס פֿירט צום הויף, אין וועלכן עס געפֿינען זיך ביידע זאַלן, דער ווינטערדיקער און דער זומער־„פּאַוויליאָן". אין אָפֿענעם, אָפּגעשיילטן גערטנדל צווישן עטלעכע אויסגעדאַרטע, פֿאַרפֿרוירענע ביימעלעך, איז דער הילצערנער פּאַוויליאָן איצט געשטאַנען אַ פּוסטער און פֿינסטערער. דער דאַך — באַדעקט מיט פֿריִאָבער שניי און די הילצערנע האַלבע ווענט, באַוואַקסן מיט אײַזצעפּלעך, וואָס האָבן געפֿינקלט אין דער פּראָסטיקער נאַכט. אַ נישט פֿאַרענדיקט פֿאַרשאָטן ליד האָט, דאַכט זיך, אַרויסגעפּיפּסט פֿון צווישן די רינעס און די הילצערנע זײַלן, און פֿאַרלאָרענע ווערטער האָבן דאָ [illegible], געציטערט אין דער פֿינסטער, געמאָנט און דערמאָנט....

הײמלעכער איז געווען אין פֿראָנט פֿון דער ווינטער־געבײַדע, וואָס שטייט אײַנגעראַמט צווישן בלינדע און טויבע מויערן. קאָלירטע לעמפּלעך האָבן געוואָרפֿן ליכט־פֿלעקן און לוסטיק געריפֿן צו זיך.

אינעווייניק, אין קליינעם זאַל, לעבנגעבדיק און שמאָל, ווי אַ קעסטל, איז געווען געפֿלדיק און היים. פֿון דעם אייזערנעם אויוון, וואָס האָט געפֿלאַקערט אין אַ ווינקל און פֿון דעם אַלטן זשיראַנדאָל אויפֿן סופֿיט; אויף די הילצערנע, פּשוטע בענק זענען שוין געזעסן אויסגעזעצט מענער און פֿרויען און ייִנגוואַרג און האָבן צווישן זיך געשמועסט היימיש און לעבעדיק.

לוי און מאַשע האָבן געהאַט פּלעצער אין דער דריטער רײ אין סאַמע מיט.

— דאָ וועלן מיר קאָנען גוט זען, — האָט מאַשע אַרויסגערעדט מיט שטילער אָנמציקונג. — איך בין שוין אַמאָל דאָ געווען... דער טאַטעשי האָט מיך מיטגענומען צו „בר כוכבא"... מיר זענען געזעסן אויבן....

זי האָט נאָך געוואָלט עפּעס פֿרעגן, אָבער איר איז שווער געווען אויסצולייגן אין ווערטער די אַלע אײַנפֿאַלן, וואָס האָבן זיך אַרומגעיאָגט אין איר קאָפּ. אירע בליקן זענען צוגעקלעפּט געוואָרן צום שווערן, רויטן פֿאָרהאַנג, וואָס איז געווען באַמאָליעוועט מיט מלאכים, כּרובים און מלאכימלעך, מיט פֿליטן אין די מײַלער און מיט האַרפֿעס אין די הענט. מלאכימלעך מיט מיידלערישע פּנימלעך, מיט בלאָנדע לעקעלעך, באָרוועסע פֿיס און מיט ווײַסע פֿליגלען, ווי פֿון ווילדע גענז...

און לוי האָט ידערווײַל באַטראַכט דעם עולם אַרום. די גאַליאָרקע — דער אײַזערנער גאַניק אײַנגעפּאַסט אין דער וואַנט און אונטערגעשפּאַרט מיט אַ יע־פֿאַרבטן שטאַנג — איז שוין געווען געפּאַקט. דאַכט זיך די זעלבע פּנימער פֿון ווײַבער און מאַנסבילן, וואָס ער זעט פֿאַר דער שול: ביי די טישלעך און שטעלעכלעך, ביי די סטערטעס מיט אַלטוואַרג און ביי די פֿעסלעך פֿיש. באַלמעלאָכעס און נייטאָרינס און קרעמערס, פֿון די „אָפּיצינעס" און פֿון די „שטוב און קיך". נאָר פֿאָרט אַנדערע, אָפּגעוואַשענע פֿון דער סאַזשע און פֿון די צווײַטן, פֿון דער סמאָלע און פֿון דער טיטשקע, און אויסגעטאָן פֿון דאגות און שרעק.

„עמך" גלייבט זיך אויס, גיט זיך נישט אונטער און וואַרט אויף נצחון אין דער גרויסער שפּאַנונג. וואָס הויבט זיך אָן. און צווישן זיי סטודענטן און סטו־

רעגנמעכב און אפילו יינגעלייטלעך, אין בעקעשעס און אין מוכענע קאפעליושן, מיטן צעפלאמטע פנימער און מיט נארן אין זייער בליק. עס איז די גרויסע שפאנונג, דער גרויסער געראנגל אויף א קליינעם ברעט.

די אוועריטורע, וואס די קאפעליע האט אויפגעשפילט, האט אויפגעוועקט מאשען און לוין פון טראנס. עס איז געווארן פינסטער און דער פארהאנג מיט די מלאכימלעך איז מיט א קרעכץ ארויף אין „הימל" אריין.

אט איז דער כאר. כהנים אין פארביקע געוואנדער און לויים מיט הארפעס, מיט לולבים און מיט טרומייטערס אין די הענט. יינגע גבורים מיט לאנגע לאקן, מיט שווערדן און מיט שופרות, און יפיפיות אין ווייסע שלייערן און אין סאנדאלן אויף די באָרוועסע פיס. דאס געזאנג הייבט זיך אן, צעטראגט זיך און נעמט ארום.

„הד' צבאות אונזער גאט. דער האר פון אלע צייטן,

דיך קומען מיר לויבן פון נאענט און פון ווייטן"...

און דארט איז מתתיהו כהן גדול מיט זיינע זין. איר זעט? אט דער איז יהודה, און דאס איז שמעון און אט שטייט אליעזר ביי דער זייט און די אנדערע.

קוקט! אט קומען די יוונים מיט די געצן פון שמאל און שטיין. זיי ווילן אפדייסן דאס פאלק פון זייער גאט, פארשוועכן דאס בית המקדש און עס אפווישן פון פנים פון דער ערד.

— א בראנד־פייער דיר אין פיסק אריין! — האט זיך מיטאמאל דערהערט א געשריי — 'עסט האבן א שווארצן סוף מיט דיינע באקן, דו שונא ישראל, דו רוצח. ניהעך מיט דער עבודה זרה, נידער!

דאס האט א צעקאכטער צושויער, נעבן לוין, אפגעשיקט קללות אין דעם פעטן געצנדינער, דעם פריסטער פון אנטיאכיע.

— 'עסט ברעגען, 'עסטו! צ'וואר עך לעב!

אז דער אויפגעברויזטער יד האט זיך אביסל אפגעקילט פון זיין צארן, האט ער אנגעהויבן שעפטשען צו לוין אן אויסגעניכטערטער:

— צ'ווייסט ווער דער אינטריגאנט איז? ס'איז דאך לייזער־יאנקל רעלעס, אן הינעד־אייגל עם אויף דער צונג. ער שפילט געזונט וו'אן אייזן. און יהודה? ס'איז דאך לייבישל קאליש. א געמבעלע דאס האט, א זאגעלע און א זינגעלע דאס טוט, מיט א שלשלת, מיט א טרעלדרעלע... מלא טעם. און דער אלטער כהן איז דאך יידל גוטמאן. צ'זעענט א מבין אויף זיין נאגיע, אויף זיין הענטעלע און זיין מאך? גאלד מיט בריליאנטן. און חנה פון די פינף זין? ס'איז דאך די שילינג, א געזונד איר אין די לונגען.

דער ייד איז אנטשוויגן געווארן, זיך געלאזט מיטציען מיט דער האנדלונג און אונטערגעזיפצט, גורלות הענגען אויף משקולת — קיום אדער אונטערגאנג, נצחון אדער אפגעווישט ווערן פון פנים פון דער ערד. א נס — אדער אלחים האט חלילה מויבע אויערן און הערט זיך נישט צו.

„מי כמוך באלים הד' ", טראגט זיך א געבעט, א געזאנג, און ס'גאנצע געביין ייגנט און ראנגלט זיך.

לוי האט דערפילט א לייכטן באריר. דאס האט מאשע אויפגעציטערט און זיך אנגעשפארט אין אים. די גרויסע שפאנונג — צווישן נצחון און מפלה — האט געריסן איר הארץ.

ווען עס איז ליכטיק געווארן, איז זי נאך געווען „דארט". בענקשאפט און א זיסלעכע, ווירציקע, פיבערדיקע אנגסט האבן זי ארומגעכאפט.

— וועלן מיר, יידן, נאכאמאל... טאן אזוי... וועלן זיי...

לוי האט געכאפט דעם מיין פון אירע ווערטער, וואס זי האט ארויסגערעדט ווי אין טראנס: זי, מאשע, וויל וויסן, צי יידן זענען שוין „אויסגעשפילט" פאר דער געשיכטע אויף אלע אייביקייטן, אדער צי קאן נאך אמאל אויפקומען אזא

מאָמענט פון אַ נייעם געראַנגל, ערגעץ אויף די פּליינען פון יהודה און אויף די בערג? אויסגעשפּילט? דאָס זאָגן „זיי", די, וואָס מיינען, אַז ייִדן האָבן שוין אַפילו קיין בלויזן ווילן נישט צו צוקונפט; אַז זיי האָבן גאָרנישט מער... נאַראָנים, זיי ווייסן נישט, אַז יעדער צוואַנג פון עבר שמידט דעם רצון צום מאָרגן, קאָוועט אים אין פּיין און תפילות און אין פייערן, איז דאָס אויך אַ רעטעניש און — אַ נס.

ווידער איז פינסטער געוואָרן און עס האָט זיך נאָכאַמאָל דערהערט דער אַלטער העברעיִן:

„הד' צבאות איז גאָט דער האַר פון אַלע צייטן,
דיך קומען מיר לויבן פון נאָענט און פון ווייטן"...

קאַפּיטל 36

די ממשלה פֿון שטן...

אין ווייסן ביבליאָטעק צימער פֿון „בעוניה", ביי א ווינקל־טיש איז דוד ראַפּאַפּאָרט געזעסן א פּאַרטיפּטער איבער שמאָלע, באַשריבענע בויגנס פּאַפּיר. אַן עלעקטריש לעמפּל מיט א גרינלעכן צעלולאָיד־אַבאַזשור האָט געוואָרפן א טונקעלן פלעק אויף אַ האַלבן ווינטיק־אָנגעצוויקטן פּנים, ביז אַראָפּ צום אָדערדיקן האַלז. ליכט און שאָטן האָבן זיך געמישט אַרום אים און אַזוי אויך אין די ווערטער, וואָס ער האָט איצט אַרויסדערביזוועט פֿון זיך און זיי אויסגעסדרט אויפֿן פּאַפּיר. בעת מעשה האָט ער געצויגן דעם מונדשטוק פֿון א קורצער פּיפּקע. רויך־קנײַלעכלעך האָבן אַרויסגעשפּאַרט פֿון צווישן די וואָנסעס און דעם בערדל, זיך געריסן אַרויף און געקרייזלט אַרום זיין צעקודלטן קאָפּ־האָר.

נאָך יעדע עטלעכע שורות, וואָס עו דוד איש גבעונה, האָט אוועקגעשטעלט האָט ער אַרויסגעלייגט די פּען, אונטערגעברומט און געקנעלט מיט זיך אליין: „מיר שטרעבן צו באַפרייען די יידן פֿון דער אָפּהענגיקייט פֿון די לענדער פֿון דער וועלט; מיר ווילן לייזן די יידן־פֿראַגע — און די גויים־פֿראַגע — דורך קאָנצענטרירן יידן אויף אונזער אַלטער ערד און דורך פֿאַרענדיקן דעם נבזה׳דיקן צושטאַנד פֿון זיין א מינדערהייט אומעטום. איך האָב געזען דעם מצב פֿון יידישער מינדערהייט אין פּוילן, און עס איז מיר קלאָר געוואָרן וואָס עס הייסט צו זיין דער שעיר לעזאזל אויף צוויי פֿיס, — פֿאַר א וועלט, וואָס על פּי רוב איז זי א פֿירפֿיסיקע ביז היינט..."

אין א צווייטן ווינקל, אין א נידעריקן געפֿלאָכטענעם שטול, איז געזעסן צפּורה זיין ווייב, די פֿיס הינטער זיך, מיט אַן אָפֿענעם בוך אין שויס. פֿון צייט צו צייט האָט זי אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ און איר אויג האָט זיך פֿאַרטשעפּעט אין דודן. ז׳האָט אויפֿגעכאַפּט זיינע תנועות, א ברום, און א שמייכעלע האָט זיך איינגעקאַרבט אַרום איר מויל. די בליקן האָבן זיך געגליטשט איבער איר מאַנס טונקעלן, געדיכטן פּראָפֿיל, האָבן זיך א ווײַלע פֿאַרהאַלטן, דערנאָך אַראָפּגעלאָזט, און אירע פֿינגער האָבן איבערגעמישט עטלעכע בלעטלעך מיטאַמאָל אין דעם אָפֿענעם בוך...

מער ווי זי האָט געלייענט און זיך איינגעהערט אין די פּאָעטישע רייד, וואָס האָבן אַרויסגעציטערט פֿון די אויפֿגעמישטע אותיות, האָט זי זיך צוגעהערט צום געהייל פֿון שטאַרקן רעגן, וואָס האָט געקלאַפּט אין די שויבן און אין דאַך. דאָס זיינען די לעצטע שווערע רעגנס פֿון זמן. אָט באַלד וועט זיך אָנהויבן אויסצולייטערן.

אין דערבייאיקן חדר האָבן חברים שוין באַצייטנס זיך געאַמפּערט וועגן בריליאַנט־פּאַרזיי. אויך אהין האָט זי געגייגט אַן אויער און געפּרוווט אויפֿכאַפּן אַ וואָרט, נייִן, אייגנטלעך נישט אַזוי א וואָרט — ווי דעם וואַרעמען לעבעדיקן הויך פֿון די רייד, וואָס וועקן אויף. וואָרעם די רעגנדיקע טעג און נעכט טרייבן אָן א שטיק אומעט און שלעפֿערן איין ס׳געמיט און ס׳דרויב. בלויז די עופֿות, וואָס זי, צפּורה, האָדעוועט, הייטערן זי אויף. אין די קאַלטע קאַיאָרן, אין די נאַסע נאָכמיטאָגן און אין די ווינטיקע פֿאַרנאַכטן טישלאַפּיעט זי אַרום אין שווערע גומענע שטיוול, און קנעט די ליימיקע בלאָטע

פון הויף. זי בראָדזשעט ארום צווישן די שטיינער מיט הינער און העגער, צווישן בלינלעז, וואָס קלאַפּן, פעדערן וואָס פליען; צווישן שנאָבלעז וואָס פּיקן און פּיסלעך, וואָס שקראָבען און פאַרפּלען זיך אָפּט דאַכט זיך איר, אז אָט־אָט וועט זי אליין אויך אָנהויבן צו קוואָקען אָדער קרייען, און אז עס וואַקסט איר א רויטער קאַם אין משוב. אָט־אָט וועט זי ווי א הון א קלאַפּ טאָן מיט א פליגל און מאַכן אַן אָנשטעל, אז זי פליט. אָבער אויפהויבן וועט זי זיך בלויז איבער א באַנטע, אָדער איבער א בערגל שטרוי. בלייבן וועט זי אין דער נידער, קלאַפּן מיט די פליגלען אין דרייען מיטן קאַם. נאַ־דיר גאָר פליען! דאָ גייט מען אויף דער ערד; העכסטנס פאַררייסט מען א בליק צום הימל; אנישט זוכט מען איבּ גאָר טיף אין זיך...

עטלעכע מאָל האָט זי געפּרוווט זיך אויפהויבן, אריינגיין אין צווייטן חדר און זיך איינהערן צום שמועס פון די חברים וועגן דער ווירטשאַפט, וועגן די פּלענער פאר נייע בנינים, וועגן דער „פּאַלכע" און וועגן פאָרן „פערסישע" לעמעלעך. זי האָט אָבער זיך נישט גערירט פון אָרט. א תענוג'לעכע מידקייט האָט זיך צעגאָסן איבער איר געביין, איבערן לייב־און־לעבן, און ס'האָט זיך געגלוסט צו בלייבן זיצן אזוי־אָ, הויערן און אריינשווייגן לאַנג און טיף.

א דונער האָט זיך צעקאַטשעט נאָך א שאַרפן בליץ, וואָס האָט דורכגעשטרייפט פארביי דער פאַרהויכטער שויב. דער בליץ און דונער האָבן זיך אוועקגעטראָגן צו די אָפּהאַנגען פון די בערג, וו עס זשודזשען און שטראָמען צעבושעוועטע וואַסערן. אלע בעכן זיינען איצט פול. יעדער גרוב, יעדער שפּאַלט איז איצט אָנגעטרונקען, אָנגעשוואָלן, קוועלט און רוישט. סוף־ווינטער און אנהויב־פרילינג ראַנגלען זיך אַצינד. דער בליץ און דער דונער און די שטראָמען צייכענען אָן די גרענעץ, מיט רעש און מיט קראַפט.

און באַלד וועט אויפבליען דער מאַנדל־שטאָק, ער וועט זיך איינהילן אין ווייסן צוויט און פאַרשפּרייטן באַרשיכורנדיקע ריחות איבער טאָל און באַרג. צום ווייסן צוויט וועט זיך ציען די אויפגעבאַפּטע, האָוועדיקע בין.

און וועט אויפהערן דער רעגן, וועט זיך גלייך באַווייזן די „כלנית", די אַנעמאָנע־בלום. קינדער וועלן פון איר פלעכטן פרילינג־קרענץ. און צווישן די „כלניות" — וועט זיך רויטלען די „דמומית", די ווינטן־בלום, מיט די דינע בלעטעלעך. אַלע קינדער ווייסן, אז די „דמומית" שפּראָצט ארויס אויף יעדן אָרט, וו די מכבים האָבן פאַרגאָסן אפילו איין טראָפּן בלוט פאר אָט דעם לאַנד...

נישט נאָר די דערוואַרטונג אויף דער „כלנית" און אויף דער „דמומית" די דאָזעווע און רויטע קווייטן, האָבן שטיל און תענוגלעך גענאָגט, ס'איז געווען נאָך א טעם, למאי א מאָדנע בענקשאַפט האָט געבויערט ערגעץ אין די פאַלדן פון צפּורהס האַרץ און האָט אַלעמאָל אויפגעהויבן א „רויטן קאָפּ". פאר אָט דער צערודערונג האָט זי גראָד מורא געהאַט. זי האָט נישט געוואָלט, כאָטש זי האָט נישט פאַרשטאַנען קלאָר דעם באַטייט... איז עס אלישע עציוני פון תל־אביב?

מיט א וואָך צוריק איז אלישע אויסגעוואָקסן אין גבעוניה און האָט זיך דאָ פאַרהאַלטן עטלעכע טעג. און פונקט ווי ער האָט זיך אומגעריכטערהייט באַוויזן, אזוי איז ער אויך אומגעריכטערהייט נעלם געוואָרן, אָן א זיי־געזונט, במעט בסוד. נו אָ, זי, צפּורה, שטויסט זיך אָן: ער איז געקומען וועגן פאַרטרוילעכע ענינים — „הגנה", וואָפן און וועגן א שוץ־ליניע. מסתמא בלויז געציילטע חברים ווייסן דעם סוד. אפשר ווייסט איר דוד, איר מאַן, אויך. אָבער ער האָט פאר איר גאָרנישט נעדאַכט. און אלישע האָט אוואַדע־און־אוואַדע זיך מיט גאָרנישט ארויסגעכאַפּט. ער האָט בלויז געשמייכלט, געגלעט זיין בלאָנדע טשופּרינע, געגלאַנצט מיט די בלויע אויגן און געווייסלט מיט די ציין, ווי א ליון...

אלישע איז געקומען ווי א ווינט, און ווי א ווינט אוועק. יאָ, איין אויפדערנאַכט האָט ער געטאַנצט. ר'האָט זיך מיט איר געדרייט אין א קאַראַהאָד.

זיך מיט איר געדרייט אויך אליין. ז'האָט זיך דערמאָנט אָן דעם „דאך“ אין תל אביב, בעתן „נשף“ איידער איר דוד איז אָפּגעפאָרן קיין פוילן מיט א מיסיע...

אין משך פון דריי טעג האָט אלישע איר דעמאָלט געווידמעט א סך צייט אין תל אביב. ר'האָט זי פארבעטן אין טעאַטער אריין, אין א סינעמאַ און אין אַ קאַפעהויז ביים ברעג פון ים... איין נאַכטזאָבן זיי שפּאַצירט איבער גערטנדלעך, איבער אלייעס, כמעט ביז ס'האָט אָנגעהויבן שאַריען אויף טאָג. מאָרגנס, זיי זיינען געלעגן אויף די זאמדן, געזעסן אויף א באַנק צווישן געדיכטע ביימער, און ער, אלישע, האָט כמעט די גאנצע צייט געשוויגן און זיך געהאַלטן אָפּגערוקט, די הענט פארלייגט אויף דער ברוסט... און האָט ער זיך ארויסגעכאַפּט מיט א וואָרט, איז עס געווען מכוח איר דודן... ר'האָט אים געלויבט און וועגן אים גערעדט מיט א באַוווּנדערונג... און האָבן זיך אויסגעלאָזט די עטלעכע ווערטער האָט אלישע אָנגעהויבן אונטערברומען א לידל און עס געצויגן אָן א כוח... עפּעס נישט ווי דער אלישע, וועגן וועלכן מיידלעך שושקען זיך אויפן אויער... אן אַנדערער! אייגער וואָס האָט מורא פאר זיך; און אפשר פאר איר, פאר צפורהן מיט די געקרייזלטע האָר... און פארוואָס איז איר געווען דערווידער זיין „מורא“, און פארוואָס האָט זיין האלטונג זי אזוי געאַרט?...

א רעטעניש איז געווען זיין אויפפירונג מיט א וואָך צוריק, בעת ער איז געווען דאָ, אין גבעוניה, דאָ־אָ. אין איין פארנאַכט האָט ער זי פארבעטן אויף אַ שפּאַציר קיין תל־גד, די יונגע קבוצה, וואָס איז ארויף ערשט נישט לאַנג אויף איר אייגענעם באָדן. אלישע און זי זיינען געגאַנגען איבער די שטעזשקעס, פון די נאַקעטע פעלדער איבער וועלכע ס'האָט געהאָנגען א דינער נעפּל, ווי אַ בלויער רויך. עס האָט זיך געדאכט, אז דער נעפּל הילט און שלינגט זיי איין ביידע אינאיינעם; נאָר איינגעהילט האָט ער זיי איינציקווייז... א קורצער שפּאַציר, אָבער געדויערט האָט ער לאַנג. דער עיקר האָט זיך געצויגן דער צוריקוועגס. אַ שלאַקס־רעגן האָט זיי געכאַפּט. גבעוניה און תל־גד האָבן דעם רעגן דערוואַרט ערשט פארטאָג. און דאָ האָט ער זיך אראָפּגעלאָזט מיט עטלעכע שעה פריער, מיט אזא געפּילדער, ווי ער וואָלט אומיסטן וועלן אויסלאכן יעדן חשבון און אויסרעכענונג.

— לאָמיר זיך אומקערן... וועסט ניט קאָנען גיין, צפורה — האָט אלישע זי געבעטן — חברה וועלן אונז אונטערפירן מיט א וואָגן... אָדער מירן געכטיקן אין תל־גד...

—ניין... כ'על גיין... כ'האָב נישט קיין מורא פאר קיין בליץ און פאר קיין דונער — האָט זי געענטפערט און ווייטער געשפּאַנט — קום... איך וועל נישט צוגאַנגען ווערן...

אין מיטן וועג האָט זי פּאָרט דערפילט א מידקייט. ז'איז געווען דורכגעווייקט. אָן א וואָרט האָט אלישע זיך פּארקירעוועט צו א זייטיקער סטעזשקע, וואָס פירט צו די בערגלעך, וועלכע נעמען ארום דאָס פעלד ווי מיט א פעלזיקער קייט. אין איינעם פון די בערגלעך איז דאָ א הייל. אלישע האָט זי גלייך אריינגעפירט אהין.

— בייג זיך אָן און קריך אריין — האָט ער באַפוילן. — ניין, — וואָרט. איך וועל אריינקריכן דער ערשטער...

מיטן קליינעם באַטעריע־לעמפּל, וואָס ר'האָט ארויסגעצויגן פון קעשענע, האָט ער צוגעלויכטן און אָנגעוויזן דעם אריינגאַנג, וואָס איז געשטאַנען אָן אָפענער און געוואַרט...

זי, צפורה, האָט געפאָלגט און איז אים נאָכגעגאַנגען שטילערהייט. די הייל, א שמאָלע און א לאַנגע, איז געווען פונקט ווי אָנגעמאָסטן פאר צוויי, אין דער ברייט.

— איך בין נאָך דאָ קיינמאָל נישט געווען — האָט זי ארויסגעשעפּטשעט — אָבער פון וואַנען ווייסטו וועגן דעם באַהעלטעניש?

אלישע האָט געשמייכלט און געוויזן די ציין:

— כ'וויים... כ'בין מחויב צו וויסן...

א נידעריקער פעלזיקער „באַלקן“ האָט זיך געוועלבט איבער זייערע קעפּ. אין דעם באַלקן — א געמיש פון זאַלץ און קאַלך און גראַניט — טיפע לעכער, ווי גריבלעך פון אויסגעהוילטע, אויסגעשטאָכענע אויגן, דורך וועלכע ס'האָבן זיך אריינגעזיפּט שנירלעך ליכט. פון וואַנען קומט עס? פון יענער וועלט? און ווי אַלט איז דאָס ליכט, וואָס זיפּט זיך אַדורך? און ווי אַלט איז דאָס אַלץ — דער גראַניט און דאָס זאַלץ.

א שטילקייט האָט געהערשט אין דער הייל. און פון דער שטילקייט, האָט זיך געדאַכט, גייט אויף דאָס שווערע, געצויגענע אָטעמען פון האַרץ פון די בערג, אָדער פון דער סאַמע ערד...

אַ ביסל פאַרוויאַנעטע בלעטער, האַרטע און קרושלענדיקע, אויסגעטריקנטע זאַנגען און מאָגערער, דאַרער מאָך האָבן זיך געזען אויפן אויסגעשטשערבטן דיל. פון וואַנען האָט זיך דאָס גענומען אַהער? איז עמעץ דאָ געווען? אָדער האָבן ווינטן דאָס פאַרטראָגן אַהער און אָנגעגרייט? און אפשר הענט, וואָס זיינען שוין פון לאַנג נישטאָ?

— זעץ זיך און טו-אויס די שיך... דריי-אויס די זאָקן פון דער נעץ — האָט אלישע געזאָגט — נעם אַרונטער דאָס אויסגעווייקטע זשאַקעטל... און די פּאַטשיילע...

ז'האָט געפאָלגט. ז'איז געבליבן זיצן א באָרוועסע. ז'האָט א ציטער-געטאָן. אלישע האָט געפרעגט, צי איר איז קאַלט און האָט איר א גלעט געטאָן אין האַלז. ס'האַרץ ביי איר האָט אָנגעהויבן פּויקען און ס'האָט איר פאַרשפּאַרט אין שלונג. פאַרוואָס האָט ער באַלד אָוועקגעכאַפּט די האַנט און זיך אָפּגערוקט? וואָלט זי אים געוועזן געלאָזט זיך דערנענטערן? האָט זי דאָס געוואָלט? ניין, אפשר נישט געוואָלט, אָבער דערוואַרט... האָט זי געוואָלט א געראַנגל מיט אים? מאָדנע: ס'איז נישט געקומען צו דעם...

און פאַרטאָג, ווען זי איז צוריקגעקומען קיין גבעוניה, האָט זי דאָס ערשטע א קוק געטאָן אין שפּיגל, כדי צו זען וואָס מיט איר איז געשען... איז זי נישט מער יענע צפּורה פון גראַמניץ, די „פּרימאַדאָנע“, וואָס האָט געהאַט כוח איבער מאַנסבילן און כוח איבער זיך?

אלישע איז אוועק. און זי, צפּורה, כאַפּט אַלעמאָל א קוק אין שפּיגל, אין אן עמער וואַסער, אין א גלאָז, אין א גלאַנציקער בלעך, כדי זיך צו זען און צו דערזען...

צפּורה האָט געצויגן דעם געדאַנק און נישט דערצויגן ביז צו ענד. אין זייטיקן צימער האָבן נאָך חברים זיך געאַמפּערט און היציק געשמועסט.

ווידער האָט זי איבערגעמישט א בלעטל אין דעם בוך. א ליד האָט זיך געוואָרפן אין אויג:

„און מיינע צוויי פיס זיינען באַשאַפן צו שפּאַנען איבער שטערן —
אויף די הויכן פון גאָרנישט;
און ווערן פאַרגלייווערט אין אייביקן גאַנג
אויף איין אָרט...“

אין די שויבן און אין דאַך האָט דער רעגן געקלאַפּט און ערגעץ פון ווייטן האָט זיך געטראָגן א געהייל.

— צפּורה... דרימסלסט? — האָט דוד, איר מאַן, זיך מיטאַמאָל דערמאָנט און אויסגעדרייט צו איר — צי דו...

ס'איז געווען א חידוש און אזוי אומגעריכט. ווען ער זיצט פאַרטיפט, זעט ער דאָך קיינעם נישט און פאַרגעסט אין אַלעמען. פון זינט ער איז צוריקגעקומען פון זיין נסיעה איבער רומעניע, אונגאַרן און פּוילן, איז ער אזוי פאַרנומען, שרייבט אַרטיקלען, ראַפּאָרטן, און גרייט לעקציעס, וואָס ער האַלט איצט אָפּט אין פאַרשיידענע פּונקטן, איבער וועלכע ער פאָרט אַרום.

— צפּורה, הערסט — האָט ער א צי-געטאָן זיין אויסגעלאָשענע ליולקע

— וואָס מער איך טראַכט זיך אַריין, אַלץ מער בין איך איבערצייגט, אַז דאָ־אָ, יאָ, דאָ־אָ, וועלן מיר באַשטימען דעם גורל פון פאָלק... דעם גורל פון ישראל... דער דרויסן וועט זיין בלויז א זייטיקע סיבה. פשוט, א דרויסנדיקע... אָבער קומען וועט עס פון אינעווייניק... און דער אינעווייניק איז דאָ... הערסט? דער גורל פון פאָלק ישראל! דער המשך... דער קיום... דער לאַנגער קיום... דער נצח...

מיטאַמאָל האָט זיך אויפגעפראַלט די זייטיקע טיר און הלל כספי האָט זיך באַוויזן אויף דער שוועל:

ר׳האָט אָפּגעצויגן דעם אָטעם, זיך אָנגענומען מיט קראַפט און ארויסגערעדט, ווי ער וואָלט קוים אליין געגלויבט וואָס ער זאָגט:

— מ׳האָט אים איבערגעגעבן די מאַכט... די ראַדיאָ האָט איצט געמאָלדן... דער אַלטער הינדענבורג האָט אים גערופן... היטלער און די נאַציס!... יאָ, היטלער איז ביי דער מאַכט!

ס׳איז געפאַלן דער אָנזאָג, די „בשורה“, וואָס איז געקומען מיט א בליץ און דונער פון צווישן די בערג. איין דונער האָט זיך לאַנג געקייקלט און פאַרטויבט אַלע רייד...

ביז ווייט נאָך האַלבער נאַכט זיינען דערנאָך אנשי־גבעוניה געזעסן ביי דער ראַדיאָ אין עס־צימער און צוגעהערט זיך צו די כוואַליעס פון דער לופט. יענע נאַכט איז גאָר א סך פון זיי געווען א ליל־שמורים, א וואַך־נאַכט; ס׳האָט זיך אָפּגעטאָן דער שלאָף. גיין זיך לייגן אויף די געלעגערס האָט געמיינט נישט צו קאָנען און נישט צו וועלן פאַרשטיין דעם באַטייט פון דעם אָנזאָג, וואָס איז געקומען איבער די כוואַליעס פון דער לופט. מאָדנע: גבעוניה און אירע מענטשן זענען קיינמאָל נישט קאַרג מיט רייד. די האָרעוואַניע גייט, דאַכט זיך, כסדר ביינאַנד מיטן וואָרט. יעדע בייט, יעדער פלאָקן, וואָס ווערט דאָ אריינגעקלאַפט, יעדער טאָג, וואָס גייט דאָ אויף און פאַרגייט, ווערן דאָך צעטריי־בערט און באַקלערט, באַטראַכט און באַזאָגט.

און איצט — א שווייגעניש. וויפיל מאָל עמיצער האָט געפּרוווט ארויסזאָגן א סברא, האָט ער זיך גלייך צוריקגעכאַפּט. וואָרים וואָס זאָל מען זאָגן אין א װגע, ווען דער יסוד פון דער וועלט האָט זיך בפירוש א טרייסל געטאָן? רוקט זיך אָן די ממשלה פון שטן און ס׳הויבט זיך אָן דער לעצטער געראַנגל מיט אים?

די ליולקע אין דוד ראַפּאַפּאָרטס מויל האָט זיך אויסגעלאָשן און ער האָט זי נישט אָנגעצונדן, כאָטש ער האָט געהאַט א שוועבעלע אין האַנט. ר׳האָט געדרייט דאָס שוועבעלע אהין און אהער, עלעהיי ער וואָלט מורא געהאַט עס אָנצוצונדן און וואָלט זיך וועלן לענגער שפּילן מיט דעם פאַרבאָרגענעם, שווייגנדיקן פלעמל אין דעם סירקע־קעפּל אויפן שפּיץ פון דאָרן העלצעלע... הינטער זיין באַרבעטענער בלוזקע האָט זיך געהויבן די ברוסט, אַראָפּ און ארויף. און אין דער ברוסט האָט געזאָגט: „זיי... דאָרט... יידן... יאַנעווקע... וועלט... און דאָ? דאָ איז די לעצטע גרענעץ... כן...“

צפּורה, זיין ווייב, האָט זיך צוגערוקט צו אים, אָנגעשפּאַרט א האַנט אויף זיין אַקסל און דערנאָך אוועקגעלייגט דעם קאָפּ. אַלע טראַכטונגען וואָס האָבן איר ערשט פריער דערקוטשעט, האָבן זיך אויסגעוועפּט. די הייל, די הינער, די בענקשאַפט, אלישע — אַלץ האָט זיך אָפּגעטאָן. געפּיקט האָט בלויז דער געדאַנק אַן אומקלאָרער, אַ מטושטשער: „דאָרט... גראָמניץ... אויף יענער זייט ים...“

דאָס שווייגעניש האָט געהאָנגען געדיכט און שווער. קיינער האָט נישט געוווּסט דעם באַשייד אויף דער שאלה, וואָס האָט געציטערט אין חלל און געזאָגט: „נו, וואָס וועט איצטער זיין?“...

—כ׳מע... וואָס איז דאָ פאַראַן וואָס מורא צו האָבן, וואָס? ס׳איז דאָך דאָך קלאָר איז עס דאָך... און וויסן זאָלט איר זיין, אַז דאָס איז דער אָנהויב פון מלחמת גוג ומגוג... — האָט זיך מיטאַמאָל דערהערט א שוואַך קול —

און ר׳ אבהו האָט געזאָגט: „ווען קומט משיח? לכשיכסה חושך לאותם בני אדם"... ווען א פינסטערניש וועט אראָפּנידערן און צודעקן די דאָזיקע לייט... זיי...

ס'איז געווען דער אלטער ר׳ זיינוועלע, הלל כספּיס פאָטער, וואָס האָט ערשט־נישט־לאַנג עולה געווען אהער. קיינער האָט נישט באַמערקט ווען דער אַלטיטשקער האָט זיך אַריינגעשלייכט און אַוועקגעזעצט.

—איר הערט? — האָט ער געגלעט דאָס ווייסע שיטערע בערדעלע — איר הערט? ווען א פינסטערניש וועט אראָפּנידערן אויף זיי... ער, ימח שמו דער נייער שר, איז דאָך חושך... איז דער שטן... אין דייטשלאַנד...

ווי דער עולם וואָלט וועלן פארטרייבן די פינסטערניש, האָט עמיצער, פון די יונגע, א געשריי געטאָן:

— מי אַנחנו?

—ישראל! — איז געקומען די תשובה — ישראל!

רוקנס האָבן זיך אויסגעגלייכט, הענט האָבן זיך פארוואָרפן איבער אַקסלען און מ'האָט אָנגעהויבן אויסטאַנצן א ריקוד, ווי פאר ערב א שטורעם און ערב דער לעצטער שלאַכט. ס'האָט געשלאָגן די שעה פון גרויסן נסיון פאר ישראל, און דאָ איז די לעצטע פעסטונג, וואָס וועט באַשטיין.

— מי אַנחנו?

—ישראל!

א שאַרפער בליץ האָט ווידער דורכגעצוקט און א דונער האָט זיך צעקאַטשעט און צעוועלגערט אין די בערג.

— מי אַנחנו?

— ישראל!

קאַפּיטל 37

דער חשבון אין דער נאַכט...

— די לאַסקאַוואַ פּאַני זאָפּיאַ... די גנעדיקע פרוי...

דאכט זיך, וועגן אלץ אין דער וועלט האָבן זיי שוין איבערגערעדט, לוי און זאָפּיאַ, נאָר איינס מיידן זיי דערוויל ביידע אויס: צוליב וואָס האָט זי זיך גאָר פלוצלינג דערמאָנט אָן אים, און צו וואָס האָט זי אים איינגעלאַדן צו זיך? אָבער נישט זי זאָגט און נישט ער פרעגט, עלעהיי דאָס וואָלט געווען אַ פעסטער תנאי. זיצט ער און קוקט אויף איר און חזרט איבער איר נאָמען, ווי מען חזרט איבער א רעפריין:

— די לאַסקאַוואַ פּאַני... די גנעדיקע פרוי...

— און זי שמייכלט, שאָקלט מיטן קאָפּ און בלאָזט רעדעלעך רויך פון אַ ציגאַרעט:

נו, יאָ... אָט בין איך. און אָט — האָט זי אָנגעוויזן מיט א פינגער — אָט איז לוי ברוידעס.

ס'איז נישט „ער“, נישט „דו“, נישט „איר“ — נאָר „ברוידעס“; א נאָמען סתם. און דער „נאָמען“ זיצט אין אויסגעסטראָיעטער אין א געפּרעסטן אַנצוג, אין א גלאַנציקן, ווייסן קאָלנער, דרייט מיטן האַלז און חידושט זיך.

און ווי אזוי זאָל ער, לוי, זיך טאַקע נישט וווּנדערן? מיט צוויי טעג צוריק האָט ער מיטאַמאָל באַקומען א קאַרטל פון איר. עטלעכע ווערטער: אן איינלאַדונג אויף מיטוואָך אויף דער נאַכט; זי וועט וואַרטן אויף אים ביי זיך אינדערהיים.

און אָט איז ער טאַקע דאָ. צי האָט ער געוואָלט קומען צו׳ן איר? אוודאי האָט ער געוואָלט. דערפאַר האָט ער געפאָלגט. ער וועט עס אויך פאַר איר נישט לייקענען. זי וועט במילא דערשפּירן יענע באַהאַלטענע כוונה און דעם מינדסטן פאַרהוילענעם, טונקעלן דראַנג. צו וואָס־זשע מאַכן אָנשטעלן, אַז ס'איז אזוי פשוט און פּראָסט?

— ברוידעס — האָט די פּאַני זאָפּיאַ איבערגעריסן דעם פּלאָנטער פון זיינע טראַכטונגען, — כ'האָב געטראָפן. ווי נאָר כ'בין צוריקגעקומען, האָב איך גענומען און געשריבן א קאַרטל אויף אייער אלטן אדרעס. און געטראָפן. נו, זעען מיר זיך, ברוידעס...

פון איר טאָן האָט זיך ארויסגעהערט א שטילע מעלאַנכאָליע. דינער אומעט האָט זיך געטוקט און די בליקן פון אירע טיף־שוואַרצע אויגן, פון הינטער די לאַנגע ווייעס אפיר. מיט די בלייכע לאַנגע פינגער, האָט זי געגלעט די צעלאָזטע פּעך־שווארצע האָר, וואָס זענען געפאַלן איבערן בלויען, געפּאַסטן פּאַרזשאַמע־קאָסטיום. די האָר האָבן זיך געכוואַליעט איבערן האַלז, איבער די אַקסלען און דערגרייכט צו די ווייסע אָרעמס, וואָס האָבן ארויסגעקוקט פון די דינע ארבל פון קורצן זשאַקעט.

— ברוידעס, — האָט זי שטיל ארויסגערעדט, — זינט מיר האָבן זיך געזען צום לעצטן מאָל, איז אזויפיל געשען. איז דאָס דער אָנהויב פון א קאַטאַסטראָפע, וואָס יאָגט זיך, יאָגט זיך?... שרייט שוין אויף אלע קרייז־וועגן און...

ז'האָט געקוקט אראָפּ צו די שפּיצן פון אירע געזילבערטע געפלאָכטענע

רירן זיך אויפן טעפּיך אין מאַטאָווע ליכט. די נעגל פון הענט־און־פיס און דער
לייכטער שיכט פון קארמין אויף די ליפּן זיינען געווען די איינציקע צייכנ־
פון לעבנס־קאָליר אַנטקעגן דער בלייכקייט און צאַרטער דורכזיכטיקייט, וואָס
האָבן געווייעט פון דער פאני זאָפיאַ. און די בלייכקייט און די דורכזיכטיקייט
האָבן פארחלשט געלאָקט...

— און די פאני זאָפיאַ בלייבט שוין דאָ, — האָט לוי געפרעגט, — דאָ,
אויפן אָרט?

— איך ווייס נאָך נישט. בלייבן דאָ, וואָלט געמיינט בלייבן וואָס איך בין
און וואָס איך בין געווען און... דאָס הייסט... דאָס הייסט, — האָט זי געזוכט
א וואָרט, — זיצן און וואַרטן, אז... אז ס'זאָל דיך ארומכאַפּן א... נו, „דאָרט“
טוט מען עס שוין מיט אזעלכע ווי איך... ס'איז שוין געשען... יעדן טאָג...

לוי האָט געכאַפּט וואָס דער „דאָרט“ באַדייט: דייטשלאַנד, וווּ עס בו־
שעוועט שוין די ווילדסטע איבערקערעניש. און „אזעלכע ווי איך“ — מיט דעם
מיינט זי דאָך משומדים, וואָס ווערן אויך גערודפט און געיאָגט.

— ברוידעס... איך ווייס נישט... איך וויל הערן קלאָר, — האָט זי אָנ־
געשטעלט אויף אים די בליקן, — זענען יידן מוחל?

—וועמען ?

— אזעלכע ווי איך...

— פאַני זאָפיאַ!

— קאָנען יידן פארגעבן? פאר דער בלינדקייט פון טאַטעס... קאָנען זיי
פארגעבן?

— צו וועמען?

— צו די, וואָס קערן זיך אום!

אויף דעם האָט לוי זיך נישט געריכט. פון גרויס איבערראַשונג האָט א־
א שמייכל זיך איינגעקאַרבט ארום זיין מויל. איז דאָס א באַשלוס ביי איר, צי
וויל זי ערשט א פארזיכערונג פון אים?

— כ'האָב שלעכט געזאָגט, — האָט זי זיך אויפגעהויבן פון שטול, —
כ'האָב געזאָגט „די, וואָס קערן זיך אום“... ניין, איך האָב נישט וווהין זיך
אומצוקערן. איך וואָלט נאָר וועלן אוועקגיין פון דאַנען, וווּ איך בין. פון דאַ־
נען — און גיין אהין.

— וווהין?

— אפשר... פאלעסטינע... ס'הייליקע לאַנד...

ז'האָט זיך אראָפּגעלאָזט אין דער סאָפע לעבן לוין און אים געקוקט אין
די אויגן אריין. אירע לייכט־קאַרמינירטע ליפּן האָבן געצוקט. דער אָטעם איז
געוואָרן האַסטיק און ס'האָט זיך געזען די באַוועגונג פון איר ברוסט. דער איי־
דעלער סאַטין האָט זיך געפאַלדעוועט און געמיניעט מיט זיין בליאַסק.

— פאַני זאָפיאַ... פאַני — האָט לוי גערעדט שטיל און באַדאַכט —
זאָל איך האַלטן א לעקציע וועגן מחילה, פארגעבונג? יאָ, יידן ווייסן וועגן דעם.
אוי, ווייסן זיי... ס'איז דאָך זייער זאך... ביי זיי געבוירן געוואָרן... און מיט זיי,
הפּנים, פארענדיקט זיך עס, און גייט אויס... יאָ, זיי קאָנען פארגעבן... און אליין
קאָן געטאָן ווערן און געשען, אזוי ווי איר טראַכט. אָבער... צי איז דאָס נישט
אַמאָל ביי אייך אן איינפאַל אין א מינוט פון איבערשפּאַנטקייט? איז עס אפ־
שר האַלוצינאַציע?

— האַלוצינאַציע? — האָט זי איבערגעפרעגט — האַלוצינאַציע?

אירע בליקן האָבן זיך איבערגעצויגן מיט א דינעם נעפּל און די אויגנ־
דעקלעך האָבן זיך באַלד אראָפּגעלאָזט. יאָ, מיט פארמאַכטע אויגן זעט זי
איצט קלאָר: ז'איז אליין אויף א פרעמדן טראַקט, איבער וועלכן א שטורעם
בושעוועט. אירע פריינט — עכט־פּוילישע פּרויען און פּוילישע מענער רוקן
זיך אָפּ פון איר אַוועק, דערווייטערן זיך מיט פאַרזיכט, טייטלען מיט די פינגער

הינטער אירע פּלייצעס און סודען זיך. אַזוי דאָ, און אַזוי איז עס געווען אויף יענער זייט גרענעץ, ווו זי האָט פאַרבראַכט און אירע נאָענטע חברטעס שטעכן מיט רייד: „מיינט מען אויך דיך, מייערע? אָ, ס'אַשאַנד, אַ נאַרישקייט און קאָמיש. אָך, קאָמיש, ניין? אָבער, וואָס רעכנסטו צו טאָן?“ יאָ, אפילו אין פּנים אריין וואַרפט מען איר שוין פאָר די זיידעס און באָבעס, וואָס ליגן אונטער יידישע מצבות מיט סודותדיקע איינקריצונגען און מיסטישע צייכנס אין שטיין. און מען דערמאָנט אַזוי אומשולדיק און שטיל, די פעטערס מומעס, וואָס לעבן נאָך: „טייערע, זעסטו אמאָל דיינע יידישע פארוואנדטע, און נעמען זיי דיך אויף?“

אָט דאָס איז די „האַלוצינאַציע“. אָנשטאָט רעדן, האָט זאָפיאַ צוגערוקט דאָס קליינע טישעלע, אויף וועלכן עס זענען געשטאַנען צוויי געפינגערטע גראַפינקעס מיט משקה און קעלישאָקלעך אויף א טאַץ. ז'האָט אָנגעגאָסן צוויי גלעזלעך קאָניאק און איינס דערלאַנגט לוין אָן א וואָרט. נאָך דער ערשטער כוסה איז געקומען א צווייטע. אָבער ביי דער צווייטער האָט זי זיך פאַרכליניעט, ווי ס'וואָלט איר פארשפּאַרט אין שלונג און געוואָרגן און געשטיקט. די משקה האָט זיך צעשפּריצט און מיט די שאַרפע טראָפּנס האָט זיך צעגאָסן א געוויין, גלייך ווי אלע טרערן וואָלטן זיך געהאַט אָנגעזאמלט אין האַלז און איצט ארויסגעשפּאַרט פון דאָרט.

— דו אויך נישט... דו זעסט אויך נישט! — האָט זי געהעשעט, טאָ ווער? דו ביזט דער לעצטער.

ז'האָט פארדעקט ס'פּנים מיט די הענט און דעם קאָפּ, ווי א שוואָם אויף אן אונטערגעזעגטן שטאַם, האָט זיך א וואקל געטאָן און געפאלן אויף לוויס אַקסל. א ווײַלע האָבן ביידע זיך נישט גערירט. דערנאָך האָט לוי זיך אָנגעבויגן איבער איר, געצערטלט איר קאָפּ און מיטאַמאָל אָנגעהויבן קושן אירע האָר. זאָפיאַס ציטערדיקע פינגער האָבן געזוכט זיינע הענט, זיי געפונען און זיך איינגעפלאָכטן אין זיי. ז'האָט אים געצויגן צו זיך און געטוליעט צון אים; געזוכט אַ באַהעלטעניש און שוץ, ווי זי וואָלט אינגאַנצן וועלן אויפגיין אין אים. איר פלאַטער, איר ציטערניש, דער ריח פון איר לייב האָבן אים באַוועלטיקט און אָנגעטריבן א רויש.

— נעב... מיך... — האָט זי געהעשעט. — ס'איז... נעם... מיך אוועק... אָדער... אָך, מיין האַר!... טו מיט מיר וואָס דו ווילסט... כ'בין סיי־ווי־סיי א פארפאלענע. זאָל זיין נאָך א שעה פון... פון...

מיטאַמאָל האָט דער טעלעפאָן א קלונג געטאָן. אין אָנהויב האָט זי נישט געוואָלט ענטפערן. זאָל קלינגען און קלינגען און צעריסן ווערן, עס אַרט זי נישט מער. דער גלאָק איז אָבער נישט מיד געוואָרן און אויסגעפירט זיינס. זאָפיאַ האָט זיך אויפגעהויבן און זיך צוגעוואקלט צום טעלעפאָן:

— האַלאָ! האַ?

ז'איז געוואָרן גרין און געל. ס'ביסל מראה, וואָס איז איר פריער געקומען אין פּנים אריין, איז איצט אינגאַנצן אַנטרונען, מיט איין וויש. אירע אויגן האָבן געפינטלט און ס'מויל האָט זיך אין קראַמפּן געקרומט:

— ווען? צו... צוליב וואָס? היינט? מאָרגן? אָבער... אָ! נו... איך...

דאָס געשפּרעך איז געווען קורץ. נאָכן אויפהענגען ס'טרייבל איז זי געבליבן שטיין ביים טיש און געשטאַמלט איינציקע ווערטער, אָפּגעהאַקטע רייד:

— ער... דער קאָנסול!... ר'איז דאָ... אין לעמבערג... ער וויל ארויפקומען. איז בעסער אז דו... אז איר... אז... מען דארף זיך אויסמיידן... וואָס וויל ער? איך קען אים גוט!... איז... בעסער, אז...

לוי האָט באַלד געכאַפּט וועמען ז'איז אויסן: ס'איז איר געוועזענער מאַן, פון וועלכן ז'איז אַנטלאָפן נאָך מיט דריי יאָר צוריק. זי מיינט אויך צו זאָגן, אז עס איז גלייכער, אז ער, לוי, און יענער זאָלן זיך דאָ נישט באַגעגענען. זי האָט עפּעס א טונקעלע אַנונג. ס'איז נישט קלאָר וואָס; און נישט קלאָר פארוואָס. א ביטער פאָרגעפיל. דעריבער שטאַמלט זי. און פון זאָפיאַס אויגן

האָט איצט געשריגן אין געשריי: „גיי! איך קען אים דעם שימעניק! געטרוי נישט! גיין״

לוי האָט געזען איר פאַרלעגנהייט. ר׳האָט געפילט איר אומרו, וואָס האָט זיך איבערגעטראָגן צו אים. ווי דורך אַ באַריר. גאָר עפּעס האָט ער נישט געקאָנט פועלן ביי זיך צו כאַפּן און לויפן און זיך אָפּטראָגן פאַר איינעם, וועמען ער קען נישט און ווייסט נישט און וואָס מיינט נישט גאָרנישט פאַר אים. פּחד פאַר א ווייטן און פרעמדן? — דאָס האָט אים מער געשראָקן ווי די סכנה אליין. אלע צרות נעמען זיך פון אומבאַקאַנטער שרעק. דערפאַר וואקלט זיך דער מענטש צווישן מאָרד און זעלבסטמאָרד און זיין גאַנצע חכמה וועגדט ער אָן זיך־ארויסצודרייען פון דער דאָזיקער פינסטערער קלעם. אַ שטראָף פון גאָט, צי פון דער סטרא אחרא — ס׳איז קיין חילוק נישט. דער פּחד פארן פּחד — ס׳נעמט אָפּ הענט און פיס. און ער וויל דוקא שטיין בלייבן און קוקן און אַרויספאָדערן...

— וואָס איז דאָס קלערן? — האָט זאָפיא געפרעגט — אז...

לוי האָט נישט באַוויזן צו ענטפערן. ס׳האָט זיך דערהערט א קלונג.

— ער? — האָט זאָפיא זיך א צאַפּל געטאָן — אזוי שנעל? איצט?

אוואַרע: ס׳איז געווען ער, קאָנסול יאַן זאַיאָנטשעק־באַי.

ער, דער גאסט, איז גאָרנישט געקומען צו רייטן אויפן ווינט: און דער וועג האָט זיך אויך נישט איינגעצויגן אונטער אים. גאָר פשוט: ר׳האָט גע־זויפט אין אַ שכנותדיקער שענק און פון דאָרט טעלעפאָנירט.

א רגע איז דער קאָנסול געבליבן שטיין א נישט־דרייסטער אויף דער שוועל אין קליינעם מאַט־באַלויכטענעם קאָרידאָר. דערזעענדיק פאַר זיך זאָ־פיאַן, וואָס האָט אים געעפנט די טיר, האָט ער זיך פארנויגט און עפּעס אָפּ־געזאָגט. א הויכער, א צעוואַקסענער, אין א מיליטערישן מונדיר און אין לאַ־קירטע שטיוול מיט שפּאָרן — האָט ער אויסגעזען קאָמעדיאַנטיש און לעפיש אין זיין דרעסירטער העפלעכקייט.

לוי האָט דאָס אַלץ באַמערקט דורך דער געוועלבטער, אָפענער טיר. ר׳האָט געזען ווי דער קאָנסול לייגט אוועק דעם קאַשקעט מיטן גרויסן זילבערנעם אָד־לער, דעם געפלאָכטענעם שפּיץ־רוט און טוט אויס דעם מאַנטל מיט די גלאַנ־ציקע קנעפּ. ר׳האָט עם געטאָן מיט „עלעגאַנץ״ און דערביי האָט ער אויך גע־רעדט און זיך באַרימט; קורץ, און קנאַלענדיק, ווי פון א ביקס: ר׳איז איצט אויף „עקזערציר״; דאָ סטאַציאָנירט; ער לערנט עפּעס נייעס; מען מוז אזוי; דערנאָך גייט ער צוריק אין דיפּלאָמאַטישן דינסט; קיין מאָסקווע; טראַנס־פערירט; אוואַנסירט.

זיין שטים האָט זיך געהויבן העכער און העכער און לוי האָט אַלץ געהערט.

האָט דער דאָזיקער קאָנסול באַמערקט, אז אין צימער איז דאָ א גאַסט, אַ מאַן? ווען זאָפיא האָט אים אריינבאַגלייט, דעם דאָזיקן מונדורירטן פּאַן, האָט ער מיטאַמאָל אויסגעגלאָצט א פּאָר גרויסע, גרויע אויגן פון הינטער העלע, לאַנגע וויעס אפיר און אַ הוסט געטאָן:

— אָ, איך שטער...

ס׳קול זיינס איז מיטאַמאָל געוואָרן כריפּליווע און הארב. די גאנצע באַזאָפּנ־קייט, וואָס ר׳האָט פריער אונטערדריקט, האָט ארויסגעזעצט פון־אויבן, ווי א פּאַ־רע פון אַן אָנגעהייצטן שטיין. א רויטער רינג האָט זיך איינגעצירקלט ארום זיין פאַרשאַרצטער, בולבעוואַטער נאָז. די צוויי פאַלדן ארום ברייטן מויל האָבן זיך טיפער געקארבט און אויפגעגלאַנצט מיט שווייס.

— הער ברוידעס, — האָט זאָפיא מיט אָנגעשטרענגטער רואיקייט, זיך גע־ווענדעט צו לוין — באַקענט זיך מיט... קאָנסול, הער מאַיאָר זאַיאָנטשעק־ראַי...

לוי האָט זיך פארנויגט. ר׳האָט געוואַרט, אז דער „מונדור״ זאָל דער ערש־טער מאַכן א שריט און דערלאַנגען די האַנט.

— ווי איז „זיין״ נאָמען? כאַמיידעס? — האָט דער קאָנסול ארויסגע־שלוקערצט, — אַ באַקאַנטער קלאַנג... ס׳דערמאָנט מיך אָן אַ שורקע מיט א

בראָדעווקע. כ'האָב אים דערלאַנגט אַ בריקע... אַנטשולדיקט... גוטן אָוונט, דעם הער...

די ערשטע באַמערקונג איז געפאַלן: דער קאָנסול האָט דערשמעקט דעם יידן, נישט אויסגעהאַלטן און גלייך „רעאַגירט". ר'האָט אָפּגעמאָסטן לוין פון אויבן ביז אַראָפּ — געמאָסטן אַ קאָנקורענט — אַ „גנב" — און דערנאָך געוואָגן זיינע בליקן צו זאָפיאַן, וואָס איז געשטאַנען ביי דער זייט. אירע פּידזשאַמעס, די נאַקעטע אָרעמס און באָרוועסע פיס, וואָס האָבן ארויסגעקוקט פון די געגילדעטע סאַנדאַלן, האָבן אים איצט צערייצט. אזוי הייסט עס, אזוי־אזוי, זי זאָפיאַ, פילט זיך גאָר היימיש מיט דעם דאָזיקן זשידעק, זיי זיצן זיך „טעט־אַ־טעט" און טרינקען פון די פלעשלעך און ס'איז לוסטיק צווישן זיי. קאַנאַליעס! שליסן זיך אָפּ, טוען „טענגאָ" און פייפן אויף דער וועלט! דונער און בליץ, ניין, ס'וועט מער נישט גיין. צו אַלץ קומט אַ סוף. און באַלד קומט דער סוף צו דער זשידאָווסקער ביישלעפּעריי, ציגיינעריי און פייפעריי!

— האַ? ווי האָט ער געזאָגט, הייסט ער? כאַמיידעס? — האָט זאַיאָנטשעקראָ איבערגעפרעגט, — געהאַט שלעכטע דערפאַרונגען מיט איין כאַמיידעס. יענער איז גאָר אַ פראַנצעוואַטער און פאַרדאָרבענער. געלט האָט ער ליב און באַלעסטיקט דיך און מאָנט. נאָר ער מאָנט, נאָר ער מאָנט, דער דאָזיקער יאַנקל צאַפּצעפּדראַפּ. אָ, אַנטשולדיקט, נישט אַמאָל קיין פאַמיליאַנט?

— ווער? — האָט לוי געפרעגט — דער כאַמיידעס?

— טאַק יעסט! יאָ, יאָ! — האָט דער קאָנסול געשאָקלט מיטן קאָפּ — יענער פון דער סאָביעסקי גאַס.

— ניין, ליידער, נישט קיין פאַמיליאַנט מיינער, האָט לוי געשמייכלט, — ליידער.

— איר באַדויערט? — האָט דער קאָנסול זיך געהידושט, — צי וואָס דאַרף ער נאָך אַזאַ מין צאַפּעדראַפּ אין דער פאַמיליע?

— ס'איז איינפאַך. אין אַזאַ פאַל וואָלט איך אפשר געקאָנט אינטערווענירן און בעטן צו שענקען אַ חוב, — האָט לוי געענטפערט מיט אַ שמאָך, — אָבער אַ שאָד. יענער איז כאַמיידעס און איך בין ברוידעס...

אַ שמייכל האָט אַ ציטער געטאָן אויף זאָפיאַס ליפּ. וואָרים לוי האָט געטראָפן דעם קאָנסול אין אַ ריפּ. געוויס איז דער דאָזיקער פוילישער „אַריסטאָקראַט" און פאַרביסענער נאַר אַ בעל חוב. ער איז שולדיק יענעם יידן געלט און דערפון נעמט זיך זיין כעס און צאָרן. נישט גענוג וואָס ער באַצאָלט נישט, האָט ער נאָך געבעטן מער, האַסט נאָך שטאַרקער, און שפּייט מיט גאַל. זי קען אים גוט דעם ראָיען: קאָרטן, געיעג, הוליאַנקעס, האַזאַר, אַ שווערדל און פאַרדריסנקייט. אזוי ער, אזוי זיינע פריינט. די וואָס דראַפּען זיך אַצינד אויף די גלייכע ווענט און שטרעקן די לאַפּעס צו דער מאַכט. און, אז עס גייט נישט אזוי לייכט — פּליוכען זיי גיפט און בריקען מיט די פיס. זיי ברעכן פרעמדע פראַצע ווי שטרוי, באָדן זיך אין ווילטאָג, טרינקען זיך אין הובות איבער די קעפּ און שרייען „זשיד". אַמאָל פלעגן זיי שרייען „כאַם". היינט האָבן זיי מורא דערפאַר. נעמען זיי דעם „כאַם" פאַר אַ שותף כדי צו פלעכטן שטריק פאַרן יידישן האַלז. רייצן און העצן און טוען אַלע מיאוסקייטן מיט כאַמסקע הענט. זי. זאָפיאַ, קען זיי. פאַרוואָס דען איז זי מיט דריי יאָר צוריק אַוועק פון איר „קאָנסול" אין מיטן דער נאַכט, אַ נאַקעטע און אַ באָרוועסע? זי, ווייסט, זי האָט נישט אָפּגעציכט. זי האָט זיך בלויז געקילט דאָס האַרץ. אַז ער האָט זיך אינצווישן געטרייסט מיט אַנדערע צוויי. איז וואָס־זשע וויל ער פון איר אַצינד? וואָס איז די שפּיל? זאָל זי אויך שפּילן ?אַ קאָן אַזאַ? זאָל זיין... זי וועט זען.

— נו, בימע, — האָט זי אָנגעוויזן אויף אַ שטול, —און אפשר אַ קאָניאַק?

זי האָט אים אָנגעגאָסן אַ טרונק. צו וואָס וואַרטן ביז ער וועט ווערן דורשטיק און אַליין אויסשטרעקן די האַנט? פון אַ טרונק, פון אונטערשרייבן וועקסלען און פון באָרגן, פון אַזאַרט און פון געיעג האָט ער זיך נאָך קיינמאָל נישט אָפּגעזאָגט.

זאיאָנטשעק־ראָי האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אין א שטול און צעשפּרייט די פּיס, ווי ער וואָלט געריטן אויף א פערד. ער האָט גענומען א גלעזל, עס אָפּגעמאָסטן מיט א ווינקל פון אן אויג און אַרויסגעציִשעט צווישן די ציין:

— פאר פּוילן! וויוואַט!

ביים צווייטן האָט ער העכער אויפגעהויבן די שטים:

— נאַ זדראָוויע פון די אייגענע. אַרונטער מיט די שונאים!

מיט אַמאָל האָט ער זיך אַהויב געטאָן און זיך געווענדעט צו לוין מיט אַ יעבן:

— און ער וועט גאָרנישט טרינקען מיט מיר? כאַמיידעס האָט נישט ליב אַ „לעכאיִע־לעשאָלע“? נו, ער וועט טרינקען. גיי׳ץ טו! נו, „כאיע־שולע“!

און אז לוי האָט זיך נישט גערירט, האָט דער קאָנסול א שמיץ געטאָן דעם קעלישאָק צו דער וואַנט. שטיקלעך גלאָז, וואָס זיינען אָפּגעשפּרונגען פון גלאַטן מאַקעט, האָבן א שפּריץ געטאָן אינאיינעם מיט די קאָניאַק־טראָפּנס אויף זאָפּיאַן, וואָס איז געשטאַנען דערנעבן, א בלייכע און זיך נישט געקאָנט רירן פון אָרט. די גלאָז־שפּריצלעך און טראָפּנס האָבן איר געטראָפן אין שטערן און אין האלז. צוויי שטראָמען האָבן זיך איינגעשניטן, רויט און פייכט. זי האָט פאַרביסן די ליפּן און געשוויגן עקשנותדיק. ז׳האָט געוואַרט.

— מיט מיר טרינקט מען, אז איך הייס! ביי מיר פאָלגט מען, ווען איך באַפעל. אלע כאַמיידעסעס וועלן באַלד פאָלגן און טאַנצן און זיך קליאַנטשען. אין בערלין און אין מינכען טאַנצן זיי שוין!...

ר׳האָט צעשפּרייט די פּיס, געשלוקערצט און אויף זיינע ליפּן האָט אַרויסגעזעצט א שוים.

— נו, וואָס שווייגט איר, ציטערנדיקע טכוירן? פייגלינגע! נאָר וואַרט, היטלער האָט אָנגעהויבן און מיר וועלן פאַרענדיקן מיט די כאַמיידעסעס און זייערע פאַרבינדעטע, די פאַררעטערישע הינטעכעס. אָ, די הינטעכעס, וואָס מען דאַרף ציכטיקן מיט דער בייטש. ר׳איז געווען גערעכט, דער דייטש, „נעם צו זיי די בייטש!“

כדי מען זאָל נישט מאַכן קיין טעות וועמען ער מיינט מיט „פאַררעטערישע הינטעכעס“, האָט ער אַ טייטל געטאָן מיט די פינגער צו זאָפּיאַן און געבוירעט אין דער לופט ווי מיט א שרויף:

— נו, האָסט געהערט? וואָס זאָגסטו?

— איך זאָג — האָט זאָפּיאַ געציילט די ווערטער — הונטסוואָט, שיבעניק, שוויין, אַרויס פון דאַנען! שוין!

— אָ, צויג! שמוציקע יידן־בייִשלעפּערין! גיין זאָל איך? אָט!

ר׳האָט אויפגעהויבן א פוס און מיט א באַשפּאָרנטן שטיוול א זעץ־געטאָן אין א בלומענטאָפּ. מיט די האָריקע הענט האָט ער אָנגעכאַפּט א וואַזע און זי א שליידער געטאָן אין שפּיגל, איבערן קאַמין. ר׳האָט געזידלט געלעסטערט און געבריקעט, ווי א צעווילדעוועטער בולאַי, וואָס רייסט זיך אָפּ פון א קייט. א ראָפּע האָט אים אָנגעהויבן טריפן פון די אויגן און א שוים האָט אים געזעצט פון מויל. מיט אַמאָל האָט ער זיך אויף א סעקונדע אָפּגעשטעלט. ר׳האָט באַמערקט אז זאָפּיאַ האָט זיך אינצווישן צוגערוקט צום טיש, געעפנט א שופלאָד און עפּעס אַרומגעזוכט. זיינע אויגן זיינען גרעסער געוואָרן און איבערגעלאָפן פון צאָרן און אַנגסט. די ליפּן האָבן זיך ביי אים א צאַפּל געטאָן און די נאָז־פליגלען האָבן זיך צעצויגן, ווי ער וואָלט אָנגעשמעקט פייער און רויך. האָט ער אַריינגעשטעקט די האַנט אין קעשענע און אַרויסגעצויגן א קליינעם רעוואָלווער מיט א פּערלמוטער־גריף. אין אויגנבליק האָט אָפּגעהילכט א קנאַל — א קויל האָט געטראָפן אין זשיראַנדאָל, מיט א געבראַזג פון שטיקער גלאָז און קרייש־טאָל האָט זיך אויסגעלאָשן דאָס ליכט. דער שאָטן פון זאיאָנטשעקס אויסגעצויגענעם אָרעם האָט זיך איצט געהוידעט און געגליטשט אויף דער וואַנט:

— אוים מיט דער אַלטער שפּיל! אַ נייע שפּיל! פייער. נאַ... פאַל!

נאָר קיין צווייטן שאָס האָט ער שוין נישט אָפּגעפייערט מער. לוי וואָס האָט

הינטנאַרום באַוויזן אויפצוהויבן דאָס אייזערנע פייער־שטעקעלע פון קאַמין, האָט אים אָפּגעצילט אזא שאַרפן זעץ אין האַנט,, אז דער רעוואָלווער איז אראָפּגעפאַלן און זיך פארקייקלט אויפן דיל. דער קאָנסול האָט ארויסגעלאָזט אַ מוראדיקן יעכין:

— ביאָן? מען שלאָגט? אַ פּאָליאַק שלאָגט מען? אָן אָפּיצער שלאָגט מען? א דיפּלאָמאַט?

ר'האָט זיך אָנגעבויגן און געוואָלט אויפהויבן דעם רעוואָלווער, וואָס האָט זיך פּארקייקלט צו דער שוועל. אַ צווייטער קלאַפּ פון פייער־שטעקעלע האָט אים געטראָפן אין קארק. ר'האָט זיך א וואקל געטאָן און אויסגעצויגן אויפן דיל. מיט די פינגער האָט ער איצט ארומגעקראצט, געשאַרט און געפּויזעט אויפן בויך, ווי א שלאַנג.

— מאָרדויאָן? יידן מאָרדן? אָ, טייוול! — האָט ער גערעוועט און זיך מיטאַמאָל איינגעביסן אין לוים פּום. ר'האָט אים געצויגן צו זיך און איבערגעקערט.

פון דער טונקעלקייט, פון דער נידער, האָט זיך איצט געהערט בלויז א כאַרטשען, א וועלגערן פון גופים און טעמפּע קלעפּ.

— הערט אויף! אין גאָטס נאָמען! — האָט אויפגעציטערט זאָפיאַס קול.

ערשט איצט איז זי געקומען צו זיך פון דער פארשטאַרצטקייט, פון דער געפּלעטקייט און זי האָט זיך צערירט. ז'האָט אָנגעצונדן א ליכט אינם לייכטערל, וואָס איז געשטאַנען אויפן טיש.

— באַזינט זיך... הערט אויף — האָט זי זיך געבעטן...

ס'איז נישט געקומען קיין ענטפער; מ'האָט זי נישט געהערט. האָט זי גענומען דאָס לייכטערל פון טיש, זיך אָנגעבויגן און אַ קוק געטאָן. ביי דער מאטער שיין האָט זי געזען: דער קאָנסול ליגט אויסגעצויגן אין זיין גאַנצער לענג, מיטן פנים אַראָפּ, די הענט צעשפּרייט ער דריגעט בלויז מיט די פיס. און לוי זיצט נעבן אים אויפגעזעצט, די האָר צעפּלאָשעט, דער קאָלנער צעריסן און שנירעלעך בלוט רינען אים פון מויל.

— באָזשע... גאָט! — האָט זאָביא געשעפּטשעט — וואָס... וואָס האָסטו...

ז'האָט אַראָפּגעשטעלט דעם לייכטער מיטן ברענענדיקן ליכט אויפן דיל, ביים קאָנסול צוקאָפּנס, ווי ביי אַ מת. מיט ציטערדיקע הענט האָט אים אָנגעהויבן צו טאָרען, צו רייזן, ביז זי האָט אים איבערגעקערט מיטן פנים אַרויף.

מיט אַמאָל האָט זי זיך אָפּגערוקט, אויסגעדרייט צו לוין און צעבראָכען די הענט אין אַנגסט.

— הויב זיך אויף און גיי!... גיי פון דאנען... פון הי... גיך...

לוי האָט זיך אויפגעהויבן און געבליבן שטיין אויפן אָרט. ר'איז געשטאַנען אַ צעטומלטער, געקוקט אויפן ברענענדיקן ליכט אין דער נידער, אויף דעם אויסגעצויגענעם קאָנסול און אויף זאָפּיאַן, וואָס קניט אויפן דיל. ר'האָט נישט פארשטאַנען וואָס דאָ טוט זיך און וואָס די קלאָג באַטייט. אַן אומהיימלעכקייט האָט אים אַרומגעכאַפּט; אַ נישט־גוטס־וייט ביז אויסצוגיין, און אַ סוף.

— וואַרט נישט... גיי... — האָט זאָפיא צו אים געשטרעקט די הענט און אים גערוקט צו דער טיר — גיי...

אליין האָט זי זיך נאָך אים נאָכגעשאַרט אויף די קני, מיט אויפגעהויבענע הענט, ווי אין אַ געבעט. ז'האָט זיך נאָך אים נאָכגעשארט ביז צום קאָרידאָר.

אַז לוי איז ארויס איבערן שוועל, האָט זי פארהאַקט די טיר און אַ געוויין האָט זיך ארויסגעריסן פון איר:

— איד!... איך דאַרף אָפּקומען.. מיין זינד... מיין שטראָף.... און ער... היט אים און שיץ אים, גאָט!...

ז'האָט זיך איינגעקאָרטשעט און געפאַלן מיטן פנים אַראָפּ.

קאַפּיטל 38

צו דער גרענעץ...

ס'איז געווען אַ מאַרצאָווער אויפדערנאַכט. אַ קאַלטער רעגן, געמישט מיט אַ האָגל, האָט איצט געבליאַפעט פון אַ בלייערנעם הימל און אַ שאַרפער צפון־ווינט האָט געריסן שטיקער, געצופּט און געבייטשט. אין אָפענעם דרויסן, אויף די ראָגן, ביי די צוגאַנגען צום יעזויִטן־גאָרטן, צווישן די הויכע קאַשטאַנען־ביימער און אין די אַלטעס האָט דאָס וואָיען פון ווינט זיך געבראָכן אין כלערליי משונהדיקע קולות — געברומ, גיזהייל, געוויין און פייפעריי. די בורע האָט געוואָרנט, זיך געשפּילט, געסטראַשעט און חוזק געמאַכט. די לאַמטערנעס האָבן געפינטלט מיט די „אויגן" און געוויינט. די נעץ אונטער די פיס האָט געסוויסטשעט, געפייפט און געפּיפּסט.

לוי ברווידעס האָט געשפּאַנט אויפן ווינט, זיך געדרייט גאַס־איין, גאַס־אויס, אַט גלייך, אַט זיגזאַג און אַט ווידער גלייך. און האָגל און ווינט האָבן אים געטריבן. אונטערגעיאָגט און חוזק געמאַכט. וווהין גייט ער איצט, וווּ וויל ער נעלם ווערן און צוליב וואָס טראָגט ער זיך אָפּ? זוכט ער אַן עיר־מקלט, אַ באַהעלטעניש? ער, לוי, האָט אַליין נישט געוווּסט. אָבער איינס איז ער זיכער געווען: ער איז אַ רוצח, אַ הורג־נפש; ער האָט אומגעבראַכט אַ מענטשן, דעם קאָנסול יאַן זאַיאָנטשעק־ראַי...

אָבער ווי אַזוי איז דאָס געשען? ער געדענקט איצט קלאָר: ווען זיי ביידע האָבן זיך געוואַלגערט אויפן דיל, האָט ער, לוי, שוין געאָרנישט געהאַט אין די הענט. ער האָט זיך בלויז געווערט. איז, ווי אַזוי־זשע? מהומת מען ווערט זיך — ברענגט מען אום? פשוט און פּראָסט, מיט די פינגער, מיט אַ פלאַכער דלאָניע? מאָדנע: אָדער דו שטעלסט זי אויף, די דלאָניע, און בעטלסט מיט איר, אָדער זי העלפט דיר אין רציחות פינסטערע... ער האָט אַליין נישט געוווּסט, אַז אַזאַ טרפהנע גבורה שטעקט אין זיינע הענט. טמא הענט... וווהינזשע וועט ער לויפן מיט זיי, און וואָס קען ער שוין טאָן? ס'האָט געבוירערט אין זיין מוח, ס'האָט געקבערט אין האַרץ, און הער האָגל האָט געקלאַפּט און דער רעגן האָט געבייטשט.

אויפן ראָג פון אַ געסל, ביי אַ נאַסן, טריפנדיקן לאַמטערן־סלופּ, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט: וואָס הייסט ער לויפט? און די שטראָף? ווער וועט זי טראָגן, ייער? אַ קול פון זיינע טיפעניש האָט געוואָרנט: „קער זיך אום, זיי זיך מודה און גרייט זיך צום משפּט, צום דין. צי אפשר ווילסטו גאָר טענהן, אַז הבא להרגך השכם להרגו? יענער האָט דאָך געצילט אין דיר, דיך געוואָרגן און געשטיקט". לוי האָט איצט ווידער איבערגעלעבט דעם מאָוימדיקן טעם פון פילן אַ פּאָר האַריקע הענט בייב גאָרגל; פון עפּעס אַ קאַלטן שטיק שטאָל ביים ווישט, ביים קנאָפּ. ס'האָט פאַרשפּאַרט אין שלונג.

„אַזוי איז עס געווען", האָט ווידער גערופן דאָס קול פון דער טיפעניש, „נו, האָב־זשע כח אויסצושרייען פאַר דער וועלט. אי, דו ביסט אַ ייד? נו, איז דווקא אַזוי! שריי, כאָטש מען וואַרט שוין אויפצושטעלן אַ תליה און צו לאַכן; צו פאַרשמירן דיין פּרצוף־פּנים און דיך צו פאַרשיטן אין אַ גרוב"...

אַ פּיאַקער, וואָס איז פאַרבייגעפאָרן, האָט אים אָפּגעשפּריצט און ער, לוי, האָט זיך אַ ריר געטאָן. שפּאַנענדיק האָט ער זיך ראָזדריכעט און אָפּגעטרייסלט פון זיך דעם פריערדיקן איינפאַל צו נעמען זיין פּאַספּאָרט, עוקר צו זיין איבער

דער גרעניץ אַריבער אין צו פּאַרווישן די אייגענע טריט. דווקא, ווייל ער האָט אַ פּאַספּאָרט ביי זיך אין ראַנץ, וועט ער עס נישט טאָן! לויפן קיין ארץ־ישראל ווי אַ רוצח, מיט בלוט אויף די הענט? ניין, ער גיט זיך איבער דעם געזעץ. זאָל זאָפיא עדות זאָגן, אוןביידע וועלן אויסשרייען דעם אמת און דעם צער און די פּיין.

אַ נאַסער, אַן אויסגעווייקטער, אַן איינגעקאָרטשעטער איז לוי אָנגעקומען אין פּאַנסיאָן „האַרמאָניאַ".

— אָ, איר זענט שוין דאָ? — האָט זיך דערהערט אַ קול אין קאָרידאָר — און איך שטיי דאָ און טשאַטשקע אויף אייך. דריי מאָל האָט מען שוין געקלונגען אין טעלעפאָן. וואָס איז מיט אייך, פּאַניע ברווידעס? איך שטיי און ווער פאַרקילט און גיס און וואַרט, ווי אַ „שפּיציל" און אַ היצעל...

ס'איז געווען דער יעדער שפּאַרבער, לויס שכן, דער אַלטער קאַוואַליר, אין אַ האַריקן כאַלאַט איבערן לאַנגן, באַרכאַטענעם נאַכט־העמד, אין אַ געל מיצל אויפן קאָפּ, אַ פּאָר פּילצענע שטעק־שיך, אויף די ברעסלענע זאָקן, איז ער געשטאַנען אַזוי אָנגעלאָדענער, אַ אומגעדולדיקער און אַלעמאָל אונטערגעהויבן אַן אַנדערן פּוס, אַט רעכטס, אָט לינקס:

— הער ברווידעס, — האָט דער אַלטער בוכהאַלטער נישט אָפּגעלאָזט, — כ'האָב אייך עפּעס אָנצוזאָגן, עפּעס וויכטיגעס. די דאַמע, וואָס האָלט אין איין טעלעפאָנירן, האָט מיר געבעטן אייך איבערצוגעבן, אַז...

— אַז וואָס? — האָט לוי אים אָנגעכאַפּט ביים גאַרטל — וואָס?

— אַז איר זאָלט זיך נישט שרעקן און נישט נעמען צום האַרץ... עס איז גאָרנישט, ס'איז אין אָרדענונג... ס'איז אים בעסער... ער שלאָפט... מען דאַרף נישט האָבן קיין אַנגסט... ער שלאָפט... ניין, ר'האָט זיך שוין אויפגעכאַפּט...

— ווער? ווער?

— נאַ, הערן זי מאָל, הער ברווידעס, דאָס דאַרפט איר שוין אַליין וויסן ווער דער „ער" איז. די דאַמע איז געווען דיסקרעט. און איך האָב טאַקט. אַלעס פאַרלאָרן אָבער ערע און טאַקט האָב איך נישט פאַרלאָרן. און איר, פּאַניע ברווידעס, שטייט גאָר אין איבעראַשטער און אַ... ווי זאָל איך זאָגן? אַ מעכולדיקער, פאַרציִען זי...

דער קורצזיכטיקער בוכהאַלטער האָט צורעכט געמאַכט די בריל אויף דער נאָז און ווידער אַ הייב געטאָן אַ פּוס...

— אַך, הער ברווידעס, נאָר איר האַלט אין איין זאָרגן, איך האָב תמיד געזאָגט, אַז אַזאַ מענטשן ווי איר רופט מען אַ מעלאַנכאָליקער, אָדער גאָר אַ מאַזאָכיסט און אַ נעוראַסטעניקער, פאַרציִען זי. זאָרגט זיך און ליידט. ליידט און פייניקט זיך מער. און דערצו ווען אַ דאַמע טעלעפאָנירט אַזוי פיל מאָל.

— וויפל מאָל? — האָט לוי געפרעגט — וויפל מאָל?

דער הער שפּערבער האָט זיך אַ קראַץ געטאָן אונטערן וויכן, געלן נאַכט־מיצל מיט דער טראָד און אָפּגעזיפצט:

— דריי מאָל, האָב איך געזאָגט. אַך, מענטשן האָבן מזל. דאַמען רופן זיי, געדענקען אין זיי, באַרואיקן זיי און... זיי גאָרנישט. גאָרניכטס. אָבער אַנו, צי רופט מען מיך? אַך, איך בין שוין אויסגעמעקט פון ערדישן און פון הימלישן רייסטער. איך, פערזענלעך, האָב שוין קאַ קאָנטאַ מער. איך עקזיסטיר נאָר פאַר פרעמדע צאָלן און ציפערן... איך אַליין האָב נישט קיין פּאָזיציאָן... נול... זעראָ... און אפשר מינוס... אַ גוטע נאַכט, הער ברווידעס, אַז דער „יענער" שלאָפט, גייט־זשע אויך שלאָפן. רו איז די בעסטע זאַך... נירוואַנאַ... אינגערלעכע רו... הי און יענזייטס... אַך, אַ גרייסער חכם געווען דיזער בודהאַ... נעמען זי און לעזן זי „די לערע בודאס".. גוטע נאַכט, הער ברווידעס. אויב די דאַמע וועט נאָך ווידער לאָזן הערן איר שטימע, זאָלט איר ענטפערן אַליין. וועט איר האָבן אַנגענעמע טרוימען... אַזוי איז עס. און מיין טרויב? זעראָ... נול... אַ גוטע נאַכט.

דער קורצזיכטיקער אַלטער בוכהאַלטער האָט זיך אַוועקגעדרייט, אַוועקגעטשליאַפּעט צו די טרעפּ און אַריין צו זיך אין צימער אַריין.

אַ ציטער איז אַדורך לוי'ס גלידער. וואָס האָט ער געזאָגט דער שפּערבער? וואָס האָט ער געמיינט? זאַיאָנטשעק־ראַי שלאָפט? האָט זיך אויפגעכאַפּט? איז ער גאָר געפאַלן פון שיכּורות און... ס'אַ בלוטיקער געלעכטער, אַ מערדערישער שפּאַס? ר'האָט זיך צעוויינט, אויסגעדרייט, אַראָפּגעלאָפן די טרעפּ און אַרויס אין דרויסן אַרויס.

ר'איז געלאָפן אויף צוריק: ס'האָט אים געצויגן צום אָרט פון „מאָרד". אַלעמען ציט צוריק אַהין, ווו זיי ווערן געניזוקט, אָדער ברענגען אַנדערע אום...

לוי האָט אַליין נישט געוווּסט ווי לאַנג ר'איז אַזוי געלאָפן אין רעגן און אין קעלט. אין איין אָטעם איז ער אָנגעקומען צו דער מיצקעוויטש־גאַס. ר'האָט זיך פאַרשטעקט אין אַ ווינקל, צווישן אַ לאַמטערן־סלופּ און אַ בוים. מיט אָנגעצונדענע, שמאַרצענדיקע אויגן האָט ער געקוקט דאָ צום טויער, פאַר וועלכן עס איז געשטאַנען אַן אויטאָמאָביל און געוואַרט, און דאָ אַרויף צו זאָפּיאַס פענצטער, פון וועלכן ס'האָט זיך געזען אַ מאָגערע שיין.

און ווי ער שטייט אַזוי, דערזעט ער — אים! ער שיילט זיך פון אַ נעפּל אַרויס. תּחית המתים פון אַ גוי, אַ צורה, פון קאָנסול יאַן זאַיאָנטשעק־ראַי?!

לויס רויטע, אָנגעצונדענע אויגן זענען שיער פון די לעכער אַרויס. אין האַלז — אַ טרוקענ'ש, און די פיס זענען צוגעשמידט צום אָרט, כאָטש ער וויל אַנטלויפן, ווי ער פלעגט קינדווייז אַנטלויפן אין שרעק, אין אַ טונקעלער נאַכט, פאַר דעם „שד", וואָס פּיפּסט און קוויטשעט ביי די סליווזעס, אונטער די פּריטערס פון פיש, אונטער די פאַרגרינטע, פאַרשימלטע פעסער און אונטער דער בריק ביים באָד...

זאַיאָנטשעק־ראַי, וועמען ר'האָט געהאַלטן פאַר „טויט", איז אַרויס מיט שיכּורע, וואַקלענדיקע טריט פון טויער, זיך אַריינגעזעצט אין אויטאָמאָביל, וואָס האָט געוואַרט אויף אים, און אַוועקגעפאַטשט אין דער פינצטערער נאַכט אַריין.

„ער לעבט... ער לעבט..." האָט עס געשריגן אין לוין. „ער איז דאָ, און אַז ער איז דאָ, איז שוין פאַר דיר קיין פּלאַץ נישט פאַראַן. אויס דין אוים משפּט! ס'איז קיין דיז מער נישט פאַראַן. און איצט קאָנסטו שוין גיין, זיך אָפּטראָגן פון דאַנען און אַ סוף. ס'איז דער סוף פון גראַנגל, און ווייטער איז אַן עבירה, אַ זינד... איצט קאָנסטו גיין..."

ס'איז געווען ווייט נאָך האַלבער נאַכט.

דעם אַנדערן פאַרטאָג איז לוי איינגעשטיגן אין אַ צוג, וואָס גייט צו דרום־מזרח, צו דער רומעניִשער גרענעץ, ביים טייך פּרוט. ר'האָט זיך פאַרקליבן אין אַ וואַגאָן פון דריטן קלאַס. אויף אַ האַרטער באַנק, צוקאָפּנס, אויף אַן אייזערנער פּאָליצע — אַ געפּלאַכטענער, שטרויענער וואַליז. אָט דערמיט גייט ער אַוועק פון דאַנען; מיט דעם־אָ קויבער לאָזט ער זיך אין וועג אַריין. אַזוי האָט געטאָן זיין פעטער דוד, מיט יאָרן צוריק, ווען יענער איז עולה געווען קיין ארץ־ישראל.

ווען ס'האָט זיך דערהערט דער לעצטער פייף, האָט ער זיך אויפגעהויבן און איז נאָכאַמאָל צוגעגאַנגען צום האַלב־אָפענעם פענצטער: דער שאַכטל־מאַכער פישל מאַלץ און זיין טאָכטער מאשע זענען נאָך געשטאַנען אויפן פּעראָן. זיי זענען געווען די איינציקע, וואָס האָבן אים באַגלייט. ביי זיי, אויף דער זשרודלאַנע גאַס, האָט ער, לוי, דאָך פאַרבראַכט דעם לעצטן מעת־לעת. פאַר זיי האָט ער זיך פאַרטרויט, און דאָרט האָט ער געקראָגן דעם אָרימען געפלאָכטענעם קויבער, וואָס ער פירט מיט זיך...

— זייט געזונט... — האָט ער שטיל געשעפּטשעט צום שאַכטל־מאַכער און צו זיין טאָכטער — און... איך וועט נאָכקומען, מאשע... גיך... דיין טאַנטע צירל און איך וועלן...

דער שאַכטל־מאַכער איז געשטאַנען ווי פאַרגליווערט און געגלאָצט צום וואַגאָן. און מאשע, הילענדיק זיך אין אַ דינעם מאַנטל און אין אַ שאַל, האָט געפּאַכעט מיט אַ טיכעלע און מיטאַמאָל עס צוגעלייגט צו די אויגן און דאַרין אַריינגעוויינט אַ פאַרטאָקיג, שטיל געוויין...

אַז דער צוג האָט זיך גערירט, האָט זיך אין לוין עפּעס אַ ריס געטאָן. ער

האָט געפּילט, אַז ער אַליין רייסט זיך אָפּ — ווי פון אַ שטאַם, וואָס מען האָט אונטערגעזעגט אונטער אים. אַ פרעמדער שטאַם און אַ פרעמדע האַק; און נאָך פרעמדערע ערד... נו, וועט ער זיך איינפלאַנצן דאָרט ווו ער געהער, אין יענער ערד, וואָס וואַרט אויף אים, בענקט נאָך אים און רופט אים שטומערהייט...

די רעדער האָבן געריבן איבער די שינעס. זיך צעקלאַפּערט, און ס'האָט זיך געדאַכט, אַז זיי שרייען אין אַ רעפרען: „די ערד וואָס וואַרט; די ערד, וואָס רופט"...

ביסלעכווייז האָט אָנגעהויבן טאָגן — גרוי און בלוי — און ביי לוין האָט אָנגעהויבן ליכטיקער ווערן אין קאָפּ; ער פאָרט אַוועק אָן אַ ברכה און אָן אַ זייגעזונט. מאָרגן אינדערפרי וועט מען אינדערהיים לייענען זיין בריוו, וואָס ר'האָט אין מיטן דערנאַכט געשריבן קיין יאַנעוועקע. אַ פּאַפּירענע געזעגענונג. די מאַמע וועט מסתמא קלאָגן. דער זיידע וועט ברומען, דער טאַטע וועט שווייגן און די שוועסטער, אסתר, וועט אַוואַדע צונויפפּליִען די הענט און זיפצן: „כ'האָב געוויסט: נאָר לוי קאָן אַזוי"...

צי האָט ער דען געקאָנט טאָן אַנדערש ווי ר'האָט געטאָן? אַרונטערפאָרן אַהיים קיין יאַנעוועקע זיך געזעגענען, וואָלט אפשר געמיינט צו שטעלן אין סכנה די נסיעה און די עליה. מען וואָלט מסתמא געפרעגט און געפּאָרשט: וואָס איז די איילעניש? וואָס איז דער געלויף אין כאַמע זמן, נישט אַהער און נישט אַהין? און וואָס איז געשען? און אים, לוין, האָט זיך נישט געגלוסט צו געבן תשובות, וואָס וואָלטן אַרויסגערופן אַ פאַרדאַכט. און ער האָט נישט געוואָלט מען זאָל גיסן אויל אויפן פייער, וואָס וואָלט זיך נאָך מער צעגליט... מאָרגן אינדערפרי וועט מען לייענען, און דערנאָך וועט די משפּחה שלום מאַכן מיט דעם געשעענעם, אַזוי ווי מען האָט שלום געמאַכט מיט זיין פעטער דודן...

לייכטער איז אָנגעקומען דעם בריוו קיין וואַרשע, צו קלאַראַ ווינאָקור. „אַ תהום איז געווען צווישן אונזערע אידעען, און באַלד וועט אונז אָפּטיילן אַ ים", האָט ער איר געשריבן, „און מן הסתם איז אַזוי באַשערט. אָבער ימען קאָן מען אויך אַריבערשפּרייזן, ווען דאָס וואַסער דערגרייכט צום האַלז, און ווען דער רוף צום לעבן שרייט אַרויס פון אינגעווייד. אין אמתן איז דאָך פון ווייט צו נאָענט נאָר אַ קורצער שפּאַן"...

דער צוג האָט זיך געשלענגלט איבער פלאַכע, אויסגעווייקטע פעלדער, פון וועלכע ס'האָט זיך געהויבן אַ גרויער נעפּל און אַ רויך. פון די פעלדער האָט ער זיך אַריינגעשניטן אין געדיכטע וועלדער — וואַלד־איין און וואַלד־אויס...

אַ לייכטער דרעמל איז אים איבערגעפאַלן און די אויגן האָבן זיך געקלעפּט. דער געדאַנק איז אָבער געבליבן וואַך. און ביסלעכווייז האָבן די אויגן זיך ברייטער אויפגעריסן און געבליבן אָפן, ווי זיי וואָלטן איצט וועלן אַריינקוקן אין אָפּגרונטן, וואָס האָבן זיך געעפנט פאַר אים. אין דער זייט, לעבן אים, איז געלעגן דאָס פּעקל צייטונגען, וואָס ר'האָט מיטגענומען מיט זיך. נייעסן, נייעסן און בשורות, וואָס ר'האָט נישט באַוויזן איינצוזאַפּן אין זיך. פון די שפּאַלטן פון יידישן „טאָגבלאַט" און פון דער פּוילישער „כווילאַ" האָבן איבערשריפטן אָנגעזאָגט: „אין די רעזידענצן פון דער וועלט רעדט מען וועגן אַ נאָענטן קריג"... דייטשע יידן שיקן וויי־געשריי צו די ברידער איבער די וועלט... רוזוועלט ווערט איינגעשווירן אַלס פּרעזידענט פון אַמעריקע... אַלע באַנקן אין די פאַראייניקטע שטאַטן געשלאָסן... אַמעריקאַנער יידן גרייטן צו אַ ריזיקע פּראָטעסט־דעמאָנסטראַציע קעגן היטלערן... פּראָפעסאָר איינשטיין זאָגט, ער וועט מער נישט אַריבערטרעטן די שוועל פון דייטשלאַנד... יידישע געשעפטן אין בערלין, מינכען, האַמבורג, ווערן אויסגערויבט... יידן געהרגעט איבער גאַסן. יידן געוואָרפן אין פינצטערע קרימינאַל־קאַמערן... יידן... יידן... יידן...

לוי האָט געפילט, אַז דאָס האַרץ זיינס ווערט אַרומגענומען און איינגעקלעמט ווי מיט אַ קאַלטער, שטאָלענער צוואַנג. ס'האָט געקלעמט, געקלעמט ביז אויסצוגיין...

אַ דרעמל איז איבערגעפאַלן זיין לייב: וואָס וועט זיין, וואָס רוקט זיך אָן?

קומט אַ מבול, און האָט מען אין די הימלען פֿאַרגעסן דעם רעגנבויגן און דעם בונד, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן צווישן גאָט און מענטש? צווישן גאָט און ייִד? עמיצער מוז דאָך פֿאַרט דערמאָנען דעם בונד! און ווער? ווער וועט דאָס טאָן און... וואָס וועט זיין?

די דאָזיקע שאלה האָט געקבערט אין אינגעווייד. ער האָט אויף איר קיין ענטפֿער נישט, כאָטש זי לאָזט נישט אָפּ... נעכטן ביינאַכט האָט זאָפּיאַ געפֿרעגט דאָס זעלבע און ראָס אייגענע, און ער האָט נישט געוווסט וואָס צו ענטפֿערן... אַ פֿאַרשלייערטע, בסוד, איז זי, זאָפּיאַ גראַניצקאַ, נעכטן ביינאַכט געקומען צו אים אין דער אָרימער דירה פֿון בישל שאַכטל מאַכער אויף זשרודלאַנאַ גאַס... זי איז אַריבערגעטרעטן די שוועל, געשטאַנען ווי אַ פֿאַרגליווערטע און געפֿרעגט: „וואָס וועט זיין?"...

טרערן האָבן גערונען פֿון אירע אויגן, געפֿלאָסן איבער די באַקן, איבער דעם שוואַרצן שלייער, און אויפֿגעגלאַנצט אין דער האַלבער פֿינצטערניש פֿון פֿישלס אָרעמער קיך...

לוי האָט קיין תשובה נישט געהאַט, אפֿשר, ווען ער וועט אַריבער די גרענעץ און וועט אָנקומען קיין רומעניע, וועט ער געפֿינען אַ וואָרט, אַ געראָטנס, אַ העלס, וואָס ער וועט קאָנען שרייבן צו זאָפּיאַן... דערווייל איז ער אויסגעלייִדיקט און שטוב... די איבערלעבעניש איז צו פֿריש, בלוטיק און יאַטערדיק.

דער לאָקאָמאָטיוו האָט זיך צעפּייפֿט. זיך צעלאָזט, ווי אַן אָפּגעבונדענער, באַפֿרייטער ריז, האָט לאָזט זיך ארויס איינצושלינגען אַ האַלבע וועלט...

לוי האָט איינגעדרימלט און דער פֿאָדעם פֿון נעכטן איז איבערגעריסן געוואָרן, ווי מיט איין ביס... דער מאָרגן האָט זיך ערשט אָנגעהויבן אַרויסקנוילן אָן אַ פּנים, אָן אַ באַשטימטער קאָנטור...

אַ קאַלטלעכע. שלאַבעריקע זון האָט זיך דורכגעריסן דורכן נעפּל און אַ שמייכל געטאָן אין פֿענצטער... געשמייכלט לייכט און קיל...

קאַפּיטל 39

אַ געלוסטיק לאַנד

אין איין אינדערפרי — אין אַ ליכטיקן, לויטערן טאָג פון וואַרעמען חודש אייר — איז לוי ברוידעס אויפגעשטיגן אויף דער „אזיא“ אין רומעניישן האַפן פון קאָנסטאַנצאַ, ביים שוואַרצן ים.

שפּאַנענדיק איבערן פאַרוואָרפענעם בריקל, האָט ער מיט איין האַנט גע־שלעפּט דעם שטרויענעם קויבער, וואָס ער פירט מיט זיך נאָך פון לעמבערג, און מיט דער אַנדערער — אַ צעראַמפּענעם ראַנץ, וואָס ער האָט איינגעהאַנדלט אין טשערנאָוויץ.

— אַרצה עלינו... אַרצה עלינו... — האָט פון די דעקן באַצייטנס זיך געטראָגן אַ געזאַנג, און איז פון צענדליקער העלזער אויפגעכאַפּט געוואָרן אונטן, ביי דער ראַמפּע און איבער די טרעפּ — אַרצה עלינו...

פאַרויס, פאַר לוין, און הינטער אים, האָבן געשפּאַנט אויפגעלייגטע יונגעלייט און צעפלאַמטע מיידלעך, מיט וואַליזעס, מיט זעק און מיט פּעק. ז'האָבן געקלע־טערט צום טאַקט, געפרייט מחמת טיפער אויפרעגונג אין אונטערגעאיילט איינע די אַנדערע:

— עלה... און גיי! שטעל אַ פוס, חבר... עלה... און גיי...

לוי איז געגאַנגען מיט אַ קלאַפּענדיקן האַרץ. פון צופיל ליכט און פון וואַכ־יאַמקייט האָט ער געפינטלט מיט די אויגן און געפילט ווי פרישע וואַלט געברענט אין זיי. ר'איז דאָך נישט געשלאָפן אַ גאַנצע נאַכט. ער איז דאָך געזעסן אין דער אַכסניה און דורך אַ פענצטער כסדר אַרויסגעקוקט און אַרויסגעגלאָצט צום ים. גלערליי געדאַנקען האָבן דאַן דורכגעצוקט דורך זיין מוח און האַרץ: ס'איז דאָך די לעצטע נאַכט אויף דער יבשה, אויף פרעמדער ערד... און ווי זי ציט זיך די גורלדיקע נאַכט... און ווי עס ציען זיך די שעהן — אַזוי אומברחמנותדיק...

ווען ער, לוי, איז ענדלעך, אַרויף אויבן דעק פון שיף אין אונטערשטן קלאַס, האָט ער אַראָפּגעשטעלט זיין געפּעק און זיך אַרונטערגעלאָזט אויף זיין ראַנץ, אַ מידער און מיט אַ שמייכל פון דערלייכטערונג און אויסלייטערונג, וואָס האָט זיך איינגעקאַרבט אַרום זיין מויל.

און אַרום אים, אין איבער אים, און פון אַלע זייטן האָט זיך געוויגט אַ טאַניץ:

— אל יבנה הגליל... אל יבנה הגליל...

פיס האָבן געטופּעט, פיס האָבן געטאַנצט, פיס האָבן זיך געהויבן און גע־שפּאַנט, אין אַ געניי און אין אַ געדריי:

— אל יבנה הגליל... אל יבנה הגליל!

די „אזיא“ איז דאַסמאָל אָנגעקומען קיין קאָנסטאַנצאַ שוין אַ געפּאַקטע און אָנגעלאָדענע. כמעט אַלע קלאַסן, פון אונטן־אַרויף, זענען שוין געווען באַזעצט. אויף די אונטערשטע דעקן — צומייסט יונגנשלעכע, וואָס האָבן אָנגעפּולט אַלע ווינקעלעך מיט אַ פרייליכן רעש. צווישן זיי בהורים און בחורות פון פּוילן, פון ליטע. וואָס האָבן געשמוגלט גרענעצן, חדשים־לאַנג זיך געוואַלגערט איבער כלער־ליי לענהער און דורכגעקרייצט אייראָפּע, ביז זיי האָבן זיך דערשלאָגן צו אַ פּאָרט. די דאָזיקע חברה האָבן כסדר געזונגען יידישע און העברעישע לידער, אויסגע־טאַנצט „האָראַס“, און די גאַנצע שיף איז געגאַנגען כאַדאָרם מיט זיי, כאָטש גע־ווען זענען זיי אין דער מינדערהייט.

דער רוב זענען איצט געווען „דייטשן“: בלאָנדע מיידלעך, שטאַלטנע יונגע־לייט, נעט־געקליידעטע, קול־רעזערווירטע און אַ ביסל צעטומלטע.

די „אזיא“ איז אַ פראַנצויזיש שיף, פירט אין די לעצטע יאָרן חלוצים, עולים און טוריסטן קיין ארץ־ישראל, און שטעלט זיך דאָ אָפּ רעגולער. געוויינלעך זענען די פּאַרערס צומיינסט פּויליש, גאַליציאַנער יידן, מיט אַ צומיש פון אַ ביסל אונגאַרישע און רומעניש. דאָסמאָל האָבן די „דייטשן“ איבערגעשטיגן אין צאָל. זיי האָבן „דאָמינירט“. ז'האָבן אָנגעפולט אַלע קלאַסן און האָבן זיך געוואָרפן אין אויג, עלטערע, מיטל־יעריקע, יוסטע און מיושבע — אויבן; יונגע, רירעוודיקע און שפּאַרזאמע — אונטן, אין „בויך“ פון דער שיף.

אַ טייל פון די „דייטשן“ פאָרן, כדי טאַקע באַלד זיך צו באַזעצן אויף שטענדיק אין „ארץ“ און אַרויפצופירן זייערע לעבנס אויף אַ נייעם געלייז. ז'האָבן זיך באַצייטנס אָפּגעזעגנט מיט זייער „היימאַט“, ליקווידירט און אַרויסגעראַטעוועט וויפל און וואָס זיי האָבן געקאָנט. זיי האָבן געגלויבט היטלערן אויפן וואָרט, אַז „יידישע קעפּ וועלן זיך וואַלגערן אין שטויב“...

אַנדערע פון צווישן זיי פאָרן קודם כל אויסקוקן: איז „דיזעס פּאַלעסטינאַ“ אַ ישוב פאַר אַ מערב־מענטשן, קאָן מען לעבן מיט די „רוסישע אונד פּאָלנישע“, צי דאַרף מען אפשר זוכן אויף דער מאַפּע אַן אַנדער לאַנד? שוין לאַנג, זייער לאַנג, אַז דייטשע יידן האָבן נישט געקוקט אויף קיין מאַפּעס, האָבן נישט געגישטערט און נישט געטייטלט מיט די פינגער איבערן גלאָבוס און נישט געזוכט קיין נייעם טויער און קיין נייע שוועל...

די ערשטע אָנדערהאַלבן טעג האָט לוי כמעט זיך געהאַלטן פונדערווייטנס פון אַלע פּאַסאַזשירן, אַפילו פון דער גרופּע גאַליציאַנער און בוקאָווינער חלוצים, וואָס האָבן זיך געלאָזט הערן אומעטום — וואָס האָבן ביי טאָג געזונגען און געטאַנצט, אין אָוונט געפירט דיסקוסיעס, און ביינאַכט געוואַכט אויפן דעק צווישן הימל און ים.

אַריינגעטאָן אין זיך, האָט ער, לוי, געפּרוווט דורכטראַכטן אַלץ, וואָס איז מיט אים געשען ביז דער מינוט ווען די „אַזיאַ“ האָט אים אָוועקגעריסן פון ברעג. אָ, ווי שנעל די אַלעולייי טרעפּעניש האָבן זיך געטראָפן, און ווי גורלדיק האָט זיך אַלץ צוגעפירט און אויפגעקנוילט. נו, יאָ, אַוואַדע, פעטער דוד, דאָרט אין גבעוניה, האָט זיך געמיט און צוגעלייגט אַ האַנט. ווי גיך ער, לוי, איז אַריבער די גרענעץ און איז אָנגעקומען קיין רומעניע, איז דאָך אַלץ צוגעגאַנגען גלאַט. אין טשערנאָוויץ האָט מען נישט געמאַכט קיין לאַנגע שהיות, מ'האָט אים, ביי דער ערשטער מעגלעכקייט, גלייך פאַרזאָרגט מיט אַ „סערטיפיקאַט“ און אים אויסגעריכט אין וועג אַריין...

אין פעטער דודס זכות? ווייזט אויס. נו, און ער אליין, ער, לוי, אין וואָס באַשטייט זיין אייגענער זכות? אין ערשטן פאַרטאָג אויף דער שיף האָט ער געפּרוווט פאַר זיך אויסמאָלן און קלאָר מאַכן אַן עול, וואָס ער האָט אויף זיך גענומען. און וואָס ער פירט מיט זיך דאָ איבערן ים. ער האָט מיט זיך געקנעלט און זיך געפאָרשט: מה חובתו, וואָס איז דער הויב פון אַ ייד, וואָס רייסט זיך אָפּ פון גלות און איז עולה צו דער אַלטער ערד? מה חובתו, וואָס איז דער חוב זיינער, בעולמו, אין זיין וועלט, צו אָט דער, צו וועלכער ער טראָגט זיך, און וואָס ער טראָגט אין זיך?

די תשובה אויף זיין שאלה האָט ער בלויז געפילט אין זיך. געשפּירט מיט אַלע חושים און רמ"ח אברים, נאָר אַ קלאָרן נאָמען און קלאָרע ווערטער האָט ער פאַר איר נישט געהאַט. ער האָט אויך קיין „פּנים“ נישט געזען, די תשובה האָט קיין „צורה“ נישט געהאַט...

אין ערשטן פריטאָגן אויפן ים — אויפן וועג צו נייע מאָרגנס — האָט ער זיך נאָך געקלאַמערט אָן אַ פּאָלע פון נעכטן, ווי ער וואָלט מורא געהאַט איבערצורייסן דעם לעצטן פאָדעם, וואָס פאַרבינדט אים אויף צוריק. ער האָט עטלעכע מאָל געלייענט צוויי בריוו, וואָס ער האָט באַקומען עטלעכע שעה איידער ער איז אָפּגעפאָרן צו דער שיף: איין בריוו פון לעמבערג, פון זאָפיאַ גראַניצקאַ, און דער צווייטער פון וואַרשע, פון קלאַראַ ווינאַקור.

צוויי בריוו פון צוויי פרויען, וואָס יעדע פון זיי האָט אויף איר שטייגער,

פֿורם געווען צו זיין שנעלן אנטשלוס, באַוווסטזיניק אָדער אומבאַוווסטזיניק — זיי האָבן דאָך אונטערגעאײַלט זיין נסיעה און דערפֿירט צו דעם, אַז ער זאָל אויפֿקלייבן פֿאַר זיך דעם איינציקן וועג, וואָס ער האָט כסדר פֿאַר זיך געזען און פֿון תמיד אָן געזוכט.

אַ שמייכל פֿון ווײמוט האָט זיך אײַנגעקאַרבט אויף לויס פּנים: האָט דער גורל קיין אַנדערע שליחים נישט געהאַט? ווו שטעקט דאָ דער זינען, און צוליב וואָס האָט גראָד אַזוי געדאַרפֿט געשען? און וואָס מיינען היינט פֿאַר אים די דאָזיקע צוויי — היום יום, איצט־אָ, בעת ער שווימט צווישן הימל און ים?

דער פֿאַני זאַפּיאַס בריוו איז געווען דורכגעדרונגען מיט אַ זיסלעכער מעלאַנכאָליע. ווידעראַמאָל און אָבעראַמאָל האָט זי אונטערגעשטראָכן ווי מקנא זי איז אים, למאַי ער האָט וואָהין צו „לויפֿן" און ווו זיך צו „געפֿינען", כדי צו פֿאַרגעסן דעם נעכטן און כדי נאָר צו קוקן דעם מאָרגן אין פּנים אַרײַן... „וועלן מיר זיך ווען־עס־איז נאָך באַגעגענען אין דעם נײַעם מאָרגן? ווער ווייסט. דאָס איז מעגלעך נאָר אין געדאַנק... בלויז דאָרטן... זאָל דער געדאַנק זיין געבענטשט און זאָל גאָט בענטשן אײַער וועג"...

לוי האָט שוין געקענט אויף אויסנווייניק די לעצטע שורה פֿון דער פֿאַני זאַפּיאַס בריוו. און אויסנווייניק האָט ער עטלעכע מאָל איבערגעחזרט איר ברכה, אַזוי שטיל, פֿאַר זיך: „געבענטש זאָל זיין דער געדאַנק און דער וועג"...

שטיל האָט די שיף זיך געוויגט, זיך געשניטן פֿאָרויס, קאַרבנדיק אַ שמאָלן פּאַס, וואָס האָט זיך געבלעזלט מיט ווייסן שוים. דינע, וואַרעמע נעפּלען, ווי שיטערע רויכלעך, זענען אויפֿגעגאַנגען, זיך צעגאַנגען, און אַ צונטערדיקע רויטקייט האָט זיך געצונדן אין מזרח־זייט. די הימל־ראַנדן האָבן זיך ביסלעכווייז אָפּגעריסן פֿון וואַסער, אָפּגעטיילט און אויפֿגעהויבן ווי פֿון אַ טיפֿעניש.

— „ימים אומרים: מקולות מים רבים... שמש אומר: ירח עמד זבולה... לאור חציך יהלכו... לנוגה ברק חניתך..."

אַ געזאַנג, פּרק שירה, האָט זיך צעכוואַליעט איבערן דעק, עמיצער האָט באַצייטנס אַרומגעשפּאַנט מיט שטילע טריט און פֿאַרזייעט דעם ניגון און די ווערטער, וואָס האָבן זיך געטראָגן אַרויף צום הימל און גענידערט אַראָפּ צום שפּיגל פֿון ים.

דער ניגון און די ווערטער האָבן מיטגעצויגן און מיטגעזאָגט מיט דעם אַ ייִד געטאָן לויס האַרץ. ר'האָט מיטגעצויגן און מיטגעזאָגט מיט דעם נישט־געזעענעם זינגער, וואָס האָט זיך געלאָזט הערן ווי פֿון אַ באַהעלטעניש אַרויס. נאָר פֿאַרוואָס באַהאַלט ער זיך, דער זינגער, און מ'זעט אים נישט? זוכט ער זיין ראַשעפֿער אין באַהעלטעניש? אָבער ווי אַזוי? אַז אַלץ איז דאָך איצט אָפֿן, או בגעשלאָסן און אויפֿגעמאַכט?

לוי האָט אַ ווײַלע נאָכגעטראַכט, זיך פֿאַרגעסן און ווידער אָן עפּעס דערמאָנט — אָן קלאַראַ ווינאַקור, און אָן אירע בריוו. קלאַראַ... טאָג און נעכט און יאַנעווקע.. ציטערדיקע חלומות, יונגער פֿאַרדראָס און אַזאַ באַנגיקייט... ווידער האָט ער אַרויסגעצויגן קלאַראַס בריוו. שוין צום דריטן מאָל אַז ער לייענט אים. אַזוי האָט זי נאָך קיינמאָל נישט געשריבן צו אים און קיינמאָל ביז איצט האָבן אירע רייד נישט געהאַט אַזאַ ווירקונג אויף אים. ער האָט געפֿילט, אַז פֿון הינטער דעם דינעם שלייער פֿון איראָניע, עקשנות און שפּילעוודיקייט שרײַט איצט אַרויס עפּעס מער...

„לוי, איך האָב דען אַן אַנדער ברירה ווי דיר צו ווינטשן גליק? זיי זשע מצליח און געפֿין דאָרט דאָס נישט־פֿאַראַנענע. און אויב ס'איז טאַקע פֿאַרט נישטאָ, טאָ באַהאַלט זיך נישט און זאָג עס אויס. שוין פֿון לאַנג, אַז דו יאָגסט זיך נאָך אַ טרויב און אַ מיראַזש. שטרעקסט צו זיי די הענט. איז בעסער וואָס גיכער אויסצופּרובירן, געזעגענען צו ווערן און צו קומען צו זיך. די צייט איז צו אַן ערנסטע. ס'איז איצט פֿאַראַן וואָס צו טאָן אַ וועלט מיט אַרבעט. וואָס אַ טאָג אַלץ מער. לוי, זיי נישט ברוגז אויף מיר. אוב דאָס, וואָס איך שרײַב, קלינגט אפֿשר ווי אַ שפּאַס, דאַן נעמט זיך עס פֿון אַ מאָדנעם געפֿיל... בענקעניש... איך זאָג דיר אויס דעם אמת: עס אַרט מיך, וואָס עס האָט זיך דערווײַל אַזוי אויסגעלאָזט... און אַביסל שרעקט עס

מיך אויך אַן אמתן. איך קאָן נישט זיין גלייכגילטיק צו דעם וואָס דו טוסט. לוי, איבערן ים פאָרט מען אין כלערליי ריכטונגען, צו מזרח, צו מערב, אַהין און אויך צוריק... דער עיקר איז, אַז מ'האָט צו וועמען און צו וואָס"...

וואָס הייסט „צוריק"? איז זי נאָך אַלץ מסופק אין זיין ציל־באַוווסטקייט און אין זיין שטאַנדהאַפטיקייט? טראַכט זיך נאָך אַלץ, אַז דאָס איז אַ שפּיל אַזאַ, אַפילו אויף די כוואַליעס פון ים? עלעהיי קינדער, וואָס מאַרשירן אויף אַ ברעט איבער צוויי פעסלעך — מאַרשירן אַהין און אַהער? וואָס מיינט „צוריק"? אַז אַזאַ זאַך איז דאָך לגמרי נישט פאַראַן. עס איז שוין לכתחילה נישט געווען. עס איז בלויז אַ דוכטעניש. פון אָנהויב אָן איז געווען בלויז „אַהין" און ס'איז געווען בלויז „דאָרטן"... און דאָס איבעריקע איז נאָר אַ בלאָנקען און אַ בלאָנדזשען אין די צווישנצייטן פון פיין און לייד...

— העי, דו! וואָס ליגסטו כסדר ווי אין אַ הינערפּלעט און פאַרגלייזסט די אויגן ווי אַ האָן ערב קרייען? דו! ראַזדריכע זיך און צעטשוכרע זיך!

לוי האָט דערפילט, אַז מען שלעפּט אים פאַר אַ פוס און מ'לאָזט אים נישט אָפּ:

— העי, דו פאָרסט קיין מאַדאַגאַסקאַר, צי קיין ארץ־ישראל?...

פאַר זיינע אויגן איז אויסגעוואַקסן אַ הויכער יונג מיט אַ געדיכטער, צעקודלטער, קאַשטאַנאָוואַטער טשופּרינע. אַ פּאָר לאַבנדיקע, גרויסע ברוינע אויגן אין אַ שאַרפער קאַנטיקער נאָז. די דאָזיקע נאָז האָט כסדר געצוקט — פון ליצנות, פון אומרו און פון ווילדע שטיק.

— העי, דו פּאַסאַזשיר, הויב די לעפּל און טו זיך אַ ריר!...

ס'איז געווען נח שאַפּיראָ, אַ קאָלאָמייער בחור, מיט וועמען לוי האָט זיך באַגעגנט אין דער אכסניה אין קאָנסטאַנצאַ. ווו זיי האָבן געוואַרט אויף דער שיף. נח איז געקומען אַ באַלאַדענער מיט כלערליי כלים: מיט אַ האַרמאָניקע, מיט דודקעס, מיט אַ דרינדע און אַ מאַנדאָלין. ווי גיך ר'איז אַריבער די שוועל פון דער קוואַרטיר, האָט ער גענומען אַרבעטן אויף אַלע כלים און האָט קיינעם נישט געלאָזט איינרוען אַ מינוט. ר' האָט געשפּילט, געפירט אַ טאַנץ, געזאָגט חכמות, אָפּגעטאָן שפּיצלעך, און ס'האָט זיך נישט פאַרמאַכט זיין מויל:

— העי, דו! פאָרסט קיין מאַדאַגאַסקאַר, צי קיין ארץ־ישראל? — האָט ער געהאַלטן אין איין איבערחזרן זיין ווערטל — און אַז קיין ארץ־ישראל, טוט מען אויס דאָס תשעה־באָב פּנים און מען טוט אָן אַ פּנים פון שמחת תורה! העי, דו...!

אָט דער נח האָט אויפגעוועקט לוין פון זיין פאַרטראַכטקייט, האָט אים גענומען אונטער זיינע „פליגלען" און אים אַריינגעצויגן אין קאָן:

— קום, און זיי אַ יאַט מיט יאַטן גלייך, — האָט נח אים געמוסרט, — שטיי נישט אָפּ פון קאַהאַל... פון דער „חראָמאַדע"...

און ס'איז גאָרנישט אָנגעקומען שווער. לוי האָט זיך דערנענטערט צו דער חברה — דער עיקר צו די גאַליציאַנער און בוקאָווינער חלוצים — און האָט זיך אויסגעמישט מיט זיי. ער האָט געגעסן מיט זיי, געזונגען מיט זיי, און צוזאַמען מיט זיי געוואַרט אויף דער מינוט, ווען עס וועט זיך דערזען דער געגאַרטער ברעג. אין איין אָוונט האָט ער, אינאיינעם מיט דער חברה, זיך פאַרקליבן אין אַ ווינקל פון דעק צו אַ „שיחה", אַ שמועס. אין יענעם אויפדערנאַכט האָט ער זיך אָנגעמרונקען מיט גאַנצע „לאָגלען" פון דערהויבענע רייד וועגן זינען פון דער עליה און וועגן האָפענונגען, אין אַ שיינעם טאָג, אַרויסצוגיין אויף אַן אייגן שטיקל באָדן, אָט דאָרט אין יענעם לאַנד, וואָס וועט זיך שוין מאָרגן ביי טאָג אַרויסשניידן פון האָריזאָנט און מ'וועט עס קאָנען דערזען מיטן נאַקעטן אויג. איין מיידל, מיט אַ גרויסן צעפּלאָנטערטן שלייער איבער די קוטשעראַווע האָר, מיט אַ פלאַם אויף אַ באַק און מיט אַ „פלאַם" אין קול, האָט געוואָלט וויסן איינס:

— לאָזט מען רעדן צו די מיידלעך אויף אַ רעכטן אמת צו אַלע צווייגן פון דער ווירטשאַפט? אָט אַ שטייגער איך, — האָט זי געטייטלט אויף זיך און דערביי געווייזלט מיט די געזונטע ציינער — איך בין אַ „סילוכניצע", אַ דאָרפישע... אויפגעוואַקסן ביי סאַזשעלקעס, ביי אַ טייך... וועט מען מיך לאָזן פלעקן פיש?

— אפילו דעם קויתן! — האט דער קאלאמייער נח ארויסגעשאסן א חכמה און באלד זיך צוריקגעכאפט — פארוואס זאלסטו נישט קענען פלעקן קיין פיש? וועסט שפינען נעצן און זיך האידען אויף שיפלעך ביי די וואסערן... און... פאר־שטייסט?

דאס מיידל מיטן גרינעם, צעפלאטערטן שלייער האט נישט אפגעלאזט: זי האט גערעדט וועגן איר דארף, וועגן טייך נימשלאווא, און איז אריבער צום ירדן און צום כנרת, און אירע רייד זענען געפלאסן, ווי ס׳פליסן נאענטע, פארחלומטע, וואסערן...

— יארדאן... דער יארדאן... פערצייאונג מיינע הערשאפטן, — האט זיך מיט אמאל דערהערט א קול, — אך, ווי האבן זי געזאגט? ירדן... נא... ניכט דער רהיין... ניכט די עלבע.. נור דער יארדאן... ניכט וואהר? וואס זאל דאס בעדויטען אונד ווי זאל מאן דאס בעגרייפען?

א רעטעניש, א פלאטערניש און באהאלטענע זארג פאר דעם נאך־נישט־געזע־ענעם מארגן האבן ארויסגעקלונגען פון די נישט־געבונדענע ווערטער פון דעם הויכן בייכיקן „דייטש", וואס שטייט אצינד פאר זיי, אזא פארלוירענער, ווי א פאר־בלאנדזשעט קינד. קיינער האט נישט באמערקט ווען און ווי אזוי דער דאזיקער הער האט זיך צוגעשארט אהער. נאר אט שטייט ער, און אויף זיין גלאט־געגאלטן קאפ שפיזלען שטריפן פון לבנה־שיין, די פולע באקן „ברעכן" זיך ווי ביי א קינד ערב א געוויין, און די גרויסע אויגן קוקן פאר זיך:

— ערלאובען, מיינע הערשאפטען... איך... יוסטיץ־ראט היינריך האפענ־בערג... אויס לייפציג... יא... ניכט וואר... דער יארדאן — איז ער איבערגעאנגען אין א שעפטשען — דאס הערץ בריכט ענטצוויי... אונד אלע ציען וויר דאהין נאך „ערעץ"...

א ווײַלע האבן אלע געשוויגן, ווי זיי וואלטן וועלן אויפכאפן דעם זיפץ, וואס האט זיך ארויסגעריסן פון דעם „דייטש", וואס איז פון לייפציג, און וואס רופט זיך יוסטיץ־ראט היינריך האפענבערג.. ביז דער לאנגער קאלאמייער נח האט א נעם געטאן דעם „יעקע" ביי דער האנט און אים געגעבן צו פארשטיין:

— ס׳עט זיין רעכט, הער יוסטיץ־ראט... ס׳עט זיין ווויל, ר׳ קרוב... מאכט זיך א ביסל היימיש און האדיע. זי פאהרן נאך מאדאגאסקאר, אדער נאך „ערעץ"? טא צו וואס מארודיען? שלום עליכם און שמעקט אריין... עס וועט זיין רעכט...

נישט נאר האט דער „יעקע", דער יוסטיץ־ראט הער האפענבערג, טאקע „ארייגעשמעקט" און דערביי געשאקלט מיט זיין לבנה־באשטראלטן גלאט־גע־גאלטן קאפ, נאר נאך איידער ער האט זיך נאך רעכט ארומגעקוקט, איז ער שוין געווען איינגעשלאסן אין רעדל און געהויבן א פוס. דער קאלאמייער נח האט דער־לאנגט א „הארא" אויף זיין הארמאניקע, דערנאך געביטן אויף דער דודקע און קאמאנדירט:

— שטעלט א פוס, הער יוסטיץ־ראט... „ארצה עלינו"... אנו... אנו...

די „הארא" האט זיך געהויבן און געזעצט, געשלענגלט און געדרייט, און נח האט געפירט:

— ומהר... ומהר... וטהר לבנו לעבדך באמת... וטהר... וטהר"...

און אז דער טאנץ האט זיך ביסלעכווייז איינגעשטילט און זיך נעלאשן, ווי אן אויסגייענדיקער פלאם, האט זיך מיטאמאל דערהערט א נאגענדיקער און א זאגענדיקער ניגון, ווי ער וואלט אויפגעגאנגען פון די טיפענישן פון ים, און פון דער נאכט ארויס:

— „שומר מה מלילה, שומר מה מליל? אמר שומר: אתא בוקר וגם לילה... וועכטער, וועכטער וואס פון הער נאכט? זאגט דער וועכטער: געקומען פרימארגן, אויך די נאכט... אמר שומר אתא בוקר... אתא בוקר..."

ס׳איז געווען דאס זעלבע קול, וואס זינגט גאנץ פרי פרק־שירה אין א באהעל־טעניש. נאר איצט האט זיך באלד נאכן מתיקותדיקן קול נאכגערוקט א געשטאלט: א לאנגער, דאדער ייד, מיט שפיציקע אקסלען, פאות ווי שרויפן, און א שיטער

בלאַנד בערדל אַרום קין. ר'איז אַרומגעגאַנגען אין ווייכע לאַטשן, די פּאָלעס פון זיין כאַלאַטל צעפלויגן, און אויפן קאָפּ אַ הויכע יאַרמולקע מיט אַ שאַרפן שפּיץ.

— ס'אי ער! — האָט לוי זיך אַ רוק געטאָן פאַרויס פון רעדל — ער...

אים האָט זיך געדאַכט, אַז ס'איז דער רבי ר' כתריאל, דער למד־וואָווניק פון לעמבערג, וועמען ער פלעגט זען אַרומגיין אַרום דער פּעדערשטאָטישער שול מיט זיין הייליקן זאַק... דאָס זעלבע דאַרע, קוואַדרע פּנים, טיפע אויגן און דער אייגענער ווייכער גאַנג... דאָס זעלבע קול און דער אייגענער געזאַנג... לוי האָט זיך געוואָלט צולאָזן צו אים, אָפּגעבן שלום עליכם, פרעגן, צי ער איז טאַקע „ער", און צי האָט זיין נסיעה אויף דער שיף אַ באַטייט... ר'האָט אים געוואָלט פרעגן, צי פאָרט ער מיט אַ פולן, צי מיט אַ ליידיקן זאַק... אָבער דער ייד האָט לייכט אַוועק־געשפּאַנט, און נאָך אים האָט זיך נאָכגעטריקט דאָס געזאַנג:

— „שומר מה מלילה, שומר מה מליל... וועכטער, וואָס פון דער נאַכט"...

און געוויס איז דאָס די לעצטע נאַכט. דעם אַנדערן טאָג אַרום מיטאָג־צייט האָט זיך איבער דער גאַנצער שיף דערהערט אַ בשורה, וואָס האָט זיך צעטראָגן מיט אַ ציטער און מיט אַ פאַרכטיקער פרייד.

— לאַנד! מען זעט דאָס לאַנד!

ווי פון הינטער אַ בלוילעכן, רויכיקן שלייער האָט זיך לייכט־לייכט אַרויס־געשניטן אַ יבשה־פּאַס, דער ערד־שטרייף האָט זיך געוויקלט און געשלענגלט און אָפּגעטיילט פון ים. און אויף דעם יבשה־פּאַס האָבן זיך געהויבן און געוועלבט קיילעכיקע, ווייטלעכע, וואָלעטע בערג מיט גרינלעכע שפּיצן, ווי נאָפּלען פון בריסטונגען.

— דער כרמל! און חיפה... דער חיפה־אויסגוס...

לוי ברוידעס איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן דער פאַרענטשע פון שיף און נישט אַוועקגענומען דאָס אויג. אין די ווינקלען פון די וויעס האָבן פייכטע טראָפּנס זיך געבונדן און אויפגעלייזט און גערונען אין שנירעלעך... און ס'הארץ האָט זיך געוואָרפן אין דער פאַרמאַכונג, פון נישט־געאַנטער תענוגלעך־ווייטיקדיקער פרייד.

— העי, דו, זעסט עפּעס? — האָט דער קאָלאָמייער נח עפּעס געוואָלט זאָגן און נישט דערזאָגט — העי, דו...

ר'האָט געפּרווט די האַרמאָניקע, אָבער ס'האָט געציטערט די האַנט.

— אונד... דאַז איזט... „ערעץ"... — האָט זיך דערהערט דאָס קול פון יום־טיף־ראַט הער האָפּענבערג — און דאָס הערץ בריכט ענטצוויי... „ערעץ"...

און ווי אַן ענטפער אויף דעם האָט זיך דערהערט דאָס מתיקותדיקע קול:

— „ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי... און איך וועל דיר געבן אַ גלוסטיק לאַנד, די שענסטע נחלה ווי פון הירש־פּראַכט"...

דער הויכער, דאַרער ייד האָט געקוקט אין דער ווייטקייט, געזונגען זיין געזאַנג, און לוי האָט מיט אים מיטגעזונגען און מיטגעזאָגט, מיט שטילן שעפּטש, מיט פאַרשמאַכטע ליפּן און אַן אָנגעקוואָלן האַרץ.

לייכט און פּאַמעלעך האָט איצט די שיף זיך דערנענטערט צו די געגאַרטע ברעגעס, ווי זי וואָלט וועלן פאַרלענגערן די תשוקה, די זיסע בענקשאַפט, און אויסציען יעדע שעה פון דערוואַרטונג און גאַרן און טרוים.

— „ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי... און איך וועל דיר געבן אַ גלוסטיק לאַנד" — האָט דער ייד געצויגן, און לוי האָט געצויגן מיט אים, ווי אַ תפילה ביים אויסלאָז פון אַ לאַנגער וואַנדערונג, און ערב־אָנהויב פון אַ נייעם וועג — „און איך וועל דיר געבן אַ געלוסטיק לאַנד"...

און פּולער און פולער האָט זיך אַרויסגעשניטן דער ברעג, אין בלויע און גרינע פאַרבן, און די צעשפּילטע קאָלירן האָבן אַנטקעגנגעזונגען צו די אָנקומענדיקע, וואָס קערן זיך אום צו דער שענסטער נחלה, די נחלה פון פּראַכט...

ס ו ף.